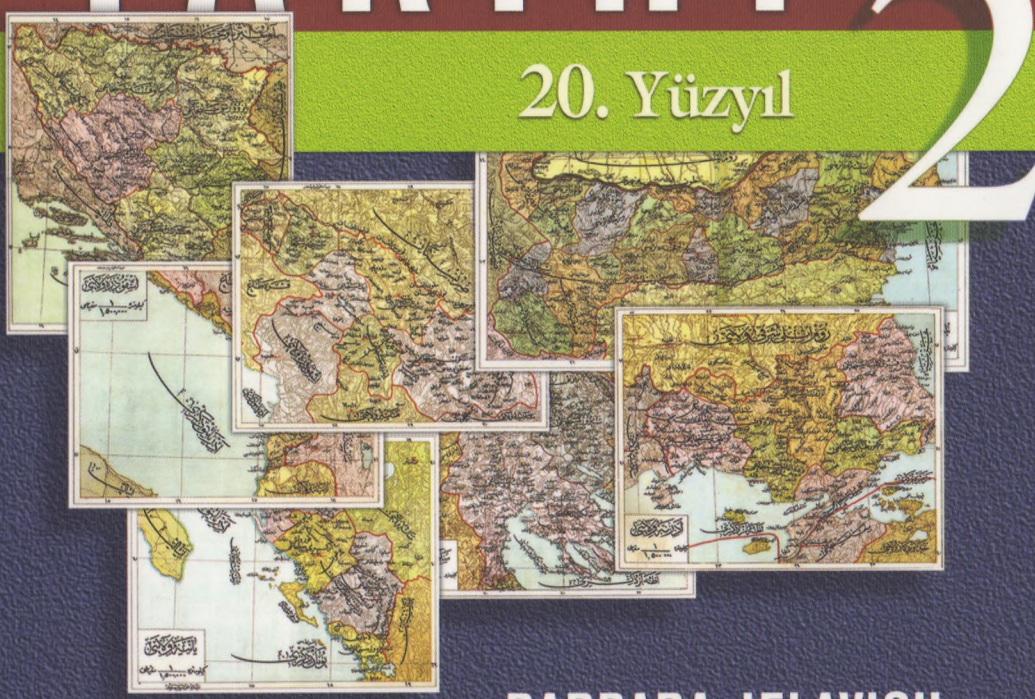
BALKAN TARİHİ 2

20. Yüzyıl

BARBARA JELAVICH

2. baskı

KÜRE YAYINLARI

BALKAN TARİHİ

20. Yüzyıl

Balkan Tarihi
20. Yüzyıl

Barbara Jelavich

KÜRE YAYINLARI

BARBARA JELAVICH

AMERİKA'DAKİ BALKAN TARİHİ ARAŞTIRMALARININ ÖNDE GELEN İSİMLERİNDEN OLAN JELAVICH EĞİTİMİNİ CALIFORNIA ÜNİVERSİTESİ'NDE TAMAMLAMIŞ VE YAKLAŞIK KIRK YIL BOYUNCA BALKAN ÜLKELERİ VE RUSYA İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARDA BULUNMUŞTUR. BAŞLICA ESERLERİ ARASINDA RUSSIA'S BALKAN ENTANGLEMENTS, 1806–1914; RUSSIA AND THE FORMATION OF THE ROMANIAN NATIONAL STATE, 1821–1878; MODERN AUSTRIA YER ALIR. YAZAR 1995 SENESİNDE HAYATINI KAYBETMİŞTİR.

KÜRE YAYINLARI / 33. Kitap
Siyasî Tarih
Balkan Tarihi

Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl
Barbara Jelavich

History of The Balkans: Twentieth Century
© Cambridge University Press, 1999
tercüme
Zehra Savan (1-6. bölümler)
Hatice Uğur (7-10. bölümler)
redaksiyon
Fatma Sel Turhan
Özgür Oral

© Eserin Türkçe yayın hakları Küre Yayınları'na aittir.

ISBN 978-975-6614-35-8 (tk.)
ISBN 978-975-6614-38-9 (2. cilt)

Birinci Basım Eylül 2006
İkinci Basım Aralık 2009

Yayın Hazırlık **Özgür Oral**

Tasarım/Kapak **Salih Pulcu**
Baskı/Cilt **Denizatı Ofset**
Seyrantepe Mah. Nato Cad. Çınarlık Sok. No: 19 Kağıthane-İstanbul

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 56 Kat: 3
Vefa / İstanbul
Tel **0212. 529 66 41-42**
Faks **0212. 520 74 00**
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com

ÖNSÖZ

Balkan tarihiyle ilgili bu eserin ilk cildi 18. ve 19. yüzyılların başlıca hadiselerini ele almaktadır. Bu ciltte, modern devletlerin kurulması ve ilk bağımsız veya özerk hükümetlerin örgütlenmesine yol açan ulusal hareketler üzerinde durmuştuk. Son aşamalar I.Dünya Savaşı sonrasına kadar tamamlanmasa da, ulusal örgütlenme ve gelecekteki hedeflerin tanımlanmasına yönelik ilk önemli adımlar, Arnavutluk hariç bütün uluslar tarafından 19. yüzyıl sonunda atıldı. Bundan dolayı 20. yüzyıldaki temel meseleler, toprak birliğinin tamamlanması ile iç ekonomik ve siyasi gelişim olacaktı. Büyük güçlerin müdahalesi ve uluslar arasındaki rekabet gibi sorunlar önceki dönemde olduğu gibi devam etti.

Bu cilt, öncelikle 20. yüzyılla ilgilenen okuyucular için yazılmış bir giriş bölümüyle başlamaktadır; bununla birlikte önceki yüzyıllara ilişkin olgulara dayalı bu incelemenin önceki cildin özetlenerek gözden geçirilmesini isteyenlere de hitap edeceği umulmaktadır. Seçilen materyal sonraki bölümlere bir temel teşkil etmesi bakımından gereklidir.

Önceki cilt gibi bu cilt de, 1972'de Bilim Dernekleri Amerikan Konseyi'nin (ACLS) Doğu Avrupa Ortak Komitesi ve Sosyal Bilim Araştırma Konseyi tarafından Doğu Avrupa tarihlerinin temin edilmesi için düzenlenen bir programın parçası olarak hazırlandı. Washington Üniversitesi'nden Profesör Peter F. Sugar, ilk teklifi hazırlayan özel komitenin başkanıydı; Wisconsin Üniversitesi'nden Profesör Michael B. Petrovich denetim kurulu başkanıydı ve sonraki örgütlenmeden sorumluydu. Bu Balkan tarihi Eğitim Bakanlığı'ndan, yazara yazıyı bitirmesi için gereken boş vakti sağlayan araştırma tahsisatları ve kitapların yayıma hazırlanmasına yardım için gerekli fonlar da dahil, pek çok yardım almıştır. 1980'e kadar ACLS'nin Başkan Yardımcılığını yapmış olan Dr. Gordon B. Turner ve ondan sonra bu görevi devam ettiren Dr. Jason H. Parker değerli öneri ve yardımlarda bulundular. Yazar, tavsiyeleri ve desteği için Eğitim Bakanlığı'ndan Julia A. Petrov'a da müteşekkirdir.

Orijinal projede de ifade edildiği gibi bu kitap, Balkan tarihine bir giriş olarak tasarlandı; hiçbir peşin yargıya dayalı değildir. Anlatı için gerekli görülen, Avrupa'da meydana gelen belli başlı olaylara, siyasi, felsefi ve ekonomik teorilere de eserde yer verilmektedir. Ele alman gelişmelerin karmaşıklığından dolayı, bazı konulara birden çok bölümde değinilmiştir. Bu bölge dünya meselelerinde bu kadar önemli rol oynadığından, Balkanlar'ın iç hadiseleriyle olduğu kadar, bu çalkantılı yüzyıldaki büyük uluslararası hadiselerle de ilgilenilmiştir. Bundan dolayı bu kitap, hem Balkanlar'daki gelişmeleri hem de bu yarımadanın 20. yüzyıldaki yerini konu almaktadır.

Geçmiş asırlarda kullanılan dillerin çokluğu ve yazım farklılıkları da alan tarihçileri için belirli zorluklara yol açmaktadır. Bu kitapta, kişi ve yer isimlerinin yazımında, en çok kullanılmış ve okuyucuya en tanıdık gelecek olan yazım şeklinin kullanılmasına gayret edilmiştir. Yunanca ve Bulgarca için standart transkripsiyon sistemi kullanılmış; Sırpça kelimeler ve isimler de Latince yazımlarıyla verilmiştir. Ancak tam tutarlılık mümkün olmamıştır. Ayrıca birçok özel isim İngilizce yazımlarıyla verilmiştir.*

Balkan halkının I. Dünya Savaşı sonrasına kadar üç farklı takvim kullanmış olmasından dolayı tarihlemede de bazı zorluklarla karşılaşılmaktadır. Müslümanlar, olayları Miladi 622 yılında gerçekleşen Hicret'e göre tarihlendirmiş; Ortodokslar Jülyen veya Eski Tarz takvimi, Katolik ve Protestanlar ise Gregoryen veya Yeni Tarz takvimi kullanmışlardır. 19. yüzyılda Jülyen takvimi Gregoryen takviminden on iki gün gerideydi; 20. yüzyılda bu rakam on üçe çıkmıştır. Bu kitaptaki tüm tarihler Yeni Tarz takvime göre verilmiştir. Tarihlemede bir farkın bulunması, özellikle de belli bir gün veya ayın bir olayla özdeşleşmiş olması durumunda zorluğa yol açmaktadır. Mesela, 1888 Sırp Anayasası aslında Ocak 1889'da çıkarılmıştır. Böyle karışıklıklar ortaya çıktığında metinde açıklanmaktadır.

Büyük bir bölümde dipnotlar, alıntı kaynaklarının ve bazı istatistiki bilgilerin kaynaklarının belirtilmesiyle sınırlı tutulmuştur. Eski kaynaklardan yapılan alıntıların imlası ve yazım tarzı, elinizdeki kitabın imlası ve tarzına uygun hale getirilmiştir. Bibliyografya, okuyucuya Balkan tarihinin değişik yönlerini ele alan bir kitap listesi sunacak şekilde düzenlenmiştir. Kitabın hazırlanışı esnasında geniş ölçüde yararlanılmış olmakla birlikte, İngilizce dışındaki dillerde yayımlanmış eserlere bibliyografyada yer verilmemiştir.

Müellif, kitabın metnini gözden geçirme nezaketinde bulunan arkadaşlarına, meslektaşlarma ve konunun uzmanlarına çok şey borçludur. Onların deneyimli yorum ve eleştirileri, kitabın nihai şeklini almasında büyük kat-

* Özel isimlerin yazımında mümkün olduğunca yerel dildeki telaffuz ve Türkçe literatürdeki yaygın kullanım esas alınmaya çalışılmıştır. (Yay. Haz.)

kı sağlamıştır. Wayne State Üniversitesi'nden Richard V. Burks; California Üniversitesi, Santa Barbara'dan Dimitrije Djordjevic; Indiana Üniversitesi'nden Rufus Fears; Michigan Üniversitesi'nden John V. A. Fine, Jr.; Illionis Üniversitesi'nden Keith Hitchins; Chicago Üniversitesi'nden Halil İnalcık; Maryland Üniversitesi'nden John R. Lampe; York Üniversitesi'nden Thomas A. Meininger; Amherst Koleji'nden John A. Petropulos; Wisconsin Üniversitesi'nden Michael B. Petrovich; Amerikan Üniversiteleri Saha Personeli'nden Dennison I. Rusinow; Rutgers Üniversitesi'nden Traian Stoianovich ve Washington Üniversitesi'nden Peter F. Sugar kitabın tamamını veya büyük bölümünü gözden geçiren profesörlerdir. Ayrıca bu çalışma gerçekte müellifin, sadece görüş ve eleştirileriyle değil, fakat aynı zamanda kendi araştırmasının sonuçlarıyla da katkıda bulunduğu eşi Charles Jelavich'le işbirliğinin bir ürünüdür.

Müellif, kitabın nihai dizim görevini üstlenen Debbie Chase'e ve gerçekleştirdiği mükemmel gözden geçirme ve değerli önerileriyle eserin nihai şekline büyük katkıda bulunan Janis Bolster'a şükranlarını sunmaktadır. Kitabın indeksi de Janis Bolster tarafından derlenmiş; haritalar ise William Jaber tarafından hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Giriş *1*

I. KISIM: SAVAŞ ve ULUSAL BİRLİK

1. Bölüm: Balkan Ulusal Monarşileri *13*
Ekonomik Gelişmeler *15*
Romanya *24*
Sırbistan *29*
Karadağ *34*
Bulgaristan *38*
Yunanistan *41*
Balkan Hayatının "Avrupalılaşması" *46*

2. Bölüm: İkili Monarşi: 1867'den 1914'e Avusturya-Macaristan *53*
Avusturya'da Ulus Sorunu *55*
Bosna-Hersek *61*
Macar Krallığı *65*
Sonuç: Ausgleich Döneminde Avusturya-Macaristan *80*

3. Bölüm: Avrupa'da Osmanlı Hakimiyetinin Sonu: Arnavutluk ve Makedonya Sorunu *83*
Osmanlı İmparatorluğu *83*
Arnavutluk Ulusal Hareketi *88*
Makedonya *94*
Balkan Savaşları, 1912, 1913 *100*
Arnavutluk'un Bağımsızlığı *105*
Osmanlı Mirası *109*

4. Bölüm: I. Dünya Savaşı *113*
Saraybosna *113*
Savaş *122*
Barış Antlaşmaları *129*
Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı: Türkiye Cumhuriyeti *133*
Sonuç *141*

5. Bölüm: Savaştan Sonraki İlk On Yıl *143*
Savaştan Hemen Sonraki Sorunlar *143*
Ulusal Teşkilatlanma ve Dahili Gelişmeyle İlgili Sorunlar *152*
Büyük Buhran *194*
Geleneksel Köylü Hayatı *195*
Sonuç *201*

6. Bölüm: Balkan Otoriter Rejimleri: İkinci Dünya Savaşı'nın Çıkışı *203*
Sovyet ve Alman Nüfuzunun Artması *203*

Balkan Otoriter Rejimlerinin Kurulması 210
Balkanlar'ın İç İlişkileri 223
Mihverin İlerleyişi: Arnavutluk'un İlhakı 225
Savaşın Çıkışı: Balkan Tarafsızlığı Dönemi 233
Sonuç 250

II. KISIM: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SAVAŞ SONRASI GELİŞMELER

7. Bölüm: II. Dünya Savaşı'nda Balkan Devletleri 259
Askeri Arka Plan 259
Savaşa Balkan Katılımı 262
İttifak Güçleri Arasında Balkanlar Üzerine Yapılan Görüşmeler 300
Komünist Rejimlerin Kurulması 304
Partizan Mücadelesi 316

8. Bölüm: Savaş Sonrası Acil Düzenlemeler: Yunan İç Savaşı ve Yugoslav-Sovyet İhtilafı 321
Müttefik Koalisyonu Bozuyor 321
Yunanistan İç Savaşı, 1946-1949 326
Yugoslav Gelişmeleri 335
Sovyet Bloğundaki Yankılar 350
Arnavutluk Yön Değiştiriyor 353
Soğuk Savaş 355

9. Bölüm: Komünist Hükümetler, 1950-1980 359
İç Gelişmeler 359
Dış Politika 377
Karşıt Konumdaki Komünist Rejimleri: Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk 390
Yugoslav Değişkenliği 413
Sonuç 433

10. Bölüm: Yunan Seçeneği 437
Ekonomik Problemler: Amerikan Müdahalesi 437
Papagos ve Karamanlis: 1963 Yılma Kadar Yunan Hükümetleri 439
Kıbrıs Anlaşmazlığı 445
Sosyal ve Ekonomik Değişiklikler 449
Papandreou Dönemi 451
Askeri Diktatörlük 460
Karamanlis Yeniden Görev Başında 467
Andreas Papandreou: Ekim 1981 Seçimleri 470
Sonuç 472

Sonuç 475

Kaynakça 483

Dizin 495

HARİTALAR

1. 1900'de Balkan yarımadası *14*
2. Avusturya-Macaristan'm etnik yapısı *54*
3. Sloven Toprakları *58*
4. Makedonya'daki çatışma alanları, 1913 *103*
5. Arnavutluk *106*
6. Balkan devletleri, 1914 *115*
7. 1. Dünya Savaşı sonrasında Balkan devletleri *130*
8. Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın oluşumu *158*
9. Romanya'nın parçalanması *239*
10. Yugoslavya'nın parçalanması *276*
11. İşgal Yunanistan'ı, 1941 *293*
12. Savaş sonrası Yugoslavya'da oluşan federal yapı *314*
13. II. Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar *325*
14. Trieste Anlaşmazlığı *338*
15. Kıbrıs'ın bölünmesi *468*

Giriş

Balkan tarihinin bu cildi şeklen 20. yüzyıl başından başlamasına rağmen, okuyucu, klasik dönem ve Ortaçağ'dakiler de dahil, geçmişteki olayların günümüzdeki gelişmeler üzerindeki büyük etkisinin farkında olmalıdır. Mesela modern Yunan ve Rumen milliyetçi hareketleri eski Yunan ve Roma'dan ilham alır. Bugünün Arnavutları İlliryan soylarını vurgular. 6. yüzyıldan 8. yüzyıla kadarki Slav istilaları, bu insanları yarımadaya kalıcı yerleşimciler olarak getirdi. Hristiyanlığın kabulü ve daha sonra kilisenin 1054'ten sonraki bölünmesi, Balkanlar'ın sakinlerinin büyük çoğunluğuna hem birlik ve beraberlik ögeleri hem de karşılıklı güvensizlik ve düşmanlık için nedenler verdi. Ortaçağ'da Bizans, Sırbistan ve Bulgaristan İmparatorlukları, hatırı sayılır güç ve prestije sahip devletlerdi. Bin yıllık Bizans medeniyeti Balkan kültürü üzerinde derin bir iz bıraktı. Bu erken devirlerde kendi kralları, prensleri ya da soylu liderlerinin idaresindeki bağımsız ya da özerk siyasi varlıklar, Hırvatistan'da, Bosna'da, Arnavutluk'ta, Eflak'ta, Boğdan'da ve Erdel'de da ortaya çıktı. Bu sebeple, 20. yüzyıl Balkan tarihine yaklaşırken bu halkın çoğunluğunun, daha sonra yabancı güçlerin boyunduruğu altında yaşamalarına rağmen, kendi hükümdarlarının idaresinde bulundukları eski ve ortaçağlarda derin tarihsel köklerinin olduğunu unutmamak gerekir.

Yarımadanın bütün tarihi boyunca muhtemelen en kalıcı izi, beş yüz yıllık Osmanlı hakimiyeti bıraktı. 15. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu, bugün modern devletlerin elinde bulunan bölgenin kontrolünü ele geçirmişti. Bu tabiiyete rağmen, idare usulleri ve Müslüman fatihlerin tavırları aslında Hristiyan nüfus arasında kimlik duygusunu korudu. Osmanlı padişahları ulusal değil, dini bir teşkilatı temsil ettiklerine inanıyordu. Fethedilenlerden bir kimse, İslam'ı kabul ederek toplumun imtiyazlı bir kesiminin üyesi olabiliyordu.

İnançlarını koruyanlar ise gerçekte eşit görülmüyor, fakat kendi kiliseleri ve mahalli yönetim kurumları vasıtasıyla onlara geniş bir idari özerklik tanınıyordu. *Millet* sisteminde Balkan halkının çoğunluğu Ortodoks olarak, kilise otoritelerinin yetki dairesinde bulunuyordu; bu otoritelerden en önemlisi İstanbul Patrikliği'ydi. Genel olarak, yerel cemaatler kendi işlerini geleneksel liderlerinin idaresinde yürütüyordu. Fetihten önceki Balkan aristokrasisi; Bosna, Arnavutluk ve Girit gibi, bazı kimselerin İslam'ı kabul ederek imtiyazlarını korudukları birkaç bölge haricinde bertaraf edilmişti. Yarımadadaki başlıca devlet makamlarını Osmanlı memurları elde tutuyor; polisi ve bazı kısıtlamalarla da olsa adli sistemi onlar kontrol ediyordu. En azından ilk dönemlerde çoğu aslında İslam'ı kabul eden Hristiyan mühtediler olmasına rağmen, orduya askeri Müslüman nüfus sağlıyordu.

Bu idari sistem yarımadanın genelinde yürürlükte olmasına rağmen, belli sınır vilayetlerinde ve 18. yüzyılda Habsburg idaresi altına giren topraklarda farklı koşullar mevcuttu. Eflak ve Boğdan'ın Tuna Prenslikleri her zaman özel bir statüye sahip olmaya devam etti. Erdel, Hırvatistan-Slavonya ve Voyvodina da farklı yönetimlere sahip olacaktı. Örneğin Erdel gibi bazı yerlerde nüfusun çoğunluğuyla aynı milliyete mensup olmayabilirse de, bu bölgelerde bir Hristiyan aristokrasi, hakim etkiyi sürdürmeyi başardı.

Balkan halkının çoğunluğu hayvancılık veya tarımla geçinen köylülerdi. Onlar, doğrudan Osmanlı idaresinde bulunan topraklarda, Müslüman ya da Hristiyan toprak sahiplerinin malikanelerinde ortakçı veya tarım işçisi olabiliyor ya da fiiliyatta adeta bağımsız sahiplik koşullarında toprağı elinde tutabiliyordu. Bu köylülerin hepsi de, yüksek oranları ve toplama usulleri hem Müslüman hem Hristiyan halk arasında büyük hoşnutsuzluk doğuran çok sayıda vergiye tabi idi. Yerli bir aristokrasinin mevcut olduğu bölgelerde, köylülerin içinde bulunduğu koşullar aslında diğer bölgelerdekinden daha kötü olabiliyordu. Buralarda köylüler, çoğu 18. yüzyılda bu kölelikten kurtulmalarına rağmen, genellikle serfti. İncelememizin konusu olan bölgelerin tamamında, arazi imtiyazı ve vergilendirme meseleleri sosyal huzursuzluğun başlıca sebeplerindendi.

1699 Karlofça Antlaşması, Balkan yarımadasının modern tarihinin başlangıcına uygun bir dönüm noktası teşkil eder. Bu antlaşmada Osmanlı İmparatorluğu önemli bölgeleri kalıcı olarak Hristiyan güçlere bıraktı. Bu dönemde Habsburg İmparatorluğu Erdel, Hırvatistan, Slavonya ve başka toprakları ele geçirirken; Venedik de Dalmaçya ve Mora'yı aldı. Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyıl boyunca Avrupalı güçlerle, özellikle de genelde ittifak içinde olan Rusya ve Habsburg İmparatorluğu'yla sürekli savaşlar yaptı. Fransız Devrimi ve Napolyon'un mücadelelerine Balkan toprakları da dahil oldu. Ancak pek çok sa-

vaşa rağmen, bu dönemde pek az Balkan bölgesi uzun vadeli olarak el değiştirdi. 1775 yılında Habsburg İmparatorluğu Bukovina'yı ele geçirdi; 1797'de de Dalmaçya ve İstriya'yı elde etti; bu ilhaklar 1815 Viyana Antlaşması'yla teyit edildi. Rusya, 1812 Bükreş Antlaşması'yla Besarabya'yı aldı; bu antlaşmayla Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyinde toprak ele geçirmeye yönelik başarılı çabalarıyla dolu bir yüzyıl sona eriyordu. 1815'te İngiltere, Yunan adalarının hakimiyetini ele geçirdi ve 1863'e kadar elinde tuttu.

18. yüzyıldaki savaşlar, sonuçları genellikle Osmanlı idarecisinin aleyhine olmasına rağmen, Balkan halkına pek fazla fayda sağlamadı. Aksine halk, arazilerinin büyük bölümünün tahrip edildiğini gördü. Bundan başka çatışmaların, Yakın Doğu'daki hadiselere Avrupalı büyük güçlerin -İngiltere, Fransa, Rusya, Habsburg İmparatorluğu ve bazı konularda Prusya'nın- karışması gibi olumsuz bir sonucu oldu. Bu durumun ortaya çıkma sebebi, yarımada dahilindeki koşullardan çok bu toprakların, özellikle de Türk Boğazları'nın dünya meselelerindeki fevkalade stratejik konumu idi. Komşu devletler Rusya ve Habsburg İmparatorluğu, hassas Balkan hudutlarındaki menfaatlerini korumaya kararlıydı; aynı zamanda büyük sömürgeci güçler, İngiltere ve Fransa'nın da çok sık menfaat çatışmaları yaşadıkları Akdeniz'deki güçler dengesi hakkında derin endişeleri vardı. Daha büyük bir alanda mücadele eden Rusya ve İngiltere, 19. yüzyıl boyunca, Çin, Hindistan'ın kuzey sınırları, Afganistan, İran ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan geçen geniş bir toprak şeridi üzerinde toprak ve nüfuz için rekabet halindeydi. Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın Yakın Doğu'ya yayılması önünde değerli bir engel olarak gören İngiliz hükümeti genellikle onun toprak bütünlüğünü korumaya çalıştı. Habsburg İmparatorluğu da benzer bir görüşe sahipti. Aksine, hem Rusya hem Fransa en azından bazı krizlerde, ulusal hareketlere daha sıcak bakıyordu. Osmanlı topraklarının kaderi meselesi, ki dönemin diplomasisinde bundan Doğu Meselesi şeklinde bahsedilir, belki de 1815-1914 yılları arasındaki yüzyılda Avrupa'nın uluslararası ihtilafının en önemli sebebiydi.

Avrupalı güçlerin bölünmesiyle, yarımadadaki Osmanlı hakimiyetinin son bulmasında en önemli girişimin neden bizzat Hristiyan nüfustan geldiği anlaşılabilir. Bütün ulusal hareketlerin liderleri yabancı yardımı talep etmesine rağmen, hareketlerine dahili hususlar dayanak teşkil ediyordu. 18. yüzyıl sonunda koşullar devrimci faaliyete müsaitti. Merkezin zayıfladığı bir dönemde, Osmanlı otoriteleri bazı bölgesel otoritelerin hareketlerini kontrol edemez hale geldi. Bu yıllarda ve 19. yüzyılın ilk yıllarında, birçok bölgede anarşi ve kanunsuzluk hüküm sürüyordu. Balkan halkı için Yanyalı Ali Paşa ve Vidinli Pazvantoğlu'nun faaliyetleri özel bir önem taşıyordu. Buna ilaveten, bu dönemde

Fransız Devrimi'yle özdeşleştirilen pek çok fikir, bilhassa liberalizm ve milliyetçilik Balkanlara, özellikle de Avrupa'nın geri kalanıyla bağlantıları olan gruplar arasına nüfuz etmişti.

İlk ulusal isyan olan 1804'teki Sırp isyanı doğrudan Osmanlı hükümetinin vilayetteki karışıklığı dizginleyememesinden kaynaklanıyordu. İlk lider Karayorgi'nin idaresinde bu hareket, bozuk yerel idarecilere karşı bir isyandan bir ulusal bağımsızlık hareketine dönüştü. Karayorgi yenildi; fakat 1815'te Miloş Obrenoviç önderliğinde ikinci bir ayaklanma Osmanlı hükümetinden olumlu şartlar elde etmeyi başardı. 1830'da Sırbistan, imparatorluk dahilinde özerk bir statüye kavuşmuştu. 1839'da Miloş prenslikten feragat etmek zorunda kaldı; yerine oğulları, önce Milan, sonra da Mihailo geçti. 1842'de Mihailo'nun yerine devrimci bir liderin oğlu olan Aleksandar Karayorgiyeviç geldi. Bu sırada iki aile arasında taht hususunda ateşli bir tartışma baş gösterdi. 1858'de Aleksandar devrildi ve Miloş kısa bir saltanat dönemi için geri çağrıldı. Bu prens 1868'de idam edilince, kuzeni Milan prens oldu.

İkinci ulusal isyan Yunanistan'da gerçekleşti ve Hristiyan aleminden büyük bir ilgi ve yakınlık gördü. İsyanın iki merkezi vardı: Birincisi Tuna Prenslikleri, ikincisi de Yunanistan anakarası; özellikle de Mora ve Rumeli. Rumen topraklarındaki isyan bastırılsa da, Yunan liderler asıl Yunanistan'da daha başarılı oldu. Güçlerin müdahalesinden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'yla yaptığı bir savaşta aldığı yenilgiden sonra, 1830 yılında bağımsız bir Yunan devleti kuruldu; ancak bu devlete tahsis edilen bölge Yunanlıların meskun olduğu toprakların sadece dörtte birini oluşturuyordu. Büyük güçler, ilk devletin monarşi olmasına karar verdi ve Bavyera kralının ikinci oğlu Otto'yu kral seçti.

Üçüncü ulusal hareket, yani Eflak ve Boğdan'daki Rumen hareketi, yüzyılın ikinci yarısına kadar kayda değer pek fazla başarı elde edemedi. 1821'de, aynı yılda gerçekleşen Yunan isyanıyla birlikte, Tudor Vladimirescu, başlıca hedefleri yönelim bakımından siyasi olmaktan ziyade sosyal olan bir ayaklanmaya önderlik ediyordu. Yunan liderleriyle ihtilafa düşünce, idam edildi ve ordusu dağıtıldı. 1848'de, liberal, devrimci bir lider kadrosunun başlattığı, Eflak'ın bağımsız bir yönetim kurma girişimi bir Rusya ve Osmanlı işgaliyle bastırıldı. Prensliklerin siyasi konumundaki büyük bir ilerleme ancak Rusya'nın Kırım Savaşı'nda yenilgiye uğradığı 1856 yılından sonra gerçekleşti. Bundan sonra Rumen liderler, esasen Fransa'nın yardımıyla, hem Eflak hem de Boğdan için tek bir prensin, Aleksandru Cuza'nın seçilmesini sağlamayı başardılar. Cuza daha sonra iki eyaletin hükümetleri ve yasama meclislerini birleştirdi. Cuza'nın tahtta bulunduğu dönemde, köylülerin durumunun iyileştirilmesine yönelik önemli reformlar yapıldı. 1866'da bu prens devrildi ve Prusya kraliyet ailesinin Katolik koluna mensup bir üyesi olan Hohenzollern-Sigmaringenli Carol hükümdar seçildi.

Bundan dolayı 1860'larda Sırp, Yunan ve Rumenlerin ulusal gayretleri büyük başarı kazanmıştı. Bağımsız bir Yunanistan ve özerk bir Sırbistan ve Romanya kurulmuştu. Bunlara ilaveten, Batı Balkanlar'ın sarp dağlarında, kendi idarecilerinin yönetimi altında başka bir devlet, Karadağ vardı. Din olarak Ortodoks, milliyet olarak da Sırp olan Karadağ halkı, büyük ölçüde fakirlikten ve topraklarının uzaklığından dolayı, nispi bir bağımsızlığa sahipti. Hükümetin İstanbul'la ilişkisi yıllar içinde değişti, fakat büyük güçler bu ülkeyi Osmanlı tebaası olarak görüyordu.

Bütün bu devletler böylece Osmanlı hakimiyetinden büyük ölçüde ayrılmayı başarsalar da, bu suretle giderek büyük güçlerin etkisi altına girdiler. Bağımsız Yunanistan'a antlaşma ile, içişlerine her zaman karışabilecek olan ve öyle de yapan üç hami verildi; İngiltere, Fransa ve Rusya. 1826'dan sonra Rusya, Romanya ve Sırbistan'ın koruyucu gücü haline geldi. Özellikle de Tuna Prenslikleri'ndeki temsilcileri iç politikayı yönlendirmeye ve etkilemeye çalışıyordu. 1856'dan sonra, bu yıl imzalanan Paris Antlaşması'nda imzaları olan güçler, Sırbistan ve Tuna Prenslikleri'nin yanı sıra, genel olarak Balkan Hristiyanlarının da kefilleri rolünü devraldı.

Karadağ hükümeti haricinde hükümetler, kurulur kurulmaz benzer bir yol izledi. Kendilerine Batı Avrupa kurumlarını örnek alarak, hepsi de anayasa yayımladı: Önce 1838'de Sırbistan, sonra 1844'te Yunanistan ve 1866'da Romanya. Genel olarak, bu belgeler güçlü bir idare temin ediyor ve oy hakkını toplumun zengin ve güçlü unsurlarıyla sınırlandırıyordu. Bundan dolayı yasama meclisleri esasen bu unsurların menfaatlerini temsil ediyordu. Benzer gayelere sahip şahısların gevşek bağlarla bir araya gelmelerine dayanan siyasi partiler de ortaya çıktı. Genellikle "liberal" ve "muhafazakar" şeklinde adlandırılan bu partiler, yürütme ve yasamanın nispi güçleri, oy hakkı ve devlet makamlarına kimlerin gelmesi gerektiği gibi meselelerle ilgili mücadele veriyordu. Bütün rejimlerin belirgin vasfı, yolsuzluğun çokluğuydu. İç teşkilatlanmaya gelince, Fransız idari uygulamasına hayran olan yeni ulusal liderler son derece merkezi bir sistemden yanaydı. Buna göre köylü çoğunlukların aleyhine, köy cemaatleri ile yerel liderlerin elinden iktidar ve nüfuz alınıyordu.

İçeriden direniş ve ayaklanmayla, büyük güçlerden de saldırılar ve müdahaleyle karşı karşıya kalan Osmanlı hükümeti –ki genellikle Babıali denilir- imparatorluğun daha fazla parçalanmasını önlemeye yönelik kararlı girişimlerde bulundu. 18. yüzyıldan itibaren ıslahatın gerekliliğinin farkına varıldı. İlk önemli girişimler II. Mahmud döneminde (1808-1839) gerçekleştirildi. Büyük ıslahat dönemi Tanzimat, Abdülmecid'in saltanat döneminin başladığı 1839'dan II. Abdülhamid'in yeni çıkarılan anayasayı askıya alarak müstebit

idare dönemini başlattığı 1878 yılma kadar sürdü. Bu yıllarda ve sonrasında devletin idari verimini ve askeri kabiliyetlerini attırmak için verilen büyük uğraşlara rağmen, Osmanlı liderleri ne imparatorluğun uluslararası itibarındaki gerilemeyi durdurabildi ne de topraklarının bütünlüğünü koruyabildi. Aynı şekilde, saldırgan Balkan Hristiyan liderlerinin milliyetçi propagandalarına başarıyla karşı koymaya yönelik olarak yeterli güce veya cazipliğe sahip bir program da hazırlayamadılar.

Öte yandan ulusal meseleler Habsburg İmparatorluğu'nda çok önemli bir sorun halini almıştı. 1815'te monarşi, nüfusunu çoğunlukla Rumenlerle Güney Slavların oluşturduğu geniş topraklara sahipti. Erdel'de ve Bukovina'nm bazı kısımlarında, dini bakımdan esasen Ortodoks olan ve tabii, Tuna Prensliklerı'nin halkıyla benzer bir dili konuşan bir Rumen nüfus yaşıyordu. Hırvatlar, Sırplar ve Slovenlerden oluşan Güney Slav halkından, Hırvatlarla Sırplar ortak bir edebi dile sahipti; fakat din bakımından ayrıydılar. İkisi de Katolik olan Hırvatlarla Slovenler ise farklı dilleriyle birbirinden ayrılıyordu. Ulusal hareketlerini 2. Bölüm'de işleyeceğimiz Slovenler, esasen Karniyola ve Stirya'da yaşıyor; Hırvatlar genellikle Dalmaçya, Hırvatistan ve Slavonya'da bulunuyor; Sırplar da esas olarak Voyvodina'da ve Hırvatistan'la Slavonya'nın güney sınır bölgelerinde yaşıyordu.

Bu halklardan en iyi siyasi duruma sahip olan, Hırvatistan ve Slavonya'daki Hırvatlardı. Toprakları Hırvatistan'la Slavonya'nın yanı sıra Dalmaçya ve Bosna'nın büyük bölümünü de kapsayan, Ortaçağ'ın Üçlü Krallık'a dayanan güçlü bir tarihi geçmişe sahip Hırvatların, tanımları hem Habsburg hem Macar yetkilileri arasında sürekli ihtilaf konusu olsa da, belli özerklik hakları vardı. Katolik Hırvatların, söz konusu bölgelerin nüfusunun yaklaşık dörtte birini meydana getiren Ortodoks Sırplarla ilişkisi de, daha sonra tartışılacağı gibi, önemli bir sorun teşkil edecekti.

Erdel'deki durum çok farklıydı. Burada nüfusun Rumen, Ortodoks çoğunluğu siyasi nüfuzdan fiilen alıkonulmuştu. Eyaletin kontrolü Macarların; Macarlarla bağlantılı olup aynı dili konuşan Szeklerin ve 12. yüzyıl göçmenlerinin torunları olan ve Sakson denilen Almanların elinde bulunuyordu. Katolik, Lutheryen, Kalvinist ve Üniteryen kiliseler kabul edilirken, Ortodoks kilisesi kabul görmüyordu. 18. yüzyılda bir Uniat kilisesi kuruldu; bazı Rumenlerin bağlandığı bu kilise önemli bir kültürel rol oynadı. Ortodoks kilisesi ve liderleri, özellikle de Rahip Andreiu Şaguna, eyaletteki Rumen hareketine çok daha büyük etkide bulundu.

1866'da Habsburg İmparatorluğu ciddi bir iç krizle karşı karşıya kaldı: Prusya yenilgisi, bu devleti Alman içişlerindeki önemli rolünden mahrum bı-

raktı ve ayrıca son önemli İtalyan sömürgesi olan Venetia'nm kaybedilmesiyle neticelendi. Ulusal azınlıkların artan talepleri karşısında, merkezi otoriteler bu ulusların en güçlüsü ve sesi en çok çıkanı olan Macarlarla anlaşmaya vardı. 1867 tarihli Ausgleich, yani Uzlaşma ile imparatorluk, merkezi Viyana olan, ileride bahsedeceğimiz şekliyle Avusturya ve başkenti Budapeşte olan Macaristan olarak iki kısma ayrıldı. Esas olarak ilgilendiğimiz bölgelerden Dalmaçya, Bukovina ve Sloven toprakları Avusturya idaresine verilirken; Hırvatistan, Slavonya, Voyvodina ve Erdel Macaristan'a verildi. Her iki kısımda da başta Franz Joseph bulunuyordu; ancak Avusturya'da imparator, Macaristan'da ise kraldı. Viyana'da bir merkezi otorite vardı, fakat görevleri dışişleri, ordu ve maliyeyle (bu üçüncüsü sadece ilk iki bakanlık üzerinde nüfuz sahibiydi) sınırlıydı. İmparatorluktaki başlıca sorunlar 1914'e kadar bu yeni siyasi düzenlemenin doğurduğu sorunlar etrafında odaklanıyordu.

1870'te Habsburg monarşisi böylece köklü bir yeniden teşkilatlanma sürecinden geçmişti; Osmanlı İmparatorluğu ise, sayısız ıslahat çabasma rağmen, Balkan yarımadasının büyük bölümünde etkin hakimiyeti kaybetmişti. Buna ilaveten, bu yılda bir Bulgar ulusal hareketi şekillenmişti. Burada liderlerin ilk hedefi, Yunanistan'ın kültürel ve siyasi kontrolü olmuştu. Bazı yerel ayaklanmalar da meydana gelmişti. 1870'te, Bulgarların dini menfaatlerini temsil etmek üzere, Yunanlıların hakim olduğu Patriklikten ayrı bir Eksarhlık kurulunca, Bulgaristan'ın konumu güçlendi. Bundan sonra iki kilise kurumu arasında, mensup kazanmak için şiddetli bir mücadele başladı. Merkezi Balkan Dağları olan en büyük Bulgar ayaklanması 1876'da meydana geldi. Bu isyan büyük can kaybıyla bastırılsa da, sonraki iki yılda başka hadiseler neticesinde hedeflerinin çoğu gerçekleştirilecekti.

1875'te Bosna ve Hersek'te bir isyan çıktı. Bu isyanın sebebi, köylülerin, Müslüman olup Sırp-Hırvat dili ve milliyetine mensup olan toprak sahipleri aleyhindeki şikayetleri idi. Osmanlı hükümeti ve büyük güçlerin uğraşlarına rağmen, bu isyan bastırılamadı. 1876 yazında Sırbistan ve Karadağ, kargaşalı bir durumdan faydalanarak, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti. Büyük bir uluslararası kriz çıktı ve Nisan 1877'de Rusya'nın savaş ilan etmesiyle doruğa ulaştı. Osmanlı ordularına karşı zafer kazanılır kazanılmaz, Rus hükümeti Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nı zorla kabul ettirdi. Yarımadada Balkan devletleriyle büyük güçler arasındaki güç dengesini altüst eden bu antlaşmanın en büyük başarısı, toprakları bugünkü Bulgaristan topraklarının yanı sıra Makedonya ve Trakya'yı da içine alan büyük bir Bulgar devletinin kurulması idi. Güçlerin, özellikle de İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın tepkisi o kadar şiddetli oldu ki Rusya, Haziran-Temmuz 1878'de toplanan Berlin Kongresi'nde karara bağlanan yeni bir düzenlemeye razı olmak zorunda kaldı.

Berlin Kongresi, Balkan ulus devletlerinin kurulmasında bir dönüm noktasıdır. Bu sırada kaleme alınan antlaşma, ulusal özgürlük hareketleri için belki de en önemli yegane belgedir. Üç devlet; Romanya, Sırbistan ve Karadağ, bağımsız devletler olarak Yunanistan'a katıldı. Özerk bir Bulgaristan da kuruldu; ancak bu kez çok daha az toprağa sahipti. Ayastefanos'la kurulan devlet üç kısma ayrıldı: Balkan Dağları'nın kuzeyindeki topraklarda özerk bir Bulgaristan; güneyde yarı özerk bir vilayet olan Doğu Rumeli ve Osmanlı idaresine geri verilen Makedonya. Sırbistan ve Karadağ da toprak kazandı. 1881'de, genel düzenlemenin parçası olarak, Yunanistan Teselya'yı ve Epir'in bir bölümünü aldı.

Büyük güçlerin de kazanımları oldu. Avusturya-Macaristan'a Bosna-Hersek'i idare ve işgal ile Sırbistan'la Karadağ'ı ayıran bir toprak şeridi olan Yenipazar Sancağı'nı işgal hakkı tanındı. Rusya, 1856'da kaybedilen üç Güney Besarabya vilayetini Romanya'dan geri aldı; Romanya da tazminat olarak Güney Dobruca'yı aldı. İngiltere, başka bir anlaşmayla, Osmanlı İmparatorluğu'nu Kıbrıs'ın işgaline razı olmaya mecbur bıraktı.

Bunlara ek olarak, Osmanlı'nm yenilgisi ve antlaşma şartları, Arnavutları örgütlenerek Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkilerini gözden geçirmeye itti. Çoğunluğu Müslüman olup diğer Balkan halklarından ırksal geçmiş ve dilleriyle ayrılan Arnavutlar, daha önce yerel özerklik için mücadele etmiş; fakat en azından modern dönemde, Osmanlı hakimiyetine karşı ciddi bir meydan okumada bulunmamıştı. Kongrede Arnavutların meskun olduğu topraklar Karadağ'a verilince, bu Arnavutları savunmak amacıyla Prizren Birliği kuruldu. Bundan böyle büyük güçler ve diğer Balkan devletleri Arnavutların taleplerini göz önüne almak zorunda kalacaktı.

Balkan devletlerinden hiçbiri Berlin Antlaşması'ndan memnun kalmamıştı. Özellikle de Bulgar liderler Ayastefanos'la kurulan devletin parçalanmasıyla büyük hayal kırıklığına uğramıştı. Buna rağmen kongreden sonraki ilk yılları devlet kurumlarının tesisine hasrettiler. Rusya, güçler tarafından zımnen Bulgaristan'ın hamisi olarak kabul edildiğinden, Rus memurlar bu işin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynadı. Güçler Battenbergli Aleksandr'ı prens tayin etti ve bir anayasa kabul edildi. 1885'te Doğu Rumeli'deki bir isyan, bu vilayetin Bulgaristan'la birleşmesiyle sonuçlandı. Bu hadise, uluslararası bir bunalıma ve bu devletle Rus hamisinin aralarının açılmasına yol açtı. 1886'da Aleksandr tahttan çekilmeye mecbur edildi ve yeni bir prens, Saxe-Coburglu Ferdinand bu göreve seçildi. Ferdinand başlangıçta ülkeyi nüfuzlu bakanı Stefan Stambolov'la yakın bir ilişki içinde yönetti; fakat Stambolov'un öldürülmesinden sonra, Ferdinand devlet işlerinde en önemli rolü oynadı. Çok geçmeden Rusya'yla yeniden iyi ilişkiler kurmayı başardı.

Osmanlı İmparatorluğu uğradığı büyük kayıplara rağmen, 1876'dan sonraki II. Abdülhamid idaresinde, Makedonya, Trakya ve Arnavut topraklarını ve Girit adasını hala elinde tutuyordu. Üstelik, teorik olarak özerk Bulgaristan ve Habsburg işgali altındaki Bosna ve Hersek'teki hakimiyeti de devam ediyordu. Hiçbir Balkan devleti bu durumun devam edeceğini ummuyordu: Hepsinin de bu bölgelerde talepleri vardı. Yunanistan Makedonya, Trakya ve Epir'in tamamını ele geçirme arzusundaydı; Sırbistan'ın gözü de güneyde Makedonya üzerindeydi. Üstelik birçok Sırp'ta, Bosna ve Hersek'in aslında kendilerine ait olduğuna dair değişmez bir kanaat vardı. Bulgaristan'a göre Ayastefanos'taki sınırlar devletin gerçek sınırlarını gösteriyordu. Arnavut liderler aynı şekilde, kendi halklarının yaşadığı bölgeleri birleştirebilecekleri bir gelecek arzuluyordu. Romanya'nın Osmanlı topraklarından ciddi talepleri olmasa da, milliyetçiler bir gün, ikisi de büyük güçlerin işgali altında bulunan Erdel ve Besarabya'mn kendi ülkelerine katılmasını umuyordu.

18. ve 19. yüzyıllarda, gördüğümüz gibi, büyük güçlerin dikkati büyük ölçüde Balkanlar'daki hadiselere üzerinde toplanmıştı. Ancak 1887'den sonra diğer bölgelerle daha fazla ilgilenir oldular; 1908'e kadar yeniden önemli bir Balkan krizi yaşanmayacaktı. 1887'de, büyük ölçüde Bulgaristan meselesi yüzünden, Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın katıldığı Üç İmparator İttifakı bozuldu. Yüzyıl sonunda Kıta Avrupası iki önemli ittifak sistemine bölünmüştü: Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın Üçlü İttifakı ve Rusya-Fransa İttifakı. Bu sırada bu güçlerin hiçbiri yeni bir Balkan krizinin çıkmasını istemiyordu; hepsi de sömürge yayılımıyla veya iç sorunlarını çözmekle meşguldü. Bir dönem için Balkan yarımadası uluslararası gündemin dışındaydı.

Bütün Balkan devletlerinin toprakla ilgili hedefleri olmasına rağmen, aciliyet gerektiren en önemli problemleri, iç ekonomik kalkınma gerekliliği ve halklarının hayat şartlarının iyileştirilmesi ile ilgiliydi. Ulusal liderler bölgenin ekonomik geri kalmışlığını çok iyi idrak ediyorlardı ve hem nüfusun refahı hem savunma için köklü gelişmelerin gerekli olduğunun farkındaydılar. Bu sebeple dikkatler giderek, ilk ulusal bağımsızlığın kazanılmak, sonra da yeni bağımsız ya da özerk siyasi kurumların örgütlenmek zorunda olduğu dönemde epey ihmal edilen sosyal ve ekonomik meselelere yöneldi.

Birinci Kısım

Savaş ve Ulusal Birlik

BÖLÜM I

Balkan Ulusal Monarşileri

BALKAN ulusal bağımsızlık hareketleri başlıca hedeflerine 19. yüzyıl sonunda büyük ölçüde ulaşmışlardı. Yarımadanın büyük bölümü yerli hükümetlerin kontrolü altındaydı (bkz. Harita 1). Osmanlı idaresi Trakya, Makedonya, Epir ve Arnavutluk'la sınırlıydı. Bosna, Hersek ve Bulgaristan teoride halen Osmanlı memleketleri olmalarına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu bunların yönetiminde hiç söz sahibi değildi. Ancak Devrim Çağı'nın sona ermesi ve yarımadada ulusal rejimlerin kurulması, Balkan sosyal ve ekonomik hayatının problemlerini hiçbir şekilde azaltmadı. Hatta bazı bölgelerde ulusal bağımsızlığın getirdiği güçlükler Osmanlı'ya bağımlılığın getirdiği güçlükleri gölgede bırakıyordu. Başlıca meselelerden biri mali durumla ilgiliydi. Bağımsız devletler savunma, iç yönetim ve dış temsil giderlerinin bütün yükünü, en azından daha önce bir kısmını Babıali'nin taşıdığı yükü sırtlanmak zorundaydı. Bunun kadar önemli olan başka bir hadise, yüzyıl ilerleyip de Sanayi Devrimi Avrupa'nın hayat standartlarında köklü bir değişime sebep olunca, Balkan önderlerinin de hedeflerini gözden geçirmesiydi. Dünyanın teknolojik bakımdan en ileri kesimlerini örnek alan sonraki Balkan hükümetleri ve toplumlarının zengin mensupları, bu geri kalmış topraklara en modern Avrupai başarıları götürmeye çalıştı. Bu dönemde, bu ülkelerin çoğu için birinci öncelik, demiryollarının inşası ve askeri teçhizat elde edilmesiydi.

Maalesef bu devletlerin hiçbiri, hedeflerini gerçekleştirmek için gereken ekonomik altyapıya sahip değildi. En önemlisi, yeni teşebbüslere yatıracak milli sermaye çok azdı. Bütün yarımada son derece fakirdi. Geçmişte zenginler, kazançlarını toprağa yatırmayı veya mültezimlik gibi devlet makamlarını satın almak için kullanmayı tercih etmişti. Toprak sahipliği ve resmi memuriyet, ticari teşebbüsten daha fazla itibar görüyordu. Bu durumda, mevcut ancak iki sermaye kaynağı daha vardı: Vergilendirme ve dış borçlar. Fakir bir köylü çoğunluğa sahip birçok devlet, toplanabilecek vergi miktarında aşırı kısıtlamalar-

1. 1900'de Balkan yarımadası.

la karşı karşıyaydı. Dış borçlara bağımlı olan devletlerin akıbetine, Osmanlı ve Yunan ekonomik felaketleri örnek teşkil edecekti.

Ekonomik güçsüzlük ve karşılanması gereken muazzam masraflar, bağımsız rejimleri derhal, devletin ülke ekonomik hayatına müdahalesi sorunuyla

karşı karşıya bırakmıştı. Merkezi hükümetin milli kalkınmada üstleneceği role ve en büyük gayretin ne yönde sarf edileceğine dair kararlar alınması gerekiyordu. Siyasette tevarüs edilen yozlaşma, durumu güçleştiriyordu. Hükümetlerin nüfuzlu üyelerinin makamlarım ekonomik kazanç için kullanmaya büyük temayülleri vardı. Bütün bu devletlerde milli kalkınmadan çok, ordunun savaşa hazır tutulması ve yayılmaya ağırlık verilmesi eğiliminin de bölgenin ekonomik sıhhati üzerinde çok büyük etkisi olacaktı. Hiçbir hükümetin, köylünün meseleleri ve menfaatlerine yeterli ilgi göstermemesi veya ekonomisinin zirai kesimlerine yeterli destek vermemesi de aynı derecede önemliydi.[1]

EKONOMİK GELİŞMELER

Zirai Altyapı

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda zirai koşullar yeterli oranda iyileştirilemedi. Aksine şehir halkı her türlü ekonomik ilerlemeden istifade eden başlıca kesimdi; köylüler ise yeni fedakarlıklara mecbur bırakılıyordu. Bu durum büyük ölçüde hem ulusal hükümetlerin hem halkın genelinin kontrolü dışındaki faktörlerden kaynaklanıyordu. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, bunlar köylü toplumlarıydı: Sırbistan ve Bulgaristan'da bu dönemde halkın yüzde 80'i tarımla uğraşıyordu; bu sayı Romanya için yüzde 75, Yunanistan için yüzde 60'tı. Bu dönemde meydana gelen hızlı nüfus artışı, bu insanların hayat standartlarındaki her türlü iyileşme imkanını boşa çıkarıyordu. 1860'lardan sonraki yüzyılın ilk on yılına kadar nüfus iki kattan fazla arttı. Mesela 1878'de Sırbistan'ın 1.7 milyon olan nüfusu 1910'da 2.9 milyona yükseldi. Bulgaristan ve Doğu Rumeli 1881'de 2.8 milyon, 1910'da ise 4.3 milyon nüfusa sahipti. Romanya toprakları 1815'te 1.5 milyon nüfusa sahipken, bu rakam 1910'da 6.9 milyona yükseldi. Diğer bölgelerdeki rakamlar da benzer oranda arttı. Bu artış kısmen ölüm oranının azalmasından kaynaklanıyor görünmektedir; fakat doğum oranı yüksek olmayı sürdürdü. Aynı zamanda komşu Osmanlı memleketlerinden büyük bir göç de oldu.

Bu artış elbette, toprağın daha fazla insanı beslemek zorunda olduğu anlamına geliyordu. Köylünün hayatı, bu dönemdeki başka bir gelişmeyle daha da kötüleşti. Batı Amerika'da demiryollarının yapılmasıyla, Amerika'nın geniş arazilerinde üretilen buğday Avrupa piyasasına girmeye başladı. Rus tahılı Almanya'da satılıyordu; Avustralya da bir arz kaynağı haline geldi. Ucuz nakliye imkanları ve gelişmiş üretim metotlarının kullanılmaya başlanmasıyla, zirai

ürünler dünya piyasalarında bollaştı ve fiyatlar düştü. Balkan köylüsü, kişi başına düşen toprak miktarının azalması ve yabancı rekabetin artmasıyla birlikte, çok daha kötü bir durumla karşı karşıya kaldı.

Elbette, dünyanın başka yerlerinde de benzer problemler yaşanıyor ve genellikle üç çözüm yolu benimseniyordu: Arz edilen ürünlerin daha rekabet edebilir hale gelmesi için zirai metotlar geliştirilebilir; ülkenin sanayileşmesi, tarım nüfusundaki fazlalığa alternatif istihdam sağlayabilir ya da başka ülkelere kitlesel göç meydana gelebilirdi. I. Dünya Savaşı'ndan önce, konumuz olan Balkan ve Habsburg bölgelerinin birçoğunda, üçüncü seçenek en yaygın olanıydı. 1890'lardan itibaren bu bölgeler -mesela Yunanistan ve Habsburg İmparatorluğu'nun Hırvat toprakları- dünyanın daha az nüfuslu kısımlarına, özellikle de Birleşik Devletler'e yüz binlerce yeni vatandaş vermiştir.

Bu çıkış yoluna rağmen Balkan ülkeleri hala aynı sorunla uğraşmak zorundaydı. Hepsi de ortak bazı güçlüklere sahip olmalarına rağmen, bunlarla baş etmekte farklı metotları tercih ettiler. Bunların en önemlisi, bu farklı devletlerde toprağın farklı yollarla dağıtılmasıydı. Ortakçılarca işletilen büyük malikaneler Romanya'da çoğunluğu teşkil ederken, Sırbistan ve Bulgaristan küçük köylü çiftlikleriyle diğer ülkelerden ayrılıyordu. Ekilebilir arazisi yetersiz olan Karadağ ve Yunanistan, ya gıda ithaline ya da insan ihracına mecbur kalıyordu. Bu bölgelerdeki koşullar daha ayrıntılı incelendiğinde, her devlet ve toplumun süregelen zirai bunalımları nasıl karşıladığı görülecektir.

Romanya'da, Cuza idaresinde her köylüye toprak verilmesi için çıkarılan kanunlara rağmen, toprak sahibi aristokrasi, devletin hem siyasi hem ekonomik hayatındaki hakim konumunu sürdürmeyi başarmıştı. Köylü nüfusundaki artışın beraberinde getirdiği kaçınılmaz toprak bölünmesi ve nüfusun fakir kesiminin arazilerini kaybetmesiyle, artık köylünün yüzde 85'inin ya hiç toprağı kalmamış ya da sahip olduğu toprak o kadar küçülmüştü ki ilaveten arazi kiralamak veya başka yerlerde çalışmak zorundaydı. 247 İngiliz dönümünden (100 hektar) daha büyük malikaneler, arazilerin yüzde 55'inden fazlasına hakimdi; beş bin büyük malikane ise ekilebilir arazinin yarısını elinde tutuyordu.

Diğer Avrupa devletlerinde toprak sahipliğinin tek elde toplanması, genellikle üretim metotlarında gelişmeye yol açmıştı. Büyük çiftlikler, yeni ve pahalı çiftlik makinelerinin kullanılmaya başlanmasına ve bilimsel metotlara daha uygundu. Fakat Romanya'da böyle avantajlı imkanlardan nadiren yararlanılıyordu. Aksine toprak sahiplerinin çoğunluğu malikanelerini vekil veya kahyalara kiralıyor; bunlar da toprakları ortakçılığa dayanan antlaşmalarla devren köylülere kiraya veriyordu. Yüzyılın sonunda 247 İngiliz dönümünden daha geniş toprakların yaklaşık yüzde 60'ı tahminen bu yolla işleniyordu. Bu sistem,

toprağın makul bir şekilde kullanılmasına ya da toplumsal birlik ve beraberliğe katkıda bulunmuyordu. Doğal olarak, kahya öncelikle yatırımından çabuk ve yüksek kar elde etmekle ilgileniyordu. Onun uzun vadeli iyileşmelerde hiçbir menfaati yoktu. Köylü ortakçı geçmişte olduğu gibi, toprağı işlemekte kullanılan ilkel araçlar ve hayvanları sağlıyordu. Romanya'da kahyaların çoğunun Yahudi olması, köylülerle kahyalar arasındaki ilişkiyi karmaşık bir hale getiriyordu; bu farklılık, zaten gergin bir duruma dini ve milli bir unsur ekliyordu.

Bu koşullara rağmen Romanya, ihracat için çok miktarda mahsul üretti. 19. yüzyıl başında Prenslikler, en çok hayvancılığa önem veriyordu. Hayvanlar, tepelik ve dağlık bölgelerde veya müşterek malikane arazilerinde otlatılıyordu. Sanayileşen Batı'da talebin artmasıyla hayvancılığın önemi giderek azaldı. 1870'ten sonra, hiç ekilmemiş arazi kalmamış ve müşterek arazilerin büyük bölümü şahısların eline geçmişti. 1869-1900 yılları arasında tahıl üretimine ayrılan alanlar iki katma çıktı; hayvancılıkta ani bir düşüş oldu. Yetiştirilen tahılların yüzde 80'ini buğday ve mısır oluşturuyor ve buğdayın yaklaşık yarısı ile mısır mahsulünün yüzde 40'ı ihraç ediliyordu. Mısır, köylünün temel gıdası haline geldi; bu da genel sağlık düzeyine zarar verdi.

Sırbistan ve Bulgaristan'da ise bu durumun aksi mevcuttu. 247 İngiliz dönümünden büyük malikaneler, bütün arazilerin ancak yüzde 5'ini oluşturuyordu. Yaklaşık 5 İngiliz dönümü büyüklüğünde bir arazi ise bir ailenin geçimi için gereken asgari sayılıyordu; ailelerin yüzde 70'i en azından bu büyüklükte arazilere sahipti. Bu adil toprak paylaşımına rağmen, kırsal fakirleşme koşulları mevcuttu. Hem Sırbistan hem de Bulgaristan'da veraset kanunları, toprağın bütün çocuklar arasında eşit olarak paylaştırılmasını temin ediyordu; sonuç, küçük arazilerin yaygınlaşması oldu. Köylü, sorununun çözümünü daha fazla toprak edinmekte görüyordu. Fakirlik içinde yaşayan köylü aileleri ancak en ilkel teçhizata güç yetirebiliyordu. Mesela Bulgaristan'da 1900'de, köylülerin sadece yüzde 10'u demir pulluk kullanıyordu. Tarım metotlarım geliştirmek için köylüyü eğitmeye yönelik olarak da çok az girişim vardı. Bağımsız ulus devletler, geniş çaplı tarımsal kalkındırma programlarını I. Dünya Savaşı sonrasına kadar kabul etmeyecekti.

Sırbistan ve Bulgaristan benzer arazi mülkiyeti sistemlerine sahip olmalarına rağmen, karşılaştıkları bazı sorunlar farklıydı. Daha önce Müslüman mülkiyetinde bulunan arazileri alırken, Bulgar köylüsünün kurtarma bedeli ödemesi icap ediyordu; Sırp hükümeti ise Osmanlı topraklarını bedelsiz almıştı. Her iki ülkedeki köylü aileleri de kendine yeter durumdaydı; fakat vergileri ödemek ve istedikleri hammadde ve mamul malları satın alabilmek için gereken nakdi geliri elde etmede pazara mahsul yetiştirmeye mecburdular. Ürünleri yerel pazar-

da satılıyordu ve bu ülkelerinin dış ticaretinin temeliydi. 19. yüzyılda hayvan, özellikle de domuz ihracatı, Sırp ticaretinin en önemli kalemiydi; en önemli pazar ise Habsburg monarşisiydi. Başlangıçta domuzlar huduttan geçiriliyordu; fakat daha sonra gıda işlemeye, özellikle de domuz yağı ve pastırmasına daha çok önem verildi. Sırp köylülerinin, Almanya ve Habsburg İmparatorluğu'nda kuru üzüm ve kuru erik pazarları da vardı. Coğrafi konumu Sırbistan kadar elverişli olmayan Bulgaristan ise aksine esasen buğday ihraç ediyordu.

Bilhassa Yunanlıların sorununun çözülmesi güçtü. Toprağının sadece yüzde 20'si ekilebilir olduğundan, nüfus artışıyla baş etmek çok zordu. Yunanistan, 1881'de Teselya'yı ele geçirerek zengin bir zirai bölge elde etmiş oldu. Eskiden Müslümanların kontrolünde bulunan büyük malikanelerden oluşan bu topraklar, ekseriyetle Yunanlı büyük toprak sahiplerinin eline geçti. Bu topraklar umumiyetle, ürettiklerinin üçte biri ila yarısından feragat eden köylüler tarafından, ortakçılık esasına göre işleniyordu. Yunanistan'ın diğer bölgeleri geçim sağlamaya yönelik küçük çiftçilikle ayırt ediliyordu. İhraç mahsulü üretimi sorunu hala devam ediyordu. 19. yüzyıl sonunda, tek ve en büyük ihraç kalemini kuşüzümü (kuru üzüm) oluşturuyordu; I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce tütün, önemi giderek artan bir konuma geldi.

Bu koşullar altında, Balkanlar'ın dört bir yanındaki zirai nüfusun genel durumunun gerçekten de çok kötü olduğu anlaşılabilir. Bütün bu bölgelerde ortalama köylü aileleri, kendilerini doyuracak kadar üretmekten ve devlet vergilendirmesi ile kendilerinin yapamadıkları sınırlı sayıdaki kalemleri satın almak için küçük bir artık elde etmekten pek fazlasını yapamıyordu. Kırsal bölgelerin ekonomik geriliği, doğal olarak ulus devletlerin iktidar ve faaliyetlerini ciddi ölçüde sınırlamıştı; bu devletler, büyüyen ordulara sağlıklı nefer ve vergi toplamak hususunda bu durgun kırsal nüfusa bağlıydı. Osmanlı döneminde devlete yönelik belli başlı şikayetler, yüksek vergilendirme düzeyleri ve vergi toplama usulleri olmuştu. Bir fark varsa o da, bağımsız devletlerdeki vergilerin yüksekliğiydi. Vergi toplama usulleri de daha etkili ve ekseriya eskisi kadar yoz ve acımasızdı. Vergi düzeyi çok yüksekti. Mesela, 1879-1911 yılları arasında Bulgar köylüsü kazancının, tahminen yüzde 15 ila 20'sini vergi olarak ödüyordu. Bu miktar hemen hemen asgari geçim düzeyinde yaşayan bir nüfus için fevkalade külfetliydi.

Buna karşılık kırsal vergi mükellefi merkezi hükümetten çok az şey alıyordu. Elbette, güçlü bir ordunun her vatandaşın menfaatine olduğu iddia edilebilir. Buna rağmen, merkezi rejimlerin, yerel idare ve polis tedariki dışında, köylülerin temel problemlerine belirli bir ilgileri pek yoktu. Bununla birlikte,

bu hususta milli zirai planlama yapılmasının veya köylülere mahsus hizmetlerin sağlanmasının o dönemdeki her ulusun müşterek vasfı olmadığı vurgulanmalıdır. Balkan rejimlerinin model aldıkları hiçbir Batı devleti bu türden kapsamlı programlar hazırlamamıştı. Balkan köylülerinin devlet destekli zirai genişleme hizmetlerinden, sulama ve su kontrolü projelerinden ve genel mali yardımlardan istifade edeceği aşikar olmasına rağmen, çok az Balkan lideri bu faaliyetleri gerekli bir devlet faaliyeti alanı olarak görecekti. Bu devletler, kırsal nüfusun hayatına gerçekten etkili müdahale için gereken mali kaynaklara da sahip değildi.

Nüfusun artması ve toprağın sürekli bölünmesiyle, Balkan köylüsünün önünde umutsuz bir gelecek vardı. Kendini kurtarmak için yapabileceği pek bir şey yoktu. Vadeli zirai krediler, köylünün arazisini iyileştirmesini, daha iyi teçhizat satın almasını ve üretimi arttırmasını sağlayabilirdi. Uygun koşullu krediler maalesef kolayca alınamıyordu. Köylünün borçlu olması, yarımadanın her yanında müşterek bir problemdi. Krediler genellikle bir aileyi ancak bir mevsimden diğerine çıkarmak için alınıyordu. Bundan dolayı bunlar, tarlaları iyileştirmekte değil, vergilerin ödenmesinde ve başka hayati ihtiyaçların karşılanmasında kullanılıyordu. Bu krediler genellikle yüksek faizlerle verildiğinden, ödemeleri bir aileyi sürekli borçlu hale getirebiliyordu. Merkezi zirai bankalar olmadığından, köylüler ekseriya tüccarlar, zengin toprak sahipleri ve köy eşrafından borç alıyordu. Bu kimselerin yerel siyasi sistemde nüfuz sahibi olduğu hatırlanınca, köylünün mali suistimal karşısındaki savunmasızlığı aşikardır.

19. yüzyılın sonunda köylünün konumunda asıl zaaf, siyasi gücün veya yönetimde gerçek temsilin olmamasıydı. Ulus devletlerin kurulmasının ana sonuçlarından biri, mahalli özerkliğin ve kırsal bölgelerin problemlerine son derece kayıtsız kaldığı görülen bürokratik bir sınıfın -kendi aileleri de çoğu zaman buralardan geliyordu- ortaya çıkmasıydı. Ulusal rejimlerin idaresinde köylüler, sınırlı oy hakkı veya polisin seçimlere müdahalesi yoluyla etkin kontrol altına alınmıştı. Önemli siyasi partilerden sadece ikisi, yani ikisi de orta sınıf entelektüel ve politikacılarının liderliğindeki Sırp Radikal Partisi ve Bulgar Zirai Birliği ancak teoride köylüyü savunmaya teşebbüs ettiler.

Balkanlar'ın dört bir yanında köylüler kendi problemleri için tek bir çözüm yolu görebiliyorlar; daha fazla toprak istiyorlardı. Büyük malikanelerin ve devlet arazilerinin mevcut olduğu yerlerde bu arazilerin paylaştırılmasını talep ediyorlardı. Her yerde köylülerin ideali, küçük aile çiftliklerinin kurulmasıydı. Üretim artsa bile, artan nüfus, verimsiz tarım metotları ve uygun pazarların olmamasıyla ilgili problemler, kırsal kesimde hiç anlaşılamıyordu. Dahası, köy-

lüler bir bütün olarak, yönetimde etkili bir güç olmak için siyasi bakımdan örgütlenemediklerini gösterdiler. İsyana kalkışmak için verdikleri birkaç uğraşı da sonuna kadar götüremediler. Sık sık gösteriler ve kırsal kesimde pek fazla kargaşa olmasına rağmen, hiçbir önemli başarı elde edemediler. 1907'de Romanya'daki büyük bir zirai ayaklanma bastırıldı. Köylü isyanının bastırılması ve yıldırılmasında, inzibat kuvvetlerinin ve ulusal rejimlerin ordularının Osmanlı yetkililerinden çok daha etkili olduğu görüldü.

Sınai Gelişme

Balkanlar haricindeki yerlerde, aşırı nüfus artışı ve yetersiz tarım arazisi problemlerinin sanayileşme ile üstesinden gelinmişti. 19. yüzyıl sonunda maalesef Balkan yarımadası, büyük bir sanayileşme teşebbüsü için gereken en önemli vasıflardan yoksundu. Birinci olarak; yeni ulus devletler, İngiltere, Almanya ve ABD gibi ülkelerde ağır sanayinin gelişimine temel teşkil eden hammaddelerin birçoğu, özellikle de kömür ve demir bakımından eksikti. İkinci olarak, yerli sermayenin azlığından bahsetmiştik. Gerekli olan büyük miktarlarda para ancak dış borçlanmayla elde edilebiliyordu; fakat Balkanlar o dönemde cazip bir yatırım alanı değildi. Borç almak mümkündü, fakat ödeme koşulları uygun değildi (belli koşullar haricinde, mesela, hükümetler parayı Avrupa'dan silah almak veya demiryolu inşa etmek için kullanmak istedikleri zaman). Sınai gelişmenin önündeki üçüncü bir engel de zayıf iç pazardı. Şehir nüfusu Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan'da yüzde 20'den, Yunanistan'da ise yüzde 30'dan azdı. Büyük köylü çoğunluk ise çok az mamul mal satın alıyordu; birçok kalem hala evlerde üretilebiliyor ya da yöre esnafından alınabiliyordu. Dördüncü ve belki de en önemlisi, halkın gerekli becerilere sahip olmamasıydı. Birçok Balkan halkının iç ve dış ticarette rol oynadığını görmüştük; buna rağmen modern teşebbüsleri örgütlemek için gereken teknik eğitimi almış büyük bir nüfus kesimi hala mevcut değildi. Osmanlı toplumları bu tür meslekların gelişmesini teşvik etmedikleri gibi bunlara itibar da etmiyorlardı. Daha da önemlisi, yeni sınai teknikler için gereken teknolojik becerileri kolayca öğrenebilecek, eğitimli ustalar veya adamlar azdı. Gereken tecrübe ve eğitim mevcut değildi. Demiryolu inşası gibi yeni projelere girişildiğinde, yabancı danışmanlar, müdürler ve hatta işçilerin ithal edilmesi gerekiyordu.

Başlangıçta, yeni Balkan teşebbüsleri yabancı rekabet sorunuyla karşı karşıya kaldı. Osmanlı İmparatorluğu'yla Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki antlaşmalardan dolayı, özerk yönetimler bu bağlayıcı sözleşmelere uymak ve gümrük tarifelerini sınırlandırmak zorundaydı. Yerli sanayi, özellikle dokuma,

bu koşullarda rekabet edemiyordu. Bağımsız ve tamamen özerk rejimlerin ilk hedeflerinden biri, 1870'lerdeki Romanya gibi, yeni antlaşmaları görüşmekti. Gümrük tarifeleri, Balkan devletleriyle Avrupa hükümetleri arasındaki başlıca mesele olmaya ve tekrar tekrar krizlere yol açmaya devam edecekti. Mamul mallara sağlanması gereken himaye seviyesi, çözülmesi kolay bir sorun değildi. Balkan ulusları zirai ürün fazlalarını ihraç etmek durumundaydı; bundan dolayı pazarlarının devamını sağlamak için çoğunlukla iç sınai kalkınmada sakıncalı şartları kabul etmek zorunda kalıyorlardı.

Bazı sanayi kolları, özellikle gıda işleme, dokuma ve inşaat malzemeleri alanları, zor duruma rağmen gelişti. Gıda işleme bu zirai alan için doğal olarak hayati önem taşıyordu. Un değirmenleri ve bira fabrikaları açıldı; et paketleme tesisleri, özellikle domuz ürünlerinin nakliyesi için önemliydi. Şeker pancarına dayalı şeker sanayisi, Yunanistan hariç bütün ülkelerde gelişti. Özellikle yeni başkentlerde büyük binaların inşası, çimento, cam ve kereste dahil, inşaat malzemeleri talebine yol açtı.

Dokuma imalatının kaderi yüzyıl boyunca çeşitlilik gösterdi. Yüzyıl ortasında, Balkan Dağları'ndaki yerli üretime dayanan önemli bir yerli kumaş sanayisi vardı. Osmanlı ordusunu Bulgar kumaşları giydiriyordu. Yunanistan da eskiden ipekli ve pamuklu kumaş ihraç ediyordu. Bu merkezler yabancı tekstille, özellikle İngiltere ve Avusturya'nın makine dokuması kumaşlarıyla rekabet edemedi; fakat bu zor şartlara rağmen, bazı kumaş ve giyim sanayileri hala ayaktaydı.

Balkan devletleri arasında en büyük ilerlemeleri gerçekleştiren Romanya oldu. Temel sanayi, un ve şekerin önemli olduğu gıda işlemeydi. 20. yüzyıl başında, Ploeşti bölgesinin petrolü kullanılmaya başlandı. Buna rağmen ülke genelde zirai olmayı sürdürdü. 1914'te, milli servetin sadece yüzde 1.5'i sanayiden elde ediliyordu; zirai ürünler ise ihracatın yüzde 75.7'sini oluşturuyordu. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan, elbette fazlasıyla zirai yapılarını muhafaza etti.

Devlet Faaliyeti

Balkan devletleri ekonomik kalkınmayla çok yakından ilgileniyorlardı. Bunun askeri güç ve ulusal itibar için önemini çok iyi anlıyorlar ve sanayi toplumunun üstünlüklerini elde etmek istiyorlardı. Burada önemli mesele, bunun en iyi şekilde nasıl gerçekleştirilebileceğiydi. Bu dönemde hiçbir devlet, merkezi yönetimli ekonomiye göre düşünmüyordu. Bu tür faaliyetler için gereken beceri, kaynak ve istatistikler mevcut değildi ve nüfusun herhangi bir kesiminin ekonomik hayatta, 1945'ten sonra meydana gelen türden sınırsız devlet

müdahalesine müsamaha göstermesi kesinlikle ihtimal dışındaydı. Bütün ülkelerdeki köylülerin hiçbiri idari denetimden hoşlanmıyordu. Buna rağmen devletler bazı adımlar attılar. Gümrük tarifeleri konuldu ve sanayiye bazı yardımlar yapıldı. Yurt içinde imar işlerine girişildi; bu hususta en çok demiryolu inşasma önem verildi; bu faaliyet, kendilerine ait ekonomik ve stratejik sebeplerden dolayı, büyük güçler tarafından da destekleniyordu.

Balkanlar'daki yol ve su yollarının kötü durumundan dolayı, demiryolları ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynayabilirdi. Demiryolu inşasına geç bir tarihte başlandı; Balkanlar'da önemli teşebbüslerin başladığı 1860'larda, Batı Avrupa'da ana yollar tamamlanmış durumdaydı. Köstence'den Çernavoda'ya ve Varna'dan Rusçuk'a kadar uzanan ilk demiryolları, Karadeniz şehirlerini Tuna Nehri'ndeki limanlara bağlıyordu. Bunlar, ticari menfaatlerini elde etmeyi kolaylaştırmak için İngiliz şirketleri tarafından yapılmıştı. En önemli inşaat teşebbüsü 1868'de başlatıldı; bu tarihte Osmanlı hükümeti nihayet İstanbul'dan başlayıp tarihi yolları izleyerek Filibe, Sofya, Niş ve Belgrad'dan Viyana'ya ulaşacak olan bir demiryolu hattına ruhsat verdi. İstanbul ve Batı Avrupa bağlantısı 1888'e kadar tamamlanmadı.

Hepsi de demiryolu yapmaya hevesli olmalarına rağmen, Balkan devletleri bu yolların finansman ve inşasında büyük sorunlarla karşılaştı. Yabancı yardımı her iki alanda da zaruriydi. Bu teşebbüse yatırım yapanlar doğal olarak öncelikle kar etmekle ilgilenecekti. İlgili yabancı devletler, demiryolu hatlarının kendi ekonomik ve stratejik menfaatlerine yarayacak yolları izlemesini istiyordu. Gerçekten de, faaliyete girdikleri zaman, demiryolları Avrupa'nın mamul mallarının ülkeye girmesine yaradı ve bu mallar, yerli el ürünlerini iç pazardan çıkarmaya meyletti. Devlet hayatının diğer veçheleri gibi, demiryolu inşası da defalarca skandallara sebep oldu. Demiryollarının hem finansmanı hem de inşasında çok fazla yolsuzluk oldu. Demiryolları, yabancı müteşebbislerce yapılmasına rağmen, devlet malı haline geldi. Bulgaristan'da 1885'ten, Romanya'da 1888'den, Sırbistan'da da 1892'den sonra hiç özel demiryolu yoktu.

Devletler, demiryolu yapımıyla ilgilenmekten başka, sınai gelişime de sınırlı bazı yardımlarda bulundu. Ticari antlaşmaların müzakeresi ve gümrük tarifesi cetvelleri meselesi, bütün devletlerin iç ilişkilerinin önemli bir parçası haline geldi. Özel sanayilere vergi imtiyazı tanınarak ve makine, hammadde ve yakıtta gümrüksüz ithalat izni verilerek yardım edildi. Devletler ayrıca demiryollarında düşük faiz oranları sağladı; fabrikalara karşılıksız arazi verdi ve karlı devlet sözleşmeleri sundu. Genel olarak, verilen destek küçük boyuttaydı ve bu sayede yerli ve yabancı yatırımı çekecek bir atmosfer yaratılması hedefleniyordu. Liberal Parti'sinin siyasi programında sınai gelişmeyi vurguladığı Romanya, Balkan ülkeleri arasmda bu gibi teşebbüslere yardımda en ileri giden ülkeydi.

Yerli sermaye ve teşebbüs olmadığından yabancı sermayedarlar, işadamları ve teknisyenlerin iştiraki, ekonomik ilerleme için zaruriydi. Fakat ilerleyen yıllarda, bunların faaliyetleri sert eleştirilere uğrayacaktı. Günümüzdeki birçok Balkan tarih yazımı, geri kalmışlıktan esasen dış etkileri sorumlu tutarak kalkınamamanın temel nedeni olarak Osmanlı idaresini göstermekte; bağımsızlık döneminde ilerlenememesini de I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda olduğu farz edilen yabancı sömürü ve emperyalizmle açıklamaktadır. Dış rekabet yerli üretime hakikaten çok zarar vermişse de, gerçekte olduğundan daha karanlık bir tablo çizilmemelidir. Balkan teşebbüsleri gerçekten de yoğun yabancı yatırımı çekememişti; bu yıllarda sunulan diğer fırsatlarla kıyaslandığında, yarımada kazanç elde etmeye pek müsait bir yer değildi. Yabancıların yeni teşebbüslere iştiraki hakikaten büyüktü. Ancak bu insanlar ekseriya Balkan yurttaşlarının uzmanlığının olmadığı alanlarda uzman ve idareci olarak geliyordu ve birçoğu bölgeye yerleşerek buranın vatandaşı oldu. Doğal olarak, bazıları da Balkanlara kar elde etmeye ve hayatını kazanmaya gelmişti. Tek tek birçok sömürü ve yolsuzluk örnekleri bulunabilirse de, tablonun geneli Balkanlar'ın refahı ve kalkınmasına olumlu katkıların olduğunu göstermektedir.

Ulusal ekonomilerin yoğun yabancı etkiye maruz kalan alanlarından biri devlet borçlarıdır. Yeni ulusal yönetimlerin hepsi de Osmanlı İmparatorluğu'nun tuttuğu yolu izleyerek, baş etmeye güçlerinin yetmediği görülen ve maliyeleri üzerinde bir tür yabancı denetiminin kurulmasına sebep olan büyük borçların altına girdi. Özerklik veya bağımsızlığın kazanılmasından kısa süre sonra ulusal liderler, iç mali kaynaklarının, devletleri için gerekli olduğunu düşündükleri giderleri karşılamaya yetmediğini gördü. İdari giderler hızla arttı ve buna ilaveten, büyük ordular ve demiryolları gibi dahili imar faaliyetlerini karşılayacak sermayelere ihtiyaç duydular. 1914'te, bütün bu devletlerin girdiği borçlar, gerçek servetlerine oransız olan çok yüksek düzeylere ulaştı: Bulgaristan'ın borcu 850 milyon frankı aşıyordu; Sırbistan'ın 903 milyon frank, Romanya'nın 1.7 milyar frank ve Yunanistan'ın 1.25 milyar frank borcu vardı. Bu borçlarla ilgili ödemeler kısa zamanda milli gelirlerin büyük bir kısmını yutar hale geldi. Yunanistan ve Bulgaristan'da, faizler devlet gelirlerinin yüzde 30'unu alıp götürüyordu. Borçlar genellikle siyasi bedellere bağlanıyor ve Avrupa devletleri bunları dış politika hedeflerine ulaşmak için kullanıyordu.

Bu ekonomik meseleler bu devletlerin siyasi hayatında önemli roller oynadılar. İlerleyen sayfalarda her devlete mahsus siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler tartışılacak ve her birini ilgilendiren dış politika meseleleri ele alınacaktır. Yine de, büyük güçlerin bir Doğu krizi çıkmasını engellemeye kararlı olmaları ve dünyanın başka bölgelerine yoğunlaşmalarından ötürü, Balkan yarıma-

dası 1885'teki Sırp-Bulgar savaşından 1912'ye kadar gerçekten de nispi bir barış dönemi yaşadı. Aslında 1897 tarihli Türk-Yunan savaşı, Makedonya'daki karışıklık ve Habsburg'un 1908'de Bosna-Hersek'i ilhakı gibi krizler oldu; fakat bunlar büyük çatışmalara sebep olmadı. Genel olarak bu dönemdeki bütün Balkan hükümetleri, dikkatlerini esasen iç siyasi ve ekonomik sorunlarına verme fırsatına sahip olmuştu.

ROMANYA

I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, Romanya, en ileri Balkan devletiydi. Hala esas itibarıyla zirai olsa da, modern sınai ekonomi yolunda önemli adımlar attı. Siyasi durum da istikrarlıydı. Prens Carol, Avrupa krallarından en başarılısı olduğunu kanıtlayacaktı. Devlet idaresinde fevkalade etkin olan Carol, ülkenin ekonomik kalkınmasıyla ilgileniyordu. 1875-1878 krizinde milli menfaatlerin ve bağımsızlığın kazanılmasının ateşli bir taraftarı oldu. 1881'de, Romanya meclisinin rızası ve güçlerin onayıyla, Romanya bir krallık oldu; Carol de kral unvanını aldı. Hayatta kalan çocuğu olmadığından -tek kızı çocukken ölmüştü- yeğeni Hohenzollernli Ferdinand'ı veliaht ilan etti. Ferdinand, hem II. Aleksander hem de Kraliçe Victoria'nın torunu olan Edinburgh Prensesi Marie ile evlendi.

Romanya, elbette meşruti bir idareydi. İki siyasi parti, liberaller ve muhafazakarlar, birbiri ardına iktidara gelmeye devam etti. Bu iki parti de esasen ortak çıkarlara ve iktidar arzusuna sahip zümrelerden oluşuyordu. Muhafazakarlar genellikle büyük toprak sahiplerinin partisi olarak görülürken, liberaller, üniversite mezunlarını ve bürokratları temsil etmekteydi. Ancak boyarların iki partide de eşit temsil edildiği görülüyordu. Bazı meseleler üzerinde anlaşamasalar da, iki grubun temel fikirleri arasında dikkat çekici bir farklılık olmadığı kesindi. Fevkalade sınırlayıcı olan oy hakkı, siyasi kontrolün küçük bir azınlığın elinde kalmasını ve çoğunluğu oluşturan köylü nüfusun siyasi hayata iştirakine engel olunmasını sağlıyordu.

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Carol, Ion Bratianu ve Liberal Parti'yle işbirliği yaparak ülkeyi yönetmeye devam etti. Bu iki adam daha sonra, aralarında sıkça çıkan anlaşmazlıklara rağmen, uzun müddet birlikte çalıştı. Carol'ün tahta çıkmasında en çok Bratianu'nun payı vardı ve Bratianu, 1888'de görevinden çekilene kadar Romanya'nın en önde gelen devlet adamı olarak kalacaktır. Bu dönemde muhafazakarlar muhalefete devam etti. *Junimea* (Gençlik) adlı edebiyat akımından Junimistler adıyla bilinen bir grup doğdu. Bu

grupta Petre Carp, Titu Maiorescu, Teodor Rosetti ve Aleksandru Marghiloman gibi, hepsi de Romanya siyasetinde önemli roller oynayacak olan ünlü siyasi liderler de yer aldı.

1884'te, Liberal Parti'nin desteğiyle, seçim reformu kanun tasarısı kabul edildi. Oy hakkı genişletilmesine rağmen, nüfusun çoğunluğunu gerçek siyasi nüfuzdan mahrum bırakan seçim heyetleri vasıtasıyla oy verme sistemi korundu. Üstelik daha önce olduğu gibi, iktidardaki hükümet himaye ve polis vasıtasıyla seçimleri denetleyebiliyordu. Kral, kendi isteğiyle bir bakanlığı atabiliyor; meclisi dağıtabiliyor ve yeni bir seçim düzenleyebiliyordu. İktidardaki hükümet, merkezi idare sistemini kullanarak zaferini garantileyebiliyor ve böylece mecliste yeterli desteği kazanabiliyordu. Bu usul, krala iki parti arasında merkezi bir rol sağlıyordu.

1888'de, uzun Liberal Parti dönemi Mayıs ayında Junimist bir hükümetin göreve getirilmesiyle sona erdi; bu hükümet, liberallerin yeniden kontrolü ele geçirdiği 1895'e kadar iktidarda kaldı. 1891'de hem Bratianu hem başka bir nüfuzlu devlet adamı olan Mihai Kogalniceanu öldüler ve parti liderliği Dimitrie A. Sturdza'nın eline geçti. I. Dünya Savaşı'na kadar iktidar, iki parti arasında sırayla el değiştirdi: Muhafazakarlar 1899-1901, 1905-1907 ve 1911-1914 yılları arasında iktidarda kaldı; liberal kabineler 1901-1905, 1907-1911 yılları arasında ve yine 1914 başından itibaren idaredeydi. İki parti de monarşik hükümete ve mevcut sosyal ve ekonomik sisteme sağlam birer destek oluşturdu.

Birçok görüşü paylaşmalarına rağmen bu iki parti, hükümetin sanayinin gelişmesindeki rolü ve yabancı rekabete ne kadar himaye sağlanacağı meselesinde farklı görüşlere sahipti. Liberallerin idarede olduğu bir dönem olan 1880'lerde, bütün mesele ateşli bir tartışmaya dönüştü. Gümrük tarifesi meselesi ileride Habsburg monarşisiyle ihtilaflar bağlamında tartışılacaktır. Sanayiye doğrudan yardım meselesine ilişkin olarak bir dizi kanun çıkarıldı; bunlardan en önemlisi Mayıs 1887 kanunuydu. Yirmi beş veya daha fazla işçi çalıştıran şirketler, ithalat vergileri ve bazı devlet vergilerinden muaf tutuluyorlardı ve bunların devlet arazilerini kullanmalarına izin veriliyordu. Diğer devletlerde buna denk hiçbir kanun çıkarılmamıştı ve bu hareket, Romanya hükümetinin sanayinin kalkınmasını teşvik etme teşebbüsünün göstergesiydi. Bu döneme aynı zamanda, gelecekte büyük önem kazanacak olan Ploeşti petrol yataklarının kullanılmaya başlanması da damgasını vurmuştur. Burada yabancı yatırımı -özellikle Alman, Habsburg, Hollanda, İngiliz, Fransız, Belçika ve Amerikan- önemli rol oynayacaktı.

Sanayileşme meselelerine böyle bir ilgi hasredilirken, tarladaki koşullar kötüleşti. Köylü doğrudan siyasi nüfuza sahip olmamasına rağmen, kırsal kesim-

deki hoşnutsuzluk ve huzursuzluk biliniyordu. Birçok Rumen liderin kırsal kesimde mülkü veya zirai meselelerle bağlantısı vardı. Junimistler gibi bazı gruplar köylünün meselelerine ilgi gösteriyordu. Hükümet, zirai antlaşmaları düzenleyen bazı kanunlar çıkardı; devlet arazileri satıldı; fakat temel sorunların üstesinden gelmeye yönelik hiçbir önemli teşebbüste bulunulmadı. Köylü isyanları geçmişte yaygındı; 1888'de bir tane daha oldu. Ancak bunların hiçbiri 1907'deki büyük ayaklanmayla kıyaslanamazdı.

Görünüşe göre, 1907 ayaklanması, köylüdeki memnuniyetsizliğe dair daha önceki birçok işarete rağmen, hükümet için sürpriz olmuştu. Hareket Mart 1907'de Boğdan'da başladı ve ülkenin her yanına yayıldı. Köylüler, Tudor Vladimirescu döneminde olduğu gibi, malikane konaklarını ve ambarları yaktı. Köylülerin şiddeti, bizzat toprak sahiplerine olduğu kadar, kahyalara da yönelikti ve kahyaların çoğu Yahudi olduğundan, eylemlerin güçlü anti-Semitik tazammunları vardı. Ayaklanma, yerel kolluk kuvvetlerinin kontrol altına alamayacağı kadar büyük çaplıydı ve çok sayıda insanı kapsıyordu. Hükümet bu sebeple General Aleksandru Averescu önderliğinde düzenli orduyu topladı. Averescu, isyanı vahşice, köyleri yakıp yıkarak ve en az 10 bin insanı öldürerek bastırdı. İsyanın önünü almak için yaklaşık 120 bin asker gerekti.

İsyan başarısız olmasına rağmen, köylü hayatının kötü koşullarına dikkat çekmeyi başardı. Meclis bundan sonra durumu iyileştirmek için bazı kanunlar çıkardı. Bu kanunlar da yine zirai sözleşmelerin düzenlenmesi ve daha fazla devlet arazisinin devri şeklindeydi; ancak temel sorun çözülmüyordu. Buna karşılık I. Dünya Savaşı'nın başlarında, büyük malikanelerin bölünmesinin gerekli olabileceğinin ve devletin köylü nüfusa karşı sorumluluğu olduğunun giderek farkına varılmaya başlandı. Bu tutum, 1920'lerde çıkarılan uygulanabilir kanunlara yolu açacaktı.

Dış ilişkilerde Romanya, 1913'e kadar hiçbir büyük krizle karşılaşmadı. Daha önce olduğu gibi, aktif bir dış politika uygulanabilir değildi; çünkü Romanya irredentaları [kaybedilen topraklar –çev. n.] -Erdel, Bukovina ve Besarabya- hala büyük güçlerin kontrolü altındaydı. Berlin antlaşmasına tepki, beklenebileceği gibi, son derece olumsuz oldu. Güney Besarabya kaybedilmiş ve Dobruca'yı ülkeye dahil eden hudut Rumenlerin taleplerini karşılamamıştı. Romanya'nın bağımsızlığı bile Berlin Antlaşması'nın XLIV. maddesine bağlanmıştı; bu madde devletin, "dini inanç ve mezhep farkı"nın hiç kimseyi "vatandaşlık ve siyasi haklardan yararlanmaktan, kamu memuriyeti ve hizmetine kabul edilerek kamusal unvanlara hak kazanmaktan veya her yerde, her tür meslek ve sanayiyi icra etmekten" mahrum edemeyeceği koşulunu kabul etmesini gerektiriyordu.[2] Benzer hükümler, antlaşmanın Sırbistan ve Doğu Rumeli'yi ilgilen-

diren kısımlarına da eklenmişti; bu hükümler esasen bu bölgelerin Müslüman sakinlerini koruyordu. Romanya'da bu düzenleme esasen Yahudilerin statüsünü etkiliyordu.

19. yüzyıl başında, Tuna Prenslikleri'nin azınlıklarla aslında hiçbir sorunları yoktu. Nüfuslarının büyük çoğunluğu milliyet bakımından Rumen, din bakımından da Ortodokstu. Fakat yüzyılın ikinci yarısında, Rus Yahudileri giderek artan sayılarda Habsburg İmparatorluğu ve Prensliklere göç ettikleri zaman durum değişti. 1859'da Boğdan'da yaklaşık 118 bin, Eflak'ta 9.200 Yahudi yaşıyordu. 1899'da bu rakamlar Boğdan'da 210 bine, Eflak'ta 68 bine ulaştı. Yahudiler böylece 6 milyonluk bir nüfusta yaklaşık çeyrek milyonluk bir azınlık oluşturdu. 1866 anayasası, yabancılardan sadece Hristiyan dinine mensup olanların vatandaş olabileceğine hükmediyordu. Yahudiler, kırsalda mülk edinmekten de men ediliyordu. Bu kısıtlamalardan dolayı, Yahudiler büyük şehirlerde, özellikle Bükreş ve Yaş'ta toplandılar ve buralarda dış ticaret veya küçük tacirlik gibi mesleklerle meşgul oldular. Kırsal kesimde Yahudilere, büyük malikanelerin kahyaları, alkollü içki satan han sahipleri ve tefeciler olarak -onları köylü nüfusla çatışmaya düşürebilecek mesleklerde- rastlanıyordu. Berlin Antlaşması'nın anayasa hükümleriyle uyuşmayan şartları, bu sebeple özel bir meclis kararı gerektiriyordu. Çoğu Rumen lider, bu girişimi içişlerine haksız bir müdahale olarak görüyordu ve bu konuda fevkalade hassaslardı. Aslında hükümet antlaşmanın gayesine asla tam olarak uygun davranmadı. 1879'da, büyük baskılar altında, Yahudilerin vatandaşlığa kabul edilebileceğine, ancak her vakıada özel bir yol izlenmesi gerektiğine karar verildi. Yahudi meselesi ihtilaflı olmayı sürdürecek ve gelecekte pek çok probleme yol açacaktı.

Romanya'nın Berlin Antlaşması'ndan duyduğu memnuniyetsizlik başka hususları da kapsıyordu. 1875-1878 Balkan krizinin en önemli sonuçlarından biri, Romanya'nın Rusya'dan uzaklaşması oldu. Bu devlet, hem milliyet bakımından Rumen hem tarihsel olarak Romanya'ya ait görülen Güney Besarabya'yı almakla kalmamış; Rusya'nın hareketleri eski hamiliğin yeniden kurulabileceğine dair korku uyandırmıştı. Başlangıçta Rus hakimiyetinde gibi görünen Bulgar devletinin kurulması, başka tehlikeler de içeriyordu. Üstelik Romanya'nın bu noktada büyük güçlerden hiçbir müttefiki veya gerçek dostu yoktu. Bağımsızlıkla birlikte eski büyük güç güvencesi sona ermişti. Osmanlı hükümetinin de eski tebaasına karşı hiçbir yükümlülüğü kalmamıştı. Ülkenin yalnız başına kalamayacağı gayet açıktı; fakat müttefik seçmek kolay değildi.

Romanya hükümeti kendine kalsa Almanya'yı tercih ederdi; ancak Alman şansölyesi Otto von Bismarck, ana ittifakın Viyana'yla kurulmasında ısrar ediyordu. Buradaki sorun, Romanya'yla krallık arasındaki sürtüşme noktalarıydı.

Ausgleich'tan sonra, Erdel Rumenlerinin durumu daha da kötüleşti; bu durumun iki devlet arasındaki ilişkileri etkilemesi kaçınılmazdı. Ticari ilişkiler ve Tuna'da taşımacılığın düzenlenmesiyle ilgili süregelen ihtilaflar da vardı. Ancak başka hiçbir alternatif makul görünmediğinden Ekim 1883'te, Romanya hükümeti Avusturya-Macaristan'la, Rusya'ya karşı bir savunma antlaşması imzaladı. Almanya derhal dahil oldu; İtalya da 1888'de katıldı. Antlaşmanın şartlarına göre, bir Rus saldırısı olduğu takdirde Romanya'nın müttefikleri savaşacaktı; fakat Romanya ancak Rusya veya Sırbistan, Habsburg İmparatorluğu'na saldırdığı takdirde savaşmak zorundaydı; Rusya ve Almanya'yla sınırlı bir çatışma halinde böyle bir yükümlülüğü yoktu. Antlaşma fevkalade gizli tutuldu; bundan sadece kralın ve önde gelen bazı bakanlarının haberi vardı. Ne meclisin önüne getirildi ne de halka duyuruldu. Düzenli olarak yenilenen bu antlaşma, 1914'te savaş çıktığı sırada yürürlükteydi.

Romanya'nın konumu elbette, 1885'te Bulgaristan ve Rusya'nın aralarının açılmasından sonra iyileşti; ancak güney komşusuyla ilişkilerinde hiçbir zaman yakınlaşma olmadı. Bunu izleyen yıllarda Romanya, en büyük sorunlarını müttefiki Avusturya-Macaristan ile yaşayacaktı. İlk büyük sürtüşme ticari ilişkilerde ortaya çıktı. Romanya, 1875'te esasen siyasi sebeplerden ötürü sakıncalı bir mukavele imzalamıştı. Bu antlaşma, Habsburg'da üretilen malların çok iyi koşullarda ithal edilmesine -aslında Romanya pazarına neredeyse bedelsiz girişine- izin veriyordu. Bunun aksine, Romanya'nın zirai ürünleri, Macarların menfaatlerini korumak amacıyla krallık tarafından vergilendiriliyordu. Bu düzenlemelerin gözden geçirilmesini sağlayamayan Romanya hükümeti Haziran 1885'te antlaşmayı feshetti. Bu hareket, 1874'te kabul edilen yüksek gümrük tarifelerinin yürürlüğe girdiği anlamına geliyordu. Mayıs 1886'da, himayeci maksatlı yeni bir gümrük tarifesi kanunu çıkarıldı. Bu kanun ancak liberal ve muhafazakar milletvekilleri arasında geçen ateşli bir tartışmadan sonra meclisten geçirildi; bu vekiller esasen, Romanya ürünlerine ne kadar himaye sağlanması gerektiği hususunda fikir ayrılığına düşmüştü. Bu dönemde, Romanya sanayisinin gelişmesine destek olmak amacıyla kanunlar çıkarıldığı hatırlanacaktır.

Romanya gümrük tarifesi mevzuatı, krallıkla Mayıs 1886'dan Aralık 1893'e kadar süren bir gümrük savaşına neden oldu. Misilleme kabilinden, Habsburg hükümeti Romanya'dan hayvan ithalini yasakladı ve Romanya'nın ithal mallarında gümrük tarifesi yükseltildi. Ticari savaş bazı zirai menfaatlere zarar verdi ve Romanya'nın ticari usullerinde bir değişim oldu. İhtilaf çözüldükten sonra bile, ticari ilişkiler eski durumuna dönmedi. Sanayi mallarının başlıca satıcısı olarak Avusturya-Macaristan'ın yerini Almanya aldı; Romanya zirai ürün-

leri krallıktan daha çok Belçika, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya gitmeye başladı. Son derece himayeci olan başka bir tarife de 1904'te getirildi. Hatırlanacağı gibi, Romanya'nın komşuları ve en yakın dostları Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya bu dönemde himayeciydi; Bükreş de onları örnek almaktaydı.

Bu ihtilaflara ve köylü ayaklanmasına rağmen, Romanya iç ve dış politikası, diğer Balkan ülkelerininkinden daha sakin bir seyir izledi. Ülke, hepsi de birbirleriyle ve Osmanlı İmparatorluğu'yla çatışmalara girecek olan Sırbistan, Bulgaristan ya da Yunanistan'ın tecrübe ettikleri iç krizler veya dış tehlikelerden hiçbirine maruz kalmadı.

SIRBİSTAN

Eğer Berlin Antlaşması'nın sonuçları Romanya'yı hayal kırıklığına uğrattıysa, bu antlaşma Sırp liderleri hakiki bir felaketle karşı karşıya getirdi. Sırbistan için 1875-1878 arasındaki dönemin ayırt edici vasıfları; tereddüt, iç bölünme ve askeri mağlubiyetti. 1875'te Bosna-Hersek'te meydana gelen ayaklanma, Sırbistan'da büyük heyecana sebep oldu. Bosna, birçok Sırpın, ulusal miraslarının parçası olarak gördüğü bir bölgeydi. Rus hükümetinin müdahale edilmemesi yönündeki resmi tavsiyesine rağmen, üyeleri Rus toplumunun en nüfuzlu kesimlerinden gelen Slav Yardımsever Cemiyeti'nin temsilcilerinden aksi yönde bir etki geldi. Bulgaristan'daki isyan ve İstanbul'daki Mayıs 1876 ayaklanması da aynı şekilde bu krizi ulusal ilerleme için bir fırsat olarak görenlerin kanılarını güçlendirdi. Temmuz 1876'da başlayan savaşa, Prens Milan ve Muhafazakar Parti'nin hükmüne rağmen girişilmişti; fakat arkasında Sırp kamuoyunun ateşli desteği vardı. Savaşın yürütülmesinden Jovan Ristiç ve Jevrem Grujiç idaresindeki liberal bir hükümet sorumluydu. Sırp liderleri savaşa fevkalade iyimser bir tavırla girdi. Başka bir Bulgar isyanı olmasını umuyorlar ve Osmanlı kuvvetlerini yenebileceklerini düşünüyorlardı. Yaklaşık beş bin Rus gönüllünün de desteğine sahiplerdi. Üstelik, Orta Asya'da büyük ün kazanmış olan General M. G. Chernyayev, ordunun kumandasını almaya gelmişti. Maalesef beklentilerinin hiçbiri gerçekleşmedi. Sırp köylü askerleri, daha iyi talim, teçhiz ve kumanda edilen Osmanlı kuvvetlerinin dengi değildi. İkinci bir Bulgar isyanı da olmadı. Rus gönüllüleri arasında pek çok ayyaş ve yeteneksiz kimse olduğu anlaşıldı; bunlar sıkıntı ve Rusya'yla sürtüşme sebebi oldu. Savaş hem askeri hem psikolojik bir yıkıma yol açtı. Nihayet Mart 1877'de barış imzalanana kadar, ülke yaklaşık on beş bin can kaybı verdi.

Rusya'nın 24 Nisan 1877'de savaş ilan etmesi ilkin hiçbir güçlük yaratmadı; bu devlet, Balkan müttefik istemiyordu. Ancak Rus ordusu Plevne'de büyük zorluklarla karşılaşınca, Sırplardan yardım istendi. Önceki çatışma Sırpların kaynaklarını sonuna kadar tükettiğinden, Milan para, erzak ve gelecekte tam olarak hangi toprakları alacağına dair teminat istedi. Müzakereler uzayıp gitti ve Sırbistan 13 Aralık'a, Plevne düştükten üç gün sonraya kadar savaşa girmedi. Barışta Sırp hükümeti, güneyde, Lim nehrine kadar Kosova vilayeti ve Yenipazar sancağını da içeren "Eski Sırbistan"daki bölgeyi almayı umuyordu. Bu ümitleri besleyen Sırbistan için Ayastefanos Antlaşması gerçek bir darbe oldu. Sırbistan'a yaklaşık iki yüz mil karelik toprak verildi; Niş, Pirot ve Vranye'yi de kapsayan bu toprakların tamamı, Karadağ'a verilen topraklardan daha azdı. Sırplara göre çok daha büyük bir yıkım vardı ki bu, Makedonya'nın da dahil edilmesiyle yarımadadaki en üstün güç olacağı aşikar olan büyük Bulgaristan devletinin kurulmasıydı. Sırp liderler bunu gelecekleri için açık bir tehlike olarak görüyor ve böyle kazançların, yüzyıllar boyu savaşan Sırpların yerine, geçmişte pasif bir tutumu sürdürmüş olduğunu düşündükleri bir halka gittiğini görmekten üzüntü duyuyordu.

Büyük Bulgar devleti Berlin Kongresi'nde parçalanmasına rağmen, yeni antlaşma da aynı ölçüde yıkıcı hükümler içeriyordu. Avusturya-Macaristan'a, Sırp milliyetçilerinin ele geçirmeyi ümit ettikleri bölgeler olan Bosna-Hersek ve Yenipazar Sancağı'nın kontrolü verildi. Bu antlaşma, krallığa sadece bu bölgeleri işgal ve idare hakkı veriyordu; fakat buraların Sırpların eline geçmesi artık gerçekten uzak bir ihtimaldi. Üstelik önceki kongrede yapılan müzakerelerde Rus hükümeti, Bulgarların menfaatlerini destekleyeceğini açıkça belirtti; Sırbistan yüzünü Viyana'ya dönmeliydi. Rusya'nın tavrı, elbette, Balkanlar'ın Habsburg İmparatorluğu'yla savaştan önce yapılan antlaşmalarda ima edilen etki alanlarına bölünmesine uygundu. Batı Balkanlar'da üstünlük sahibi olan bu ikinci devlet, Sırbistan'ın hamisi rolünü üstlenecekti.

Avusturya-Macaristan'la ilişkiler, müteakip yıllarda Sırp dış ilişkilerinde temel mesele haline geldi. Hem ekonomik hem de siyasi antlaşmalar yapıldı. Sırp hükümeti, monarşinin demiryollarının Belgrad'dan Niş ve Vranye'ye geçerek güneye uzatılması arzusuna rıza gösterdi ve yeni bir ticaret antlaşması imzalandı. Bükreş'le yapılan müzakerelerde olduğu gibi, Habsburg diplomatları mamul mallarına uygun koşullar sağlayacak bir antlaşmanın peşindeydi. Sırbistan'ın sınai gelişmesi üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerine rağmen, bu talepler karşılandı. Habsburg pazarı Sırp köylüsü için çok önemliydi: Ülkenin her şeyden önce satması gereken zirai ürünleri vardı ve korunması gereken mamul mal azdı. Fakat konu hükümette fikir ayrılığına sebep oldu. Liberal bakanlar istifa etti ve Milan Piroçanac ile Çedomil Mijatoviç idaresindeki İlerici kabine, paktı imzaladı.

Daha da önemlisi, Haziran 1881'de sona eren siyasi antlaşmaydı. Bu antlaşmayla her iki devlet de diğeri savaşa girdiği zaman tarafsız kalmayı vadediyordu. Habsburg İmparatorluğu, müsait bir vaziyette güneye doğru genişlemesi için Sırbistan'a yardım etmeyi kabul etmişti. Sırp devleti de, kendi hesabına, son derece önemli iki vaatte bulunmuştu. Birinci vaadin beyanına göre Sırbistan, gerek kendi topraklarında gerekse Bosna-Hersek'te Avusturya-Macaristan'a yönelik hiçbir "siyasi, dini veya başka entrikaya" izin vermeyecekti. Çok daha tartışmalı ikinci vaatte de, "Sırbistan, Avusturya-Macaristan'la önceden anlaşmaksızın, başka bir devletle hiçbir siyasi antlaşmayı görüşmeyecek ya da akdetmeyecek ve topraklarına düzenli ya da düzensiz, hatta gönüllü olarak bile, hiçbir yabancı silahlı kuvveti sokmayacaktır" deniliyordu.[3] Sırbistan'ın uydu konumunu açıkça ifade eden bu beyan, bir hükümet krizine yol açtı. Ancak Milan Piroçanac gizlice, bakanlarına bile haber vermeden, Viyana'ya, Habsburg'un onayı olmadan hiçbir antlaşmaya katılmayacağını beyan eden bir bildiri gönderdi. Bu antlaşmaların akdedilmesiyle, Sırbistan'ı krallık statüsüne yükseltme arzusu için Habsburg'un desteğini kazandı; bu olay, Milan'ın kral unvanını aldığı 1882 Mart'ında gerçekleşti.

Artık hükümetin başında ve yedi yıl boyunca önemini sürdürecek olan İlerici Parti, iki yeni siyasi gruplaşmadan biriydi. Sol kanat muhafazakarlarının bir kolu olan bu parti, standart bir liberal programı destekliyordu. Üyeleri Batı Avrupa'nın güçlü hayranlarıydı ve Sırbistan'ın Batı Avrupa kurumlarım benimsemesini arzuluyorlardı. Diğer parti Radikaller, yönelim olarak daha demokratik ve sosyalistti ve dönemin popülist, sosyalist ve anarşist partileriyle daha çok ortak noktası vardı. Bütün yetişkin erkeklere oy hakkı tanınmasını, dolaysız vergilemeyi ve hükümete mevzuatın hakim olmasını savunuyordu ve köylüyü siyasi sürece dahil etmeye çalışan ilk Sırp siyasi partisiydi. Lideri Nikola Pasiç, bundan böyle Sırp siyasetinde, daha sonra da Yugoslavya'nın kurulmasında başrolü oynayacaktı. İlerlemeci idaresi döneminde, partinin liberal programına uygun olarak, basın özgürlüğü, zorunlu umumi eğitim ve yargının bağımsızlığına ilişkin ıslahatlar ve ekonomik kalkınmayı teşvik etme amaçlı kanunlar çıkarıldı. Ocak 1883'te bir Milli Banka kuruldu. Ancak İlerici hükümet, en önemlisi demiryolu inşasıyla ilgili olan üst üste skandallardan zarar gördü.

İlericiler güçlü bir halk desteğine de sahip değildi. Eylül 1883'te yapılan seçimleri büyük bir oy çoğunluğuyla Radikaller kazandı. Fakat Milan, Radikal bir bakanlığı kabule yanaşmıyordu. Aksine muhafazakarları göreve çağırdı ve yeni seçilen meclis feshedildi. Hükümet daha sonra vatandaşların silahlarına el koymaya teşebbüs etti; bu hareket Doğu Sırbistan'da direnişle karşılaştı. Yine bu zamanda çıkan Timok İsyanı hem dönemin kötü ekonomik koşullarından hem de Radikal Parti'nin kışkırtmasından kaynaklanıyordu. Yüzyılın en büyük

Sırp köylü isyanı olan bu isyan, ülke bağımsız bir ulusal hükümet tarafından yönetiliyor olmasına rağmen, nüfusun bu kesiminin durumundan hala hoşnut olmadığını gösteriyordu. İsyan ordu tarafından bastırıldı ve elebaşları ya idama ya da hapse mahkum edildi. 1884'te İlericiler, Milan tarafından görevine iade olundu. Sonraki büyük kriz dış politika alanındaydı.

Ayastefanos'la kurulan büyük Bulgaristan'ın bölünmüş olmasına ve Milan'la Battenbergli Aleksandr'ın şahsi ilişkilerinin iyi olmasına rağmen, olumsuz hisler iki devleti birbirinden ayırıyordu. İlk çatışma hudut meseleleri yüzünden oldu. Bu devletlerin ortak hududunu oluşturan Timok Nehri yön değiştirince, ülkeler arasında söz konusu bölge için çatışmalar çıktı. En büyük çatışma 1885'te, Bulgaristan ve Doğu Rumeli'nin birleşmesi sırasında ortaya çıktı. Birleşen Bulgar devleti Sırbistan'dan daha geniş ve daha yoğun nüfuslu olacağından, Milan tazminata hak kazandığını düşünüyordu. Bu sebeple Kasım 1885'te saldırıya girişti. Rusya'nın geri çekilmesiyle yüksek rütbeli subaylarından mahrum kalan Bulgar ordusunun yenileceğine dair yaygın kanaatlere rağmen, bu ordu işgalcileri bozguna uğrattı. Milan'ı kurtarmak için Habsburg İmparatorluğu müdahale etmek zorunda kaldı. Eski hudutların korunması esasına dayanan bir barış antlaşması yapıldı; Sırbistan Bulgaristan'ın birleşmesini kabul etmek zorunda kaldı. Bütün bu hadiseler kralın itibarına ağır bir darbe indiriyordu.

Bu noktada Milan ciddi sorunlarla karşı karşıyaydı. Obrenoviç hanedanlığı eleştirilere maruz kaldı. Geçmiş yıllar dikkate değer ulusal bir kazanç getirmemişti ve kral zayıf bir liderdi. Arka planda her zaman Aleksandar'm üçüncü oğlu ve devrimci liderin torunu olan rakibi Petar Karayorgiyeviç tehlike olmuştu. Karayorgiyeviç'in Sırbistan'da büyük desteği vardı. Bosna'da 1870'lerdeki çatışmada savaşmıştı ve siyasi bakımdan çok etkindi. 1883'te Karadağ Prensi Nikola'nın kızı Zorka'yla evlendi. Karayorgiyeviç birçokları için, özel hayatı kamusal bir skandal haline gelen Milan'dan daha tercih edilir bir alternatifti. Milan'm karısı Nataliya, kocasının izlediği politikaları onaylamıyordu ve çift, kamuoyu önünde kavga etti. Boşanma meselesi ülkeyi böldü. 1887'de Nataliya, yanma veliaht Aleksandar'ı da alarak Sırbistan'dan ayrıldı.

Vaziyet o kadar güç bir hal aldı ki gözü yılıp ümidi kırılan Milan tahttan çekilmeye karar verdi. Önce anayasal bir meclis topladı. Aralık 1888'de toplanan meclise, koltukların altıda beşini kazanan Radikal Parti hakimdi; geri kalan koltukları da liberaller almıştı. Bu dönemde düzenlenen anayasa, yerini aldığı belgeden daha demokratikti. Meclise daha fazla yetki tanındı ve yerel hükümet güçlendirildi. Seçimler gizliydi ve bütün vergi mükelleflerine oy hakkı tanındı. Bu iş tamamlanınca Milan, on üç yaşındaki oğlunun lehine tahttan çekildi; oğlu Aleksandar ülkeyi, Jovan Ristiç başkanlığındaki bir naipler heyetinin idaresinde yönetecekti.

Beklenebileceği gibi, Aleksandar Obrenoviç devri başka bir zayıf idare dönemi oldu. Kralın çocukluğu anne-babasının kavgaları, disiplinli yetiştirilmesi ve küçük yaşta yüklendiği bu sorumlulukla zehirlenmişti. Hükümet, Radikal Parti'nin kontrolündeydi. İktidarı köylü oylarına dayansa da, liderliği orta sınıf politikacı ve entelektüellerinin elindeydi. Bazı reform kanunları yapıldı fakat sistemde hiçbir köklü değişikliğe gidilmedi. Geçmişte olduğu gibi kazanan parti, resmi makamları ve devlet memurluklarını kendi yandaşlarıyla doldurdu. 1892'de Radikallerin yerine liberal bir kabine geldi. Ertesi yıl, o sırada on altı yaşında olan kral, ordunun desteğiyle önemli bir adım attı. Yürütmeye daha fazla yetki veren 1869 Anayasası yeniden düzenlendi. Radikaller hala en güçlü partiydi; fakat Aleksandar, bir siyasi hizbi diğerine karşı kışkırtmakta usta olduğunu gösterdi. Seçimler kolluk kuvvetlerinin ve merkezi idarenin kontrolü altında yapılıyordu. Nisan 1901'de kral anayasada, bu kez kendi yetkisiyle, bir değişiklik daha yaptı. İki kamaralı meclis hükmünü getiren yeni bir belge yayımlandı. Meclis seçilecekti; fakat üst kamara üyelerinin beşte üçünü Aleksandar atayacaktı.

Bu usuller pek tabii muhalefeti tetikledi. Üstelik Aleksandar'ın da babası gibi, ailevi sorunları vardı. Annesiyle babası onun üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalışıyordu. Daha da büyük bir sorun vardı ki o da evliliğiydi. Kendisinden on yaş daha yaşlı olup pek kötü bir şöhreti olan bir dulla, Draga Maşin ile tanıştı ve ona aşık oldu. Kadının çocuğu olamayacağına inanılıyordu ki bu bir hanedanlık evliliği için ciddi bir sorundu. Aleksandar onu önce metresi yaptı, sonra da evlendi. Bu evlilik Sırp halkının hiç hoşuna gitmemişti. Kraliçenin akrabaları daha sonra devlet işlerine karıştı ve hanedanlığa daha fazla düşman kazandırdı. Bu hadiseler, Aleksandar'ın ulusal bir lider olarak aşikar zayıflığıyla birleşince, Obrenoviç hanedanlığını iktidardan indirmek isteyenlerin bu eğilimini güçlendirdi. Haziran 1903'te, başarılı bir askeri darbe düzenlendi; bu tertiple yaklaşık 120 kişi ilgili bulunuyordu. Suikastçılar kraliçeyi, kralı, savaş bakanını ve kraliçenin iki kardeşini birden, Avrupa kamuoyunu sarsacak şekilde öldürdü. Fakat hanedanlığın devrilmesi halkın onayıyla karşılandı ve pek fazla iç huzursuzluğa sebep olmadı.

Obrenoviç kralının öldürülmesiyle, ortada başka tek bir aday kalmıştı; Petar Karayorgiyeviç. Yeni kral tahta çıktığı sırada neredeyse altmış yaşındaydı; hayatı sürgünde geçmişti ve Sırbistan'daki iç koşulları çok iyi bilmiyordu. Paris ve Cenevre'de tahsil gördüğünden, Fransa'ya yakınlık duyuyordu. Gelecek yıllarda hükümeti, merkezi Avrupa güçleriyle değil; müttefik olan Fransa ve Rusya'yla bağ kuracak; bundan dolayı saltanatı, Sırp dış politikasına köklü bir değişim getirecekti. Karayorgiyeviç önce devleti iki partiyle idare etti: İkisi de asıl Radikal Parti'den doğan Radikaller ve Bağımsız Radikaller. Radikaller

1906'da seçimleri kazandı ve I. Dünya Savaşı sırasında iktidarda kaldı. Bundan dolayı 1912, 1913 ve 1914'te ülkeyi savaşa götüren önemli kararları Nikola Pasiç idaresindeki bu kabine alacaktı.

Yeni rejimin Habsburg monarşisi için kabul edilemez olması kaçınılmazdı. Kısa zamanda demiryolları, borçlar ve askeri teçhizat alımıyla ilgili ihtilaflar doğdu. Ticari alandaki çatışmalar daha da ciddiydi. 1905'te Sırbistan ve Bulgaristan, 1917 itibarıyla fiili bir ekonomik birlik hükmünü getiren bir antlaşma akdetti. Habsburg hükümeti, bu birliğin kendi ekonomik ve siyasi menfaatlerine zarar vereceğini düşündüğünden, bir ticaret antlaşması ve başka müşterek münasebetler hakkında Belgrad'la yürütülmekte olan müzakerelere müdahale etti ve sonra Bulgaristan'la paktı bozmaya zorlamak için Sırbistan'a baskı uyguladı. Girişilen en önemli hareket, Sırp hayvanlarının monarşiye nakliyatına konulan ambargoydu.

"Domuz Savaşı" olarak bilinen bu çatışmanın Sırbistan için çok ciddi sonuçları oldu. Başka pazar bulmak zordu, ancak bazı başarılar elde edildi. Mesela Almanya önemli alımlar yaptı. Üstelik ambargo, Sırpları etlerini işlemeye sevk etti. Bu ticari savaş, Habsburg'un 1908'de Bosna-Hersek'i ilhakı hakkında iki ülke arasında buna paralel olarak çıkan sürtüşmeyle -bu kriz ileride ayrıntılı olarak incelenecektir- birleşerek 1906'dan 1911'e kadar devam etti. En sonunda Habsburg'un politikası başarısız oldu. Baskı, Sırp hükümetini yıldırmak şöyle dursun, Fransa ve Rusya'ya daha fazla bağlanmaya teşvike yaradı. Artık Almanya ya da Avusturya'nın değil, Fransa'nın askeri teçhizatı satın alınıyordu. Japonya'yla giriştiği dehşetli savaş 1905'te sona erdiğinde, Rus hükümeti yardım etmek için daha iyi bir duruma geldi.

Sırbistan böylece güçlü bir ulusal hükümet elde etti. Yeni rejim Viyana'dan fiilen uzaklaşarak Paris'e ve St. Petersburg'a yaklaşmıştı. Avusturya-Macaristan'ın kısıtlayıcı etkisi ortadan kaldırılınca, yeniden ulusal yayılma ve hala Osmanlı idaresinde olan toprakları ele geçirme meselelerine ilgi gösterilecekti. Mihailo devrinde görmüş olduğumuz Balkan işbirliği fikirleri çok geçmeden yeniden gündeme gelecek ve Balkan devletleri arasında müzakerelere yol açacaktı.

KARADAĞ

1860'tan sonra Karadağ'ın siyasi hayatına Prens Nikola'nın güçlü şahsiyeti hakim oldu. Ülke koşulları hala son derece ilkeldi. Merkezi hükümeti ilgilendiren başlıca mesele, dağ aşiretleri üzerinde hakimiyet kurup bu hakimiyeti devam ettirmekti. Komşu devletlerle ilişkiler göz önüne alındığında, bu

iki husus belirleyici oluyordu. Karadağ her zaman bir ölçüde Osmanlı memleketlerinden gelecek tehlike altındaydı. Bu bölge, 1878'e kadar Babıali'nin yetki dairesinde bulunuyordu ve Nikola 1862'de, saltanatının başlangıcında askeri bir yenilgiye uğradı. Hırslı bir Arnavut veya Boşnak paşası ya da Osmanlı hükümeti yeniden bir saldırıya girişebilirdi. Ancak ikinci ve aksi yöndeki husus, Karadağ'ın daha fazla tarım toprağına ihtiyacı olduğu şeklindeki aşikar gerçekti. Bundan dolayı komşu Osmanlı vilayetlerindeki halinden memnun olmayan Hristiyanları ve köylüleri istismar etmeye yönelik güçlü bir eğilim vardı.

Küçüklüğü ve fakirliğine rağmen Karadağ, uluslararası ilişkilerde göze çarpan bir rol oynamaya devam ediyordu. Bir dönem devlet, Rusya'yla Habsburg monarşisi arasında denge siyaseti izledi. 18. yüzyıldan beri devlet idarecileri, Rus hükümetinden epey para almayı başarmıştı ve bu politika devam edecekti. Karadağ, Sırp devletiyle ilişkilerinde, hem dostane hem rekabetçi bir tutum benimsemişti. Mihailo devrinde, Nikola ve Sırp prensi işbirliğine girişti. Her ikisi de Sırp vatanseverlerdi ve Osmanlı'nın yenilmesini sağlamakta müşterek menfaatleri vardı. Bu dönemde, iki devlet birleştiği takdirde, Nikola yönetici olarak Mihailo'yu tanımaya razı olmasına rağmen, temel bir hanedanlık rekabeti ilişkilerini etkiliyordu. Mihailo'nun ölümünden sonra, bu durum giderek önem kazanacaktı.

1875 ve 1876'da Karadağ, doğal olarak kendini hadiselerin merkezinde buldu. Hersek'ten gelen mülteciler ülkede buluşuyor; Karadağlı gönüllüler isyana katılmak için Osmanlı memleketine doğru yola çıkıyordu. Panslav toplumlar, Rusya himayesindeki bu devlete büyük dikkat sarf ediyorlardı. Savaşmaya yönelik fevkalade güçlü bir eğilim vardı. Zafer mümkün gibi görünüyordu ve devletin açık gayesi, Hersek ve diğer Osmanlı memleketlerinin elde edilmesiydi. Ancak Sırbistan'la antlaşma akdedilip savaş başladığında, işler o kadar düzgün gitmedi. Islahata tabi tutulan Osmanlı ordusu, mühimmat -aslında her türlü levazım- yetersizliğinden mustarip ve son derece fakir olan Karadağ'dan daha iyi eğitimli birliklere ve çok daha üstün teçhizata sahipti. Karadağlı askerler modern savaş için de eğitilmemişlerdi. Buna rağmen genelde başarılı oldular; çünkü dağlık arazileri onlara büyük bir doğal korunma sağlıyordu ve Osmanlı kuvvetleri başka yerlere, önce esasen Sırbistan'a, sonra da Rusya'yla savaş başladığında asıl düşmanlarına yoğunlaştı.

Sırbistan Mart 1877'de barış yaptığı zaman, Karadağ hala savaştaydı. Bu sebeple, Rusya Nisan'da savaşa girdiğinde, müşterek bir düşmana karşı savaşan iki devlet vardı. Osmanlı'nın Karadağ'ı fethetme çabası boşa çıkınca, Karadağ kuvvetleri saldırıya geçerek Boyana Nehri'nden Budva'ya kadar kıyı bölgesini

zaptetmeyi başardı. Böylece önceden beri politikalarının başlıca hedeflerinden olan bir sahil şeridine sahip oldular. Barış müzakerelerinde Rus hükümeti, Karadağ'ı güçlendirmek için özel bir gayret sarf etti ve Ayastefanos Antlaşması'yla bu devlete, topraklarını 3.5 kat genişleten bir bölge tahsis edildi. Berlin Antlaşması'nda bir miktar toprak kaybedilmesine rağmen, Karadağ toprakları iki katma çıktı. Ülgün limanı dahil olmak üzere Adriyatik'teki bölgenin kazanılmasıyla, arzulanan denize çıkış yolu da elde edilmiş oldu. Fakat Karadağ bunun karşılığında bir ölçüde Habsburg'un gözetimini kabul etmek zorunda kaldı. Bu devlet, Karadağ'a bağışlanan bütün kıyı bölgelerinin ancak Rusya'nın Adriyatik'te bir liman elde ettiği anlamına geleceğinden büyük endişe duyuyordu. Aslında Rusya'nın Akdeniz'e inmesinden bütün güçler endişe duyuyordu. Antlaşmada Karadağ sularının bütün ulusların savaş gemilerine kapalı olacağı hükmüyle, bu ihtimal bertaraf edildi. Karadağ'ın donanması olmayacaktı ve kıyı güvenliği Avusturya-Macaristan'a emanet edildi. Bu hüküm Habsburg İmparatorluğu'na bölgede bir tür deniz hamiliği veriyordu.

1881'den 1913'e kadar Karadağ, zorunlu olarak savaşsız bir dış ilişkiler dönemi yaşadı. Üç tarafı da Habsburg'un egemenliğinde veya işgali altında bulunan topraklarla -Dalmaçya, Bosna, Hersek ve Yenipazar Sancağı- çevrili olduğundan, Nikola'nın yapabileceği pek fazla şey yoktu. Bu dönemde devleti diğer Avrupa devletlerine daha fazla benzetmek için bazı idari değişiklikler yapıldı. Nikola elbette despot bir idareciydi. Başdanışmanlığını, kendi seçtiği ve umumiyetle büyük kabilelerin reisleri olan on iki senatör yapıyordu. Senato, yüksek mahkeme görevi görüyordu. 1879'da prens, devletini yeniden düzenledi. Yasama birimi görevi gören bir devlet şurasına üyeler atadı; ayrıca bir bakanlar konseyi ve yüksek mahkeme de vardı. Ülke on iki vilayete, vilayetler de hem idari hem de adli yetkisi olan başkanların yönettiği kazalara bölündü. 1888'de yeni bir kanunname yapıldı. Aynı zamanda prens ordusunu, Rusya ordusunu örnek alarak yeniden düzenledi.

Savaşta kazanılan topraklara rağmen, devletin temel problemi hala, arazinin nüfusu geçindirememesiydi. Ekonomi hayvancılığa dayalıydı; ihracatın üçte ikisi hayvan veya hayvan ürünleriydi. Hem buğday hem de dokuma ithal edilmek zorundaydı. Başka bir deyişle nüfus, toprak mahsulleriyle yeterli beslenip giyinemiyordu. Halkın çoğunluğu son derece fakirdi. Sanayileşme veya toprak genişlemesi imkanı olmadığından, tek çözüm yolu büyük çaplı göçtü. 1912'de, tahminlere göre, çalışacak yaşta olan erkeklerin üçte biri veya daha fazlası mevsimlik iş bulmak ya da genellikle ABD'ye, daimi olarak göç etmek üzere ülkeden ayrılmak zorundaydı. Bunların ailelerine gönderdikleri paralar devlete büyük bir destekti. Başka bir deyişle Karadağ, modern bir devletin esas niteliklerini sağlayacak ekonomik temele sahip değildi.

Bu durumdan ötürü, Karadağ borç ve mali yardımlarla yaşıyordu. Prens bu meselelerde de mutlak kontrolü eline almıştı. Ancak 1907'den sonra düzenli bütçeler yaptı. Devlet mali bakımdan Rusya'nın yardımlarına dayalıydı; bu yardımlar bütçenin yarısını karşılıyor ve önemli askeri ve idari giderler bunlar sayesinde ödeniyordu. 1910'da bu miktar 800 binden 1.6 milyon krona yükseldi.[4] Rus hükümeti buğday da gönderiyordu. Bu yardımlara rağmen, St. Petersburg'la ilişkiler her zaman pürüzsüz değildi. Başına buyruk ve garip bir kişiliğe sahip olan Nikola, hiçbir yabancı gücün kendisine hakim olmasına müsaade etmiyordu; ayrıca Habsburg monarşisinden borç alıyor ve İtalyan yatırımını teşvik ediyordu.

Nikola'nın nispi başarısına rağmen despotça idaresi doğal olarak, özellikle de bir kısmı yurt dışında öğrenim gören genç kuşakta, epey muhalefete ve öfkeye sebep oldu. Pek çok öğrenci Belgrad'a gidiyor ve çağın genel siyasi fikirleriyle münasebet halinde geri dönüyordu; elbette bu fikirler prensin ataerkil rejiminde pek uygulanmıyordu. Bu kimseler de liberal reform ve meşruti yönetim istiyordu. 1905'te Nikola nihayet anayasa ilan etti. Onu buna iten sebep, dış borçları daha kolay çekebilmesi için yönetiminin dış görünümünü değiştirmekti; otokratik yetkilerinden vazgeçmek gibi bir niyeti yoktu. Hiçbir siyasi parti istemediğini ve her türden muhalefete tahammülü olmadığını açıkladı. Elbette hamisi olduğu belge, devletin kontrolünü kendi elinde bırakıyordu. Bu anayasaya göre prens, bütün kanunları onaylamak zorundaydı; kanun teklif edebiliyor ve bakanları atıyordu, kararnameler de yayınlayabiliyordu. Meclis vekilleri kısmen prens tarafından, kısmen de açık oylamanın olduğu seçimlerle seçiliyordu. Bu kurum, kanunları tartışıp kanun tasarıları hazırlamaya ve bütçeyi tetkik etmeye yetkiliydi.

Bütün bu tedbirlere rağmen, 1906'da prensi kontrol etmeye çalışan bir meclis seçildi. Milli Kulüp'te muhalefet oluşturuldu. Prens, grubu sindirdi ve 1907'de meclisi feshetti; sonra da kendi destekçilerini bir araya getirerek "Gerçek Milli" Parti'yi kurdu. Muhalif liberaller sonraki seçimleri boykot etti. Nikola duruma hakim olmayı başarmasına rağmen, politikalarına karşı yeraltına inmiş çok fazla muhalefet hareketi vardı. Bunlar, Belgrad'la ilişkilerin gerilmesine sebep oldu; çünkü prens, muhaliflerine bu yönden destek geldiğine inanıyordu.

Hiçbir önemli ilerleme kaydedememesine rağmen, Nikola aktif bir dış politika sürdürmeye devam etti. Kızlarına başarılı evlilikler yaptırdı: İkisi Rus grandükleriyle evlendi ve daha sonra Rus sarayında önemli roller oynadılar; biri Petar Karayorgiyeviç'in karısı oldu, fakat 1890'da, Petar Sırp kralı olmadan öldü; dördüncü kızı da III. Vittorio Emanuele ile evlenerek İtalya kraliçesi oldu. Nikola 1910'da Karadağ'ı krallık ilan etti ve kendisi de kral oldu.

Bu dönemde Rusya hala devletin başlıca destekçisiydi. Fakat Habsburg İmparatorluğu, Karadağ hayvanları için pazardı ve ülkede İtalyan etkisi de artıyordu. İtalyan müteşebbisleri, Bar Limanı'm geliştirme hakkını elde ettiler; aynı zamanda tütün tekelini ve Bar'dan Virpazar'a ulaşan kısa mesafeli demiryolunu inşa etme ruhsatım da ellerinde bulunduruyorlardı. 1909'da açılan bu hat, ülkenin tek demiryolu hattıydı.

Karadağ 20. yüzyıl başında, kendisine tanınan hudutlar dahilinde pek kalkınma ümidi olmayan, son derece fakir bir ülkeydi. Rusya'dan gelen mali yardımlara bağlıydı; fakat bu güç çok uzaktaydı ve savaş veya iç kriz zamanında doğrudan fazla yardımda bulunamazdı. Yakın komşular Avusturya-Macaristan ve İtalya, ülkeye muhtemel bir sömürü bölgesi olarak bakıyorlardı ve bu devletin Adriyatik'te herhangi bir nüfuza sahip olmasına müsaade etmemeye kararlıydılar. Ayrıca Karadağ'ın Bosna-Hersek ve Sırp krallığındaki Sırplarla bağlantılarına şüpheyle bakıyorlardı. Habsburg İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek ve Sancak'ı işgaliyle, Karadağ'ın yayılabileceği tek yön, güneyde Arnavutların yaşadığı bölgelerdi. Burası gerçekten, 1912 hadiselerinde de görüleceği gibi, Karadağ'ın umutlarını bağladığı yerdi.

BULGARİSTAN

Stefan Stambolov'un azli ve öldürülmesinden sonra Prens Ferdinand, Bulgar siyasi sistemini kontrol altına almayı başardı. Başka hiçbir şahıs veya parti onun makamına meydan okumakta başarı gösteremedi. Prens Ferdinand, asıl liberal ve muhafazakar partilerin 1914'te dokuz rakip gruba bölünmesinden çok yararlandı. Bu gruplar arasında dış ve iç politika konularında farklılıklar olmasına rağmen, seçimleri kazanıp daha sonra geldikleri makamlardan haksız kazanç elde etmeye çalışmak gibi önemli bir gayede müşterektiler. Ferdinand bu partileri kendi menfaatine olacak şekilde birbirine düşürmeyi başarıyordu.

1894'te, eskiden muhafazakarlar olan Ulusal Parti'den Konstantin Stoilov tarafından 1899'a kadar devam eden bir hükümet kuruldu. Bu dönemde Rusya'yla tekrar dostluk kurmaya girişildi. Ülkenin modernleşmesine de ilgi gösteriliyordu; buna rağmen hiçbir önemli sanayileşme hareketi meydana gelmedi. Gümrük tarifeleri yükseltildi; fakat yabancı mallar yerel üretimi, özellikle de dokuma ürünlerini zarara uğratmaya devam etti. 1894'te yerli sanayilere destek amaçlı bir kanun çıkarıldı: 25 bin levanın üzerinde sermayesi olan ve en az yirmi işçi çalıştıran şirketlere kredi verilmesi sağlanacaktı. Demiryolu inşa-

sı da aynı şekilde resmen onaylandı. İstanbul'dan Batı'ya uzanan ana hat 1888'de bitirilmişti; Bulgaristan bu yolla Batı Avrupa'ya bağlanıyordu. Buna rağmen ülke, komşu devletlerle aynı zorluklarla karşı karşıyaydı: Demiryolları büyük masraflarla yapılıyor ve ülke refahına büyük katkılarda bulunmuyordu.

1899'da Stoilov, demiryolları yolsuzluğu meselesinden dolayı istifa etmek zorunda bırakıldı. Vasil Radoslavov önderliğindeki liberaller iktidara geldi ve 1899'dan 1901'e kadar iktidarda kaldı. Bu bakanlık kırsaldaki büyük bir sorunla uğraşmak zorundaydı. Bulgar köylülerinin büyük çoğunluğunun kendi tarlalarına sahip olması, kırsal hayatın zor koşullarını pek hafifletmiyordu. Müslüman toprak sahiplerinin tard edilmesinin sonucu olarak toprak sahibi olanların ödeme yapması gerekiyordu. Daha sonra ulusal idare, ordu, yurt dışında girilen borçların ödemeleri ve demiryolları gibi yurt içindeki imar faaliyetlerinin masraflarım da köylüler çekmek zorundaydı. Nüfus artışı ve her yerde gördüğümüz gibi aile arazilerinin sürekli bölünmesinin sonuçlarını onlar da hissediyordu. 1897 ve 1899'da, kötü hava, hasadın çok kötü olmasına sebep oldu. Bundan dolayı köylüler, devletin 1899'da toplamaya kalktığı yeni bir vergiyi uysalca kabul edecek durumda değillerdi. Bu vergi, köylülerin mahsulünün yüzde 10'una denk geliyordu ve ayni olarak ödenmesi gerekiyordu. Büyük çaplı gösteriler yapılınca, hükümet bunlara kuvvetle karşılık verdi. Köylü liderleri tutuklandı ve bazı ölümler oldu. Ancak direniş öyle güçlüydü ki Ferdinand 1901'de Petko Karavelov idaresinde yeni bir bakanlık atadı ve bu bakanlık vergiyi kaldırdı.

Bu huzursuzluk ve hoşnutsuzluk, Balkanlar'da Zirai Birlik gibi savaş öncesi dönemde sadece köylülerden meydana gelen birkaç örgütten birinin kurulmasına zemin teşkil etti. Gördüğümüz gibi, nüfustaki ezici üstünlüklerine rağmen, köylülerin Balkan siyasetine katılımı yok denecek kadar azdı. Bu gruba hitap etmeye çalışan Sırp Radikal Partisi, 1914'te tipik bir orta sınıf örgütü haline gelmişti. Zirai Birlik'in kurulmasında ilk adımlar köylüler değil, entelektüeller tarafından atıldı. Yüzyıl sonunda sayıları altı bini bulan Bulgar öğretmenler bu birlikte son derece aktif bir rol oynadı.[5] Genellikle kırsal bölgelere gönderilen öğretmenler, hem eğitimli hem de kırsaldaki sefil hayatla doğrudan temas halindeydiler. Bunları, Ferdinand rejiminin önemli ayrıcalıklarından istifade eden dar bir hizbin parçası olmayan -yazarlar, gazeteciler, alt düzey devlet memurları, doktorlar ve rahipler gibi- Bulgar toplumunun başka muhalif kesimleri de destekliyordu.

Zirai Birlik, başlangıçta çeşitli grup ve şahıslardan meydana gelen bir dernekti; bu sebeple tek bir ideolojisi ya da ortak bir programı yoktu. Üyelerinin birçoğu mevcut popülist doktrinden, özellikle de Rus radikallerinin savundu-

ğu görüşlerden ziyadesiyle etkilenmişti. Köylünün entelektüel ve manevi düzeyini yükseltmenin görevleri olduğuna inanıyorlardı. Bundan dolayı eğitimin üzerinde önemle duruyorlardı. Bazıları da zirai verimi arttırmak ve köylünün borç yüküne çözüm bulmak gibi pratiğe dönük eylemleri başlıca ihtiyaç olarak görüyordu. Bu ikinci mesele son derece acildi. Birçok köylü, fahiş faiz oranları uygulayan mahalli tefecilere yüksek miktarlarda borçlanmıştı. Bu köylüler ekseriya, borçlarını asla temizleyemeyecek durumdaydı.

Zirai Birlik'in Aralık 1899'da yapılan ilk kongresine yaklaşık sekiz yüz delege katıldı. Bu kongredeki ana mesele yeni konan vergiydi. Bu toplantıda örgütün hedefleri olarak; vergi sisteminin reformu, ucuz kredi alma garantisi, köylünün eğitimi ve diğer kırsal sorunların tetkiki olarak beyan edildi. Birlik'in siyasi bir parti kurup seçimlere katılmasının gerekip gerekmediği hakkında fikir ayrılığı vardı. Bu hareket tarzı ancak 1901'de benimsendi ve bu dönemde örgütün adı Bulgar Ulusal Zirai Birliği (BANU) olarak değiştirildi.

Tek bir programı olmamasına rağmen Zirai Birlik, en başından beri hükümete muhalefet etti, fakat bazı reformları da destekledi. Ancak hareket, Aleksandr Stamboliyski 1906'dan sonra öncü bir rol alana kadar başarı gösteremedi. Onun idaresinde örgüt, daha yoğun bir örgütlenme ve bir ideoloji kazandı. Küçük toprak sahibi köylülerin menfaatlerini savunan parti, tarıma devlet yardımı, daha iyi eğitim imkanları ve devlet kredileri talep eden bir programı benimsedi. Vergi gelirinin orduyu güçlendirmeye değil, ekonomik kalkınmaya sarf edilmesi gerektiği ileri sürülüyordu. Stamboliyski, ülkedeki siyasi şartlar kadar, kralı da şahsen eleştirmekten çekinmedi. Mayıs 1908'de BANU büyük bir zafer kazandı. Seçim sistemindeki yozlaşmaya rağmen, 100 bin oy alarak en güçlü muhalefet partisi durumuna geldi. Asıl zaferleri I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra gelecekti.

Dışişleri kaçınılmaz olarak hükümetin başlıca meselesiydi. Devlet özerk olmasına rağmen, tamamen bağımsızmış gibi hareket ediyordu. Diğer devletlerle diplomatik ilişkiler kuruldu ve Babıali dış ya da iç politikada nüfuzunu ortaya koyamadı. Doğal olarak, prens ve partiler tam bağımsızlık istiyor ve Ayastefanos'taki sınırları ideal olarak savunmaya devam ediyorlardı. Dikkatler hala Makedonya üzerinde toplanmıştı. Ancak 20. yüzyılın ilk on yılında, toprak kazanma umudu pek yoktu. Gerek Avusturya-Macaristan gerekse Rusya, Balkanlar'da statükoyu korumaya kararlıydı. Üstelik 1878'den sonra Bulgaristan, komşularının şüphe ve düşmanlığı sorunuyla karşı karşıya kaldı. Özellikle Yunanistan ve Sırbistan, kendi arzularının da hedefi olan Makedonya topraklarında Bulgaristan'ın nüfuz sahibi olmasından korkuyordu. Romanya hükümeti de aynı şekilde büyük Bulgar devletinin kurulmasına karşı çıkıyordu.

Bulgar liderleri buna rağmen bu dönemde büyük bir ulusal ilerleme kaydetmeyi başardı. 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan bir isyan, devrimci bir hükümeti iktidara getirdi. Böyle uygun bir fırsattan yararlanan Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan, Osmanlı'nm Balkanlar'daki durumunu daha da zayıflatan hareketlere girişti. Habsburg İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak etti ve Ferdinand Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ederek çar unvanını aldı; böylece Ortaçağ Bulgar imparatorluklarının hatırasını yad etti. Osmanlı Devleti'nin bu hareketleri mağlup etmek için yapabileceği pek fazla şey yoktu. Müzakerelerden sonra, Bulgaristan'ın tazminat ödemesine karar verildi; bu paranın bir kısmı Rus kredisinden karşılanacaktı.

Bulgaristan böylece bağımsız Balkan devletleri saflarına katıldı. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasının tamamlanmasıyla, hükümet bütün dikkatini Makedonya meselesine -bundan sonra ülkenin iç ve dış politikasına hakim olan bir meseleye- verebilirdi. I. Dünya Savaşı'ndan hemen önceki dönemde Balkanlar'ın en önemli meselesi olan Makedonya çatışması, bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

YUNANİSTAN

Sırbistan ve Romanya gibi, Yunanistan da Ayastefanos Antlaşması'ndan ve özerk bir Bulgar devletinin kurulmasından çok rahatsız olmuştu. Bundan böyle Bulgaristan, birçok Yunanlının kendi tarihi mülklerinin parçası olarak gördüğü topraklarda Yunanistan'ın taleplerine meydan okuyacak durumdaydı. Bulgar Eksarhhğı da hala Osmanlı kontrolünde olan memleketlerde İstanbul Patrikliği'nin otoritesine karşı çıkabileceği daha iyi bir duruma gelmişti. 1870'lerden önce Yunanlı devlet adamları gelecekte bir gün Teselya ve Girit'le kalmayıp Epir, Trakya ve Makedonya'yı da elde etmeyi umuyorlardı. Şimdiyse Yunanistan'ın bu üç bölgedeki konumunu tehdit eden Bulgar ve Arnavut ulusal hareketleri ortaya çıkmıştı. 1878'den sonra Girit'le ilgili ardı ardına krizler meydana geldi. Buradaki hadiseler çok ilgi uyandırmasına rağmen, Yunanistan'ın dikkati esasen Makedonya üzerinde toplanmıştı. Girit bir gün mutlaka Atina'nın kontrolüne girecekti; bu Yunan adası üzerinde hak iddia eden başka devlet yoktu. Halbuki Makedonya'da, Bulgar, Sırp, Arnavut, hatta Rumen rakiplerle mücadele edilmesi gerekiyordu.

1914'ten önce Yunanistan temel sorunu, diğer yerlerde karşılaştığımız bildik sorundu. Yunanlı liderler arzu edileceği gibi hem aktif, yayılmacı bir dış politika hem de güçlü bir iç kalkınma programı izlemekten yanaydı. Esasında fa-

kir bir ülke olan Yunanistan, iki seçeneği de başarıyla izleyecek kaynaklara sahip değildi. Devrim günlerinden beri, çözülmez görünen mali sorunlar ülkenin başına bela olmuştu. Devlet her zaman para yetiştirmekte büyük zorluklar yaşamıştı. Gelir elde etmek için, zirai ürünlerde aşar vergisi; tüketim mallarında dolaylı vergiler ve gümrük vergileri uyguluyordu; bunların hepsi de halkın hiç hoşuna gitmeyen uygulamalardı. Devlet aynı zamanda ağır borçlara girmeye de devam ediyordu; 1879-1890 arasında dış borç miktarı 630 milyon frank artmıştı. Bu borcun ödenmesi, önceki borçların ödemeleriyle birleşince, milli bütçenin büyük bir kısmını alıp götürüyordu. Bundan başka devlet gelirleri idari ve askeri giderleri, emekli aylıklarını, eğitimi ve başka zaruri hizmetleri de karşılamak zorunda olduğundan, yurt içindeki imar faaliyetleri için geriye kalan bir şey varsa da çok azdı.

Yüzyıl ortasından sonra, Yunan siyasi partileri esasen bir lideri destekleyen bireylerden oluşan gruplardı. Amaç, devlet makamı ve vurgun sisteminin sağladığı kazançları elde etmekti. Partiler genellikle siyasi bir görüşü temsil etmiyordu; kendilerine özgü sınıfsal bir temelleri de yoktu. 1875'te Kral Georgios, kabinesini meclisteki çoğunluk partisinden atamayı kabul etti ve bundan sonra daha istikrarlı bir durum ortaya çıktı. Çok partili sistem yerine, Kharilaos Trikoupis ve Teodoros Deligiannis'in rakip şahsiyetleri etrafında iki blok oluştu. Yunanistan'ın güçlü dış ve iç politikaları aynı anda yürütemeyeceğinin farkına varan bu iki devlet adamı, devletlerinin hangi yolu izlemesi gerektiğine dair zıt görüşleri destekliyordu.

Trikoupis, Mart 1882'den Nisan 1885'e ve Mayıs 1886'dan Kasım 1890'a kadarki dönemlerde iktidardaydı. Bir iç kalkınma programının uygulanmasını ve ülke hem askeri hem ekonomik bakımdan hazır olana kadar dış maceraların ertelenmesini istiyordu. Bakanlıklarının arkasında İngiliz hükümetinin desteği vardı; bu hükümet Doğu Sorunu'nun yeniden gündeme gelmesine sebep olacak her türlü hareketi muntazaman yıldırıyordu. Trikoupis, iktidar yıllarında polis, ordu ve donanmanın yeniden teşkilatlandırılmasını tamamladı ve yol, demiryolu ve liman yapımına yönelik güçlü bir programı vardı. En önemli başarısı, Yunan ve Ege denizlerini birbirine bağlayan Korint Kanalı'nm inşasıydı. Bakanları büyük bir güçlükle karşı karşıyaydı: Bu projelerin yüksek masrafı. Para, bu imar işlerinden hiçbir şekilde doğrudan faydalanacak durumda olmayan köylülerden ve nüfusun daha fakir sınıflarına yüklenen vergilerden gelmek zorundaydı. Bu insanlar fayda yerine, kibrit ve tütün gibi, kullandıkları kalemlere konan yüksek vergilerle muhatap oldu. Üstelik dış politikada hiçbir ilerleme olmamıştı. 1895'te Trikoupis nihayet siyasetten çekildi.

Rakibi Deligiannis, 1885'ten 1905'te öldürüldüğü tarihe kadar defalarca iktidara geldi. Deligiannis, ulusal meseleler hususundaki hassasiyeti ve genel ya-

yılma hevesini istismar etmeyi başardı. Bir krizler silsilesi Yunanlıların milli ihtiraslarını ziyadesiyle harekete geçirdiği zaman, Deligiannis'in görüşleri itibar kazandı. Bu krizlerin hepsi de, Yunan kamuoyunda fevkalade önemli olan iki meseleyle, Girit ve Makedonya meseleleriyle ilgiliydi. Girit'teki hadiseler esasen, Yunanistan'ın İstanbul'la ilişkilerini ilgilendiriyordu; öte yandan Makedonya mücadelesi bütün Balkan devletlerinin menfaatleriyle ilgiliydi.

Bulgaristan ve Doğu Rumeli'nin birleşmesi, Sırp hükümeti gibi, Yunan hükümetinin de keyfini kaçırmıştı. Hatırı sayılır bir genişlik ve nüfusa sahip bir devlet kurulmuştu. Genel olarak, Yunanlı liderler bu ülkeyi kabul etmekte büyük güçlük çekiyordu. Bulgaristan'ın Yunanistan'ın konumuna meydan okuması oldukça yeni bir hadiseydi; geçmiş yüzyıllarda Yunanlıların hükmettiği Patriklik ve Fenerliler, Bulgarlara hakimdi ve Yunanlıların tutumları bu ilişkiyle şekillenmişti. Yunan halkı, kafalarındaki "Bulgarların bayağılığı ve geri kalmışlığı resmi"nin etkisi altındaydı. "Kendi belagatlı konuşmalarına aldanan birçok Yunanlı, medeni bir Avrupa'nın bu 'vahşiler'e nasıl olup da itibar ettiğini anlayamıyordu."[6] Sırbistan Kasım 1885'te savaşa girdiğinde, Yunanistan'da da benzer bir eylem için büyük bir heves vardı. İstenen bedel Epir'in geri kalanıydı; yani pek çok Arnavut'un yaşadığı topraklar. O sırada iktidarda bulunan Deligiannis orduyu silah altına aldı; ancak başka bir ciddi krizden korkan büyük güçler Mayıs 1886'da denizden bir abluka harekatına girişti. Sonuç olarak Deligiannis istifa etmek zorunda kaldı. Hiçbir şey başaramamış ve seferberlik pahalıya mal olmuştu.

Girit'in kaderi, 1840'ta ada Mısır kontrolünden yine Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçtiğinden beri neredeyse daimi bir sorun olmayı sürdürmüştü. Giritli liderler ve halkın çoğunluğu doğal olarak Yunan devletine bağlanmayı istiyordu. Adada bazı şartlar Bosna'daki şartlara benziyordu. Osmanlı fethinden sonra, ada sakinlerinin yaklaşık beşte biri Müslüman olmuştu; bu insanlar bundan sonra büyük malikanelerin sahibi olmuş ve mahalli idarede en iyi makamlara gelmişti. Yüzyıl boyunca ardı ardına çıkan isyanların milli olduğu kadar sosyal tazammunları da vardı. Asilerin başlıca şikayetleri, dili Yunanca ve milli kökeni Yunanlı olan Müslüman toprak sahipleri ve idarecilere karşıydı. Osmanlı hükümeti, büyük güçlerin kuvvetli tazyiki altında, bazı ıslahatlar yapmaya teşebbüs etti. Bu ıslahatların en önemlisi, Ekim 1878 tarihinde yapılan ve üç yıl süren bir ayaklanmadan sonra akdedilen Halepa Mukavelenamesi'nde yer alıyordu. Bu mukaveleyle Babıali adanın idaresini Hristiyan çoğunluğa teslim ediyordu. Hristiyanların kontrolünü temin eden şartlar altında bir meclis seçilecekti ve sultan, Hristiyan bir vali seçmekle yükümlüydü. Bu tavizler barış getirmedi. Yunan halkı, siyasi hakimiyet için mücadele eden muhafazakar ve liberal hiziplere bölünmüştü; liberal olan Eleftherios Venizelos, en önde gelen

Girit politikacıları arasında yer alıyordu. Adada devam eden karışıklıklar, Babıali'yi Halepa Mukavelenamesi'ni feshetmeye sevk etti. Müslüman valiler atandı ve meclis toplanmadı.

Ne Yunan hükümeti ne de Ortodoks Giritliler bu durumun devam etmesine izin verebilirdi. Her ikisi de *enosis*, yani Yunanistan'a bağlanma politikasını izliyordu. 1894'te, Yunanlıların ulusal gayelerini ilerletmek için *Etnik-i Eterya*, ya da Milli Cemiyet kuruldu. Yunan ordusu subaylarının dörtte üçü bu cemiyetin üyeleri arasındaydı. Fevkalade aktif olan cemiyet, kurtarılmamış ulusal topraklar için verilen mücadeleye yardım etmek üzere silah ve gönüllü göndermekten sorumluydu. Hem Girit hem de Makedonya bu cemiyetin faaliyet merkeziydi. 1897'de Girit meselesi yeniden alevlendi. Şubat ayında yine başka bir isyanın liderleri adanın Yunanistan'la birleştiğini ilan ettiler. Deligiannis başkanlığındaki hükümet harekete geçmeye hazırlandı. Büyük güçlerin tekrar tekrar uyarmalarına rağmen, ordu silah altına alındı. Kralın ikinci oğlu Prens Georgios komutasındaki Yunan donanma birlikleri savaşa gitti; Girit'e bin beş yüz asker çıkarıldı. Aynı anda veliaht Prens Konstantinos önderliğindeki Yunan ordusu da anakarada operasyonlara başladı.

Komşu Osmanlı memleketlerine karşı girişilen askeri sefer tam bir felaket oldu. Çarpışma bir ay kadar sürdü. Osmanlı ordusu kısa zamanda Yunan kuvvetlerini yendi ve Yunan topraklarına girdi. Daha sonra büyük güçler müdahale etti ve Osmanlı'nın daha fazla ilerlemesine engel oldular. Savaşın kendisi küçük düşürücü bir başarısızlık olmasına rağmen barış şartları, Girit göz önüne alındığında, Yunanlılar için bir zafer oldu. Osmanlı, büyük güçlerin baskısı altında, adaya özerk bir statü vermeye mecbur kaldı; Prens Georgios da ada valisi oldu. Osmanlı hakimiyetinden neredeyse eser kalmamıştı; Babıali artık haraç alamıyor ya da valiyi atayamıyordu. Ancak Yunan hükümeti, savaş tazminatı ödemek ve Osmanlı İmparatorluğu hududundaki birkaç bölgeyi teslim etmek zorunda kalmıştı.

Savaş, Girit'i Yunanistan'la nihai birleşmeye bir adım daha yaklaştırmış olsa da, bu devletin karşısındaki ciddi ekonomik sorunlara yenilerini eklemişti. Savaş tazminatının da üstüne eklendiği borçlar öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki hükümet, maliyesi üzerinde yabancı denetimini kabul etmek zorunda kaldı. Altı büyük gücün senet sahiplerinin temsilcilerinin görev yaptığı Uluslararası Maliye Komisyonu'na bazı fonlar üzerinde yetki verildi. Yabancı alacaklılar böylece korunuyor ve Yunanistan maliyesi düzene konuluyordu. Hareket buna rağmen ulusal bir küçük düşme olarak görüldü; çünkü Yunanistan'ın mali bağımsızlığına ciddi bir kısıtlama getiriyordu. Önceden olduğu gibi, Yunan halkı

ve politikacıları idareciyi günah keçisine çevirdi. Prenslerin askeri meselelerdeki rolü kadar, hem kral hem de veliaht prens sert eleştirilere maruz kaldı.

Bu dönemde bizzat Yunan siyasi sistemi, özellikle yabancı gözlemciler tarafından çok sert eleştirilere uğradı ki bu gözlemciler pek de haksız sayılmazdı. Trikoupis benzeri adamlar olmadığından, ülke sağlam bir yönetime sahip değildi; partiler sadece birbiri ardına iktidara geliyordu. Uluslararası Maliye Komisyonu'ndaki İngiliz temsilci şöyle bir yorumda bulunuyordu: "Bir partiyi diğerinden ayıran hiçbir ilkesel farklılık yok; bazı küçük gruplarda az da olsa fark edilen bir hanedanlık karşıtlığı var, fakat onun dışında farklılık iktidar nimetlerine karşı muhalefetin soğuk gölgeleri olan insanlardan ibaret, usullerden değil."[7] Rüşvet ve yolsuzluk hala siyasi hayatın belirleyici özelliği olmaya devam ediyordu.

Genel ekonomik durum hala kötüydü. Ortalama gelirin tahminen yüzde 23'ünü oluşturan vergiler, bu fakir nüfus için çok ağırdı. Nüfusun toprak üzerindeki baskısının artmasıyla, başlamış bulunan göç, ulusal hayatta giderek önemli bir faktör haline geldi. En büyük göçler 1897 mağlubiyetinden sonra gerçekleşti. 1900-1921 yılları arasında 383.993 kişi göç etti; bunların çoğunluğu on beş ila kırk beş yaşları arasında olan erkekler, yani nüfusun en faal ve üretken kesimiydi. Yunanistan, bütün Balkan devletleri arasında en büyük göçmen oranına sahip olanıydı. Ülkeye gönderilen paraların Yunan ekonomisine çok yardımı dokunmasına rağmen, bu kitle hareketi devleti zayıflattı ve elbette, askeri kuvvetlere zarar verdi; çünkü gidenler teorik olarak en genç ve en güçlü erkeklerdi.

Hoşnutsuzluk özellikle ordu içinde güçlüydü. Ordu Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşta yenilgi almakla kalmamış, Yunanlılar Makedonya'da da geri çekilmeye başlamıştı. Bu bölgede şiddetin artması, döneme damgasını vurmuştu. Bazı reformlar yapılmasına rağmen, kötü mali koşullar, Sırbistan veya Bulgaristan ordularından daha zayıf olan Yunan ordusunun güçlenmesine mani oluyordu. Bu durum gelecekte tehlikeli olabilirdi. Ordudaki hoşnutsuzluk, hatırlanacağı gibi 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettiği zaman Yunan milli hedeflerinde meydana gelen aşikar gerilemeyle daha da arttı. Derhal Yunanistan için tazmin meselesi ortaya çıktı. Aynı zamanda Giritliler de Yunanistan'la birleştiklerini ilan ettiler. Bir kez daha büyük güçlerin yakın kontrolüne giren Yunanistan hükümeti hareket edemiyordu. Bütün bu hadiseler siyasi sistemin zayıflığını iyice belirginleştirdi.

Ağustos 1909'da, bu olaylardan fevkalade rahatsız olan ordu, tahammül edilmez gördüğü siyasi durumu düzeltmek için darbe yoluna başvurdu. Albay N. K. Zorbas, üç bin adamı, hükümet karşıtı bir gösteriyle Atina garnizonundan çıkardı. Albay, yeni bir teşkilatı temsil ediyordu: Yunan siyasetinden son derece

hoşnutsuz olan genç subayların oluşturduğu Askeri İttifak'ı. Darbe başarılı olmasına rağmen, İttifak'm ne hükümeti yönetecek bir adayı ne de kendine ait bir siyasi programı vardı. Bu yüzden yol göstermesi için Venizelos'a başvurdu.

Modern çağın önde gelen Yunan devlet adamlarından Eleftherios Venizelos, siyasi tecrübelerini Girit politikasında edinmişti. Burada Vali Prens Georgios'la çatışmış ve 1905'te prensi Atina'ya dönmek zorunda bırakan bir isyana önderlik etmişti. Ocak 1910'da, İttifak'ın davetini kabul ederek onun siyasi damşmanı olarak Atina'ya geldi. Reformun gerekliliğinin farkında olan Venizelos, anayasayı değiştirmek için özel bir millet meclisi toplama fikrini destekliyordu. Ancak ordunun siyasetteki nüfuzu hakkında da endişeleri vardı. Kral, meclisi toplamayı kabul edince, Venizelos İttifak'ı, dağılarak siyasetten çekilme şartını kabule ikna etti.

Meclis için ilk seçimler, reforma hevesli olmayan eski partilerin zaferiyle sonuçlandı. Aralık 1910'da yapılan ikinci seçimle, Venizelos'la işbirliği edecek vekiller geri geldi. Venizelos artık güçlü bir konumdaydı. Arkasında kralın ve meclisin desteği vardı ve halk tarafından da çok seviliyordu. Onun liderliğinde, 1864 anayasasının gözden geçirilmesine girişildi. Amaç, mevcut sistemi korumaktı; bu yüzden köklü değişikliklere gidilmedi. Kral hala önemli yetkilere sahipti. Esasen bazı gerekli reformları yapmak ve idarenin işleyişini iyileştirmek için elli üç kanun değişikliği yapıldı. Mesela, devlet memurlarının konumu güvence altına alındı; tarım bakanlığı kuruldu ve ilköğretim mecburi hale getirildi. Anayasa değişiklikleri ve mutat olarak çıkarılan kanunlar yoluyla yapılan reformlar Yunanistan'ı, gelecekteki büyük kriz dönemini karşılayabileceği çok daha iyi duruma getirdi. Liberal Parti iktidara geldiğinde, iktidar nimetlerinden pay almaya isteksiz olmadığı görülmesine rağmen, güçlü liderler ortaya çıkardı. Venizelos 1936'daki ölümüne kadar, Yunan siyasal hayatında hakim, fakat çoğunlukla tartışmalı bir rol oynayacaktı.

BALKAN HAYATININ "AVRUPALILAŞMASI"

Bu bölümde yeni ulus devletlerin zayıf tarafları sıklıkla ele alındı; ekonomik yetersizlikleri, bazı devletlerdeki istikrarsızlık ve ulusal hayatın birçok bakımdan yozlaşması. Genellikle Balkanlar'daki koşullar, standartların gerçekten de daha yüksek olduğu Batı ve Orta Avrupa koşullarıyla mukayese edilmiştir. Balkanlar diğer bölgelerle, mesela Asya, Afrika, Güney Amerika ve Rusya'yla kıyaslandığında, tablo o kadar karanlık değildir. Balkan rejimleri her zaman düzgün işlemediyse de, en azından gelecekteki gelişmeye temel teşkil edebilecek ilerici devlet kurumları tesis edilmişti. Bütün ülkeyi kapsayan ve polis ve

güvenlik hizmetleri sağlayan ulusal idari sistemler mevcuttu. Okuryazarlık oranı düşük olmasına rağmen, ücra bölgelerde bile ilk ve orta dereceli okullar açılmış ve en azından umumi eğitim ideali kabul edilmişti. Mesela Yunanistan, daha büyük ve zengin Avrupa devletlerinin sistemleriyle kıyaslandığında üstün gelen ve ülkenin sınırlı iç kaynakları göz önüne alındığında olağanüstü sayılacak bir eğitim sistemi geliştirmişti.

Üstelik, kesin olarak 1878'den sonra, Balkan devletlerinin çoğu gayet büyük bir hareket serbestliğine sahipti. Büyük güçler bir araya geldiğinde hala emirlerine hakikaten itaate mecbur edebilmelerine rağmen, küçük ülkeler bazen Avrupa devletlerinin karşılıklı çekişme ve kıskançlıklarından menfaat sağlayabiliyordu. Özellikle borçlara ilişkin olarak büyük ekonomik nüfuz sarf ediliyordu, fakat büyük güçler arasındaki çatışmalar, tek bir devletin daimi bir ekonomik hakimiyet kurmasını engelliyordu. Avusturya-Macaristan'ın ticari antlaşmalarla ilgili olarak Romanya ve Sırbistan'a baskı uygulama teşebbüslerinde nasıl büyük ölçüde başarısız olduğunu gördük. Sırbistan, Habsburg'un hayvan pazarına bağımlılığına rağmen, Domuz Savaşı esnasında, elbette başlangıçta büyük bir bedel ödese de, başarıyla direnebilmişti. Büyük güç emperyalizmi mevcuttu, fakat pek çok iç çatışması olduğundan ve çok şiddetli çekişmelerle zayıfladığından, yarımadanın siyasi ve ekonomik boyunduruk altına alınmasıyla neticelenmedi.

Bağımsız rejimlerin kurulmasına ek olarak Balkan devletleri, Doğulu ya da Osmanlı hayat tarzından Avrupa modelli hayat tarzına büyük bir geçiş yaptı. Bu değişimin sonuçları büyütülüyor olabilir ve esasen ulusal hayatın üst seviyelerine mahsustu, fakat yüzyıl süresince özellikle büyük Balkan şehirlerinin görünümünü kökten değiştirdi. Gördüğümüz üzre, Balkan liderleri Batı Avrupa'yı tanıyordu. Bu liderlerden bazıları çok seyahat etmiş, bazıları da yurt dışında öğrenim görmüştü. Batının sadece ideolojisini ve siyasi kurumlarını değil, usullerini de benimsiyorlardı. Bu tutuma, eski hayat tarzlarına yönelik büyük bir küçümseme eşlik ediyordu; bu hayat tarzları "Doğulu," geri kalmış ve medeniyetsiz olarak görülüyordu.

Özellikle yeni elit, başkentlerin Paris, Viyana, Londra ve Münih'e benzemesini istiyordu. Yapılacak çok iş vardı. 19. yüzyıl başında, Atina, Bükreş, Sofya ve Belgrad taşra kentleriydi; büyük Balkan merkezleri İstanbul ve Selanik'ti. Fakat kısa zamanda değişiklikler yapılacaktı. Bir ulus devlet kurulur kurulmaz, yeni hükümetin iskan edilmesi gerekiyordu. Ülke, prenslerine saraylar, bürokratlarına devlet daireleri ve millet meclislerine büyük birer bina temin etmek zorundaydı. Kısa süre sonra kültür merkezleri -kütüphaneler, opera binaları, tiyatrolar, müzeler ve üniversiteler- yapılacaktı. Yeni kilise ve katedraller de milli gururun ifadesiydi. Resmi diplomatik ilişkiler kurulduk-

tan sonra, güçler genellikle etkileyici elçilik ve konsolosluk binaları inşa etmek için birbirleriyle yarışıyordu. Sayıları artan yabancı misafirleri ağırlamak için oteller inşa ediliyordu. Yerli ve yabancı ticari teşebbüsler, özellikle de bankalar, büyük bürolar inşa ediyordu. Her yerde belediye başkanları, Osmanlı döneminin dar sokakları, küçük evleri ve iç içe geçmiş mahallelerinden kurtulup bunların yerine geniş bulvarlar ve büyük binalar koymayı arzuluyordu. III. Napolyon döneminde Paris'te yapılan değişikliklere büyük hayranlık duyuluyordu. Mimaride sadece Avrupai üslup getirilmekle kalınmadı; mimarlar da genellikle yabancıydı.

Planlı olarak yeniden inşa edilen ilk şehir Atina'ydı. Klasik çağrışımlarından dolayı ülkenin başkenti seçilen şehir, 1830'larda, Parthenon'un muazzam kalıntılarının taçlandırdığı küçük bir Osmanlı şehrinden ibaretti. Helen hayranı Bavyeralı saltanat naipleri, doğal olarak devletin Bizans mirasındansa klasik mirasını öne çıkarmayı tercih ediyorlardı. Bunlar, mevcut yapıların engeline takılmadan, düz sokak ve meydanlara sahip bir şehir tanzim etmeyi başardılar. Münih'teki bazı çağdaş binalarda da yansıtılan neoklasik bir mimari üsluptan yanaydılar. Bundan dolayı Osmanlı veya Bizans üsluplarıyla ilgisi olmadığı gibi, en azından tipik Avrupalı da olmayan bir mimari üslubu benimsediler.

Bükreş elbette Prenslikler birleşmeden önce de büyük bir şehirdi. Uzun zaman Eflak'ın başkenti olan şehir, pek çok muazzam kilise, manastır ve boyar köşklerine sahipti. Romanya'nın başkenti olduğu 1862'den sonra, hükümet binaları, prens için bir köşk ve kültür ve eğitim kurumlarının inşa edilmesi gerekti. Şehir planlamasına ve geniş park alanlarının temin edilmesine büyük itina gösterildi. III. Napolyon Fransa'sıyla yakın ilişkilerden dolayı, Rumen mimarlar çağdaş Parisli fikirlerden çok etkilendiler. Modern Bükreş'in büyük bulvarları, Fransa örnek alınarak tanzim edilmiştir.

Sofya, yakın geçmişte Filibe ya da Varna kadar önemli bir şehir olmayışının sıkıntısını çekti. Ayastefanos Bulgaristam'mn mantıki başkenti olup en son kabul edildiği şekliyle devlet başkenti olmayan Sofya'nın, Battenbergli Aleksandr prens olduğu sırada sadece on iki bin sakini vardı. Bu tarihten sonra şehir hızla büyüdü ve Avrupa etkisi burada da aşikardı. Bu dönemde Sofya'yı gözleyen birinin beğeniyle tasvir ettiği gibi, "modern Fransız Rönesansının en gösterişli yapılarından olan saray, Louvre ve Tuileries'in bazı kısımlarına benzemektedir." Sofya da kısa zamanda modern bir şehrin vasıflarını kazanmasına rağmen, aynı yazar1880'lerdeki şartlardan şikayet ediyordu: "Tiyatro, konser ve öğrenebildiğim kadarıyla hiç konferans yok; çok iyi çalan bir askeri bando ve bir iki *cafés chantants* [gece kulübü] haricinde, hiçbir tür düzenli eğlence de yok."[8]

Uzun zaman Osmanlı'nm askeri ve idari merkezi olan Belgrad, Osmanlı otoritesinin son izlerinin de silindiği 1867'den sonra pek çok değişiklik geçir-

di. Büyük kale, Kalemeydan, hala ayaktaydı ve daha sonra parka dönüştürüldü. Şehir Tuna'ya bakan tepeler üzerine kurulduğundan, çok az geniş ya da düz sokağa sahip olmanın sıkıntısını çekiyordu. İlk modern bulvar Terazija'nın yapımı ancak 1911'de bitirildi. Büyük hükümet binalarının tamamı daha sonra Avrupa üslubuyla inşa edildi; elbette kiliselerin planında Bizans üslubu devam ettirildi.

Mimarideki Batı üslubu tercihi, hayatın başka görünür yönlerine de yansıdı. Balkan toplumunun zengin ve nüfuzlu mensupları mobilyaları, arabaları ve kıyafetlerini Batı'dan, tercihen Paris ya da Viyana'dan getirtiyordu. Bu merkezlerdeki moda eğilimleriyle ve Avrupa sanat ve edebiyatıyla sürekli yakın temas halindeydiler. Sadece entelektüeller değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik güce sahip olanların çoğu da ülkelerinin, kendilerine göre siyasi ve ekonomik alanlarda olduğu kadar kültürel alanda da dünya medeniyetinin en büyük başarılarını elde etmesini istiyordu.

Nüfusun çoğunluğunun kırsal bölgelerde yaşamasına rağmen, Balkan başkentleri ulus hayatının merkezleri haline geldi. Merkezi idareler ve bütün üniversite ve yüksek öğrenim kurumları buralarda bulunuyordu. Bu şehirlerin sakinlerinin okuryazarlık seviyesi, ulusal seviyenin çok üstündeydi. Kitap, gazete ve dergilerin birçoğu buralarda yayımlanıyordu; mesela, Bulgaristan gazetelerinin yarısı Sofya'da, Sırbistan gazetelerinin neredeyse tamamı da Belgrad'da çıkıyordu. Bu şehirlerin sakinleri aynı zamanda ülkenin geri kalanının çoğundan çok daha yüksek bir yaşam standardına sahipti.

Şehir hayatının modern konforlarından yararlanılmaya başlandığı zaman, büyük Balkan şehirlerinin Batı Avrupa'dan geri kalır yanı yoktu. Bu imar işleri arasında temiz su sağlanması, kanalizasyon sistemleri, polis ve itfaiye, daha iyi haberleşme, kaldırım döşeli yollar ve tramvaylar ve son olarak gazlı ve elektrikli ışıklandırma bulunuyordu. Bükreş'te 1880'lerde; Belgrad ve Sofya'da ise 20. yüzyılın ilk on yılmdan itibaren kanalizasyon ve musluk suyu vardı. Bükreş 1871'de, ilkin atlı, daha sonra 1894'te elektrikli tramvaya sahip oldu. Bir Belçika şirketi Belgrad ve Sofya'da da benzer hatlar kurdu. 1914'te bütün bu şehirler elektrikle aydınlatılıyordu.

Bu kapsamlı yenilikler için gerekli sermaye, devlet veya belediyeler tarafından, ekseriya yurt dışından alman borçlarla temin ediliyordu. Bu borçların maliyetleri yüksekti. Üstelik imar işlerinin vergi yükü çoğunlukla bunların faydasını göremeyecek durumda olanlara düşüyordu. Bu işlerin getirdiği faydaların çoğundan neredeyse sadece toplumun imtiyazlı kesimleri yararlanıyordu. Mesela tramvay ücretleri Bükreş ve Sofya'da o kadar yüksekti ki bir işçi tramvayı ancak arada sırada kullanabiliyordu.[9] Şehir merkezindeki sokak ışıklandırması da aynı şekilde nispi bir azınlığın faydalandığı bir rahatlıktı.

Hayat tarzlarındaki bu değişimlerle birlikte, şehirle köy arasındaki ayrım giderek daha fazla telaffuz edilmeye başlandı. Siyasi iktidarı ve ekonomik faydaları elinde bulunduran şehir ahalisi, köylü çoğunluktan farklı, fakat Batı Avrupa'daki denk sosyal sınıfa gitgide daha yakın bir şekilde yaşıyor, giyiniyor, konuşuyor ve düşünüyordu. Merkezileşen idari sistemleri ve seçimleri kontrol etmek için kolluk kuvvetlerinin kullanılması, şehirlerin kırsala hakim olmasını temin ediyordu. Başlı başına bir kuşak olan veya köyden çok uzakta bulunan politikacılar ve bürokratlar, köylü seçmenlerini hor görerek küçümsüyorlardı.

Öte yandan, gördüğümüz gibi, köylünün hayatı iyileşmiyordu. Gıda, barınma ya da eğitim alanlarında ileriye doğru hiçbir büyük adım atılmamıştı. Birey, oy hakkına sahip olduğu yerlerde bile, merkezdeki yozlaşma ve polis gücünün suistimalinden dolayı bu hakkı serbestçe kullanmaktan alıkonuluyordu. Kriz dönemlerinde hala vatanseverlik çağrılarına karşılık vermesine rağmen, köylü genellikle iktidardakilere karşı şüphe ve güvensizlik duyuyordu. Bir bilgin şöyle yazar:

> Pratikte köylü devletle, sadece vergi ve para cezası öderken, askerlik yaparken ve çeşitli kamusal amaçlarla angarya iş görürken ilişki kuruyordu. Devlet, köylünün, yani halkın büyük çoğunluğunun kendilerinin gördüğü bir kurum değildi, onlar için hala yabancı, korkutucu ve ekseriya nefret edilen bir teşkilattı. Köylünün yüzyıllar boyu feodal sınıfa duyduğu öfke, artık devlet bürokrasisine ve yeni sosyo-ekonomik düzenin şehirden temsilcilerine aktarılmıştı... Köylülerin 19. yüzyılda yeni ortaya çıkan devlete itimat veya iyilikseverlikle bakmaları için pek fazla sebep yoktu.[10]

Kırsaldaki zor durum en azından bir kısım Balkan liderlerini rahatsız ediyordu. Bu durum aynı zamanda entelektüel çevrelerde de tartışma konusu haline gelmişti. Özellikle siyasi gücü olmayan birçok yazar, öğretmen ve gazeteci, merkezi devlet sisteminin kurulmasının ve ardından halk kitlesinin siyasi liderlikten ayrılmasının sonuçlarıyla ilgilenmeye başlamıştı. Bürokratik idarenin yapısında var olan problemler de aynı şekilde eleştiriliyordu. Bu yüzyılın sonuna doğru, bağımsızlık ve meşruti yönetimin istenilen neticeleri hasıl etmediği görülünce, daha büyük bir hayal kırıklığı ortaya çıktı. Bazıları aktif siyasi hayata atılacak olan bir yazar ve gazeteciler silsilesi, eleştirilerini devletin yapısı, özellikle de ithal, esasen kendi halklarına yabancı bir kurum olarak gördükleri merkezi bürokrasi üzerinde yoğunlaştırdı. Slav devletlerinde bu hareket Panislav-Slavofil'in parçasıydı; fakat Romanya ve Yunanistan'da da benzer bir hareket vardı. Bu yazarların çoğu köylülerin durumu ve kırsal kesimde gördükleri fakir-

lik ve cehalet üzerinde özel olarak duruyorlardı. Köyün ve ataerkil hayatın gerilemesinden ve yerel el sanatları sanayilerinin çöküşünden üzüntü duyuyorlardı. Eski cemaat yönetiminin ortadan kalkması ve yerine yeni bürokrasinin gelmesi de aynı şekilde şiddetle eleştiriliyordu.

Bu eleştirmenlerin -siyasi yelpazenin hem sağ hem sol kanadından yazarların- bazıları ülkelerinin kurtuluşunu Osmanlı idaresinde hüküm süren kurumlara geri dönülmesinde görüyordu. Mesela, 19. yüzyılın ikinci yarısının önde gelen Sırp sosyalisti Svetozar Markoviç, devletinin "eşit hukuki haklara sahip bireyler topluluğu temelinde" yeniden teşkilatlandırılmasını istiyordu. "Devlet şeklen *opština* [cemaat] ve özgür bir *opština*lar derlemesi olarak görülür."[11] Yunanistan'da, dönemin Yunan toplumundaki aksaklıkların büyük hayal kırıklığına uğrattığı muhafazakar politikacı ve yazar Ion Dragoumis de halkı için doğal yönetim şekli olduğuna inandığı cemaatsel idarenin yeniden kurulmasını destekliyordu. "Helenizm," diye yazıyordu, "bir Yunan cemaatleri ailesidir."[12] Benzer görüşler, "Bulgar köylülerinin fakirliği ve cehaleti, köy ve ataerkil hayatın gerilemesi, yerel sanayilerin çöküşü, devlet hizmetinde makam hırsının ve yozlaşmanın yaygınlaşmasını" eleştiren Bulgar popülist yazarlar tarafından da dile getirilmiştir.[13]

Köylüye duyulan ilgi, Romanya'daki Junimea çevresinin programında merkezi bir yere sahipti; bu çevrenin en önde gelen şahsiyeti büyük Rumen şair Mihai Eminescu idi. Bu çevrenin başka bir mensubu olan tarihçi Titu Maiorescu, Romanya siyasetinde aktif rol oynadı. Maiorescu, Liberal Parti ve 1866 Anayasası'nın getirdiği siyasi sistemin Romanya'nın içinde bulunduğu duruma uygun olmayan fikirlere dayandığına inanıyordu. Eminescu da muhafazakar ve geleneksel bir bakışa sahipti. Köylüleri devletin temeli, gerçek Romanyalılar olarak gören şair, köylünün menfaatlerine en uygun kurumlara yönelik bir arayış içindeydi. Otokratik monarşiyi ve parti sisteminin sona ermesini destekliyordu. Önde gelen Rumen Marksist teorisyen Konstantin Dobrogeanu-Gherea da köylüye benzer bir önem veriyordu.

Bu yazarların ortaya attıkları çözümlerin çoğunun mevcut koşullarda uygulanması imkansızdı ve bunların birçoğu hiçbir zaman var olmamış olan bir dünyaya duyulan duygusal bir özlemi simgeliyordu. Cemaat sistemine dönüş, ilkece hoş görünse de, modern Balkan toplumlarının ve rekabetçi dünya sisteminin sorunlarını çözemezdi. Buna karşılık bu şekilde dile getirilen şüpheler, sadece köylülerin değil, pek çok insanın ulusal hayatın geçirdiği değişimden duyduğu memnuniyetsizliği gösteriyordu. Bu eleştiriler gelecek için önemli olacaktı. Yazarlar, yeni ulusların siyasi kurumlarına temel teşkil eden ana ilke-

leri -Batı liberalizmi ve milliyetçiliğini- eleştiriyorlardı. Bağımsız rejimlerin entelektüeller, köylüler ve diğer hoşnutsuz grupların hayal ve özlemlerini gerçekleştirmedeki başarısızlıkları, diğer ideolojik etkilere kapı açmıştı. Sosyalist, komünist, anarşist, popülist ve daha sonra faşist doktrinler, modern varoluş problemlerine alternatif çözümler sunacaktı.

NOTLAR

1 Bu dönemde Balkanlar'ın ekonomik koşulları için, okuyucu şu eserlere başvurmalıdır: Ivan T. Berend ve György Ranki, *Economic Development in East-Central Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (New York: Columbia University Press, 1974) ve John R. Lampe ve Marvin R. Jackson, *Balkan Economic History, 1550-1950* (Bloomington: Indiana University Press, 1982).

2 Berlin Antlaşması'nın matbu metni için bkz. W.N. Medlicott, *The Congress of Berlin and After* (Londra: Methuen, 1938), s. 409-419.

3 Bu antlaşma için bkz. Alfred F. Pribram, *The Secret Treaties of Austria-Hungary, 1879-1914* (Cambridge: Harvard University Press, 1920), c. I, s. 51-55.

4 Iu. V. Bromlei v.d. (ed.), *Istoriia Iugoslavii* (Moskova: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSCB, 1963), c. I, s. 526.

5 Bkz. John D.Bell, *Peasants in Power: Alexander Stamboliyski and the Bulgarian Agrarian National Union, 1899-1923* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1977), s. 17.

6 D. George Kousoulas, *Modern Greece: Profile of a Nation* (New York: Schribner's, 1974), s. 72.

7 S.Victor Papacosma, *The Military in Greek Politics: The 1909 Coup d'état* (Kent, Ohio: Kent State University Press, 1977), s. 16-17.

8 James Samuelson, Bulgaria, Past and Present (Londra: Trübner, 1888), s. 117, 118.

9 Belgrad, Bükreş ve Sofya'nın gelişimi için bkz. John R. Lampe, "Modernization and Social Structure: The Case of the Pre-1914 Balkan Capitals", *Southeastern Europe 5*, sayı 2 (1978), s. 11-32.

10 Jozo Tomasevich, *Peasants, Politics and Economic Change in Yugoslavia* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1955), s. 144.

11 Woodford D. McClellan, *Svetozar Marković and the Origins of Balkan Socialism* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1964), s. 130.

12 Gerasimos Augustinos, *Consciousness and History: Nationalist Critics of Greek Society, 1897-1914* (Boulder, Colo.: East European Quarterly, 1977), s. 101.

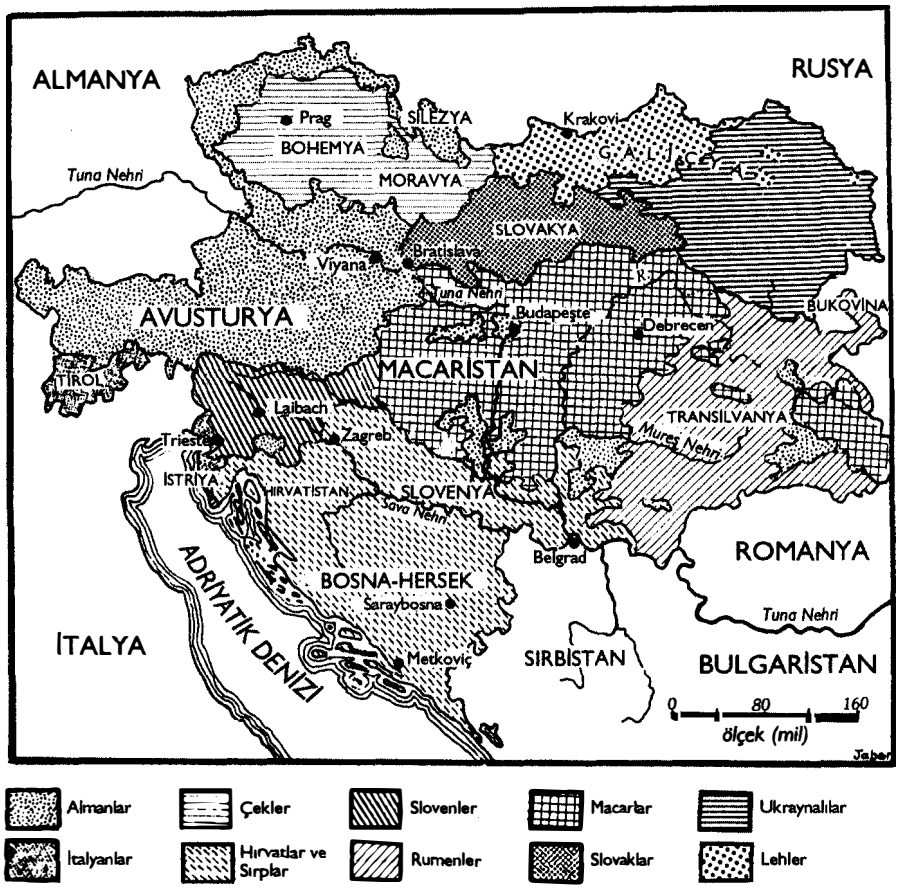
13 Vivian Pinto, "The Civic and Aesthetic Ideals of Bulgarian Narodnik Writers," *Slavonic Review* (Londra) 32 (Haziran 1954), s. 356.

..... BÖLÜM 2 .....

İkili Monarşi: 1867'den 1914'e Avusturya-Macaristan

HABSBURG İmparatorluğu'nun 1867'den sonraki tarihi düşünüldüğünde, devletin aslında üç hükümeti olduğunun vurgulanması önemlidir. Tepede ortak dışişleri, savunma ve maliye bakanlıklarına sahip olan müşterek Avusturya-Macaristan idaresi bulunuyordu. Bundan başka Avusturya ve Macaristan'ın ayrı hükümetleri vardı. Bu düzendeki başlıca birleştirici kişi, Avusturya'da imparator, Macaristan'da kral olan Franz Joseph'ti. Ülkesinin her yanında meşruti monark olan Franz Joseph'in buna karşılık her iki yarıda farklı yetkileri vardı. Pratikte, askeri işler ve dış politikadaki nüfuzu büyüktü; fakat idaresi altındaki toprakların hiçbir kısmında iç olayları etkin bir şekilde kontrol edemiyordu. Avusturya Reichsrat'ı ve Macaristan meclisinden altmışar üyenin oluşturduğu heyetlerin bazı ortak meseleleri görüşmek üzere Viyana ve Budapeşte'de toplanmaları da başka bir birleştirici unsuru teşkil ediyordu. Ancak Habsburg nüfusunun çoğunluğu için, müstakil Avusturya ve Macaristan hükümetlerinin kararları, müşterek kurumların çalışmalarından daha önemliydi. Avusturya'ya Bukovina, Dalmaçya ve Sloven topraklarının verildiği hatırlanacaktır; ancak Habsburglu Hırvat, Sırp ve Rumenlerin büyük çoğunluğu Macar krallık topraklarında yaşıyordu (bkz. Harita 2).

Burada anlatılanlar esasen Güney Slav ve Rumen nüfuslarını ele almasına rağmen, bu nüfusların özel sorunları monarşinin siyasi hayatına hakim olmamıştır. Yerli kaygılar açısından, 1914'e kadar en önemli mesele, Ausgleich'ın gücü ve devamlılığından duyulan şüpheydi. Bir bakımdan ilk uzlaşma bir yanlış anlama üzerine kurulmuştu. Franz Joseph ve danışmanları, uzlaşma şartlarını, kabule hazır oldukları azami şartlar olarak kabul etmişlerdi. Bundan dolayı antlaşmanın nihai olduğunu düşünüyorlardı. Bunun aksine Macaristan hükümeti, durumunun daha da iyileştirilmesi için görüşmeler yapma teşebbüslerini sürdürüyordu. Macaristan zaten bütün ülkede büyük bir etkiye sa-

2. Avusturya-Macaristan'ın etnik yapısı.

hipti ve ortağı Avusturya'nın siyasi yapısındaki değişimleri engelleyebilirdi. Macar liderler Viyana'daki herhangi bir hareketin kendi menfaatlerini tehdit ettiğini hissetseler, istediklerini elde etmedikleri takdirde sadece bütün antlaşmayı reddetme tehdidiyle durumu kontrol altına alabilirlerdi ve aldılar da. Hiçbir suretle merkezi kurumların güçlenmesine izin vermezlerdi. Hiçbir Macaristan partisi, Budapeşte'ye daha fazla hareket serbestliği tanımadığı müddetçe, ilişkideki bir değişikliği kabul etmezdi.

Sık sık Ausgleich'ın, Avusturya'nın kontrolünü Almanlara, Macar krallık topraklarını da Macarlara bıraktığı yazılır. Bu ifade aslında, özellikle de Avusturya arazilerine ilişkin olarak, aşırı bir basitleştirmedir. Avusturya'daki Almanlar hiçbir zaman kendi memleketlerindeki Macarlarla aynı konuma sahip

olmamışlardır. Almanlar ulus olarak sıkı bir bütünlüğe sahip değildi; sadece bazı gruplar Viyana'da Almanların hakim olduğu merkezi bir idare kurmaya çalışıyordu. Onlar kesinlikle hiçbir zaman eğitim sisteminde tam denetim uygulayacak ya da diğer milliyetleri Almanlaştırmaya yönelik açık bir politika izleyecek durumda olmamışlardır. Militan milliyetçi partiler ortaya çıkacak olsa da, Alman halkı yüzyıl sonunda esasen savunmadaydı. 1860'larm başında, Almanlar gerçekten de en sevilen halktı. Almanca devlet diliydi; Macar muhalefeti henüz 1849 yenilgisinden kendine gelememişti. Bu dönemde bütün partilerden Almanlar bu durumun devam edeceğini varsayıyordu. Prusya'nın zaferleri ve Alman birliğinin kurulması onlara ayrı bir itibar sağlıyordu. Ancak amaçları sadece ellerindekini korumaktı. Macaristan 1867'de elden çıktı ve Almanların Avusturya topraklarındaki konumu, diğer milliyetlere nispetle zayıflamaya başladı; bu eğilim 1914'e kadar devam edecekti. Meydan okuma Güney Slavlarından değil –ki onlar Avusturya nüfusunun sadece yüzde 7.3'ünü oluşturuyordu- Çekler, Polonyalılar ve İtalyanlardan geldi.

Franz Joseph'in, imparatorluğunun her iki parçasında da, milli mücadelelerin üzerinde kalarak bütün halkına eşit muamele etmeye çalışması gerekirdi. Son derece hakkaniyetli bir idareci olan Joseph, esasen dış politika ve askeri meseleler üzerinde durdu fakat iç çatışmalarla da fevkalade ilgiliydi. Tarihi gelenek ve kurumları muhafazaya çalıştı ve her zaman Habsburg hanedanlığının itibarını düşündü. Ancak iç baskılar çoğu zaman ona çok ağır geliyordu. En sonunda, Budapeşte hükümetiyle tartışmalarında, ekseriya Macar milli taleplerine boyun eğdi ve böylece Macar olmayan tebaasını yüzüstü bırakmış oldu. Aksine Avusturya'da, Alman imtiyazlarını bu kadar şiddetle desteklemedi. Göreceğimiz gibi, Alman olmayan seçim bölgelerine dayalı bakanlık atamalarını kabul etti. Bütün ulus sorunu, elbette, dönemin ekonomik ve sosyal meseleleriyle iyice birbirine dolaşmıştı.

AVUSTURYA'DA ULUS SORUNU

1868'de, Avusturya'da iki kamaralı merkezi meclis vardı ve on yedi vilayetin hepsi kendi yerel meclisine sahipti. İmparatorun, bakanların tayini ve azli de dahil, geniş yetkileri vardı; ancak teoride bakanlık, alt meclise karşı sorumluydu. En güçlü siyasi parti, Alman liberallerinin partisiydi. Onlar demokratik oy hakkını savunmuyorlarsa da, sivil özgürlükleri vurguluyorlardı. Devlette siyasi kontrol hala aristokrat ve zenginlerin elindeydi. Milliyetler söz konusu olduğunda hükümet, Galiçya'da tam yetki tanınan Polonyalı liderlerden destek

alıyordu. Durumlarından memnun olmayan Çek partilerle benzer bir uzlaşmaya varılamamıştı. Almanca hala başlıca idari dildi, fakat bürokrasi çokulusluydu. Polonyalı ve Çek memurlar, baştan başa Avusturya toprakları ve Bosna-Hersek'te giderek artıyordu.

Ekonomik bir yükseliş dönemi olan 1860'lar, monarşide sınai gelişimin başlangıcına işaret eder. Bohemya; dokuma, deri eşya, ayakkabı, boncuk ve mücevherin önem kazandığı başlıca sanayi bölgesi haline gelmişti. Viyana bu dönemde en önemli bankacılık ve maliye merkeziydi. 1873'te, bir buhranı izleyen çöküş, ekonomik olduğu kadar siyasi yansımalara da yol açtı. Fakat Alman liberallerinin üstünlüğüyle sonuçlanan siyasi bunalıma sebep olan, 1878'de Bosna ve Hersek'in işgali meselesiydi. İmparatorluğa başka Slav halklarının katılmasına şiddetle karşı çıkan bu parti, işgal için gereken fonu oylamayı reddediyordu.

Siyasi görüş olarak muhafazakar olan Franz Joseph, liberalleri hiçbir zaman şahsen desteklememiş, fakat dış politikada kararları kendisine bıraktıkları müddetçe iktidarlarını hoş görmüştü. Mademki kendisine muhalefet ediyorlardı, devleti düşmanlarına teslim etmeye razıydı. Almanya'yla İkili İttifak'ı imzalamasına rağmen, içişlerinde Alman tebaasının menfaatine olmayan bir politika izliyordu. Muhafazakarlar, ruhban grupları ve en çok Çekler ve Polonyalılar arasından bazı Slav zümrelere dayalı bir kabinenin başına arkadaşı Kont Eduard von Taaffe'yi getirdi. Demir Halka olarak bilinen bu hükümet 1879'dan 1893'e kadar iktidarda kaldı. Bu hükümete Almanlar da katıldı, fakat onlar Stirya ve Tirol gibi muhafazakar bölgelerdendi.

Bu dönemdeki başlıca iç mesele, Çeklerin nüfus içindeki statüsüydü. Çeklerin talepleri, daha büyük bir mesele olan Slavların, imparatorlukta Alman ve Macarlara nispetle konumu meselesini gündeme getirdi; bu mesele, daha sonra sürekli ve sert tartışmalara konu olacaktı. Çek liderleri bizzat birleşik Slav ittifakı gibi bir şey talep etmediler. Bunun yerine Çeklerin özel hedeflerini gerçekleştirmek için mücadele ettiler. Bu liderlerin programlarının, aslında, Macarların St. Stefan'm krallık topraklarına yönelik tutumuyla pek çok ortak noktası vardı. Çek milliyetçileri, Bohemya, Moravya ve Silezya'nın bir kısmından meydana gelen ve nüfusun yaklaşık yüzde 60'ını Çeklerin oluşturduğu Bohemya krallık topraklarının kontrolüne sahip olmak istiyorlardı. Milliyete dayalı bir bölünme istemiyorlardı. Doğal olarak hem Almanlar hem de Polonyalılar onlara karşıydı. Çeklerin eleştirilerinin odağı, idari dil olarak Almanca'nın kullanılması meselesi olacaktı.

Başka sorunların yanı sıra, bir de bu meydan okumayla karşı karşıya kalan Almanlar da yeniden canlanan bir milli coşku dönemine girdiler. Slav halkları

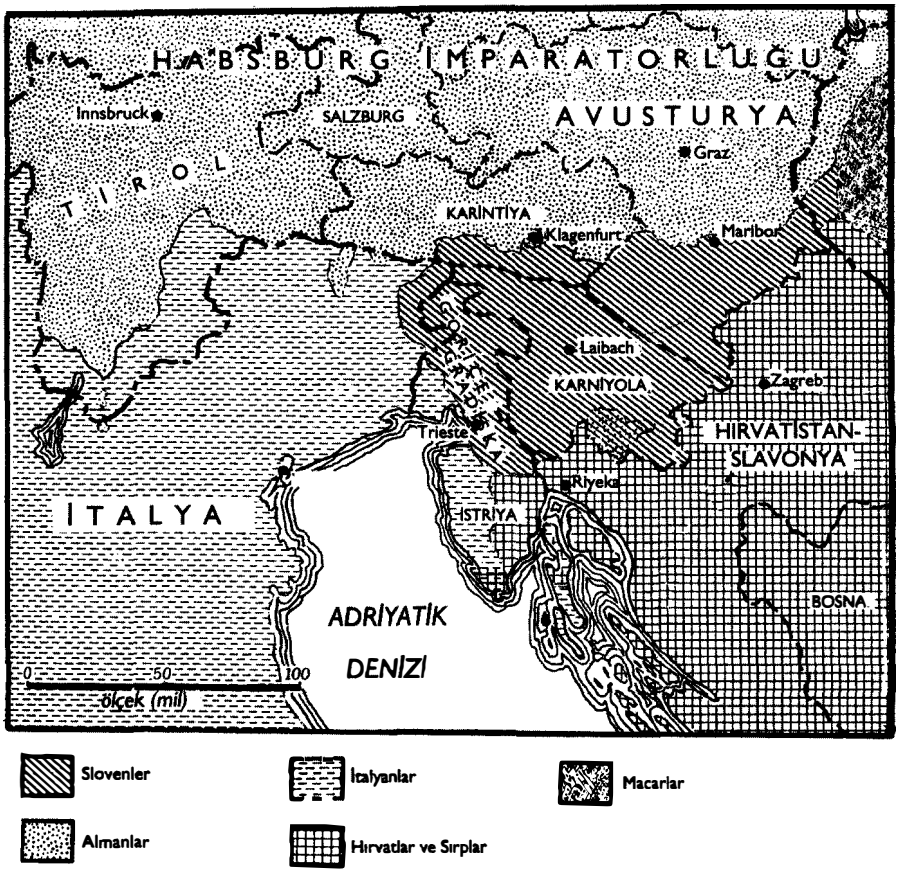
ve Macarlar gibi, onlar da hedeflerini belirleyerek milli programlar geliştirmek zorunda kaldılar. Aynı zamanda Alman İmparatorluğu'yla ilişkilerini de düşünmek mecburiyetindeydiler. Almanlar bu konularda yekpare bir blok oluşturmayıp sınıf, din ve ideoloji çizgilerinde bölündüler. Sonraki dönemde en önemli gruplar muhafazakar, ruhban ve hanedanlığa sadık Hristiyan sosyalistler; Marksist bir parti olan sosyal demokratlar ve imparatorluğu parçalayarak Avusturya ve Bohemya topraklarını Alman devletine katmak isteyen küçük Pan-Alman grubu olacaktı.

1893'ten sonra, Avusturya politikasına milli ve sosyal meseleler hakim oldu. 1907'de Franz Joseph, Avusturya'da bütün erkeklere oy hakkı tanınmasını kabul ederek köklü bir adım attı; bu kanun Macaristan'da hiçbir zaman kabul edilmedi. Bu hareket çok az sorunu çözdü. 1911'de, savaştan önceki son seçimde, elliden fazla parti 516 koltuk için mücadele etti. Bu hadiselerin tamamı, Avusturya'nm parçası olan Güney Slav memleketlerinin, Sloven bölgelerinin ve Dalmaçya'nın yanı sıra, Bukovina'ya da yansıdı.

Slovenler

Oldukça sıkı bağlara sahip bir topluluk olarak yaşamalarına rağmen, topraklarının hiçbir zaman tarihi bir alan olmaması gerçeği, Slovenler arasındaki siyasi faaliyetleri bir dereceye kadar engelliyordu. Karniola merkez vilayetinde yüzde 90'dan büyük bir çoğunluğa sahiplerdi, fakat aynı zamanda Stirya, Karintiya, İstriya, Goriçe ve Gradiçka'da da yaşıyorlardı (bkz. Harita 3). Katolik kilisesiyle güçlü bağlara sahip bir köylü nüfusu olan Slovenler, siyasi temayül bakımından muhafazakarlardı ve hiçbir zaman büyük bir devrim hareketi gerçekleştirmemişlerdi. Yaşadıkları bölge, imparatorluğun müreffeh bölgeleri arasında yer almamasına rağmen, köylü genelde kendi tarlasına sahipti ve diğer Balkan bölgelerinde sözü edilen kötü kırsal koşullardan mustarip değildi. Aslında ortalama Sloven köylüsünün, Doğu Avrupa'da diğer her yerdeki köylülere göre hali vakti çok daha yerindeydi. Bir uzmanın yazdığı gibi: "1914'te Slovenler kültürel ve ekonomik bakımlardan bütün Güney Slav uluslarının büyük farkla en gelişmişiydi."[1] Bir Sloven, servet sahibi olup sosyal merdiveni tırmanırsa, Alman nüfusla kaynaşmaya meylediyordu. Siyasi muhafazakarlık, güçlü Katolik etkisi ve nispi zenginlik, hepsi birlikte, Slovenlerde siyasi faaliyetin niçin sınırlı ve tabiat olarak ılımlı olduğunu açıklamaktadır.

Ancak 18. yüzyıldan itibaren, ulusal bir kültür hareketi gelişti. Bu hareketin amacı eğitimde, edebiyatta ve yönetimde Sloven dilinin kullanımını arttırmaktı. Avusturya memleketlerine zorunlu ilköğretim getirildiği zaman, devlet ya iki dilde, yani Almanca ve Slovence ya da tamamen Slovence ders kitapları te-

3. Sloven Toprakları

min etti. Milli dil böylece ilkokul düzeyinde kullanılmasına rağmen, hem yüksek öğrenim hem de devlet yönetim dili Almanca'ydı. 19. yüzyılın ilk yarısında, Sloven yazarlar kendi tarihleriyle ve genel olarak Slavlarla ilgilendi. Anton Linhart, Almanca bir Karintiya tarihi yazdı. En büyük Sloven yazar France Preşeren ve başka bir şair Valentin Vodnik de bu dönemde eserler verdi.

1848 ihtilalleri sırasında, Sloven köylüler esasen feodal sistemin izlerini silmekle ilgilendi. Siyasi hadiselerle alakadar olan bazı Sloven liberaller, yurttaşlarının meskun olduğu bölgelerin birleştirilerek imparatorluk dahilinde bir Sloven vilayetinin kurulmasını savunuyordu. Kendilerini Avusturyalı-Slav hisseden bu liberaller, monarşiyi, bir parçası Slovenya olacak federal bir devlete dönüştürmek istiyordu. 1849'dan sonra, Sloven milliyetçiler eğitim ve yönetimde kendi dillerinin kullanılmasını sağlamak üzerinde yoğunlaştı. Katolik et-

kiler hala güçlüydü. Ruhban Partisi, köylü nüfusun çoğunun bağlılığına sahipti, ama Liberal Parti de aktifti. İki siyasi teşkilat da Sloven nüfusu, çoğunluğu Avusturya'ya vererek bölmüş olan Ausgleich'a düşmandı. Ancak Taaffe idaresi sırasında bazı ulusal hedefler gerçekleştirildi. Okullarda ve yönetimde Slovence kullanımı arttı; daha fazla Sloven bürokrasiye girdi. Yüzyılın sonuna doğru ulus sorunu, İtalyan milliyetçiliğinin artan baskısıyla daha da karmaşıklaştı. İtalya, büyük bir Sloven azınlığa sahip olan İstriya da dahil bazı Habsburg topraklarında hak iddia ediyordu. Kendilerine kalsa, Slovenler Avusturya idaresini İtalyan idaresine tercih ederlerdi.

1880'ler ve 1890'larda, Avusturya'da oy verme mevzuatında değişiklikler yapıldı; bu değişiklikler 1907'de bütün erkeklere oy hakkı tanınmasıyla sonuçlandı. Bu reformla Sloven nüfus, siyasi etki sahibi olacakları daha iyi bir duruma geliyordu. İmparatorluğun her yanında milli duygular giderek yoğunlaşıyordu. Alman muhafazakar partilerle birlikte çalışamayan Sloven Rahipleri, Hırvat Hak Partisi'yle işbirliğine girişti. 1912'de, Laibach Beyannamesi'nde, bu iki grup birbirine destek vermeyi kabul etti. İkisi de yönelimleri bakımından Yugoslav değildi; monarşinin Ortodoks Sırplarıyla birlikte hareket etmek istemiyorlardı.

Sloven Liberal Parti de nüfuzunu arttırdı ve en sonunda Milli Radikal Parti'yi kurmak üzere bir grup bu partiden ayrıldı. Her iki kanat da ulus sorunuyla ilgilenmesine rağmen, hiçbirinin bu sorunu çözmek için bir planı yoktu. İkisi de Sloven topraklarının Habsburg İmparatorluğu'nda kalmasını istiyordu. Gerçekten radikal olan tek hizip, gençlik grubu *Preporod*'du (Rönesans); bu grup monarşinin dağılmasını ve Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan'ın bir Yugoslav devleti kurmak üzere birleşmelerini savunuyordu. Fakat bu teşkilat muhafazakar, Katolik ve köylü nüfusun sadece küçük bir azınlığını temsil ediyordu. 1914'ten önce Habsburg İmparatorluğu'nun parçalanmasını ve Yugoslavya'nın kurulmasını savunan önemli bir Sloven hareketi yoktu.

Dalmaçya

Dalmaçya'nm ele geçirilmesinden sonra, Habsburg İmparatorluğu mevcut sosyal ve siyasi düzeni altüst edecek pek fazla şey yapmadı. Bundan dolayı siyasi nüfuza sahip başlıca grup hala İtalyanlar ve kıyı kentlerinde yaşayan ve İtalyanca konuşan Slavlardı. Sahip oldukları kanuni ayrıcalık, üstün konumlarını teminat altına alıyordu. 1861 yerel meclisinde, İtalyanca konuşan 15.672 kişi yirmi dokuz vekil seçerken, 400 binden fazla Hırvat ve Sırp'ın sadece on iki vekili vardı. Bu dönemdeki temel ihtilaf konusu, bölgenin siyasi geleceğiydi. Özerklik Yanlısı Parti, Dalmaçya için bağımsız bir vilayet yönetimi talep ediyor-

du. İtalyan hakimiyeti taraftarı olan bu grup esasen subaylardan ve bunların yanı sıra bazı üniversite mezunları ve büyük toprak sahiplerinden meydana geliyordu. Rakip Ulusal Parti ise Hırvatistan'la birleşerek yeniden teşkilatlanan bir Üçlü Krallık kurulmasını istiyordu. Doğal olarak Zagreb'ten yoğun destek alıyordu.

Böyle bir ilhaka karşı mücadele eden Özerklik Yanlıları, başlangıçta Avusturya yetkililerinin desteğine sahipti. İtalya'nın birliğini kurmasından sonra, yeni devlet diğer Habsburg toprakları üzerinde hak iddia etmeye başladığı zaman, Viyana Dalmaçya'daki İtalyan hakimiyetine eskisi kadar sıcak bakmamaya başladı. Ulusal Parti böylece 1870'lerde nüfuz kazandı. Zadar'da toplanan yerel mecliste, bu grup yirmi altı, rakipleri ise on beş koltuğa sahipti. 1883'te resmi dil İtalyanca'dan Sırp-Hırvat diline dönüştürüldü.

Öte yandan Sırplarla Hırvatlar arasında sürtüşme çıkmıştı. 1910'daki nüfus sayımına göre, Dalmaçya'nın toplam nüfusu 634.855'ti; bu rakamın yüzde 82'sini Hırvatlar, yüzde 16'sını Sırplar, yüzde 2'sini de İtalyanlar ve diğer milliyetler oluşturuyordu. 1860'lı yıllarda, Hırvatlarla Sırplar Habsburg yetkililerine karşı işbirliği etmişlerdi. Ancak kısa zamanda aralarında, Hırvatistan'da göreceğimiz anlaşmazlıklar çıkmıştı. Başlıca tartışma konusu Bosna-Hersek'in geleceği ve ulusal terkip meselesiydi. 1879'da kurulan Sırp Ulusal Partisi, Hırvatların Dalmaçya'yı ve yeni ele geçirilen Bosna-Hersek'i Hırvatistan'a bağlama tekliflerine şiddetle karşı çıkıyordu. Partinin *Srpski List* (Sırp Haberleri) adlı bir yayın organı vardı. Hırvatlarla anlaşmazlıklardan dolayı, Dalmaçyalı Sırplar Özerklik Yanlısı Parti'yle işbirliğine girişti. Aynı zamanda Ante Starceviç'in Hak Partisi, gitgide daha fazla Dalmaçyalı Hırvatı kendine çekiyordu; Dalmaçyalı Hırvatlar bu partinin ruhban, muhafazakar ve Hırvat milliyetçisi duruşunu kendilerine yakın buluyorlardı. Ancak yeni yüzyılın başında durum değişti. Bu dönemde Dalmaçya'daki hadiseler, Sırp ve Hırvat partilerin Hırvat-Sırp Koalisyonu'na katılmasına yol açtı; bu hareketin asıl Hırvatistan'da büyük etkileri olacaktı. Bu gelişme, Macar krallık topraklarındaki siyasi ihtilaflarla bağlantılı olarak ele alınacaktır.

Esas itibarıyla Dinar Alpleri ile deniz arasında kalan dar bir kayalık şeritten meydana gelen fakir bir ülke olan Dalmaçya, zengin bir ekonomi için gerekli kaynaklara sahip değildi. Karadağ'da olduğu gibi, burada da toprak halkı geçindiremiyordu ve bölgeden büyük çaplı bir göç vardı. Dalmaçya'da ekonomik gelişmenin az olmasından başka, mevcut sanayi de geriliyordu. Geçmişte başlıca işlerden olan gemi yapımı, buharlı gemilerin ortaya çıkmasıyla kısa zamanda yok oldu; çünkü bölge bu gemilerin yapımı için gereken kaynak ve beceriye sahip değildi. Şarap yapımı ve üzüm üreticiliği, bitki hastalığı filoksera-

nın yaygınlaşması ve daha ucuz İtalyan ürünlerinin rakip olmasından zarar gördü. 1891'de, Metkoviç kısa mesafeli bir demiryoluyla Saraybosna'ya bağlandı; fakat bu hat pek fazla ekonomik fayda sağlamadı. Hem Bosna hem de Dalmaçya geri kalmış ve fakirdi.

Bukovina

Bukovina, Avusturya memleketleri arasında milliyet bakımından en karışık olanıydı. 1910 nüfus sayımına göre, bölgede 305 bin Ukraynalı, 273 bin Rumen, 168 bin Alman ve 102 bin Yahudi'nin yanı sıra hayli çok sayıda Polonyalı ve Macar yaşıyordu. Bölge ilk kez 1775'te imparatorluğa ilhak edildiği zaman, Galiçya'yla birleşikti ve bir Polonyalı idaresi hakimdi. Yerel liderler bu birliğin şiddetle aleyhindeydi ve 1848'de ayrılık talepleri devrim programlarının parçası oldu. 1853'te vilayet kendi yerel meclisine ve bağımsız bir örgütlenmeye kavuştu. Rumence ve Ukraynaca birlikte vilayet dahilinde resmi diller olarak kabul edildi; Almanca elbette imparatorluk idaresi ve yüksek öğrenim dili olmayı sürdürdü.

Bizzat ulusal yapının karmaşıklığı, nüfusu ılımlı bir tavır benimsemeye adeta mecbur bıraktı. 20. yüzyıl başında, ulusal temele dayanan bir mahalli idare sistemi kurulmuştu ki memnun edici bir şekilde işliyordu. Bu dönemde Ukraynalı nüfus artarken Rumen nüfusun azaldığı açıktı. Bu bölgenin Avusturya devlet merkezinden epey uzak oluşu görünüşe göre avantajlı olmuştur; Bukovina hiçbir zaman diğer yerlerde meydana gelen sert ulusal çatışmalara sahne olmamıştır.

BOSNA-HERSEK

1878'den sonra Bosna ve Hersek, Avusturya ve Macaristan devletleri ile aynı şekilde Sırp ve Hırvat ulus liderleri arasında hararetli tartışmalara konu oldu. Daha önce gördüğümüz gibi, Avusturya-Macaristan Berlin Kongresi'nde her iki bölgeyi de işgal etme hakkını kazandı; Yenipazar Sancağı da aynı şekilde Habsburg'un kontrolüne geçti. Monarşi iki vilayeti Bosna-Hersek olarak tek bir idari bölgeye bağladı. Kendisine sadece işgal hakkı tanınmış olmasına rağmen, Habsburg hükümetinin bölgeye daimi toprağı gibi muamele ettiğinin ve idari koşulların uzun vadeli olarak hazırlandığının kaydedilmesi gerekir.

Habsburg İmparatorluğu, bölgeye yönelik taleplerini Rusya'yla yapılan müzakerelerde beyan etti ve bu müzakereler, 1876'da Reichstadt Antlaşması'nın imzalanmasıyla ve Ocak ve Mart 1877'de de iki uzlaşmayla neticelendi.

Bu vilayetler, Rusya'nın Güney Besarabya'yı yeniden ilhakı ve Bulgar devletinin kurulmasıyla elde ettiği kazançlara karşılık Habsburg'un tazminatı olacaktı. Bu hareket, özellikle de bu toprakların elde edilmesinin İtalya'nın birleştiği bu dönemde Lombardiya ve Venedik'in terk edilmesini dengeleyeceğini düşünen Franz Joseph ve Dalmaçya art bölgesini ele geçirmek isteyen ordu tarafından desteklendi. Bunun aksine, imparatorluğa daha fazla Slavın katılmasını istemeyen Alman liberalleri ve pek çok Macar işgale şiddetle karşı çıktı. Ancak Macar liderler hoşlarına gitmeyen seçeneklerle karşı karşıyaydı. Monarşi, Bosna ve Hersek'in sorumluluğunu üstlenmediği takdirde, bu vilayetlerin en sonunda Sırbistan'a düşeceği aşikardı. Bu toprak ilavesiyle, Sırbistan büyük bir güç ve Habsburg'un Güney Slavları için karşı konulamaz bir cazibe merkezi haline gelecekti. Bu hususları göz önüne alan Macar devleti, pek gönüllü olmayarak da olsa, imparatorluğun bölgeyi almasını kabul etti. Berlin Kongresi'nde Habsburg temsilcilerin tam ilhak değil, işgal hakkı talep etmesi, konunun içişlerindeki bu hassasiyetinden kaynaklanıyordu.

Vilayetlerin fiili işgali büyük zorluklarla gerçekleştirilebildi. Berlin Kongresi'nde Babıali, yabancı kontrolüne terke şiddetle karşı çıktı. Habsburg yetkilileri bölgeye girdiklerinde, Bosnalı Müslümanlar ve Sırplardan gelen aynı şiddetli direnişle uğraşmak zorunda kaldılar. Ordu bölgeye gerçekten savaşarak girmek zorunda kaldı; bu teşebbüs hem adam hem de para bakımından pahalıya mal oldu. Devlet, Ayastefanos Antlaşması'nm akdini izleyen kriz döneminde savunma için ayrılmış olan 60 milyon florini burada kullanmak zorunda kaldı. Bölge ele geçirilir geçirilmez, nasıl yönetileceği sorunu baş gösterdi.

Askeri işgal, Hırvatistan'da konuşlandırılan, General Josip Filipoviç komutasındaki Onüçüncü Hırvat Kolordu tümenleri tarafından gerçekleştirildi. Filipoviç, kadrosunu büyük ölçüde Hırvat devlet memurlarının oluşturduğu geçici bir hükümet kurdu ve Hırvatistan kanunları ve hukuk sistemi kabul edildi. Bekleneceği gibi, Hırvat kamuoyunda işgal konusunda büyük bir coşku vardı. Bölgenin Hırvat topraklarına katılacağı umuluyordu ki bu, Hırvat ulusal hedefleri açısından zaruriydi. Hem Hırvat meclisi *Sabor* hem de *ban* (vali) İvan Mazuraniç birleşme talep ediyordu. Benzer görüşler Slovenya'da da savunuluyordu. İmparatorluğun Güney Slav nüfusundaki artış, Almanlarla Macarları aksi yöne sevk eden siyasi sebeplerden ötürü, Slovenlerle Hırvatlardan destek görüyordu: Ulusal hırsın arttığı ve oy hakkının daha demokratik hale geldiği bir çağda, üstünlük mücadelesinde sayılar önemliydi.

Macar hükümeti elbette, Bosna-Hersek'in Hırvatistan'a bağlanması meselesinde kesin bir tavra sahipti; bu hareket Hırvatların ulusal durumunu çok güçlendirirdi. Bölgenin Avusturya idaresine verilmesine de benzer itirazlar gel-

di. Aslında bölgenin İkili Monarşi'nin bir parçasına katılması, Viyana'yla Budapeşte arasındaki hassas dengeleri altüst ederdi. Nihayet bir orta yol bulundu. Topraklar krallığa ve ortak maliye bakanlığının doğrudan idaresine bağlandı. Bu memurun aslında çok az görevi vardı ve başka hiçbir alternatif düzenleme mümkün görünmüyordu. Bu bakanın gerçekte diktatörlük yetkileri sayılacak yetkilere sahip olacağı bir idari sistem geliştirildi. Vilayet yönetiminin itibari yöneticisi, burada konuşlanan kolordunun başkumandanıydı. Fakat kendisine gerçek otoriteyi icra eden sivil bir memur eşlik ediyordu. Habsburg hükümeti, Osmanlı'nın idari bölgelerini muhafaza ediyor, bunlara sadece Almanca isimler veriyordu. Temel sosyal ve ekonomik düzen de korunuyordu.

Ortak maliye bakanı Benjamin von Kallay, Haziran 1882'den yirmi bir yıl sonraki ölümüne kadar, Bosna-Hersek yönetimine nezaret etti. Balkanlar'ı çok iyi tanıyan Kallay, Belgrad'da başkonsolosluk yapmış ve Sırbistan tarihini konu alan bir eser yazmıştı. İyi bir idareci olan bakan, monarşinin diğer bölgelerindekine benzer bir bürokratik sistem kurdu. Fakat Bosna fevkalade geri kalmış bir bölge olduğundan, yetenekli kimseleri buraya çekmekte güçlük çekiyordu ve bazı memurları bölgenin çözülmesi zor sorunlarıyla baş edecek yeteneğe sahip değildi. Habsburg kurumlarının getirilmesi de devlet memurlarının sayısında hızlı bir artışa sebep oldu. Osmanlı idaresinde Bosna, 120 memur tarafından yönetiliyordu; bu rakam 1881'de 600'e ve son olarak 1908'de 9.533'e yükseldi.[2] Bu bürokrasinin kadrosu, imparatorluğun her yanından insanlardan sağlanıyordu. 1907'de, 9106 üyeden sadece 2493'ü yerliydi. Ancak halkla en yakın temasa sahip olan idari düzeyde, memurların çoğu milli köken olarak Slavdı. Memur kadrolarının yaklaşık yarısını Hırvatlar dolduruyordu, ama birçok Çek, Polonyalı ve Sloven de bulunuyordu.

1875'teki ayaklanmanın temel nedeni, kötü toprak sahipliği sistemi ve büyük malikanelerde çalışan köylülerin, yani *kmet*lerin duyduğu öfkeydi. Habsburg yetkilileri bu duruma çare bulmaya pek uğraşmıyordu. Dil ve milliyet bakımından çoğunluğu Sırp-Hırvat olan Müslüman toprak sahibi ağalar ve beyler, vilayetteki hakim siyasi unsurdu. Avusturya yetkilileri, bu gruba ayrıcalık tanıyan 1859 Osmanlı arazi kanunnamesini devam ettiriyordu. Arazi alırken *kmet*lere yardımcı olmak amacıyla bazı kanunlar çıkarıldı; fakat 1914'te hala tarım topraklarının üçte birini işleyen 93.368 *kmet* ailesi vardı ki bunların büyük çoğunluğu Sırp Ortodoksuydu. İşgal döneminde, tahminen 85 bin kadar *kmet* ailesi vardı; bunların 60 bini Ortodoks, 23 bini Katolik ve pek azı Müslümandı. Bu köylüler 6 bin ila 7 bin ağa ve beyin toprağını işliyordu.[3]

Habsburg'un tavrı doğal olarak çok fazla hayal kırıklığına sebep oldu; Habsburg idaresinde büyük değişikliklerin olacağı umulmuştu. Tarıma destek

olmak için gerçekten de birkaç teşebbüste bulunuldu ve ağaçlandırma gibi bazı projelere girişildi; fakat temel toprak bölüşümü sorunu çözülmedi. Büyük malikane arazileri yekpare olarak işlenmiyordu. Romanya'da olduğu gibi, araziler *kmet*ler ve başka kiracılar arasında paylaştırılıyordu; bunlar da kendi hisselerine düşen toprağı geçmişteki randımansız usullerle işliyorlardı.

Habsburg hükümeti, bölgeye yönelik taleplerini haklı göstermeye çalışırken geri kalmışlık koşullarına atıfta bulunmuştu ve zirai sorunlarla ilgilenmemelerine rağmen, Habsburg yetkilileri diğer alanlarda gerçekten ilerleme kaydetmeye çalıştı. Diğer yerlerde olduğu gibi burada da aşılması gereken büyük engel, bu geri kalmış bölgenin modernleşmesinin bedelini kimin karşılayacağı meselesiydi. İşgalin başında, Bosna-Hersek'in kendi yükünü kendisinin çekmek zorunda olduğuna karar verilmişti. Bu gelişme yapılabilecekleri ciddi şekilde sınırlamakla kalmadı; aynı zamanda yerel vergilerdeki bir artışı da kaçınılmaz kıldı. Yeni vergiler konuldu; eskilerinin oranları yükseltildi ve vergi toplama usulleri daha etkili hale getirildi. Kallay idaresi döneminde bir kişinin ödediği vergilerin beş kat arttığı tahmin edilmektedir.[4] Buna karşılık halk daha iyi yönetiliyordu ve modern bir eğitim sistemi getirildi. Hükümet, maden ve kereste kaynaklarının gelişmesini teşvik etti. Demiryollarının sermayesi Habsburg tarafından karşılanıyordu ve dış borca girildi. Buradaki sorun diğer yerlerde gördüğümüz sorunla aynıydı: Girişilen imar işlerinin köylü vergi mükellefine doğrudan bir faydası yoktu. Bundan başka, kara ve demiryolu yapımında, yöre halkının ihtiyaçlarından çok, genellikle Habsburg'un askeri hesaplarına ve Macaristan'ın ekonomik menfaatlerine öncelik verilmesi eleştiriliyordu.

Kallay idaresi döneminde Habsburg'un politikasının en çok tartışılan yönü, ulus sorununun ele alınış biçimiydi. Bosna-Hersek'in ele geçirilmesi hem Sırp hükümetinin hem de Zagreb'deki Hırvat milliyetçilerinin liderlerinin programlarında birinci öncelikti. Macar hükümeti ise aksine, bu iki alternatifin hiçbirine müsaade edemezdi. Osmanlı idaresinde, halk sadece dini mensubiyetine, yani Ortodoks, Katolik veya Müslüman oluşuna göre itibar görüyordu. Ulusal kökenin öneminin artmasıyla, Slav olan ve Sırpça-Hırvatça konuşan Müslümanların milliyeti Bosna siyasetinde önemli bir mesele oldu. Hem Sırplar hem de Hırvatlar bu insanlara sahip çıkıyordu. Bunların tabiiyeti her iki taraf için de önemliydi, çünkü nüfus çoğunluğu iddiasında bulunabilmek için ikisinin de bu gruba ihtiyacı vardı. Kallay, devletin menfaati için bu rekabetten yararlanmasını bildi. Aynı zamanda Bosna milliyetçiliği fikrini de ilerletmeye çalıştı, fakat bu görüş bazı Müslümanlara hitap etse de, nüfusun çoğunluğu için cazip değildi.

Sırp tehdidi en tehlikeli tehdit olarak görüldüğünden, Habsburg yetkilileri genellikle Hırvat menfaatlerini gözetiyordu. Bundan başka, Habsburg tebaasının çoğunluğu Katolik olduğundan, imparatorluk otoriteleri doğal olarak Katolik kilisesine özel imtiyazlar tanıyor ve resmi vazifelerde Katolik adaylara iltimas ediyordu. Kilise inşası ve Katolik eğitim kurumlarının sayısında bir artış oldu. 1882'de Dr. Josip Stadler, Saraybosna başpiskoposu oldu. Faal, savaşçı bir lider olan Stadler, Fransiskenlerin Bosna Katolikleri üzerindeki hakim nüfuzunu kaldırmak istiyordu ve bu sebeple Hırvatistan'dan Hırvat rahipler getirtti. Böylece bu dönem, Hırvat nüfuzunun ve Dalmaçya, Bosna, Hırvatistan ve Slavonya'nın birleşmesine duyulan arzunun arttığına şahit oldu. Sırplar arasında bu fikre muhalefet, gördüğümüz gibi, Dalmaçya politikasında mesele olmuştu. Bu mesele Hırvatistan'da daha da büyük bir rol oynayacaktı.

Pek çok Habsburglu memur, 1878'den sonra Bosna-Hersek'i ilhak etmeyi arzulamıştı. Yetkilerinin geçici tabiatının getirdiği pek çok engel vardı. En önemli engel, büyük güçlerin muhalefeti değil, Macar liderlerin monarşiye daha fazla Slavın katılması aleyhindeki, pek çok Almanın da iştirak ettiği şiddetli itirazlardı. 1908'de Macaristan, ancak bölgenin Hırvatistan'a bağlanacağı vadedildikten sonra ilhakı kabul etti. Bu yıl girişilen son hareket, Sırbistan'la büyük bir krize yol açtı ki bu konuyu bir sonraki bölümde işleyeceğiz. Bundan sonra Bosna-Hersek'e vilayet teşkilatı ve kendi yerel meclisi verildi. Meselelerini tanzim eden kanunlar 1910'da çıkarıldı ve bir seçim yapıldı. Oy hakkı nüfusun zengin ve muhafazakar unsurlarına büyük ayrıcalık tanıyordu. Büyük toprak sahiplerine 80 oy karşılığında bir vekil sağlayan bir curia [papaz hükümeti idare heyeti –ç. n.] sistemi getirildi; bu sistemde şehir sakinleri her 2300 oy karşılığında bir vekil seçerken, köylüler her 10 bin oy karşılığında bir vekile sahip oluyordu. Yerel meclis sadece sınırlı yasama hakkına sahipti. Çıkardığı kanun tasarıları, vilayetin kontrolünü elinde bulunduran Maliye Bakanlığı ile Avusturya ve Macaristan parlamentoları tarafından veto edilebiliyordu. Mecliste, Müslüman ve Hırvat partileri genellikle işbirliği ederek Sırpları azınlıkta bırakıyordu. İleride de göreceğimiz gibi bölge, şiddetli Sırp hassasiyetinin merkezi ve Sırp devletinin ilgi odağı oldu.

MACAR KRALLIĞI

1914'e kadar, İkili Monarşi'nin Macaristan kısmındaki başlıca ihtilaflar, bir yanda Viyana, diğer yanda St. Stefan'ın krallık topraklarındaki diğer ulusal gruplar ile ulus sorunu ve ulusal ilişkiler etrafında gelişmeyi sürdürüyordu. 19. yüzyıl iki büyük ulusal birleşmeye -Alman ve İtalyan- şahit olmuştu. Bu hare-

ketlerde, nüfusun büyük çoğunluğunun tek bir milliyete mensup olduğu bölgeler bir araya getirildi. Macar hareketi de fevkalade başarılı olmuştu; fakat liderler modern dünyada adeta imkansız bir işe girişiyordu. Hedefleri hala 1848-1849'daki hedefti: Macar nüfusunun çoğunluk olmadığı ve diğer milliyetlerin Budapeşte'den yönetilmeye direnmeye dayalı tarihsel bir geleneğe sahip olduğu topraklarda birleşik bir Macar ulus devleti kurmak istiyorlardı. Macaristan'ın buna uygun olarak Viyana'yla bağları zayıflatma teşebbüsü başka tehlikeler içeriyordu; Macaristan, Macar krallık topraklarının tam kontrolüyle olsa bile, monarşiden ayrılacak olursa, devlet güçlü bir müttefik olmadan yalnız başına ayakta duramayacak kadar güçsüz ve küçük olacaktı. Viyana'yla bağları zayıflatarak bütün monarşinin güç ve itibarım zedelemeye çalışırken, Macar krallığı kendi yıkımını hazırlıyordu. Buna rağmen liderler ulusal mücadeleyi bu iki düzeyde sürdürmeye devam ediyordu.

Macaristan'ın politikasının, bütün nüfusun çok küçük bir kesimi tarafından belirlendiği önemle vurgulanmalıdır. Oy hakkıyla ilgili olarak 1874'te yürürlükte olan hükümlere göre, halkın sadece yüzde 5.9'u oy kullanıyordu. Bundan dolayı siyasi kontrol Macar toprak sahiplerinin elindeydi. Tahminlere göre, üç bin şahıs veya kurum, toprağın yarısını elinde bulunduruyordu.[5] Servetleri tarıma dayandığından, bütün imparatorluğun ticari politikası üzerinde büyük etkide bulunuyorlardı; Romanya ve Sırbistan'la yapılan ticari antlaşmaların müzakerelerinde bu grubun baskısı güçlük çıkarmıştı. Yani Macar vatandaşların küçük bir azınlığı, aşırı ekonomik ve siyasi nüfuz kullanıyordu. Macar köylüleri, diğer ulusal gruplarla birlikte, devlette tabi bir konuma getirilmişti.

Ausgleich'm akdedilmesinden sonra, bu antlaşmadan sorumlu olan Ferenç Deak ve Gyula Andrássy iktidarda kaldı. Kısa zaman sonra, antlaşmadan memnun olmayıp Macaristan için başka menfaatler, hatta bu ülkenin Viyana'dan tamamen ayrılmasını talep eden bazıları bu iktidara meydan okudu. Kalman Tisza önderliğindeki bir grup, tek bağlantının müstakil bir Macar ordusu ve elçi ve konsoloslar ile birlikte yöneticinin bizzat kendisi olmasını sağlayacak bir tanzimden yanaydı. Ancak başbakan olduğu zaman -ki bu görevi 1875'ten 1890'a kadar sürdürmüştür- Tisza'nın fikirleri değişti. Onun iktidarda olduğu dönemde, hükümete Ausgleich'ı destekleyen Liberal Parti hakimdi ve en güçlü Macar partisi durumundaydı.

1890'dan sonra Tisza'nın halefleri, onun genel politikasını sürdürmelerine rağmen, muhalefet arttı. En önemli merkez parti Bağımsızlık Partisi'ydi; bu parti programını, hala sürgünde yaşayan eski devrimci Layoş Koşut'un ideallerine dayandırıyordu. Başlıca hedefi Viyana'yla bağı zayıflatmaktı. 1895'te, Koşut'un ölümünden bir yıl sonra, oğlu Ferenç geri dönerek parti liderliğini dev-

raldı. Çok daha zayıf bir adam olan genç Koşut, babasının yerini dolduramadı. Avusturya-Macaristan ilişkilerindeki en önemli kriz, 1902'de, askeri bir kanun tasarısı yerel meclise getirildiği zaman meydana geldi. Güçlü milliyetçilerin tavrını takınan Bağımsızlık Partisi, krallıkta askere alınan alaylar Macar subayların emrine verilmediği, kendi bayraklarını dalgalandıramadıkları ve komuta dilleri Macarca olmadığı takdirde, bu tasarıyı kabul etmiyordu. Bu talepler geçmişte parti programının parçasıydı. Viyana'dan bağımsızlık talep edilmesinin yanında bu tedbirler, elbette Macarca konuşulan yörelerden olduğu kadar Slav ve Rumen bölgelerinden de alınacak olan yeni askerlerin Macarlaştırılmasına yarayacaktı. Tabii, Almanca yerine Macarca emir almanın Rumen veya Hırvat bir askere hiçbir faydası olmayacaktı.

Franz Joseph, Macaristan'a neredeyse tam bir iç özerklik vermiş olmasına rağmen, askeri işlerdeki otoritesini ilgilendiren meselelerde hoşgörüsüzdü. Macaristan kralı olarak yetkilerini kullandı. Eski bakanının oğlu ve ikili monarşi taraftarı olan Istvan Tisza'yı başbakanlığa atadı ve askeri kanun tasarısı zorla meclisten geçirildi. Fakat sorun henüz çözülmemişti. 1905'te yapılan seçimler muhalefetin zaferiyle sonuçlandı. Franz Joseph bu meydan okumaya, erkeklere umumi oy hakkını ve gizli oyu -Avusturya'da 1907'de uygulanacak olan düzenlemeleri- getirme tehdidiyle karşılık verdi. Macaristan'da böyle bir harekete girişildiği takdirde bu, hem Macar ulusal egemenliği hem de toprak sahipleri idaresiyle sonuçlanırdı. Muhalefet bu tehdit karşısında geriledi ve Ausgleich değişmeden devam etti. Mesele tartışmaya açık kalsa da, ortak devletlerin siyasi ilişkisini ilgilendiren büyük bir kriz daha olmayacaktı.

Öte yandan diğer milliyetlerle çatışmalar devam etti. Macarların hedefi hala gerçek bir ulus devlet kurmaktı. Macar cemaatine daha fazla mensup katmak için her türlü uğraş verildi. Daha önce de gördüğümüz gibi, kişi geçmişini inkar ederek dili benimsediği ve adının Macarca bir şeklini kullandığı takdirde, ulusal özgeçmiş Macar vatandaşlığına engel değildi. Bu koşullar altında, bütün vatandaşlık haklarıyla bir vatandaşın imtiyazlarına sahip olabiliyordu.

Okullar temel Macarlaştırma aracı haline gelecekti. Ausgleich'tan sonra kabul edilen 1868 Milliyetler Kanunu, görüş bakımından ılımlı ve liberaldi. Teorik olarak, her milliyete siyasi ve kültürel hayatta kendi dilini kullanma hakkı tanıyordu. İlk ve orta dereceli okullarda öğrencilere kendi anadillerinde eğitim verilecekti. Mahalli mahkemeler ve idarenin alt düzeyleri de benzer kurallara tabi olacaktı. Ancak bu nizamlar hiçbir zaman gerçekten uygulamaya konulmadı. Yüzyıl sonunda, ulusal hassasiyet krallığın her yanında iyice şiddetlenmişti. Bütün gruplardan siyasi liderler ya hedeflerinin gerçekleştirilmediğine ya da zayıfladıklarına ve kendilerine tavizler verdirildiğine inanıyordu. Macar

hükümetinin milliyetleri etkilemek amacıyla çıkardığı kanunlarda, özellikle de dilin eğitimde kullanılmasını ilgilendiren kanunlarda ve okullarda Macar vatanseverliğinin aşılanmasına verilen önemde büyük bir öfke hissediliyordu. Bu hareketler doğrudan, Macar olmayan nüfusun liderlerinin kendi halklarına milli bilinç ve gurur duyguları aşılamaya yönelik uğraşlarına yansıyordu.

Milliyetlere yönelik tavır, bizzat Macar ulusunun siyasi gelişimini ciddi şekilde sınırlıyordu. Ulusal grupların nüfuzunu arttıracağından, oy hakkı reformu yapılamıyordu. Bundan dolayı Macaristan sakinlerinin küçük bir kısmı, Macarların çoğunluğu da dahil, krallığın bütün halklarının imkanlarını sınırlıyordu. Bu politikalar başarı kazanamayacaktı. 1914'te toprakların etnik dengesinde önemli hiçbir değişiklik olmamıştı. Ancak krallığın Macar olmayan başlıca halklarının -Hırvatlar, Rumenler, Sırplar ve Slovaklar- Budapeşte'ye duyduğu öfke iyice şiddetlenmişti. Bu gelişmeyi burada, Hırvatistan'daki Hırvatlarla Sırpları ve Erdel'deki Rumenleri etkilediği şekliyle ele alacağız.

Hırvatistan

Macarların diğer milliyetlere hakim olmaktaki kararlılıklarına rağmen, hükümet, toprakları Slavonya'yı da içine alan Hırvatistan'a özel bir konum verdi. 1868 tarihli Nagodba'ya (Antlaşma, Uzlaşma) göre, bu devlet kendi yerel meclisine sahipti ve yerel idare dili Hırvatça'ydı. Budapeşte buna rağmen merkezi hükümet tarafından atanan vali ve mali kaynaklar üzerindeki denetim vasıtasıyla sıkı bir kontrolü devam ettirmeyi başardı. Macaristan'da olduğu gibi, Hırvatistan'da da, nüfusun sadece bir azınlığı siyasi nüfuza sahipti. Oy hakkı, kırsal bölgelerde 60 kron, şehirde de 30 kron dolaysız vergi ödeyenlere mahsustu. 1910'a kadar, sakinlerin yüzde 2'si oy kullanabiliyordu; bu rakam aynı yıl yüzde 8.8'e çıkarıldı. Bu sebeple Hırvat politikası nüfusun sadece küçük bir kesimini ilgilendiriyordu; bu kesim esasen şehirli orta sınıf, üniversite mezunları ve varlıklı toprak sahiplerinden oluşuyordu.

1914'e kadar Hırvat siyasi hayatına, Macar merkezi otoriteleriyle çatışmanın yanı sıra, Hırvat ve Sırp partileri arasındaki münavebeli dostluk ve düşmanlık hakimdi; bu partiler arasındaki ilişki Bosna-Hersek konusundaki anlaşmazlıklarla daha da güç bir hal aldı. Hem Hırvat milli programları hem de Yugoslav programlar daha önce Hırvatistan'da taraftar bulmuştu. Milliyetçiler arasında en sevilen, Hak Partisi'nin lideri olan ve doktrinleri güçlü Sırp karşıtı fikirler taşıyan Ante Starceviç idi. Starceviç sıklıkla uç görüşlere sahip olduğu için eleştirilse de, onun Sırplara yönelik tavrı, bazı Macar partilerin diğer milliyetlere, Yunanlıların Slavca konuşan vatandaşlarına ya da Panslav Rusların Polonyalılara yönelik tavırlarından daha şiddetli değildi.

Hırvat milliyetçisinin temel hedefi, imparatorluk sınırları dahilinde ya da bağımsız bir birim olarak Hırvat devletinin kurulmasıydı. Fakat bu hedef gerçekleştirilmeden önce, bazı güç sorunların çözülmesi gerekiyordu. Bu sorunlardan en ciddi olanı, Hırvatların bütün büyük Doğu Avrupalı milliyetler arasında en zorlu jeopolitik duruma sahip olan milliyet olmasıydı. Hırvatlar ekseriya Dalmaçya, Hırvatistan ve Slavonya'da; Bosna-Hersek etrafında bir yarım daire oluşturan topraklarda yaşıyorlardı. Bu topraklarda bile, özellikle de Askeri Sınır bölgesinde epey Sırp bulunuyordu. Hırvatistan-Slavonya'da, nüfus yüzde 62.5 Hırvat ve yüzde 24.6 Sırptan oluşuyordu. Bir milliyetçi için ideal Hırvat devleti, Üçlü Krallık'la birlikte o zaman elbette yine Habsburg idaresi altında bulunan Bosna-Hersek topraklarını içine alıyordu. Hırvatistan bu sınırlarla, yeterli toprağa ve makul hudutlara sahip hatırı sayılır bir Doğu Avrupa gücü haline gelecekti. Milli bir esasa göre düşünülen Bosna'nm ilhakı önündeki başlıca engel, nüfusun Katolik veya Hırvat kesiminin sadece yüzde 20 olmasıydı; Ortodoks veya Sırpların oranı ise yüzde 43'tü. Sakinlerin üçte birini oluşturan Müslümanların ulusal bağlılığı bu sebeple hayati bir meseleydi. Bu mesele çözülse bile, Sırp nüfusuyla ne yapılacağı sorunu çözülmüyordu. Starceviç ve benzer görüşlere sahip olanlar, Sırpları ikinci derece Hırvatlar olarak görüyorlardı. Macarların kendi azınlıklarını Macarlaştırmaya çalıştıkları gibi, bunlar da "Hırvatlaştırılabilirdi". Bosnalı Sırplara teklif edilen Sırp krallığının büyük cazibesi, durumu iyice karmaşıklaştırıyordu. Sırplar veya asıl Sırbistan gibi, bu insanların çoğunluğu da Bosna-Hersek'in kendi mirasları olduğunu ve büyük bir Sırp devletine katılması gerektiğini düşünüyorlardı.

Bosna-Hersek'in Hırvatistan'a ilhakı meselesi, bölgenin Habsburg memleketi haline gelmesinden hemen sonra ortaya çıktı. Dönemin valisi, 1873'ten 1880'e kadar görevde kalan İvan Mazuraniç'ti. Bosna-Hersek'teki ayaklanma Hırvatistan'da büyük bir ilgiyle izlenmişti. Habsburg'un işgali haber alınır alınmaz, Hırvat meclisi *Sabor*, Franz Joseph'e bu vilayetlerin Hırvatistan, Slavonya ve Dalmaçya'yla birleştirilmesini rica eden bir mektup gönderdi. Doğrudan Viyana'nın kontrolünde olan Askeri Smır'm kaldırılması ve Riyeka limanının bu devlete katılması da isteniyordu. Macarların böyle bir teklife verecekleri tepki belliydi. Böyle bir hareket, Habsburg İmparatorluğu'ndaki siyasi ve ulusal dengede yeniden ciddi bir düzenleme yapılmasını gerektirecek ve aynı zamanda Alman partilerinden sert bir muhalefetle karşılaşacaktı. Askeri Sınır 1881'de Hırvatistan'la birleştirildi, fakat imparatorluk idaresi Hırvatların dileklerini yerine getirmeye yönelik başka bir adım atmadı.

1883'ten 1903'e kadar, Kont Karoly Khuen-Hedervary Hırvatistan valiliği yaptı. Macar bir toprak sahibi olan Khuen-Hedervary, ülkede etkin kontrolü

muhafaza etmeyi başardı. Son derece sınırlı olan oy hakkı, işbirliğine hazır bir *Sabor* temin etmesini sağlıyordu. Erdel yerel meclisi gibi bu topluluk da, kimileri Zagreb başpiskoposu gibi doğuştan veya konumu gereği oturduğu koltuğa sahip kimselerden olan ve genellikle hükümete destek veren büyük soyluları da içeriyordu. Bu dönemde Budapeşte'yle işbirliğini savunan Birlik Taraftarları'nm, programlarında daha önce İllirya ya da Yugoslav fikirlerini vurgulayan Ulusal Parti'nin bir parçasına katılmaları Khuen-Hedervary'nin işine yaradı. Bu yeni destekle, Macarların hakim olduğu rejim 1884, 1887 ve 1892 seçimlerinde art arda zaferler kazandı.

Sırplarla Hırvatlar arasında artan düşmanlıktan faydalanmayı bilmesi, Khuen-Hedervary yönetimini daha da güçlendirdi. Daha önceki hükümetler Hırvatları kayırırken, bu rejim durumu tersine çevirdi. Askeri Sınır'ın ülkeye katılmasıyla, Sırpların oranı arttı. Bunlar devlet memurluğu ve mesleklere girmeye teşvik edildi. En önemli Sırp siyasi teşkilatı, Sırp Bağımsızlık Partisi'ydi; bu parti *Srbobran* (Sırp Müdafaacısı) adlı bir gazete çıkarıyordu ve Hırvat karşıtı bir yönelime sahipti. Bu dönemde bağımsız Sırbistan'ın İkili Monarşi'yle yakın ittifak halinde, aslında ona bağımlı olduğu hatırlanacaktır. İmparatorluktaki Sırplarla işbirliğine girişme politikası bu sebeple Belgrad'la kurulan dostane ilişkilere uygundu.

Hırvat milliyetçileri beklendiği gibi tepki gösterdi. En sevilen liderleri Starceviç 1896'daki ölümüne kadar son derece etkili olmayı sürdürdü. Onun Hak Partisi'nin hedefi, bağımsız bir Hırvat devleti kurulmasıydı ve Starceviç, Viyana'yla da Budapeşte'yle de işbirliğini reddediyordu. Sırpları hala Ortodoks Hırvatlar olarak görüyor ve Slovenleri "dağlı Hırvatlar" şeklinde nitelendiriyordu. Ancak 1894'te partisi iki gruba ayrıldı. Gerçek Hak Partisi adındaki yeni gruplaşmaya Josip Frank önderlik ediyordu. Bu parti Sırplara Starceviç'in partisinden daha düşmanca yaklaşmasına rağmen, Habsburg monarşisine yönelik tavrı daha olumluydu. Hem Üçlü Krallığı hem de Bosna-Hersek'i kapsayan bir Hırvat devletinin kurulmasını talep ediyordu. Hırvatistan imparatorlukta kalacak, fakat Avusturya ve Macaristan'la aynı statüye sahip olacaktı. Bu Üçlü çözümde Katolik Slovenlere yer varken, Ortodoks Sırplara yoktu. Özerk bir Hırvatistan krallığının kurulması talebi, 1894'te kurulan Hırvat Sosyal Demokratik Parti ve 1904'te kurulan Köylü Partisi'nden de destek alıyordu. Hırvatların siyasi haklarının vurgulanmasına, Sırplarla Hırvatlar arasındaki düşmanlığın yüzyıl sonunda artması eşlik etti. İsyanlar baş gösterdi ve her iki taraf, basın organlarında birbirlerine karşılıklı suçlamalarda bulundu. Yani Sırp ve Hırvat hoşnutsuzluğu temel olarak ikilikçi sistem üzerinde değil, birbirleri üzerinde odaklanıyordu.

1903 yılı, hem Sırbistan'a hem de monarşinin Güney Slav topraklarına büyük değişimler getirdi. Bu dönemde Belgrad'da Obrenoviç hanedanlığının devrildiği hatırlanacaktır. Bundan sonra Sırbistan'la Habsburg İmparatorluğu arasındaki ilişkiler kötüleşti. Aynı zamanda Kallay'ın ölümüyle Bosna-Hersek'teki uzun idare dönemi sona erdi ve Khuen-Hedervary, Macaristan başbakanı olmak üzere Zagreb'den ayrıldı. Hırvat politikasında da yeni bir kuşak etkili olmaya başlamıştı. Önceki iki lider Franjo Raçki ve Piskopos Strossmayer, sırasıyla 1894 ve 1905 yıllarında öldüler; fakat bu liderlerin Yugoslav yönelimleri, Sırp-Hırvat çatışmasının tehlikeleri ve faydasızlığının farkına varan başka kimselerce desteklenecekti. Bu kanaatleri özellikle Sırp ve Hırvat entelektüelleri ile bazıları Slav birliğinin güçlü bir destekçisi olan Thomas G. Masaryk'le birlikte Prag'da eğitim görmüş olan öğrenciler savunuyordu. Bu genç adamlar Bohemya konusundaki şiddetli Alman-Çek çatışmasına doğrudan şahit olmuşlardı ve Habsburg idaresinin birçok yönünü çok eleştiriyorlardı.

En azından bir kısım Sırp ve Hırvat partisiyle uzlaşma yönünde ilk büyük adım Dalmaçya'da atıldı. Burada bir miktar Sırp-Hırvat düşmanlığı ortaya çıkmasına rağmen, bu düşmanlık hiçbir zaman Hırvatistan'daki düzeye ulaşmamıştı. 1905'te Dalmaçyalı Güney Slavların siyasi liderleri, Budapeşte'de ordu meselesiyle ilgili olarak baş gösteren çatışmadan fayda sağlamaya çalışma kararı aldılar. Bu sebeple imparatorluk yönetimine meydan okumalarında Macar Bağımsızlık Partisi'ne destek vermeyi teklif ettiler. Karşılığında Macar yetkililerin Nagodba'da Hırvatların lehine değişiklikler yapmalarını ve Üçlü Krallığın yeniden kurulmasını istediler. Hırvat partileri bir kez daha siyasi teminatlar karşılığında Macarların Viyana'ya direnişine onay vermeye razı oldu. Bu taktikle doğrudan hiçbir şey kazanmasalar da, bu hareketin, önce Dalmaçya sonra Hırvatistan'da, Sırp ve Hırvat partileri arasındaki işbirliğine yol açmak gibi önemli bir etkisi vardı.

Ekim 1905'te, bazı Hırvat partilerinin temsilcileri Riyeka'da buluştu ve burada Macar muhalefetinin tavrını destekleyen bir teklifi kabul ettiler. Bir yandan da Dalmaçya'nın Hırvatistan'la birleştirilmesine ve devletin özerk konumunun güçlendirilmesine çalışıyorlardı. Benzer bir toplantı da Sırp gruplar tarafından Zadar'da düzenlendi. Sırp gruplar aynı programı onayladı ve eşit siyasi haklar karşılığında Hırvatlarla işbirliğini kabul etti. Böylece yeniden kurulan Üçlü Krallığın parçası olmayı istediklerini ifade ediyorlardı. Aralık ayında Hırvatistan'da da hadiseler benzer bir seyir izledi. Birkaç Hırvat ve Sırp partisi Hırvat-Sırp Koalisyonu'nu oluşturmak üzere birleşti. Temel gaye, Hırvatistan ve Dalmaçya'nın birleşmesini temin etmekti; Bosna-Hersek'in geleceği meselesine değinilmedi.

Koalisyon programının Yugoslav eğilimi gelecek için fevkalade önemliydi. Başlıca iki örnek verecek olursak, Hem Sırp Bağımsız Parti hem de Hırvat Hak Partisi önceden iki Güney Slav halkı arasındaki farklılıkları vurguluyordu. Dolayısıyla, bu çatışmalar ancak Habsburg topraklarında birinin diğerine galip gelmesiyle sona erebilirdi. Hırvat-Sırp Koalisyonu bunun aksine ilk İllirya hareketinin ve Strossmayer gibi adamların fikirlerine geri dönerek Sırplarla Hırvatların birlikte tek bir Yugoslav ulusu olduğunu savunuyordu. Dalmaçya koalisyonunun programı şöyleydi:

> Her iki kulüp de Hırvatlar ile Sırpların tek bir halk olduğu, birbirleriyle eşit oldukları ve... hadiselere hazırlıksız yakalanmamak için güçlerini ve milli kuvvetlerini birleştirmeleri gerektiği önermesine dayanmaktadır.
> Sonuç olarak, Dalmaçya'daki Hırvatlarla Sırplar, milli siyasi meselelerde öz kardeşler gibi omuz omuza çalışacak ve ayrı ayrı, hepimize daha iyi müşterek bir gelecek temin etmenin temel koşulu olarak Dalmaçya'nın Hırvatistan ve Slavonya'yla birleştirilmesini mümkün olduğunca çabuk gerçekleştirmek için müşterek kuvvetlerle uğraş vereceklerdir... Hırvatlar ve Sırplar için bir olan ulusal isim ve dil hususunda, Hırvatlarla Sırplar değiştirilemez surette Dalmaçya *Sabor*unda, ortak dilimizin Hırvatça veya Sırpça olduğunu bildiren 21 Temmuz 1883 tarihli karara bağlı kalacaklardır...
> Dalmaçya'daki devlet okulları hususunda, her iki taraf da Hırvatistan ve Sırbistan isimlerinin itibarlı bir yere sahip olması, Hırvat ve Sırp tarihinin ders kitaplarında göz önünde bulundurulması, Hırvat ve Sırp öğrencilerin birbirlerinin tarihlerindeki önemli hadiseleri öğrenebilmesi ve öğrencilerin birbirlerinin alfabelerini okuyup yazmayı iyi bir şekilde bilmeleri için hem Latin hem de Kiril alfabelerinin öğretilip öğrenilmesi hususunda sebat edecek ve çalışacaklardır.[6]

Mayıs 1906'da, Koalisyon, Hırvat *Sabor*unda seksen sekiz koltuktan kırk üçünü kazanarak önemli bir zaferin sahibi oldu. Dalmaçya partilerinin Macarlarla işbirliği etmeye yönelik başlangıçtaki hedefi, elbette askeri meseledeki direnişleri terk edildiği zaman sona erdi. Budapeşte hükümeti Hırvatistan'a imtiyaz vermemekle kalmadı; mesela devlet demiryollarında Macarca'nın kullanılmasına ilişkin, Nagodba hükümlerine aykırı düşen bir kanun çıkararak bu devletin sahip olduğu bütün hakları sınırlamaya kalkıştı.

Hemen ilerleme kaydedememesine rağmen, Hırvat-Sırp Koalisyonu, Hırvat politikasındaki ana siyasi blok haline geldi. Sonraki yıllarda fevkalade fırsatçı bir hareket seyri izledi. Bir koalisyon olması hasebiyle, farklı programlara sahip parti ve şahısları bünyesinde barındırıyordu. Radikal üyelerden bazıları imparatorluğun bütünüyle yeniden teşkilatlandırılmasını, hatta dağılmasını savuna-

cak kadar ileriye gidiyor; öte yandan daha ılımlı kanat sadece Hırvatistan'a daha fazla özerklik istiyordu. Önemli siyasi partiler bu koalisyonun saflarına katılmadı. Macarların hakimiyetindeki rejime destek veren Ulusal Parti elbette katılmadı. Daha da önemlisi, Hak Partisi'nin iki kesimi de tarafsız kaldı.

Koalisyonun hem gücü ve popülerliği hem de programının bazı yönleri Habsburg yetkililerini çok rahatsız etti. Koalisyonun aleyhinde olduğu bir hareket olan Bosna-Hersek'in ilhakı sırasında bir kriz baş gösterdi. 1909'da, Sırp devletiyle hainlik bağlantıları olduğunu ispatlamak amacıyla Koalisyon üyeleri aleyhine iki dava olan, Agram (Zagreb) ve Friedjung mahkemeleri düzenlendi. Suçların ispatma dair sahte belgeler ve yanlış kanıtlara başvuran devlet memurları için bu iki mahkeme de birer propaganda felaketi oldu. Koalisyona zarar vermek veya onu ortadan kaldırmak bir yana, bu mahkemeler Koalisyon üyelerini birbirlerine daha da yakınlaştırdı.

I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, Koalisyon ve hükümet birbirlerine yönelik tutumlarını değiştirdi. Frank Partisi, Nagodba düzenlemelerine olan düşmanlığından hiçbir zaman vazgeçmese de, Koalisyon 1910'da hükümetle uzlaşmaya vardı. Seçmen sayısını 49.796'dan 190.096'ya yükselten yeni bir seçim kanunu çıkarıldı. Koalisyon seçimlerde otuz yedi koltuk kazanırken; Hak Partisi'nin iki kolu yirmi dört, Hırvat Köylü Partisi de dokuz koltuk kazandı. Koalisyon, hükümeti her zaman desteklememesine rağmen, hükümet savaştan önce ikili sistem içinde çalışıyordu. En yakın öncelikli hedefi, Hırvatistan'ın özellikle mali konulardaki özerklik haklarının genişletilmesiydi; fakat bu mevcut çerçeve içinde olmalıydı.

Koalisyonun ılımlı politikası doğal olarak pek çok eleştiriye yol açtı. 1912'de, terör faaliyetleri ilk kez Hırvat siyasi sahnesinin parçası haline geldi. Aynı yıl Slavko Cuvaj valiydi; Koalisyon da dahil *Sabor*daki çoğunluk onun yönetimine muhalifti. Cuvaj meclisi dağıttı ve kral naibi olduktan sonra, devleti diktatör olarak idare etti. O yıl Cuvaj'ı öldürmek için iki teşebbüste bulunuldu. Güney Slavlarının problemine daha radikal bir çözüm arayan ve politikacıların verdiği tavizlerden memnun olmayan genç adamların oluşturduğu küçük gruplar başka memurlara karşı da benzer girişimlerde bulundular.

Böylece I. Dünya savaşı arifesinde, en güçlü siyasi grup olan Hırvat-Sırp Koalisyonu'nun Nagodba sınırları dahilinde faaliyet gösterdiği ve Budapeşte'yle bağı koparmaya fiilen kalkışmadığı görülebilir. Bu grubun büyük bir katkısı, önceki dönemlerde aşikar olan Sırp-Hırvat kavgasına son verme girişimiydi. İmparatorluk içindeki bütün Güney Slavları arasında işbirliğine büyük destek veriyordu. Koalisyondaki bazı unsurların Sırbistan'la yakın bağları ol-

masına ve Yugoslav devletinin nihai bağımsızlığını hayal etmelerine rağmen, çoğunluğun hedefleri makul ve sınırlıydı. Bu bakış açısının aksine, diğer Hırvat partileri imparatorluğun kökten yeniden teşkilatlandırılmasını istiyorlardı. Hak Partisi'nin iki kolu, gördüğümüz gibi, Macaristan'la işbirliğine karşıydı ve Bosna-Hersek ile Sloven topraklarını içine alan bir Büyük Hırvatistan'ın kurulmasını istiyordu. Hırvat Köylü Partisi'nin de bütün bu bölgeleri bir Hırvat krallığı idaresi altında birleştirmeye yönelik benzer bir arzusu vardı. Yani bu partiler Habsburg'un ulus sorunlarına üçlü bir çözümü temsil ediyordu; bu çözüme göre Avusturya ve Macaristan'a denk olacak bir Hırvat veya Güney Slav devleti kurulacaktı. Koalisyonun programının aksine, bu planlarda Ortodoks Sırplara, Katolik Hırvat ve Slovenlere eşit bir konum verilmiyordu.

Savaştan önceki yıllarda Hırvatistan ekonomik bakımdan hayli zengin bir bölgeydi. Tarım hala hakimdi; Bohemya ve Yukarı Avusturya gibi bu bölge de sanayileşmemişti. 1910'da, nüfusun yüzde 78.4'ü tarımla uğraşırken, sadece yüzde 9.6'sı küçük zanaat teşebbüslerinin başlıca rolü oynadığı imalatla meşguldü. Bütün Hırvat toprakları, özellikle de Dalmaçya, nüfus artışı ve arazi bölünmesiyle bağlantılı sorunlardan mustaripti. Sonuç olarak, savaştan önceki yıllarda çok göç oldu. Buna rağmen genel hayat şartları, Sırbistan'dakinden iyi ve Bosna-Hersek'tekinden çok daha iyiydi.

Erdel

Erdel'deki siyasi durum Hırvatistan'dakiyle ciddi bir tezat teşkil ediyordu. İki bölge de St. Stefan krallık topraklarının parçası olmasına rağmen, Macar hükümeti Hırvatistan'a sınırlı bir özerklik tanımıştı. Hırvatistan hem bir yerel meclise hem de Macar parlamentosunda itibari temsil hakkına sahipti. Sırpça-Hırvatça yerel idare ve ilköğretim diliydi. Bir Hırvat eğitim sistemi mevcuttu. Görmüş olduğumuz gibi, canlı bir siyasal hayat gelişmiş ve farklı görüşlere sahip pek çok parti kurulmuştu. Yani bazı siyasi faaliyet alanlarında mevcut olan sınırlamalara rağmen, ulusun görüşlerini temsil edebilecek ulusal kurumlar vardı. Benzer bir durum, yine yerel meclislere ve ulusal temsil hakkına sahip olan Dalmaçya ve Bukovina'da da söz konusuydu.

Aksine Ausgleich'tan sonra, Erdel, Macaristan'ın ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. Hem Rumenler hem de Saksonlar ve Sekeller vilayet haklarını kaybettiler ve Budapeşte'deki millet meclisinde sadece sınırlı bir temsil hakkına sahiptiler. 1865'te Franz Joseph, Macarların taleplerine teslim olmuştu. Eski oy hakkı Erdel'e yeniden getirilmişti; bu hareket, nüfusun yüzde 29'unu oluşturan Macarlar'ın seksen dokuz vekille, Rumen çoğunluğun ise sadece on üç vekille temsil edildiği bir yerel meclisin seçilmesiyle neticelendi. Bekleneceği gibi, bu

meclis Macaristan'la birleşme yönünde oy kullandı; bu hareket daha sonra hem Budapeşte hem de Franz Joseph tarafından onaylandı. Bu ilhak Rumenlerin konumunu derinden etkiledi. Rumenler Erdel'de çoğunluğu oluşturmalarına rağmen, bütün Macaristan krallığının toplam nüfusunun ancak yüzde 15'i idiler. Saksonlar ve Sekellerin etkisi de aynı şekilde azaldı.

Birleşmeden sonra Erdel, başlarında vali ve vali yardımcıları bulunan eyaletlere bölündü. Merkezi sitemin bu memurları doğal olarak Budapeşte hükümetinin menfaatlerini temsil ediyor ve çoğunlukla bölgenin dillerini bilmiyordu. 1874'te çıkarılan yeni bir seçim kanunu, oy vereceklerde aranan vasıfları o kadar yükseltti ki Rumen nüfusun çoğunluğu fiilen dışarıda bırakılıyordu. Nizamnameler de oy hakkını, okul diplomasına sahip veya memur olanlara veriyor; okuryazar olmayanları hariç tutuyordu. Bu kanunlar, kendi bölgesindeki siyasi faaliyetlere iştirak etmesi için gereken gelire veya eğitim fırsatlarına sahip olmayan Rumen köylüsünü açıkça hiçe sayıyordu. Rumen köylüsü bu sebeple taleplerini bildirebileceği ya da şikayetlerini dile getirebileceği hiçbir devlet kurumuna sahip değildi. Bundan dolayı siyasi eylemin başka bir şekilde örgütlenmesi gerekiyordu ve geçmişte olduğu gibi bu örgütlenme, özel meclisler kurma ve imparatora müracaat etme şeklini alacaktı.

1914'e kadar, Rumenlerin birçok faaliyeti tabiatı bakımından savunmacıydı ve Budapeşte'den gelen ve giderek artan Macarlaştırma baskısıyla mücadeleyi hedefliyordu. En büyük Macar etkisi okullar vasıtasıyla uygulanıyordu. 1868 Milliyetler Kanunu'nda yerel dillerin kullanımı temin edilmişti. Macaristan'ın bir devlet olduğu ilan ediliyor, fakat ayrılığın dile dayandığı farklı milliyetlerin varlığı tanınıyordu. Başka bir deyişle Rumenler, Rumence konuşan Macar vatandaşları olarak görülüyordu. Macarca yönetimde kullanılacak; fakat eğitim, kültürel meseleler ve yerel idarede belli şartlar altında diğer dillere de izin verilecekti. Özel seküler veya dini okullar açılabiliyordu, fakat bu okulların programları Eğitim Bakanlığı'nca onaylanmak zorundaydı. Benzer bir devlet kontrolü girişimi de basın ve yayını konu alan kanunlarda görülüyordu. Nizamnameler kağıt üzerinde ulusal kültür ve dillerin gelişimine geniş imkan veriyorsa da, kanunlar çok daha baskıcı bir tarzda uygulanıyordu. Macar yönetiminin maksadı, mümkün olduğunca çok insanın desteğini kazanmaktı. Okul sistemi, Macar olmayan milliyetleri Macar vatandaşlarına döndürmenin en etkili yolu olarak görülüyordu.

Macarlaştırma hamleleri, Kalman Tisza ve Liberal Parti'nin iktidara geldiği 1875 tarihinden sonra arttı. 1879'da bütün ilkokullarda Macarca öğretimini mecburi hale getiren yeni bir eğitim kanunu çıkarıldı. Öğretmenlerin bu dili iyi bilmesi bekleniyordu. Aynı zamanda kamuya ait tabelalar ve yer isimlerinin de Macarca'ya dönüştürülmesi konusunda baskı uygulandı. Aileler adlarının Ma-

carca bir şeklini benimsemeye teşvik edildi. Eğitim vasıtasıyla Macarlaştırma, 1907'de, hem öğrenciler hem de öğretmenlerin Macarca'yı kullanma gereğini arttıran Apponyi Kanunları'nın çıkarılmasıyla devam etti. Öğrencilere bu dili iyi öğrenmeleri için dört yıl süre tanınıyordu; eğer öğrenemezlerse, öğretmenleri kovuluyordu. Diğer dillerde öğretimin daha yaygın olduğu özel okullara karşı girişimlerde de bulunuldu. Öğretmen maaşlarının seviyesi o kadar yüksek tutuluyordu ki bazı kilise kurumları bu maaşları ödeyemiyor ve kapanmak zorunda kalıyordu. Sonraki yıllarda bunları başka düzenlemeler takip etti. 1914'te yüksek ve orta düzeyli bütün devlet eğitim kurumları Macarca eğitim veriyordu. Ancak Ortodoks ve Uniat kiliseleri, Rumence eğitim veren yüksek düzeyli okullara sahipti.

Bu kanunların Rumen nüfusun eğitim düzeyinde son derece bozucu bir etkisi oldu. 1880'de tahminen 2756 Rumen ilköğretim okulu varken, 1914'te sadece 2170 okul kalmıştı. Bu dönemde Macarların yüzde 53'ü okuryazarken, Rumenlerin sadece yüzde 14'ü okuma yazma biliyordu.[7] Rumen bir öğrenci Macarca'dan başka bir dilde yüksek öğrenim görmek isterse, Romanya'ya ya da bir Avrupa üniversitesine gitmek zorundaydı.

Erdel'deki Rumenlerin siyasi faaliyetleri önündeki en büyük sınırlamalardan biri, önceden olduğu gibi, hala çoğunluğu köylü olan halkın niteliğiydi. Halkın çoğunluğu kendi tarlasına sahipken, birçoğu büyük Macar toprak sahiplerinin malikanelerinde çalışıyordu. Hem sosyal hem de ulusal husumet meselesi bu sebeple ortaya çıktı. Gördüğümüz gibi, bahis konusu olan hiçbir bölgede köylüler önemli bir siyasi rol oynamıyordu. 1910'daki nüfus sayımına göre, Erdel'in toplam nüfusu 5.257.249 idi ve bu rakamın yüzde 53.8'i Rumen, yüzde 28.6'sı Macar ve yüzde 10.8'i Almandı. Bu rakamlar Rumenlerin kesin çoğunluk olduğunu gösteriyordu; fakat Macaristan'da yürürlükte olan oy verme hakkına göre bunların çoğu oy kullanamıyordu. Franz Joseph'in 1905'te bütün erkeklere oy hakkı verme tehdidinin taşıdığı tehlike, bu rakamlarda görülmektedir: Böyle bir kanun siyasi kontrolün Macar olmayan ulusların ve köylünün eline geçmesine sebep olacak; resmi partiler müşkül bir duruma düşecekti.

Önceden olduğu gibi, Rumen ulusal liderliği hala toplumun eğitimli kesiminin elinde bulunuyor ve esasen orta sınıf entelektüelleri ile kilise liderlerinden meydana geliyordu. Ausgleich, Viyana'yla işbirliği vasıtasıyla ulusal ilerleme umudu taşıyanları hayal kırıklığına uğratmıştı; fakat bu yöndeki çabalar devam edecekti. Başka bir seçenek yok gibi görünüyordu. Slavların aksine, Rumenlerin büyük dış güç yardımına dair romantik hayalleri olamazdı. Üstelik Romanya'dan fazla bir şey beklenemezdi; çünkü bu devlet 1883'ten sonra Viyana'yla ittifak halindeydi. Daha da önemlisi, Romanya güçlü bir devlet değildi; Avusturya-Macaristan'a meydan okuyacak siyasi veya askeri kuvvete sahip

olmadığı aşikardı. Buna rağmen Habsburg Dışişleri Bakanlığı, Romanya'nın Erdel'deki etkisinden büyük endişe duyuyor ve bu ilişkiyi yakından takip ediyordu. Bu bağımsız krallığın Habsburg'un Rumen nüfusu üzerinde nasıl bir cazibesi olabileceğini anlıyordu.

1914'e kadar, Erdel ulusal liderleri esasen savunmacı bir program üzerinde yoğunlaştı ve Hırvat muhalefeti gibi, onlar da hedeflerini elde etmek için devrimci değil, kanuni yollara başvurdu. Başlıca hedefler, Erdel'in özerk olduğu dönemin siyasi koşullarına geri dönülmesi ve oy hakkında Rumen çoğunluğun seçimlere yansıyacağı bir değişiklik yapılmasıydı. Milliyetçiler bu sebeple Ausgleich ve Macaristan'la birleşmenin şiddetle aleyhinde idiler ve bunun yerine Hırvatistan'ın Macar krallığında sahip olduğu statüye denk bir statü talep ediyorlardı. Aynı şekilde 1863-1864'te Sibiu Meclisi tarafından ilan edilen kanunların uygulanması da isteniyordu. Rumen liderler, Budapeşte parlamentosunun Erdel için kanun çıkarma hakkına da itiraz ediyorlardı.

1865'ten sonra ulusal program konusunda yaygın bir fikir birliği olmasına rağmen, benimsenmesi gereken taktikler hususunda anlaşmazlıklar vardı. Bazıları aktif, bazıları pasif bir politikadan yanaydı. Rahip Şaguna, Rumenlerin fevkalade elverişsiz koşullara rağmen devletin siyasi hayatına katılması gerektiğine inananlar arasında ön saflarda yer alıyordu. Aksine, Gheorghe Baritiu ve Ioan Ratiu gibi diğerleri ise pasif bir tavırdan ve Budapeşte parlamentosu seçimleri gibi faaliyetlere katılınmamasından yanaydı. Bu ikincisi daha etkili olan grup olacaktı. Rumen temsilcileri tarafından 1869'da, biri Miercurea diğeri Tımışvar'da yapılan iki toplantıda, genel politika tartışıldı ve pasiflik onaylandı. İştirakçiler, imparatordan dilekte bulunulmasının ya da yardım için Viyana'ya bel bağlanmasının faydası hakkında şüphelerini dile getirdiler.

Mayıs 1881'de, çok az girişimde bulunulan yılların ardından, aktif bir tavır alınmasına yönelik önemli bir hamle yapıldı. Bu dönemde 153 delege Sibiu'da bir araya gelerek Erdel'deki ilk Rumen siyasi partisini, Ulusal Parti'yi kurdu. Konferans, kilise mensuplarından çok halktan entelektüellerin önderliğinde gerçekleştirildi; Gheorghe Baritiu, Vincentiu Babeş ve Ioan Ratiu bu yeni teşkilatın başkanları oldu. Parti programında Rumenlerin temel hedefleri bir kez daha dile getiriliyordu: Bölgesel özerklik ve Rumenlerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu bölgelerde okullarda, yönetimde ve mahkemelerde Rumence'nin kullanılması; devlet memurlarının görev yaptıkları bölgenin dilini bilme zorunluluğu ve oy hakkının genişletilmesi. Bu hedefleri gerçekleştirmek için hangi taktiklerin izleneceği konusunda, aktivizm yanlılarıyla pasifizm yanlıları arasında hala anlaşmazlıklar vardı; bundan dolayı tek bir politika benimsenmedi. Ulus meselesi üzerinde yoğunlaşıldığı kaydedilecektir. Köylülerin durumu ve Erdel'in sosyal ve ekonomik sorunları tartışma konusu olmadı.

Rumen liderler, tanıtım ve propagandanın değerini çok iyi biliyordu. Diğer ulusal hareketlerin liderleri gibi, onlar da Avrupa kamuoyunun dikkatini sorunlarına çekmek ve Erdel'deki siyasi koşulları uluslararası bir tartışma konusu haline getirmek istiyordu. Bu doğrultuda, Rumenlerin memnuniyetsizliğine sebep olan konuların genel bir bildiri halinde düzenlenmesine karar verildi. Baritiu bu sebeple Erdel idaresinin suistimallerini konu alan bir beyanname kaleme aldı; bu belge Rumence, Macarca, Fransızca ve Almanca olarak yayımlandı.

1887'de Sibiu'da başka bir Ulusal Parti konferansı düzenlendi. Burada pasiflik politikası yeniden onaylandı, fakat aynı zamanda Franz Joseph'e bir mektup daha gönderilmesine karar verildi. Parti içindeki bölünmeler faaliyeti yavaşlatıyordu, fakat nihayet 1892'de belge tamamlandı. Bu memorandumun reddedilmesi bekleniyordu; ancak amaç sadece Rumen davasına bir kez daha dikkat çekmekti. Belge, Mayıs 1892'de Ioan Ratiu başkanlığındaki üç yüz kişilik bir heyetle Viyana'ya götürüldü. Franz Joseph, müracaatı anayasal gerekçelerle reddederek Macar yetkililere havale etti; onlar da meseleye kanun dışı bir faaliyet şeklinde muamele ettiler ve imza sahiplerini tutukladılar. Mayıs 1894'te yapılan ve on sekiz gün süren mahkemeden sonra, bu kimseler beş yıla kadar hapis cezasına çarptırıldı. Erdellilerin bu protestosuna benzer eylemler Romanya'da da gerçekleşti. 1891'de, Bükreş'te öğrenciler ve üniversite hocalarından oluşan bir grup, Kültürel Birlik Cemiyeti'ni kurdu. Bu grup, Erdel'deki koşullara dikkati çeken bir memorandum hazırladı. Bu memorandumdaki ithamlara Habsburg İmparatorluğu'ndaki gerek Macar gerek Rumen öğrenci derneklerinden cevap geldi. Yine Rumenlere polis müdahalesinde bulunuldu. Macaristan'ın bastırma girişimleri pek fayda vermedi; aslında bu girişimler, Rumenlerin kötü muamele iddialarının çoğunu doğruluyordu. Geçici olarak dağıtılmasına ve liderlerinin birçoğu hapse atılmasına rağmen, Ulusal Parti'nin Avrupa kamuoyunun dikkatini Erdel'e çekme temel hedefi başarıya ulaşmıştı. Rumen liderler, Macar devletinde Rumenlerle aynı statüye sahip Sırplar ve Slovakları temsil eden ulusal teşkilatlarla işbirliğine yönelik adımlar da attı.

1905'te Ulusal Parti taktik değiştirerek aktif bir siyasi sisteme katılım politikasına girişti. 1906 seçimlerinde, Budapeşte parlamentosuna on beş Rumen vekil seçildi. Bu vekiller burada Sırp ve Slovak vekillerle işbirliğine girişti. Pek fazla başarı elde edilmedi. Aslında, milliyetler üzerindeki baskı daha da arttı.

Öte yandan entelektüeller, siyasi alanda olduğu kadar kültürel alanda da faallerdi. 1861'de Rumen Edebiyatı ve Rumen Halkının Eğitimi Derneği (ASTRA) kuruldu; derneğin hedefi Rumenlerin eğitimine destek vermek ve Rumen

dilindeki yayınları teşvik etmekti. İlk başkan Şaguna idi; program ise Baritiu tarafından hazırlandı. Kurum, burslar veriyor ve ders kitapları yayımlıyordu. Rumen folkloru, tarihi ve etnografyası hakkında araştırma yapılmasını teşvik ediyordu. Bu derneğin yayımladığı dergi *Transylvania* 1868'den 1945'e kadar çıkmaya devam etti. Rumen halkının kendi dilinde başka dergi ve gazeteleri de vardı. Yüksek edebi standartları muhafaza eden ve büyük Rumen yazarlarının eserlerini yayımlayan ilk günlük gazete *Tribuna* Sibiu'da 1884'ten 1903'e kadar çıkmaya devam etti. Bu gazetenin sayfalarında ekonomik, siyasi ve kültürel konulara yer veriliyordu; hepsinde de vurgulanan konu ulus meselesiydi. Erdelli yazar ve gazeteciler, Romanya'daki meslektaşlarıyla irtibat halindeydi ve elbette oradaki kültürel ve siyasi gelişmelerden haberdardı.

1914'te Rumen ulusal hareketi, bütün bu çabalara rağmen çıkmaza girmişti. Ulusal bilinç, özellikle de entelektüeller arasında fevkalade gelişmiş, ancak pratikte hiçbir ilerleme olmamıştı. Bazı Macar devlet adamları gelecekteki muhtemel değişimlere dair müphem vaatlerde bulunmuştu; fakat Macarlaştırma politikası devam ediyordu. I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde, Habsburg İmparatorluğu'nun yeniden tesisine dair projeler, monarşi dahilinde ve haricinde, gerek politikacılar gerekse entelektüeller arasında ortak bir meşguliyetti. Planların çoğu, Macar olmayan milliyetlere daha iyi bir konum sağlıyordu. Ancak hiçbiri gerçekleşme noktasında değildi. Rumen liderleri ve Ulusal Parti de aynı şekilde hedeflerini beyan etti. Amaçları, geniş bir oy hakkı temelinde seçilen kendi yerel meclisine sahip, özerk bir Erdel'in kurulmasıydı. Bu girişim elbette vilayette hakim konumu Rumenlere verecekti, fakat hedefleri aslında mütevaziydı. Programlarda sürekli olarak Macar devleti sınırları dahilinde reform talep ediliyordu. Dönemin koşulları göz önüne alındığında, bu sınırlı hedeflerin bile barışçı yollardan ve Budapeşte'yle uzlaşılarak gerçekleştirilmesine dair pek umut yoktu.

Starceviç'in partisi gibi bazı partilerin hem Viyana hem de Budapeşte'nin kontrolüne karşı çıkan radikal programlara sahip olduğu Hırvatistan'ın aksine, Erdel'de ne bağımsız bir devlet kurulmasını ne de Romanya'yla birleşmeyi savunan herhangi bir önemli grup vardı. Dönemin koşulları açısından böyle bir politikanın uygulanması mümkün değildi. 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ittifak halinde olan Romanya'nın, Erdel'deki Rumen milliyetçiliğini teşvik etmeye ne gönlü ne de imkanı vardı. Romanya da dahil hiçbir güç Habsburg İmparatorluğu'nun dağılmasını istemiyor veya öngörmüyordu. Pek çok devlet adamı, monarşiyi kıtanın siyasi dengesi için gerekli görüyordu. Hem Erdel'de hem de bağımsız krallıktaki bazı Rumenler, uzak gelecekte birleşmeye güvense de, çok azı bunu gerçekleşmesi yakın bir ihtimal olarak görüyordu.

SONUÇ:
AUSGLEICH DÖNEMİNDE AVUSTURYA-MACARİSTAN

Ausgleich, gördüğümüz gibi, imparator ve Habsburg devlet adamları tarafından, büyük bir askeri yenilgiden sonra ve o zamanda mevcut olan pratik ve mümkün alternatiflerin en iyisi olarak kabul edilmiş; istikrarlı bir durum getirmemişti. Sonraki kuşaklardan Macar liderler bu antlaşmayı kendi menfaatlerine göre değiştirmeye teşebbüs etmekle kalmamış, diğer milliyetler de daimi olarak tabi bir siyasi konuma havale edilmeye razı olmamıştı. Ausgleich bundan ötürü aslında monarşideki ulusal çatışmaları şiddetlendirmeye ve önceden muti olan vatandaşlarda ulus bilincin uyanmasına yaradı. 1914'te imparatorluğun iç hayatına bu ihtilaflar hakimdi ve uluslararası hadiselerde onun konumunu zayıflatıyordu.

Avusturya-Macaristan içindeki genel ulusal mücadeleler meselesi bu eserin çerçevesi dışında kalmasına rağmen, siyasi partilerin büyük çoğunluğunun mevcut hudutlar dahilinde imparatorluğun reform ve yeniden düzenlemeye tabi tutulmasını talep ettikleri vurgulanmalıdır. Bazı ulus liderleri ve entelektüelleri, devletin ulusal unsurlarına ayrılmasına gerçekten de olumlu bakıyorlardı. Mesela Polonyalı vatanseverler, Rusya, Almanya ve Habsburg'un kontrolünde bulunan tarihi Polonya topraklarının büyük bir Polonya devletinde birleştirilebileceği bir zamanın hayalini kuruyorlardı. Ancak bu üç büyük gücün mağlubiyetini ima eden böyle bir hareket gerçekten de uzak görünüyordu. Rumenlerin Erdel ve Besarabya'yı ele geçirmesi de aynı şekilde imkansız görünüyordu. Bu koşullar altında, ulus liderleri günün acil meselelerine yoğunlaşmak zorundaydı. Bu meselelerin birçoğu, oy hakkı ile eğitim ve idare dili gibi pratik konuları ilgilendiriyordu. Bundan dolayı, Habsburg idaresinden gerçekten de büyük memnuniyetsizlik duyulmasına rağmen, milliyetler dikkatlerini esasen günlük hayatlarını doğrudan etkileyen meselelere veriyorlardı. Önde gelen hiçbir lider veya parti, monarşinin yıkılmasını istemiyordu.

Osmanlı memleketlerinde olduğu gibi, Habsburg İmparatorluğu'ndaki ulus meselesi de son derece karmaşıktı. Gördüğümüz gibi, Balkan yarımadasında, ulus devletlerin özerklik veya bağımsızlıklarını kazanmalarına kendi aralarındaki düşmanlık ve sürtüşmenin artması eşlik etti. Benzer bir durum monarşide de mevcuttu. Gelecekte, başlıca iki ilişki özel bir öneme sahip olacaktı: Birincisi, Erdel'deki Macarlar ve Rumenlerin; ikincisi de Hırvatistan ve Dalmaçya'daki Sırplarla Hırvatların ilişkisiydi. Erdel'de Macarlarla Sekeller, genelde Almanlardan destek gören Rumenlere karşı birleşti. Bu ulusal bölünmeler hiçbir zaman iflah olmadı. Sırp ve Hırvatların meselesi, bu iki halkın

kimliğinden değil, benzerliğinden dolayı çok daha güçtü. 19. yüzyılda, gördüğümüz gibi, bu mesele hakkında iki görüş dile getiriliyordu. Siyasi partilerin çoğunluğu birbirinden bağımsız ve ulusal bir esasa göre teşkilatlanıyordu. Ancak İllirya hareketi, gerçekten Sırplar, Hırvatlar ve Slovenleri kapsayan bir Yugoslav ulusu olabileceği fikrini barındırıyordu. Hırvatistan'daki Ulusal Parti ve Hırvat-Sırp Koalisyonu, işbirliği fikrini ve İllirya doktrinlerinin bazı yönlerini savunuyordu. Sırplarla Hırvatların iki ulus mu yoksa bir ulusun iki parçası mı oldukları meselesi, tartışmalı bir siyasi mesele olarak kalacaktı.

Macaristan krallığında sakinlerin çoğunluğunun sınırlı oy hakkıyla siyasi sürecin dışında bırakılması, ulusal gelişmelerin anlaşılmasının önündeki büyük bir engeldir. Bütün ulusal hareketlerin ve tabii Macaristan hükümetinin temsilcileri, nüfusun küçük bir kesimindendi. Bunlar "ulus" ve "halk"ı temsil ettiklerini iddia ediyorlardı; fakat aslında çoğunlukla şahsi olarak kendi milliyetlerine mensup köylülerden, başka bir etnik kökene sahip köylülerden oldukları kadar uzaklardı. Halkın gerçekten ne düşündüğü, köylü partilerinin iktidara geldiği savaş sonrasına kadar tespit edilemedi.

NOTLAR

1 Jozo Tomasevich, *Peasants, Politics and Economic Change in Yugoslavia* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1955), s.130.
2 Peter F. Sugar, *Industrialization of Bosnia-Hercegovina, 1878-1918* (Seattle: University of Washington Press, 1963), s. 29.
3 Tomasevich, *Peasants, Politics and Economic Change,* s.108.
4 C. A. Macartney, *The Habsburg Empire, 1790-1918* (Londra: Weidenfield & Nicolson, 1969), s. 745.
5 Robert A. Kann, *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918* (Berkeley: University of California Press, 1974), s. 463.
6 Viktor Novak, *Antologija Jugoslovenske Misli i Narodnog Jedinstva, 1390-1930* [Yugoslav fikri ve ulusal birliği antolojisi, 1390-1930] (Belgrad: Štampa Državne Štamparije, 1930), s. 515-517.
7 Constantin Daicoviciu ve Miron Constantinescu (ed.), *Brève histoire de la Transylvanie* (Bükreş: Éditions de l'académie de la république socialiste de Roumanie, 1965), s. 331.

BÖLÜM 3

Avrupa'da Osmanlı Hakimiyetinin Sonu: Arnavutluk ve Makedonya Sorunu

OSMANLI İMPARATORLUĞU

BERLİN Kongresi kararları, Balkan yarımadasındaki Osmanlı topraklarını fevkalade azalttı. Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın iç politikalarını kontrol etme yeteneğini kaybetmiş olmasına rağmen, bu devletlerin hala imparatorluğun parçası olması, Babıali'ye hem itibar hem de dış ilişkilerde bazı pratik faydalar sağlıyordu. Bundan başka Epir'in bir parçası olan Teselya ile Sırbistan ve Karadağ sınırında bulunan topraklar teslim edilmişti. Hala Osmanlı hakimiyetinde bulunan Bulgaristan, Doğu Rumeli, Bosna, Hersek ve Yenipazar Sancağı artık doğrudan İstanbul'un kontrolünde değildi. Buna karşılık, ağır kayıplara rağmen, geniş Makedonya ve Arnavutluk toprakları, Epir'in büyük bölümü ve Trakya imparatorluğun elinde kalmıştı. Habsburg'un Bosna-Hersek'i işgalinin bir gün sona ereceği ve bu vilayetlerin geri alınacağı umudu hiçbir zaman bitmedi. Osmanlı hükümetinin karşısındaki soru, elde kalan memleketlerin nasıl en iyi şekilde idare edilebileceği ve gerek Balkan halkının gerekse büyük güçlerin başka taleplerine karşı nasıl savunulabileceğiydi.

Dönemin sultanı II. Abdülhamid 1876'da, otuz dört yaşındayken bir devrim ve savaş döneminde tahta çıkmıştı. İki selefinin saray ayaklanmalarıyla azledilmelerine tanık olmuş ve iktidardaki ilk yılında Balkan devletleri ve Rusya'yla savaşmaya mecbur edilmişti. Bu hadiselerin onun güçlere ve etrafındakilere yönelik tutumunda derin bir etki bıraktığı açıktır. Saltanatının ilk yıllarında, danışmanları ve yabancı temsilcilerle ilişkilerinde korku ve şüphe belirtileri gösterdi. Tahta çıkarken anayasal hükümet kurma sözü vermişti, fakat şahsen bu sisteme inancı yoktu. Durumu emin hale gelir gelmez, meclisi dağıttı ve başlıca reformcuları sürgüne gönderdi. Bundan sonra müstebit yetkilerini ve imparatorluğun sorunlarına en iyi çözüm olacağına inandığı merkezi hü-

kümeti yeniden tesis etti. Kendisinin beyan ettiği gibi: "İkna ve liberal müesseseler yoluyla ıslahata yönelen babam Abdülmecid'i taklit etmek istemekle hata yaptım. Ben dedem Sultan Mahmud'un izinden gideceğim. Ben de artık onun gibi anlıyorum ki Allah'ın beni korumakla vazifelendirdiği halk ancak kuvvet yoluyla sevk edilebilir."[1]

Otorite merkezi artık bürokrasi değil, saraydı. Hakimiyet sultanın elindeydi ve devlet işlerini o idare ediyordu. Memurlarının bütün önemli raporlarını okuyor ve en önemli kararları o veriyordu. Abdülhamid idaresi gerçekten de seleflerininkinden daha müstebitti. Sıkı bir polis denetimi uyguluyordu; muhalefetinden şüphe edilen kimseler tutuklanıyor; mahkum, hatta idam ediliyordu. Şiddetli sansür de uygulamaya konuldu. Sadece sultanın tenkit edilmesi yasaklanmakla kalmadı; yayımlanan eserler de dikkatle tetkik ediliyordu: "Bazı 'fitneci' yazarların ... ve Racine, Rousseau, Voltaire, Hugo ve Zola gibi Avrupalı yazarların eserleri yasaklandı. 'Anarşi', 'hürriyet', 'grev', 'anayasa', 'ihtilal', 'suikast', 'sosyalizm', 'dinamit' ve 'Murad' gibi belli imaları olan kelimeler de kullanılamıyordu. Gazete ve matbaalar, kanunu ihlal ettikleri zaman para cezasına çarptırılıyor ve/veya bir süreliğine kapatılıyordu."[2] Abdülhamid, memurlarını birbirlerinin faaliyetleri hakkında rapor vermeye teşvik ediyor ve onları birbirlerine karşı kışkırtıyordu. Düşmanlarını kontrol altında tutmak için bir casus ağından faydalanıyordu.

Bu metotlara rağmen, Abdülhamid kararlı bir ıslahatçıydı. Topraklarının idaresine çok önem veriyor ve etkin bir merkezi kontrol istiyordu. Komşu Balkan kralları gibi, onun da büyük mali sorunları vardı. Memurlarının maaşlarının ödenmesi çoğu zaman epey gecikiyordu. Bu zayıflık, girişilebilecek iç imar işlerini de kısıtlıyordu. Sultan, daha iyi ulaşımla, özellikle de demiryolu inşasıyla fevkalade ilgiliydi; 1908'de imparatorluk 5883 kilometrelik demiryoluna sahipti. Ancak yol sistemi hala gelişmemiş durumdaydı. Kaldırım döşeli bazı anayollar olsa da, yolların çoğunun toprak yollardan pek farkı yoktu.

İmparatorluk hala mamul mallar konusunda Avrupa'ya bağımlı olan, esasen zirai bir devletti. 19. yüzyıl boyunca, özellikle de İngiliz hükümeti Babıali'yi serbest ticaret politikaları izlemeye ikna etmişti. Ticari antlaşmalarda düşük tarifeler şart koşuluyordu. Bundan dolayı ülke ticareti canlıydı; fakat zirai mahsul ve hammaddenin mamul mallar ve sömürge ürünleriyle değişimine dayanıyordu. Üzüm, incir, zeytinyağı, afyon, ipek ve madenler gibi kalemler ihraç ediliyor; giyim eşyası, mensucat, tıbbi teçhizat ve şeker ithal ediliyordu.

Özellikle de Avrupa'daki ciddi toprak kayıplarına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu yüzyılın sonunda hala önemli bir güçtü. Bütün bağlı memleketlerin

sakinleri de dahil edilirse, 1897'deki nüfus 39.096.294'tü. Eğer sadece vergi maksadıyla doğrudan hükümetin idaresinde bulunan insanlar sayılacak olursa, bu rakam 19.050.307'dir.[3] 1878'den sonra devletin, çoğu Hristiyan ulusların ilerleyişiyle yurtlarından ayrılmaya zorlanan Müslüman mültecilerin geçimini sağlama sorunu hala mevcuttu. 1878-1884 yılları arasında, devlet böyle 812.193 insana bakmak zorundaydı; 1884-1897 arasında bu rakam 202.822 idi. Bu aileleri, azalan Osmanlı topraklarına yerleştirmek zordu. Bunların çoğu ülkeye fakirlik içinde, bundan dolayı da yeni birer hayat kurmak için gereken paradan yoksun bir halde geliyordu.

İstanbul hala Osmanlı hükümetinin ve imparatorluğun merkeziydi. 1844'te nüfusu 391.000'di; fakat 1913'te, Balkan Savaşlarından sonra, bu rakam 909.978'e yükselmişti. Büyük Balkan şehirleri gibi Osmanlı başkenti de, kaldırım döşeli sokakları, gaz lambaları ve atlı arabalarla modern bir metropolün vasıflarını kazanmıştı. Bulgaristan'ın birleşmesinden sonra, şehir son derece savunmasız bir durumdaydı; bu muhtemel düşman devletin hududu çok yakındaydı.

Abdülhamid'in bütün saltanat dönemine bir dizi askeri ve diplomatik felaket damgasını vuracaktı. Devletin maruz olduğu tehlikeleri iyi bilen sultanın en büyük endişelerinden biri ordusunu güçlendirmekti. Bu konuda Alman askeri danışmanlara güvenmeyi tercih etti; çünkü Almanlar, en azından saltanat döneminin başlarında, daha tarafsız görünüyorlardı. Almanlardan silah da satın aldı. 1885 ve 1888'de Boğazları savunmak için Krupp topları alındı; bu hareket özellikle de İngilizlerin hükümeti etkileme imkanlarını sınırlıyordu. Ancak ülkenin mali bakımdan son derece zayıf olması, etkin askeri ıslahatlar yapılmasını engelliyordu. Ordu bundan dolayı Osmanlı topraklarını gerektiği gibi koruyacak durumda değildi. Bu koşullar altında Berlin Antlaşması ve buna bağlı antlaşmaların Osmanlı'nın geri çekilişine son vermemesi hiç de şaşırtıcı değildir. 1882'de İngiltere, Mısır'ı fiilen işgal etti; 1885'te Bulgaristan ve Doğu Rumeli birleşti. 1890'larda, imparatorluğun Ermeni nüfusunu ilgilendiren bir kriz, uluslararası ilgiyi üzerine çekti. Tek parlak husus 1897'de Yunanistan ordusunun yenilmesiydi; fakat büyük güçler, Babıali'nin bu zaferden faydalanmasına engel oldu. Girit, bütün pratik gayeler bakımından kaybedilmişti. 20. yüzyıl başında, Arnavutluk ve Makedonya topraklarındaki koşullar giderek istikrarını kaybediyordu. Makedonya'daki kargaşalık Habsburg ve Rusya'nın diplomatik müdahalesine yol açacaktı.

Bu dönemde, büyük güçler ve Balkan uluslarından gelen baskı böylece arttı. Osmanlı İmparatorluğu artık, geçmişte olduğu gibi İngiltere'nin desteğine güvenemezdi. Mısır'ın işgaliyle bu bölge ve Süveyş Kanalı, Boğazlar ve İstanbul

yerine, İngiliz politikasının odağı haline geldi. Fakat büyük güçlerin Doğu Sorunu'nun canlanmasını istememelerinin Babıali'ye yardımı dokundu. Çağın büyük sömürgeci yayılımına iştirak eden bu güçlerin dikkati Afrika ve Uzak Doğu ve bu bölgelerdeki karşılıklı rekabetleri üzerinde toplanmıştı. Buna rağmen kriz zamanlarında Osmanlı işlerine müdahale etme niyetlerinden vazgeçmemişlerdi. Sömürge fethine duyulan ilginin canlanması, Akdeniz seyir hatlarının kontrolünün önemini iyice arttırdı. İngiltere ve Rusya'nın alemşümul çatışması, Boğazların statüsüne daimi bir önem kazandırdı.

II. Abdülhamid büyük güçlerin ve imparatorluğundaki gayrimüslim ulusların faaliyetlerinden bizzat fevkalade şüphe duyuyordu. Devlet için sağlam bir ideolojik temel arayışındaki sultan, yeniden İslam'a ve Pan-İslamcı ideallere döndü. Anıt ve camiler onarıldı; sultan diğer İslam ülkelerinin işlerine de büyük ilgi gösteriyor ve bu ülkelerin liderlerinin ziyaretlerini teşvik ediyordu. 1870'ler ve 1880'lerde, İslam dünyası Hristiyan büyük güçlerin çoğunun saldırısı altındaydı. Bunların en önemlilerinden biri, Rusya'nın Orta Asya'ya girmesi idi ki bu hareket 1881'de Göktepe'nin düşmesi ve 1884'te Afgan hududu yakınlarındaki Merv'in işgal edilmesiyle son noktasına ulaştı. Gördüğümüz gibi, Rus zaferlerinin sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'na pek çok Müslüman mülteci geldi.

İç işlerinde, hala Osmanlıcılık ve imparatorluk dahilinde eşit vatandaşlık fikri vurgulanıyordu. Buna karşılık özellikle Türk meselelerine duyulan ilgi artıyordu. Bu eğilim hem Osmanlıcılığa hem Pan-İslamcı fikirlere ters düştüğünden, resmi destek bulamadı. Fakat Balkanlar'da gördüğümüz milliyetçilik türünün Türk muadiliydi. Aynı zamanda uluslararası alanda da öneme sahipti. Bütün Türk halklarının birliği fikri, Turancılık, çok sayıda Türk'ün yaşadığı Rusya'daki olayları etkileyebilirdi.

II. Abdülhamid'in müstebit idaresi ve bunun yanı sıra imparatorluğun devam eden gerilemesi doğal olarak, özellikle de halkın eğitimli ve entelektüel kesimlerinde epey muhalefet doğurmuştu. Öğretmenler, öğrenciler, devlet memurları ve ordu mensupları, ülkelerinin yaşadığı güçlüklerin pekala farkındaydı ve bu gruplar Avrupa siyasi ve sosyal düşüncesiyle temas halindeydi. Bu insanlar ne yapılması gerektiği hususunda birbirlerinden çok farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen, 1838-1876 arasındaki Tanzimat ıslahatçılarının çoğunun sahip olduğu, değişim ve modernleşmenin başarıyla tepeden gelebileceği fikrini benimsemiyorlardı. Bu sebeple de 1876 anayasasının yeniden yürürlüğe konmasını ve istibdadın son bulmasını istiyorlardı. Onların birçoğu, imparatorluğun toprak bütünlüğünün korunmasını şiddetle arzu ediyordu ve bu yüzden Balkan uluslarının taleplerine anlayışla yaklaşmıyorlardı.

Birçok entelektüel ve politikacı, Abdülhamid idaresinin baskıcı nizamlarından ötürü göç etmek zorunda kalmıştı. Paris, Londra, Cenevre, Bükreş ve İngiliz idaresindeki Mısır gibi merkezlerde yaşayan bu insanlar, birbirleriyle temaslarını sürdürüyor, toplantılar düzenliyor ve gazeteler çıkarıyordu. Yüzyılın sonunda, muhalif gruplar birleşerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni, genelde Jön Türkler adıyla anılan partiyi kurdular. Bu partinin programı, gerektiği takdirde devrimle, meşrutiyetin yeniden ilanını talep ediyordu. II. Abdülhamid tahttan indirilecek ve yerine ailesinin başka bir ferdi getirilecekti. Devlet böylece meşruti monarşi olacaktı.

Muhalefetin talepleri ordu içinde çok destek bulacaktı. Dış politikadaki sürekli olarak kaydedilen başarısızlıklar, güçlerin Makedonya meselesine müdahalesiyle birleşerek, özellikle de subaylar arasında, hükümete duyulan memnuniyetsizliği arttırdı. Askeri İttifak'taki Yunan meslektaşları gibi onlar da, politikacıların ülkenin güvenliği ve ilerlemesini tehlikeye attığına inanmaya başlamışlardı. Hoşnutsuzluğun en yoğun olduğu yer, hükümetin durumu yatıştırmaktaki başarısızlığına doğrudan şahit olan ve 1903'ten sonra gelen yabancı müfettişlerin varlığına içerleyen Makedonya Üçüncü Ordusu'ydu. Subaylar şiddetli bir devrim yapmak istemiyorlardı; tek istedikleri sultana anayasayı yeniden ilan ettirmekti. Fakat hadiseler onları başka bir yönde davranmak zorunda bıraktı.

Makedonya'daki komploların haberleri kısa zamanda sultana ulaştı. Söylentileri araştırmak için casuslar gönderdiğinde, bu adamların bazıları öldürüldü. Haziran ve Temmuz 1908'de kendiliğinden isyanlar baş gösterdi. Sadık birlikler bu hareketi bastıracak kadar güçlü değildi; bu sebeple Abdülhamid Temmuz ayında İttihat ve Terakki ile Makedonya ordusunun anayasanın yeniden ilanı talebini kabul etti. Jön Türk devrimi böylece başarı kazanmış oluyordu: Sultan hala tahtında idi, fakat gerçek iktidar Jön Türklerin elindeydi.

Devrimci rejim en başından beri ciddi güçlüklerle karşılaştı. Başlangıçta imparatorluğun her yanında büyük coşku olmasına rağmen, bu coşku büyük ölçüde yeni liderlerin gayelerinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanıyordu. İttihat ve Terakki mensupları Osmanlıcılığa inanıyor; imparatorluğu devam ettirmek istiyorlardı. İmparatorluğun bütün vatandaşlarına eşit konum sunuyorlardı, fakat tek tek milliyetlere özel tavizler vermeye hazır değillerdi. Bu tavır, özellikle de çoğu, ulusal taleplerinin karşılanacağı beklentisiyle isyana destek vermiş olan Arnavutları etkiledi. Hareketin başka bir zayıf tarafı, tek ve muteber bir lider çıkaramaması ya da açık bir devrim programı hazırlayamamasıydı. Harekete katılanlar gayelerine göre kendi aralarında bölünmüşlerdi. Üstelik liderler de kararlı hareket edemiyorlardı. Karargahlar Selanik'te kaldı; fa-

kat İttihat ve Terakki hükümete danışmanlık etmek üzere İstanbul'a yedi kişilik bir heyet gönderdi. Böylece devletin idaresi hala eski memurların elinde bulunuyordu ve hükümetin fiili çalışmasında heyetin pek fazla etkisi yoktu.

Devrim, güçlerin davranışlarından da zarar gördü. Ekim ayında, görmüş olduğumuz gibi, Habsburg monarşisi Bosna-Hersek'i ilhak etmiş ve Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmişti. Yenipazar Sancağı Osmanlı idaresine iade edilse de, buranın geri alınması, diğer memleketlerin nihai kaybedilişini pek de telafi etmiyordu. Buna rağmen genel meclis seçimi yapıldı. Zafer kazanan İttihat ve Terakki Partisi'nin baskısının açık olduğu oylamada, bu parti bir koltuk hariç bütün koltukları kazandı. Uluslara göre dağılıma bakılacak olursa, mecliste 147 Türk, 60 Arap, 27 Arnavut, 26 Rum, 14 Ermeni, 10 Slav ve 4 Yahudi bulunuyordu.

Ancak II. Abdülhamid de destekçisiz değildi ve Nisan 1909'da İstanbul'da bir karşı devrim gerçekleşti. Bu hareketin tabanı, tüccar, zanaatkar, köylü ve fakir sınıflardan başkalarının oluşturduğu, şehrin Müslüman nüfusuydu. Gösteriler yaparak taleplerde bulundular ve sultan bu talepleri kabul etti. Makedonya ordusu bunun üzerine hücuma geçerek ayaklanmayı bastırdı. Abdülhamid tahttan indirilerek yerine V. Mehmed getirildi.

İttihat ve Terakki hala devlete tam olarak hakim değildi. Ordu hükümete doğrudan müdahale etmiyordu, buna rağmen etkisi aşikardı. Yeni rejim başlangıçta meclisi yetki merkezi haline getirdi ve merkezi idare sistemi muhafaza edildi. Devrimin, elbette daha, dış sorunlarla ve imparatorluk içindeki kargaşalıkla ilgilenmesi gerekiyordu. Çok geçmeden, İtalya'nın 1911'de Osmanlı tabiyetindeki Trablusgarp'a saldırmasıyla başlayan yeni krizler baş gösterecekti. Bu savaşta da yenilen Osmanlı hükümeti, bu Afrika vilayetinin teslim edilmesine ve İtalya'nın Yunanlıların yaşadığı Oniki Ada'yı işgal etmesine razı oldu. Arnavutluk ve Makedonya'da Osmanlı'yı daha da büyük tehlikeler bekliyordu.

ARNAVUTLUK ULUSAL HAREKETİ

Geçmişte Arnavutluk bölgesi çoğu zaman Osmanlı otoritesine güçlü bir direniş merkezi olmuştu. Fakat kendi kontrollerinde özerk siyasi birimler kurmak isteyen Müslüman paşalar, komşu bölgelerdeki Hristiyan uluslarının hareketiyle kıyaslanabilir bir Arnavut ulusal hareketini temsil etmiyordu. Yerel özerkliğe güçlü bir arzu duyulmasına ve Babıali'nin vergilerine büyük direniş olmasına rağmen, yüzde 70'i Müslüman olan nüfusun büyük çoğunluğu, tabii

ki geleneksel hak ve imtiyazlar korunduğu müddetçe, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalmak taraftarıydı. 1878 Prizren Birliği, esasen yabancı güçlerin Arnavutların ulusal topraklarına tecavüzünü engellemek amacıyla kurulmuştu; amaç, bağımsız bir Arnavutluk'un kurulması değildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun aşikar gerilemesi ve Hristiyan devletlerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla, Arnavutluk liderliğinin bazı unsurları, dönemin Avrupa milliyetçiliğine daha uygun programlar geliştirdi. Dinsel ayrılıklar yerine, kültürel ve dilsel birliği vurgulayarak, dört vilayet yani Yanya, Kosova, Manastır ve İşkodra'dan meydana gelen bir Arnavutluk devletinin kurulmasını istiyorlardı. İdare ve eğitim dili Arnavutça olacaktı. Böyle bir planın hayata geçirilmesi çok zordu. Söz konusu bölgelerin hiçbir bakımdan tamamen Arnavut olmadığı açıktı; Yunanlılar ve Slavların bu bölgelerin en azından bir kısmına yönelik haklı tarihi ve etnik talepleri vardı. Üstelik hem Babıali hem de Patrikliğin kendi etki ve otoritelerini azaltacak teşebbüslere karşı direnmesi beklenebilirdi. Dil meselesi özellikle zor olacaktı. Tanzimat ıslahatları döneminde, ilköğretimin milli dillerde olması gerektiği ilkesi kabul edilmişti. Ancak Arnavutların meskun olduğu bölgelerde, dini millet esası korunuyordu. Bundan dolayı Müslüman öğrenciler Türk-İslam kurumlarında; Ortodokslar Rum okullarında; Katolikler de İtalyan okullarında eğitim görüyordu; fakat bazı dersler Arnavutça'ydı. Gayet doğal olarak, bu sistem hem Katolik, Müslüman ve Ortodoks din otoritelerine hem de Osmanlı yönetimine uygundu.

Arnavut ulusal uyanışının gerçekleşmesi bundan dolayı kolay değildi. İnsanların ortak bir dini veya coğrafi merkezi yoktu; tarihsel olarak çeşitli Osmanlı idari bölgelerine ayrılmışlardı. Prizren Birliği'nin dağılmasından sonra, muteber bir ulusal lider yoktu. En büyük birleştirici unsur, konuşulan dildi; fakat bu dil, standart bir edebi formdan, hatta genel olarak kabul edilen bir alfabeden bile yoksundu. Bu konudaki tercihin gelecekte büyük olası etkileri olacaktı: Latin, Kiril ve Arap alfabeleri gibi çeşitli alfabeler, siyasi yönelimdeki farklı yönleri temsil ediyordu.

Diğer Balkan ulusal uyanışlarında olduğu gibi, siyasi mücadeleden önce bir Arnavut kültürel hareketi meydana geldi ve bu mücadeleye eşlik etti. 19. yüzyılda, Avrupalı entelektüeller arasında, egzotik ve romantik bir bölge olarak gördükleri Arnavutluk'a yönelik büyük merak vardı. Avusturyalı araştırmacı J. G. von Hahn bir gramer, kısa sözlük ve bir folklor derlemesi yayımladı. Özellikle de yurt dışındaki Arnavut topluluklarda Arnavut tarihine büyük ilgi gösteriliyordu. Avrupalı tarihçiler bu dönemde, Arnavutların doğrudan, Balkanlar'ın bilinen en eski sakinleri olan İlliryalıların torunları olduğuna kanaat getirmişti. Yunanlılar ve Romalılar gibi, Arnavut milliyetçiler de antik bir mirasla övünebilirlerdi.

Prizren Birliği'nin sindirilmesiyle ulusal faaliyetler, siyasi alandan kültürel alana yönlendirilmek zorunda kaldı. Dilin geliştirilmesi ve eğitimde kullanılmasının sağlanmasına büyük önem veriliyordu. Alınacak çok yol vardı. 1878'de en gelişmiş Ergiri, Berat ve Avlonya sancaklarında 80 Türk okulu, 163 Rum okulu vardı; fakat hiç Arnavutça ders verilmiyordu. İşkodra'daki iki Katolik kurumu bu dilde eğitim veriyordu; fakat İtalyanca'ya göre ikinci dildi. 1879'da İstanbul'da Arnavutça Basın/Yayın Derneği'nin kurulmasıyla Arnavut kültürel gelişimine büyük bir destek geldi. Benzer Balkan dernekleri gibi, bu derneğin de hedefi milli dilde kitap, dergi ve gazetelerle yabancı eserlerin çevirilerini yayımlamaktı. Dernek başkanı Sami Fraşeri'ydi. Kardeşi, büyük Arnavut şair Naim Fraşeri teşkilatta önemli rol oynadı ve ders kitapları hazırladı. Kültürel hareket İtalya, Mısır, Romanya, Bulgaristan, İstanbul ve ABD'deki Arnavutlar arasında kuvvetli destek bulmaya devam etti. Kitaplar basıldı; milli gurur ve bilinç arttı. Ancak asıl Arnavutluk'ta çok az başarı kazanıldı. Bazı okullar gizlice eğitim veriyordu. 1887'de Görice'de ilk resmi yetkili kurum olarak bir özel okul açıldı. Bunu başkaları izledi fakat bunlar çok geçmeden Osmanlı memurları tarafından kapatılacaktı. 1902'de Görice'deki okul da aynı şekilde kapılarını kapattı.

II. Abdülhamid'in merkezi idareden yana kullandığı tercihi, Arnavutluk topraklarında hem milliyetçi fikirli kimseler hem de kendi işlerini kendileri idare etmeye alışkın olan dağ aşiretleri tarafından sert direnişle karşılandı. Bu ikinci grup, düzenli vergi toplanmasıyla ya da orduya etkin asker alımıyla sonuçlanabilecek ıslahatlardan hiç hoşlanmıyordu. Bu direniş hem Müslümanlar hem de Hristiyanlardan destek görüyordu; iki cemaat de İstanbul'un hakimiyetine girmek istemiyordu. Çünkü Berlin Kongresi'nden otuz yıl sonra, Babıali bölgedeki siyasi durumu kontrol altına alma uğraşlarına hala devam ediyordu. Prizren Birliği'nin taşra teşkilatlarını kapatmış ve şüpheli milliyetçi tahrikçileri tutuklamıştı. Ancak Osmanlı hükümeti çok ileri gitmekten korkuyordu; böyle bir hareketin bir isyan başlatabileceğinden haklı olarak endişe duyuyordu. 1885'te bazı tavizler vererek siyasi suçluları serbest bıraktı; dağlık bölgelerde ıslahatların bazıları askıya alındı. Gördüğümüz gibi, Arnavutça'nın kullanımına birkaç okulda izin verilmişti. Fakat bu nizamların birçoğu yüzyıl sonlarında, İstanbul'daki bir reaksiyon döneminde yürürlükten kaldırıldı.

Sırp, Bulgar, Karadağlı ve Yunanlıların Osmanlı İmparatorluğu'ndan Avrupa'da geriye kalanlara yönelik devam eden rekabetini gözleyen Arnavut liderlerin, ulus topraklarının parçalanma tehlikesinde olduğundan korkmaları için haklı nedenleri vardı. Berlin Kongresi sırasında içine düşürüldükleri durum yeniden meydana gelebilirdi. Tek bir Arnavut siyasi biriminin olmaması fevka-

lade tehlikeliydi. Dört vilayetin birleştirilmesi talebi de bundan dolayı ulusal bir zaruretin ifadesiydi. Babıali bu talebe cevap vermediğinde, Arnavutlar yine bizzat teşkilatlanmaya başladı. Arnavut temsilcilerin toplantıları İpek'te, Kasım 1897 ve tekrar Ocak 1899'da gerçekleşti. Benimsenecek program konusunda hala genel bir uzlaşma mevcut değildi. Temsilcilerin birçoğu hanedana sadık kimselerdi ve hükümetin tavrını kabul ediyorlardı. Değişim isteyenler arasında iki genel görüş hakimdi. Daha ılımlı olan ilki, Arnavutların meskun olduğu beş vilayetin (bunlar arasında Selanik de vardı) tek bir eyalet şeklinde birleştirilmesini istiyordu. Okullarda hem Arnavutça hem de Türkçe eğitim verilecekti, fakat Türkçe resmi dil olmayı sürdürecekti. Bu plan muhafazakarlardan destek buldu. Daha radikal gruplarsa sadece dört vilayetin birleştirilmesini, fakat bunlara tam özerklik verilmesini istiyordu. Devlet ve eğitim dili Arnavutça olacaktı. Bu program Arnavut liderlerinin çoğunun onayını kazandı. Başlıca destekçisi Hacı Molla Zeka yeni Arnavut Birliği'nin başkanı oldu. Bu teşkilatın ömrü çok kısa oldu. Osmanlı hükümeti derhal ulusal muhalefete karşı harekete geçti ve 1902'de Hacı Molla Zeka idam edildi.

Arnavut milliyetçiliği 1903'te, aynı yılda gerçekleşen Makedonya ayaklanmasının ve bu bölgedeki düşmanlıkların artmasının sonucu olarak yeni bir hız kazandı. Arnavut nüfusu bu noktada kendisini gerçek bir tehlikede görüyordu. Müslümanlar olarak, Arnavutlar defalarca Bulgar, Sırp ve Yunanlı terör gruplarının saldırılarına hedef oldu. Büyük güçlerin devam eden tahrik ve müdahaleleri, beraberinde Makedonya Arnavutlarının başka bir parçalama planıyla Balkan devletlerine verilmesi tehlikesini getirdi. Kendilerini müdafaaya geçen Arnavutlar kendi silahlı çetelerini kurmaya mecbur oldu. Aynı zamanda yeni bir nesil de temayüz etmişti; bu neslin diğer Balkan devletlerindeki çağdaşlarıyla pek çok ortak özelliği vardı. Kasım 1905'te, genç entelektüellerden oluşan bir grup Manastır'da, Arnavutluk topraklarının dört bir yanında şubeleri olan, Arnavut Kurtuluş Komitesi adında gizli bir dernek kurdu. Ocak 1906'da, Bajo Topulli önderliğinde gerilla birimleri oluşturuldu ve hem Osmanlı ordusuna hem de Hristiyan teröristlere karşı savaşmak üzere eğitildi. Eylül 1906'da, hareketleriyle Arnavut milliyetçileri kızdıran Yunan Goriçe metropolitine düzenlenen suikastten bu teşkilat sorumluydu.

Jön Türk hareketi en başından beri bazı Arnavut liderlerinden destek bulmuştu. Türk üyeler gibi bu Arnavutlar da, kendi taleplerini karşılamadığı gibi Makedonya'daki anarşik durumu da idare edemediği açık olan II. Abdülhamid rejiminden memnun değildi. İşbirliği temel bir yanlış anlamaya dayanıyordu. Arnavut liderler, davaları başarı kazandığı zaman İttihat ve Terakki'nin kendilerine özerklik vermesini bekliyordu. İsyan Temmuz 1908'de başarılı olunca,

destek gösterileri yapıldı ve geleceğe yönelik büyük umutlar vardı. Başlangıçta gerçekten de gelişmeler oldu. Göçmenler geri döndü ve Arnavutça gazeteler çıktı. Birleşik, özerk bir Arnavut devletinin kurulacağına dair umutlar büyüktü.

Fakat gördüğümüz gibi Jön Türk hareketi, imparatorluğun daha fazla dağılmasına değil, güçlendirilmesine vakfedilmişti; liderleri ulusların haklarını değil, Osmanlıcılığı destekliyordu. Kesinlikle federal bir teşkilat kurma niyetleri yoktu. Arnavut liderlere muamelede, Jön Türkler bazı sınırlamalarla karşı karşıyaydı. Onlar da seküler bir hareketi temsil ettiklerinden, dini bir esasa dayanarak kolayca Arnavutların desteğini talep edemiyorlardı. Aslında, 1909 karşı devrimi Müslümanların, İttihat ve Terakki ilkelerinden memnuniyetsizliğini ifade ediyordu; buna karşılık Arnavutların İstanbul'la temel bağlantısı İslam'dı. Dini hakimiyet kabul edilebilirdi; ancak siyasi idare kabul edilemezdi. İttihat ve Terakki ile Arnavut milliyetçiler arasında çatışma kaçınılmazdı. Aslında zaferinden kısa bir süre sonra yeni Jön Türk hareketi, selefinin yaklaşımlarının çoğunu benimsedi. Ulusal siyasi faaliyetler bastırıldı ve Jön Türk adayları, İstanbul'da toplanmaya çağrılan meclis için yapılan seçimlerde polisten destek aldı. Buna rağmen dönemin önde gelen Arnavut lideri İsmail Kemal Vlora vekil seçildi.

Öte yandan hem kültürel hem siyasi faaliyetler devam ediyordu. Kasım 1908'de, Arnavut temsilciler Manastır'da toplanarak standart form olarak resmen Latin alfabesini kabul ettiler. Aynı zamanda siyasi tartışmalar sürdürülüyordu ve siyasi ve kültürel birlik arzusu tekrar teyit edildi. Jön Türk rejimi geçmişte pek çok münakaşaya neden olan birçok uygulamayı devam ettirdiğinde, Arnavut direnişi daha da büyüdü. Vergiler arttırıldı ve yine dağlık bölgeleri kontrol altına alarak buralardan asker toplamak için teşebbüslerde bulunuldu. Gerilla çeteleri ve ulusal derneklerin kurulmasına karşı da kanunlar çıkarıldı.

İstanbul'a karşı büyük bir isyanın çıkışı için zemin böyle hazırlandı. 1909 baharında, silahlı bir ayaklanma için yerel cemiyetler tarafından hazırlıklar yapıldığının işaretleri ortaya çıktı. Arnavut liderler yeni rejimin büyüsünden kurtulmuş, komşularının niyetlerinden büyük korku duyuyordu. Bulgaristan'ın henüz bağımsızlığını ilan ettiği ve Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak ettiği hatırlanacaktır. Bir kez daha Osmanlı hükümetinin kendi toprak bütünlüğüne ve uluslararası konumuna yönelik bir saldırıyı kontrol edemediği görülmüştü. Makedonya'daki durum, büyük güçlerin müdahalelerine rağmen, hala aynı güvenilmez durumunu sürdürüyordu.

Eylül 1909'da, Arnavut liderler tarafından, bu kez İlbasan'da başka bir toplantı düzenlendi. Latin alfabesi tercihi tekrar teyit edildi; bir öğretmen okulunun kurulması için gereken hazırlıklar yapıldı ve bu okul o yıl açıldı. Dağ aşi-

retleri de merkezi hükümete direniş için örgütleniyordu. Osmanlı hükümeti, uyarılara rağmen, inatçı tutumunu sürdürüyordu. Sadakat bekliyor ve Latin alfabesine karşı çıkarak Arapça yazının benimsenmesini tercih ediyordu. En sonunda, Mart 1910'da, Priştine'de başlayıp kısa zamanda bütün Kosova vilayetine yayılan bir ayaklanma baş gösterdi. Bu ayaklanma ancak üç aylık savaştan sonra bastırılabildi. Bu hadise bütün Arnavutluk topraklarında yankı uyandırdı. Ayaklanmanın sonunda, Osmanlı hükümeti Arnavut ulusal teşkilatlarıyla okullarını kapattı ve neşriyatı durdurdu. Liderler mahkum edildi. Fakat Babıali'nin hiçbir zaman kontrol altına alamadığı bir grup olan dağlılar ayaklanmaya devam etti.

Osmanlı hükümeti kuvvet kullanarak Arnavut direnişinin önüne geçebilecek durumda değildi. İmparatorluğun dört bir yanında problemlerle karşı karşıya olduğundan, nihayet çoğunluğu Müslüman olan ve bağımsızlık değil özerklik isteyen bu insanlarla uzlaşmaya teşebbüs etti. Haziran 1911'de sultan bizzat Kosova'ya ziyarette bulundu. Aynı zamanda eğitimde bazı tavizler verildi ve vergileri azaltmak için kanunlar çıkarıldı. Ayrıca toplanan askerlerin sadece Arnavut vilayetlerinde görev yapacağına ve bu bölgelere atanan devlet memurlarının bölge dilini bilmesi gerektiğine karar verildi. Bu kanunlar ilkin sadece kuzeyde yürürlüğe konmasına rağmen, kısa zamanda güneyde de uygulanmaya başlandı. Babıali böylece okullar, Arnavutça, askere alma ve vergilendirme konularında önemli tavizler vermiş oluyordu. Latin alfabesi de kabul edildi. Fakat Osmanlı hükümeti, dört vilayetin birleştirilmesi meselesinde taviz vermedi.

Eylül 1911'de Osmanlı İmparatorluğu'yla İtalya arasında savaş çıkınca, başka kazançlar için fırsat doğdu. Arnavut ulusal hareketi hala gerçek otoriteye ve bütün Arnavut topraklarındaki faaliyetleri idare edecek kabiliyete sahip merkezi bir liderliği olmamasından mustaripti. Ocak 1912'de Jön Türk rejimi meclisi dağıtarak yeni seçimler yapılacağım ilan etti; bu seçimler de yine hile ve şiddet eşliğinde yapılacaktı. Nisan ayında Arnavutluk topraklarının bazı bölgelerinde isyanlar çıktı; Haziran ayında geniş bir alana yayılmışlardı. Osmanlı hükümeti bu sırada bölgede etkin kontrolü kaybetmişti. Buna rağmen Arnavut liderler arasında ulusal gayeler hususunda hala derin fikir ayrılıkları vardı; bir kısmı Jön Türk rejiminin düşürülmesinden fazla bir şey istemezken, diğerleri dört vilayetin tam idari özerklik verilerek birleştirilmesini talep ediyordu. Ağustos 1912'de isyancılar Üsküp'ü aldı; bu hareket Babıali'yi sarstı. Eylül ayında isyancıların taleplerinden bazılarını kabul etti, fakat son bir antlaşma tamamlanmadan Birinci Balkan Savaşı başladı. Bu hadise Arnavut liderler için acil durum yaratacaktı. Ulusal toprakları yine ciddi olarak Hristiyan Balkan devletleri arasında bölüşülme tehlikesine girmişti.

MAKEDONYA

Makedonya topraklarının kaderi 19. yüzyıl sonunda sadece önemli bir mesele olmakla kalmıyor, aynı zamanda bundan sonra da Balkan devletleri arasındaki başlıca bir ayrılık noktası olmayı sürdürüyordu. 25 bin mil karelik alana yayılan ve yaklaşık bir milyon nüfusu olan Makedonya'nın kesin siyasi sınırları yoktu; fakat üç vilayetin; Selanik, Kosova ve Manastır'ın parçasıydı. Bölgenin genellikle, kuzeyde Şar Dağları; doğuda Rodop Dağları; güneyde Ege Denizi, Olimpos Dağı ve Pindus dağ sırası ile batıda Ohri Gölü'yle sınırlandığı düşünülür. Etnik bölünmeler konusu kesin olarak belirlenememektedir. Berlin Kongresi'nden sonra, bu bölgenin kaderi önemli bir mesele haline geldiği zaman, pek çok istatistik toplandı; sonuçlar genellikle araştırmayı yapanların menfaatlerini yansıtıyordu. Makedonya'da en az sekiz farklı halk yaşıyordu: Türkler, Bulgarlar, Rumlar, Sırplar, Arnavutlar, Ulahlar, Yahudiler ve Çingeneler. Ayrıca bazı kimseler şüphesiz kendilerini her şeyden önce Makedonyalı olarak görüyordu. Bosna-Hersekli Türkler, Arnavutlar ve Güney Slavlarmm dahil olduğu Müslüman unsur büyüktü; belki de nüfusun yarısını oluşturuyordu. Rusya veya Balkan devletlerinden kovulan Müslümanlar buralara gelmişti ve Arnavut nüfusun büyük kısmı genelde Müslümandı.

Bölgenin büyük önemi, stratejik konumundan kaynaklanıyordu. Burası yarımadanın kalbiydi ve Vardar ve Struma nehirlerinin vadilerini kapsıyordu. İstanbul'dan sonra en önemli Osmanlı ve Balkan limanı, aynı zamanda Makedonya'nın da ekonomi merkezi olan Selanik'ti. Şehir 1888'de demiryoluyla Belgrad'a bağlandı. Bosna-Hersek ve Yenipazar Sancağı'na sahip olan Avusturya-Macaristan, güneyde Ege'ye kadarki topraklarda, Rusya'nm Bulgaristan'da sahip olduğu gibi bir menfaate sahipti. Rusya ve İngiltere'nin, Boğazlara yakınlığından ve Balkanlar'daki güç dengesinde oynadığı rolden dolayı bölgenin kaderinde menfaati vardı. Balkan uluslarına göre, mesele çok daha acil ve hayatiydi: Makedonya'ya kim sahip olursa, yarımadadaki hakim stratejik konum onun olacaktı. Ayastefanos'un büyük Bulgaristan'ının başlıca gayesi, hatırlanacağı üzre, verilen sınırların Makedonya da dahil edildiğinde kendisini Balkanlar'daki en güçlü devlet haline getirmesiydi ve dönemin koşulları göz önüne alındığında, Bulgaristan'ın Rusya'nın bir vekili olarak hareket etmesi beklenirdi.

Makedonya ekonomik bakımdan verimli bir bölge değildi. Buradaki birçok çiftlik malikanelerinin çoğu Müslüman olan sahipleri, genellikle İstanbul veya Selanik'te yaşıyorlardı ve toprakların işletilmesini kahyalara bırakmışlardı; bu uygulama diğer yerlerde de gördüğümüz suistimallere yol açıyordu. Köylüler kendi arazilerini, Bosna *kmet*leri arasında hakim olan koşullarda işliyordu.

Mahsullerinin üçte biri ila yarısını vermeleri ve iş görmeleri isteniyordu. Kendi evlerine ve bahçelerine sahip olabilirler veya toprak sahibinin temin ettiği köylerde yaşayabilirlerdi. Bazıları araziyi kiralıyor ve ödemelerini nakdi veya ayni olarak yapıyordu. Hiç toprağı olmayan tarım işçileri de vardı. 1914'ten önce çiftlikler çöküş sürecindeydi; böylece köylülerin eline daha fazla toprak geçiyordu. Ayrıca birçoğu Arnavut, Türk ya da Slav kökenli Müslümanlar olan ve kendi arazilerinin sahibi bulunan özgür köylüler her zaman olmuştu. Bosna, Hersek ve Bulgaristan'dan gelen Müslüman mültecilerin yerleşmesi bunların sayılarını arttırdı.

Bölgenin temel ürünleri buğday, arpa, mısır, çavdar, tütün, haşhaş, pamuk ve pirinçti; büyükbaş hayvan, koyun ve keçi de yetiştiriliyordu. Toprağın verimsizliği ve geçmişte meydana gelen yoğun ağaç kesimi, bu bölgenin artan nüfusunu besleyemeyeceği anlamına geliyordu. Fakirlik ve toprakla ilgili sorunlar ise, ulusal ve dini rekabetin yanı sıra, bölgenin müşküllerine eklenen sosyal ve ekonomik huzursuzluk anlamına geliyordu.

19. yüzyıl sonunda, dört devlet Makedonya'da hak iddia ediyordu -Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Romanya. Bunlardan başka Arnavut liderler de, asgari düzeyde de olsa, Manastır ve Kosova vilayetlerinin gelecekteki kendi özerk bölgelerinin bir parçası olmasını istiyorlardı. Geçmişte olduğu gibi, iddialar üç ana ilkeye dayandırılıyordu: Tarihi geçmiş, nüfusun etnik terkibi ve güçler dengesinin muhafazasının gerekliliği. Üçüncü husus tazminat fikrini de kapsıyordu: Bir devlet toprak artışı elde ettiği takdirde, komşuları da buna denk kazançlar elde etmeliydi. Bölgenin modern sahibinin kim olacağı meselesinde tarih esas alınacak olursa, o zaman avantaj Yunanlılardaydı. Bu topraklar antik Yunan ve Bizans'la özdeşleştiriliyordu ve Yunanistan'ın ulusal bir teşkilatı gibi işleyen İstanbul Patrikliği'nin yetki dairesinde bulunuyordu. Elbette, Bulgarlarla Sırpların da Osmanlı öncesi döneme dayanan tarihi iddiaları vardı.

Çözümü gerçekten zor olan mesele, nüfusun ulusal bölünmelerinin belirlenmesiydi. Osmanlı'nın 1906'da yaptığı millet esaslı nüfus sayımına göre 1.145.849 Müslüman, Patrikliğin yetki dairesinde bulunan 623.197 Rum Ortodoksu, 626.715 Bulgar Ortodoksu ya da Eksarhlık mensubu vardı.[4] Elbette Müslümanların sayısına Arnavutlar da dahildi. Patriklik ve Eksarhlık için bildirilen rakamlar da yanıltıcıydı. Güçlü bir ulusal teşkilatlanmaları olmayan Sırplar iki kiliseye de mensup olabilirdi; Bulgarlar da, Eksarhlığın yetki dairesi dışında kalan bir bölgede yaşıyorlarsa, Rum Ortodoksu sayılabilirlerdi.

Ulusal çizgilerin çizilmesindeki temel sorun, dilleriyle farklılaşan Arnavut, Rum ve Türkleri ayırmak değil, Slavları ayırt etmekti. Makedonya, asıl Bulgaristan ile Sırp krallığı arasındaki bir geçiş bölgesiydi. Makedonya Hristiyanla-

rının çoğunluğu aslında Güney Slavıydı; fakat lehçeler konuşuyorlardı ve komşularından alınma veya onlarla ortak adet ve gelenekleri vardı. Nüfus genelde okuryazar değildi; bu sebeple milliyeti belirlemeye yardımcı olacak yazılı bir dil yoktu. Geçmişte hiçbir Slav Makedon devleti olmadığından, cevap bulmak için tarihi kayıtlara başvurulamıyordu. Gördüğümüz gibi, bölge Ortaçağ Sırp, Bulgar ve Yunan imparatorluklarının parçası olmuştu. Eski hasımlar böylece modern sahnede yeniden ortaya çıkıyordu.

Bu karışık durumdan ötürü, Makedon Slavlarının ne Sırp ne de Bulgar olmadıklarını; kendilerine has bir ulus oluşturduklarını ileri sürmek de mümkündü. Bu mesele İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük önem kazanacaktı. Ancak 19. yüzyılda *Makedon* terimi neredeyse sadece coğrafi bölgeyi anlatmak için kullanılıyordu; genellikle Makedonların Bulgarlar, Yunanlılar, Sırplar ya da Arnavutlardan ayrı bir ulus oldukları düşünülmüyordu. Dönemin diplomatik kayıtları ayrı bir Makedon ulusundan açıkça söz etmez. 1876 tarihli İstanbul Konferansı ve Berlin Kongresi sırasında, gördüğümüz gibi, büyük güçlerin temsilcileri bu bölgenin fevkalade karışık bir etnik terkibe sahip olduğunu, fakat ağırlıklı olarak Bulgar olduğunu düşünüyordu. İkinci önemli talep sahibinin Yunanistan olduğuna inanılıyordu; Sırbistan ise zayıf bir üçüncü sıradaydı. Yüzyıl sonunda Romanya hükümeti, Latince'den türeyen bir dil konuşan ve bu bölgeye dağılmış olan Ulah nüfusa büyük ilgi göstermeye başladı. Romanya'nın Makedon topraklarında hak talep edemeyeceği aşikar olmasına rağmen, mesele başka bir yerden tazminat elde etmek için kullanılabilirdi. Arnavutların durumu dışarıda pek fazla bilinmiyordu. Bir Arnavut devleti olmadığı müddetçe, hakları Osmanlı İmparatorluğu tarafından savunulmak zorundaydı ve bu hükümet, bu görevi üstlenmeye ne muktedir ne de istekliydi. Bölgede üstünlük Yunanlıların, Bulgarların ve daha az bir ölçüde Sırpların elindeydi.

Yunan ulusal liderleri en sonunda bütün bölgeyi ele geçirmeyi uzun zamandır bekliyorlardı. İddiaları esasen hem klasik dönem hem de Bizans olarak Yunanistan'ın bu bölgeyle tarihsel birliğine dayanıyordu. Ciddi etnografik çalışmaların yapılmasından önceki bir dönemde, bu liderler nüfusun gerçekten de Yunanlı olduğuna samimiyetle inanabiliyordu. Elbette şehir sakinlerinin çoğunluğunu Yunanlılar ve Müslüman Türkler oluşturuyordu. 18. yüzyılda İpek ve Ohri yetkilerinin kaldırılmasından sonra, İstanbul Patrikliği'nin kullandığı kilise yargı yetkisi, Rumlara gerek kültürel gerekse dini konularda kontrol sağlamıştı. Bundan sonra Yunanlılar Patrikliğin kontrolünde bulunan bütün Ortodoksları Yunan saymaya meyletti. Gördüğümüz gibi, Bulgar Eksarhlığının kurulması büyük öfkeye sebep oldu; çünkü daha önce Yunan kiliselerinin sa-

hip olduğu üstünlükleri sona erdiriyordu. Hristiyan halkın çoğunluğunun Slav olduğu ortaya çıktıktan sonra bile, Yunanlı liderler ulus esasına dayanarak bölgede hak iddia etmeye devam ettiler; buranın sakinlerinin çoğunun kendi deyişleriyle Slavofon Yunan; yani dil olarak Slav, fakat milli hissiyat olarak Yunan olduğunu ileri sürdüler.

Yunanlıların Eksarhlıkla ilgili korkuları kısa zamanda tamamen haklı çıkacaktı. Bir bölgenin üçte ikisi lehinde oy kullandığı takdirde, Ortodoks nüfus bu teşkilata katılabiliyordu. Bu ihtimal doğal olarak Slavca konuşan pek çok insan için çekiciydi; bunlar için Kilise Slavcasıyla yapılan bir ayin, Yunanca bir ayinden çok daha cazipti. Eksarhlığın yetki dairesinde bulunan bölgeler böylece hızla genişledi; Ayestefanos sınırları bu dini yetki çizgilerinden pek farklı değildi. 1890'larda Eksarhlık daha fazla bölgeyi kendine bağlamayı başardı. Mülkiyet vermekte milliyet esas alınacak olsa, yüzyıl sonunda üstünlük Bulgaristan'a aitti. Pek çok Bulgar lideri ve Bulgar halkı, Makedonya'nın gerçekten hakkıyla kendilerinin olduğuna yürekten inanmıştı.

Başlıca rakiplerden Sırbistan en güçsüz durumda olanıydı. 1878'e kadar dikkatini Bosna, Hersek ve Kosova vilayetinin bir kısmını kapsayan Eski Sırbistan'a yöneltmişti. Habsburg'un bu bölgelerden ikisini işgal etmesinden sonra, Sırbistan sadece güneye doğru yayılabilirdi. 1881'de Viyana'yla yapılan antlaşmada, Milan böyle bir hareket için destek teminatı almıştı. Sırbistan böylece hevesle Makedonya toprakları için mücadeleye girdi ve Makedon Slavlarının Sırp olduğunu ispatlamak için büyük çaba sarf etti. Yerel dil ve adetler üzerine araştırmalar yapıldı; istatistikler toplandı. Sırbistan 1887'de Selanik ve Üsküp'te; kısa zaman sonra da Manastır ve Priştine'de konsolosluklar açtı. Makedonya dahilinde büyük bir propaganda kampanyası başlatıldı. Başından beri, Patriklik veya Eksarhlığa denk bir kilise teşkilatlarının olmayışı Sırpların uğraşlarını engelliyordu. Buna rağmen 1912'den önce epey ilerleme kaydettiler.

Makedonya'nın trajedisi, temel meselelerin Balkan devletleri arasında savaşa neden olabilecek kadar ciddi tabiatta olmasıydı. Nüfusun ulusal terkibi ya da arzuları ne olursa olsun, ne Yunanistan ne de Sırbistan, Bulgaristan'ın bölgeyi ilhak etmesine müsaade ederdi. Romanya'nın menfaatleri de onlarınkine benziyordu. Nüfusun bölünmesi hususundaki ihtilafların yanısıra, ulusların yoğun bölgelerde elverişli şekilde yaşamamaları da meseleyi iyice karmaşıklaştırıyordu. Yunanlıların güneyde yoğunlaştığı açıktı fakat diğer gruplar tamamen birbirlerine karışmışlardı. Bu durum göz önüne alınınca, Balkan devletleriyle büyük güçlerin meseleyi karara bağlamalarının neden zor olduğu ve bölgenin kaderinin neden en sonunda şiddetle belirlendiği anlaşılabilir.

Üstünlük elde etme teşebbüslerinde, rakip uluslar Makedonya dahilinde faaliyet gösteren teşkilatlara bel bağlamıştı. Faaliyetleri iki türdü: Birincisi kültürel yakınlaşma üzerinde yoğunlaşıyor ve başarı kazanmak için propaganda ve fikir aşılanmasına dayanıyordu; ikincisi ise tabiatı bakımından askeriydi. Makedonya'nın her yanında küçük çeteler kuruldu. Esasen silahlı gerilla savaşçılarından oluşan bu adamlar kuvvet ve terör yolunu kullanıyorlardı. Hem Osmanlı kuvvetlerine hem de diğer ulusal örgütlerden rakiplerine saldırılar düzenliyorlardı. Yüzyıl sonunda Makedonya'daki durum gerçekten de çok karışıktı. Müslüman Türkler hariç bütün taraflar, silahlı çetelere sahipti; Müslüman Türkler ise etkisini giderek kaybeden Osmanlı ordusuna güvenmek zorundaydı.

Önemli sayılacak ilk örgütler kültürel propagandayı vurguluyordu. 1884'te Bulgarlar Kiril ve Metod Derneği'ni kurdu; Sırplar 1886'da St. Sava Derneği'ni kurarak onları takip etti. Yunan Ulusal Derneği'nden zaten bahsetmiştik. Ancak genellikle doğrudan ve şiddetli yöntemler kullanan sadık fanatiklerden oluşan askeri örgütler bunlardan çok daha etkin olacaktı. Arnavutluk Kurtuluş Komitesi'ni daha önce ele almıştık. Fakat en tanınmış örgüt, 1893'te Selanik'te kurulmuş olan Makedon Dahili Devrimci Örgütü ya da VMRO idi. Bu örgütün önde gelen üyeleri, diğer yerlerdeki ulusal devrim hareketlerinde önemli rol oynadıklarını gördüğümüz gruplardan geliyordu; bunlar küçük tüccarlar, zanaatkarlar, öğretmenler ve üniversite mezunlarıydı.

VMRO başlangıçta, Makedonya'nın da içinde yer alacağı bir Güney Slavları federasyonunun kurulmasını destekliyordu. Örgütün sloganı "Makedonya Makedonlarındır" olmasına rağmen, zaman zaman bazı üyelerinin Bulgaristan'la yakın bağlantıları olmuştu. VMRO, üyeleri örgütleme ve toplama konusunda fevkalade etkindi. Başlıca faaliyeti büyük bir Makedon isyanı hazırlamaktı ve Makedonya'da devlet içinde bir tür devlet oluşturmuştu. Bulgar hükümeti bu örgütün faaliyetlerini etkin bir şekilde kontrol edemiyordu; çünkü kendi vatandaşlarından birçok kimse de harekete katılmıştı. Bunların hükümet üzerinde tesiri vardı ve Makedon komplolarına yardım ediyorlardı. Bazı silahlı gruplar, Bulgar topraklarını Makedonya'daki operasyonları için üs olarak kullanıyordu.

VMRO'nun en önemli rakibi, 1895'te örgütlenen ve Yüksek Komite veya Üstünlükçüler olarak da bilinen Makedon Dış Örgütü'ydü. Bu örgüt, samimiyetle ve alenen, Makedonya'nın Bulgaristan tarafından ilhakını savunuyordu. Üyeleri arasında pek çok Makedon mülteci vardı ve Bulgar ordusuyla hükümetinden destek alıyordu. Üstünlükçüler ayrıca Osmanlı hududuna sevk edilen

çeteler de örgütlüyordu. Makedonya meselesi I. Dünya Savaşı'ndan önce Bulgaristan'daki başlıca konuydu. Dış politikanın yönünü belirliyordu ve iç çatışmalarla yakından ilgiliydi.

Çetelerin faaliyetleri ve nüfustaki huzursuzluktan kaynaklanan karışık ve şiddetli durum, Osmanlı'nın kontrol gücünü aşıyordu. Büyük güçler defalarca, gerilimin sebebinin ekonomik ve siyasi koşullar olduğu şeklindeki yanlış bir zanla, bölgede ıslahat yapması için Babıali'yi sıkıştırdı. Ancak tahrikçiler daha iyi bir yönetim istemiyorlardı; aslında durumu mümkün olduğunca kötüleştirmekte pay sahibiydiler. Olayların gidişatı Balkan devletlerini de rahatsız ediyordu. Bulgar hükümetinin bu hakimiyet mücadelesinde bazı üstünlüklere sahip olduğu açıktı. Sofya'yı yenilmesi gereken taraf olarak gören Sırp ve Yunan hükümetleri, 1890'larda uzlaşma teşebbüsünde bulundu. Fakat söz konusu toprakları bölüşememeleri, o dönemde uzlaşmayı imkansız kılıyordu.

Büyük güçlerden Rusya ve Avusturya-Macaristan, bölgeyle en doğrudan ilişkili güçlerdi. Üç İmparator İttifakı'nın 1897'de Bulgaristan hususundaki anlaşmazlıktan dolayı sona ermesine izin verilmiş olsa da, bu güçlerden hiçbiri bir Balkan krizinin çıkmasını istemiyordu. Habsburg monarşisi kendi iç sorunlarına dalmıştı; Rusya'nın dikkati ise giderek Uzak Doğu'ya çevrilmeye başlamıştı. Nisan 1897'de Franz Joseph ve II. Nikolay bu sebeple Balkan meseleleri konusunda antlaşmaya vardı. İki hükümetin de bölgedeki statükonun korunmasında büyük menfaati vardı. Bu gayretle işbirliği etmek üzere antlaşmaları, Makedonya meselesinin iki devlet tarafından da kendi çıkarı için kullanılmayacağı ve genel barışı tehlikeye düşürmeyeceği anlamına geliyordu.

Öte yandan VMRO, genel isyan hazırlıklarına devam ediyordu. Amacı ya bölgeyi Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak ya da en azından, yabancı müdahalesini tahrik etmekti. Bütün bu girişim son derece kötü örgütlenmişti. VMRO'nun en güçlü lideri Gotse Delçev daha isyan başlamadan yakalanarak idam edildi. Buna rağmen örgüt Ağustos 1903'te büyük bir ayaklanma başlatmayı başardı. İllinder (St. Eliya günü) isyanı başlangıçta başarılı oldu. Kısa zamanda Manastır vilayetinin büyük kısmı devrimcilerin kontrolüne geçti. Sonra hadiseler seyrini değiştirdi ve Aralık ayında Osmanlı ordusu hareketi bastırdı. Hareketin bazı liderleri uluslararası durumu yanlış değerlendirmiş ve büyük güçlerin hadiseye dahil olmak istemediklerini görememişti. Bulgar hükümeti harekete geçmek için hazırlıksızdı. Bu başarısızlıktan sonra, VMRO iki rakip gruba bölündü.

Fakat VMRO'nun yabancı müdahale arzusu bir ölçüde de olsa karşılandı. Ekim 1903'te Franz Joseph ve II. Nikolay, Mürzsteg'de bir araya gelerek Make-

donya'ya, başka reformların yanı sıra, yabancı danışmanlar ve büyük güçlerin kontrolünde bir jandarma gücü temin eden bir programı onayladı. Bu planda ayrıca Makedonya'nın etnik bölünmelere dayanılarak eyaletlere ayrılmasını şart koşan bir madde de vardı. Bu hüküm, hepsi de farklı bir bölgeye hakim olmaya çalışan silahlı gruplar arasında yeni çatışmalara yol açmaktan başka bir işe yaramadı. 1905'te Babıali istemeye istemeye Makedonya'nın mali kaynaklarının uluslararası denetime verilmesine razı oldu.

Reform, vurgulandığı gibi, sorunun cevabı değildi. Silahlı bastırma da öyle. 1908'de Osmanlı hükümeti ordusunun büyük bölümünü bölgede toplamıştı. Durumu kontrol altına alamaması, ordu mensuplarına Abdülhamid idaresinin aşikar iktidarsızlığını göstermişti. Jön Türk devrimi, gördüğümüz gibi, Selanik'te başlamış ve Üçüncü Makedonya Ordusu vasıtasıyla gerçekleştirilmişti.

BALKAN SAVAŞLARI
1912, 1913

20. yüzyıl başında iki önemli diplomatik gruplaşma olmuştu. Birincisi, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın katıldığı Üçlü İttifak'tı; ikincisi ise Rusya ile Almanya'yı bir araya getiriyordu. Gruplaşmaların dayandığı antlaşmaların tümü tabiatı bakımından savunma amaçlıydı. Bu birleşmeler mevcut olmasına rağmen, aslında Avrupa'nın iki silahlı gruba bölündüğü anlamına gelmiyordu. İttifak ortakları çoğu zaman belli meselelerde anlaşmazlığa düşüyordu. Rusya ve Habsburg İmparatorluğu arasında 1897'de yapılan ve Balkanlar'daki statükonun korunmasını amaçlayan antlaşma, muhalif sistemlerin mensuplarının önemli siyasi uzlaşmalara varabileceğini gösteriyordu. Devletlerin Makedonya meselesi hakkında devam eden işbirliğine de işaret edilmiştir.

19. yüzyılda bir büyük güç, İngiltere, genel ittifaklara imza atmayı sürekli olarak reddetmişti. Sonraki yüzyılda tavrı değişecekti. 1904 ve 1907 yıllarında, Fransa ve Rusya'yla ayrı ayrı antlaşmalar imzalayan İngiltere o zamana dek çözümlenmemiş sömürge kavgalarını bu alandaki en önemli rakipleriyle arasında sonuçlandırdı. Bu antlaşmalar -Rus-Fransız ittifakı ve İngiltere ile Fransa ve Rusya arasında yapılan sömürge antlaşmaları- Üçlü Antant olarak bilinen diplomatik işbirliğine temel teşkil eder. İngiltere, Fransa ve Rusya'ya fiili ittifaklarla bağlı olmamasına rağmen, hükümeti bundan böyle uluslararası meselelerde bu devletlerin hükümetleriyle birlikte hareket etmeye meyletmiştir.

1878 ve 1908 yılları arasında, büyük ölçüde Girit isyanları ve 1897 Türk-Yunan savaşı gibi hadiselerden kaynaklanan krizleri yatıştırmakta güçlerin işbir-

liği etmesi sayesinde, Yakın Doğu'daki statüko başarıyla korunmuştu. 1908'de Avusturya-Macaristan hem St. Petersburg hem Belgrad'da kızgınlığa sebep olan koşullar altında Bosna-Hersek'i ilhak ettiği zaman, bu uluslararası muvafakat bozuldu. Daha önce Habsburg ve Rusya'nın ilişkileri iyiydi. İki devletin de hırslı dışişleri bakanları vardı. Hem Rus devlet adamı Aleksandr İzvolsky hem de onun Habsburglu meslektaşı Alois von Aehrenthal, ülkelerine kazanç sağlamak ve kendi kariyerlerinde yükselmek istiyordu. Eylül 1908'de Moravya'daki Buchlau'da buluştular. Jön Türk devrimi yeni meydana gelmişti ve Osmanlı'nın Balkan topraklarının statüsü ortadaydı. Diplomatlar böylece bir pazarlık yaptı. Rusya, Boğazların Rus gemilerine açılmasında Habsburg'un yardımı karşılığında, Habsburg'un Bosna-Hersek'i ilhakını destekleyecekti. Daha sonra bu antlaşma, özellikle de eylemlerin zamanlaması hususunda pek çok tartışma oldu. İzvolsky, 6 Ekim'de monarşinin söz konusu Osmanlı bölgesini ilhak ettiğini öğrendiği zaman büyük bir şaşkınlık yaşadı. Bulgaristan'ın bağımsızlığı da aynı zamanda ilan edilmişti.

İlhak, Petar Karayorgiyeviç'in tahta çıkışından beri, Viyana'yla yakın ilişkiye son veren Sırbistan için acı bir darbe oldu. Habsburg hükümeti Bosna-Hersek'in idaresini devralmış olmasına rağmen, Sırp milliyetçileri hala bir gün, bir yolla, kendi ulusal toprakları olarak gördükleri bu bölgeyi ele geçirebileceklerini umuyordu. İlhak bu ihtimali iyice imkansızlaştırıyordu. Gerçek bir kriz baş gösterdi. Sırp liderler destek için yüzlerini Rusya'ya döndü, Habsburg İmparatorluğu ise Berlin'den yardım bekliyordu. Ancak Rus hükümeti o sırada Balkanlı dostunun yardımına koşabilecek durumda değildi. 1905'te Japonya tarafından uğratıldığı yenilgi ve o yıl gerçekleşen devrimin sebep olduğu iç sorunlar, devleti uluslararası ilişkilerde zayıf düşürmüştü. Bir ültimatomla karşı karşıya kalan Sırbistan, böylece ilhaka karşı ilk takındığı tavrı değiştirmek ve ülkenin "Avusturya-Macaristan'a karşı mevcut politikasını değiştireceği ve... bundan böyle bu devletle iyi komşuluk temelinde geçineceği" teminatını vermek zorunda kaldı.[5]

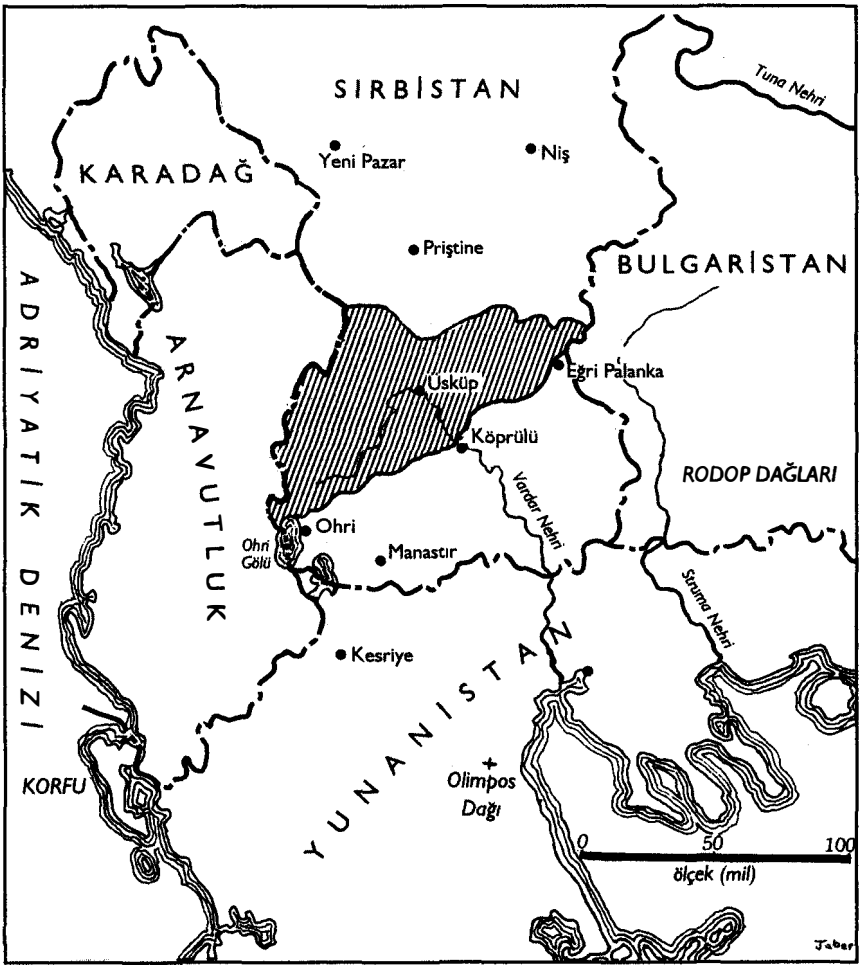
Bu vaka böylece hem Sırp hükümeti hem de Rusya için küçük düşürücü bir hadise oldu. Balkan meselelerinde Habsburg monarşisiyle işbirliği politikası aniden sona erdi. Rusya bundan böyle aslında Doğu Sorunu'nun yeniden gündeme gelmesini ima eden antlaşma ve politikaları desteklemeye taraftar oldu. Ekim 1909'da II. Nikolay ve İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele, dışişleri bakanlarıyla birlikte, Racconigi'de bir araya gelerek bölgedeki ortak çıkarları hakkında bir antlaşmaya vardı. Bu antlaşma İtalya'nın 1911'de Osmanlı İmparatorluğu'yla Trablusgarp'ta savaşmasını mümkün kıldı. Antlaşmanın daha da ciddi bir sonucu, Rusya'nın Balkan devletlerini kendi aralarında ittifak için müzake-

releri başlatmaya teşvik etmesiydi. Rusya'nın gayesi, bir savaşı veya Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının nihai parçalanışını kışkırtmak değil, Habsburg monarşisine karşı bir cephe kurmaktı.

Buna karşılık, Rus diplomatik temsilcilerinin fiili yardımlarıyla Balkan hükümetleri, aslında Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik savaş ittifakları olan bir dizi antlaşma akdetti. Müzakereler böylece Rus hükümetinin kontrolünün tamamen dışında gelişti. İlk antlaşma Mart 1912'de Bulgaristan'la Sırbistan arasında yapıldı. Bu iki hükümet arasındaki ilişkiler 1903'ten sonra iyileşmişti; fakat bunların Makedonya topraklarının paylaşılması hususunda antlaşmaya varması hala çok zordu. Bulgar temsilcileri bu müzakerelerde, en sonunda Bulgaristan'a katılır umuduyla, özerk bir Makedon devletinin kurulmasına taraftardı. Sırbistan ise bir paylaşma antlaşması istiyordu. Bu dönemde imzalanan antlaşma görünüşte ortak bir savunma paktıydı; fakat gizli maddeler söz konusu bölgenin paylaşılmasını şart koşuyordu. Şar Dağları'nın kuzeyinde kalan bölgenin Sırbistan'a; Struma Nehri ve Rodop Dağları'nın doğusunda kalan bölgenin Bulgaristan'a verilmesi kararlaştırıldı. Böylece Makedonya'nın büyük bölümü paylaşılmadan kalıyordu (bkz. Harita 4). İki hükümet, bu bölge konusunda antlaşmaya varamazlarsa, çardan arabuluculuk yapmasının istenmesine karar verdi. Bundan başka, gelecekte Osmanlı İmparatorluğu'yla yapılacak savaşta, Bulgaristan'ın 200 bin, Sırbistan'ın da 150 bin asker vermesi karara bağlandı.

Mayıs 1912'de Yunanistan ve Bulgaristan da benzer bir antlaşma yaptı; ancak bu antlaşmada toprakla ilgili hükümler yer almıyordu. Ekim ayında Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan'la antlaşmalar imzaladı. Balkan devletleri artık savaş için örgütleniyordu. Bu müzakerelerden, bütün ayrıntılarıyla olmasa da, haberdar olan büyük güçlerin hepsi kaygılanmaya başlıyordu. Başka bir Doğu krizi istemiyorlardı. 8 Ekim'de Rusya ve Habsburg monarşisi, bütün güçler adına, Balkan devletlerine bir ikaz gönderdi. Müdahale çok geç geldi; aynı gün Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'na bir saldırı düzenledi ve Balkan müttefikleri derhal ona iştirak etti. Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ böylece ilk kez bir Balkan ittifakında birleşiyor ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birlikte savaşıyordu.

Osmanlı ordusuna karşı zaferin oldukça kolay kazanılacağı görülecekti. Balkan kuvvetleri yaklaşık 700 bin, hasımları ise 320 bin kişiydi. Osmanlı'nın askeri gücü, iç siyasi çekişmelerle ve orduyu modern teçhizatta geri bırakan mali sorunlarla zayıflamıştı. Üstelik savaş sırasında Yunan donanması denizleri kontrol altına almıştı; bundan dolayı birlikler Anadolu'dan Makedonya'ya en hızlı ve dolaysız yoldan sevk edilemiyordu. Osmanlı hükümeti böyle bir çatışmanın çıkacağından korkuyordu ve bu hadise için hazırlık olarak, Eylül

4. Makedonya'daki çatışma alanları, 1913.

ayında Arnavutlarla, Ekim'de de İtalya'yla antlaşmalar yapmıştı. İtalyan hükümeti Trablusgarp ve Bingazi'yi almakla kalmamış, daha önce işgal altında bulunan Oniki Ada'yı elinde tutmak için de Balkan Savaşları'nı bahane etmişti. Bu hareketlere rağmen, Jön Türk rejimi savaşa hazır değildi. Geçmiş yıllarda Osmanlı orduları genellikle Balkan askeri kuvvetlerini yenebiliyordu, fakat bu seferki ittifak çok güçlüydü.

Balkan devletleri cephesinde en büyük savaş, esas Osmanlı kuvvetleriyle Trakya'da karşılaşmak zorunda kalan Bulgar ordusu tarafından yapıldı. Bulgar başkomutanı uğraşlarını burada yoğunlaştırmaya mecbur bırakıldı. Öte yandan Sırp ve Yunan müttefikler tartışmalı Arnavut ve Makedon topraklarına

girdi. Karadağ, İşkodra'ya karşı harekete geçerken, Yunan ordusu Yanya'yı almaya girişti. Selanik için Yunan ve Bulgar orduları birbiriyle yarışıyordu; buraya önce, 8 Kasım'da Yunanlılar girdi ve Bulgarları bu en önemli Makedon şehrinden mahrum bıraktı.

Osmanlı hakimiyetinin bu aşikar çöküşüyle, Avrupalı büyük güçler müdahale etmekte gecikmedi. Mayıs 1913'te muharipleri, savaşı bırakarak Londra Antlaşması'nm hükümlerini kabule zorladılar. Bu antlaşma, artık İstanbul ve civarından ibaret kalan Avrupa'daki Osmanlı topraklarına sınır olarak Midye-Enez hattını getiriyordu. Bulgaristan'a Edirne verildi; Girit en sonunda Yunanistan'a bırakıldı. Büyük sorun Makedonya topraklarının paylaşımı sona ermedi. Bu noktada Balkan müttefiklerin öngöremedikleri bir problem ortaya çıktı. Bunlar antlaşmalarında Arnavutluk topraklarını aralarında bölüşecekleri varsayımıyla hareket etmişlerdi. Bunun yerine büyük güçlerin bir Arnavutluk devleti kurulmasında ısrarcı olduğunu gördüler.

Bağımsız Arnavutluk'un en büyük destekçileri İtalya ve Avusturya-Macaristan'dı; Rusya ise aksine Balkan devletlerinin taleplerine arka çıkıyordu. Sırpların savaştaki başlıca hedeflerinden biri Adriyatik'te bir liman, tercihen Draç'ı ele geçirmekti. Önceden olduğu gibi, İtalya'nın desteklediği Habsburg İmparatorluğu, Sırbistan'ın Adriyatik'e doğru her türlü genişlemesine karşıydı. Bu iki güç de, komşu Slav devletlerine engel görevi görecek güçlü ulusal sınırlara sahip bir Arnavutluk'un kurulmasını sağlamaya kararlıydı. Bu hareket hem Sırbistan'ı hem de Yunanistan'ı ilhak etmek istedikleri topraklardan mahrum edeceğinden, Bulgaristan'a verilen veya henüz hiçbir ülkeye verilmemiş olan Makedonya topraklarında zararlarını tazmine çalıştılar. Mesele, söz konusu toprakların ulusal niteliğiyle değil, Balkan müttefikler arasındaki güç dengesiyle ilgiliydi. Yine en büyük rakip olarak Bulgaristan'dan korkan Sırbistan ve Yunanistan, söz konusu bölgenin paylaşımını ve savaş halinde karşılıklı yardımı konu alan gizli bir antlaşma yaptı. Bu iki hükümet ayrıca Romanya, Karadağ ve Osmanlı İmparatorluğu'yla da temas halindeydi.

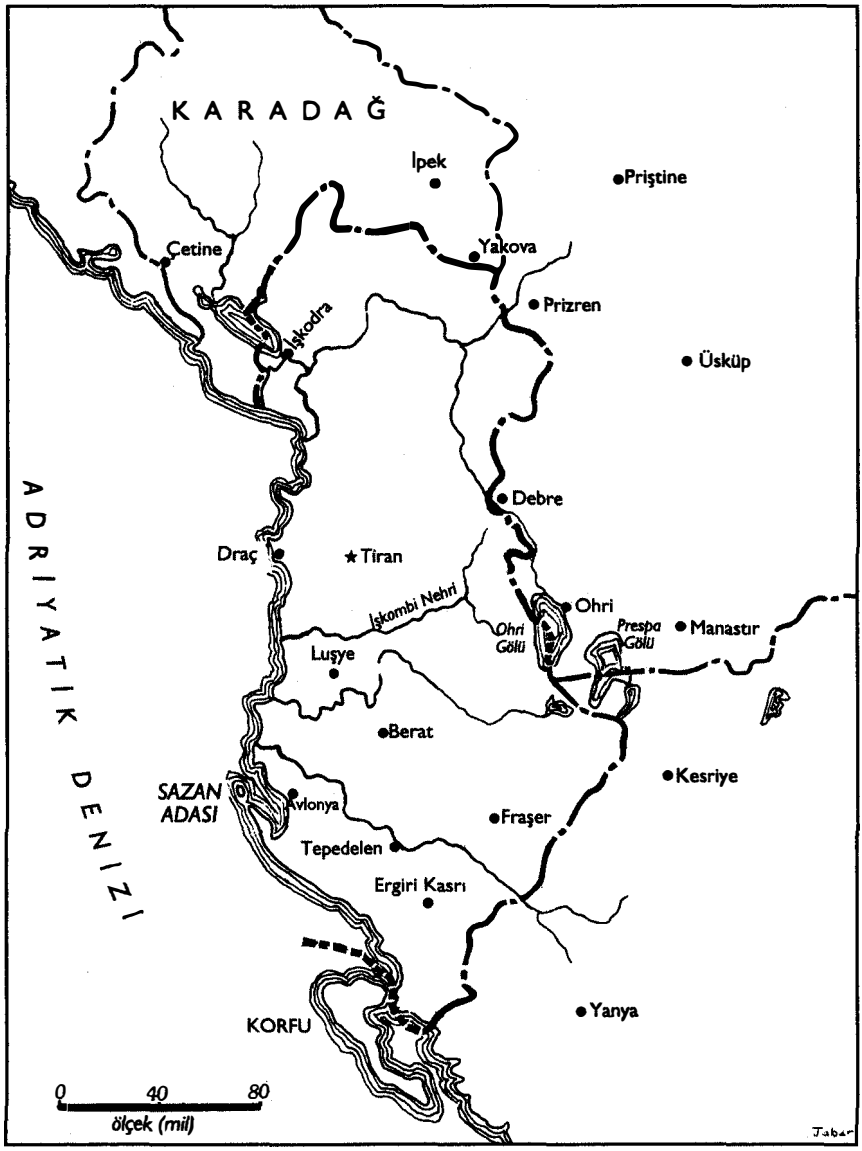
Öte yandan durumdaki tehlikeler Sofya'da giderek daha iyi görülüyordu. Bulgaristan eski müttefiklerinin haset ve düşmanlığını kazanmakla kalmamıştı; büyük güçlerden hiçbir destekçisi de yoktu. Bulgar hükümeti, durumu yanlış değerlendirip askeri bir zafer kazanabileceğine inanarak, 29-30 Haziran gecesi Yunanistan ve Sırbistan'a saldırı emri verdi. Bu hareket korkunç bir hataydı. Bulgaristan ordusuna karşı girişilen savaşa Romanya, Karadağ ve Osmanlı birlikleri de katıldı. İkinci Balkan Savaşı, Bulgaristan'ın tam yenilgisiyle sonuçlandı; 31 Temmuz'da ateşkes imzalandı.

Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'yla, Makedonya paylaştırıldı ve bağımsız bir Arnavutluk kuruldu. Büyük galipler Sırbistan'la Yunanistan oldu. Makedonya topraklarının eklenmesiyle, Sırbistan toprakları neredeyse iki katına çıktı. Karadağ ve Sırbistan, Habsburg monarşisinin Bosna-Hersek'i ilhakından sonra iade ettiği Yenipazar Sancağı'nı bölüştüler; bu devletler böylece ortak bir hududa sahip oldular. Yunanistan, Güney Makedonya topraklarını ve Yanya şehriyle birlikte Epir'in bir bölümünü elde etti. Yunanistan'ın doğu hududu Kavala'yı da içine alacak kadar genişledi. Bulgaristan ise, yenilgiye rağmen, Struma Vadisi'ndeki toprakları ve Dedeağaç limanı da dahil olmak üzere Ege kıyı şeridinin seksen millik bir bölümünü aldı. Osmanlı İmparatorluğu ve Romanya da kazançlar elde etti: Babıali Edirne'yi geri aldı; Romanya Güney Dobruca'yı ele geçirdi. Bu son antlaşma, görülebileceği gibi, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir gerilemeydi.

İki Balkan Savaşı böylece, Trakya'nın küçük bir kısmı ve İstanbul hariç, yarımadadaki Osmanlı hakimiyetine son verdi. Jön Türk rejimi imparatorluğun gerilemesini durduramamıştı. Buna rağmen iktidarda kaldı. 1909 ve 1911 yılları arasında muhalif partiler ona rakip olduysa da, Haziran 1913'te tam bir zafer kazanarak bir diktatörlük kurdu. Diğer partiler sindirildi.

ARNAVUTLUK'UN BAĞIMSIZLIĞI

Birinci Balkan Savaşı çıkar çıkmaz, Arnavut liderler içinde bulundukları durumun tehlikesini gördüler. Başlangıçta tarafsızlık tavrını benimsediler. Fakat Osmanlı ordusu beklendiğinden daha hızlı çöktü ve Balkan orduları Arnavutluk'u işgal etti. Günümüz Arnavut tarih yazıcılığının Arnavutluk'un bağımsızlığının babası olarak gördüğü İsmail Kemal, Arnavut davasını savunmakta öncülük etti.[6] Savaşın başında İstanbul'dan, önce Romanya'ya, buradaki nüfuzlu Arnavut topluluğunun desteğini almak üzere seyahat etti. Sonra Viyana'ya geçerek burada Habsburg dışişleri bakanı Leopold von Berchtold'la ve İngiliz ve İtalyan büyükelçileriyle görüştü. Habsburg'un desteğini aldı, fakat bağımsızlık yerine Arnavutluk'un özerkliği için. Trieste ve Draç limanlarından Arnavutluk'a döndü; sonra da Arnavut karargahı olan Avlonya'ya geçti. 28 Kasım 1912'de, burada, bütün Arnavut bölgelerinden gelen seksen üç Müslüman ve Hristiyan vekilden oluşan bir milli meclis açıldı. Kemal, hem Müslüman hem de Hristiyan üyelere sahip bir kabinesi olan geçici bir hükümetin başkanı oldu. Durum tehlikeliydi. Balkan orduları hızla ilerliyordu ve geçici rejim ülkenin bütün bölgelerinde temsil edilmiyordu. Arnavut liderler de kendi statüleri

5. Arnavutluk

ve gelecekteki bütün devletlerin hudutlarına dair nihai kararları büyük güçlerin vereceğini pekala biliyorlardı. En korkulan husus, Yunanistan ve Sırbistan'ın ülkeyi İşkombi Nehri'nden bölerek paylaşacaklarıydı. Hükümet bundan dolayı büyük güçler ve Balkan devletleriyle temastaydı ve otoritesinin onlar tarafından tanınmasını istiyordu. Kemal, Arnavut davasının anlaşılmasını temin

etmek için, Avrupalı temsilcilerle doğrudan müzakerelerde bulunmak üzere Londra'ya gitti. Savaşta tarafsızlık tavrı sürdürüldü.

Arnavutluk'u ilgilendiren en önemli kararlar, başkanlığını İngiliz dışişleri bakanı Sir Edward Grey'in yaptığı, Aralık 1912'de Londra'da açılan bir büyükelçiler konseyi tarafından verilmiştir. Gördüğümüz gibi, Avusturya-Macaristan ve İtalya, etnik sınırlara sahip bir Arnavutluk devletinin kurulmasının güçlü destekçileri idi. Rusya, kendi topraklarım Arnavutların zararına mümkün olduğunca genişletmek isteyen Sırbistan ve Karadağ'ın arkasında duruyordu. İngiltere ve Almanya tarafsız kaldı. Temsilciler ilkin devam eden Osmanlı idaresi altında, fakat altı gücün himayesinde özerk bir Arnavutluk'un kurulmasına karar verdiler. Bu karar 1913 baharında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya'nın tamamını, böylece de Arnavutluk'la toprak bağlantısını kaybedeceği ortaya çıkınca, değiştirilmek zorunda kaldı. Bu sebeple Temmuz 1913'te, kongre bağımsızlığın gerekli olduğu hükmüne vardı. Arnavutluk, büyük güç garantisiyle tarafsız bir devlete dönüşecekti. Yönetim şekli meşruti monarşi olacaktı.

Kemal başkanlığında geçici bir hükümet mevcut olmasına rağmen, güçler bu hükümeti tanımayı reddediyordu. Bunun yerine bir Arnavut ve büyük güçlerin temsilcilerinden meydana gelen bir Uluslararası Denetim Komisyonu kurdular. Jandarma gücü Hollanda'nın denetimine verildi. Ulusal sınırların belirlenmesi, umulacağı gibi, büyük güçlükler doğurdu. Nihai karara göre, devlet nüfusunun çoğunluğu Arnavut olan bölgelerden; en önemlisi başlıca ulusal odak noktası olan Priştine merkezli Kosova bölgesinden mahrum bırakıldı (bkz. Harita 5). Fakat güçler Karadağ'ı, işgal ettiği İşkodra'daki birliklerini boşaltmaya zorladı. En sonunda tesis edildiği şekliyle, devlet 11 bin mil kare büyüklüğündeydi ve 800 bin insan barındırıyordu.

Bu noktada yetki hakkı olduğunu iddia eden iki otorite vardı: Kemal rejimi ve Uluslararası Komisyon. Her ikisinin de komuta merkezi Avlonya'daydı. Uluslararası Komisyon giderek kontrolü ele geçirmeye ve geçici otoritenin yerini almaya başladı. Bundan başka, Kemal hükümetinde içişleri bakanı olan ve büyük toprak sahiplerinin desteklediği Esad Toptani tarafından da rakip bir Arnavutluk merkezi kuruldu. Ardından meydana gelen siyasi mücadelede, hem Kemal hem Toptani kenara çekilmeye mecbur edildi. Kemal bundan sonra ülkeyi terk etti ve Nice'de öldü; Toptani politikada aktif olmaya devam etti ve güçlerin seçtiği prensi kutlamak üzere gönderilen heyette yer aldı.

Uluslararası Komisyon, ülkenin başına geçer geçmez, bir anayasa taslağı hazırladı. Bu anayasa, yedi idari bölgenin her birinin doğrudan oylarıyla seçilecek

üç vekilden ve üç kilisenin başı ve prensin on adayı gibi önemli kimselerden oluşacak bir milli meclis kurulmasını hükme bağladı. Meclis dört yıllık süreyle seçilecekti. Bakanlar, prens tarafından seçilecek ve ona karşı sorumlu olacaktı.

Güçler, devleti yönetmek üzere Alman ordusunda otuz beş yaşında bir yüzbaşı olan Wiedli Prens Wilhelm'i seçtiler. Ona tacı teklif etmek üzere bir Arnavut delegasyonu gönderildi. Alman imparatoru II. Wilhelm bu fikre sıcak bakmadığından, prens de nihayet teklifi kabul etmeden önce tereddüt etti. Kendisine yeni hükümetini finanse etmesinde yardımcı olmak üzere büyük güçler tarafından temin edilen 75 milyon franklık bir borç verildi. Mart 1914'te Draç'a gelen prens karışık bir durumla karşı karşıyaydı. Yeni Arnavut hükümetine hem savunma hem de içişleri bakanı olarak görev yapan Toptani hakimdi. Prens de aynı şekilde Uluslararası Komisyon ile ve ülkede kalan ve epey otorite sahibi olan yabancı danışmanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Arnavutluk'taki İtalyan ve Habsburglu temsilciler de daha fazla nüfuz sahibi olmak için birbirleriyle mücadele ediyordu.

Yeni rejim başından beri ülkenin çeşitli bölgelerinden direnişle karşı karşıya kaldı. Yunan hükümeti Epir'de elde ettiği kazançlarla tatmin olmamıştı; daha fazla toprak istiyordu. Bu sebeple Güney Arnavutluk vilayetlerinde hükümete karşı ortaya çıkan direnişi teşvik ediyordu. Bölgeye en sonunda özel bir idare verildi. Daha da ciddi bir durum, kaynağı kötü ekonomik koşullarda bulunabilecek olan ayaklanmalardı.

Arnavut köylüsünün gerçekten de şikayet edecek pek çok sebebi vardı. Ekilebilir arazinin yarısı büyük malikanelere aitti. Üstelik köylülerin çoğu, dinlerine derinden bağlı dindar Müslümanlar ve dini liderlerdi. Bu yüzden yeni rejimi beylerin ve Hristiyan güçlerin oyuncağı diyerek eleştiren Osmanlı propagandasını dinlemeye hazırdılar. Çok geçmeden hükümet büyük bir köylü isyanıyla karşı karşıya kaldı. Bu hadisenin etrafındaki entrikalarda İtalyan ve Avusturyalı temsilcilerin de rolü vardı ve isyana Toptani de katıldı. Yakalanınca, İtalya'ya sürüldü ve burada itibarla karşılandı. Fakat köylü isyanı devam ediyordu. Belli bir örgütü, programı veya merkezi yoktu. Hareket sadece, hala Osmanlı taraftarı olanlar da dahil, yeni siyasi örgütlenmeye karşı olan kimseleri bir araya toplamıştı. Saldırılarının ama hedefi prens ve Uluslararası Komisyon'du.

Yani 1914'te durum, Arnavutların ulusal çıkarları açısından fevkalade kötüydü. Merkezi hükümet güçlü isyancı grupların direnişiyle karşı karşıyaydı. Güneyde Yunanistan destekli çeteler faaldi. Avusturyalı ve İtalyan parti mensupları daha fazla nüfuz sahibi olmak için kendi aralarında mücadele ediyorlardı. Arnavutluk işlerinde tecrübesiz olan yeni prens, durumu idare edemiyordu. Kırsaldaki hakimiyetini kısa zamanda kaybetti; hükümeti de aslında ancak

iki şehri, Draç ve Avlonya'yı idare ediyordu. En sonunda, Habsburg hükümetinin ve pek çok Arnavut liderinin desteğinden mahrum olan Wilhelm, tahta çıkışından ancak altı ay sonra, Eylül 1914'te ülkeyi terk etti.

I. Dünya Savaşı'nın ilk aylarında, Arnavutluk böylece siyasi anarşi durumuna maruz kalıyordu. Bu durum savaş boyunca devam edecekti. Bu tehlikeli gelişmelere rağmen, Arnavut ulusal hareketi önemli başarılar elde etmişti. Güçler, devleti kurmaya karar vermiş; önemli bölgelerinin çoğu komşu Balkan devletleri arasında paylaşılmamıştı. En azından gelecek için bir zemin hazırlanmıştı. Fakat hükümet konusundaki nihai kararlar savaş sonrası döneme kadar bekleyecekti.

OSMANLI MİRASI

1914'te Balkanlar'daki Osmanlı memleketleri, İstanbul şehri ve Trakya art bölgesinden ibaret kalmıştı. Balkan ulusal devrim hareketlerinin amacı böylece gerçekleştirilmiş oluyordu: Osmanlı İmparatorluğu yarımadadan çıkarılmıştı. Ancak bir bakımdan, pek fazla şey değişmemişti. Balkan halkı beş yüz yıl boyunca tek bir bayrak altında birlikte yaşamıştı. Tek bir dünyanın parçası olmuş ve birbirlerini etkilemişlerdi. Hepsi de, mesela komşu Ortodoks Rusya veya Katolik Avusturya'dan çok farklı olan bir Osmanlı medeniyetine iştirak etmişti. Balkan entelektüellerinin "Osmanlı boyunduruğuna" dair sürekli eleştirilerine rağmen, imparatorluk, olumsuz olduğu kadar birçok da olumlu niteliğe sahip bir kültür meydana getirmişti. Bundan sonra söyleyeceklerimiz, Balkan mirasının kalıcı bir parçası haline gelen bu medeniyetin bazı özelliklerini özetleme teşebbüsüdür.

Bir Balkan devleti ne kadar milliyetçi olmak isterse istesin, Osmanlı idaresinin mirası, her bireyin hayatının ayrılmaz bir parçası ve kolayca silinemeyecek bir parçasıydı. Mesela bütün ulusların dillerine pek çok Türkçe kelime girmişti. 1966'da Saraybosna'da, Sırpça-Hırvatça dilindeki Türkçe kelimeleri liste halinde sunan, 657 sayfalık bir sözlük yayımlandı.[7] Diğer diller de aynı şekilde etkilendi. Birinci ciltte, Osmanlı fetihlerinin ve ardından Hristiyanlarla Müslümanlar arasında gerçekleşen savaşların, Kosova konulu edebi eserler ile Yunan özgür savaşçıları ve haydut halk şarkılarını ortaya çıkararak modern zamanlara kadar, nasıl Balkan edebiyatının büyük temalarını oluşturduğunu gördük. Aynı şekilde Balkan mutfağı da diğer Yakın Doğu ülkelerinin mutfaklarıyla benzerlikler göstermektedir ve yine mesela Rusya, İtalya veya Avusturya mutfaklarından farklıdır.

Balkan vatandaşı, Osmanlı hayatının pek çok veçhesinin fevkalade güzel olmasından da istifade etmiştir. Gerek camiler, köprüler, hanlar ve devlet daireleri gibi kamu binalarında gerekse şahsi evlerde olsun, Osmanlı mimarisi, yerini alan her şeyden kat kat üstündü. Osmanlı kültürü, bahçelere ve tabiata da, özellikle nehirlere ve akarsuya da büyük değer vermiştir. Avrupalı seyyahlar Balkan manzarasının masalımsı güzelliğinden çok etkilenmiştir. Meşhur bir seyahatnamede şöyle denir: "Bir Türk şehrinin, durumu ne olursa olsun ve hangi noktadan bakarsanız bakın, kendine has bir cazibesi vardır. Atalarının kırsal içgüdülerine sadık kalan Türk daima yavan kente tabiatın şiirselliğini katmaya çalışır; çatıların kefaretini minare külahlarını çoğaltarak öder ve nereye ev yaparsa bir ağaç diker."[8]

Modern mimari çok farklı ve aslında genellikle aksine tekdüze ve çirkin- olsa da, Osmanlı geçmişinden geriye kalanların korunmasına çalışılmıştır. Osmanlı idaresi tard edildiği zaman bile, yaklaşık 2 milyon Arnavut ve buna yakın sayıda Slavdan oluşan büyük bir Müslüman nüfus kalmıştır. Müslümanların güçlü bir siyasi konumu devam ettirdiği Bosna gibi bölgelerde, Osmanlı gelenekleri ulusal mirasın parçası olarak muhafaza edilmiştir.

Hayatın bu olumlu veçhelerinden başka, Balkanlar'ın sakinleri, modern kurumların benimsenmesine hususi bir engel teşkil edecek belli nitelikleri edinmişlerdir:

> Osmanlı sosyal sistemi .... imparatorluğun çöküşünden sonra da yaşamaya devam eden, istenmeyen pek çok alışkanlığı beslemiştir. Yüzlerce yıllık feodal bağımlılık, *yavaşlığın;* atalet, kayıtsızlık, kararsızlık ve hayatta kalma zaruretinden doğan itaatkarlık eğilimiyle tanımlanan bir durumun hakim olmasına yardımcı olmuştur. Bu durum otoriteye yönelik tavırda kolaylıkla görülebilir; anlayış fakat aynı zamanda da yumuşak başlılık ve teslimiyet. Boyun eğmeyle birleşen zeka, otoritenin koydukları da dahil engellerin, hiç de ahlaki olmayan .... hatta kanun dışı yollardan, üstesinden gelme teşebbüslerinde görülmektedir. Devleti dolandırmak ve soymanın son derece hoş görülebilir olduğu düşüncesi hala mevcuttur.... Gelecek belirsiz olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası, hayata karşı oldukça hazcı bir yaklaşım geliştirmiş ve boş vakte büyük değer vermiştir. Çalışmak tek başına genelde pek ödüllendirilmez.... Birçok yazar, Balkan Hristiyanlarında kök salmış olan kaderciliğin (*kısmet*) İslam etkisinin ürünü olduğuna inanmaktadır. Kadercilik, kaza-kader öğretisinden; yani her şeyin Allah'ın ya da Tanrı'nın takdirinde olduğu, kaderini değiştirmenin hiçbir ölümlünün elinde olmadığı öğretisinden kaynaklanır. Hristiyanlar da, Müslüman komşuları gibi, ne kadar yaşayacağının herkesin alnında yazılı olduğu düşüncesini kabul etmişlerdir![9]

Osmanlı mirasının hem olumlu hem de olumsuz veçheleri, ilerleyen yıllarda bütün devletlerin tarihine yansıyacaktı. Ortak bir kültürü paylaşmaları Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve savaştan sonra Türkiye ile Yugoslavya arasındaki en önemli bağ olacaktı.

NOTLAR

1 Stanford J. Shaw, *History of the Otoman Empire,* 2 cilt (Cambridge: Cambridge University Press, 1967, 1977), II, s. 213.
2 Shaw, *History of the Ottoman Empire,* II, s. 251.
3 Shaw, *History of the Ottoman Empire,* II, s. 238.
4 Shaw, *History of the Ottoman Empire,* II, s. 208.
5 Barbara Jelavich, *St. Petersburg and Moscow: Tsarist and Soviet Foreign Policy, 1814-1974* (Bloomington: Indiana University Press, 1974), s. 266; ayrıca bkz. s. 265.
6 Stefenaq Polo ve Alben Puto, *Historie de l'Albanie des origines à nos jours* (Roanne: Éditions Horvath, tarihsiz) s.172, 173.
7 Abdullah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom Jeziku* [Sırpça-Hırvatça dilindeki Türkçe ifadeler] (Saraybosna: "Svjetlost" Izdavačko Preduzeće, 1966).
8 G. Muir Mackenzie ve A. P. Irby, *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe* (Londra: Alexander Strahan, 1866), s. 5.
9 Wayne S. Vucinich, *The Ottoman Empire: Its Record and Legacy* (Princeton, N.J.: Van Nostrand, 1965), s. 120-121.

..... BÖLÜM 4 .....

I. Dünya Savaşı

SARAYBOSNA

I. DÜNYA Savaşı'nın, Balkan devletlerinin birleşmesini tamamlayacak olan hadisenin en yakındaki sebepleri, daha önce ele aldığımız ulusal ve uluslararası ihtilaflarla yakından ilgili başka bir hadisedeydi. 1914 başında, bu yılın eşi benzeri görülmedik bir felaketle sonlanacağına dair hiçbir işaret yoktu. Aslında, Balkan sahnesi gayet sakindi; iki yıllık çatışma döneminden sonra -galip veya yenik- hiçbir güç yeniden bir savaş dönemini göze alacak durumda değildi. Genel diplomatik alanda da olağandışı bir sıkıntı yoktu. İki ittifak sistemi, Üçlü İttifak ve Üçlü Antant mevcuttu, fakat bunlar temel olarak savunmaya yönelik, kıtadaki statükoyu koruma amaçlı antlaşmalardı. Geçmişte üyelerini, belirli meselelerde muhalif tarafla yakın işbirliğine girmekten alıkoymamışlardı. Üçlü İttifak içinde, İtalya'nın bağlılığından giderek daha fazla şüphe edilmeye başlanıyordu. İngiltere ve Rusya arasında, etki alanları hakkında daha önceki antlaşmalarına rağmen, İran hakimiyeti konusunda büyüyen çatışma Antant güçlerini zayıflattı. Almanya, kıtadaki en güçlü yegane askeri kuvvetti, fakat dünya sömürge sahasına İngiltere ve Fransa'nın hakim oldukları aşikardı. İngiliz donanması hala denizlere hakimdi. Büyük güçlerin ilişkilerine pek çok küçük anlaşmazlığın musallat olmasına rağmen, bunların hiçbiri büyük bir savaş başlatmaya değmezdi.

Bu genel durumda doğal olarak, Habsburg ve Osmanlı imparatorluklarının nihai çöküşü, Rusya'da çarlık rejiminin devrilişi ve dünyadaki ilişkilerin kısa süre sonra çok daha yıkıcı ikinci bir savaşın çıkacağı kadar bozulmasıyla sonuçlanan yıkıcı bir çatışmayı hangi Balkan meselesinin hızlandırdığı sorusu akla gelmektedir. Balkan yarımadasında henüz çözüme kavuşturulmamış ulusal meseleler ve büyük istikrarsızlıkla sonuçlanan iç siyasi çatışmalar hala tehlikeli noktaları teşkil etmeye devam ediyordu. İlk sorun göz önüne alındığında, Makedonya ve Trakya'nın ayrılması ve Arnavutluk'un kurulmasından sonra,

Balkan ulusları en sonunda Osmanlı idaresini devirmişlerdi (bkz. Harita 6). Bundan sonraki ulusal talepler sadece Habsburg topraklarını veya Romanya'yla ilgili olarak, Rus Besarabya'sını ilgilendirebilirdi. Romanya hükümetinin talepleriyle bu iki büyük komşusuna da baskı yapması pek mümkün görünmüyordu. Erdel, Bukovina ve Besarabya'da çok sayıda Rumen yaşıyordu. Fakat Romanya, Avusturya-Macaristan'la müttefikti ve bu toprakların hiçbirine aktif müdahalede bulunacak durumda değildi. Aksine, Sırp hükümetinin Habsburglu Güney Slavlarına yönelik tavrı çok daha karmaşıktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan çıkarılmasından sonra en acil ulusal sorun, monarşinin Güney Slav sakinlerini, yani Sırpları, Hırvatları ve Slovenleri; özellikle de bunların Sırp devletiyle ve İkili Monarşi'nin merkezi otoriteleriyle ilişkilerini ilgilendiriyordu. Bu halklar arasında o dönemde başlıca iki eğilim öne çıkıyordu. Bazı partiler kendi uluslarının ulusal çıkarlarını vurguluyordu; mesela Starceviç ve Frank'ın Hırvat partileri; Hırvatistan, Slavonya, Dalmaçya ve Bosna-Hersek'i kapsayan, kendilerinin Hırvat toprakları olarak nitelendirdikleri toprakların birleşmesini talep ediyordu. Hedefleri federal bir ilişkiyle, fakat Avusturya ve Macaristan'la tamamen eşit seviyede ortak edilebilecek bir Hırvat ulus devleti kurulmasıydı. Katolik kilisesi burada önemli bir rol oynayacaktı. Bu Hırvat milliyetçiler, mürted Hırvatlardan ibaret gördükleri Ortodoks Sırplara karşı düşmanca bir tavır içindeydi. Habsburg medeniyetinin Ortodoks, eski Osmanlı Sırbistan'ına üstünlüğü de vurgulanıyordu.

İkinci görüş eğilimini, gördüğümüz gibi, bu dönemde Hırvat politikasında fevkalade aktif olan Hırvat-Sırp Koalisyonu temsil ediyordu. Bir parti birliği olduğundan, grubun tek bir programı yoktu. Fakat bütün kesimlerde, Sırplar ve Hırvatların imparatorluk dahilinde işbirliği etmeleri ve ne Viyana'nın ne de Budapeşte'nin geçmişte sıkça yapıldığı gibi kendi çıkarları için iki ulusu birbirine düşürmesine izin vermemeleri gerektiği fikri esastı. Koalisyon gerçekten de en güçlü yegane siyasi teşkilattı; fakat Hırvatların sınırlı oy hakkından dolayı ülke çapındaki nüfuzunu kestirmek zordur. Koalisyonun monarşi *dahilinde* işbirliğine taraftar olduğunun kaydedilmesi çok önemlidir. Bazı öğrenciler ve entelektüeller, gerçekten de Habsburglu Güney Slavlarının Sırbistan'a katılacağı bir zamanı öngörmüş olabilir, fakat çoğunluğun hedefi kesinlikle bu değildi.

Sırp krallığı ve monarşinin Sırplarının önündeki seçenekler daha fazlaydı. Habsburglu Sırplar, pekala da imparatorluk dahilinde bağımsız bir Güney Slav birliği tesis etmek isteyen Yugoslav partilerle işbirliği edebilir ya da bizzat Sırpların hedeflerini vurgulayarak nihayet Sırbistan tarafından ilhak edilmeyi isteyebilirlerdi. Sırp hükümetinin ise daha fazla seçeneği vardı. Birincisi, geçmişte tutulan yoldan giderek daha büyük bir Sırbistan inşa etmeye girişebilirdi. Bu politikada ulusal hedef, Sırplara ait olduğu düşünülen Habsburg toprakları-

6. Balkan devletleri, 1914.

nın; özellikle Bosna, Hersek, Voyvodina ile Hırvatistan, Dalmaçya ve Slavonya'nın Sırp nüfusa sahip bölgelerinin ilhakı olurdu. İkincisi, Balkan federasyonu fikri, devrimci ve ulusal programlarda uzun zamandır genel kabul gören bir maddeydi. Böyle bir örgütlenme Sırbistan'ı Bulgaristan, Karadağ ve dağıldığı takdirde Avusturya-Macaristan'daki Slavlarla birleştirebilirdi. Daha geniş bir birlik, Yunanistan ve Romanya'yı da kapsayabilirdi. Üçüncüsü, Sırp liderler, bütün Sırp, Hırvat ve Slovenlerin tek bir devlet çatısı altında birleşmelerini he-

defleyen bir Yugoslav programını benimseyebilirlerdi. Bu devletin federal mi yoksa merkezi mi olacağına ilişkin çok hayati soruyla pek ilgilenilmediği de burada kaydedilmelidir.

Bu üç yoldan en az başarı kazanma ihtimali olan Balkan federasyonu seçeneğiydi. Bu seçeneğin elverişsizliği defalarca; en yakın zamanlarda da Balkan Savaşları sırasında devletler arasındaki aşikar karşılıklı çatışma ve kıskançlıklar vasıtasıyla görülmüştü. Sırbistan ve Bulgaristan'ın ilişkilerinin tamamen kopması ve aralarındaki şiddetli düşmanlık, bu dönemde bu iki devlet arasında bir birlik kurulmasına engeldi. Ancak Yugoslavların fikri, savaştan hemen önce Sırp toplumunun bazı kesimlerinden; özellikle de entelektüeller ve öğrencilerden gerçekten büyük destek görüyordu. Programın hem idealist hem de uygulanabilir olması gerçeği, çok cazipti. Belgrad, Güney Slav topraklarının tamamını birleştirebilirse, ortaya çıkan devletin büyük güç olma imkanı vardı. Üstelik Balkanlar'daki hakim güç olacağı kesindi. Bu doktrin aynı zamanda Sırp hükümetlerin elindeki bir silahtı. 1903'ten sonra, İkili Monarşi'nin Güney Slavlarım teşvik ederek desteklerini kazanmak için elinden geleni yaptı. 1909 krizinden sonra siyasi tahrik tehlikeli olduğundan, kültürel faaliyetlere önem verildi. Belgrad, sanatçı, öğretmen ve yazarların sergi ve toplantı merkezi haline geldi. İmparatorluk dahilinde Yugoslav programı olan gruplarla yakın temas sürdürüldü. Bu sebeple Sırbistan'da büyük bir Güney Slav devletinin kurulmasına; doğal olarak monarşinin parçalanmasını gerektiren bu fikre biraz destek vardı. Nüfusun sadece küçük bir kısmının, büyük ölçüde eğitimli azınlığın görüşünü temsil eden Yugoslavya taraftarları, birleşmenin hangi zeminde gerçekleşeceği meselesine hiçbir zaman yeterince eğilemedi. Bu yetersizliğin, savaş sonrası dönemde feci sonuçları olacaktı.

Bazıları bu büyük fikre kapılsalar da, Sırpların büyük çoğunluğu geleneksel milliyetçiliğe göre düşünüyordu. Bu tavır tamamen anlaşılabilirdi. Sırbistan bağımsız bir devletti, Hırvatlar veya Slovenlerle ortak olmayan uzun bir tarihi ve dini gelenekleri vardı. 1870'ten sonra birçok milliyetçi hareket İtalya ve Almanya'yı örnek aldı. Bundan dolayı Sırp milliyetçiler, krallıklarının "Balkanlar'ın Piemonte'si" olmasını istiyordu ki bu pek çok anlama gelebilecek bir sözdü. 19. yüzyılda başlıca hedefleri, Bosna, Hersek, Eski Sırbistan, Makedonya ile Sırpların yaşadıkları Habsburg İmparatorluğu toprakları gibi, Sırplara ait gördükleri bölgelerin birleştirilmesi olmuştu. Karadağ'la da birleşmeyi istiyorlardı; birçok Karadağlının aslında Sırp olduğuna dair inanç göz önüne alınınca, bu gerçekçi bir hedefti. Monarşideki büyük Hırvat partilerinin muadili olan bazı gruplar, Hırvat bölgeleri de dahil bütün Güney Slav topraklarım ele geçirmeyi arzu ediyordu. Pek çoğunun yaklaşımı, Hırvat milliyetçisi muadillerininkine benziyordu: Hırvatları mürted Sırplar olarak görüyorlardı.

Yunanlıların Megalo İdea'sı gibi, büyük Sırp hedefi de bundan dolayı katı etnik ilkelere değil, tarihsel bağlara sahip veya bir süre Sırp Ortodoks kilisesinin kaza dairesinde bulunmuş olan toprakların ele geçirilmesine dayanan bir devletti. İdeal olan, Sırbistan'ın Ortaçağ'daki en büyük hükümdarı Stefan Duşan'ın imparatorluğu dahilindeki topraklardı. Sırbistan'ın yakın zamanlarda kaydettiği hızlı ilerleme, milliyetçileri teşvik edebilirdi. Balkan Savaşları sonucunda krallığın nüfusu 2.9 milyondan 4.4 milyona ulaşmıştı. Bu sebeple, Habsburg'un Bosna-Hersek'i ilhakının neden olduğu büyük hayal kırıklığına rağmen, son yüzyılda gerçekten de çok şey başarılmıştı.

Gördüğümüz gibi, Balkan milliyetçi hareketlerinin neredeyse tamamında devrimci bir komplo unsuru mevcuttu. Son derece romantik söylemlerle meşrulaştırılan şiddet ve terör, belli hedeflerin gerçekleştirilmesinde büyük rol oynamıştı. Kendine has semboller, bayraklar, yeminlerle ayrıntılı törenleri olan gizli dernekler de yaygındı. Bunlardan Filiki Eterya, Bulgar komitaları ve VMRO gibi bazıları, kendi ulusal hareketleri için önemli sonuçları olan komploların düzenlenmesinde fevkalade başarılı idiler. Bu gelenek, yüzyıl sonunda Balkanlar'da hala yaşıyor ve gelişiyordu.

Bundan başka Balkanlar'daki entelektüel gençlik çoğunlukla zamanın daha radikal sosyal ve siyasi doktrinlerinden etkileniyordu. Diğer yerlerdeki akranları gibi, onlar da sadece milliyetçi değildi; aynı zamanda önceki nesillerin meydana getirdiği kurumlara da saldırıyordu. Bosnalı bir yazarın ifade ettiği gibi: "Babalarımız, zorba hükümdarlarımız, bu dünyayı kendilerine göre kurmuşlar ve şimdi bizleri onun içinde yaşamaya zorluyorlar."[14] Radikal gruplar, şahsi bağlılığa büyük önem veriyor; yaratıcılık ve özgürleşmenin ifadesi olarak suikast ve terörü övüyorlardı. 1910-1914 yılları arasında, monarşideki bu grupların üyeleri, Habsburg'un memurlarına karşı muazzam bir şiddet eylemleri sicili oluşturdu. Teşebbüsleri arasında, Mayıs 1910'da Bosna'ya yaptığı ziyaret sırasında İmparator Franz Joseph'e suikast girişimde bulunmak da vardı. Ayrıca,

> 8 Haziran 1912'de, Bosnalı bir öğrenci Luka Jukiç, Hırvat valisi Slavko Cuvaj'a ateş ederek yüksek rütbeli bir devlet memuru ile bir polisi öldürüp başka iki polisi yaraladı; Zagrebli bir öğrenci İvan Planinscak 31 Ekim 1912'de Zagreb'de Vali Cuvaj'ı öldürmeye çalıştı; ABD'ye göç etmiş bir Hırvat genci, Stjepan Dojciç, Cuvaj'ı öldürmek üzere vatanına döndü. Aradan geçen zamanda Baron Ivo Skerlec Hırvatistan valisi olmuştu; Dojciç 18 Ağustos 1913'te onu öldürmeye teşebbüs etti fakat sadece elinden yaralamayı başardı. 15 Mayıs'ta başka bir Zagrebli öğrenci Jakov Sefer, Zagreb'deki Ulusal Tiyatro'dan çıkarlarken, Arşidük Salvador ve Vali Skerleç'i öldürme teşebbüsünde bulundu.[15]

Halihazırdaki bu genç fanatiklerden başka, Sırbistan'daki istikrarsız siyasi koşullar da durumun tehlikelerindendi. Balkan savaşlarından sonra, Sırp ordusuyla Nikola Pasiç idaresindeki hükümet arasında büyük bir çatışma ortaya çıktı. Ordu, bekleneceği üzre, güçlü ulusal coşkunluğun merkeziydi; son zaferlerden sonra olumlu bir haleti ruhiye içindeydi. Yunanistan'da Askeri İttifak'a katılan veya Osmanlı İmparatorluğu'nda Jön Türkler'e destek veren meslektaşlarınınkine benzer duygulara sahip bazı Sırp subaylar, sivil hükümetin ülkeyi engellediğini düşünüyorlardı. Özellikle de devleti tehlikeye atan rüşvetçi bir politikacılar grubu olarak gördükleri Radikal Parti'den hoşlanmıyorlardı. 1914'te acil çözüm bekleyen mesele, yeni ilhak edilen Makedonya topraklarının idaresiydi ki ordu bu meselede yargı hakkını kendi elinde tutmak istiyordu. Haziran ayında Kral Petar, sağlıkla ilgili sebeplerden ötürü yetkilerini saltanat naibi olarak ikinci oğlu Aleksandar'a devretmek zorunda kaldı. Bundan dolayı 1914 bahar ve yaz aylarında, Sırbistan, önemli unsurlarından biri hükümetin orduyu kontrol edebilmesi meselesi olan bir iç krizle karşı karşıya kaldı.

I. Dünya Savaşı'ndan önce Sırpların ulusal hassasiyetinin artması, iki derneğin kurulmasına yol açmıştı. Birincisi *Narodna Odbrana* (Ulusal Savunma) Aralık 1908'de, ilhak krizi sırasında kuruldu. Güney Slav topraklarında bir ajanlar şebekesi oluşturdu. İkinci örgüt, yaygın adıyla Kara El olarak bilinen *Ujedinjenje Ili Smrt* (Birlik ya da Ölüm) 1911'de ortaya çıktı. Daha önce ordunun idaresinde olan örgütün başında, Apis takma adıyla tanınan Albay Dragutin Dimitriyeviç bulunuyordu. Dimitriyeviç, 1903 devrimine katılanlardandı; 1913'te Sırp Genelkurmayının istihbarat şefiydi. Sivil liderlere şahsen güveni yoktu. Narodna Odbrana gibi, Kara El'in de Pan-Sırp bir programı vardı. Amaç, tüzüğünde belirtildiği gibi, "Sırp dünyasının birleşmesi fikri" idi; "cinsiyet, din, doğum yeri ayrımı yapılmaksızın bütün Sırplar ve bu ideale sadakatle hizmet etmeye hazır olan herkes üye olabilir." Örgüt, "kültürel eylemden çok devrimci eylem"e başvurma niyetindeydi; bu yüzden gizli kalacaktı. Ayrıntılı üyeliğe kabul töreni mumlar, kamalar, toplu tabancalar ve kukuletalı kimselerle tamamlanıyordu. Önceki yüzyılda Eterya'da olduğu gibi, bu örgütte de yeni üyeler, ciddi düşünüldüğünde geniş taahhütler içeren bir yemin etmek zorundaydı:

> Ben ..... *Ujedinjenje Ili Smrt* örgütünün üyesi olarak tepemde parıldayan güneş, beni besleyen toprak, Tanrı, atalarımın kanı, şerefim ve hayatım üzerine, şu andan ölene kadar bu örgütün davasına sadakatle hizmet edeceğime ve bu dava uğruna her zaman her türlü fedakarlığa hazır olacağıma yemin ederim. Bütün emir ve buyrukları koşulsuz yerine getireceğime

> Tanrı üzerine, şerefim ve hayatım üzerine yemin ederim. Bu örgütün bütün sırlarını kendimle birlikte mezara götüreceğime Tanrı üzerine, şerefim ve hayatım üzerine yemin ederim. Kasıtlı veya kasıtsız olarak bu sadakat yeminini çiğneyecek veya ona uymayacak olursam, hükmümü Tanrı ve bu örgütteki yoldaşlarım versin.[16]

İki derneğin pek çok ortak üyesi vardı ve Kara El, Narodna Odbrana'nın Bosna-Hersek'teki ajanlarından yararlanabiliyordu.

I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açan olaylar zincirini pek çabuk sonuca vardıran hadiseden sıkça bahsedilir. 28 Haziran 1914'te, Habsburg Veliahtı Franz Ferdinand ve eşi Saraybosna'da suikasta uğradı. Ziyaret iyi planlanmamış; konukları korumak için yeterli muhafız götürülmemişti. Tarih, Sırpların milli bayramı olan Kosova savaşının yıldönümüydü. Böyle bir seyahatin tehlikelerine dair pek çok ikaz alınmıştı. Arşidük, kendisini öldürmeyi başaran altı adamın açık hedefiydi. Suikastı fiilen gerçekleştiren Gavrilo Princip, Bosnalı devrimci gençliğin pek çok bakımdan tipik bir örneğiydi. Radikal edebiyatı çok okumuştu ve bir Habsburg memuruna yönelik başarısız bir suikast girişiminden sonra intihar eden Bogdan Zerajiç'e özel bir hayranlık duyuyordu. Suikastçıların hepsi de güçlü Sırp milliyetçileriydi ve Sırp tarihini çok iyi biliyorlardı. Suikastçılardan biri tutuklandığı zaman, "Ben bir Sırp kahramanıyım," dedi.[17] Arşidükü öldürmeye karar vermişlerdi; çünkü onu, Bosna'yı monarşi dahilindeki ayrı özerk bir devlet olarak diğer Güney Slav bölgeleriyle birleştirecek olan Trialismus programıyla özdeşleştiriyorlardı. Bu durum bölgenin daha sonra Sırbistan'ın eline geçmesini engelleyecekti.

Öğrenciler hazırlıklarında Dimitriyeviç'ten yardım görmüş ve silahlarını Sırp hükümeti cephaneliklerinden almıştı. Bütün ayrıntılar açık olmasa da, görünüşe göre genç Bosnalılar Dimitriyeviç'le Mayıs ayında Belgrad'da temas kurmuştu. Dimitriyeviç onlara tabanca ve bomba temin etmiş ve onları yine gizlice Habsburg topraklarına sokmuştu. Kara El'in merkez komitesi olayı haber alınca, müdahale etmeye çalışmış fakat çok geç kalınmıştı. Pasiç de birkaç Bosnalı gencin arşidüke karşı eyleme girişecekleri ve yasadışı yollardan sınırı geçerlerken Sırp memurlardan yardım gördükleri haberlerini almıştı. Açıktan ve resmi hiçbir teşebbüste bulunulmadı. Ancak Viyana'daki Sırp temsilcisi, hatırlanacağı gibi, Bosna ve Hersek'ten sorumlu olan ortak maliye bakanını imalı sözlerle uyarmış; fakat sözleri anlaşılmamıştı.

Habsburg hükümeti, uluslar üzerindeki dış etkiler konusunda her zaman fevkalade hassas olmuştu. 1850'ler ve 1860'larda, Rumen devletinin Erdel üzerindeki etkisinin artmasından dolayı, Tuna Prenslikleri'nin birleştirilmesi ve yabancı bir prensin tahta çıkmasına karşı çıkılmıştı. 1870'lerde, monarşideki

Güney Slavları üzerinde kullanabileceği nüfuzdan korkularak, büyük bir Slav Balkan devletinin kurulmasına karşı şiddetli itirazlar dile getirilmişti. Suikasttan önceki yıllarda, Sırbistan'la monarşinin Slav nüfusunun unsurları arasındaki bağlara ve Belgrad'da bu bağların güçlendirilmesi için alınan tedbirlere ilişkin pek çok delil vardı. Habsburg liderleri, suikastın Sırp hükümeti dahilinde tertiplendiğine ve kararlı davranmak zorunda olduklarına inanıyordu. Habsburg Dışişleri Bakanı Berchtold ve Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf, Sırbistan'la savaşın gerekli olduğuna ilk inananlardı. Daha sonra Franz Joseph'i ve Macar Başbakanı Istvan Tisza'yı ikna ettiler. Tisza şiddetli girişimleri, ancak hiçbir Sırp toprağının imparatorluğa ilhak edilmeyeceği teminatını aldığı zaman kabul edecekti. Habsburg yetkilileri, kesin olarak hareket geçmeden önce, Sırp hükümetiyle suikast arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu kanıtlamaya çalıştılar; fakat kanıtlayamadılar. Alman müttefiklerine de danıştılar.

Savaşa karar veren Habsburg liderleri, diplomatik hazırlıkları son derece acemice gerçekleştirdi. Arşidükün öldürülmesi, Avrupalı devlet adamları arasında sarsıntı ve nefrete yol açtı. Habsburg hükümeti derhal harekete geçseydi, bu şiddet eylemine duyulan genel nefretten faydalanabilirdi. Bunun aksine bütün mesele 28 Haziran'dan 23 Temmuz'a kadar uzatıldıkça uzatıldı; nihayet 23 Temmuz'da Belgrad'a bir ültimatom gönderildi. Arada geçen zamandan, zemini hazırlamak için yeterince yararlanılmadı. Savaşın belli bir yerle sınırlanmasının Habsburg'un menfaatine olduğu aşikardı. Tehlikeli nokta, Sırbistan'ı desteklemek üzere gerçekleştirilmesi muhtemel bir Rus müdahalesiydi. 1903'ten sonra, iki Slav devleti arasındaki ilişkiler fevkalade sıcaktı ve Habsburg'un Belgrad'ı tehdidine Rusya'nın şu veya bu şekilde tepki göstermesi beklenebilirdi. Geçmişteki Balkan politikalarında, Rus ve Habsburg hükümetleri genellikle güçler dengesi ilkesini gözetmişti: Biri büyük bir kazanç elde ettiği zaman, diğerinin tazmin hakkı doğuyordu. Rusya 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşa girmeden önce, Batı Balkanlar'daki ilerlemelere dair Viyana'ya teminat veren gizli antlaşmalar akdetmişti. 1908'de, Bosna-Hersek'in ilhakından önce, Aehrenthal da, İzvolsky'yle benzer bir pazarlık yapmaya çalışmıştı. 1914'te Sırbistan'ın Avusturya tarafından yenilgiye uğratılması, bölgedeki diplomatik dengeyi altüst ederdi. Romanya hala İttifak Devletleri'ne bağlıydı ve Balkan Savaşları'ndan soran Bulgaristan da yüzünü bu devletlere çevirmişti. İstanbul'daki Jön Türk rejimi, Almanya'yla ittifak imzalamak üzereydi. Sırbistan Viyana'ya tabiliğe mecbur edilirse, Rus nüfuzu yarımadadan çıkarılırdı. Habsburg liderleri Sırpların kışkırtmasıyla olduğuna inandıkları hadiselere artık tahammül edemediklerini hissederlerse, çarlık rejiminin geç-

mişte bu kadar kan ve para döktüğü bir bölgede küçük düşürücü bir mağlubiyeti kabul etmesi beklenemezdi.

Monarşi Rusya'yla antlaşmaya varamadığı gibi, daha da kötüsü, kesin antlaşma yükümlülüklerine rağmen müttefiki İtalya'ya da danışmadı. Üçlü İttifak 1887'de yenilendiği zaman, bu iki güç, yakın Doğu'da statükonun korunmasının imkansız olduğu görüldüğü takdirde, ancak birbirlerine danıştıktan sonra ve karşılıklı tazmin esasına dayanarak değişiklikler yapacaklarını kabul etmişlerdi. Sadece Habsburg'un Bosna-Hersek'i ilhakı bu antlaşmanın dışında kalıyordu. Habsburg hükümetinin, Sırbistan'a dair niyetlerinden Roma'yı haberdar etmemesi tamamen İtalya'nın tazminat isteyeceği korkusundan kaynaklanıyordu. Antlaşmanın ihlali, İtalya'nın savaş başladıktan sonra tarafsız kalabilmesinin sebeplerinden biri olacaktı.

Atılacak adımlar da Berlin'de yeterince tartışılmadı. II. Wilhelm ve şansölyesi Theobald von Bethmann-Hollweg, Almanya'nın, Sırbistan hakkında ne karara varırsa varsın Habsburg hükümetini destekleyeceği teminatını verdi. Bu "açık çek" Viyana'nın iki müttefik için de politika belirlemesine imkan sağladı. Yöntem olarak, 1909'da Sırbistan'a karşı benimsenen yöntem tercih edildi: 23 Temmuz'da sunulan bir ültimatom. Ancak amaç, başka müzakereler değil, savaş olduğundan, belge reddedilmek üzere tasarlandı. Belge, Sırbistan dahilinde Habsburg karşıtı faaliyetlerin bastırılması için şiddetli önlemler alınmasına ve Habsburg yetkililerinin suikast soruşturmasına katılmasına yönelik talepler içeriyordu. Sırp hükümeti verdiği cevapta, bu son husus hariç bütün şartları kabul etti. Habsburg hükümeti ise buna cevaben ilişkileri sona erdirdi ve 28 Temmuz'da iki ülke arasında savaş başladı. Çatışma belli bir bölgeyle sınırlı mı kalacak yoksa bütün güçleri içine mi çekecek sorusunun cevabı bilinmiyordu.

Sırbistan savaşa girer girmez, acilen bir karara varması gereken devlet Rusya idi. Çar, hiç istemeden, 29 Temmuz'da seferberlik ilan etti. Alman hükümeti, planlarının başarısı Rus orduları savaşa hazırlanmadan Fransa'ya karşı çabuk bir zafer kazanmaya bağlı olduğundan, Rusya'nın seferberlik ilanına iki güce karşı savaş ilan ederek cevap verdi. İngiltere, 4 Ağustos'ta müttefiklerini desteklemek üzere savaşa girdi. Böylece Ağustos 1914'te Avrupa en sonunda Doğu Sorunu ve Balkan ulusal birleşme hareketleriyle yakından ilgili meseleler yüzünden büyük bir savaşa sürüklenmişti. "Savaş suçu" konusunu tartışmak beyhudeydi. 1914'te her devlet, bu krizde kendisinin en önemli menfaatleri olarak gördüğü şeylerin talep edildiği gerekçesiyle hareket etti. Ölümcül bir olaylar zinciri, savaşan devletlerin tamamını, beklemedikleri ve askeri, ekonomik veya psikolojik bakımlardan hazır olmadıkları bir savaşa sürükledi.

SAVAŞ

I. Dünya Savaşı'nın en önemli muharebeleri kuzey Fransa'da ve geniş doğu cephesinde yapıldı. Askeri seferlerin diğer yerlerde sürdürülen ana çatışmaların yanında önemsiz kaldığı Balkanlar'dan ziyade, bu bölgede askeri kararlar alınması gerekecekti. Bundan dolayı bu bölümde diplomatik müzakerelere, askeri planlama ya da fiili muharebelerden daha fazla önem verilmiştir. Nihai zafer büyük güçlerin ordularına bağlı olmasına rağmen, bu devletlerin hükümetleri savaş boyunca, özellikle de kendilerini uzun bir savaşın beklediği çok geçmeden anlaşıldığı zaman, küçük müttefiklerden destek aramıştır. Çatışmanın başında, güçlerin genelkurmayları kısa ve sonucu belirleyen seferler planlamıştı. Bu planların hepsi de 1915 başında boşa çıkınca ve batı cephesi siper harbine başlayınca, iki tarafın liderleri de, stratejik konumlara ve oldukça iyi ordulara sahip Balkan ülkelerinden yardım istemeye teşebbüs etti. Zaten savaşta olan Sırp hükümeti hariç, Balkan hükümetleri böylece karşılarında gönüllerini kazanmaya çalışan muharipleri buldu ve azami fayda sağlamak için pazarlık fırsatlarını kullandı. Ayrıca her ülke, kazanan tarafı tercih ettiğinden emin olmak istiyordu.

Savaşın başında Sırbistan, gerek askeri gerekse siyasi anlamda çok tehlikeli bir durumdaydı. Hükümet çatışmadan kaçınmayı ummasına rağmen, 4.5 milyon nüfuslu bu devlet kendisini 50 milyonluk bir imparatorluk karşısında savaşırken buldu. Güçlü müttefikleri vardı fakat bunlar çok uzaktaydı ve asıl ilgilendikleri şey kendi sınırlarını Alman saldırısına karşı savunmaktı; Sırbistan'a ayıracak birlikleri ya da silahları yoktu. Genel olarak Habsburg ordusunun çabucak zafer kazanacağı bekleniyordu. Bunun aksine ilk başarılar Sırp tarafından geldi. Ordu aslında 1914'teki iki saldırıyı püskürtecek, hatta hücuma geçerek Habsburg topraklarına girecek güçteydi. Rusların Galiçya'ya ilerlemesi, monarşiyi birliklerini bu bölgeye kaydırmaya mecbur etti. Üstelik Sırp askerleri, Balkan Savaşları'nda tecrübe kazanmıştı ve iyi savaşıyordu. Aralık ayı başında bir yenilgi aldılar ve Belgrad düştü. Daha sonra Kolubara nehrinde büyük bir zafer kazandılar; Aralık ortasında da Belgrad'ı geri aldılar. Savaş sırasında Sırpların kayıpları çok fazlaydı. Hükümetin bu adamların yerine başkalarını koyacak veya daha fazla askeri teçhizat temin edecek durumu yoktu. Sadece ordunun muharebelerde uğradığı kayıplar büyük değildi; aynı zamanda ciddi bir tifo salgını da ülkeyi kasıp kavuruyordu. Askeri başarılara rağmen, gelecek karanlık görünüyordu.

Habsburg'un kendi ulusal gruplarının savaştaki sadakatine dair daha önceki şüphelerinin yersiz olduğu çok geçmeden görüldü. Güney Slavları, bütün

ulusların çoğunluğu gibi, cesurca savaştılar. Bütün muharip devletlerde olduğu gibi, pek tabii monarşide de denetim ve bastırmaya yönelik tedbirler alındı. Gazeteler kapatıldı ve hain olduklarından şüphe edilenler hapse mahkum edildi. Bazı direniş hareketleri meydana geldi, fakat Fransız ordusunun 1917'deki ayaklanmalarına ya da devrim zamanında Rus birliklerinin toplu firarlarına benzer hiçbir şey olmadı. Aslında, Hırvatistan ve Slovenya'daki muhafazakar ve ruhban partileri gibi bazı partiler, Ortodoks Sırplara karşı yapılacak bir savaşı destekliyordu. Habsburg ordusundaki Sırp müfrezeleri dahi Askeri Sınır'ın geleneklerine sadık kaldı. Ağustos 1914'te Sırbistan'a saldırıyı başlatan birlikler arasından bazıları yüzde 20 ila 25 Sırp ve yüzde 50 Hırvat'tan oluşuyordu. Çağdaş bir Yugoslav tarihçisi şöyle yazar:

> Eylül 1914'teki Mackov Kamen muharebesinde, bir tarafta Dördüncü Özice [Sırp] Alayı, karşı tarafta ise ataları yüzyıllardır Habsburg imparatorlarının en sadık askerleri olan Lika'dan gelen çok sayıda Sırpın bulunduğu alay savaşıyordu. Özice alayının kumandanı Puriç adamlarına on dört taarruz yaptırdı ve Likalılar bu taarruza şimşek hızıyla karşı taarruzlarla cevap verdi. Bunlardan birinde Puriç onlara "Teslim olun, böyle pisi pisine ölmeyin," diye bağırdı; onlar da şöyle cevap verdiler: "Sen hiç Sırpların teslim olduğunu duydun mu?"[18]

Böyle romantik ulusal gelenekler bütün taraflara çok fazla kayıp verdirecekti.

Savaşın başlamasından sonra ittifak konusunda karara varan ilk devlet Osmanlı İmparatorluğu oldu. Alman yanlısı harbiye nazırı ve en nüfuzlu Jön Türk liderlerinden biri olan Enver Paşa'nın etkisi altında hükümet, Almanya'nın Fransa'ya savaş ilan etmesinden önceki gün, 2 Ağustos 1914'te Almanya'yla gizli bir ittifaka imza attı. Babıali hemen savaşa girmemesine rağmen, satın aldığını iddia ettiği iki Alman savaş gemisi *Goben* ve *Breslav*'ı korumasına aldı. Kasım ayında imparatorluk İtilaf Devletleri'ne resmen savaştaydı. Boğazların İtilaf Devletleri'nin gemilerine kapatılmasıyla, Rusya'yla Batılı ortakları arasındaki deniz bağlantısı fiilen kesilmiş oluyordu. Bu duruma çare bulmak ve İtilaf Devletleri'nin Yakın Doğu'daki askeri durumunu iyileştirmek gayretiyle, İngiliz hükümeti Boğazların açılmasına yönelik tartışmalı bir planı kabul etti. Bu hareketin sorumluluğu büyük ölçüde, o dönemde Amirallik Dairesi birinci lordu olan Winston Churchill'e aitti. Çanakkale ve Gelibolu seferleri askeri birer felaket oldu ve bu politikacının kariyerine büyük zarar verdi. Şubat 1915'te girişilen ilk teşebbüste, on sekiz İngiliz savaş gemisinden oluşan bir filo Boğazlardan zorla geçmeye çalıştı. Dört gemi kaybedildikten sonra, kumandan geri çekilme emri verdi. Aslında, de-

vam etseydi zafer kazanabilirdi; çünkü Osmanlı kalelerinde mühimmat tükenmişti. Gelibolu seferinin sonuçları daha da kötü oldu. Amaç, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı girişilecek saldırıların gerçekleştirilebileceği bir kara üssü temin etmekti. İtilaf Devletleri'nin birlikleri bir köprübaşını ele geçirmeyi başardı ve burayı Nisan 1915'ten Ocak 1916'ya kadar ellerinde tuttu. Osmanlı kuvvetleri, özellikle de Avustralyalı ve Yeni Zelandalı yedek kuvvetlerin arasında bulunduğu, kayıpları ağır olan İtilaf Devletleri'nin askerlerinin üzerinde, tepelerdeki mevzilerinde kalmaya devam ettiler.

İtilaf Devletleri'nin Boğazlardaki başarısızlığı, Mayıs 1915'te İtalya'nın savaşa girmesiyle dengelendi. Bu devlet Üçlü İttifak'a üye olmasına rağmen, antlaşma şartları savunma amaçlıydı. Bu gerçek, Habsburg İmparatorluğu'nun Sırbistan'a saldırma niyetinden Roma'yı haberdar etmemesiyle birlikte, İtalyan hükümetine tarafsız kalmak için fazlasıyla bahane sağladı. Bu sebeple iki tarafla da pazarlığa oturup desteğini en yüksek fiyatı verene satma imkanı buldu. İtalya'nın ulusal hedefleri oldukça kapsamlıydı; Güney Tirol, Trento, Trieste, Goriçe, Gradiçka, İstriya, Dalmaçya'nın büyük bölümü ve özellikle Sazan adası ve Avlonya limanı olmak üzere bir kısım Arnavut toprağını kapsıyordu. Bu bölgelerin halkının çoğunluğunun Arnavut, Güney Slavı ve Alman olduğunu söylemeye gerek yoktur. Müzakerelerde İtilaf Devletleri'nin avantajı büyüktü; çünkü İtalya'nın taleplerini yerine getirmek için Habsburg topraklarını istedikleri gibi kullanabilirlerdi. Habsburg temsilcileri tarafsızlığı karşılığında İtalya'ya sadece Trento'yu teklif edebiliyordu. Fakat Güney Slav bölgesi meselesi, Müttefik devletler hükümetlerini bir dereceye kadar engelliyordu. Savaşa zahiren Sırbistan'ı kurtarmak için girişilmişti. İtalya, Dalmaçya kıyılarını alacak olursa, Sırbistan denize bir çıkış yolu elde edemeyecekti; halbuki bu, savaşın önemli gayelerinden biriydi. Üstelik İtalya, Dalmaçya ve İstriya'yı alacak olursa, 700 bin Güney Slavı onun kontrolüne girecekti. Bu gibi sorunlar esasen, savaş propagandasının son derece ahlaki bir havayla yürütüldüğü İngiltere'ye güçlük çıkarıyordu.

Ancak 1915 baharında, İtilaf Devletleri'nin, İtalya'nın desteğine ihtiyaçları olduğuna inanıyordu. Rus hükümeti Sırbistan'ın zararına olacak tavizler vermeye gönüllü olmasa da, savaşın gerekleri önce geliyordu ve İtalya'ya neredeyse istediği her şey vadedildi. Antlaşma gizliydi ve şartlar, 1917'de Rusya'da Bolşevik rejimi iktidara gelene kadar açıklanmadı. Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması'na göre, İtalya otuz gün içinde savaşa girecekti. Savaşa katılması karşılığında, Güney Tirol, Trento, Goriçe, Gradiçka, Trieste, İstriya, Dalmaçya'nın bir kısmını ve Arnavutluk'tan Sazan ve Avlonya'yı alacaktı. Ayrıca 1911'de işgal edilen Oniki Ada'yı da elinde tutabilecekti ve kendisine paylaşıla-

cak olan Türk toprakları ya da Alman kolonilerinden pay alacağı da vadedilmişti. Mayıs 1915'te İtalya, Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etti; fakat Almanya'ya karşı benzer bir hareketi Ağustos 1916'ya kadar geciktirdi.

İtalya'dan sonra savaşa giren devlet Bulgaristan oldu. Amaç, geçmişte olduğu gibi, hala Ayestefanos'la kurulan devletin ihyasıydı. Bundan ötürü özel gaye, Yunanistan ve Sırbistan'ın elinde bulunan Makedonya toprakları ile Romanya'nın 1913'te ele geçirdiği Dobruca'nın güney kesiminin elde edilmesiydi. Bulgaristan'ın kararı, ülkenin hem Boğazlar'a hem de henüz mağlup edilmemiş bulunan Sırbistan'a olan stratejik konumundan dolayı, iki taraf açısından da büyük önem taşıyordu. Bulgaristan'ın nasıl davranacağı, nihayet kiminle ittifaka gireceği hala belirsiz olan Yunanistan ve Romanya'yı da etkileyecekti. Bu müzakerelerde en büyük kozlar İttifak Devletleri'nin elindeydi, çünkü Sırbistan'ın elindeki Makedonya bölgesini teklif edebiliyorlardı. İtilaf Devletleri'nin burada ne rekabete girişebiliyor ne de bunu tazmin etmek için Yunanistan veya Romanya'nın elinde bulunan topraklardan teklif edebiliyordu.

Bulgaristan kamuoyu savaşa girip girmeme meselesinde ikiye bölünmüştü. Feci bir çatışma daha yeni bitmişti. Ülke bu kadar çabuk yeniden savaşmaya hazır değildi. Hem Çiftçi Birliği hem de sosyalistler müdahaleye karşı çıkıyordu. Kral Ferdinand ve başbakanı Vasil Radoslavov ise aksine İttifak Devletleri'ne yakınlık duyuyordu ve Makedonya'ya duyulan arzu çok şiddetliydi. İtilaf Devletleri'nin teklif edecek hiçbir şeyi olmadığı ortadaydı. Rusya'nın da gelecekte Sırbistan'a yardım edeceği gayet açıktı. Bu şartlar altında, İttifak Devletleri'ne katılma kararı alındı. Eylül 1915'te Bulgaristan, kendisine Makedonya'yı vadeden ve buna ilaveten, Yunanistan ve Romanya İtilaf Devletleri'ne katıldığı takdirde başka topraklar da edinebileceği teminatını veren bir antlaşma imzaladı. Bu hareket Sırbistan'ın akıbetini belirledi. Ekim ayında Alman, Habsburg ve Bulgar orduları tarafından büyük bir taarruza girişildi. Aynı ayda, Kral Konstantinos'un onayı olmadan, başbakan Venizelos'un onayıyla, İtilaf Devletleri Selanik'e dört bölük asker çıkardı, fakat kuzeye ilerleyemedi.

İşgal kuvvetleri arasında kalan Sırp ordusunun fazla şansı yoktu. Muharebe altı hafta kadar sürdü. Sayıları çok az olan askerler, kuzey Arnavutluk'tan geri çekilmeye teşebbüs ettiler. Zorlu bir bölgede kışın yeterli erzak olmadan yürüyen birlikler, büyük kayıplar verdi. Adriyatik'e ulaşınca, İtilaf Devletleri'ne ait gemilerle, Naip Prens Aleksandar ve Nikola Pasiç önderliğinde bir Sırp sürgün hükümetinin kurulduğu Korfu'ya götürüldüler. Karadağ da benzer bir kadere ortak oldu. Ocak 1916'da bir Habsburg ordusu ülkeyi işgal etti ve Nikola İtalya'ya kaçtı. Bu ayda İtilaf Devletleri Gelibolu'dan da çekilmek zorunda bırakıldı. İttifak Devletleri böylece Balkanlar'da hakim duruma geçti.

Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu aynı ittifakta yer alıyordu; Sırbistan zapt edildi. Selanik'te İtilaf Devletleri'ne ait küçük bir ordu mevcuttu, ancak yapabilecek pek fazla şeyi yoktu. Bu şartlar altında Romanya ve Yunanistan'ın katılımı İtilaf Devletleri için özel bir önem kazandı.

İtalya gibi, Romanya da 1914'te bir savunma antlaşması vasıtasıyla İttifak Devletleri'ne katıldı. Bu antlaşma beş kez, en son olarak da 1913'te yenilenmişti. Kral Carol bu taahhüdü yerine getirmek taraftarıydı; fakat 19. yüzyıln büyük bakanının oğlu ve dönemin en etkili Rumen devlet adamı olan Ion C. Bratianu onun bu görüşünü paylaşmıyordu. Tavır olarak Fransız yanlısı olan Bratianu, durumdan ülkesine kazanç sağlamak için yararlanmak istiyordu. Savaştan hemen önceki dönemde, Romanya'yla Avusturya-Macaristan arasındaki ilişkiler, esasen Erdel'deki durumdan ötürü kötüleşmiş, öte yandan Rusya'yla ilişkiler iyileşmişti. Haziran 1914'te, II. Nikolay ülkeyi ziyaret etmişti. Rumen hükümeti iki tarafla da pazarlığa oturabilirdi ve sunabileceği çok şey vardı. Ordunun güçlü olduğuna inanılıyordu ve Romanya petrolüyle buğdayı bütün muharip devletlerden rağbet görüyordu.

Rumen temsilciler aslında müzakere için çok iyi durumdaydı. Rusya, Temmuz 1914 sonunda, müttefiklerine danışmadan, Romanya'ya tarafsız kalması karşılığında Erdel'i ele geçirmeyi teklif etti. Almanya da aynı zamanda benzer koşullarla Besarabya'yı vadetti. Bu meseleyi görüşmek üzere 3 Ağustos 1914'te yapılan bir toplantıda, kral ve tek bir bakan Almanya'ya katılmayı tercih etti; diğerleri ise tarafsızlık politikasını destekliyordu. Ülke, hiçbir şey yapmadan kimin kazanacağına bağlı olarak Besarabya veya Erdel'i elde edeceği teminatını aldığı için iyi bir durumdaydı. Romanya'nın en önemli taleplerini teslim ettiklerinden, artık iki tarafın da pazarlığa koyacak fazla şeyi kalmamıştı. Rusya'nın ne Besarabya'yı ne Erdel'i teslim etmeyeceği aşikardı. Buna rağmen sonraki aylarda Romanya İtilaf Devletleri yönünde bazı hamleler yaptı. Ekim 1914'te Rusya'yla, Sırbistan'a levazım geçişine izin veren bir antlaşma imzalandı; Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na benzer teçhizat gönderimleri engellendi. Karşılığında, Rusya hem Erdel'i hem de Bukovina'nın Rumen kesimlerini verdi. Bu arada hala Romanya buğdayı ve petrolünün iyi müşterileri olan İttifak Devletleri'yle de müzakereler devam ediyordu. Kral I. Carol Ekim 1914'te öldü ve yerine yeğeni Ferdinand geçti. Bu hadise, Romanya'nın savaşa İtilaf Devletleri tarafında girmesini kolaylaştırdı.

Romanya kararını ancak 1916'da verdi. Haziran'da Rus ordusu, zafere yönelik son büyük taarruzuna, Brusilov Hücumu'na girişti. Başlangıçta teşebbüs çok başarılıydı ve Bratianu, Romanya savaşa girmediği takdirde, hükümetin barış masasında çok dezavantajlı olacağından korktu. Buna rağmen azami menfa-

ati garantilemeden harekete geçmedi. Romanya'nın yardımına ihtiyacı olan İtilaf Devletleri büyük talepleri; Erdel'in ve Segedin'e ulaşacak şekilde Tisa nehrine kadar Banat'm, yani etnik sınırları aşan ve bugünkü Macaristan'ın büyük bir bölümünü de kapsayan bir bölgenin ilhakını kabul ettiler. Aynı şekilde Romanya, Bukovina'nın bir kısmına ve gelecekteki barış konferanslarına eşit taraf olarak katılmaya dair teminat aldı. Bu vaatleri alan ülke Ağustos ayında çatışmaya girdi. Ordusu Erdel'de faaliyet gösterecekti; Rus kumandanıyla hiçbir koordinasyon yoktu. Bu birlikler savaşmaya başlar başlamaz, bütün doğu cephesinde talih döndü. Rus taarruzu başarısız oldu ve ordu geri çekilmeye başladı. Erdel ve Dobruca'daki Rumen kuvvetleri de aynı şekilde yenildi. Aralık ayında Bükreş, İttifak Devletleri'nin eline geçti ve Romanya hükümeti Yaş'a taşmdı.

Doğudaki savaş oyununun tamamı, şimdi Rusya'da meydana gelen hadiselerden derinden etkilendi. Birinci devrim Mart 1917'de gerçekleşti; Kasım'da Bolşeviklerin zaferi, Rusya'nın savaştan çekilmesine sebep oldu. Aralık ayında Almanya'yla müzakereler başladı ve Mart 1918'de Brest Litovsk Antlaşması akdedildi. Rus müttefikin tamamen çökmesi, Romanya'nın üstünlük sağlamasını imkansızlaştırmıştı. Şubat 1918'de Bratianu'nun yerine göreve önce General Aleksandru Averescu, sonra da Aleksandru Marghiloman geldi. Mayıs ayında hükümet Bükreş Antlaşması'nı imzaladı. Besarabya'yı almıştı ama Dobruca'dan ve Karpatlar'daki bazı bölgelerden vazgeçmek zorunda kaldı. Almanya, petrol üretiminin denetimini tamamen ele geçirdi. Böylece Romanya, Rusya gibi, 1918 başında barış yaptı ve çatışmadan çekildi.

En çok tartışma yaratan ve en uzun süren, Yunanistan'ın savaşa girişi oldu. Burada hükümetteki fikir ayrılığının gelecekteki sonuçları diğer yerlerdekinden daha ciddi olacaktı. 1913'te kral olan I. Konstantinos, II. Wilhelm'in kayınbiraderiydi ve Carol gibi Alman yanlısı politikayı savunuyordu. İttifak Devletleri'ne sempati duyan ve zafer kazanacaklarına inananlar tarafından destekleniyordu. Bu grup, kesin tarafsızlığın devamını salık veriyordu. Yunanistan, Akdeniz'de İngiltere ve Fransa'nın deniz gücüne karşı koyacak kadar güçlü değildi, bu yüzden Almanya'ya açıktan destek verilmesi mümkün değildi. Aksine hala başbakan olan Venizelos, İtilaf Devletleri'nin kazanacağına inanıyordu. Bratianu gibi, o da toprak kazanma fırsatını değerlendirmek istiyordu. 1912 ve 1913'te kaydedilen gelişmelere rağmen, Yunanistan'ın hala Epir, Trakya, Batı Anadolu, bazı Ege adaları, özellikle de Oniki Ada ve Kıbrıs'a dair talepleri vardı. Bu konulardaki tartışmalar üç yıl devam edecekti.

Osmanlı İmparatorluğu savaşa girdikten sonra, İtilaf Devletleri Yunanistan'ın desteğini kazanmak için çok istek duymaya başladı. Bulgaristan'la müzakereleri sırasında, bu devleti etkilemek için Yunanistan'ın yardımına başvura-

rak Osmanlı İmparatorluğu'ndan ileride alınacak topraklar karşılığında Bulgaristan'a tavizler vermesi için Yunanistan'a baskı yaptılar. Venizelos, Drama-Kavala bölgesini vermeye razıydı; fakat ancak Yunanistan'a Anadolu'da yaklaşık 800 bin Rum'un yaşadığı İzmir bölgesinin verilmesi karşılığında bu mümkündü. Bu bölgenin ele geçirilmesi, Yunanistan'a Ege'nin etkin kontrolünü sağlayacaktı. Venizelos ayrıca ülkenin Çanakkale ve Gelibolu projesine de katılmasını istiyor, fakat kral ve genelkurmay ona karşı çıkıyordu. Mart 1915'te bakan istifa etti ancak seçimlerdeki büyük bir zaferin ardından yine iktidara geldi.

Bulgaristan savaşa girdikten sonra, İtilaf Devletleri, Sırplara yardım etmesi için Yunan hükümetine büyük baskı yaptı. Yunanistan'ın 1913'te imzalanan bir antlaşmaya göre ittifak yükümlülükleri vardı. Ekim 1915'te, görmüş olduğumuz gibi, İtilaf Devletleri, belli ki Sırbistan'a yardım etmek amacıyla, Selanik'e asker çıkardılar. Öte yandan Atina'daki iki grup arasında gerginlik tırmandı ve Venizelos yeniden istifa etti. Ekim 1916'da ülke iki büyük iç kriz yaşadı. Venizelos, Selanik'te, buradaki İtilaf Devletleri kuvvetleri tarafından desteklenen bağımsız bir hükümet kurdu; Aralık ayında İngiltere bu hükümeti Yunanistan'daki meşru otorite olarak tanıdı. Aynı zamanda, geçmişte çok sık olduğu gibi, Pire'de bir İngiliz ve Fransız donanması toplandı. Haziran 1917'de Konstantinos, tahtını ikinci oğlu Aleksandros'a bıraktı ve Venizelos muzaffer bir şekilde Atina'ya geri döndü. Aynı ay Yunanistan savaşa girdi. Fakat diğer devletlerin aksine, Yunan hükümeti gelecekteki kazançlarına dair hiçbir teminat almamıştı. Bu dönemin hadiseleri ve İtilaf Devletleri'nin Yunan içişlerine aşikar müdahalesinin, ülkenin iç politikasında kalıcı etkileri olacaktı.

Öte yandan Kuzey Fransa'da savaşın sonucunu belirleyen askeri seferler yapılıyordu. Giderek artan sayıda Amerikan askerinin gelmesi, Almanya'nın 1918 yazında giriştiği taarruzun başarısız olmasıyla birlikte, savaşın seyrini değiştirdi. Eylül 1918'de Selanik'teki İtilaf Devletleri ordusu, en sonunda harekete geçti. Bu birlikteki yirmi sekiz bölükten, dokuzu Yunanistan'a, altısı da Sırbistan'a aitti. Fazla direnişle karşılaşmayacaklardı. Zafer çoktan kazanılmıştı; İttifak Devletleri artık etkin bir direniş göstermekten acizdi. Bulgarlar beklenece gibi son derece moralsizdi. 1912'den 1918'e kadar ordu büyük kayıplar vermişti: 5 milyonluk bir nüfustan 160 bin ölü ve 300 bin yaralı. 29 Eylül'de Bulgar hükümeti teslim oldu; yarımadada geriye kalan Alman ve Habsburg birlikleri kısa zamanda kuzeye çekilmek zorunda kaldı. Kasımda Belgrad alındı ve Sırp birlikleri Bosna-Hersek ile Voyvodina'yı işgal etti. 10 Kasım'da Romanya yeniden savaşa girdi ve orduları hak iddia ettiği bölgelere yürüdü.

Savaşın sonu yakındı. Habsburg İmparatorluğu, büyük baskılar altında, ulusal unsurlarına ayrılıverdi. 13 Kasım'da bir Avusturya Cumhuriyeti, üç gün

sonra da bir Macaristan Cumhuriyeti kuruldu. 1 Aralık'ta Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı kuruldu. Osmanlı İmparatorluğu zaten 30 Ekim'de teslim olmuştu. Savaş böylece aralarında Balkan devletlerinden Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'ın da bulunduğu İtilaf Devletleri'nin mutlak zaferiyle neticelendi. Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu mağluplar arasındaydı. Arnavut hükümeti savaşın ilk bölümünde çökmüştü ve toprakları yabancı devletlerin işgali altındaydı. Devletin yeniden kurulup kurulmayacağına barış müzakereleri sırasında karar verilecekti.

BARIŞ ANLAŞMALARI

Savaşın sona ermesiyle, Balkan yarımadasının kaderi yine galip büyük güçlerin elindeydi. Barış antlaşmaları İngiltere, Fransa, İtalya ve Avrupa meselelerine yeni dahil olan ABD'nin temsilcileri tarafından yapılacaktı. Eski gelenekten belirgin bir kopuşla, mağlup devletler -Almanya, Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan ve Habsburg İmparatorluğu'nun varisi devletler olan Avusturya ve Macaristan- görüşmelerin dışında tutuldu. Yeni bir devrimci rejimin idaresinde olan Rusya, müzakerelere katılamamakla kalmadı; aynı zamanda ülke topraklarının bazı kısımları da İtilaf Devletleri'nin işgali altındaydı. Amaçları Bolşevik rejimini devirmekti. Galip Balkan devletlerinden -Yunanistan, Romanya ve yeni kurulan Yugoslav devletinden- gelen delegeler bazı toplantılara katılsa da, önemli kararlar, geçmişte de olduğu gibi büyük güçler tarafından alındı.

Galiplerin önünde barış için iki yol vardı. Birinci olarak, antlaşma şartlarını, savaş sırasında sosyalist partiler, Bolşevik hükümeti ve Woodrow Wilson'ın Ondört İlkesi'nde ifade edilen idealist ilkelere dayandırabilirlerdi. Amaç, her ulusun kendi geleceğine kendi karar vermesi ilkesine ve galiplerle mağluplar arasında uzlaşmaya dayanan adil bir barış olacaktı. Savaş bittiği zaman, bu antlaşma türünün başlıca destekçileri mağlup devletler ve Sovyet Rusya'ydı. Bu ilkeler, söz konusu ülkelerin topraklarını yabancı işgali ve ilhakından koruyacaktı. Maksadı bakımından ilkinin neredeyse tamamen zıddı olan ikinci seçenek, gizli antlaşmalar uygulayarak mağlup devletlere ceza nevinden bir barışı dayatmak olacaktı. Nihayet, iki taraftan da hiçbir devlet kendi savaş dönemi hedeflerinin ifadesinde ulusların kendi geleceğine kendisinin karar vermesi ilkesine pek de önem vermemişti; tabii bu ilke taleplerini ilerletmediği müddetçe. Böyle bir antlaşma aynı zamanda güçlerin daha önce Asya ve Afrika'da benimsedikleri emperyal politikaların devamını da simgeliyordu. Gizli antlaşmalar, eski

7. 1. Dünya Savaşı sonrasında Balkan devletleri.

Osmanlı topraklarının etki alanlarına bölünmesini ve Alman kolonilerinin paylaşılmasını temin ediyordu. Balkanlara gelince, bu iki barış ilkesinin en çok çatışacağı bölge, Londra Antlaşması'yla İtalya'ya verilmesi planlanan Arnavutluk ve Güney Slav topraklarıydı. Göreceğimiz gibi, barış antlaşmaları genelde ikinci yolu izledi -yani galip devletler menfaat elde etti- fakat genellikle ulusların

kendi kaderini kendisinin belirlemesine ve adalete ilişkin idealist dil kılıfına büründürülen şartlarla. Bizzat şartlar ve beraberindeki mazeretler, iki savaş arası dönemdeki aşırı huzursuzluk ve şiddetin büyük kısmının sebebi olacaktı.

Balkan devletleri arasında barış masasındaki açık galip Romanya'ydı (bkz. Harita 7). Bu devlet, Bratianu'nun akıllı liderliğinde, azami kazancı elde etmeye uğraştı. Devlet, Habsburg İmparatorluğu'nun teslim olmasından bir hafta sonra ve Almanların teslim olmasından bir gün önce, 10 Kasım'da yeniden savaşa girmişti. Rumen temsilciler, bu harekete dayanarak, hükümet daha sonra Almanya'yla ayrı bir barış yapmış olmasına rağmen, 1916'da İtilaf Devletleri ile yapılan antlaşmada vadedilen toprakları istedi. Rumen ordusu, Besarabya da dahil söz konusu bölgelerin çoğunu işgal etmişti. Nisan 1919'da Rumen kuvvetleri, Macar topraklarına girerek Bela Kun'un komünist rejimine karşı taarruza giriştiler. Çok geçmeden Budapeşte'yi ele geçirdiler.

Nihai antlaşma olan Haziran 1920 tarihli Trianon Antlaşması'nda, Romanya Erdel, Besarabya, Crişana ve Bukovina'yı aldı. Banat bölündü; bir kısmı Romanya'ya verilirken bir kısmı da yeni Yugoslav devletinin oldu. Macaristan'la sınırların çizilmesi, barış konferansında büyük bir çatışmaya yol açtı. Bratianu sınırın Tisa Nehri olmasını istiyordu; bu ise Macaristan topraklarının toptan ilhakı anlamına geliyordu. Romanya'nın bütün talepleri yerine gelmese de, antlaşma 1.7 milyon Macar'ı Romanya'ya dahil etti. Savaş böylece Rumen milliyetçilere neredeyse isteyebilecekleri her şeyi verdi: Erdel, Besarabya, Bukovina ve Banat'ın bir kısmı. Bu antlaşmanın dezavantajı, artık toplam Romanya nüfusunun yüzde 28'ini azınlıkların oluşturmasıydı ki bu, iç politikayı gelecekte karıştıracak bir durumdu.

Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın ki isim 1929'a kadar resmiyet kazanmasa da bu devleti Yugoslav devleti olarak anacağız, ortaya çıkış aşamaları daha sonra ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Ancak kısaca söylersek, Sırpların savaş gayeleri savaşın başında kesin olarak belirlenmemişti fakat en azından Bosna-Hersek'in ele geçirilmesini ve Adriyatik'e inilmesini kapsıyordu; hükümet ayrıca bazı Habsburg topraklarını da istiyordu. Monarşide savaş sırasında önemli hiçbir direniş olmamasına rağmen, bazı Hırvat siyasi liderler göç etmişti; bunların arasında Hırvat-Sırp Koalisyonu'nda son derece faal olan Ante Trumbiç ve Frano Supilo da vardı. Bu kişiler, merkezi Londra'da olup Güney Slavlarının tek bir devlet çatısı altında birleşmesi davasına bağlı olan Yugoslav Komitesi'nin kurulmasında önemli rol oynadı. Göçmen politikacıların yaşadığı ilk tecrübeler cesaret verici değildi: Londra Antlaşması'na yolu açan müzakerelere dair söylentileri duydular ve o sırada Habsburg İmparatorluğu'nun çöküşüne taraftar olmayan İtilaf Devletleri'nden pek fazla yardım görmediler.

Başlangıçta Sırp hükümeti, Yugoslav Komitesi'ni Habsburg Güney Slavlarının temsilcisi olarak kabul etmiyordu. Gayet tabii, Sırp liderleri bütün Yugoslav halkının sözcüsünün kendileri olmasını istiyordu. Fakat mağlubiyet ve Korfu'ya geri çekilmeden sonra, Sırp yetkilileri Komite'yle görüşmeleri başlattı. 1917'de, monarşinin Güney Slavlarının Karayorgiyeviç hanedanlığı idaresinde *tek bir devlet olmak üzere Sırplara katılmasına* dair bir antlaşmaya varıldı. Devletin siyasi örgütlenmesine; yani idaresinin federal mi yoksa merkezi mi olacağına dair çok önemli mesele hakkında hiçbir karar alınmadı. Gelecekteki anayasa, gizli oyla bütün yetişkin erkeklerin oy kullanması ilkesine dayanılarak seçilen bir meclis tarafından hazırlanacaktı. Paris'te, aynı şekilde göçmenlerden meydana gelen bir Karadağ komitesi bu antlaşmayı onayladı. Görüşmeler boyunca, İtalyanların Güney Slav topraklarına yönelik tasarılarından duyulan endişe, Sırp, Hırvat ve Sloven temsilcileri antlaşmaya varmaya teşvik eden önemli bir faktör oldu.

Ekim 1918'de, Habsburg'un çöküşünden hemen önce, Zagreb'deki siyasi liderler; Slovenler, Hırvatlar ve Sırplar Ulusal Konseyi'ni kurdu. Daha sonra bu konsey Sırbistan ve Karadağ'a katılma yönünde oy kullandı. Prens-Naip Aleksandar 1 Aralık'ta Ulusal Konsey'in tekliflerini kabul edince, birleşmeye yönelik ilk adımlar atılmış oldu. Karadağ'da da, krallığını kaybetmek istemeyen Kral Nikola karşı çıkmasına rağmen, bunu benzer hareketler izledi. Barış konferansının başlamasından önce, yerel komiteler böylece Yugoslavya'nın temelini atmak üzere harekete geçmişti. Monarşinin Güney Slavlarının aşırı baskı altında olduğunun ve gerçek hiçbir pratik alternatiflerinin olmadığının önemle vurgulanması gerekmektedir. Avusturyalı Almanlar ve Macarlar, ulusal bir temele dayanarak cumhuriyet kurma aşamasındaydı. İmparatorluk çatısı artık mevcut değildi. Realist alternatifler, görünüşe göre, ya bir Güney Slav devletinin kurulması ya da Hırvat ve Sloven topraklarının İtalya, Sırbistan ve hatta belki de Avusturya ve Macaristan arasında muhtemel paylaşımı idi.

Arnavutluk'un tanzimi, Yugoslav sorunuyla yakından ilgiliydi. Savaş sırasında merkezi hükümet tamamen yıkılmış ve her bölge kendi başının çaresine bakmak zorunda kalmıştı. Bölge savaş boyunca yabancı birliklerin işgali altındaydı. Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ, tabii ki ellerindekini korumaya niyetliydi. İtalya, Londra Antlaşması'na göre taleplerinin gerçekleşmesi umuduyla Sazan adasını ve Avlonya limanını işgal etmişti. Barış konferansında Arnavutluk'a yönelik en büyük tehlike İtalya'dan geldi. Pek çok tartışmadan sonra, bu hükümet en sonunda Riyeka limanı karşılığında 1913 sınırlarına geri dönülmesini kabul etti. Daimi bir Arnavut ulusal hükümetinin kurulması sorunu hala çözüme kavuşturulmamıştı.

Yenik bir güç olarak Bulgaristan, elbette ancak toprak kaybetmeyi bekleyebilirdi. Ekim 1918'de Ferdinand, tahtını oğlu III. Boris'e bıraktı. Daha sonra bir koalisyon hükümeti kuruldu. Ağustos 1919'da, Zirai Birlik seçimlerde en çok oyu aldı ve Aleksandr Stamboliyski başbakan oldu. Hükümeti daha sonra Kasım 1919'da Neuilly Antlaşması'nı imzaladı. Bu belge, Batı Trakya'da Balkan savaşlarında kazanılan toprakların Yunanistan'a verilmesini ve etnik terkibi genelde Bulgar olan askeri bakımdan stratejik dört bölgenin Sırbistan'a terk edilmesini şarta bağlıyordu. Devlet bunlardan başka 450 milyon dolarlık bir tazminat ödemeyi ve ordusu, polis kuvvetleri ve sınır muhafızlarının 33 bin kişiyle sınırlandırılmasını kabul etmek zorundaydı.

Yunanistan kazanan tarafta olmasına rağmen, akıbeti Anadolu'daki hadiselere çok bağlıydı. Neuilly Antlaşması'yla bu devlet, Bulgaristan'dan Trakya toprağı aldı. Sevr Antlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu'ndan stratejik İmroz ve Bozcaada adalarını ve çok tartışmalı bir hükümle, İzmir çevresinde bir bölgeyi işgal etme hakkını elde etmişti. Trakya hariç, bu antlaşmayla elde edilen bütün kazançlar, Anadolu'daki askeri seferberliğin sonucunda kaybedilecekti. Yunanistan'ın savaş sonrası tarihi bu sebeple büyük güçlerin Anadolu üzerindeki çatışmalarından, özellikle de Türkiye Cumhuriyeti'ni kurulmasından çok etkilenecekti.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN YIKILIŞI: TÜRKİYE CUMHURİYETİ

I. Dünya Savaşı'nın önemli bir sonucu, Osmanlı hanedanından bir sultan tarafından, İslami ilkelere dayanılarak yönetilen Osmanlı İmparatorluğu'nun nihai yıkılışı ve yerine seküler bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin geçişi olmuştur. İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra, Jön Türk rejimi iktidarda kalmaya devam etti; galip tarafta yer alması ve Edirne'nin geri alınması, bu rejime daha fazla itibar kazandırdı. Bu hükümet bir parti diktatörlüğü olarak işliyordu. En güçlü İttihat ve Terakki lideri, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ydı. Bir subay olan Enver Paşa, Makedonya ve Trablusgarp'ta İtalyan işgaline karşı savaşmış; 1913'te Edirne'yi geri alan birliklerin kumandanı olarak görev yapmıştı. Diğer üç devlet adamı da çok önemliydi: Bahriye Nazırı Cemal, Dahiliye Nazırı Talat ve Sadrazam Said Halim.

1912-1913'te Balkanlar'daki Hristiyan memleketlerinin kaybedilmesiyle, imparatorluktaki dini denge kesin olarak değişti. Büyük Hristiyan azınlıklar, özellikle de Ermeniler hala mevcut olmasına rağmen, imparatorluk genel ola-

rak Müslümandı. Fakat iç politikada artık işlevini yerine getiremeyen Osmanlıcılık yerine; İslamcılık ya da Panislamizm değil, Türk milliyetçiliği üzerinde durulmaya başlandı. Bu eğilim dini uygulamalarda da görülüyordu; ibadette ve Kuran eğitiminde Arapça'nın yerine Türkçe kullanmaya yönelik bir hareket vardı. İslami kurumları sekülerleştirmek ve dinin etkisini azaltmak amacıyla da girişimlerde bulunuldu; bu girişimlerin sonuçları özellikle yargı ve eğitim alanlarında açıkça görülüyordu. Geleneksel Müslüman gruplar doğal olarak bu gidişata karşı çıkıyordu; fakat bu, modern bir devletin kurulması için atılan önemli bir adımdı. Türk milliyetçileri böylece Balkan milliyetçileriyle aynı yolu izliyordu. Balkan hükümetleri gibi, Jön Türk rejimi de reformlarında Batılı örnekleri taklit etti; nihayet bunlar sadece taklide müsait ilerici sistemlerdi. Yabancı danışmanlardan da geniş ölçüde yararlanıldı.

Yabancı etkisinin büyüklüğü ve Avrupalı uzmanların varlığı hükümet için, sonuç olarak devlet işlerine yabancıların müdahalesinden dolayı olduğu kadar, büyük güçler arasındaki şiddetli kıskançlıktan dolayı da büyük sorun teşkil ediyordu. Bu güçler arasında dengenin korunmasına çalışıldı. Askeri reform son derece hassas bir alandı. Babıali, Alman danışmanlara güvenmeyi tercih etmişti; çünkü Almanya, imparatorluğun toprak bütünlüğü için Rusya, İngiltere ve Fransa gibi doğrudan bir tehdit oluşturmuyordu. Ayrıca Berlin'in doğrudan ekonomik gücü de daha azdı. Osmanlı mali kaynaklarının büyük bir bölümünü idare eden Düyun-ı Umumiye idaresinde en güçlü konum Fransa'ya aitti; öte yandan İngiltere'nin de merkez bankası görevi yapan Osmanlı Bankası'nda büyük etkisi vardı. Güçler, Alman askeri danışmanları pek yakından takip ediyordu. 1913 yılı sonunda, General Liman von Sanders Osmanlı'nın İstanbul'da Boğazlar'ı savunan kuvveti olan Birinci Kolordu'nun kumandanı olunca, büyük bir kriz meydana geldi; kumandan daha düşük bir mevkiye getirildi. Osmanlı ordusunda İngiliz danışmanlardan yararlanıldı.

Enver Paşa, Almanya'yla ittifak ederek savaşa girme politikasının en büyük destekçisiydi. Almanya'daki eğitimi onu bu güce yakınlaştırmıştı. Ancak tavrını asıl etkileyen, Rusya'nın Osmanlı toprakları için oluşturduğu muhtemel tehlikeydi. Rusya, Fransa ve İngiltere'yle müttefik olduğundan, bu geleneksel tehlikeye karşı İtilaf Devletleri'nden yardım bekleyemezdi. Kırım'daki durum tekrarlanmayacaktı. 1914 yazında Enver Almanya'ya yaklaştı. O sırada Fransa ve İngiltere, Mısır ve Mezopotamya'da sömürgeci hedeflerin peşinden koşuyordu; Rusya ile İngiltere, İran'ı etki alanlarına bölmek için bir antlaşma yapmıştı. Hem Almanya hem de Avusturya-Macaristan bu girişimlere katılmadığından, en güvenilir müttefikler olarak görünüyorlardı. Almanya'yla müzakereler çok gizli tutuldu. 2 Ağustos 1914'te Rusya'ya karşı bir ittifak imzalandı.

Antlaşma akdedilene kadar kabineye bilgi verilmedi; sultan, müzakerelerin açıktan tartışılmaması için meclisi süresiz olarak kapattı.

Antlaşma akdedilmesine rağmen, hükümet savaşa girmeyi geciktirdi. Bu konuda hala büyük fikir ayrılığı vardı ve devletin yeni bir çatışmaya hazır olduğuna dair şüpheler dile getiriliyordu. Buna rağmen İttifak Devletleri'ne yardım etmek üzere bazı girişimlerde bulunuldu. Ağustos ayında iki Alman savaş gemisi, *Goben* ve *Breslav,* antlaşmalarda imparatorluk savaşmadığı zaman Boğazlar'ı savaş gemilerine kapayan yasağa rağmen, Boğazlar'a sığındı. Osmanlı yetkilileri İtilaf Devletleri'nin itirazlarına, hükümetlerinin gemileri satın aldığını söyleyerek cevap verdi. Alman denizci ve subayları görevlerine devam etti, fakat Türk fesi takıyorlardı. Eylül ayında, Batılı İtilaf Devletleri'ne karşı girişilen önemli bir hamleyle, Babıali kapitülasyonları kaldırdı. Almanların aralıksız baskısı altında kalan Enver, en sonunda Ekim ayında nihai harekete girişti: Osmanlı donanmasına Rusya'nm Karadeniz'deki limanlarını bombalama emri verildi. Kasımda İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti.

Savaş boyunca Osmanlı kuvvetleri genelde savunma yaptı ve çoğunlukla başarısız oldu. Diğer muharipler gibi, Osmanlı hükümetinin de savaşta belli gayeleri vardı. Bu gayelerin çoğu, Balkan devletleri ve Avrupalı sömürge güçlerinin elinden uğradıkları eski yenilgilerin tersine çevrilmesiyle ilgiliydi. Babıali böylelikle Makedonya, Trakya ve Kafkaslar'ı geri almak ve Mısır ile Girit üzerinde yeniden hakimiyet kurmak istiyordu. Başka bir hedef de Avrupa'nın ekonomik hakimiyetine son verilmesiydi. Enver'in, Rusya'nm kontrolünde bulunan Kafkaslar ve Orta Asya'nın halkları için de bazı Pan-Turancı planları vardı. Bulgaristan Osmanlı'yla müttefik safta olunca, Osmanlı'nın Avrupa'daki hedefleri sınırlandı; istenilen Makedon topraklarını bu devlet alacaktı. Bulgaristan'ın katılması aynı zamanda Osmanlı'yı Balkanlar'a sefer düzenlemekten de alıkoyuyordu.

Rusya'yla yapılan önceki savaşlarda olduğu gibi, Osmanlı'nın doğu cephesinde şiddetli çarpışmalar gerçekleşti. Bu sahnedeki savaşa 1917'ye kadar Rus zaferleri damgasını vurdu. Arap topraklarında daha da büyük felaketler yaşandı. Savaşın başında, sultan *cihad,* yani kutsal savaş ilan etti. Müslüman Araplar bu dini çağrıya karşılık vermemekle kalmadı; aynı zamanda önemli kabile liderleri de bölgede İstanbul'a yönelik İngiliz komplolarına destek verdi. Osmanlı'nın tek ve en büyük askeri zaferi, Çanakkale'de İngiliz kuvvetlerine karşı kazanılan zaferdi. Osmanlı savunmasını yine Birinci Kolordu kumandanı olan Liman von Sanders ile kariyeri bundan sonra hızla tırmanacak olan ve o sırada Türk kuvvetlerinde albay olarak bulunan Mustafa Kemal yönlendiriyordu.

1917 Rus Devrimi ve doğu cephesinde savaşın sona ermesi, Babıali'nin yükünü epey hafifletti. Bolşevik rejimi gizli antlaşmaları yayımlayınca, Osmanlı İmparatorluğu İtilaf Devletleri'nin paylaşım planlarını açık bir şekilde öğrendi. Fakat yine de imparatorluk parçalanıyordu. Ordu 1911'den beri savaşıyordu. Tifo salgınları ve süregelen gıda ve askeri teçhizat kıtlığı, ordunun direniş gücünü zayıflatmıştı. İngiliz ordusu Arap topraklarında ilerliyordu ve İtilaf Devletleri'ne ait bir birlik Selanik'te ordugah kurmuştu. Alman ve Habsburglu müttefiklerin yenileceği aşikardı. Çok zor bir durumda olan Osmanlı ordusu, Ekim 1918'de teslim oldu. Selanik'te mevzilenen İtilaf Devletleri'ne ait birlikler Trakya'ya yürüdü, ardından da İstanbul'a girdi. Şehir bundan sonra İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikalıların ortak işgali altına girdi. Böylece, Hristiyan Avrupa'yla Müslüman Osmanlı İmparatorluğu arasındaki yüzlerce yıllık çatışmadan sonra, başkenti ilk işgal eden Rus ordusu değil, Batılı güçler oldu.

Savaş bittiği zaman, İtilaf Devletleri mütareke şartlarını görüşecek bir hükümet bulmakta güçlük çekti. İktidardaki kabine istifa etmişti ve yerine geçecek bir hükümetin örgütlenmesi zordu. Nihayet, Ahmet İzzet Paşa sorumluluğu yüklendi ve savaşı sona erdirmek üzere müzakereler başladı. 30 Ekim'de akdedilen antlaşma gerçekten kayıtsız şartsız bir teslimdi. Bu antlaşmanın hükümlerine göre, İtilaf Devletleri ülkenin her yanında faaliyet göstermek konusunda serbestti; Rusya'daki Bolşevik kuvvetlerine karşı sefer heyetlerinin gönderilebilmesi için Boğazlar savaş gemilerine açıldı. İtilaf Devletleri bundan sonra, savaş dönemindeki gizli antlaşmalarda Anadolu'dan kendilerine ayırdıkları bölgeleri işgal ettiler. Rusların bu antlaşmalarda kabul edilen İstanbul ve Boğazlara yönelik talepleri, Bolşevik devrimiyle hükümsüz kalmıştı. Müttefik işgali altındaki İstanbul, İngiliz, Fransız ve İtalyan üyelerin bulunduğu bir Yüksek Komisyon tarafından yönetiliyordu; ancak en güçlü olan İngiliz etkisiydi. İtilaf Devletleri yetkilileri kontrolü ele geçirir geçirmez bütün uluslararası müdahale araçlarını takviye ettiler. Kapitülasyonlar yeniden kabul edildi ve Osmanlı Düyun-ı Umumiye'si tekrar faaliyete geçti.

Öte yandan İngiliz, İtalyan ve Fransız kuvvetleri işgal görevlerine girişti. Arap toprakları, Osmanlı idaresinden alınarak Fransız ve İngiliz hakimiyetine verildi. İtalyanların itirazlarına rağmen Yunanistan, İzmir çevresinde bir bölge elde etti ve Trakya'nın tamamını işgal etti. Doğu Anadolu'da Ermeni ve Kürt liderler bağımsız veya özerk devletlerin kurulması için hazırlıklar yapmaktaydı. Eğer bu planların tamamı uygulamaya konulsaydı, Türk hakimiyetindeki bölge sadece Kuzey-Orta Anadolu'daki küçük bir bölgeyi kapsayacaktı.

Osmanlı liderleri, bu müthiş talepler karşısında, nasıl bir tavır alacaklarına karar vermek durumundaydı. Temmuz 1918'de yeni sultan VI. Mehmed Vah-

deddin tahta geçti. O ve sadrazamı Tevfik Paşa, İtilaf Devletleri'yle, yani aslında İngilizlerle işbirliği etmekten başka bir seçenek olmadığına inanıyordu. İşgal kuvvetleri, diğer yerlerde de gösterdikleri kincilik ve dargörüşlülükle, eski Jön Türk hükümetinin üyelerinin cezalandırılması politikasından yanaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti dağıtıldı ve liderleri tutuklandı. Diktatörlük yöntemleri kullanılmasına rağmen, cemiyet aynı zamanda da reform partisiydi. Getirdiği değişikliklerin çoğu yürürlükten kaldırıldı. Dini otorite, daha önce sınırlandığı mahkemeler gibi alanlarda yeniden tesis edildi. Bunu, vergilerdeki keskin bir artışla birlikte bir reaksiyon dönemi takip etti. Sultan, meclisi kapattı ve ülkeyi buyrukla yönetmeye başladı. Bu girişimlerin hiçbirinin ne hükümet ne de galip Batılı güçler lehine halkın desteğini kazanması muhtemeldi.

İtilaf Devletleri'nin politikaları böylece çok ileri gitmiş; Türk milliyetçilerinin kaybedecek çok şeyi kalmamıştı. Ülke paylaşılmıştı ve giderek halkın desteğini kaybeden, yetersiz bir hükümet, İngilizlerin açık nezareti altında ülkeyi yönetiyordu. Üstelik ulusal hareket yetenekli bir lider kazanmıştı. Mustafa Kemal, savaşta gerçekten başarılı olan tek Osmanlı kumandanıydı; şimdi de büyük siyasi yetenekleri olduğunu kanıtlıyordu. Muhalif grupları bir araya getirerek ortak bir işbirliği temeli bulmayı başardı. 1919 baharında Doğu Anadolu ordu müfettişliği görevine atandı. Mayıs 1919'da Samsun'a varınca, derhal muhalefet kuvvetlerini ve kurulan Türk gerilla çetelerini bir araya getirmeye çalıştı. Haziran ayında Mustafa Kemal'in faaliyetlerinden haberdar olan İngiliz hükümeti, Osmanlı hükümetini onu görevinden alması için sıkıştırdı. Mustafa Kemal istifa etti ama İstanbul'daki dost yetkililerin bazılarıyla temaslarını sürdürdü.

Gerçekçi bir bakış açısına sahip Türk milliyetçileri, Arap topraklarının kaybedilmesini mesele haline getirmeye çalışmadılar. Aksine Anadolu'yu elde tutmaya odaklandılar. En önemli iş, Ermeni veya Kürt devletlerinin kurulmasını engellemek ve Yunanistan'ı, İzmir bölgesini ilhak etmekten alıkoymaktı. Ermeni meselesi nihayet Türk milliyetçi hareketine yönelik dostane bir tavra sahip olan Sovyet hükümetiyle yapılan müzakerelerle çözüme bağlandı. Kürtler, etkili yabancı destekçileri olmadığından, daha kolay sindirildi. En önemli sorun, Yunanlıların Anadolu'ya yayılmasına engel olmaktı. Yeterli insan gücüne sahip olmayan İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na barış şartlarını zorla kabul ettirmek ve Türk direnişini mağlup etmek için kullanmayı umdukları Yunan birlikleri İngiliz, Fransız ve Amerikan savaş gemileriyle geldiler. Bir bakıma, Yunan kuvvetlerinin gelişinin milliyetçilere yardımı oldu: Düşman, Hristiyan, yabancı bir devletten gelen bu yeni tehdit, bütün grupları bir araya getirerek ulusal hassasiyeti güçlendirmeye yaradı.

Benzer Balkan grupları gibi, Türk milliyetçileri de özel kongrelerde programlarını sunarak ilk hükümetlerini kurdu. Bu kongrelerden ikisi 1919'da yapıldı. İlki Temmuz 1919'da Erzurum'da yapıldı. Anadolu'nun doğu vilayetlerinden gelen delegelerden oluşan bu kongrede en önemli mesele Ermeni ve Yunanlıların toprak taleplerinin önünü kesmekti. Bu kongrede sultanın hükümeti inkar edilmedi. İkinci ve daha önemli olan kongre, Eylül ayında Sivas'ta toplandı ve bu kongreye Anadolu'nun her yanından temsilciler katıldı. Devletin toprak bütünlüğünün korunmasını ve yabancı hakimiyetinden tam bağımsızlığı talep eden bir program kabul edildi. Sultanın idaresi hala kabul ediliyordu. Bu sırada Mustafa Kemal Ankara'yı faaliyet merkezi haline getirdi.

Öte yandan işgal otoriteleri, 1919 sonbaharında yeni bir Türk parlamentosunun seçilmesini kabul etti. Seçimde milliyetçi adaylar koltukların çoğunluğunu kazandı. Milliyetçi delegeler, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı dile getiren ve Misak-ı Milli denen Sivas programının kabulünü talep ve elde etti. İtilaf Devletleri bu meydan okuyan tavrı kabul etmeyecekti. Hükümeti milliyetçi liderleri tutuklamaya zorladılar ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi. Mart ayında meclis kapatıldı. Merkezi yönetim ve sultan böylece tamamen İtilaf Devletleri'nin kontrolü altına girdi. İşgal güçleri, direnişi tamamen sindirmeye kararlıydı.

Ankara bu sırada milliyetçilerin başkenti olmuştu. Sultanın otoritesi kabul edilmesine rağınen, liderler burada Türk hükümeti olduklarını ilan ettiler. Kapatılan meclisin pek çok vekili bu şehirde toplandı. Nisan 1920'de İstanbul meclisine seçilmiş olan 100 vekil ve ülkenin her yanından seçilen 190 temsilciden oluşan Büyük Millet Meclisi toplandı. Mustafa Kemal cumhurbaşkanı seçildi ve İsmet Paşa (daha sonra İsmet İnönü) genelkurmay başkanı oldu. Ocak 1921'de meclis bir anayasa çıkardı. Fakat Ankara rejiminin önünde daha uzun bir yol vardı. İstanbul, yabancı desteğiyle yöneten bir hükümetin elindeydi. Ankara'daki hadiselere tepkisi şiddetliydi: Kemal ve yandaşlarının çoğu ölüme mahkum edildi.

Ağustos 1920'de, Osmanlı İmparatorluğu için bir barış antlaşması, Sevr Antlaşması, en sonunda imzalandı. Sultanın bu antlaşmanın ağır hükümlerini kabul etmesi, İstanbul hükümetinin geleceğini belirleyecekti. Antlaşmada, Hristiyan ve Arap nüfuslarla sömürgeci büyük güçlerin lehine Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması isteniyordu. Türk Müslümanlarının menfaatleri ya da "kendi geleceklerini kendilerinin belirleme hakkı"na fazla bir önem verilmiyordu. Sadece Arap toprakları Batılı sömürgeci güçlerin menfaati için imparatorluktan ayrılmakla kalmıyor, aynı zamanda Anadolu'nun büyük bir kısmı da galipler arasında bölüşülüyordu. Doğuda bağımsız bir Ermenistan ve

özerk bir Kürdistan kuruluyordu. Yunanistan, Trakya'dan toprak ve İzmir'le bir art bölgeyi işgal etme hakkını elde edecekti. Beş yıl sonra bölgenin akıbetini, sonuçları önceden belli olan bir halk oylaması belirleyecekti. İstanbul Türklerin elinde kalıyor fakat Boğazlar'a uluslararası bir statü veriliyordu. Bütün kapitülasyonlar yeniden yürürlüğe konuluyor ve mali kontrol İtilaf Devletleri'ne veriliyordu. İngiliz ve Fransızlar ayrıca kendi karşılıklı etki alanları konusunda da anlaşmıştı. Bu şartlar, Anadolu'da tam Türk otoritesinde olan çok az yer bırakıyordu. Oniki Ada da İtalya'nın olmaya devam edecekti. İtilaf Devletleri böylece Osmanlı topraklarına, Afrika'nın paylaşılmasında uyguladıkları ilke ve metotları uygulamıştı.

Bu kriz anında Türk milliyetçisi kuvvetler bir Yunan tehdidine daha karşı koymak zorunda kaldı. Mart 1921'de İtilaf Devletleri'nin onayıyla, Anadolu'daki Yunan ordusu kontrol sahasını genişletmeye başlayarak yeni Türk başkentine karşı büyük bir taarruza girişti. Milliyetçi birlikler ülke içlerine çekilmeye zorlandı ve en sonunda Ankara'nın önündeki son doğal sınır olan Sakarya Nehri'nde bir direniş gerçekleştirildi. Muharebe üç hafta sürdü ve büyük bir Türk zaferiyle ve Yunan ordusunun hızla batıya çekilmesiyle sonuçlandı. Kemal'in ordusu henüz durumdan yeterince yararlanacak ve geri çekilen Yunanlıları takip edecek kadar güçlü değildi; böyle bir harekete girişilmesi için bir yıl daha hazırlanılması gerekirdi.

Kemalist rejim, diplomatik durumda meydana gelen değişimlerden büyük yardım gördü. Mart 1921'de Kemal, Sovyet hükümetiyle bir dostluk antlaşması imzaladı. Rus temsilciler Sevr Antlaşması'nı tanımamayı kabul ettiler ve çarlık idaresiyle Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanmış olan bütün antlaşmaların tamamen hükümsüz olduğunu ilan ettiler. Rusya Batum'u alıkoydu, fakat 1878'de ilhak edilen Kars ve Ardahan'ı geri verdi. Bu antlaşmayla Ermeni tehdidi sona erdi ve Türkiye'nin doğu sınırı güvenlik altına alındı. İlerleyen yıllarda Sovyet hükümeti milliyetçilere silah ve cephane sağlamaya devam etti. İtilaf Devletleri'ne ait kuvvetler Rus topraklarında Bolşevik rejimine karşı savaştıkları için, Türk direnişi Moskova'yı ziyadesiyle memnun ediyordu.

Sovyetlerin desteği kadar Mustafa Kemal, İtilaf Devletleri arasında meydana gelen bölünmeden de yardım gördü. Savaştan sonraki hakimiyet mücadelesinde, sömürgeci güçlerin kazançlar konusunda ihtilafa düşmeleri kaçınılmazdı. Ekim 1921'de Fransa ve İtalya, İngiltere'yi hedef alan bir hamleyle, Ankara hükümetini fiilen tanıdı ve birliklerini Anadolu'dan geri çekti. İngiltere ve Yunanistan böylece sultanın idaresini ve uygulanması mümkün olmayan, benimsenmeyen barış antlaşmasını savunmakta yalnız kaldı.

Bu sırada Kemal, hükümetin başındaydı fakat diktatörlük yetkileri yoktu. Liderler arasında politika hususunda anlaşmazlıklar olmasına rağmen, Yunanlıların devam eden askeri varlığı ulusal birliğe destek oluyordu. Yeni rejim, ulusal bir başkentin olanaklarına sahip olmayan bir şehirden idareyi örgütlemek gibi zor bir görevle karşı karşıyaydı. Ankara'da bakanlık binası olmaya müsait binalar olmadığı gibi, Anadolu'nun geri kalanıyla haberleşme de yetersizdi. Hükümet en büyük gayreti, Yunan kuvvetlerini Anadolu'dan çıkarmak için bir taarruza hazırlanmaya yöneltmek zorundaydı. Bu faaliyetler 1922 yazında da devam etti. En sonunda, Ağustos ayında sefer başladı ve Eylül ayının ilk yarısında, asıl hedef olan İzmir alındı. Yunan ordusunun fazla başarı şansı yoktu. Yardım için boş yere İngilizlere müracaat etmiş; onlar da Fransız ve İtalyan hükümetlerine başvurmuştu. Türklerin zaferinden sonra, Yunan askerleri, uzun zamandır İzmir'de ve diğer Anadolu kasabalarında oturan binlerce Yunanlı siville birlikte, hızla denizden kaçmak zorunda bırakıldı.

Anadolu'nun güvenliği sağlanınca, Türk ordusu Trakya'ya yürüdü. İngiliz kuvvetleri Boğazlar'da ve İstanbul'da toplanmıştı. İki taraf da muharebeyi tetiklememeye dikkat ediyordu. Ardı ardına gerçekleşen Türk zaferlerinden sonra, Ekim 1922'de Mudanya'da bir mütareke imzalandı; Kemal'le İngiliz ve Yunan temsilciler arasında müzakereler devam ediyordu. Yunan ordusu artık Meriç Nehri'nin gerisine çekilmişti. Türklerin zaferleri, Ankara rejiminin yasal Türk hükümeti olacağının ve Sevr Antlaşması'nın hükümlerinin değiştirilmesi gerekeceğinin teminatıydı.

Büyük güçlerin çoğu Kemal'in otoritesini kabul etmiş olmakla birlikte, İstanbul'da, başında hala sultanın bulunduğu bir hükümet görev yapıyordu. Kasım 1922'de Ankara'daki Milli Meclis önce saltanatla halifeliğin ayrıldığını ilan etti; sonra da saltanatı kaldırdı. Öte yandan İstanbul'da Tevfik kabinesi istifa etti ve başka bir hükümet kurulmadı; VI. Mehmed bir İngiliz savaş gemisiyle kaçtı. Bundan dolayı meclis, Abdülaziz'in oğlu II. Abdülmecid'i halife seçti. Devrim böylece tam bir zafer kazanmış oluyordu. Eski Osmanlı hükümeti düşmüş, ulusal rejim yabancı güçler tarafından tanınmıştı. Türkiye Cumhuriyeti Ekim 1923'te resmen ilan edildi. Bundan sonra yeni bir anayasa çıkarıldı; Mustafa Kemal cumhurbaşkanı olmaya devam etti, İsmet İnönü de başbakan oldu. Mart 1924'te, geçmişle son bağ da koparılarak, meclis halifeliği kaldırdı.

Öte yandan yeni barış antlaşması akdedildi. Müzakereler Kasım 1922'de Lozan'da başladı. Çok inatçı ve yetenekli bir delege olduğunu gösteren İsmet İnönü, istediklerini elde etmek için artık ne arzusu ne de yolu kalmış olan İtilaf Devletleri'nin temsilcileri karşısında Türklerin en önemli hedeflerinin neredeyse tamamını elde etti. Lozan Antlaşması Temmuz 1923'te imzalandı. Türk tem-

silciler, Sevr'de kaybedilen Suriye, Mezopotamya, Arabistan veya Mısır'ı ele geçirmek için hiçbir girişimde bulunmadı; fakat Anadolu ve Trakya bölgelerini savunmakta başarılı oldular. Bundan başka kapitülasyonların kaldırılmasını da temin ettiler ve savaşta Almanya'nın yanında olmalarına rağmen hiç tazminat ödemediler. Osmanlı'nın borçlarının ödenmesi yeni şartlara bağlandı. Boğazlar için hükümler önceki antlaşmadaki gibi kaldı: Boğazlar ve çevresi askersiz hale getirildi ve bir Türk temsilcinin bulunduğu uluslararası bir komisyona bağlandı. Bu hükümler ancak 1936'ya kadar geçerli olacaktı; bu tarihteki Montrö Antlaşması'yla Türkiye, Boğazlarda yeniden tam hakimiyeti elde etti.

SONUÇ

İlerleyen sayfalarda savaşın ve barış antlaşmalarının Balkan devletleri üzerindeki etkisi ayrıntılı olarak tartışılacaktır. İki imparatorluk, Osmanlı ve Habsburg, tarih olmuştu. Bunların yerini alan devletlerden, Türkiye, Avusturya, Macaristan ve Çekoslovakya'ya, bu kitapta bundan sonra ancak ikinci planda yer verilecektir. Bunun aksine, eski Habsburg bölgeleri olan (Romanya'ya katılan) Erdel ve Bukovina ile (Yugoslavya'nın parçası haline gelen) Dalmaçya, Hırvatistan ve Slovenya'daki gelişmeler detaylı olarak takip edilecektir. Buralarda baş gösteren çatışmalar özel bir önem taşımaktadır; çünkü bunlar, ulus ilkesinin Doğu Avrupa'ya uygulanmasında aslen var olan sorunların pek çoğunu göstermektedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu ideal, Balkanlar'da açık bir zafer kazanmıştı. İki büyük çok uluslu imparatorluk yıkılmasına rağmen, Balkan devletlerinin karşılıklı ilişkilerini düzenleyerek savaş ve mahrumiyet yıllarında daha da şiddetlenen iç sorunlarını çözüp çözemeyecekleri sorusunun cevabı hala belli değildi.

NOTLAR

1 Vladimir Dedijer vd., *History of Yugoslavia,* çev. Kordija Kveder (New York: McGraw-Hill, 1974), s. 464.
2 Dedijer vd., *History of Yugoslavia,* s. 465-466.
3 Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo* (New York: Simon & Schuster, 1966), s. 374, 375.
4 Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo,* s. 319.
5 Dedijer vd., *History of Yugoslavia,* s. 480.

..... BÖLÜM 5 .....

Savaştan Sonraki İlk On Yıl

SAVAŞTAN HEMEN SONRAKİ SORUNLAR

İKİ büyük dünya savaşı arasındaki dönem, hem Avrupa hem de Balkanlar'da devamlı kriz dönemlerinden biriydi. Aslında, 1918 ve Balkanlar'ın yine büyük askeri seferlere sahne olduğu 1940 yılları arasında bu bölgenin halkına, sadece birkaç yıl nispi sükunet veya refah verilecekti. Devletler arasındaki çatışmalar ve iç sosyal, siyasi, ekonomik ve ulusal gerginlikler 1920'lerin sonunda, Batı dünyasında bilinen en ağır ekonomik kriz dönemi olan Büyük Buhran'ın etkileriyle iyice şiddetlenecekti. Savaştan hemen sonraki dönemde Balkan devletlerinin hepsi de dört büyük sorunla uğraşmak zorundaydı: (1) Hem ülke içinde hem de ülkeler arasında ulusal mücadelelerin devam etmesi; (2) kısmen savaş ve zirai meselelerin sebep olduğu yeni ekonomik sorunlar; (3) Bolşevik devrimi ve bu devrimin hem uluslararası ilişkiler hem de devletlerin iç politikaları üzerindeki etkileri; (4) Osmanlı-Türk, Alman, Rus ve Habsburg büyük güç etkisinin ortadan kalkması neticesinde uluslararası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ihtiyacı. Bu meselelere kısaca değindikten sonra, savaştan sonraki on yılda her devlette meydana gelen hadiseleri tartışmaya dönebiliriz.

Ulusal Meseleler

Barış antlaşmaları, Doğu Avrupa'daki ulusal çatışmaları hiçbir surette çözmedi; aslında bunlar, pek çok bakımlardan daha da gerginleşip şiddetlendi. Bazı sorunlar gerçekten çözülse de, bunların yerine başka pek çokları çıkacaktı. Balkan halkını tamamen ulusal çizgilerle doğru bir şekilde ayıracak bir antlaşmanın tasarlanması elbette imkansızdı; sınır bölgeleri çok karışıktı. Yine de, ulusların kendi kaderine kendisinin karar vermesi ilkesinin vurgulanmasına rağmen, barış antlaşmaları nihayetinde genel olarak ulus ilkesinden ziyade, galiplerin tarihsel ve stratejik taleplerine dayalıydı. Mağlup devletler daha büyük

kayıplara uğramamak için ulusların kendi kaderine kendisinin karar vermesi ilkesinin uygulanmasını talep etmiş; galipler ise dikkatlerini savaşın kazançları üzerinde toplamıştı. Sonuç olarak, savaş sonrası dönemdeki ulusal sorunların en şiddetli yaşandığı yer, barış masasında en büyük başarıyı ve böylece en fazla sayıda etnik azınlığı elde eden iki devlet olacaktı: Yugoslavya ve Romanya. Özellikle de Yugoslavya'nın içişlerine, bu çözüme kavuşmamış mücadeleler hakim olacaktı.

Yugoslavya'da en büyük çatışmalar, hakim gruplar olan Sırplar, Hırvatlar, Slovenler ve Bosnalı Müslümanlar arasında yaşanacaktı. Bundan başka, Sırpların hakim olduğu rejim, büyük çoğunluğu Arnavut olan Kosova bölgesini, karışık bir nüfusa sahip Voyvodina'yı ve ulusal bağlılığı bahis konusu olan Makedonya'yı elinde tutmaya çalışıyordu. Yugoslav devletinin de, Sloven ya da Hırvat olsun Güney Slavlarının meskun olduğu bölgelere sahip bulunan İtalya ve Avusturya aleyhinde talepleri vardı. Rumen hükümeti de benzer sorunlarla yüz yüzeydi. Savaştan sonra 18 milyonluk toplam nüfustan 5 milyondan fazlası Rumen değildi. Başlıca sürtüşme alanı, merkezde yoğun bir Macar nüfusun yaşadığı Erdel idi. Büyük bir Bulgar nüfusa sahip Güney Dobruca'da ve büyük Ukraynalı nüfusları olan Besarabya ve Bukovina'da da bazı sorunlarla karşılaşıldı. Regat olarak bilinen savaş öncesi krallık büyük ölçüde Rumendi; yeni Büyük Romanya temel ulus sorununu hiçbir zaman çözemeyecekti.

Bütün Balkan devletlerinin kendi uluslarından olmayan vatandaşlarına karşı ya da özellikle Yugoslavya örneğinde, merkezi rejimle uyuşmayan partilere karşı benimsedikleri son derece sert tavır, bütün ulus meselesini iyice karmaşıklaştırıyordu. Bu insanlar ve partiler sürekli olarak, aslında olmaya mecbur edildikleri bir zayıflık ve sadakatsizlik kaynağı olarak görülüyordu. Gördüğümüz gibi, 19. yüzyıl; Yunanlılar, Bulgarlar, Sırplar, Arnavutlar, Rumenler ve Habsburg İmparatorluğu'nun Güney Slavları arasında başarılı ulusal hareketlerin örgütlenmesine şahit olmuştu. Ulusal uyanış döneminde Balkan liderleri, ulusal azınlıklara uyguladıkları varsayılan baskıdan dolayı sürekli olarak Habsburg ve Osmanlı imparatorluklarını eleştiriyordu. Yine de, aslında hiçbiri ulus ilkesine göre teşkilatlanmayan iki imparatorluk da halklarının tamamına devlet hayatında bir yer vermişti. Millet sistemi ve cemaat yönetimleri, Osmanlı idaresindeki birçok Balkan halkının kendi işlerini şahsi ve yerel düzeyde yürütmelerine olanak sağlıyordu; Müslüman olmak isteyen biri en yüksek devlet makamlarına kadar yükselebiliyordu. Habsburg İmparatorluğu içinde, statü genellikle milliyetten çok sınıfa göre belirleniyordu. Küçük Hırvat soyluları Macar, Alman veya diğer milliyetten olanlarla eşitti. Çoğunlukla köylülerden meydana geldiklerinden dolayı kesinlikle daha zayıf bir konum-

da bulunan Rumen ve Sırp nüfuslar arasında bile, ulusal din kurumları mevcuttu ve ulusal dilde eğitim alınabiliyordu. Bütün azınlıklara gösterilen genel muamelenin ideal olmadığını söylemeye gerek yoktur, fakat tablo kapkaranlık da değildi.

Yeni ulusal rejimler, çok daha uzlaşmaz bir görüşü benimseyecekti. Bu rejimlerin idaresinde bir azınlık mensubunun konumu, eski imparatorluklardakinden çok daha kötü olabiliyordu. Genel olarak, merkezi rejime karşı olan veya bir statü değişimini destekleyen her türlü harekete hainlik gözüyle bakılabiliyordu. İlerleyen sayfalarda, Hırvat Köylü Partisi'nin üyelerinin devleti yıkmaya çalıştıkları için değil, merkeziyetçi Yugoslav anayasasının gözden geçirilmesini isteyen bir programı destekledikleri için nasıl hapse atıldıklarını göreceğiz. Arnavut veya Makedon hassasiyetine dair herhangi bir işarete karşı güçlü polis baskısı uygulanıyordu. Yarımadanın her yanındaki ulusal liderler, aileler bölgede yüzyıllardır yaşıyor olsa bile, azınlık vatandaşlar için *yabancı* kelimesini kullanma alışkanlığını edinmişlerdi. Yugoslavya'daki Macar, Türk, Alman, Arnavut ve İtalyan yurttaşlara çoğunlukla bu gözle bakılıyordu; Romanya'daki Macarlar, Almanlar, Ukraynalılar ve Yahudiler de aynı kaderi paylaşıyordu.

Savaş sonrası dönem, ulusal grupların açık olarak ihraç ya da yok edilmelerinden başka, bu sorunun belki de en kötü çözümüne de şahit olacaktı. Önce Yunanistan'la Türkiye arasında başlayan, sonra da isteğe bağlı olarak Bulgar-Yunan sorununda devam ettirilen zorunlu nüfus mübadelesi, gelecek için sonuçları muhtemelen felaket olan bir hareketti. Mübadeleler daha homojen nüfusların elde edilmesini sağlayabilse ve bazı iç gerginlikleri azaltabilse de, tek tek şahısların ve mülkiyet haklarının çoğu zaman tamamen hiçe sayılmasının ilgili şahıslar için trajik sonuçları olabilmekteydi. Sistem mesela zengin Yunanlı tüccarlar ve meslek sahiplerinin Osmanlı topraklarından Yunan devletine zorunlu aktarılmasını sağlıyordu ve bu insanlar burada en sonunda yetersiz Makedon çiftlik arazilerinde aç köylüler veya Atina ya da Pire'deki gecekondu bölgelerinin sakinleri olup çıkıyordu.

Barış antlaşmalarının uluslararası gerginlikleri yatıştırmaya da hiç faydası olmadı. Ne Bulgaristan ne de Macaristan, çok sayıda yurttaşını yabancıların kontrolüne bırakan antlaşmaları kabul etti. Pek çok Bulgar hala Ayestefanos'la çizilen sınırları devletlerinin gerçek sınırları olarak görüyordu. İtalya, Yunanistan ve Yugoslavya, Arnavut topraklarına aç gözlerle bakınaya devam ediyordu. Romanya hükümeti, Sovyet, Macar ve Bulgarlarda nefret uyandıran kazançlarının hepsini elde tutma sorunuyla karşı karşıya kaldı. Yugoslavya'nın komşularının hepsi de bu ülkenin topraklarında hak iddia ediyordu.

Ekonomik ve Sosyal Sorunlar

Balkan toplumlarının fakirliği ve ekonomik geri kalmışlığına defalarca değindik. Savaş, elbette durumu iyice kötüleştirdi. Eylül 1914'te savaşın Noel'den sonra devam etmesini çok az kimse bekliyordu. Avrupa, nihayet, Napolyon'dan bu yana büyük bir savaş yapmamıştı. Hiçbir devlet, hele hele Balkan hükümetleri, uzun bir mücadelenin askeri ve ekonomik sonuçlarına hazırlıklı değildi. Maddi zarar, özellikle de şiddetli çatışmalara sahne olan Sırbistan, Arnavutluk ve Romanya için büyüktü. Verilen kayıplar da muazzamdı. Sırbistan 275 bin insanını; silah altına alınanların yaklaşık yüzde 40'ını kaybetti. Bulgaristan'da ölü ve yararlı sayısı 300 bindi ve bunların 100 bini ölüydü. Hatırlanacağı üzere, savaş dönemi Balkan devletleri için 1912'de başlamıştı. Yunanistan 1922'ye kadar savaştı.

Savaştan önce Başkan hükümetlerinin borçları büyüktü; bu borçlara daha fazla borç alınarak karşılanan savaş giderleri de eklendi. Bu borçları ödemek zorunda olmaktan başka, yenik bir güç olarak Bulgaristan'ın sırtına saçma sapan bir tazminat faturası da yüklendi. Bundan başka, savaş ve barış antlaşmaları eski ticaret usullerini de bozdu. Mesela, savaştan önce Yunanistan ve Habsburg İmparatorluğu, aralarında mevcut olan sürtüşme konularına rağmen, Romanya ve Sırbistan'ın en büyük ticari ortağı idi. Bu pazarların yerine yenileri bulunmak zorundaydı; Almanya, Avusturya ve Macaristan yenik devletler olarak, bir süre uygun ticari satış alanları bulamayacak durumdaydı. Ulusal rejimlerin sınai ekonomiler kurmaktaki kararlılığı, gerek uluslararası arenada gerekse Balkanlar dahilinde ticaretin önünde büyük bir engel oluşturacaktı. Ulusal rejimler böylece mamul mallara yüksek gümrük tarifeleri uyguladı ve iç hedefleri gerçekleştirmeden ticarete engel olan politikaları benimsedi. İki savaş arasındaki dönem bundan dolayı, siyasi milliyetçilik dönemi olduğu kadar, yoğun bir ekonomik milliyetçilik dönemiydi.

Ancak savaştan sonra en önemli ekonomik sorun, arazi bölüşümünü ilgilendiriyordu. Savaş sırasmda ve barışın akdedilmesinden hemen sonra, köylü askerlerin toprak reformu talebinin karşılanmak zorunda olduğu açıktı. Hükümetler aynı zamanda Bolşevik devriminin halkları üzerindeki etkisinden de endişeliydi ve komünist propagandanın etkisine karşı koymak için harekete geçmek durumundaydı. Arnavutluk dışında bütün devletlerde toprak reformu kanunları çıkarıldı. Aynı şekilde, savaştan sonraki yıllara, kitlesel köylü desteğine dayanan partilerin siyasi önem kazanması da damgasını vurmuştur. Sadece Stamboliyski'nin Zirai Birlik'i olumlu bir program sunacak durumdaydı; ancak Stefan Radiç'in Hırvat Köylü Partisi ve Rumen Köylü Partisi ülkelerinin siyasi hayatında önemli roller oynadı. Bu partilerin faaliyetleri bu bölümün ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Rus Devrimi ve Balkan Komünist Partileri

Bolşeviklerin Kasım 1917'deki zaferi ve ardından Rusya'nın savaştan çekilmesinin, savaşın idaresi ve akabinde yapılan barış antlaşmaları üzerinde yıkıcı bir etkisi oldu. Balkan devletleri için daha da rahatsız edici olan, iki savaş arası dönemde Avrupa devletlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal örgütlenmesinin kökten değişimini temsil eden büyük bir gücün varlığı olacaktı. Savaş biterken, Bolşevik liderler Avrupa'yı saracak bir devrim dalgası umuyordu. Gerçekte, sadece Macaristan böyle bir hadise yaşadı. 1919'da bu ülke umutsuz bir durumdaydı; İtilaf Devletleri'nin ödenmesi imkansız tazminat talepleri ve ağır toprak kayıplarıyla karşı karşıyaydı. Habsburg İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, Budapeşte'de önce ılımlı bir cumhuriyetçi hükümet iktidara geldi; daha sonra yerine komünistlerle sosyal demokratların oluşturduğu bir koalisyon hükümeti geçti. Mart 1919'da Bela Kun, bu dönemde Sovyet toprakları dışında kurulan tek komünist hükümetin başına geçti. Romanya hükümeti kendi konumunu sağlamlaştırma fırsatından yararlandı ve Nisan ayında Macaristan'a bir ordu gönderdi. Bu işgalin sonucu olarak, radikal rejim devrildi ve Kun yurt dışına kaçtı.

Komünist partiler başka devletlerde başka zaferler kazanamamalarına rağmen, Balkan hükümetleri hala bizzat bu hareketten ve Sovyet Rusya'dan büyük endişe duyuyordu. Tavırları, büyük güçlerin tavrı gibi, pek çok bakımdan monarşi Avrupa'sının Fransız Devrimi'ne karşı tavrına benziyordu. Bu iki durumda da devrimci hareket, mevcut sosyal düzen ve uluslararası ilişkilerdeki denge karşısında bir tehlike olarak görülmüştür. Hiçbir Balkan hükümeti 1930'lara kadar Sovyetler Birliği'ni tanımadı. Savaştan önceki Marksist, sosyalist ve sosyal demokrat partilere dayanan, yeni kurulan komünist partiler hem Yugoslavya hem de Bulgaristan'daki seçimlerde şaşırtıcı zaferler kazanınca korkular haklı çıkmış görünüyordu.

Marksist programlara sahip sosyalist teşkilatlar, özellikle Bulgaristan ve Romanya'da ortaya çıktı. En güçlü sosyalist hareketin en zayıf sınai temele sahip devlet olan Bulgaristan'da ortaya çıkması ilginçtir. 1891'de Dimitur Blagoev, Bulgar Sosyal Demokrat Parti'yi kurdu. Teşkilat çok geçmeden doktrine ilişkin konularda bölündü. Ianko Sakazov önderliğindeki, "Serbest Sosyalistler" olarak anılan bir grup, daha az çalışma saati ve daha yüksek ücret gibi işçi reformlarını gerçekleştirmeye odaklanılmasını ve köylülerle işbirliği etmeyi istiyordu. "Sınırlı Sosyalistler"in başındaki Blagoev ise partinin sadece işçilere dayanması gerektiğine inanıyordu ve bütün özel mülkün müsadere edilmesini de içeren daha radikal bir programdan yanaydı. Güçlerini aslında köylü oylarından alan sosyalist partiler Bulgar meclisine vekil seçmeyi başardı. Bazı köylülerden des-

tek gören Zirai Birlik kurulduktan sonra konumları eski gücünü yitirdi. Fakat 1913'te Serbest ve Sınırlı Sosyalistler birlikte mecliste otuz yedi koltuk kazandılar. Zaferleri, seçmenlerin henüz kaybedilmiş olan savaştan duydukları memnuniyetsizliği ifade ediyordu. İki sosyalist parti de işçi örgütlerinde faaldi ve her birinin kendi birliği vardı.

1893'te Bükreş'te bir Sosyal Demokrat Parti kuruldu. Yüzyıl sonunda bu parti de doktrine ilişkin konularda ikiye bölündü ve pek çok üye liberallere katıldı. Bir sönüş döneminden sonra, parti 1910'da Christian Raçovski tarafından yeniden kuruldu. Aynı şekilde, 1903'te Sırbistan'da da daha sonra işçi örgütlenmesine ve grevlerin başlatılmasına katılan bir Sosyal Demokrat Parti kuruldu. Sosyal demokrat hareket Habsburg monarşisinde oldukça güçlüydü ve hem Hırvat hem de Sloven partileri kuruldu. Bunların hepsinde de orta sınıf partileriyle işbirliği, işçi sendikası faaliyetleri, sosyal reform ve köylülere karşı takınılacak tavır gibi konularda sık sık anlaşmazlıklar oluyordu. Yunanistan'da savaş sonrasına kadar önemli bir sosyalist hareket olmadı, fakat daha 1880'lerde işçi örgütleri kurulmuştu.

Bolşevik devriminden sonra sosyal demokrat partiler, Sovyet hükümeti ve onun ideolojik programına yönelik bir tavır benimsemek durumundaydı. Bu partiler bundan sonra ikiye bölündü; daha aşırı grup *Komünist* adını alırken, geri kalanlar ilk isimlerini korudu. Böylece 1919'da Bulgar Sınırlı Sosyalistler, Komünist Partisi oldu. Benzer şekilde, aynı yılda, Sırp sosyalistlerinin sol kanadı Yugoslavya İşçi Partisi'yle birleşti; bu parti de daha sonra Komünist Enternasyonel'e katıldı. Hem sosyalist hem de komünist partiler bazı temel sorunlarla uğraşmak zorundaydı. Balkanlar'daki düşük düzeyli sanayileşmeden dolayı, güçlü bir işçi partisi kurulamıyordu. Bir sanayi işçisi sınıfı mevcuttu fakat büyük değildi ve hala köylü geçmişiyle yakın bağları vardı. Bu ülkelerin tamamında "kitleler" köylüydü ve Marksistler köylü nüfusuyla ilgilenmekte her zaman güçlük çekmişlerdi. Bundan dolayı partiler, liderler ve üyeler bakımından esasen entelektüeldi. İki savaş arası dönemde genelde yasadışı idiler. Açık veya gizli olsun, varlıkları çoğu zaman baskıcı polis girişimlerinin benimsenmesi ve sivil özgürlüklerin kaldırılması için bir mazeret teşkil ediyordu. Bundan dolayı bu partiler, iktidardaki sağcı hükümetlerin anayasaya aykırı usulleri benimsemelerine uygun bir gerekçe olmuştur.

Bütün Avrupa'da olduğu gibi, Balkanlar'daki komünist hareketler de yabancı bir gücün ulusal çıkarlarına açık bağlılıklarıyla ciddi şekilde zayıfladı. Partiler doğrudan Sovyet hükümetine bağlı ve onun hakimiyetindeydi. Uluslararası komünist partiler teşkilatı Komintern'in faaliyetlerinin pek çoğu yerel gruplara çok zarar verdi. En büyük darbe 1924'te, beşinci Komintern kongresinde ulus meselesine karşı radikal bir tavır benimsendiği ve Makedonya, Trakya, Hırvatis-

tan, Slovenya, Erdel, Dobruca, Besarabya ve Bukovina'nın "bastırılmış halkları" için kendi geleceğine kendilerinin karar verme talebinde bulunulduğu zaman geldi. Besarabya ve Bukovina Sovyetler Birliği'ne verilecek; geri kalan bölgeler, komünist federasyonun parçası ve belli ki Sovyet hakimiyetinde olacak bağımsız devletler halinde teşkilatlanacaktı. Mesela Rumen bir komünistin ülkesinin savaştan önceki sınırlarına dönmesini kabul etmesi çok zordu; bu hedefe sahip bir programın da partiye destekçi çekmesi mümkün değildi. Aynı şekilde, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Makedonya konusunda geniş destek bulan görüşleri, böyle tekliflerin korku ve nefretle karşılanacağının teminatıydı.

Yeni İttifak Sistemleri: Fransa ve İtalya

Almanya ve Sovyetler Birliği'nin gücünün 1920'lerde geçici olarak zayıflamasıyla, başka devletlere nüfuz kullanma yolu açıldı. Fransa, uygulanacak diplomatik bir programa sahip en önemli büyük güç oldu. Fransız politikasının savaştan sonra başlıca hedefi, barış antlaşmalarında belirtilen statükoyu korumaktı. En önemli sorun, Fransa'dan daha büyük bir nüfusa sahip ve potansiyel olarak ekonomisi daha güçlü olan Almanya'nın yeniden güç kazanmasını engellemekti. Gerek Alman gerekse Avrupa ekonomik sisteminin kaldıramayacağı tazminatların yüklenmesi ve galip devletlerle bir ittifak dairesi oluşturulması, bu hedefi gerçekleştirmek için kullanılan araçlar arasındaydı. Antlaşmalar ayrıca Alman silahlarının ciddi ölçüde kısıtlanmasını ve Alman Ren bölgesinde askerden arındırılmış bir bölgeyi de temin ediyordu. Şartların ve mağluplara karşı uygulanan hükümlerin ağırlığıyla, Paris antlaşmaları uluslararası ilişkilerde bir yeniliği simgeliyordu. Geçmiş yıllarda büyük güçler arasında yapılan antlaşmalar, istikrarlı ilişkilerin yeniden kurulmasına yönelikti. Şartlar genellikle makuldü. 1815'te Fransa, barış masasında eşit bir yere sahip olmuştu; 1856 Paris Antlaşması, itibarı ilgilendiren konular dışında Rusya'ya hiçbir ciddi zarar vermemişti. 1871'de Prusya ve Fransa arasında yapılan barış, esasen Alman birliğinin tanınmasını içeriyordu; tazminat rakamı on yılda ödenecek bir miktar olarak belirlenmişti ve Alsace-Lorraine'in tartışmalı ilhakı, bölünmüş fakat ulusal terkibi esasen Alman olan bir bölgeyi ilgilendiriyordu. Büyük güçler çoğu zaman güçsüz devletlere gayet acımasızca muamele etmişse de, 18. yüzyılda Polonya'nın paylaşılmasında da görüldüğü gibi, birbirlerine karşı tavırlarında daha dikkatliydiler. Bunun aksine, 1919-1920 barış antlaşmaları iki grup yarattı: Kazançlarını elde tutmaya niyetli galipler ve antlaşmalardan büyük zarar gören ya da haklı olarak kendilerinin olan topraklardan yoksun bırakıldıklarına inanan devletler. ABD'nin Avrupa'nın işlerinden el çekmesiyle, bu durum İngiltere ve Fransa'yı, barış antlaşmasını Almanya ve Sovyetler Bir-

liği'ne karşı, ki bunlara çok geçmeden İtalya da katılacaktı, savunmaya terk edecekti. Bu güçler hemen birlikte harekete geçmeseler de, büyük güçler arasındaki derin çatlaklar, savaştan sonraki yirmi yılda diplomatik ilişkilerde yaşanan sürekli huzursuzluğun en önemli sebeplerinden biri olacaktı.

Savaştan hemen sonraki dönemde Kıta Avrupa'sındaki en büyük güç olan Fransa doğal olarak Avrupa'nın diplomatik örgütlenmesinde başı çekti. Politikası, barış antlaşmalarından faydalanan devletleri, antlaşmanın değiştirilmesine çalışması beklenebilecek devletlere karşı sağlam bir ittifakta bir araya getirmekti. Doğu Avrupa'da açık olarak dört devlet iyi müttefik vasfını taşıyordu: Polonya, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya. Bunların hepsi de galip devletlerdi, fakat hepsinin de önemli azınlık sorunları vardı. Polonya, 18. yüzyıl paylaşımlarında Prusya, Rusya ve Habsburg İmparatorluğu tarafından alman topraklarla Avrupa haritasında yeniden belirmişti. Son olarak çizilen şekliyle, sınırlar doğuda büyük bir Ukraynalı ve Beyaz Rus azınlık ve batıda, sınırda yoğunlaşan oldukça büyük bir Alman nüfus içeriyordu. Çekoslovakya, Avusturya Çeklerini ve Macaristan Slovaklarım bir araya getiriyordu; batı sınırında yoğun bir Alman azınlığa, doğuda da Ukraynalı bir azınlığa sahipti. Gelecekte, Çekler pek çok konuda Yugoslavya'daki Sırplarla aynı politikaları izleyecek ve devlet içinde aynı türden ulusal düşmanlıklar geliştirecekti. Yugoslavya ve Romanya'nın ulusal sorunları, ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada sadece bu devletlerin tamamının ulus meselesinde savunmasız olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Fransızlar gibi, bu devletler de kazançlarını savunmak için birbirlerine dayanmalarının gerekliliğini hemen gördü. Ağustos 1920'de, Çekoslovakya ve Yugoslavya, esasen Macaristan'a karşı bir ittifak imzaladı. Son Habsburg imparatoru Karl'ın 1921'de Macaristan'dan tahtını geri alma girişiminden sonra, devletler yeni antlaşmalar yaptı. Nisan 1921'de Çekoslovakya ve Romanya bir antlaşma imzaladı; Haziran ayında Yugoslavya ve Romanya arasında da benzer bir antlaşmaya varıldı. Bu mukaveleler esasen Macaristan ve Bulgaristan'a karşı savunmaya yönelik ittifaklardı; birlikte Küçük Antant denilen şeyin temelini oluşturuyorlardı. Bu işbirliği Fransa'dan sıkı destek gördü ve bu devlet 1921'de Polonya, 1924'te Çekoslovakya, 1926'da Romanya ve 1927'de Yugoslavya ile ayrı ayrı antlaşmalar imzaladı. Bütün bu sistem, geçmiş yüzyıllardaki Doğu Bariyeri politikasına çok benziyordu ve Almanya'ya olduğu kadar Sovyetler Birliği'ne de yönelikti. Milletler Cemiyeti de aynı şekilde Fransızların tavrını desteklemeye yaradı. Başlangıçta, en azından en ateşli taraftarı olan Woodrow Wilson'ın niyetine göre, uluslararası meseleleri çözerek savaşı önleyebilecek bir kurum olarak kurulmasına rağmen, cemiyet esas olarak Paris antlaşmalarıyla oluşturulan statükonun korunması için bir araç haline geldi.

Galiplerin birleşmesinin bir karşı ittifak doğurması kaçınılmazdı. Öncelikle belirtilmelidir ki barıştan sonra Fransız ve İngilizlerin çıkarları bölündü; İngiltere başlangıçta Kıta Avrupa'sındaki güçler dengesini korumak amacıyla savaşa girmişti. Bu devletin Alman egemenliği yerine Fransız egemenliğinin gelmesinden hiçbir menfaati yoktu. İki büyük sömürge gücü, bu alanda da savaş ganimetleri için çekişmişti; bu rekabetin bir örneği Anadolu'daki hadiselerde görülmüştür. Bu sebeple İngiltere, Fransızların Kıta Avrupa'sındaki diplomatik çabalarına tam destek vermedi. Revizyonist devletlerden potansiyel olarak en tehlikeli olanı Sovyetler Birliği idi, çünkü liderleri sadece toprak düzenlemesine değil, Avrupa'nın siyasi ve sosyal düzenine de karşıydı. İkinci mağdur güç olan Almanya da aynı şekilde antlaşmaların toprak, ekonomi ve askeri yapılanma ile ilgili bölümlerinde değişiklik istiyordu; ancak hükümeti elbette bir sosyal devrim politikasını benimsiyordu. Alman milliyetçileri, çok sayıda Almanı Polonya ve Çekoslovakya'nın kontrolüne veren antlaşmaları, ulusun kendi geleceğine kendinin karar vermesi savını kullanarak eleştiriyordu ve nüfusu bu dönemde benzer bir hareketi savunan Avusturya'yla birlik arayışına girmişti. Doğu Avrupa'da, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan revizyonist devletlerdi. Yugoslavya'da Hırvatların çoğu da aynı şekilde durumlarından memnun değildi. Bundan başka Yunanistan ve Arnavutluk da hem sınırlarından hem de genel uluslararası konumlarından hoşnutsuzdu. Bu sebeple sıkıntı ihtimalinin büyük olduğu ortadaydı. Ne Almanya ne de Sovyetler Birliği bu durumdan yararlanabilecek durumda olduğundan, hoşnutsuzlar grubunun liderleri önce büyük güçlerin en zayıfı olan İtalya'ya saldırdı.

Teknik bakımdan savaşta galip olsa da, İtalyan hükümeti barış antlaşmasından memnun değildi. İngiltere ve Fransa sömürge alanında büyük kazançlar elde ederken, İtalya bir kenara bırakılmış gibi görünüyordu. Amaç, daha önce olduğu gibi, "ulusların kendi kaderine kendinin karar vermesi" veya tamamen gerçekleştirilen ulusal birleşme değil; İngiltere ve Fransa'nın imparatorluk idaresine hem meydan okuyacak hem de onu taklit edecek bir Akdeniz imparatorluğunun kurulmasıydı. Doğu Avrupa söz konusu olduğunda, bu politika Adriyatik'in hakimiyet altına alınmasını ve Balkan yarımadasında büyük etki sahibi olunmasını kapsıyordu. 1920'lerde hem Yugoslavya hem de Yunanistan'la ilişkiler kötüydü; İtalya'nın bu devletlerle barış müzakerelerine kadar giden kavgaları vardı.

Gerilim özellikle de Belgrad'la yüksekti. Hatırlanacağı üzre 1915 Londra Antlaşması'nda, İtalyan hükümetine Güney Slavlarının meskun olduğu geniş topraklar vadedilmişti. İstriya'yı elde etmiş, fakat Dalmaçya'yı alamamıştı. Riyeka limanı hususunda da bir ihtilaf çıktı. Kasım 1920'de İtalya ve Yugoslavya hükümetleri, sınır sorunlarını çözmesi beklenen Rapallo Antlaşması'nı imza-

ladı. İtalya Zadar limanını aldı; Riyeka bağımsız olacaktı. 1922'de Riyeka, İtalyan şairi Gabriele D'Annunzio önderliğindeki bir çete tarafından ele geçirildi ve D'Annunzio burada ciddiye alınmayacak bir rejim kurdu. İtalyan birlikleri daha sonra burayı işgal etti ve Ocak 1924'te Yugoslav hükümeti İtalya'nın ilhakını kabul etti.

İtalya'nın yayılmacı politikaları, Ekim 1922'de Benito Mussolini'nin iktidara gelmesiyle daha da şiddetlendi. Bundan sonra Mussolini'nin Faşist rejimi, nihai gayesi Akdeniz'de yeni bir Roma imparatorluğu kurmak olan, açıktan ve aşikarane bir zafer programına girişti. Fransa, İtalya'nın yayılmasını engelleyen başlıca güç olarak duruyordu. İtalya'nın benimsemesi gerektiği meydanda olan politika, Fransız ittifak sisteminin dışında kalan devletlerin -Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan- örgütlenmesi ve teşvikiydi. Bundan başka, Yugoslav hükümetine muhalif olan göçmen Hırvat ve Makedon gruplara yardım edildi. Derhal aktif bir politikaya girişildi. Ağustos 1923'te Yunanistan-Arnavutluk sınırını çizen bir komisyonda görev yapan İtalyan delege heyetinin bazı üyeleri öldürüldü. İtalyan hükümeti, misilleme olarak, Yunanistan'a bir ültimatom gönderdi ve Korfu işgal edildi. Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti'ne başvurmasından sonra, İtalya'nın adayı boşaltmasını şart koşan bir antlaşma yapıldı.

Ancak İtalya'nın asıl çabaları, Yugoslavya veya Yunanistan'a değil, Arnavutluk'a yönelikti. Antlaşmalarda İtalya'ya sadece Sazan adası verilmiş olmasına rağmen güçler, İtalya'nın Arnavutluk'un işlerine karşı özel tavrının farkına varmıştı ve bu durum aslında ülke üzerinde İtalyan himayesini kabul ettikleri anlamına geliyordu. Bu devletin daha sonra tartışacağımız iki savaş arası dönemdeki tarihinin hakim teması, İtalyan nüfuzu ve sonra da işgali olacaktı.

Adriyatik politikasına paralel olarak, İtalyan hükümeti diğer revizyonist devletlerle yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Nisan 1927'de Macaristan'la bir antlaşma yapıldı; bunu 1930'da Avusturya'yla yapılan bir antlaşma izledi. Aynı yıl, Bulgar Kralı Boris, İtalyan Savoy hanedanından Prenses Giovanna ile evlendi. Bu ittifak sistemi, İtalya'nın Nazi Almanya'sıyla ortaklığa gireceği 1930'larda da devam edecek ve güçlenecekti.

ULUSAL TEŞKİLATLANMA VE DAHİLİ GELİŞMEYLE İLGİLİ SORUNLAR

Gerek Fransa gerekse İtalya'nın aktif diplomatik politikalarına rağmen, savaştan sonraki on yılda Balkanlar'da hiçbir büyük uluslararası kriz meydana gelmedi. Aslında, yarımada kısa bir süre için büyük güçlerin başlıca çatışma

alanlarının dışında kaldı. Devletler böylece çabalarını hem barış şartlarından hem de dönemin sosyal ve ekonomik zorluklarından kaynaklanan iç sorunlara çözüm bulmaya hasredebildikleri kısa bir sükunet dönemi yaşadı. Bütün hükümetlerin dikkati esasen uluslararası meselelerden ziyade dahili meselelere yönelmişti. Antlaşmaları yürürlüğe koyarak yeni koşullara uyum sağlamaya çalışıldı.

Yugoslavya

Bu dönemde bütün Balkan ülkeleri arasında iç tarihi en karmaşık olan Yugoslavya idi ve bu ülkenin sorunları, ulusal hareketlerdeki temel güçlük ve çelişkilerin birçoğuna örnek teşkil etmektedir. Devletin teşkilatlanmasına yönelik en önemli adımlar savaş sırasında ve mütarekeden sonraki ayda atıldığından, 1 Aralık 1918'den önceki hadiselerin daha yakından incelenmesi ve en aktif üç kurumun -Sırp hükümeti, Yugoslav Komitesi ve Zagreb Ulusal Konseyi- bu gelişmelerdeki rolüne özel olarak dikkat edilmesi gerekmektedir.

Habsburg ordusunun uğrattığı yenilgiden ve Arnavutluk'taki ölüm yürüyüşünden sonra, Korfu adasında Naip Prens Aleksandar idaresinde, Nikola Pasiç'in ise başbakan olduğu bir Sırp sürgün hükümeti kuruldu. Sırp liderler son derece güçsüz durumdaydı. Ordu yenilmişti; müttefiklerinden geleceğe dair hiçbir teminatları yoktu. Londra Antlaşması hükümleri biliniyordu. Sırpların hedefleri savaştan önceki hedeflerinin aynıydı. Pasiç ve çalışma arkadaşlarının çoğu esasen Sırp ulusal birliğinin ilerletilmesini düşünüyordu. Öncelikli hedef, Bosna-Hersek'in ve Adriyatik'e bir çıkış noktasının elde edilmesiydi. Mümkün olursa, Habsburg İmparatorluğu idaresinde bulunan Sırpların meskun olduğu bölgeleri, özellikle de Voyvodina'yı ele geçirmek istiyorlardı. Savaştan sonraki Sırbistan böylece Karayorgiyeviç hanedanlığı idaresindeki merkezi bir Ortodoks devleti olmayı sürdürecekti. Görmüş olduğumuz gibi, geçmişte diğer Güney Slav halklarıyla işbirliğine, hatta birleşmeye yönelik bir heves olmuştu. Savaştan önce Yugoslav programlarını savunanların ön saflarında entelektüeller ve öğrenciler yer alıyordu. Buna rağmen Sırbistan'ın Yugoslav bir devlete ihtiyacı yoktu; devletin kontrolünde yoğun bir ulusal bölge ve nüfuzlu yabancı müttefikleri vardı.

Habsburg İmparatorluğu'ndaki Hırvat ve Sloven ulusal liderler farklı bir durumdaydı. Savaş boyunca Güney Slavlarının pek çoğu monarşiye sadık kaldı; Hırvat subaylar savaş meydanında öne çıktı. Özellikle de yenilgi kaçınılmaz göründüğü zaman firarlar olmasına rağmen, genel olarak Güney Slav asker ve denizciler görevlerini yerine getirdi. Siyasi liderler de aynı şekilde işlerini yapmaya devam etti. Monarşi dahilinde başlıca uğraşlar, üçlü bir temelde yeniden teş-

kilatlanmayı gerçekleştirmeye yönelikti. Dr. Anton Koroseç önderliğindeki Sloven Halk Partisi, Avusturya Reichsrat'mda aktifti. Bu tür çabalar doğal olarak savaş sırasında bile Ausgleich'm bağlarını daha da zayıflatma uğraşlarından vazgeçmeyen Macar devlet adamlarından şiddetli bir direnişle karşılaşıyordu. Bunların elbette Rumen veya Slav topraklarını bırakmaya hiç niyetleri yoktu.

Buna karşılık bazı seçkin kimseler göçü tercih etti. Yugoslavya'nın gelecekteki teşkilatlanması için en önemli göçmen grubu, ikisi de Dalmaçyalı olan ve daha önce Hırvat-Sırp Koalisyonu'nun kurulmasında önemli rol oynayan Ante Trumbiç ve Frano Supilo önderliğindeki Yugoslav Komitesi'ydi. Komite merkezi önce İtalya'daydı, sonra Londra'ya taşındı. Komite tamamıyla gayriresmiydi; üyelerinin görüşleri ve nüfuzundan başka fazla bir şeyi temsil etmiyordu. Fakat monarşideki kimselerle ve Hırvat ve Sırp politikacılarla bağını sürdürüyordu. Ayrıca Avrupa ve Amerika'daki büyük göçmen örgütleriyle de temasta idi. Başlıca görevi, Güney Slavlarının imparatorluk içindeki durumundan İtilaf Devletleri'ni haberdar etmek üzere bir propaganda kampanyası yürütmek ve Güney Slav birliği için çalışmaktı. Üyeler, İtilaf Devletleri'nin zafer kazanacağını varsayarak hareket ediyorlardı. Bu sebeple en çok korktukları şey, İtalya'nın Yugoslav toprakları için oluşturduğu tehlikeydi. Şartları bu endişeleri doğrulayan Londra Antlaşması'nın akdedilmesinden sonra, Komite'nin faaliyetlerine Adriyatik'teki İtalyan yayılmacılığıyla mücadele hakim oldu.

Yugoslav Komitesi'yle Pasiç hükümeti arasındaki ilişkilerde huzursuzluk olması kaçınılmazdı. Pasiç, gördüğümüz gibi, bütün Güney Slavlarının sözcüsü rolünü oynamayı tercih ederdi. Hiçbir resmi dayanağı veya uluslararası desteği olmayan Yugoslav Komitesi'ni tanıması için doğrudan bir sebep yoktu. Buna rağmen, savaş çıktıktan sonra bazı Sırp liderler, genel olarak Habsburg İmparatorluğu'nun Güney Slavlarının bağımsız olmasının gerektiğinden bahsetmiş ve Sırplar, Hırvatlar ve Slovenlerin adı geçmişti. Gelecekteki birleşme meselesi böylece gündeme gelmişti. Pasiç, böyle bir hareketi Sırp idari sisteminin daha geniş bir bölgeye yayılmasından pek farklı görmüyordu.

Bunun aksine, Habsburg İmparatorluğu dahilinde Hırvat ve Sloven liderler, pek çok anlaşmazlık noktalarına rağmen, önce Habsburglu Güney Slavlarından oluşan bir siyasi birim kurulması arzusunda müşterekti. Bu otorite, kurulduktan sonra, Sırp hükümetiyle antlaşmaya varabilirdi. Habsburg İmparatorluğu ayakta kalır ve ayrılığın imkansız olduğu görülürse, monarşiyle ilişkilerde temel politikanın üçlü ittifak olduğu benzer bir hareket seyri izlenecekti. Mayıs 1917'de Avusturya parlamentosunun otuz üç Güney Slav üyesi bir koalisyon kurdu ve başkanları Koroseç aşağıdaki beyanatta bulundu:

> Aşağıda imzaları bulunan ve Yugoslav Meclisi'nde bir araya gelen milletvekilleri, hem ulus ilkesi hem de Hırvatistan devlet haklarına göre, monarşinin Slovenler, Hırvatlar ve Sırpların meskun olduğu bütün bölgelerinin, Habsburg-Lotharingia Hanedanlığı'nın asası altında, yabancı bir halkın idaresinden bağımsız ve demokratik bir temele dayanan tek ve özerk bir siyasi teşekkül bünyesinde birleştirilmesini talep ettiklerini ve bütün çabalarını birleşik halkların bu talebinin gerçekleştirmesine yönelteceklerini beyan ederler.[1]

Birleşmeye yönelik tavırlarındaki pek çok çelişkiye rağmen, hadiseler Pasiç'i ve Yugoslav Komitesi'ni antlaşmaya varmaya mecbur etti. Korfu'daki Sırp hükümetinin etrafı ciddi sorunlarla kuşatılmıştı. Prens Aleksandar askeri liderlerini, özellikle de Albay Dimitriyeviç ve Kara El'i kontrol altında tutmakta güçlük çekiyordu. Bu tehlikeyi bertaraf etmek amacıyla, saltanat naibi Beyaz El adındaki kendi örgütünü kurdu. 1917'de, Dimitriyeviç'i vatana ihanet, ayaklanma ve kendi insanına karşı suikast tertip etmekle itham edecek kadar güçlü bir duruma geldi. Haziran 1917'de, Dimitriyeviç ve iki arkadaşı, iyi bir adli cinayet örneğiyle yargılanarak idam edildi; iki yüz arkadaşı da hapse mahkum edildi.

Bundan başka, Pasiç ve Aleksandar dış ilişkilerde sorunlarla karşı karşıyaydı. Kral Nikola, Sırp güdümünü kabul etmeye istekli olduğuna dair bir belirti göstermediği gibi, bir de Karadağ'ın, Belgrad'm istediği bölge üzerindeki taleplerini ileri sürüyordu. Makedonya meselesinin de yeniden ortaya çıkma belirtileri vardı. Ancak en tehlikeli hadise, Mart 1917'de çarlık rejiminin yıkılmasıydı. Rus hükümeti daha önce Sırbistan'ın en güçlü destekçisiydi; himayeci bir büyük gücün bu desteği olmadan, Sırbistan'ın uluslararası ilişkilerdeki konumu müthiş ölçüde zayıflıyordu. Bu hususlardan dolayı, Pasiç Mart ayında Trumbiç'le temasa geçerek Yugoslav Komitesi'nin diğer temsilcileriyle birlikte Korfu'ya gelmelerini teklif etti. Trumbiç ve çalışma arkadaşları 15 Haziran-30 Temmuz tarihleri arasında Pasiç ve Sırp liderlerle müzakerelerde bulundu. Tartışılan temel konu, gelecekteki devletin şekli; yani merkezi mi yoksa federal bir temelde mi örgütleneceğiydi. Görüşmelerde Pasiç güçlü durumdaydı; çünkü Trumbiç'in arkadaşları onun federal çözüm arzusuna sıkı destek vermiyordu. Bu müzakerelerin sonuçları Temmuz 1917 Korfu Bildirgesi'nde yer aldı. Burada, Sırp hükümeti ve Yugoslav Komitesi'nin bir Yugoslav devleti kurmak için işbirliği yapmasına karar verildi; devlet Karayorgiyeviç idaresinde bir meşruti monarşi olacaktı. Anayasayı bütün yetişkin erkeklere oy hakkı temelinde seçilen bir kurucu meclis hazırlayacaktı. Kararlar oy çoğunluğuyla alınacağından, daha büyük nüfusa sahip olan Sırplar avantajlı olacaktı. Bildirgenin girişinde Hırvatlar, Sırplar ve Slovenlerin tek bir halk olduğu belirtiliyordu: "Kanı

ve hem sözlü hem de yazılı dili bir, bir halk."[2] Fark edileceği gibi, belge sadece bu üç halkı dikkate alıyordu; Makedonlar, Karadağlılar, Arnavutlar ve Bosnalı Müslümanlar ayrı olarak düşünülmüyordu. Bildirge bir niyet beyanından öte bir şey değildi; hiçbir yasal gücü yoktu. Buna rağmen savaş Habsburg İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olursa -bu o zaman için karara bağlanmamış bir meseleydi- Sırp hükümetini manen bir tür Yugoslav çözümüne bağlıyordu.

Bu antlaşmanın akdedilmesinden sonraki yıl, galip büyük güçlerin monarşinin yıkılmasını istediklerine dair hiçbir açık belirti mevcut değildi. Sırp liderler esasen barışta yeterli toprak tazminini temin etmekle ilgilenmeye devam ediyordu. Pasiç hala bütün Güney Slav meseleleriyle kendisi ilgilenmeyi tercih ediyordu. Son hadiseler, Komite veya Sırp liderlerinin kararlarından çok, Habsburg İmparatorluğu dahilindeki ulusal örgütlerin eylemleriyle hızlandı. Savaşın son haftalarında monarşi gerçekten de ulusal unsurlarına ayrıldı. Bu toprakları bir arada tutma gayretiyle, Kasım 1916'da Franz Joseph'in yerine tahta çıkan İmparator Karl, Ekim 1918'de Avusturya'nın federal bir devlet olarak yeniden teşkilatlanacağını ilan etti. Aynı ay, Prag'daki Çek ulusal örgütleri bir bağımsızlık bildirisi yayımladı. Kasım ayında da, cumhuriyet yönetimlerinin kurulduğu Avusturya ve Macaristan'da devrimci liderler benzer eylemlere girişti. İmparatorluk böylece fiilen kendini feshetmiş oluyordu. Habsburg çatısı altında bir çözüm bundan dolayı artık hiçbir ulus için uygulanabilir bir alternatif değildi.

Diğer ulusal derneklerin eylemlerine paralel olarak, Ekim 1918'de Zagreb'de Slovenler, Hırvatlar ve Sırplar Ulusal Konseyi kuruldu. Bu teşkilat, demokratik bir temelde monarşinin Güney Slavlarından meydana gelen bir devletin kurulmasını desteklediğini ilan etti. Sloven ruhban lider Koroseç Konsey'in başkanı oldu; başkan yardımcıları da Sırp ve Hırvattı. Aynı zamanda, Hırvat *Sabor*u Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etti; daha sonra da Ulusal Konsey tarafından kurulan birliğe katıldı. Bu grup, Yugoslav Komitesi'ne uluslararası ilişkilerde kendi temsilcisi olarak hareket etme yetkisini tanıyarak bu kuruma ilk kez gerçek bir otorite vermiş oldu. Slovenya ve Bosna-Hersek'te de benzer eylemlere girişildi. Habsburglu temsilcilerle galip güçler arasında bir mütarekenin imzalandığı 3 Kasım tarihinde, monarşinin Güney Slavları ulusal toprakların kontrolünü etkin bir şekilde elinde bulunduran siyasi bir örgüt kurmuşlardı. Konsey ayrıca İtilaf Devletleri'ne Sırbistan ve Karadağ'la birleşme arzularını ifade eden bir nota da gönderdi.

Bu noktada hangi yönde ilerleneceğine dair bir tercihte bulunulması gerekiyordu. Döneme büyük huzursuzluk ve kargaşa hakimdi. Güney Slav liderlerinin hepsi de İtalya'nın niyetlerinden çok korkuyordu; mümkün olursa top-

raklarının her yanında İtalyan işgalini engellemek istiyorlardı. Bu yüzden bu toprakların siyasi statüsünün en kısa zamanda belirlenmesi gerekiyordu. Buna karşılık Zagreb'de fikir ayrılığı vardı. Trumbiç, öncelikle eski Habsburg topraklarının sağlam bir şekilde birleştirilmesinin ve daha sonra Belgrad'la eşit bir temelde müzakerelere girilmesinin daha iyi olacağına inanıyordu. Sırp Bağımsız Parti'nin başkanı Svetozar Pribiçeviç önderliğindeki başka bir grup, birliğin derhal kurulması için baskı yapıyordu. Ulusal Konsey'in bu ikinci görüşün kabul edildiği toplantısında, tek bir adam, Stefan Radiç bu görüşe şiddetle karşı çıktı. Konsey daha sonra birleşmeyi müzakere etmek için Belgrad'a gitmek üzere bir delege heyeti atadı.

Konseyin tekliflerinin kabulü esasen Kral Petar'ın naibi olarak görev yapan Prens Aleksandar'ın sorumluluğundaydı. Pasiç Belgrad'da değildi; Sırp meclisinin üyeleri dağılmıştı. Ulusal Konsey'in temsilcileri, Sırp başkentine gelir gelmez, saltanat naibine resmi bir bildiri sundular; o da bunu kabul etti. Bu sebeple 1 Aralık 1918, gördüğümüz gibi, 1929'a kadar Yugoslav devletinin resmi unvanı olan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nm resmi doğum tarihidir (bkz. Harita 8). Hırvat, Sırp ve Sloven liderlerin bu girişimlerinin arkasında Karadağ ve Voyvodina'daki ulusal devrimci örgütlerin desteği vardı. Kasım ayında Çetine'deki bir ulusal meclis, Nikola'nın tahttan indirildiğini ve Sırbistan'la birleşildiğini ilan etti; Voyvodina'da da benzer hadiseler meydana gelmişti. Dolayısıyla Yugoslav devletinin teşkilatlanması esasen ulusal komitelerin işiydi; ilk girişimi de Habsburglu Güney Slavları yapmıştı.

Birleşmeden sonraki iki yılda ülke, aslında Sırp idari sisteminin bir uzantısı tarafından Belgrad'dan yönetildi. Sırp ordusu ülkenin tek savunucusuydu. Habsburg ordusundaki Hırvat birlikleri dağıtılmıştı ve eski Hırvat subaylar ulusal askeri kuvvetlerden emir almıyordu. Ocak 1919'da Sırp Radikal Parti'den Stojan Protiç başbakan; Koroseç başbakan yardımcısı, Trumbiç de dışişleri bakanı oldu. Üyeleri Sırp meclisi, Zagreb Ulusal Konseyi ve ulusları temsil eden diğer kurumlardan seçilen geçici bir meclis atandı. Bu geçiş rejiminin en önemli görevi, kurucu meclis için gerekli hazırlıkları yapmaktı.

Elbette derhal ihtilaflar baş gösterdi. En iyi koşullarda dahi iki farklı siyasi sistemin kaynaşması zordur. Seçmen bölgelerinin belirlenmesi ve temsilin temeli hakkında tartışmalar oldu. Eski siyasi partilerin çoğu hala ayaktaydı ama yenileri de ortaya çıktı. Seçimlere, burada sadece en önemlilerini ele aldığımız kırk siyasi teşkilat katılacaktı.

Savaş sonrası Yugoslavya'daki en etkili siyasi parti, bekleneceği gibi Pasiç liderliğindeki Sırp Radikaller'di. Bir zamanlar tabanı köylülerden oluşmasına rağmen, bu dönemde işadamları, tüccarlar, bürokratlar, üniversite mezunları,

8. Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın oluşumu.

ordu ve adliye mensuplarını içeren Sırp orta sınıfının menfaatlerinin hakimiyetindeydi ve bu menfaatleri temsil ediyordu. Buna rağmen hala Sırp köylülerinin büyük çoğunluğundan oy alıyordu; çünkü çok açık bir şekilde Sırp ulusal düşüncesini temsil ediyordu. 1919'da sol kanattan bir grup Ljubomir Davidoviç ve Svetozar Pribiçeviç liderliğinde Demokratik Parti'yi kurmak üzere ayrıldı; bu kişiler daha önce Habsburg monarşisindeki Sırpların hala *preçani* olarak bilinen siyasi örgütünde önemli rol oynamıştı. Parti böylece Sırbistan ve eski Habsburg topraklarını kapsıyordu. Radikal Parti ve Demokratlar merkezi yönetimi desteklediklerinden işbirliğine girebiliyorlardı.

Hırvatistan'da Hırvat-Sırp Koalisyonu sahneden kayboldu. Bunun yerine hakim olan grup 1904'te Ante ve Stefan Radiç kardeşler tarafından kurulan Hırvat Köylü Partisi idi. Bu dönemde oy hakkının son derece kısıtlı olmasın-

dan dolayı, parti *Sabor*a ancak birkaç temsilci seçmeyi başardı. Bu durum savaştan sonra bütün yetişkin erkeklere oy hakkı tanınmasıyla kökten değişecekti. Stefan Radiç, Şubat 1919'da kardeşinin ölümünden sonra tartışmasız lider oldu. Zor ve inatçı bir adam olan Radiç, Hırvat köylülerinin büyük çoğunluğunu kendine bağlamayı başardı. Sırbistan'la birleşmeye yönelik tavrı, Ulusal Konsey'de Aralık 1918'deki birleşmeye götüren faaliyetlere karşı çıkan tek adam olmasında görülmektedir.

İlerleyen aylarda Radiç ve Köylü Partisi sert muhalif tavırlarını sürdürdü. Şubat 1919'da Zagreb'de düzenlenen bir parti toplantısında, bir Hırvatistan Köylü Cumhuriyeti'nin kurulması desteklendi. Meseleyi Paris Barış Konferansı'na sunmak amacıyla, 200 bin kişinin imzaladığı bir dilekçe hazırlandı. Mart ayında Radiç tutuklandı; Kasım 1920 seçimlerine kadar neredeyse hiç aralıksız olarak hapiste kaldı; partinin diğer liderleri de benzer bir muamele gördü. Hırvatistan'ın en popüler siyasi liderinin ve köylüler üzerinde çok güçlü bir kişisel hakimiyeti muhafaza eden birinin gerçekten de çok şüpheli gerekçelerle hapse atılması, Yugoslav devleti için iyi bir başlangıç değildi. Radiç'in özerk bir Hırvatistan lehindeki tavrı elbette, hala ayakta olan Hırvat Hak Partisi'nin iki kolundan güçlü destek gördü. Tamamen Hırvatlardan oluşan hiçbir partinin devletin merkezi teşkilatlanmasını kabul etmediği fark edilecektir.

Sırp ve Hırvatların muhalif tavırlarından istifade eden Slovenler ile Bosnalı Müslümanlar siyasi sistemdeki nüfuzlarını arttırmayı başardı. Slovenlerin menfaatlerini esas olarak hala Koroseç'in liderlik yaptığı Halk Partisi temsil ediyordu. Muhafazakar, ruhban ve son derece fırsatçı olan bu parti, Sloven seçmeninin sağlam desteğini kazanmayı başardı. Özellikle, hatırlanacağı gibi vilayetlerin siyasi hayatına her zaman hakim olmuş olan Bosnalı Müslümanları temsil eden Yugoslav Müslüman Teşkilatı da devlette güçlü bir konuma sahipti.

Hırvat Köylü Partisi'ne ek olarak başka bir teşkilat, Komünist Parti savaştan sonra çabucak ün kazandı. 1919'da kurulan bu parti, bu dönemde meydana gelen grevlerde ve işçi ayaklanmasında önemli rol oynadı. Başka devrimci faaliyetlerden korkan hükümet, Aralık 1920'de komünist teşkilatları kapatarak yayınlarını durdurmaya girişti. Buna rağmen kurucu meclis için yapılan seçimlerde, parti üçüncü en güçlü parti oldu. Özellikle de siyasi ve sosyal sistemden memnun olmayanların desteğini kazandı ve bundan dolayı Makedonya ve Karadağ gibi geri kalmış bölgelerde en çok oyu kendisine çekerek verilen oyların beşte ikisini topladı. Tabii, bu bölgelerde sınai proletarya, yani partinin teorik tabanı olacak sosyal sınıf mevcut değildi. Komünistlerin açıktan ya da yasal olarak faaliyet gösterme imkanı pek yoktu. 1921 yılında Prens Aleksandar'a suikast girişiminde bulunuldu; aynı yıl içişleri bakanı öldürüldü. Temmuz

1921'de, güçlü bir Devlet Savunma Kanunu çıkarıldıktan sonra, parti teşkilatı parçalandı ve yeraltına inmek zorunda kaldı. Meclisin oy çoğunluğuyla, komünist vekillerin koltukları ellerinden alındı. Bundan sonra parti, faaliyetlerine yasadışı olarak veya paravan örgütlerin arkasına saklanarak devam etti.

Kasım 1920'de kurucu meclis seçimleri yapıldı. Oy hakkı, bütün yetişkin erkeklere sağlanması temelinde, ulusal kökeni Alman veya Macar olanlar hariç herkese açıktı. Hiç polis müdahalesi olmadı ve geçerli niteliklere sahip olanların yüzde 65'i oylarını kullandı. 419 koltuktan, Sırp Demokratları 94, Sırp Radikalleri 89, Komünist Parti 58, Hırvat Köylü Partisi 50, Sloven ve Hırvat Ruhban Partileri 27, Bosnalı Müslümanlar 24, sosyal demokratlar da 10 koltuk kazandı.[3] Geriye kalan koltuklar diğer küçük partilerin temsilcilerinin oldu. Bu sonuçlarla, Sırp Demokratları ve Radikalleri tarafından, Nikola Pasiç'in başbakan olduğu yeni bir hükümet kuruldu. Bu hükümetin başlıca görevi, anayasanın hazırlanmasına nezaret etmek olacaktı.

Seçimlerden sonra Hırvat Köylü Partisi'nin vekilleri Zagreb'de bir araya gelerek meclise katılmama kararı aldı. Gördüğümüz gibi, Komünist Parti bizzat meclis oylamasıyla meclis dışında bırakılmıştı. Böylece seçilen vekillerin dörtte biri meclise katılmadı. Bu koşullar altında Sırp merkeziyetçilerinin hareket sahası açıldı ve Haziran 1921'de tamamlanan anayasa onların menfaatlerini dile getiriyordu. O zaman bile hükümet anayasayı kabul ettirmekte zorlandı. Oy çoğunluğunu almak amacıyla, desteklerini kazanmak için Müslüman vekillere özel vaatlerde bulunmak zorunda kalındı. Son oylamada başlangıçtaki 419 vekilden sadece 258'i hazır bulunuyordu. Anayasa 223'e 35 oyla, kılpayı kabul edildi. Bütün Hırvat partileri, Komünist Parti ve Sloven vekiller karara karşı çıktılar.

Bu noktada kurulan yönetim, krala pek çok yetkinin tanındığı bir meşruti monarşiydi. Tek kamaralı Ulusal Meclis, doğrudan ve gizli oyla dört yıllık dönem için seçilen 315 vekilden oluşacaktı. Orantılı temsil ilkesi kabul edildi. Belge sivil özgürlüklere genel olarak kabul edilen teminatları vermesine rağmen, hükümet, uygun olmadıkları görülürse bu hakların tasarrufunu kısıtlama yetkisini muhafaza ediyordu. Aleksandar, Sırp tarihinde önemli bir tarih olan Kosova savaşının yıldönümünde, 28 Haziran 1921'de belgeye sadakat yemini etti. Yeni Yugoslav devleti, savaştan önceki Sırbistan'a çok benzer bir tarzda teşkilatlandı. İktidar Belgrad'da toplanacak ve büyük ölçüde Sırp siyasi liderlerinin elinde olacaktı.

Nisan 1922'de çıkarılan ülke idaresiyle ilgili kanun bu eğilimi doğruluyordu. Ülke, kral tarafından atanan valilerce yönetilen üç eyalete ayrıldı. İdarenin alt düzeylerinde sınırlı bir özerklik verilmesine rağmen, önemli kararlar valile-

re bağlıydı. Tarihi vilayetler dikkate alınmadı. Hırvatistan ve Slavonya dört; Dalmaçya da iki eyalete bölündü.

Böylece Sırp merkeziyetçiliği galip gelmişti, fakat büyük bir bedel karşılığında. Yugoslav nüfusunun büyük bir kısmı bu düzenlemeyi hiçbir zaman kabul etmedi. En şiddetli muhalefet Zagreb'den ve Hırvat Köylü Partisi'nden gelse de; pek çok Sloven, Müslüman, Karadağlı, Makedon ve Arnavut grup da bu üniter yapıdan hoşnutsuzdu. Maalesef Sırp liderliği konumunu savunurken, genellikle devleti yıkmaya değil yeniden yapılandırmaya yönelik olsa bile, anayasaya ilişkin her türlü eleştiriyi "vatana hıyanet" olarak görüyordu. Bu sebeple yasal muhalefet çok zordu. Aynı zamanda merkezi otoriteler durumu kontrol altına alabilmek için giderek şiddet kullanmaya mecbur oluyordu. Baskıcı girişimlerde bulunuldu ve elbette sivil özgürlüklere uygulanan genel baskı, Sırp halkını en az diğer ulusları etkilediği kadar olumsuz etkiledi; fakat Sırplar en azından hakim ulusa ait olma avantajına sahipti.

Devletin temel sorunu, bazı entelektüellerle siyasi liderlerin 1914'ten önceki umutlarına rağmen, bir Yugoslav milliyetinin oluşmamasıydı. Bu dönemde ulusal denge yaklaşık olarak yüzde 43 Sırp, yüzde 23 Hırvat, yüzde 8.5 Sloven, yüzde 6 Bosnalı Müslüman, yüzde 5 Makedon Slavı ve yüzde 3.6 Arnavut şeklindeydi; son yüzde 14'lük kısım da Alman, Macar, Ulah, Yahudi ve çingeneler gibi azınlıklardan oluşuyordu.[4] Daha önceki pek çok söyleme rağmen, bu insanlar kendilerini hiçbir zaman tek bir ulus olarak görmedi. En şiddetli ulusal mücadele, Sırplarla Hırvatlar arasında çıkan ve devleti felce uğratan çatışmaydı. Bu dönemde farklı tarihi ve dini geçmişe sahip iki halkı bir araya getirmekte neredeyse üstesinden gelinmez engellerin olduğu açıkça görüldü. Daha önce pek çok Hırvat, özerk bir idare altında yaşamıştı; kendi meclisleri ve yerel liderleri vardı. Sırbistan'ınkinden daha yüksek düzeyde bir medeniyeti temsil eden -ki bu gerçeği defalarca Sırplara karşı dile getirdiler- Habsburg İmparatorluğu'na katıldılar. Habsburg idaresine itirazları esasen hem Viyana hem de Budapeşte'nin sahip oldukları bağımsızlığı defalarca ellerinden alma teşebbüslerinden kaynaklanıyordu. Özerk bir idare için gerçekten yüzyıllarca savaş verdikten sonra, Belgrad için bu tavırdan vazgeçecek değillerdi. Bu duyguları birleşik devletteki konumlarından da hoşlanmayan pek çok *preçani* Sırpı paylaşıyordu.

Birçok Sırp lider, Hırvat engeline karşı derin bir nefret duyuyordu. Kendilerini, Güney Slavlarını hem Osmanlı hem de Habsburg baskısından kurtaranlar olarak görüyorlardı; bu düşünce onların ulusal mitolojisinin bir parçasıydı. Aynı zamanda savaşta diğer uluslardan daha çok zarara uğradıklarına inanıyor ve ağır kayıplarının en azından kısmen tazmin edilmesini istiyorlardı. Ulusal inançlarında ve Ortodoks kilisesinde sıkı bir birlik içindeydiler. Pek çoğu, Ka-

tolik inançları ve Habsburg'la eski bağlarından dolayı Hırvatlara yönelik derin güvensizlik duygusundan kurtulamadı. Hırvatların öyle veya böyle hain oldukları duygusunun ortaya çıkacağı muhakkaktı. Her halükarda, Sırp liderleri hükümeti kontrol altında tutmak için kararlı ve başarılı bir gayret içindeydi. Bundan sonraki Yugoslav ulusal hayatı üzerindeki hakimiyetleri şurada çok güzel tasvir edilmektedir:

> İki savaş dönemi arasında sadece tek bir hükümeti, Sırp olmayan bir başbakan yönetti ve genellikle hükümetteki önemli bakanlıklar (dışişleri, içişleri, ordu ve donanma bakanlıkları gibi) sadece Sırplara veriliyordu. Parlamenter demokrasi dönemi olan Aralık 1918-Ocak 1928 tarihleri arasında iktidara gelen 24 kabinenin 7 başbakanının hepsi de Sırptı. Bunu izleyen dönem olan Ocak 1929 ve Mart 1941 tarihleri arasında, on beş farklı kabinenin toplam 121 bakanının beşte üçü (73) Sırptı. Sloven Anton Koroseç 27 Temmuz 1928'den 6 Ocak 1929'a kadar başbakanlık yaptı. Sadece savaştan hemen sonra kurulan altı kabinede (20 Aralık 1918'den 1 Ocak 1929'a kadar) Sırp olmayan tek bir kimse (Hırvat Ante Trumbiç) dışişleri bakanlığı yaptı. Koroseç, içişleri bakanlığı yapan tek Sırp olmayan kişiydi (iki kez: 27 Temmuz 1928-6 Ocak 1929; 24 Haziran 1935-21 Aralık 1938). 39 kabinenin tamamında ordu ve donanma bakanı her zaman muvazzaf kadrodan bir Sırp generali oldu. Yine, 1938'deki 165 generalden sadece ikisi Hırvat, ikisi Slovendi; geri kalanların tamamı Sırptı.[5]

Bu üniter teşkilatlanmada hem Slovenler hem de Bosnalı Müslümanlar, büyük ölçüde, destekleri Sırpların durumunun korunması için hala gerekli olduğundan kendilerine rahat bir yer bulabildi. Sloven liderler yetenekli politikacılardı; Avusturya parlamentosunda tecrübe kazanmışlardı. Dilleri Sırpça-Hırvatça'dan kesin olarak farklı olduğundan, yabancı idareci istilasından korkmuyorlardı. Yerel özerklikleri halen yürürlükteydi. Devletin diline hakim olduklarından, devlet bürokrasisindeki makamlardan kendilerine düşen hisseden fazlasını elde edebiliyorlardı. Merkeziyetçiliğe karşı olmalarına rağmen, yeni idare onlara çok şey kazandırmıştı. Koroseç'in 1924'te Hırvat Köylü Partisi'nin seçkin bir üyesiyle yaptığı konuşmadaki sözleri, Slovenlerin tavrını çok iyi şekilde özetlemektedir:

> Hırvatları anlıyor ve onlara saygı duyuyorum. Hırvatistan ve Slavonya bölgesi, Avusturya-Macaristan monarşisi idaresinde siyasi bir ulus olarak kabul ediliyordu ve özerkliği önemli bir ölçüde sürdürmeyi başarmıştı. Bundan dolayı Hırvatlar, yeni devlete o kadar çok şey vermiştir ki boyun eğmez muhalefetleri gayet anlaşılırdır. Ama siz de bizi anlamalısınız. Biz hiçbir şey kaybetmedik, aksine bu yeni düzende kayda değer kazançlar el-

de ettik. Avusturya-Macaristan idaresinde, biz Slovenlerin kendimize ait liselerimiz yoktu ve bir Sloven üniversitesi ütopik bir hayal gibi görünüyordu. Hırvatların ilkokuldan üniversiteye kadar kendi okulları vardı; Hırvat topraklarında resmi dil Hırvatça'ydı. Sloven vilayetlerinde ise Almanca dayatılıyordu. Yeni devlette, Slovenler daha önce sahip olmadıkları her şeye; liselere, üstüne üstlük bir de üniversiteye sahip oldu. Partim hükümette temsil edildiği müddetçe, Belgrad Slovenya'yı kendi arzularımıza göre idare etmemize izin verecektir. Bu merkezileşen sistemin kendini çok uzun zaman devam ettiremeyeceğinin farkındayım; yine de mevcut olduğu müddetçe koşullardan faydalanmanın ve pazarlıktan biraz kazanç elde etmenin akıllıca olduğunu düşünüyorum.[6]

Koroseç aynı zamanda yarım milyon Sloveni İtalyan kontrolünden ancak birleşik bir Yugoslavya'nın koparabileceğinin de farkındaydı.

Müslüman liderler de benzer bir şekilde, özellikle de toprak reformuyla ilgili siyasi kazançlar ile kültürel ve dinsel imtiyazlar karşılığında desteklerini verdi. İki savaş arası dönemde Karadağlılar, Makedonlar ve Arnavutların statüsü meselesinin iç politikada önemli bir mesele olmadığı da fark edilecektir. Karadağlılara Sırp gibi muamele ediliyordu; Makedonya "Güney Sırbistan" idi. Hassas Arnavut sorunu dış ilişkilerde önemli bir rol oynasa da, içişlerinde böyle değildi.

Bundan sonra siyasi sahneyi karıştıracak ağır siyasi bunalımlara rağmen, önemli bir mesele çözüldü: Toprak reformu meselesi. Sırbistan ya da Karadağ'da hiçbir teşebbüste bulunulmadı çünkü buradaki arazilere zaten köylü çiftlikleri hakimdi. Esas ilgi eski Habsburg ve Osmanlı topraklarına gösteriliyordu. Bütün bu topraklarda hala, genellikle Müslüman, Alman ya da Macarların mülkiyetinde olan büyük malikaneler hakimdi. Şubat 1919'da temel bir yasayla köylü yükümlülüklerinin kaldırılması, büyük malikanelerin istimlaki ve toprak sahiplerinin zararının ödenmesi ilkesi getirildi. Genel olarak amaç, toprağın onu işleyenlere ait olmasını sağlamaktı. Tarım reformlarının tamamlanması uzun bir zaman aldı; bazı girişimler II. Dünya Savaşı başladığında henüz tam olarak gerçekleştirilmemişti. Buna karşılık toprak dağıtımı artık hassas bir siyasi mesele değildi.

Toprak mülkiyeti koşulları eski Osmanlı ve Habsburg bölgelerinde farklıydı; bu yüzden ikisinde de aynı yöntemler kullanılamazdı. Habsburg idaresindeki Bosna-Hersek'te, genellikle Müslüman olan toprak sahipleriyle çoğu Hristiyan olan *kmet*ler arasındaki ilişkiyi değiştirmek için hiçbir girişimde bulunulmadığı hatırlanacaktır. Yükümlülükler burada son derece ağırdı. Malikaneler birim olarak değil, kendi küçük arazilerine sahip olan kiracı köylüler ta-

rafından işlendiğinden, toprak dağıtımı bazı sorunlara yol açtı. Mülkiyeti devredip ödemeleri feshetmek genellikle mümkün oluyordu. Sahiplerin zararı karşılanıyordu. Gördüğümüz gibi, Müslümanların partisi devlete siyasi destek karşılığında bu konuda özel bir ilgi gördü.

Habsburg topraklarında toprak reformu daha birleşmeden önce vadedilmişti. Kasım 1918'de Zagreb Ulusal Konseyi, malikanelerin tazminat ödenmeksizin istimlakinden yana olduğunu ilan etti. Söz konusu toprakların büyük bir kısmının, ulusal kökeni Alman ya da Macar olan sahiplerin elinde olması bu hareketi daha da kolaylaştırıyordu: "Yabancıların" malını elinden almak zor değildi.

Sonunda büyük bir toprak sahipliği değişimi meydana geldi. Sonuçlar şu şekilde anlatılmıştır:

> Muhtemelen toplam 500 bin köylü ailesi (yaklaşık 1935'e kadar) veya her dört köylü ailesinden birinden daha fazlası, yaklaşık 10 bin ila 12 bin toprak sahibi şahıs ve çeşitli kurumlar zararına tarım reformundan yararlandı. Reforma dahil edilen toprak miktarı, 1930'larm ortalarında bu amaç için ayrılan araziler de dahil olmak üzere, orman arazisi sayılmazsa iki milyon hektarın epey üzerindeydi. Bu miktar, 1938'de ekilip biçilen bütün arazilerin yaklaşık dörtte birine denkti.[7]

Tarım reformunun en acil talepleri karşılanınca, en önemli siyasi mesele artık ekonomik sorunlar değildi. Bütün partiler ulus meselesine odaklandı. Ülkenin anayasayla idare edildiği 1921-1928 yılları arasında, siyasi hayata Sırp-Hırvat çekişmesi hakimdi. Bütün siyasi sisteme muhalefetin merkezi Zagreb'de; devletin federal bir yapıya kavuşmasını isteyenlerin temsilcileri olan Hak Partisi ve diğer grupların desteklediği Köylü Partisi'ydi. Seçimler tekrar Mart 1923'te yapıldı. Bir kez daha her iki taraftan da en güçlü milliyetçiler, Hırvatistan'da Radiç, Sırbistan'da da Pasiç galip geldi. Daha önce de olduğu gibi, merkezi idare yanlısı olan parti ve adaylar meclisteki koltukların yaklaşık yarısını kazandı. Köylü Partisi'nin vekilleri meclis oturumlarına katılmamayı sürdürdü.

Temmuz 1923'te Radiç, Hırvatların federal yanlısı tavrına yabancı desteği bulmak üzere ülkeden ayrıldı. Seyahatleri sırasında, Komintern'in beşinci kongresinin yapıldığı 1924 yazında Sovyetler Birliği'ni ziyaret etti. Moskova'da Köylü Partisi'nin Komintern'le bağlantılı olan Komünist Köylü Enternasyonali'ne (Krestintern) bağlanması için girişimlerde bulundu. Bu dönemde Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği'ni tanımadığı ve Komünist Parti'nin yasadışı sayıldığı hatırlanacaktır. Ağustos 1924'te Radiç yurda döndü ve derhal aktif bir politikaya girişti. Toplu mitingler düzenlendi ve Belgrad rejimi şiddetle eleştirildi. Önceki ay Pasiç kabinesi istifa etmiş ve yerine Ljubomir Davidoviç başkanlığındaki bir Demokratik Parti hükümeti gelmişti; ancak Pasiç

Kasım ayında tekrar iktidara geldi. Bu noktada Köylü Partisi'ne karşı sert tedbirleri benimsemeye karar verdi. Aralık ayında bu parti yasadışı ilan edildi ve Radiç, en önemli yardımcısı Vladko Maçek'le birlikte tekrar hapse girdi. Hükümet, muhalifleriyle mücadele etmek için inanılması zor bir gerekçe olan Devlet Savunma Kanunu'nu kullanıyordu: Kanunun amacı komünistlerle mücadeleydi ve Köylü Partisi ve liderlerine yöneltilen suçlama Komintern'le işbirliği etmekti.

Şubat 1925'teki seçimler böylece en önemli Hırvat partisinin yasadışı ilan edildiği, çok sayıda taraftarı olan liderlerinin de hapiste olduğu bir ortamda yapıldı. Buna rağmen seçim sandıklarındaki sonuçlar aynıydı. Bir partinin yasadışı ilan edilmesinin, her zaman üyeleri ve destekçilerinin oy pusulasında yer alamayacağı anlamına gelmediği vurgulanmalıdır. Seçmenler adayın siyasi rabıtasını biliyordu ve buna göre oy verebilirdi. Bir kez daha seçimler, büyük partiler için aynı temsilci oranıyla sonuçlandı. Fakat Radiç taktik değiştirmeye karar verdi. Seçimlerden kısa bir süre sonra, Mart 1925'te, Köylü Partisi liderinin yeğeni Pavle Radiç, amcasının anayasayı kabul edeceğini ve siyasi sistem dahilinde faaliyet göstereceğini ilan etti. Böylece durum tamamen tersine çevrildi. Köylü Partisi liderleri hapisten çıktı; vekilleri meclisteki yerlerini aldı. Daha da önemlisi, parti Pasiç hükümetine destek verdi. Dört üyesi bakanlıklarda görev alırken, Radiç eğitim bakanı görevine getirildi.

Bu yeni işbirliği hiç de sorunsuz olmadı. Değişken mizaçlı bir adam olan Radiç'in rakiplerinden "'domuz', 'kumarbazlar', 'gangsterler', 'zorbalar' ve 'ajanlar'" şeklinde bahsetme alışkanlığı vardı.[8] Nisan 1926'da hükümetten ayrılmıştı. Aynı sıralarda rakibi Pasiç de, oğlu aleyhindeki yolsuzluk suçlamalarından dolayı istifaya mecbur oldu. Sırp lideri Aralık 1926'da öldü. Şubat 1927'de Radikal ve Köylü partileri arasındaki işbirliği tamamıyla sona ermişti. Ardından Eylül 1927'de seçimler yapıldı. Bu kez Demokrat Parti cephesinde, Sırp *preçani* politikacı Pribiçeviç, Davidoviç'le yollarını ayırarak federalist görüşe katılınca başka bir ani siyasi değişim yaşandı. Bundan sonra Radikaller, hükümetteki kontrollerini hükümet bloğundan ayrılmayan Demokratların desteğine ve Bosnalı Müslümanlara dayandırdı. Muhalefet esasen Pribiçeviç'i destekleyen Köylü Partisi ve Demokratlardan; bu noktada engellemeci taktikleri benimseyen gruplardan meydana geliyordu. Yugoslavya'daki siyasi denge bu sebeple gayet kararsızdı. Tamamen Sırplardan oluşan partilerde bile hizip çatışmaları oluyordu.

Temmuz 1928'de, Karadağlı bir Radikal Parti vekili bir meclis oturumu sırasında Stefan Radiç'in de aralarında bulunduğu beş Hırvat Köylü Partisi vekilini vurduğu zaman durum bir kriz halini aldı. Biri Pavle Radiç olan iki adam hemen öldü. Stefan Radiç önce iyileşir gibiydi, fakat en sonunda yaranın etkisiyle 8 Ağustos'ta öldü. Vurma olayında Hırvat vekillerin resmi bir gizli antlaş-

ma yaptıklarına dair kuvvetli şüpheler olduğundan, bu hadise onların hükümetle işbirliğinin sonu oldu. Yine meclisten ayrıldılar. Temmuz ayında, başbakanın her zaman Sırbistanlı bir Sırp olacağı şeklindeki genel kuralın tek istisnası olarak, Sloven Koroseç başkanlığında bir kabine kuruldu. Aralık ayında devletin onuncu kuruluş yıldönümüne Zagreb'deki ayaklanmalar ve gösteriler damgasını vurdu.

Bu fevkalade gergin dönemde liderliği 1921'de kral olan fakat uzun zaman önce iktidar yetkilerini icra eden Aleksandar devraldı. Alternatifler açıktı; anayasal sistem yıkılıyordu ve başka bir sistemin benimsenmesi gerekiyordu. Radiç'in halefi Maçek idaresindeki Köylü Partisi ve Pribiçeviç idaresindeki Demokratların temsil ettiği muhalefet, yönetimin tam anlamıyla revizyona tabi tutulmasını talep ediyordu. Tarihi bölgelere dayanan bir federal sistem teklif ediyorlardı; buna göre bu bölgelere neredeyse tam özerklik tanınacaktı. Habsburg Ausgleich'ma çok benzeyen bu plana göre, yerel idareler sadece dış politika, savunma, gümrük ve para birimi alanlarında merkezi otoriteye tabi olacaktı. Askeri kuvvetler eyaletleri temel alacak ve ulusal bölükler şeklinde teşkilatlanacaktı. Daha önce Habsburg monarşisinde olduğu gibi, kral bizzat başlıca birleştirici sembol olacaktı. Böyle bir çözüm elbette Sırp hakimiyetine son verecek ve ulusal güçler dengesini kökten değiştirecekti. 6 Ocak 1929'da, Aleksandar sorunu radikal bir eylemle çözdü. Meşruti rejime son verdi, siyasi partileri kapattı ve meclisi dağıttı; böylece 1934'te uğradığı suikasta kadar sürecek olan kişisel bir diktatörlük dönemini başlattı.

Böylece ulusal çatışmalar Yugoslavya'daki meşruti idareyi sona erdirmiş oldu. Bu on yılda, ülkenin dikkati esasen bu şiddetli düşmanlıklara odaklandı. Daha sonra ele alınacak olan dış politikayla ilgili meseleler İtalya, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk'la ilişkileri ilgilendiriyordu. Bazı antlaşmazlıklar baş gösterdi, fakat büyük bir çatışma veya krize yol açmadan çözüldü. Kral diktatörlüğünün kurulmasıyla, yetenekli ve tecrübeli bir hükümdarın parlamenter rejimin başarısızlığa uğradığı Yugoslavya'da bir Yugoslav ulusu oluşturup oluşturamayacağı görülecekti.

Romanya

Ion C. Bratianu'nun Paris Barış Konferansı'nda Romanya'nın azami ulusal kazançlarının kabul edilmesini sağlamakta gösterdiği büyük başarıdan bahsetmiştik. Bundan başka, Bratianu'nun diplomasisine, Erdel ve Besarabya'da yörenin Rumen nüfusunun Regat olarak da bilinen eski krallık Eflak ve Boğdan'la birleşme arzusunu gösteren hadiseler eşlik etti. Savaş boyunca Rumen liderlerin esas hedefi Erdel'in ele geçirilmesi olmuştu. Burada Bükreş hükümetinin,

Macar kontrolüne karşı Rumen mücadelesine önderlik eden Erdel Ulusal Partisi'nde güçlü bir müttefiki vardı. Savaş boyunca Erdel'deki Rumenlerin tavrı, diğer uluslarınkine benzer olmuştu. Onlar da Habsburg hükümetiyle müzakerelerde bulunmuş ve Macarların aynı uzlaşmazlığıyla karşılaşmıştı. Macar milliyetçileri, gördüğümüz gibi, Viyana'yla bağları gevşetmeye, fakat St. Stefan'ın krallık toprakları üzerindeki hakimiyetini devam ettirmeye çalışıyordu. Savaşın sonunda imparatorluğun yıkılmasıyla, Rumen nüfus gerçekçi olarak Macaristan'la birliğinin devam etmesi veya Regat'la birleşme seçenekleriyle sınırlıydı. Bu seçeneklerle, kararın ne olacağı konusunda pek şüphe yoktu.

Aralık 1918'de, Ulusal Parti himayesinde Alba Iulia'da bir Büyük Millet Meclisi toplandı. Bu toplantıya çeşitli eyaletlerden, Ortodoks ve Uniat kiliseleri ile diğer ulusal örgütlerin temsilcileri tarafından seçilen vekiller katıldı. Burada hazır bulunan 1228 kişinin bazısı Erdel'den, bir kısmı da Crişana ve Maramureş eyaletlerinden geliyordu. Geniş bir katılım bekleniyordu ve bir ulusal dayanışma gösterisi olarak 100 bin Rumen toplandı. Meclis, Regat'la birleşmeye yönelik bir önerge çıkardı, fakat en önemlisi, önergeye bazı şartlar konulmuştu. Erdel'in özerkliğine saygı gösterilecek; birlik, bütün yetişkin erkeklere oy hakkı ve sivil özgürlük garantisi sağlayan temsili bir hükümete dayalı olacaktı. Bundan başka, azınlıklara siyasi ve kültürel hakları konusunda da garanti verilecek ve köylülerle işçiler lehine kanunlar çıkarılacaktı. Daha sonra Ulusal Parti lideri Iuliu Maniu'nun yönetimi altındaki bir konsey başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu. Ayrıca 150 üyesi bulunan bir Büyük Ulusal Konsey de tesis edildi. Rumen idaresini Macar idaresine tercih eden Erdelli Almanlar Büyük Romanya çatısı altında birleşme kararına destek veriyordu. Böylece birleşme, Macar azınlığın şiddetli tepkisiyle karşılaşsa da, sakinlerin kesin çoğunluğunun desteğini kazanmıştı.

Besarabya'da hadiseler daha karmaşık ve tartışmalı gelişecekti. Bu eyalet 3 milyon civarında bir nüfusa sahipti ve bunun yüzde 60'tan fazlasını Rumenler oluşturuyordu. Rumenler esasen ülkenin orta kısmında yaşıyordu; kuzeyde Ukrayna nüfusu, güneyde de karışık bir Bulgar ve Tatar nüfusu yoğunlaşmıştı. Bölgenin büyük bölümü 1812'den beri Rusya'nın idaresinde olduğundan, Besarabya'da gerçek bir ulusal hareket olmamıştı. Savaştan önce uygulanan ciddi Ruslaştırma politikalarından dolayı, ne Rumence eğitim yapan bir okul veya kültürel teşkilat ne de Rumence eserlerin yayınlanması için gerekli koşullar mevcuttu. Rumen krallığı gibi, Besarabya'ya da köylülerin işlediği büyük malikaneler hakimdi. Rumenler bizzat milliyetlerinden ötürü önyargıyla karşılanmıyordu ve Rusların yanı sıra büyük toprak sahibi Rumenler de vardı. Genel hoşnutsuzluk sebebi ulusal olmaktan ziyade, ekonomik ve sosyaldi. Köylülerin konumu

1860'lardan beri Rus özgürleşme kanunlarına ve daha sonra çıkarılan nizamlara tabiydi; ancak, Rusya'nın diğer yerlerinde olduğu gibi burada da bunlar temel zirai sorunları çözmemişti. Koşullar Regat'ta da aşağı yukarı aynı olduğundan, bağımsız Romanya'nın köylü çoğunluk için büyük bir cazibesi yoktu. Bütün köylülerin başlıca talebi, büyük malikanelerin parçalanması ve arazilerinin bölüştürülmesiydi. Yani Besarabya geri kalmış, fakir bir bölgeydi; Erdel'de gördüğümüz gibi dini ve entelektüel Rumen liderler yetiştirmemişti.

Bu koşullardan dolayı, Mart ve Kasım 1917'deki Rus devrimlerinin büyük etkisi olması kaçınılmazdı. Bunlar hoşnutsuz köylülerden başka, bölgede hızla dağılan Rus ordusundan firar eden pek çok askeri de etkiledi. Çarlık rejimi yıkıldıktan sonra, iki tür siyasi faaliyet ortaya çıktı. Birinci olarak, Rusya'daki gibi, işçi, köylü ve asker sovyetleri; yani konseyleri kuruldu; ikinci olarak da, Rumen çoğunluk örgütlendi. Daha Temmuz 1917'de köylüler arazilere el koymaya başladı; yıl sonunda arazilerin üçte ikisini istimlak etmişlerdi.

Ekim 1917'de Besarabya için merkezi Kişinev olacak geçici bir hükümet kuruldu. Daha sonra meşruti bir meclis göreve gelene kadar eyaleti yönetmek üzere bir Ulusal Konsey, *Sfatul Tărei* kuruldu. Bu konseyin, çoğunluğu Rumen köylüleri ve askerlerini temsil eden 120 üyesi vardı ve başkan Ion Inculet idi. Bu hükümet Kasım 1917'den Kasım 1918'e kadar bölgeyi idare etti. Aralık 1917'de kendisini Demokratik Moldova Cumhuriyeti ilan etti ve federe bir Sovyet cumhuriyetine katılma arzusunu beyan etti.

Bu yeni Moldova devleti için en kötü durum dış baskılar karşısında son derece zayıf olmasıydı. Başlıca tehdit, benzer bir özerk hareketin devam ettiği Ukrayna yönünden geliyordu. Bu rejimin Ukraynalı bir çoğunluğun bulunduğu Besarabya'yı zapt edeceğinden büyük endişe duyuluyordu. İtalya'nın niyetleri Hırvat ve Slovenlerin hareketlerini nasıl etkilediyse, Ukrayna'nın tavrı hakkındaki belirsizlik de Moldovalı liderleri daha radikal kararlar almaya itti. Ukrayna bağımsızlığını ilan edince, Besarabya'yla Rusya'nın bağlantısı koptu ve bu bölgenin konumu daha da tehlikeli bir hal aldı. Ocak 1918'de Moldova hükümeti de bağımsızlığını ilan etti.

Öte yandan Alman ordusu tarafından mağlup edilen Romanya hükümeti barış müzakerelerine devam ediyordu. Başbakan Aleksandru Marghiloman, Romanya'nın Besarabya'yı ilhakını Almanya'nın kabul etmesini temin etme fırsatını değerlendirmeyi umuyordu. Mayıs 1918 Bükreş Antlaşması'na göre, Romanya'nın bu bölgeyi işgal etmesine izin verildi. Rumen ordusu ve bir idareci heyeti denetimi ele geçirdi. Nisan 1918'de Ulusal Konsey açık oylamayla birleşmeyi kabul etti; oylamada seksen altı evet, üç hayır ve otuz altı çekimser

oy kullanıldı. Ancak Erdel'de olduğu gibi, burada da birleşme şarta bağlandı: Besarabya özerk idaresini devam ettirecek, iktidarda Konsey bulunacak, sivil özgürlükler ve azınlık hakları korunacak, toprak reformu yapılacaktı. Kasım 1918'de, Rumen ordusu kontrolü tamamen ele geçirince, Konsey şartlardan vazgeçti. İşgal birliklerinin başkomutanı daha sonra bu heyeti dağıttı ve özerk Besarabya idaresi ortadan kalktı.

Birleşme yönündeki adımlar daha sonra Sovyet hükümeti tarafından şiddetli itirazla karşılaşacaktı. 1924'te Rus topraklarında Besarabya için meşru otorite olduğunu iddia eden bir Moldova Halk Cumhuriyeti kuruldu. İddiasına göre, eyaletin halkım Ulusal Konsey değil, yerel konseyler temsil ediyordu. Buna karşılık, görülebileceği gibi, Konsey diğer bölgelerdeki benzer meclisler gibi görev yapıyordu. Bu dönemdeki ulusal örgütlerin hepsi de bir bakıma kendi kendini atamıştı. Savaş koşullarında herhangi bir bölgede açık seçimlere dayanan ve kesin olarak halkın iradesini temsil eden geçici hükümetler kurulması imkansız olurdu. Bukovina'nın da Rusya'ya benzer bir süreçle katıldığı unutulmamalıdır. Kasım 1918'de oylamayla birleşmeyi kabul eden bir kongre düzenlendi.

Ulusal program böylece gerçekleştirilmesine rağmen, savaştan sonra Romanya'nın yüzde 28'i azınlıklardan oluşan bir nüfusu vardı. 1930 nüfus sayımına göre dağılım şöyleydi: Yüzde 71.9 Rumen; yüzde 7.9 Macar; yüzde 4.1 Alman; yüzde 4 Yahudi; yüzde 3.2 Ukraynalı; yüzde 2.3 Rus; yüzde 2 Bulgar.[9] Romanya hükümeti, bu rakamlara rağmen, Yugoslavya'daki şiddet ve tehlikeyle ilgili sorunlarla hiç karşılaşmadı. Rumenler nüfusun kesin çoğunluğunu oluşturuyordu; azınlıklar bölünmüştü ve her biri toplam sayının küçük bir kısmından müteşekkildi. En güçlü üç grup olan Macarlar, Almanlar ve Yahudilerden, en azından Almanya'da Nasyonel Sosyalizmin yükselişinden önce, en az sorun çıkaran Almanlardı. Yahudilerin çoğu da, büyük ölçüde içinde bulundukları olumlu ekonomik koşullardan dolayı, durumlarından memnundu.

Yahudilerin göç etmesinin 19. yüzyılda yarattığı şiddetli duygulara rağmen, bu insanlar Romanya'nın ekonomik hayatının belli alanlarında hakim bir konum elde etmişti. Rumen boyarlarının, hatta eğitimli orta sınıfın çoğunluğunun ticarete soğuk bakmalarından ötürü bu alan her zaman yabancılara açık olmuştu. Yunanlılar, Almanlar ve başkalarının daha önceki rollerinden bahsetmiştik. Romanya ekonomisindeki başlıca "yabancı" unsur 20. yüzyıl başında Yahudiler olmuştu. Bir uzman durumu şöyle tasvir eder:

> İki dünya savaşı arasındaki dönemin ortalarında, ihracat, ulaşım, sigorta, tekstil, deri, elektroteknik, kimya, konut, matbaacılık ve yayıncılık sanayi-

lerindeki özel sermayenin büyük kısmı Yahudilerin kontrolündeydi. Üniversiteye erişimleri kanunen sınırlamalar ve kanundışı şiddetle kısıtlanmasına rağmen, hukuk, tıp, dişçilik, gazetecilik ve bankacılık mesleklerinde de güçlü bir şekilde temsil ediliyorlardı. Toplam nüfusun sadece yüzde 4.2'sini oluşturmalarına rağmen, Bukovina, Besarabya ve Moldova'nın şehir nüfuslarının sırasıyla yüzde 30.2, 27 ve 23.6'sını ve bütün ülkenin şehir nüfusunun da yüzde 14.3'ünü oluşturuyorlardı. Yahudilerin nüfusun 52.6 ve 44.9'unu oluşturduğu ..... Chişinau (Kişinev) ve Cernauti şehirlerindeki pek çok işyeri levhası İbranice'ydi.[10]

Alınanlarla Yahudiler bundan dolayı Rumen ulus devletindeki konumlarını kabul ederken, Macarlar hiçbir zaman etmedi. Savaştan önce, Macarlar Erdel'deki hakim ulustu; şimdi hem Rumen olan hem de daha önce sahip olduklarından çok aşağı gördükleri bir idareye tabi oluyorlardı. Gelecekteki toprak devrinin, asıl Macaristan'dan çoğunlukla Rumenlerin ikamet ettiği topraklarla ayrılan Erdel merkezinde yoğunlaşan Macarların, sorunlarını çözeceğine dair pek umutları yoktu. Eyaleti ulusal çizgilere göre bölmenin mantıklı bir yolu yoktu. Macarlar, genellikle haklı nedenlerle, hoşnutsuz ve muhalif bir grup olmayı sürdürdü. Azınlıklara muamele, birbiri ardına iktidara gelen bütün Rumen hükümetlerinin bir zafiyetiydi. Yugoslav partilerin topraklarında mukim olan Alman, Macar ve İtalyanları daha sonra yabancı görecekleri gibi, Rumen yetkililer de bu tavrı Rumen olmayan nüfuslarının geneline uyguladı. Halklarının Daçya-Romalı kökene sahip olduğu iddiasına dayanan tarihi argümanlardan yararlanarak genelde daha sonraki bütün yerleşimcileri ulusal topraklarına zorla gelip yerleşen kimseler olarak görüyorlardı.

Birleşme tamamlandıktan sonra, sıradaki en önemli ulusal görev bu yeni eyaletlerin eski krallıkla kaynaştırılması idi. Sonraki on yılda Romanya politikasına üç partinin faaliyetleri hakim olacaktı; bunların ikisi daha önce gördüğümüz liberal ve Erdel Ulusal partileriydi. Üçüncü olan Regat'ın Köylü Partisi, Hırvatistan'ın Köylü Partisi gibi, genel oy hakkının tanınmasıyla önem kazandı. Liderlik entelektüellerin elindeydi, fakat parti tabanı köylü çoğunluktu. Köylü kökenli bir öğretmen olan Ion Mihalache ve Doktor Nicolae Lupu bu örgütte önemli roller oynadı. Parti programı, köylünün kendi işlediği toprağın sahibi olması ve zirai sistemin temelinin küçük köylü çiftliği olması gerektiğini savunuyordu. Zamanın siyasi çekişmelerinde, Köylü Partisi Erdel'in Ulusal Partisi'yle iyi bir işbirliği yapmayı başardı. Bu ikinci partinin, orta sınıf liderler ve üyelerine rağmen, Macar yetkililere karşı Rumen köylülerinin menfaatlerini de temsil ettiği hatırlanacaktır. Romanya politikasında daha önce çok önemli bir rol oynayan Muhafazakar Parti savaştan sonra siyaset sahnesinden

kayboldu. Almanya'yla ittifaktan yana olması bu partiye zarar vermişti. Üstelik üyeleri arasında pek çok toprak sahibi vardı ve malikanelerin bölünmesiyle bu sınıfın etkisi azaldı.

Yugoslavya'da olduğu gibi, savaştan hemen sonraki yıllar Romanya'da da yeni bir işçi hareketlenmesine ve bir Komünist Parti'nin kurulmasına şahit oldu. Parti, işçiler arasında fazla başarı kazanamadı; köylülerden de hemen hemen hiç destek görmedi. Üstelik derhal hükümetin müdahalesine hedef oldu. Romanya hükümetinin Bela Kun'un Macar komünist rejimine karşı ordusunu gönderdiği hatırlanacaktır; bundan sonra Rumen liderler komünizme karşı bir "kale" olmakla övündü. Komintern'in Erdel, Dobruca, Besarabya ve Bukovina'nın ayrılmasını talep etmesinden sonra parti, Rumen milliyetçilerinin nefretini kazandı. Gelecekte Komünist Parti liderleri Rumenlerden olduğu kadar; çoğu devletteki konumlarından fevkalade hoşnutsuz olan Macar, Bulgar ve Yahudilerden çıkacaktı.

Kasım 1918'de, İtilaf Devletleri'nin zaferi kesinleşince, Ion C. Bratianu başbakanlık görevini Aleksandru Marghiloman'dan devraldı. Eylül 1919'da istifa etti ve Kasım ayında savaş döneminde hilenin karışmadığı çok az seçimden biriyle geçici bir hükümet kuruldu. Sonuç, Ulusal Parti ve Köylü Partisi'nin kesin zaferi oldu. Daha sonra Ulusal Parti lideri Aleksandru Vaida-Voevod'un başbakan, Ion Mihalache'nin de tarım bakanı olduğu bir koalisyon hükümeti kuruldu. Görevinden el çektirilen Liberal Parti'den daha radikal bir programı olan rejim, tarım reformu ve adem-i merkeziyetçi bir ulusal idareden yanaydı. Teklifleri nispeten ılımlı olmasına rağmen, Regat'ın eski siyasi liderlerini çok rahatsız ediyordu. Kral Ferdinand onların menfaatine davranarak Ulusal-Köylü kabinesini görevden aldı ve General Aleksandru Averescu'yu başbakan atadı. 1907 köylü isyanının bastırılmasından sorumlu olan bu subay, buna rağmen savaşta güvenilen ve sevilen bir general olmuştu. Romanya'da adet olduğu üzere, başbakan yeni bir seçim düzenledi; sonuçlar önceki seçimlerin tam zıddıydı. Zafer, generalin daha yeni kurulan şahsi bir teşkilatının, Halk Partisi'nin oldu. Yönelim bakımından çok daha muhafazakar olmasına rağmen, yeni rejim toprak reformu kanunlarına devam etti. Ancak sosyalist işçi hareketleri bastırıldı ve liderleri tutuklandı.

Savaşın sonunda arazinin köklü bir biçimde yeniden bölüşümü bir zaruret haline gelmişti. Nisan 1917'de Ferdinand, köylü askerlerinin savaşmaya devam etmeleri için böyle bir şey vadetmişti; Aralık 1918'de bir teminat daha verildi. Rumen liderler, köylülerin komünizme yaklaşmalarını engellemek için bir şeyler yapılması gerektiğine inanıyordu. Aslında, reformların esas gayesi sosyal ve ekonomik ilerlemeyi temin etmek değil; köylüyü siyasi radikalizmden uzak

tutmaktı. Köylülerin toprağa el koyduğu Besarabya'daki hadiseler, bu hareketi daha da zaruri hale getirdi. Aralık 1918'de ilk kanunlar çıkarıldı; devletin, yabancıların ve toprağında yaşamayan toprak sahiplerinin arazileri dağıtıldı. Buna ek olarak, büyük toprak sahiplerinin arazilerinin istimlak edilmesine karar verildi, ancak tazminat karşılığında. Temmuz 1921'de kanunlarda bazı değişiklikler yapıldı, fakat ilkeler aynı kaldı. Romanya'daki toprak reformu, Rusya dışında Avrupa'daki en büyük reform olacaktı. Yaklaşık 14.8 milyon İngiliz dönümü (6 milyon hektar) arazi istimlak edildi; bunların 9.6 milyon dönümlük bölümü 1.4 milyon köylüye dağıtıldı. Geriye kalan 5.2 milyon dönüm müşterek otlak ve ormanlardan meydana geliyordu.[11] İstimlak edilen arazi miktarı ve ödemeler ülkenin çeşitli yerlerinde farklı farklıydı. Genel olarak, pek çok malikanenin Rumen olmayan toprak sahiplerinin elinde bulunduğu Besarabya ve Erdel'deki girişimler daha radikaldi. Tazminat farklı esaslara göre ödendi ve köylüler ödemelerini yirmi yıllık bir dönemde yaptılar.

Toprak reformu, nüfusun yüzde 72.3'lük çoğunluğunu oluşturan köylülerin en büyük talebini yerine getirdi. Bu teşebbüslerin gerçekleştirilmesiyle, hükümet bu grubun menfaatine fazla bir şey yapmış olmuyordu. Zirai üretim hemen hemen aynı kaldı; çünkü malikaneler her zaman kiracı köylüler tarafından bireysel bir esasa göre işlenmişti. Eski tarım metotlarına devam edildi; dağınık küçük arazi parçaları birleştirilmedi. Köylü aileleri modern zirai yöntemleri kullanmaya başlayacak mali imkanlara ya da bilgiye sahip değildi. Üstelik sınıf olarak siyasi iktidardan mahrumdular. Zahiren Köylü Partisi bile çoğunluğu Erdelli olan orta sınıf liderler grubuna sahipti ve nihayet esasen toplumun bu kesiminin menfaatlerini temsil edecekti.

Ocak 1922'de, yine Ion C. Bratianu liderliğindeki liberal bir hükümet yeniden iktidara geldi. Mart 1926'dan Haziran 1927'ye kadar geçen kısa bir dönem haricinde, Liberal Parti 1928'e kadar iktidarda kalacaktı. Her zamanki gibi yeni kabine seçim düzenledi. Mart 1922'de, seçimlerdeki aşikar rüşvetçiliğin sonucu olarak, önceki seçimdeki 17 koltuğa karşı bu kez 260 koltuk alarak büyük bir zafer kazandı. Liberaller artık politikalarını hayata geçirebilecek konumdaydı; üye ve taraftarları en önemli idari mevkilere getirildi ve siyasi sisteme fiilen hakim oldular. Mart 1923'te tamamlanan yeni anayasa bundan dolayı liberallerin üniter bir ulus devlet arzusunu ifade ediyordu. 1866 anayasasına dayanan belge, krala büyük yetkiler tanıyor ve yine iki kabineli meclis şartı getiriyordu. Alt kabine, dört yılda bir yapılan seçimlerle, bütün yetişkin erkeklerin oylarıyla seçilecekti. Senato hem seçilmiş hem de atanmış vekillerden oluşuyordu; ikinci grupta veliaht, kilisenin ruhani liderleri, yüksek rütbeli memurlar, subaylar ve başka ileri gelen kimseler bulunuyordu. Yeni ilhak edilen bölge-

lerin daha fazla yerel özerklik taleplerine uygun olmadığı aşikar olan bu anayasa ancak şiddetli muhalefete rağmen yapıldı.

Devlet idaresi için Haziran 1925'te çıkarılan nizamlarda merkezileşme eğilimi de aşikardı. Ülke 71 vilayete ayrıldı; valilik kadrolarına Bükreş'ten atanan kişiler getirildi. Böylece Regat'tan gelen memurlar bütün ülkeye hakim oldu. Habsburglu selefleri kadar ehil olmayan ve çoğu rüşvetçi olan bu memurlar, epey memnuniyetsizlik ve eleştiriye hedef oldu. Bu durumun, Sırbistanlı Sırpların kontrolündeki Yugoslavya'daki duruma çok benzediği fark edilecektir. Romanya'da da aynı şekilde ülkenin her yanında merkezi hükümeti temsil eden bürokratlar görev yapıyordu. Tam manasıyla söylemek gerekirse, hiçbir ulusal çatışma olmamasına rağmen, bu memurların davranışları çoğunlukla yerel olarak hassasiyet uyandırıyordu.

Savaştan önce de olduğu gibi, Liberal Parti ekonomik kalkınmayla ilgileniyordu. Programı, partide hakim etkiye sahip olan ticari, sınai ve bankacı çıkar gruplarının arzularını yansıtıyordu. Bu kimseler hükümetin destek ve öncülük sağlamasını ve bir ekonomik milliyetçilik politikası benimsemesini bekliyordu. Romanya'nın sınai Batı'yı örnek almasını istemelerine rağmen, en büyük kaygıları yabancı çıkar gruplarının Romanya ekonomisinde üstün bir yer edinmemesiydi. Yabancıların yatırım ve teknik desteği kabul edilecekti, fakat bunun belli sınırları olacaktı. Bu sebeple herhangi bir işletmede yabancı sermayenin yüzde 40'ı aşmasını önlemek amacıyla kanunlar yapıldı; sermayenin geriye kalan kısmı, ister kamusal ister özel olsun, Rumen olmak zorundaydı. Bundan başka her türlü teşebbüste personelin en az dörtte üçü ve yöneticilerin üçte ikisinin Rumen olması gerekiyordu. Yabancı hakimiyetinin önlenmesine yönelik başka bir gayretle, anayasada ülkenin milli kaynaklarının devlet malı olduğunu beyan eden bir hüküm bulunuyordu; bu şart hükümetin madenleri ve petrol yataklarını kontrol edebilmesine imkan sağlıyordu.

Yabancı yatırımcılara ekonomik bağımlılıktan kaçınma kararlılığının köylülerin refahı üzerinde doğrudan bir etkisi oldu. Geniş çaplı yabancı desteğinin reddedilmesiyle, sanayileşme zorunlu olarak köylülerin hesabına gerçekleştirildi. Hükümet yerli üreticileri korumak için gümrük tarifelerini yükseltti ve yeni oranlar tarım araçları ve dokuma gibi köylülerin satın aldığı kalemlerin fiyatlarının artmasına sebep oldu. Daha da ciddi bir durum, zirai mallara konulan ihracat vergisiydi ve bu vergi Romanya'nın dünya pazarındaki ürünlerinin fiyatını yükseltiyordu. Bu teşebbüs devlete daha fazla gelir temin ediyor ve işçilere daha ucuz gıda sağlıyordu. Uğradıkları bu zararlara karşılık köylüler hükümetlerinden hemen hemen hiçbir şey almıyordu. Köylülerin mülklerinin parçalanmasını önlemek amacıyla bazı kanunlar çıkarıldı, ancak başka pek bir şey yapılmadı.

Liberal Parti'nin devlet üzerindeki hakimiyeti Mart 1926'da çıkarılan bir kanunla daha da güçlendi; bu kanuna göre oyların yüzde 40'ını alan bir parti koltukların yarısına ek olarak bir de geri kalan koltukların bir kısmını alacaktı. Polisin ve başka sindirme usullerinin kullanılması seçim zaferlerini iyice garantiliyordu. Liberaller ayrıca liderlerinin kralla işbirliği içinde olmasından da yararlanıyordu. Ancak hanedanla ilgili sorunlar vardı. Veliaht Carol'ün sefih bir özel hayatı vardı ve daimi tartışma kaynağı olan, Magda Lupescu adında bir kadınla epey uzun süre devam edecek bir ilişki tesis etmişti. Bu durumdan ötürü, Ocak 1926'da Carol'ün küçük oğlu Mihai veliaht tayin edildi; babası bundan sonra yurt dışında yaşadı.

Liberallerin politikaları ve hükümetteki yolsuzluk doğal olarak şiddetli protestolara sebep oldu. Ekim 1922'de Ferdinand'a Alba Iulia'da Büyük Romanya Kralı tacı giydirildi; bu hareketin ülkenin birliğini simgelemesi isteniyordu. Ulus davasında çok aktif olan Ulusal Parti ve Erdelli liderler töreni boykot etti. Ekim 1926'da Ulusal Parti daha etkin bir muhalefet oluşturmak amacıyla Ulusal Köylü Partisi'yle birleşti. Ulusal Köylü Partisi'nin konumu, Kral Ferdinand'ın Temmuz 1927'deki ve Ion C. Bratianu'nun onun ardından gerçekleşen ölümlerinden sonra iyice güçlendi. Liberal Parti en yetenekli liderini kaybetmişti ve Ion'un kardeşi Vintila onun yerine geçmeye uygun bir aday değildi.

Veliaht Mihai daha beş yaşında olduğundan, bir naip heyeti atandı. Ülkenin her yanında liberallerin idaresine muhalefet artıyordu; bazı bölgelerde köylü gösterileri yapılıyordu. Vintila Bratianu Kasım 1928'de istifa edince, Iuliu Maniu'dan hükümet kurması istendi. Seçimler Aralık ayında yapıldı; bu kez resmi müdahale olmadı. Yeni rejim göreve başlarken büyük coşku vardı. Maniu köylülere yardım, yerel idarelere daha fazla özerklik, gerçek temsili yönetim ve genel ekonomik politikada değişim vaatlerinde bulundu. Oylamada, Erdel'in Alman Partisi ve sosyal demokratları bir araya getiren Ulusal Köylü Partisi 349, liberaller 13 koltuk kazandı. Ulusal Köylü hükümeti Kasım 1928'den Ekim 1930'a kadar iktidarda kalacaktı. Bu hükümet Romanya'da gerçek bir anayasal sistem kurmak konusunda ortaya çıkan şüphesiz en iyi fırsatı sunuyordu: İktidarda bir reform partisi vardı ve kral henüz ergin değildi.

Ulusal Köylü Partisi, orta sınıftan liderlerine rağmen, gerçekten de selefininkine zıt bir ekonomik politika uyguladı. Köylüye kesinlikle daha fazla ilgi gösterdi, ancak daha zengin kesimine. Amacı aslında güçlü bir köylü orta sınıfı tesis etmekti. Daha fazla mülkün satılabilmesi için, küçük çiftliklerin daha fazla parçalanmasını önlemek amacıyla çıkarılan arazi satışını men eden kanunlar kaldırıldı. Küçük arazi parçalarının birleştirilmesini teşvik etmek, zirai kredi kaynakları temin etmek ve çiftçilere pratik eğitim sunmak için de girişimlerde bulunuldu. Aynı zamanda, hükümet tahıldaki yüksek ihracat vergile-

rini kaldırdı ve köylünün satın aldığı tarım araçları ve diğer kalemlerdeki gümrük tarifesini düşürdü. Bu girişimler gerçekten de hedef aldıkları sınıfın durumunu iyileştirdi; ancak çok küçük arazilere sahip olan ya da hiç arazisi olmayan köylülerin sorununa hiçbir çözüm getirilmedi.

Sınai politikada da radikal bir değişikliğe gidildi. Yabancı yatırıma kucak açıldı. İşe alman kişiler hakkındaki sınırlamalar muhafaza edilse de, yabancı yatırım oranı ve yöneticilerin milliyeti konularındaki kısıtlamalar kaldırıldı. 102 milyon dolarlık yabancı kredi alındı. Maalesef, gerek tarım gerekse sanayiye ilişkin ekonomik politikalar 1930'ların başındaki Büyük Buhran'ın etkilerinden zarar gördü. Dünya çapındaki bu ekonomik krizden bütün Balkan ülkeleri gibi, Romanya da olumsuz etkilendi.

Maniu hükümeti, daha önceki vaatlerine bağlı olarak, gerçek parlamenter hükümeti getirmeye ve polis denetimiyle sansüre son vermeye çalıştı. Ulusal yönetimi iyileştirmek ve yerel otoritelere daha fazla özgürlük tanımak için uğraş verildi. Çok sayıdaki reform girişimine rağmen, Ulusal Köylü rejimi kraliyet ailesiyle ilgili saçma denebilecek bir meseleden dolayı devrilecekti. Haziran 1930'da II. Carol Romanya'ya döndü ve krallık görevlerini üstlendi. Bu hareket Maniu'nun onayıyla gerçekleştirildi ve muhtemelen halktan büyük destek gördü. Ancak başbakan, II. Carol'un tahta oturmasını kabul ederken, metresi Magda Lupescu'yu getirmemesini şart koşmuştu. Lupescu II. Carol'ün yanma gelince, Maniu başbakanlıktan istifa etti. İmtiyazlı bireyleri hiçbir zaman katı bir cinsel ahlak standardına sahip olmayan Rumen toplumunun çoğunluğu için fazla önem taşımayan bir konuda düşünülmeden verilen istifa kararı, Rumen seçmenlerin çoğunluğunun görüşünü en iyi temsil eden partinin iktidardaki dönemine son verdi.

Bundan sonra Romanya politikasına II. Carol hakim oldu. Yetenekli ve zeki bir kral olan II. Carol, siyasi partilerle liderlerini kendi menfaati için kullanmasını bildi. Yugoslavya'da Aleksandar döneminde olduğu gibi, idare merkezi saray oldu. 1938'e kadar gerçek bir kraliyet diktatörlüğü tesis edilmese de, bundan sonra politikacıları kral idare etti.

Bulgaristan

Bulgaristan, İttifak Devletleri'ni destekleyen tek Balkan devleti olarak, yeni toprakların iltihakından doğan hiçbir sorun yaşamadı. İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra, Dobruca'nın güneyinin Romanya'ya teslim edildiği ve Makedonya topraklarının büyük kısmının Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaşıldığı hatırlanacaktır. Daha sonra, 1919 Neuilly Antlaşması'nda, Bulgaristan dört sınır vilayetini Yugoslavya'ya, Batı Trakya'yı da Yunanistan'a vermeye

mecbur edilmişti. Bulgaristan Ege kıyısındaki topraklarını kaybetmesine rağmen, antlaşmada denize çıkış konusunda Yunanistan'la müzakereler şarta bağlandı. Bunlardan başka, İtilaf Devletleri 13.500 inek, 125 boğa, 12.500 at ve 2500 katırı içeren ayni ödemelere ek olarak, milli servetin dörtte birine denk gelen 450 milyon dolarlık bir tazminat faturası çıkardı.[12] Orduda veya kolluk kuvvetlerinde görev yapacak adam sayısına da ağır kısıtlamalar getirildi.

Uzun yıllar boyunca savaşmaktan bitip tükenmiş bir ülkenin bu talepleri yerine getirmesinin mümkün olmadığı aşikardı. Savaşın sonuna doğru, devlet birliklerine yeterli gıda, cephane ya da tıbbi teçhizat temin edemeyecek duruma gelmişti. Genç erkekler orduya alındığından, tahıl üretimi savaştan önceki ortalamanın yüzde 47'sine düşmüştü. Bu dönemin sonunda 900.000 erkek, yani erkek nüfusunun yüzde 40'ı askere alınmıştı. Muazzam zayiattan bahsedilmişti; yaralıların bakımıyla birlikte, devlet, Yunan veya Sırp kontrolündeki topraklardan kaçmaya mecbur kalan yaklaşık 200.000 mülteciye bakmak zorundaydı.

Savaşın ulus hayatına yüklediği ağır yük ve bu yıllarda çekilen acılar, diğer devletlere olduğu gibi Bulgaristan'a da halk desteğinin büyük bir hızla sol partilere kayması şeklinde yansıdı. Hem Aleksandr Stamboliyski'nin Zirai Birlik'i hem de yeni Komünist Parti bundan sonra Bulgar siyasi hayatında önemli bir rol oynayacaktı. Savaş sona erdikten hemen sonra önemli değişimler meydana geldi. Mayıs 1918'de Radoslavov hükümetinin yerine Aleksandr Malinov idaresindeki başka bir hükümet geçti. Eylül ayında İttifak Devletleri'nin savaşı kaybedeceği kesindi; İtilaf Devletleri orduları Selanik'ten ilerlerken, Bulgar ordusu çöküyordu. İsyanlar ve firar olayları ordunun savaşma gücünü zayıflatmakla kalmamıştı, aynı zamanda hükümet için de bir tehlike haline gelmişti. 29 Eylül'de bir mütareke imzalandı ve 4 Ekim'de Ferdinand, tahtını III. Boris adını alan oğluna bıraktı; üç sayısı Ortaçağ Bulgar imparatorlarıyla doğrudan bir bağ olduğunu ima ediyordu.

Mütareke yapılmış olmasına ve yeni kralın tahta geçmesine rağmen, iç huzursuzluklar devam ediyordu. Orduda Radomir İsyanı adıyla anılan bir isyan özel endişeye sebep oldu. Bu koşullar altında hükümet, Bulgaristan'ın savaşa katılmasına şiddetle karşı çıktığından savaşı hapiste geçirmiş olan Aleksandr Stamboliyski'yle işbirliğine girmeye çalıştı. Stamboliyski serbest bırakıldı ve Zirai Birlik temsilcileri kabineye katıldı. Stamboliyski, barışı müzakere etmek üzere Paris'e giden heyetin üyelerinden biri oldu. O Paris'teyken, Ağustos 1919'da yapılan yeni seçimler sol partilerin kesin zaferiyle sonuçlandı; Zirai Birlik oyların yüzde 28'ini, Komünist Parti yüzde 18'ini, sosyalistler de yüzde 13'ünü aldı. Stamboliyski böylece barış antlaşmasına imza atan koalisyon hükümetinin başına geldi.

Hatırlanacağı gibi 1919'da sosyalistlerin Sınırlılar grubundan kimselerce kurulan Bulgar Komünist Partisi hükümete katıldı, ancak kısa süre sonra Zirai Birlik üyeleriyle çatıştı. Komünist liderler işçileri harekete geçirmekte ve en önemlisi Aralık 1919 genel grevi olan grevlerin örgütlenmesinde çok aktifti. Stamboliyski bu uğraşlarla bütün gayretiyle mücadele etti. Partisi, esasen sopalarla silahlanan köylülerden oluşan ve komünistlerin öncülük ettiği grev ve gösterileri dağıtmak için kullanılan Turuncu Muhafız Birliği'ni örgütledi. Grev faaliyetleri mani olduğu zaman, ulaşım ve iletişim araçlarını ordu işletiyordu. Liderler tutuklandıktan sonra, grevler de söndü.

Mart 1920'de Stamboliyski yine seçim yapmayı planladı; ülkeyi bir koalisyona bağlı olmak zorunda kalmadan yönetebilmek için salt çoğunluğu elde etmeyi ümit ediyordu. Seçim sonunda Zirai Birlik 229 koltuğun 110'unu; Komünist Parti de 50'sini kazandı. Stamboliyski, oy çoğunluğunu sağlayamadığından, aralarında dokuz komünist vekilin de bulunduğu bazı vekillerin vekaletini iptal etti. Böylece Mayıs ayında mecliste dört kişilik bir çoğunluğa dayanan, tamamen Zirai Birlik üyelerinden oluşan bir kabine kurmayı başardı. Aldığı bu destekle, siyasi programını uygulamaya koyuldu. Gerçekleştirmeyi umduğu şey belki de en iyi şekilde Mart 1922'de yazdığı ve yirmi yıllık Zirai Birlik idaresinden sonra Bulgaristan'daki koşullar üzerine tahminlerde bulunduğu bir makalede anlatılmaktadır:

> Bulgaristan, kasaba ve köyleri hem çamurlu, eğri büğrü yollardan hem de asalak insanlardan kurtulmuş "örnek bir tarım devleti" olacaktır. Kasaba ve köyler sağlıklı içme suyuyla, ağaçlı parklarla, modern gübreyle, telgraf ve telefonla ve elektrik ışığıyla donatılacaktır. Ayrıca buralarda çok gelişmiş kooperatif kurumları ve her istasyonda tahıl ve tütün ambarlarının bulunduğu uzun bir demiryolu ağı olacaktır. Her köyde konferansların düzenlenip oyun ve filmlerin gösterileceği ve köylülerin "en iyi hatiplerin en iyi konuşmalarının" kayıtlarını dinleyebilecekleri bir "Zirai Demokrasi Evi" olacaktır.[13]

Stamboliyski'nin fikirleri, Bulgaristan'ın günlük hayatındaki muazzam bir iyileşme için doğal olan bu arzular haricinde, pek çok bakımdan radikaldi. Stamboliyski şahsen cumhuriyeti monarşiye tercih ediyordu. Siyasi partilerin son bulacağını ve yerlerine "bütün köylüleri ülkenin en büyük siyasi grubunda, avukatlarla diğer entelektüellerin kontrolünden uzak bir proleterya örgütünde ve bir esnaf örgütünde bir araya getiren, Zirai Birlik'in oluşturduğu bir koalisyon" öngörüyordu.[14] Bütün planları Bulgaristan'ın bir tarım devleti olarak kalacağı varsayımına dayanıyordu. Şehirden nefret ediyor ve bu yüzden sınai kalkınma veya işçinin refahıyla ilgilenmiyordu.

Daha radikal olan bu hedeflerini gerçekleştiremese de, Stamboliyski iktidarda olduğu dönemde toprak reformu, çalışma mükellefiyetinin getirilmesi ve köy düzeyinde eğitimin iyileştirilmesini kapsayan önemli kanunları çıkarmayı başardı. Bulgaristan o sırada Balkanlar'daki en eşitlikçi toprak sistemine sahip olduğundan, hiçbir radikal kanuna ya da istimlake gerek duyulmadı. Buna rağmen hükümet, devletin, manastırların ve köy idarelerinin elindeki mülkler de dahil olmak üzere, elde edebildiği bütün arazileri dağıttı. Bir kişinin sahip olabileceği gayrimenkul miktarı sınırı yaklaşık 74 İngiliz dönümü (30 hektar) olarak belirlendi. Küçük arazilerin birleştirilmesi teşvik edildi. Hükümetin hedefi, küçük ve orta büyüklükteki çiftliklerin sağlığını ve refahını temin etmekti. Daha iyi kırsal kredi imkanlarının sağlanması için de girişimlerde bulunuldu ve kooperatiflere destek verildi.

Stamboliyski'nin esas olarak tarım toplumuyla ilgilenmesi, çalışma mükellefiyeti ve eğitim reformlarına da yansıdı. Haziran 1920'de bütün erkeklere 20 yaşında bir yıllık çalışma mükellefiyeti getiren bir kanun çıkarıldı; kadınlar için yükümlülük on altı yaşında altı aydı. Kırsal kesimde çadırlarda yaşayacaklar ve yol, demiryolu ve kamu binaları gibi projelerde çalışacaklardı. Amaç, gençliği toprakla temasa geçirmek ve sosyal sınıfları birbirine karıştırmaktı. İtilaf Devletleri antlaşmalarda yer alan askerlik yasağına aykırı düştüğü için itiraz edince, planın ilk tasarısında değişiklik yapılmak zorunda kalındı. Daha sonra yapılan değişiklikler, kişilere hizmetten kurtulmak için para ödeme imkanı tanıyordu.

Bekleneceği gibi, Stamboliyski rejimi eğitim reformlarında esasen köy okullarının iyileştirilmesiyle ilgileniyordu. Üniversiteler ve yüksek eğitim kurumlarına daha az ilgi gösterildi. Köydeki öğrencinin alabileceği dört yıllık temel eğitime, pratiğe yönelik derslerin ağırlıkta olduğu üç yıl daha eklendi. Olası komünist etkisiyle de ilgilenildi: Öğretmenler, komünist doktrinleri yaymamalarını temin eden yerel yetkililerin kontrolüne verildi.

Dış ilişkilerde, çiftçi hükümetinin emsalsiz bazı politikaları vardı. Burada Stamboliyski hem eski partilerle hem komünistlerle ihtilafa düşüyordu. Stamboliyski, genel olarak, barış antlaşmalarının ifası politikasından yanaydı ve imtiyazlar için müzakereye girmeye çalışıyordu. Bulgaristan, yenik devletlerden Milletler Cemiyeti'ne giren ilk devletti. Bu konularda Stamboliyski'nin başka alternatifi yoktu. Devlet, galiplere meydan okumak için ne silahlı güce ne de dış desteğe sahipti. Başka iki alanda, uluslararası bir zirai örgütlenmeyi destekleme ve Yugoslavya'yla antlaşmaya varma konularında, hükümet daha özgün yollar izliyordu.

Stamboliyski, iktidarda olduğu dönemde, merkezi Prag'da bulunan ve Uluslararası Yeşil adıyla bilinen Uluslararası Tarım Bürosu'na yoğun destek verdi. Bu kurumun amacı, Avrupa'daki köylü partilerini bir araya getirerek hem Bolşeviklerin Uluslararası Kızıl'ına hem de "gericilerin" Uluslararası Beyaz'ına karşı bir cephe oluşturmaktı. Diğerleri gibi, Romanya Ulusal Köylü Partisi ve Hırvat Köylü Partisi de en sonunda birleşti. Bilgi alışverişinde bulunuldu ve liderler buluştu; ancak örgüt hiçbir zaman etkin olamadı. Gördüğümüz gibi, köylü partileri hiçbir devlette kendilerini iktidarda tutmayı başaramadı.

Bulgaristan'ın Sırbistan'la geçmişteki ilişkileri ışığında daha da tartışmalı olan, Stamboliyski'nin Yugoslavya'yla ilişkileri iyileştirmeye verdiği önemdi. Ancak burada büyük engellerle karşılaşıldı. Bu dönemde Pasiç hükümetinde benzer bir uzlaşma havası yoktu. Üstelik büyük Makedonya ve VMRO sorunu iki ülke arasında durmaya devam ediyordu. Belgrad hükümetinin Makedonya topraklarındaki asimilasyon politikaları ve nüfusun Sırp karakterinde ısrar edilmesi, Bulgarların görüşünü daha da tahrik etti. Bu meseleyle uğraşmak kolay değildi; savaştan önceki yıllarda olduğu gibi savaştan sonra da Makedonların Bulgaristan dahilinde büyük bir etkisi vardı. Artık saldırıların hedefi Osmanlı değil, Yugoslav toprakları olsa da, Bulgaristan'dan baskınlar düzenleme uygulaması devam ediyordu. İki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilebilmesi için önce bu meselenin halledilmesi gerektiği ortadaydı. Mart 1923'te hükümetler Niş Antlaşması'm imzaladı. Bu antlaşmada ortak hududun her iki tarafının da 109 yarda derinliğe kadar çalılardan temizlenmesini ve silahlı çetelerin geçişinin önlenmesi için büyük çaba gösterilmesini kabul ettiler. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla, Stamboliyski VMRO'nun nihayetsiz nefretini kazandı ve böylece zaten epey fazla olan düşmanlarının sayısını arttırdı.

Çözümlenmemiş anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması için Yunanistan'la benzer antlaşmalar yapılamadı. En önemli mesele, Bulgaristan'ın barış antlaşmasında şart koşulduğu gibi, Ege'ye açılmak için bir çıkış yeri istemesiydi. Yunanistan'ın Dedeağaç ve Selanik limanlarında serbest bölge teklifleri reddedildi. Bulgar hükümeti denize açılan kendi kontrolündeki bir geçidin tesisinde ısrar ediyordu. Bu konudaki anlaşmazlıklar hiçbir zaman giderilemedi.

Öte yandan Zirai Birlik politikalarına ve şahsi olarak Stamboliyski'ye muhalefet büyümeye devam ediyordu. Başbakanın mütehakkim ve rahatsız edici karakteri, doktriner tavrıyla birlikte, ona pek çok düşman kazandırdı. Üstelik Zirai Birlik'in birçok üyesi devleti idare etme görevine hazır değildi. Köylü tabanlı yeni bir parti olan Zirai Birlik'in üyelerinin hizmetinde eğitimli ve yetenekli bir idareciler kitlesi yoktu. Mensuplarının çoğu görevini kötüye kullanıyordu ve bütün eski rejimlerin memurları kadar rüşvetçiydiler. Zirai Birlik'in

programının da hem ordudan hem de Komünist Parti'den pek çok etkili düşmanı vardı. Nisan 1923'te yeni bir seçim tarihi belirlendi. Zirai Birlik liderleri iktidarda kalmak için baskıcı yöntemler kullanmaktan çekinmedi. Komünistler ve diğer muhalefet liderleri hapse atıldı. Hatta Stamboliyski kendi partisinden bazı ılımlıların tasfiyesinden yanaydı. Seçimde Zirai Birlik yüzde 53; komünistler yüzde 18.9 oy aldı.

1922 yılında merkez ve sağ muhalefet partileri Ulusal İttifak'ta birleşmişti. Orduda da siyasi örgütler kurulmuştu. Daha önce Yunanistan ve Sırbistan'da olduğu gibi, subaylardan meydana gelen bir Askeri İttifak kurulmuştu. Üyeleri esasen barış antlaşmalarında Bulgar ordusunun büyüklüğüne getirilen kısıtlamalardan dolayı görevlerini kaybeden subaylardan oluşan Yedek Subaylar Birliği de aynı ölçüde etkiliydi. Haziran 1923'te bu gruplar bir askeri darbe düzenledi; ordu Sofya'yı ele geçirdi. Stamboliyski'yle ilişkileri gergin olan III. Boris, başarılı olduğu görülür görülmez sonucu kabul etti. Çabuk ve kansız denilebilecek bir girişim oldu. Birkaç polis memuru ve Turuncu Muhafız Birliği direnecek oldu; ancak kısa zamanda zapt altına alındılar. Zirai Birlik liderleri tutuklandı.

Stamboliyski bu sırada Pazarcık'taydı. Ayaklanma liderleri, bir direniş merkezi olmaması için onun tutuklanmasının ne kadar önemli olduğunun farkındaydı. Stamboliyski bir VMRO çetesi tarafından yakalandı ve işkenceye uğradı. Niş Antlaşması'm imzaladığı sağ eli kesildi ve altmış yerinden bıçaklandı. Kardeşiyle birlikte gömülmeden önce kafaları kesildi.

Tam kontrolü sağlayan suikastçılar daha sonra Aleksandr Tsankov'un başbakan olduğu bir hükümet kurdu. Doğal olarak Zirai Birlik'in dahil olmadığı, Demokratik İttifak adıyla anılan bir partiler bloğu gerekli desteği sağladı. Ayaklanma, Zirai Birlik üyeleri için olduğu kadar, komünistler için de felaket olmuştu. Daha önce kendi aleyhlerindeki girişimlerinden ötürü Stamboliyski'yi desteklemek için hiçbir özel nedenleri olmadığından, darbe ve Zirai Birlik'e uygulanan sonraki sindirme hareketi esnasında bir kenarda durdular. Ancak tavırları, gecikmiş bir isyan emri veren Sovyet ve Komintern liderleri tarafından kınandı. Komünist Parti bu emre itaat etse de, üyeleri başarı şansları olmadığını biliyordu. Hükümet maksatlarını derhal anladı. Eylül 1923 ayaklanması iyi tertiplenmemişti ve kolaylıkla bastırıldı. Parti Nisan 1924'te yasadışı ilan edildi; fakat bundan sonra cephe örgütlenmeleriyle faaliyetlerine devam etti.

Kasım 1923'te yeniden seçim yapıldı ve zafer Tsankov'un partiler koalisyonunun oldu. Parlamenter yönetimin iadesi için girişimlerde bulunuldu. İsyan başarısız olmasına rağmen, komünist faaliyet hala sorun teşkil ediyordu. Nisan 1925'te Sofya Katedrali'nde bir bomba patladı ve 128 kişi öldü; olaydan iki Ko-

münist Parti üyesi sorumlu tutuldu. Hükümet bundan sonra bu hareketi sindirmek için kararlı bir çaba gösterdi ve bunu toplu tutuklamalar takip etti.

Ancak içişlerindeki en rahatsız edici etki hala VMRO'nun kontrolsüz faaliyetleriydi. Bu örgüt, bir Balkan federasyonu dahilinde özerk bir Makedonya isteyen Federalcilerle Bulgaristan'a ilhaktan yana olan İvan Mihailov idaresindeki Merkeziyetçiler arasında ikiye bölünmüştü. Resmi destek doğal olarak Mihailov'dan yanaydı. İki grup birbiriyle mücadele ediyor ve devlet memurlarının gözünü korkutmaya devam ediyordu. Makedonlar Petriç kazasına hakimdi ve Sofya nüfusunda önemli bir unsur teşkil ediyorlardı. Örgütün faaliyetleri özellikle de Yugoslavya'yla ilişkileri zedeliyordu. Bulgaristan bu dönemde diplomatik meselelerde yalnızdı; bütün Balkan komşuları kendisine düşmandı.

Ocak 1926'da Tsankov'un yerine başbakan olarak Andrei Liapçev geçti. Mayıs 1927'de yapılan seçimlerde Demokratik İttifak, hakimiyetini devam ettirmeyi başardı, fakat Haziran 1931'de Zirai Birlik üyelerinin de içinde bulunduğu Halk Bloğu adlı bir sol partiler koalisyonuna mağlup oldu. Aleksandr Malinov tarafından bir hükümet kuruldu; Ekim ayında da onun yerini Nikola Musanov aldı. Bu koalisyon yaklaşık üç yıl iktidarda kalacaktı. Büyük Buhran'la ilgili sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı ve o da VMRO'yu kontrol altına alamadı. Ayrıca komünist destekçilerden de yeni bir meydan okumayla karşılaştı. Parti 1924'te yasadışı ilan edildikten sonra, bazı üyeleri göç etmişti; bazıları da 1927'de kurulan bir cephe örgütüne, Bulgar İşçi Partisi'ne katıldı. Komünistler hala kendi sendikalarına sahipti. 1931 seçiminde İşçi Partisi'nden otuz bir vekil seçildi; 1932'de Sofya şehri seçimlerinde çoğunluğu elde etti. Hükümet bunun üzerine harekete geçerek vekilleri meclisteki görevlerinden azletti. Diğer komünist partiler ve cephe örgütlenmeleri gibi, Bulgar partisi de gücünü kırsal bölgelerdeki hoşnutsuz köylülerden alıyordu; liderler entelektüellerden oluşuyordu. İşçiler parti faaliyetlerinde çok küçük bir rol oynuyordu.

1931 seçimi, seçmenlerin tercih ettikleri adaylara oy vermekte nispeten özgür oldukları son seçim olacaktı. Ülkeye rahat vermeyen siyasi, ekonomik ve sosyal sorunların bir araya gelmesi Mayıs 1934'te başka bir darbeye ve 1935'te III. Boris idaresinde bir diktatörlük rejiminin kurulmasına yol açacaktı.

Yunanistan

Teknik olarak galip bir güç olmasına rağmen, Yunanistan savaşta kazandığından çok kaybetmişti. Savaştan sonraki on yılda, Yunan politikasına çatışma sırasında ve çatışmadan hemen sonra ortaya çıkan ve ülkede şiddetli ve derin fikir ayrılıklarına sebep olan meseleler hakim oldu. İlk sorun, Venizelos'la Kral

I. Konstantinos arasında savaşa katılıp katılmamak konusundaki ihtilaftı. Yunanistan'ın tarafsızlık politikasından, ancak İngiliz ve Fransız hükümetleri müdahale ederek Venizelos'u desteklediklerı zaman vazgeçtiği hatırlanacaktır. Bu hareket, sürgündeki Kral Konstantinos'dan yana olan ya da süregelen yabancı yönlendirmesinden hoşlanmayan Yunanlıları kızdırdı.

İkinci ve daha ciddi bir görüş ayrılığı, Venizelos hükümeti Anadolu'da büyük toprak kazançları elde etme arayışına yönelik bir politikaya giriştiği zaman ortaya çıktı. Megalo İdea'nın sadık bir taraftarı olan Venizelos, "iki kıta ve beş denize" hakim bir Yunanistan hayal ediyordu. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gereken fırsat savaşın neticelenmesinden hemen sonra mevcut görünüyordu. Üstelik İtilaf Devletleri Yunan yayılmacılığını teşvik eder gibi görünüyordu. Kararlarını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirecek mevcut birlikleri olmadığından, Yunan müdahalesini memnuniyetle kabul ettiler. Yunan kuvvetleri Anadolu'ya İngiliz, Fransız ve Amerikan desteğiyle çıktı. Son felakete kadar, Yunanistan hükümeti arkasında sağlam bir İngiliz desteği olduğuna inanmaya devam etti.

Başlangıçta Venizelos çok başarılıydı. Paris'teki müzakereleri şahsen idare etti ve 1920 Sevr Antlaşması'nda hedeflerinin çoğunu elde etti. Yunanistan, İstanbul kapılarına kadar Trakya'yı, önemli Ege adalarını ve beş yıl süreyle İzmir ve havalisini yönetme hakkını elde etti. Bu süreden sonra sonucu öngörülebilecek bir halk oylaması yapılacaktı. Müttefiklerin devlet adamlarıyla, özellikle de İngiliz Başbakanı David Lloyd George'la ilişkilerinde Venizelos'un talihi yaver gitmişti. Yunan birlikleri, Batı'nın desteğini kazanmak için İtilaf Devletleri'nin Bolşevik rejimine karşı müdahalesinin emrine verildi.

Neredeyse fasılasız iki yıl yurt dışında kaldıktan sonra Venizelos, görünürde kazançlı bir barışla Paris'ten Yunanistan'a döndü. Dönüşünden kısa bir süre sonra, Kasım 1920 seçim tarihi olarak belirlendi ve Venizelos tatminkar bir zafer ummak için her türlü nedene sahipti. Ancak yokluğu esnasında ülkede büyük bir muhalefet oluşmuştu. Savaş dönemi hadiselerinden pek çok olumsuz his arta kalmıştı. Üstelik barış antlaşmalarının şartlarının yerine getirilmesi için 300 bin kişilik bir ordu hala silah altındaydı. Bu hem büyük bir masraftı, hem de Yunan halkı artık savaştan bıkmıştı. Yakınlarının evlerine dönmesini istiyorlardı. Kral Aleksandros evcil bir maymun tarafından ısırılınca durum daha da kötüleşti. Yara mikrop kaptı ve kral 25 Ekim'de aniden öldü. Bu olay yeni kralın kim olacağı sorusunu gündeme getirdi. Aleksandros, Konstantinos'un ikinci oğluydu; sıradaki Prens Pavlos, babası ve ağabeyi Georgios hala hayattayken tahta geçmeyi reddediyordu. Konstantinos'un geri dönmesi, dönemin en önemli meselesi haline geldi. Seçimler, Venizelos'la tahttan indirilen kral arasında bir mücadele olacaktı.

Sonuçlar Yunan başbakan için sarsıcıydı. Kraliyet yanlısı adaylar 340 bin; Venizelos'un Liberal Partisi ise sadece 300 bin oy aldı. Üstelik, yürürlükte olan koltuk dağılımı sistemine göre, 370 koltuğun sadece 120'si liberallere düşüyordu. Hükümet kuracak yeterli bir tabanı olmadığından, Venizelos istifa etti ve derhal ülkeden ayrıldı. Aralık ayında yapılan bir halk oylamasında, Konstantinos büyük çoğunluğu elde ederek ülkeye geri döndü.

Yeni rejimi bekleyen acil mesele, Anadolu'daki durumla ilgili olarak ne yapılacağıydı. Önceki hükümet, önceki bölümde konumunu anlattığımız Mustafa Kemal'in birlikleri üzerine yürümeyi planlamıştı. Ancak müdahalenin uluslararası veçheleri böyle bir girişim için eskisi kadar müsait değildi. Hem Fransızlar hem de İtalyanlar, Bolşevik hükümetinden yardım görmekte olan Türk milliyetçi rejimini tanımak üzereydi. Yunanlı liderler buna rağmen hala İngilizlerin onayını aldıklarını düşünüyordu. Büyük bir zafer kazanmanın cazibesi de büyüktü; bunun gibi bir fırsat bir daha ele geçmeyebilirdi. Bundan başka, İzmir bölgesindeki büyük Yunan nüfusun muhtemel akıbetini de düşünmek zorundaydılar. Müdahale zaten gerçekleşmişti; Yunan askerleri Anadolu'daydı. Türk milliyetçileri zafer kazanırsa, Yunan sakinlere ne olacağı meselesi ciddi bir meseleydi. Karşılıklı zulümlerle dolu uzun tarih, böyle hadiselerin tekrarlanmayacağına dair pek umuda yer vermiyordu.

Hükümet, bu hususları göz önüne alarak, Temmuz 1921'de 100 bin kişilik Yunan ordusunun Kemal'e karşı savaşa girişmesini emretti. Hedef, düşman birliklerinin etrafını sarmak, sonra da yok etmekti. Türk kuvvetleri Yunanlıların hücumundan önce Anadolu'ya geri çekilince bu politikanın uygulanamayacağı görüldü. Yunan ordusu kısa süre sonra üslerinden uzakta, çorak kırsal bölgede, yetersiz teçhizatla ve düşman bir halkın ortasında kaldı. Türk ordusunun geri çekilmesinin ardından görünürdeki zafer haberleri Yunanistan'da çılgınca bir coşkuyla karşılandı. Hükümet, milliyetçilerin karargahı olan Ankara'yı ele geçirmek için ilerlemeye karar verdi.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Yunan ordusu Sakarya Nehri'nde durduruldu; savaş 5 Eylül'de sona erdi. 3897 ölü ve 20 bin yaralı zayiat veren Yunanlılar batıya doğru geri çekildi.[15] Birlikleri Yunanistan'a nakletmek için hiçbir girişimde bulunulmadı; hükümet de kamuoyu da böyle bir harekete karşıydı. Ordusunun güçsüzlüğünden dolayı Türk hükümeti bir yıl boyunca girişimde bulunmadı. En sonunda, Ağustos 1922'de, Türk ordusu saldırdı. Yunan kuvvetleri hızla geri çekildi ve iki hafta sonra milliyetçilerin askerleri İzmir'e girdi. Yunan birlikleri büyük bir sürat ve kargaşa içinde, mümkün olan her yoldan nakledildi. Ulaşım aracı bulabilen Yunan sakinler de yakındaki Yunan adalarına kaçtı. Şehirde ciddi bir yangın çıktı. Böylece, 2500 yıllık ikametten sonra, A-

nadolu'nun Yunan sakinleri gitmek zorunda kaldı. Megalo İdea onlara felaket getirmişti. Nüfus mübadelesi daha sonra gerçekleşecekti, fakat son adıma karar verilmişti; Mustafa Kemal'in birlikleri, gördüğümüz gibi, bu zaferden sonra Boğazlar ve Trakya'ya ilerledi.

Bu felaket Yunan hükümetinde değişikliği kaçınılmaz kılıyordu. İki dünya savaşı arasında geçen döneme damgasını vuracak olan, ordunun ülkenin siyasi hayatına yapacağı bir dizi müdahaleden ilki gerçekleşti. Bu dönemde Albaylar Nikolaos Plastiras ve Stylianos Gonatas başa geçti; Konstantinos'un oğlu II. Georgios lehine tahttan feragat etti. Yeni rejim, Yunan politikasında gelenek olduğu gibi, kralı günah keçisi yapmakla kalmadı; fiyaskoda en çok sorumlu olduğu düşünülenlerden intikam da aldı. Hükümet, yargılamaya, mahkum etmeye girişti ve yenilen ordunun başkomutanının ve o dönemde başbakan olan Dimitrios Gounaris'in de aralarında bulunduğu altı kişiyi idam etti. Bu idamlar, hadiselerin çabuk parlayıp söndüğü Yunanistan politikasına tartışmalı bir mesele daha ilave etti.

Sevr Antlaşması'nın yerine geçen Lozan Antlaşması, en önemli kazançlarını Yunanistan'ın elinden aldı. Doğu Trakya ve İzmir bölgesi kaybedildi. Yunan ve Türk hükümetleri, başka bir antlaşmada, nüfuslarının kitle halinde mübadelesine karar verdiler. Bu antlaşma, benzer antlaşmaların ilkiydi ve gelecekte başkalarına kötü bir örnek teşkil edecekti. Savaşın ve mübadele antlaşmalarının sonucu olarak, 380 bin Türk ve 1.3 milyon Yunan, çoğunun ailelerinin yüzyıllardır yaşadığı yurtlarından çıkarıldı. Antlaşma neticesinde yaklaşık 100 bin Türk Trakya'da ve bir o kadar Yunan İstanbul'da kaldı.

Monarşinin devam edip etmeyeceği meselesi dönemin ilk siyasi meselesi oldu. Askeri rejim Aralık 1923'te seçim düzenledi. Monarşi yanlılarını temsil eden Halkçı Parti seçime katılmadı. Venizelos'un yandaşları 250 temsilci seçerek kesin bir zafer kazandı, fakat Cumhuriyetçiler de 120 vekille büyük bir güç sergiledi. Venizelos Ocak 1924'te başbakan oldu ve üç hafta kadar iktidarda kaldı. Kendisi meşruti monarşinin devamından yanaydı ve meclisin kralın ihracı lehinde oy kullanacağı anlaşılınca, istifa ederek Paris'e döndü. Meclis daha sonra, 259'a 3 oyla, cumhuriyet lehinde bir önergeyi meclisten geçirdi. Nisan 1924'te yapılan nispeten serbest bir halk oylamasında, 758 bin kişi cumhuriyet, 325 bin kişi de kral lehinde oy verdi.[16]

Cumhuriyetin ilk yılına büyük bir istikrarsızlık damgasını vurdu. Yunanistan'da, daha önce de olduğu gibi, çoğu tek bir kimsenin etrafında toplanan gruplardan ibaret olan pek çok parti bulunuyordu. Ocak 1924'ten Haziran 1925'e kadar altı hükümet iktidara geldi. Hiçbir parti tek başına çoğunluğu sağlayacak kadar güçlü değildi ve koalisyonların kurulması gerekti. Bu karışık

durumda, başka bir askeri darbe için şartlar çok elverişli hale geldi. Haziran 1925'te, Yunan askeri kamuoyunda sivil liderliği ve arkası kesilmeyen bayağı kavga ve rekabetleri şiddetle eleştiren General Teodoros Pangalos, meclisten 185'e 14 oyla, fakat 189 da çekimser oy alarak, güvenoyu almayı başardı. General cumhuriyetin zahiri siyasi formlarını muhafaza etse de -kendisini cumhurbaşkanı seçtirdi- idaresi aslında diktatörlüktü.

Ağustos 1926'da Pangalos başka bir general tarafından devrildi. Galip Georgios Kondylis, diktatörlük için yeterli şahsi desteğe sahip olmadığını anladı ve bu yüzden ülkeyi kanuni sisteme geri döndürdü. Kasım 1926'da yapılan seçimlere general katılmadı. Oylar Venizelos taraftarlarıyla muhalifleri arasında bölündü. Daha sonra Aleksandros Zaimis başkanlığında, Haziran 1928'e kadar devam eden bir hükümet kuruldu. 1927'de, nispeten huzurlu bir dönemde, yeni bir anayasa hazırlandı. Şeklen cumhuriyetçi olsa da, beş yıl süreyle görev yapacak olan cumhurbaşkanına daha önce krala tanınan yetkilerin neredeyse aynılarını tanıyordu. İki kamaralı bir meclis kuruldu; kabine alt kamaranın çoğunluğuna bağlıydı.

Venizelos bu dönemde Yunan politikasında bizzat aktif değilse de, etkisi hala büyüktü. Hala döneminin en önemli Yunan devlet adamı idi. Nisan 1927'de Paris'ten Girit'e döndü; Temmuz 1928'de Atina'da yeniden iktidara çağrıldı. Derhal seçim düzenledi ve partisi mecliste 250 koltuktan 223'ünü kazandı. 1933'e kadar iktidarda kalan Venizelos, ılımlı bir politika izledi. Liberal lider, Yunan politikasındaki uzun tecrübelerinden sonra daha da muhafazakar olmuştu ve başlıca kaygısı yurt içinde sükunetin muhafazasıydı. Partisi güçlü bir konumdaydı. Soldan hiçbir muhalefetle karşılaşmadı; Yunan Komünist Partisi'nin sonraki yıllara kadar önemli bir rolü olmayacaktı. Bazı reformlar, mesela bataklıkların kurutulmasına yönelik hükümler de içeren bir bayındırlık işleri programı uygulandı. Köylülere daha iyi bir kredi kaynağı temin etmek amacıyla bir Ziraat Bankası kuruldu. İlkokulların sayısı arttırıldı ve işçilerle köylüler çocuklarını henüz açılan yeni teknik okullara göndermeye teşvik edildi.

Venizelos hükümeti, Yunanistan'ı 1931 sonunda vuran Büyük Buhran'ın etkileriyle de uğraşmak zorunda kaldı. Dünyadaki ekonomik dalgalanmalara karşı her zaman hassas olan Yunanistan ticareti, bu dönemde doğal olarak zarar gördü. Hiçbiri zaruri ihtiyaç olmayan kuru üzüm, tütün ve zeytin ürünlerine yönelik talep hızla düştü. ABD'deki olumsuz koşulların Yunanistan üzerinde son derece kötü bir etkisi oldu. Göçmenlerin gönderdiği paralar büyük oranda azaldı ve turist ticareti de aynı şekilde geriledi. Borçlanma mümkün değildi; Yunan deniz nakliyesi sektörü de müşterisiz kaldı.

İki dünya savaşı arasında geçen dönemde Yunanistan'daki en büyük yegane sosyal sorun, Anadolu'dan gelen mültecilerin bakımı ve yeniden iskanı, ekonomik gerilemeyle iyice güçleşti. 1922'den sonra, Yunan hükümeti nüfustaki ani ve büyük bir artışın sonuçlarıyla ilgilenmek zorunda kaldı. Sayıları 1.3 milyonu bulan mültecilerin 1914'ten önce 4.3 milyon olan bir nüfusla bütünleştirilmeleri gerekiyordu. Milletler Cemiyeti ve Kızıl Haç vasıtasıyla bazı yardımlar yapıldı; ancak asıl yükü ülke çekiyordu. Sonuç, ulusal ve insani bir trajediydi. Anadolu'dan gelen göçmenlerin çoğunun asıl Yunanistan'ın sakinlerinden daha iyi bir genel hayat standardına alışkın olmaları, sorunu daha da büyütüyordu. Bu göçmenler arasında hiç iş bulamayan ve yeni yurtlarında becerilerine ihtiyaç duyulmayan pek çok vasıflı insan -doktorlar, avukatlar, öğretmenler, tüccarlar ve zanaatkarlar- bulunuyordu.

Hükümet göçmenlerden mümkün olduğunca çoğunu kırsal bölgelere, özellikle de Makedonya ve Trakya'ya yerleştirdi. Bu bölgelerdeki nüfus dengesi bu politikanın sonucu olarak tartışmasız bir şekilde Yunanlıların lehine değişti. Yeni yerleşimcilere, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kabul edilen toprak reformu programının parçası olarak büyük malikanelerin bölünmesiyle elde edilen bir kısım arazi verildi. Eski Bulgar ve Türk mülkleri de kullanıldı. Önemli bir ihraç ürünü olarak tütün ekimini geliştirmek için uğraş verildi. Kırsala yerleşenlere ilaveten, Atina ve Pire yakınlarında sayısı 400 bini bulan büyük bir koloni kuruldu. Buralarda barınma, hıfzısıhha ve su kaynakları yönünden imkanlar kesinlikle yeterli değildi; halk barakalarda ve derme çatma binalarda yaşıyordu. Şehirlerde iş bulmak da zordu. Yunanistan'ın sanayileşmesi Trikoupis idaresinde başlamış olmasına ve iki savaş arası dönemde artmasına rağmen, hala oldukça sınırlıydı. 1940'ta sanayi, milli gelirin yüzde 18'ini oluşturuyor ve nüfusun sadece yüzde 15'ini istihdam ediyordu. Yeni göçmenlerin sanayi sektörüne dahil edilmesinin mümkün olmadığı ortadaydı. Ancak bazıları eski hünerlerini kullanabiliyordu. Ucuz işgücü kaynağının bolluğundan yararlanarak, küçük fabrikalar ya da atölyeler açtılar. Mülteciler, siyasi olarak çoğunlukla cumhuriyete sempati duyuyor; üzücü durumlarından kralı suçluyordu.

Savaştan sonra Yunan dış politikasındaki kuşkusuz en büyük hadise, Anadolu felaketiydi. Diğer meseleler daha önemsiz kalıyordu. Yunan hükümeti, büyük güçlerle ilişkilerinde, özellikle Yunanlıların ikamet ettiği Oniki Ada'daki işgali devam eden İtalya'yla anlaşmazlığa düştü. 1923'te İtalya'nm Korfu'yu işgal etmesi doğal olarak pek çok olumsuz duyguya yol açtı. Bulgaristan'la ilişkiler de kötüydü. Ekim 1925'te huduttaki bir hadise, iki Yunan subayının ölümüyle sonuçlandı. Yunan birlikleri misilleme olarak Bulgaristan'ı işgal etti; Milletler Cemiyeti'nin bir soruşturma komisyonu daha sonra bu olaydan do-

layı Yunanistan'ı 45 bin sterlin para cezasına çarptırdı. Ege limanlarının kullanımıyla ilgili olarak Yugoslavya'yla yürütülen müzakerelerin daha olumlu sonuçları oldu. Antlaşmalar en sonunda Yugoslavya'yı Selanik'te serbest bir limanın kullanımını vermek durumunda bıraktı. Venizelos, iktidar koltuğuna geri döndükten sonra, Yunanistan'ın İtalya, Yugoslavya ve Türkiye'yle ilişkilerini düzeltmek için girişimlerde bulundu. Ekim 1930'da, Ankara Antlaşması'nda, Yunanistan ve Türkiye mevcut toprak düzenlemesini tanıdı ve Doğu Akdeniz'de donanma eşitliğini kabul etti.

Öte yandan hem Venizelos'a, hem de cumhuriyetçi rejime yönelik eleştiriler artıyordu. Kraliyetçi güçler yine rağbet görmeye başlamıştı. Eylül 1932'de yapılan seçimlerde liberal ve halkçı partiler yaklaşık aynı oranda oy aldı. Venizelos çoğunluğu kaybettiğinden, yerine kısa bir süre Kraliyetçi Panagis Tsaldaris geçti. Ocak 1933'te Venizelos son hükümetini kurdu. Yunanistan'daki siyasi koşullar yine çok istikrarsızdı. Başka bir askeri darbe ve hükümetteki radikal bir değişim için gerekli zemin hazırdı.

Arnavutluk

Arnavutluk'un bağımsızlığı 1913'te tanınmasına rağmen, 1914'te savaşın çıkması komşu devletlerin istedikleri toprakları işgal etmesine imkan veren koşullar meydana getirdi. Sırbistan ve Karadağ, başlangıçta esasen kendi hudutlarının savunulmasıyla ilgilendi, fakat hala tarafsız olan Yunanistan ve İtalya hareket serbestliğine sahipti. Ekim ve Kasım 1914'te, Yunanistan Görice ve Ergiri de dahil olmak üzere Güney Arnavutluk'u işgal etti. Daha sonra Ocak 1916'da, Yunanistan meclisine bu bölgelerden vekiller seçildi. Nisan 1916'da bölge, kralın emriyle Yunanistan'a dahil edildi. İtalyanlar da aynı zamanda harekete geçti. Ekim 1914'te Sazan'ı; Aralık ayında da Avlonya limanını -Londra Antlaşması'na göre kendilerine verilecek olan toprakları- işgal ettiler. Haziran 1915'te Karadağ İşkodra'yı ele geçirdi; Sırbistan ise Tiran da dahil olmak üzere Orta Arnavutluk'a girdi. Bu iki devletin mağlup edilmesinden sonra, yerlerine ülkenin kuzey ve orta bölgesini ele geçiren Habsburg monarşisi geçti. Bu sırada, Selanik'teki Fransız kuvvetleri yetki dairelerini Görice'ye kadar genişletti. Habsburg birlikleri savaşın sonunda geri çekilince, galip güçlerin birlikleri bölgede kalmaya devam etti. İtalya durumdan yararlanmak için en iyi konumda olan devletti, ancak Fransız ve Sırp orduları da etkili olabilirdi.

Gizli antlaşmalarda, hatırlanacağı gibi, Arnavutluk büyük güçler arasında paylaştırılmış, İtalya himayesinde bir Arnavutluk devletinin kurulması için geride merkezdeki çok küçük bir kısım bırakılmıştı. Güçlerin çoğunluğu parçala-

mayı onaylamaya çok istekli olmasına rağmen, İtalya'yla Sırbistan arasındaki çatışmalar paylaşımı güçleştiriyordu. Sırbistan esas olarak Draç limanını ele geçirmek istiyordu; İtalya ise bütün ülkeye hakim olma arzusundaydı. Temmuz 1919'da, barış antlaşmalarının müzakereleri sırasında, İtalya Yunanistan'la antlaşmaya vardı. Yunanistan, Güney Arnavutluk ve Trakya'nın tamamı karşılığında, İtalya'nın Avlonya'daki taleplerini ve ülkenin geri kalanında İtalyan himayesinde bir devlet kurulmasını desteklemeyi kabul etti. Hem Fransız hem de İngiliz hükümetleri, İtalya'yı da ilgilendiren bir antlaşmanın parçası olarak Sırbistan'ın kuzey Arnavutluk'un bir bölümünü ilhak etmesine izin vermeye razıydı. Ancak bütün bu pazarlıklara Woodrow Wilson tarafından karşı çıkıldı.

Öte yandan Arnavutluk'taki durumun tehlikesi devam ediyordu. Ne ülke dahilinde kabul edilen tek bir otorite ne de bir sürgün hükümeti vardı. Ancak yurt dışındaki Arnavut topluluklar bu gelişmelerle aktif olarak ilgilenmeye devam ediyordu. Bir kez daha ulusal varlıklarına yönelik açık bir tehdit, Arnavutları kendilerini savunmak üzere harekete geçmek zorunda bıraktı. Bolşevik hükümetinin gizli antlaşmaları yayımlamasından sonra, liderler paylaşım antlaşmalarının ayrıntılarını öğrendiler. Bir direniş hareketinin örgütlenmesi zordu; çünkü İtalyan ordusu bölgenin büyük bölümünü işgal etmişti ve her türlü önemli siyasi faaliyet için ondan izin alınması gerekiyordu. Ancak İtalyanların bütün bölgeye hakim olma arzusunun aslında Arnavutların çabalarına yardımı oldu. İtalyanlar, kontrol altında tutabileceklerine inandıkları için ulusal meclisin devamını kabul etti.

Savaştan sonra elli vekilin hazır bulunduğu ilk meclis oturumu Aralık 1919'da Draç'ta başladı. Turhan Paşa önderliğinde yasama yetkilerine sahip bir senatosu bulunan bir hükümet kuruldu. Bu hükümet, büyük güçler karşısında Arnavutların menfaatlerini savunmak üzere Paris'e bir delege heyeti gönderdi. Draç'taki temsilcilerin İtalya'ya karşı takınılacak tavır konusundaki görüşleri farklı da olsa, hepsi esasen ülkeyi paylaşımdan kurtarmakla ilgileniyordu. Bundan dolayı ülkeleri parçalanmayacaksa İtalya himayesini, hatta idareci olarak İtalyan bir prensi bile kabul etmeye razıydılar. İtalyan yetkililer bu oturuma müdahale etmeseler de, meclisin idari yetkilere sahip olmasına da izin vermediler.

Öte yandan, Arnavut toprakları üzerindeki pazarlıklara ilişkin olarak Paris'ten gelen haberler büyük tepki yarattı ve İtalyan işgaline karşı muhalefet de aynı şekilde arttı. Ocak 1920'de, bu kez Luşye'de başka bir meclis oturumu yapıldı. Bu toplantı daha başarılıydı. Üyeleri hem Arnavutluk'un toprak bütünlüğünün korunması hem de İtalyan varlığının sona erdirilmesi taraftarıydı.

Delvineli Süleyman Bey liderliğinde istikrarlı bir hükmet kuruldu; Süleyman Bey başbakan oldu. Devletin geçici olarak dört üyeli Yüksek Konsey tarafından yönetilmesine ve yasama yetkisini otuz yedi temsilcisi olan bir Ulusal Konsey'in icra etmesine karar verildi. Şubat 1920'de bu hükümet Tiran'a taşındı ve burası bundan dolayı ulusal başkent oldu. Burada ilk Arnavutluk parlamentosu olan Ulusal Konsey Mart 1920'de toplandı. Başka bir delege heyeti de Paris'e gönderildi.

Arnavut yönetimi iktidara geldikten sonra, sıradaki sorun İtalyanları ülkeyi boşaltmaya mecbur etmekti. İtalya'da yapılan grev ve gösterilerin Arnavut davasına yardımı oldu. Bu sırada Ulusal Konsey, köylüleri İtalyan kuvvetlerine saldırmaya teşvik ediyordu. Haziran 1920'de, devletin kurulmasında önemli rol oynayan ve İtalya'yla işbirliği eden Esat Toptani Paris'te suikasta uğradı. İtalyan hükümeti, bu baskılar ve diğer güçlerin itirazları karşısında, Eylül ayında Arnavutluk ve Dalmaçya toprakları üzerindeki taleplerine ilişkin bir düzenlemeyi kabul etti. İstriya, Riyeka ve Zadar karşılığında iddialarından vazgeçti. İtalyan kuvvetleri Arnavutluk'tan çekildi ve sadece Sazan adası elde tutuldu. 1920'de Arnavutluk Fransa, İtalya ve Yugoslavya'nın protestolarına rağmen Milletler Cemiyeti'ne kabul edildi.

Bu antlaşmaya rağmen, devletin sınırları henüz emniyet altına alınmamıştı. Yugoslavya ve Yunanistan hala memnun değildi. En sonunda, Kasım 1921'de, başka bir büyükelçiler konferansı yapıldı; bu kez konferansa İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın temsilcileri katıldı. 1913'teki sınırların korunmasına ve Arnavutluk'un bağımsızlığının yine tasdik edilmesine rağmen, İtalyanların özel menfaati üstü kapalı olarak onaylandı. Ne olursa olsun Arnavutluk parçalanmaktan kurtulmuştu. Komşularıyla ilişkileri hiç de iyi değildi, fakat komşuları Arnavut topraklarının büyük kısmını ele geçirmeyi başaramamışlardı.

Bu meseleler çözüme kavuştuğuna göre, Arnavut liderler artık iç örgütlenme meselesine dönebilirdi. Ulusal bağımsızlık konusunda tam uzlaşma olmasına rağmen, kurulacak hükümetin yönetim şekli konusunda büyük ihtilaf vardı. İlk yapılması gereken, anayasa hazırlanması ve geçici bir yönetim kurulmasıydı. Bu noktada muhalif görüşleri temsil eden iki grup ortaya çıktı. Daha muhafazakar olan İlerici Parti'nin başında Şevket Verlaçi vardı. Güney bölgelerinin ve kuzey dağlarının menfaatlerini temsil ediyordu. Esas destekçileri mülk sahibi beyler ve aşiret reisleriydi. Bu parti, toprak reformuna karşıydı ve sosyal koşulların olduğu gibi kalmasını istiyordu. Rakibi Halk Partisi, onun da muhafazakar üyeleri olmasına rağmen, reform fikirlerine açıktı. Saflarında, o dönemden itibaren Arnavut siyasi hayatında çok etkili olacak iki adam, Rahip Fan S. Noli ve Ahmet Bey Zogu da vardı.

İlki Noli, reform yanlılarını temsil ediyordu. İlginç bir kariyeri olmuştu. 1882'de Trakya'da Ortodoks bir aileden doğan Noli, Yunan okullarına gitmişti. Atina'da yaşamış ve Mısır'da Yunanca öğretmenliği yaparken Arnavut ulusal hareketiyle tanışmıştı. Daha sonra ABD'ye giderek burada Harvard'dan mezun oldu. 1908'de Arnavut Ortodoks Kilisesi rahibi oldu. 1920'de Amerikalı Arnavutlar onu Luşye'deki ulusal meclise vekil seçti. Noli böylece ülkedeki siyasi hayata dair doğrudan çok az tecrübesi olduğu halde Arnavutluk'a geldi.

Zogu ise aksine egemen sınıfın bir üyesinin tipik geçmişine sahipti. 1895'te doğan Zogu, Orta Arnavutluk'taki Mati eyaletinin reisinin oğluydu. Ailesi Müslümandı ve Osmanlı hizmetinde sivrilmişti. Zogu, vekil olarak Luşye'deki meclis oturumuna katıldığı zaman yirmi dört yaşındaydı. Şubat 1920'de Delvineli Süleyman Bey hükümetinde içişleri bakanı oldu. Daha önceki aşiret liderleri gibi, onun da hizmetinde bir grup silahlı adam vardı. Etkili bağlantılara sahip, güçlü ve kararlı bir liderdi.

İlk seçimler Nisan 1921'de yapıldı. Bu tarihten 1924 yılına kadar ülke, hükümetteki sık değişikliklerle büyük bir iç istikrarsızlık dönemi yaşadı. Hem Noli hem de Zogu yüksek mevkilere geldi. Aralık 1921 Halk Partisi rejiminde, Zogu içişleri bakanı, Noli de dışişleri bakanıydı. Aralık 1922'de Zogu hem başbakan hem de içişleri bakanı görevlerine getirildi. Aynı dönemde Şevket Verlaçi'nin kızıyla nişanlandı ve böylece muhafazakar güçlerle ittifak etti. Öte yandan politikaları büyük düşmanlık uyandırmıştı: İstediklerini gerçekleştirmek için polise ve şiddetli tedbirlere başvurdu; beyler ve toprak sahipleriyle bağlantıları olduğu ortadaydı. Partisindeki ilerici unsurlar, tarım reformu ve anayasal bir meclisin toplanması için baskı yapıyordu. Bu görüşleri savunan Noli, Süleyman Bey ve diğerleri Halk Partisi'nden ayrılarak muhalif bir örgüt kurdu.

Aralık 1923'te yapılan seçimler Zogu'ya sadece oy çoğunluğu getirdi. Şubat ayında Verlaçi için istifa etti. Artık başbakan olmamasına ve politikalarına yönelik hoşnutsuzluk giderek büyümesine rağmen, Zogu hala hükümeti kontrol ediyordu. Esat Toptani'yi öldüren kişi ve ulusal kahraman olan Avni Rüstem suikastından Zogu'nun yandaşlarının sorumlu olduğuna inanıldığı zaman durum daha da şiddetlendi. Rüstem'in cenazesi büyük gösterilere sahne oldu. Mayıs ayında reformcular, köylülerin yardımıyla başarılı bir isyan düzenledi. Zogu ülkeden kaçtı ve Noli hükümet kurdu.

Noli idaresi Haziran'dan Aralık ayına kadar kısa bir dönem devam ettiğinden, kendisi politikalarını hayata geçirmek için yeterli vakit bulamadı. Yine de Batı tarzı bir anayasal hükümete zemin hazırlamaya çalıştı. Programında tarım reformu, siyasi özgürlük teminatı, sosyal hizmetlerin sağlanması, yabancı yatırımın teşviki ve İtalyan baskısına direniş yer alıyordu. Durumu çok zordu. Zo-

gu aleyhindeki isyana katılanların çoğu, ülkeye kapsamlı değişimlerin getirilmesini değil, sadece bu liderden kurtulmayı istiyordu. Bu sebeple iç muhalefet Noli'yi bazı konularda geri adım atmak zorunda bıraktı. Noli, sonradan bizzat, tarım meselesinde daha güçlü bir tavır almadığı için hata yaptığını söylüyordu: Köylülerin desteğini değilse de, toprak sahiplerinin güvenini kaybetmişti.[17] Ancak en büyük hatası, rejimi için askeri bir savunma gücü oluşturmamaktı.

Zogu böyle bir hataya düşmedi. Devrildikten sonra, Yugoslavya'ya gitti ve derhal bir paralı askeri birlik oluşturmaya koyuldu. Arnavut içişleri üzerinde etkili olma fırsatından memnun olan Yugoslav hükümeti ona yardım etti. Zogu böylece bin asker, Yugoslav kuvvetlerinden on altı subay ve Rusya mültecisi olup Bolşeviklere karşı General Wrangel'la birlikte savaşmış olan kırkı subaydan oluşan küçük bir ordu kurdu. Ayrıca Yugoslavya cephaneliklerinden de silah aldı.[18] Aralık ayında Arnavutluk'a saldırdı. Hükümet bu saldırıya karşı koyacak durumda değildi; Noli ve yandaşları ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Ocak 1925'te mecliste kalan üyeler Arnavutluk'u cumhuriyet ilan ettiler ve Zogu'yu da yedi yıl için cumhurbaşkanı seçtiler.

Aynı sıralarda ülkenin nihayet bir anayasası oldu; fakat bu anayasa Zogu'nun gücünü arttırmak amacıyla hazırlanmıştı. Zogu, cumhurbaşkanı olarak, bakanları atama ve görevden alma, yasa tasarılarını veto etme ve en önemli idari atamaları yapma yetkisine sahipti. İki kamaralı parlamentodaki senatonun on sekiz üyesinin üçte birini o atıyordu. Rejimi diktatörlük olmasına rağmen, Arnavutluk'a istikrarlı bir idare getirdi. Sonraki yıllarda ülke, başlıca kaygısı düzenin korunması olan son derece muhafazakar bir idare tarafından yönetildi. Hiçbir ciddi reform girişimi ve sivil özgürlük yoktu ve şiddetli bir sansür uygulanıyordu. Rejim toprak sahiplerinin, aşiret liderlerinin ve eski sistemin aynen devam etmesini isteyenlerin menfaatlerini temsil ediyordu.

Zogu, yeniden iktidara gelince, geçmişte çok tehlikeli olan iki devletle; Yugoslavya ve İtalya'yla uğraşmak zorunda kaldı. Yugoslav hükümeti Zogu'ya yardım ederken doğal olarak bunun karşılığını görmeyi ve rejiminde büyük nüfuz sahibi olmayı ummuştu. Fakat Zogu, bu baskıya karşı koymakta çok başarılı oldu. Temmuz 1925'te yapılan bir toprak düzenlemesinde, Arnavutluk hükümeti St. Naum ve Ohri Gölü'nü verdi; sınır tartışması böylece bir süreliğine sona erdi. İtalya'yla ilişkiler başka meselelerle ilgiliydi. Bütün küçük devletler gibi, Arnavutluk da büyük güçlerden bir hamiden faydalanabilirdi; hükümet de yabancı ekonomik desteğine muhtaçtı. Devletin başka bir seçeneği olmadığından, büyük bir İtalyan etkisi kabul edilmek zorunda kalındı. Böylece 1925 baharında, Roma'yla bir işbirliği politikası benimsendi.

Bundan sonra Arnavutluk yoğun ekonomik yardım aldı ve tabii, bu şekilde siyasi müdahaleyi kabul etti. İtalyan sermayedarlar para basmakla görevli olan Arnavutluk Ulusal Bankası'm kurdu. Banka daha sonra yol, köprü, liman gibi imar işlerini ve Zogu'nun sarayının masraflarını karşılamak için kredi veren, aynı zamanda da idareyi yürüten Arnavutluk Ekonomik Kalkınma Cemiyeti'ni (SVEA) kurdu. Kredi koşulları çok iyiydi; faiz masrafı düşüktü ya da hiç yoktu. Bu krediler aslında Zogu rejimine yapılan para yardımlarıydı.

Ekonomik nüfuz, İtalya'nın siyasi hakimiyetiyle paralel olarak artıyordu. Kasım 1926'da iki devlet bir dostluk antlaşması imzaladı. Bu antlaşmada İtalyan hükümeti, Arnavutluk'taki siyasi ve bölgesel statükoyu korumayı vadediyordu. Zogu'nun durumu böylece gerçekten garanti altına almdı. Bu dönemde İtalya'nın Yugoslavya'yla ilişkileri gergin olduğundan, antlaşma Belgrad'da şiddetli bir tepkiye yol açtı. Kasım 1927'de Yugoslavya Fransa'yla, kısmen İtalya'ya karşı bir antlaşma imzaladı. Buna cevaben, Kasım 1927'de, ikinci bir İtalyan-Arnavut ittifakı akdedildi. Savunma amaçlı bir ittifak olan bu antlaşma, yirmi yıllık bir süre için imzalanmıştı. Arnavutluk böylece hem ekonomik hem de dış politikada sıkı bir şekilde İtalya'ya bağlanıyordu. İtalya da silah ve askeri eğitmenler sağlıyor ve Avlonya limanı İtalyan donanmasına açılıyordu.

Zogu'nun bir arzusu daha vardı. Eylül 1928'de başka bir anayasal meclis kurdu ve bu meclis onu kral ilan etti. Aralık ayında yeni anayasa çıkarıldı. Yönetim teorik olarak sınırlı monarşiyse de, Zogu'nun yetkileri neredeyse sınırsızdı. Bütün kanunlar onun onayından geçmek zorundaydı ve bakanları o atıyordu. Yasama organı, elli altı üyelik tek bir yasama meclisinden meydana geliyordu. Zogu reform vaadinde bulunduğundan, bu yönde bazı tedbirler aldı. Osmanlı kanunlarının yerini Batı örnek alınarak çıkarılan yeni medeni, cezai ve ticari kanunnameler aldı. Ancak tarım reformu ya da büyük malikanelerin bölünmesi için hiçbir teşebbüste bulunulmadı. Yeterli bir eğitim sistemi temin etmek amacıyla da hiçbir uğraş verilmedi. Kralın desteğini alanlar sadece büyük toprak sahipleri, aşiret reisleri ve geleneksel siyasi liderlerdi; bu kimseler yerel otoritelerinin bozulmasını istemiyordu.

Zogu, yurt içindeki gücünü pekiştirirken, İtalya'yla ilişkilerindeki güçlüklerin arttığını gördü. İtalya'nın mali desteğine çok ihtiyacı vardı. 1931'de 100 milyon altın franklık bir borç aldı; bu borç fevkalade kolay koşullarda, yılda 10 milyon franklık taksitler halinde ödenecekti. 1932'de İtalyan hükümeti bu yardımın faturasını çıkardı; talepleri arasında artan ekonomik imtiyazlar, özellikle de bir gümrük birliği ve okullarda İtalyanca eğitimi ve İtalyan kolonicilerin ülkeye kabulü gibi, ülkedeki İtalyan hakimiyetini pekiştirecek tedbirler bulunuyordu. Zogu bu baskıya direnmek için ilk girişimde bulundu. İtalyan Kato-

lik okulları kapatıldı ve askeri danışmanlar ülkeden kovuldu. Yugoslavya ve Yunanistan'la ticari antlaşmalar imzalandı. Zogu, Fransa'nın desteğini almak için de beyhude bir teşebbüste bulundu; ancak Paris'in destek şartları Roma'nınkiler kadar ağırdı. Haziran 1934'te İtalyan donanması Draç'a uğradı. Hükümet bunu "nezaket" ziyareti olarak adlandırsa da, donanma kesinlikle davet edilmemişti. Bir yandan mali baskı uygulanıyordu: En sonunda, Zogu teslim olmak zorunda kaldı ve eski ilişkilere dönüldü. Kral parasını almaya devam etti, fakat gümrük birliği olmadı.

Arnavutluk hala pek çok bakımdan fevkalade gelişmemiş bir ülkeydi. Zogu pek çok şahsi düşman edinmişti ve kan davası geleneği hala yaşatılıyordu. Zogu bu yüzden her zaman suikast korkusuyla yaşamak zorundaydı. Ayrıca yurt içinde büyük muhalefet vardı ve sık sık, aralarında Ağustos 1935 tarihli ciddi Fieri isyanının da bulunduğu yerel ayaklanmalar meydana geliyordu. Zogu, 1935 yılında, yine bir reform programı vaadinde bulundu. Ekim ayında, reformların gerçekleştirilmesi amacıyla Mehdi Fraşeri önderliğinde yeni bir kabine kuruldu. Basına daha fazla özgürlük tanınması da dahil, bazı tavizler verildi. Rejim sadece bir yıl sürdü; Kasım 1926'da Koç Kota idaresinde yine muhafazakar bir hükümet iktidara geldi. Aynı dönemde İtalyan nüfuzu da arttı. İtalyan danışmanlar artık ordunun yanı sıra sivil idarede de mevki sahibiydi ve bazı İtalyan koloniciler ülkeye yerleşmişti. İtalya'nın nihai gayesi hala Arnavutluk'ta tam hakimiyet kurmaktı.

Arnavutluk'un iki savaş arası dönemdeki tarihi, kolaylıkla diğer Balkan devletlerinin tarihleriyle kıyaslanamaz. Geç gerçekleşen birleşmesi ve çalkantılı ilk yıllarından ötürü bu devlet, Prens Miloş'un Sırbistan'ına ya da 19. yüzyıl başındaki Karadağ'a benzer bir gelişme devresindeydi. Gelişmiş programlara sahip hiçbir gerçek siyasi parti yoktu. Geleneksel siyasi menfaatler hala çok iyi korunuyordu. Komşu devletlerin aksine, Arnavutluk'ta ne bir çiftçi ne de komünist hareketi vardı. Buna karşılık, 1945'ten sonraki hadiselerden dolayı, gerçekleşen zayıf komünist ve sosyalist faaliyetlerden ve Sovyetler Birliği'yle ilişkilerden bahsetmek mümkündür.

1920'lerde Arnavutluk, bir Komünist Partisi olmayan tek Balkan ülkesiydi. Aslında, Zogu'nun gelişinden sonra, hiçbir türden muhalefet partisi olmadı. Krala karşı örgütlenen girişimlerin hepsinin de üsleri yurt dışındaydı. İtalya Zogu'yu desteklemeye başladıktan sonra, göçmenlerin toplandığı en önemli merkez Avusturya oldu. Viyana'da, Fan S. Noli başkanlığında Ulusal Kurtuluş Komitesi, yani CONARE kuruldu. Cenevre'de bir gazete çıkaran bu grup, çok farklı görüşlere sahip insanları bir araya getiriyordu. Kendi içinde pek çok anlaşmazlık vardı ve Arnavutluk dahilindeki hadiselerde çok az etkisi oldu.

Diğer Balkan hükümetleri gibi Arnavutluk da Sovyet rejimini tanımaya çekiniyordu. Zogu, ilk bakanlığı sırasında, bu adımı atmaktan çekindi çünkü büyük güçlerin tepkisinden korkuyordu. Noli daha cesurdu; Haziran 1924'te hükümeti müzakerelere başladı. Aralık ayında Moskova'dan bir heyet geldi, fakat Arnavutluk'un bir Sovyet ve komünist üssü olmasından endişe eden İngiltere ve Yugoslavya'dan şiddetli protestolar vardı. Bu baskından dolayı, Noli, heyetin iki gün sonra ülkeden ayrılmasını istedi. Zogu döneminde hiçbir resmi ilişki olmadı.

Buna karşılık Sovyetler Birliği ve Komintern, Arnavutluk'un meseleleriyle ilgileniyordu. 1927'de Noli, Sovyetler Birliği'ne bir ziyarette bulundu ve görünüşe göre, Sovyetler'in bazı gayelerine yakınlık duyuyordu. Ancak 1930'da aktif siyasi hayattan çekildi ve ABD'ye dönerek dini görevine kaldığı yerden devam etti. CONARE'nin sol klikleri, diğer komünist partiler ve Komintern'le bazı bağlantılarını hiç koparmadı. 1930'da Komintern, Balkanlar'daki Arnavut bölgelerinde parti hücreleri kurmak üzere Ali Kelmendi'yi gönderdi; anlaşılan, bir kısmı da kuruldu. Diğer yerlerde olduğu gibi, komünist liderlerle üyeler esasen entelektüel ve alt ve orta sınıflardan çıkıyordu. Arnavutluk'ta ise sadece çok küçük bir işçi sınıf vardı. Özellikle de madenciler arasında, komünistlerin katıldığı bazı işçi örgütlenme faaliyetleri vardı. 1939'da hükümet, hareketi sindirerek liderleri tutuklamak için kararlı bir uğraş verdi.

BÜYÜK BUHRAN

Balkanlar için 1920'ler nispi bir barış dönemiydi. Bu on yıl, Büyük Buhran denilen ekonomik bir felaketle sona erdi. Bu krizin sonuçları düşünüldüğünden de büyüktür; Avrupa devletlerinin gelecekteki izleyecekleri yolu belirlemekte, daha önce anlattığımız ulusal ve uluslararası ihtilaflardan daha büyük bir rol oynamış bile olabilir. Savaşın sonunda bütün muharipler, bu felaketin yaşattığı muazzam kayıplardan sonra kendilerine gelebilmek için sakin bir döneme ihtiyaç duyuyordu; fakat 1926'da çoğu, savaştan önceki yıllardaki üretim seviyesine yeniden ulaşmıştı ve daha güzel bir gelecek umabiliyordu. Özellikle de Batı'da son derece iyimser bir bakış vardı. Yeni teknolojik ilerlemeler ve daha etkin sınai örgütlenme sistemleri herkese daha iyi bir hayat vaat ediyordu. Maalesef, bu umut ve güven dönemi kısa sürecekti. Ekim 1929'da ABD'de borsanın çökmesi, uzun bir kriz döneminin başlangıcını haber veriyordu. Avrupa'da ekonomik koşullar 1933'e kadar kötüleşti. İyileşme yavaştı; 1929'daki istikrarlı koşullara ve sınai seviyeye ancak 1936'da ulaşılabildi.

Buhranın ilk etkileri fiyatlardaki ani düşüş ve üretimin düşmesinde görüldü. Sınai üretim endeksleri sorunun boyutunu göstermektedir. 1929 yılı 100 olarak alınırsa, 1932'de sanayi üretimi İngiltere'de 84'e, Fransa'da 72'ye, İtalya'da 67'ye ve Almanya ile ABD'de 53'e düşmüştü. Bu felaketin sonucu geniş çaplı işsizlik oldu; bu durumun en şiddetli etkileriyle hissedildiği ABD'de 15 milyon kişi işsiz kalırken, Almanya'daki rakam 5 ila 6 milyondu. Sanayi ülkelerindeki koşullar kötü olmasına rağmen, tarıma dayalı bölgelerde durum daha da kötüydü. Gıda ve hammadde fiyatları yüzde 50 oranında düşmüştü.[19]

Balkan devletleri esasen tarım ürünleri ve hammadde üreticileri olduklarından ekonomilerinin temelden sarsıldığını gördüler. Fiyatlardaki düşüş 1929'da başladı. 1932-1933'te pek çok tahılın fiyatı, 1929'daki fiyatlarının üçte biri ila yarısına inmişti. Buhran yıllarında zirai gelirin Romanya'da yüzde 57.6, Bulgaristan'da da yüzde 51.8 oranında azaldığı tahmin edilmektedir.[20] Köylülerin borçluluk seviyesinin yüksekliğinden ve bu nüfusun çoğunluğunun zar zor geçinir durumda olduğundan bahsetmiştik. Tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşle birlikte, köylüler artık ne vergilerini ne de borçlarını ödeyebiliyordu. Tarım ve sanayi ürünlerinin değerleri arasındaki büyüyen uçurumdan da olumsuz etkileniyorlardı. Yarımadanın köylü çoğunluğu böylece giderek kötüleşen bir durumla karşı karşıyaydı.

Balkan hükümetleri, bu felaket karşısında bazı girişimlerde bulundu. Başlıca girişimleri, köylüden dünya seviyesinin epey üzerinde fiyatlardan tahıl satın alan devlet kuruluşları kurmak oldu. Bu tedbirler kısa vadede faydalı olduysa da, Balkan zirai sisteminin temel sorunlarını çözmedi. Ekonomik kriz, hükümetlerin hala çözemedikleri muazzam sorunları iyice açığa çıkardı. Ulusal rejimler kurulmuş ve bir azınlık tarafından tatmin edici bir şehir yaşam standardına erişilmiş olmasına rağmen, nüfusun büyük çoğunluğu bu kitapta ele alınan dönemde pek değişmeyen maddi koşullarda yaşıyordu. 1930'larla 1940'ların -ağır bunalımın ve devrim niteliğinde değişimlerin meydana geldiği yirmi yılın- hadiselerine geçmeden önce, geleneksel köylü hayat tarzına göz atmak iyi olacaktır. Sonraki yarım asırda hayat tarzı tamamen değişecek olan topluluk, bu topluluktu.

GELENEKSEL KÖYLÜ HAYATI

Köylülerin durumunu daha önce incelediysek de, esasen bunların ikamet ettiği toprakların siyasi statüsünü değiştiren büyük hadiseler -savaşlar, devrimler ve felaketler- üzerinde durduk. Hayatlarının yüzyıllar boyunca, özellikle de köy ve aile ilişkilerinde nispeten değişmeden kalan yönleriyle fazla ilgilen-

medik. Bütün Balkanlar için geçerli genellemeler sunmak zorsa da, burada köylü hayatının maddi koşullarını özetlemeye ve aile ile köy ilişkilerini kısaca yorumlamaya çalışacağız.

Balkan köylüleri, yerleşim tarzları çeşitli bölgelerde farklılık gösteren köy toplulukları halinde yaşıyordu. Bazı bölgelerde evler anayol hattını izliyor, bazılarında da bir merkezden yayılan yan sokaklara dağılıyordu. Bazı yerlerde evler, geniş bir mesafeye yayılıyor ve etraflarında ev sahiplerinin tarla ve bahçeleri bulunuyordu. Köy merkezi, nüfusun büyüklüğüne bağlı olarak, hanlar, kahvehaneler, dükkanlar ve zanaatkar atölyelerinin yanı sıra, kilise, idare binaları ve okulu içeriyordu. Bu fakir toplumda dükkanlarda genellikle az bir mal bulunuyordu ve bu dükkanlar, şeker ve kahve gibi sömürge ürünleri ile köylü ailesinin kendisi üretemediği az sayıdaki malın satışına tahsis edilmişti. Zanaatkarlar da aynı şekilde hüner gerektiren hizmetleri ya da köylü çiftçinin sahip olmadığı teçhizatı sağlıyordu; bu grupta terziler, marangozlar, duvarcılar ve demirciler yer alıyordu.

Evler yörede bulunan malzemelerden inşa ediliyordu. Böylece ağaç ya da taştan inşa edilebiliyorlardı; fakat genellikle güneşte kurutulan çamur veya kil tuğlalardan yapılıyor, sonra da muhtemelen badana ediliyordu. Damlar samanla ya da kiremitle kaplanıyor veya taştan yapılıyordu. Köylü evleri Batı standartlarına göre çok kötüydü. Ortalama bir evin sadece iki odası vardı: Müşterek bir oda ve yemek pişirilen bir ikincisi. Bazı evlerde üstü kapalı bir sundurma bulunuyordu. Bir çiftlikte elbette hayvanlarla tavukların barınması ve tarla araç gerecinin konulması için ek ahırlar ya da barakalar da bulunurdu. Aile fertleri de tali binalarda kalıyordu. Daracık görünen yerlerde çok sayıda insan yaşıyordu; bu durumun orta sınıf evlerinde de yaygın görülen bir durum olduğu belirtilmelidir. Mobilyalar da pek basitti; fakat elbette şartlar, ailenin servetine ve bölgedeki geleneklere göre büyük farklılık gösteriyordu. Fakir ailelerin sadece bir sehpa ile birkaç kanepesi olabiliyordu; bu ailelerin fertleri yerde kilimler üzerinde uyuyordu. Zengin komşuları ise normal yataklar, masalar ve sandıklara sahip olabiliyordu. Evleri ayrıca halılar, yastıklar ve kadınların yaptığı işlemeler süslüyordu. Daha şanslı olanlar için bile koşullar -en azından Batı standartlarına göre değerlendirildiğinde- son derece kötüydü. 1920'lerde yazan bir gözlemci, oldukça zengin bir evi anlatıyor:

> Manastır yakınlarındaki Capari köyünde, çatısı kiremit döşeli ve üst katı olan, yeni bir kagir eve rastladım. Zemin katta yerleri tahta döşeli, yatak, masalar, sandalyeler ve bir sobayla döşenmiş bir mutfak-oturma odası vardı. Birinci katta, ***hodnik*** yani geniş koridor, bağlantılı dört odaya açılıyordu; bu odalar yataklar, masa ve sandalyelerin bulunduğu üç yatak odası ve kasabalarda olduğu gibi, kağıt kaplı duvarları, yeşil koltukları, duvar kenarlarına dizilmiş sı-

radan bükme ağaçtan sandalyeleri, duvarlarda tablo ve fotoğrafları ve üstünde biblolar bulunan yuvarlak bir salon masası olan bir "*slava* odası" yani en iyi cinsten bir salondan müteşekkildi. Yine de bu çok "modern" evde *nuznik* (tuvalet) yoktu ve uyuma düzeni hala gelişmemişti. Trajko (42) ve karısı Malina (42), dört oğullarıyla (16-2) ve bir kızlarıyla (9) birlikte tek bir odada kalıyordu. Ağabeyi Anamçe (52) ise, karısı Donka (52), iki oğulları (12 ve 8) ve kızları (10) başka bir odada kalıyorlardı.[21]

Aynı yazar ayrıca köylülerle hayvanların, "24'e 17 veya 28'e 18 ayak" ölçülerindeki tek bir odayı paylaştıkları, son derece ilkel barınma koşullarını da anlatmaktadır:

> Böyle bir ahır-odada köy çobanı Djorje (45), karısı Stojanka (30) ve dört yaşındaki çocukları ateşin etrafında uyurken, bir çift öküzleri, eşekleri, domuzları ve tavukları ahırın yarısında kalıyordu. Böyle başka bir konutta, 75 yaşında bir dul olan Velika..., on çocuktan hayatta kalan teki olan oğlu Stojan (28), karısı Dosta (28) ve 5 yaşındaki küçük oğulları Atanas ile altı haftalık kızları Cona yaşıyordu. Yaşlı anne ateşin bir yanında, oğlu ve ailesi öbür yanında uyuyordu. Koyunları, keçileri, öküzleri ve tavukları da ahır kısmında kalıyordu. Bunun gibi başka bir çatı altında Joza (65), karısı Menka (62) ve hayatta kalan iki oğulları; büyüğü Milan (25), karısı Bozana (30), iki küçük oğulları Aleksije ve Risto (9 ve 7) ile iki yaşındaki kızları Puana ve küçüğü, bekar olan oğul Marko (19) yaşıyordu. Ahır kısmında otuz koyun samanlar üzerinde; bir öküz ve eşek de alçak bir bölme duvarın gerisinde uyuyordu.[22]

Gıdaya gelince, mevsimlik tercih ediliyordu ve tabii, ekseriya ailenin yetiştirebildikleriyle sınırlıydı. Bütün yıl için temel yiyecekler ekmek, mısır unu, fasulye, soğan, sarımsak, biber ve kabaktı. Bunlara yöredeki meyve bahçeleri ve bostanların ürünleri ekleniyordu; bunlar arasında çeşitli sebzeler ve elma, armut, şeftali, kiraz ve erik gibi meyveler bulunuyordu. Çok değerli olan erikten slivovica, yani sert bir kanyak yapılıyordu. Et pahalı olduğundan oldukça az bulunuyordu. Ancak kümes hayvanları (tavuk, ördek ve kaz), inek, keçi, domuz ve koyun, hepsi de yetiştiriliyordu; koyundan hem et hem yün sağlanıyordu. Ortalama bir aile çok az yiyecek satın alıyordu; aldıkları genellikle şeker, kahve ve tuz gibi evde üretilemeyen şeylerdi.

1930'larda giyim geçiş dönemindeydi. Diğer yerlerde olduğu gibi, pek çok insan hazır ürünleri tercih ediyordu. Elbette, geleneksel olarak giysiler evde hazırlanıyordu. Yün, pamuk veya kenevir eğirmek ve dokumak, ailedeki kadınların en önemli sorumluluklarındandı; o zamanlar bazı erkek kıyafetleri köy terzisi tarafından yapılsa da, giysiler evde biçilip dikiliyordu. Giyim tarzları gele-

nekseldi, ancak hazır iplik ve kumaş yaygınlaştıkça ve giderek daha çok kişi Avrupa tarzlarının farkına vardıkça, köy elbiseleri de yavaş yavaş değişti. Mümkün olan yerlerde, insanlar daha modern -genellikle daha pratik ve rahat- olarak gördükleri giysileri benimsiyorlardı.

Ortalama bir ailenin konut, giysi ve gıdası böylece ekserisi kendi kendine yeten bir çiftçi nüfusunun hayatını yansıtıyordu. Bu insanların düşük geliri, bu standartları zorunlu kılıyordu. Tahminlere göre, 1925'ten 1930'a kadar, ortalama yıllık gelir ABD'de 1368 dolar iken; Romanya'da 243 dolar, Bulgaristan'da 284 dolar, Yugoslavya'da 330 dolar ve Yunanistan'da 397 dolardı. Vergiler ve başka birkaç ihtiyaç için elbette nakit para gerekiyordu; mamul mallardan veya çiftlik dışında yetiştirilen gıdadan az bir miktar para artıyordu. Ancak bu rakamlar değerlendirilirken, fiyatların da düşük olduğu unutulmamalıdır. 1937'de Sofya yakınlarındaki bir köyde bir çift koyun 3.60 dolara, bir boğa 25 ila 35 dolara, bir inek 35 ila 45 dolara ve bir at 12 ila 60 dolara satılıyordu.[23]

Yıllar boyunca değişmeden kalan bu hayat şartlarına, daha önce bahsettiğimiz çalkantılı dönemlerde toplumu korumaya yarayan bir sosyal örgütlenme ve dünyaya yönelik bir tavır eşlik ediyordu. Hangi siyasi otorite hakim olursa olsun, köylülerin kendilerine destek olan ve menfaatlerini koruyan aile ve köy bağları vardı. Köylü çiftçi için hayat, işlediği toprak, ailesi ve köyü üzerinde odaklanıyordu.

Toprak ve toprak sahipliği özel bir önem taşıyordu. Bir ailenin itibarı ve şerefi ekseriya bu standarda göre belirleniyordu. Fazladan para olduğu zaman, yeni topraklar ediniliyordu. Toprakla duygusal bir bağ da vardı:

> Bu dağınık tarlalarda hayat .... zor ve meşakkatliydi, fakat köylü için, tarlaların olmadığı bir hayat yaşanmaya değmezdi; çünkü bu küçük arazilerde çocukları kendisinin itinalı bakımıyla büyüyordu. Toprak onun yoldaşı ve dostuydu; çünkü onunla, yastık yerine bir pelerin, battaniye yerine de çiylerle, yıldızlı bir yaz gecesinin düşüncelerini ve rüyalarını paylaşıyordu. Köylü için toprak, bankadaki paradan, masadaki yemekten daha değerliydi; toprak onun için hayatın kendisiydi.[24]

Önceki bölümlerde toprağa yönelik bu tutumun köylünün siyasi ve ekonomik görüşlerini nasıl etkilediğini gördük. Köylü, her krizde kurtuluşunu daha fazla toprak edinmekte görüyordu. Sahip olduğu mülkü daha iyi kullanmaya -yani yoğun tarım metotlarını geliştirmeye- değil; şahsi mülklerini arttırmaya önem veriyordu. 1930'larda bu mücadele adeta umutsuz hale gelmişti. İki savaş arası dönemdeki reformlarda büyük malikanelerin çoğunun bölünmesi ve kırsal nüfusta devam eden artışla birlikte, her geçen gün daha çok insana daha az arazi düşüyordu.

Balkan halkının çoğunluğu için, en güçlü sadakat ve bağlılık gerektiren kurum ülke ya da cemaat değil, aileydi. İki dünya savaşı arasındaki dönemde, Balkanlar'ın büyük bölümünde standart kurum, genellikle üç nesli -büyükanne ve büyükbaba, anne-baba ve çocuklar- bir arada barındıran aile çiftliğiydi. Bazı farklılıklar görülse de, temel ilişkiler, yarımadanın tamamında son derece benzerdi. Aile içinde kabul gören bir hiyerarşi ve işbölümü vardı. Ataerkil standartlara göre, bütün erkekler kadınlardan daha fazla otoriteye sahipti; aynı cinsiyet dahilinde ise konumu genellikle yaş belirliyordu. Anne-babalar çocukları üzerinde tam kontrol ve sorumluluğa sahipti. Gündelik çalışma şartlarında, işler paylaşılıyordu. Genelde erkekler, tarlalardaki ağır işlerden ve at, öküz ve koyun gibi büyük hayvanların bakımından sorumluydu. Aynı zamanda avcı ve ailenin savunucularıydı. Kadınlar ise tarlaların ekilmesi ve kümes hayvanlarıyla domuzlar gibi küçük hayvanların bakımı gibi daha hafif çiftlik işlerini üstlenmişti. Ayrıca sebze de yetiştiriyorlardı. Kadınların ailedeki temel sorumluluğu ev halkıyla ilgilenmekti. Çocuk yetiştiriyor, hasta ve yaşlılara bakıyorlardı. Ev işleri ekseriya ağırdı. Elektrik olmadığı gibi, su ve yakıt da önemli bir sorun teşkil edebiliyordu. Suyun, bazen epey uzak mesafelerden, bir kuyudan, pınardan, nehirden veya başka bir kaynaktan taşınması gerekiyordu. Kadınlarla çocuklar esas su taşıyıcıları olsa da, odunun toplanıp kesilmesiyle erkek, kadın, çocuk, hep birden ilgileniyordu. Yani Balkanlar'daki aile hayatı, bütün hudut bölgelerinden ya da fakir yerlerdekinden pek farklı değildi. Ortalama bir ailenin vaktinin çoğunu sadece hayatta kalmak için gerekli olan birkaç iş alıyordu.

Bir erkek, karısı ve çocuklarının, bazen büyükbabanın da dahil olarak çalıştığı aile çiftliği çok yaygın olmasına rağmen, başka düzenler de mevcuttu. Elbette, esasen başkalarının mülkünün bakımında çalışan tarla işçileri, çobanlar ve mevsimlik işçilerden oluşan büyük bir nüfus da vardı. Güney Slav topraklarında, bir süre *zadruga* adı verilen başka bir kurum, yaygın zirai örgütlenme biçimi oldu. Bu geniş aile çiftliği, ailenin erkek fertlerinin babalarının toprağını asla terk etmemesi ilkesine dayanıyordu. Bunun yerine, bu erkekler ve eşleri araziyi işbirliğiyle ekip biçiyorlardı. Giysiler ve birkaç özel eşya dışında, hiçbir özel mülk yoktu. Teorik olarak, bütün erkekler çiftliğe ilişkin bütün genel kararlarda eşit hak sahibiydi. Esas otorite, grubun seçtiği bir aile büyüğüne aitti. Arazideki işler yine yaş ve cinsiyete göre bölüşülüyordu. Bu örgütlenme, geçim sağlamaya yönelik çiftçilikle uğraşılan ilkel bölgelere çok uygundu. 19. yüzyıl sonunda, nispeten zengin yörelerde zadrugaların çoğunluğu parçalanmıştı, fakat bazıları 1930'larda hala ayaktaydı.

Balkanlar'da her yerde, aile fertlerini korumak ve beslemek amacıyla geliştirilmiş aile ilişkileri sıkıydı. Birey her şeyden önce bir aile ferdi olarak görülü-

yordu; suç işleyen ya da şerefi lekelenen bir kişinin ailesi de aynı şekilde lekeleniyordu. Bir yabancı, bir akrabaya zarar verecek olursa, şerefi aileyi bu zararın tazminine çalışmaya mecbur ediyordu. En ilkel bölgelerde yaygın olan kan davası, bu müşterek yükümlülüğün uç bir şekliydi. Bu durumda, evlilik ciddi bir meseleydi ve genellikle bütün olarak ailenin maddi menfaatlerini düşünen anne-babaların karar verdiği bir konuydu. Bir kız evlenirken fiilen kendi ailesini bırakarak kocasının ailesine giriyordu. Birbirine yakın yaşama şartları ve geleneksel ailevi yükümlülükler pek çok sürtüşmeye sebep oluyordu. Yeni evlenen kadınlarla kayınvalideleri arasındaki sorunlar evliliklerdeki en önemli zorluklar olarak görülüyordu. Başka kurumlar, özellikle vaftiz analık veya babalık kurumuyla da, ailelerle bireyler arasındaki sıkı bağlar tesis ediliyordu. Birçok Balkan çocuğuna doğarken bir vaftiz babası tayin ediliyordu; vaftiz baba teorik olarak vesayeti altındaki bu çocuğun mutluluğundan sorumluydu. Bazı bölgelerde, özellikle de Yunanistan'da, seçkin bir yerel liderin sayısız vaftiz çocuğu olabiliyordu; aileler bu kişinin adaylığını desteklerken, o da devlete karşı ailelerin menfaatlerini savunuyordu. Tabii, bütün bu ilişkiler pratiğe yönelik bir amaca hizmet ediyordu ve tehlike zamanlarında ve despot siyasi otoritelere karşı aileyi savunmak gayesiyle benimsenmişlerdi.

Ailelerden sonra ikinci sırada, köylüler köy cemaatlerine bağımlıydı. Balkan tarihinin büyük bölümünde, ülkeyi hangi yabancı otorite yönetirse yönetsin, yörenin ileri gelenleri bölgelerinin idaresinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı sisteminde bunların ne kadar önemli olduğunu görmüştük. Merkezi ulusal rejimlerin kurulmasından sonra da, bu kimseler hala itibar ve otoritelerini büyük ölçüde koruyorlardı; sık sık merkezi bürokrasinin haris memurlarına karşı yöre sakinlerini bu itibar ve otoriteleri sayesinde koruyabiliyorlardı. Ulusal liderlerin propagandaya yönelik bütün uğraşlarına rağmen, pek çok köylüde büyük şehirlere ve temsilcilerine karşı derin bir güvensizlik duygusu devam ediyordu; bu köylülere göre bunlar büyük bir tehlikeyi temsil ediyordu. Mesela, devlet memurları vergi ve ordu için asker talep ediyordu ve şimdiye kadar bu fedakarlıklar karşılığında çok az şey vermişlerdi.

Köy, elbette nüfusun müşterek merkeziydi. Köyün kalbi ise genelde kilisesiydi. Ortodoks, Katolik veya Müslüman olsunlar, dini kurumlarla din adamlarının bu kırsal toplumlarda oynadığı rolün önemini tespit zordur. Bir rahip bir insanın hayatındaki bütün önemli olaylarda -doğum, evlilik ve en önemlisi ölüm- hazır bulunuyordu. Tarım takvimi kutsal günlere göre belirleniyordu. Dini doktrin, hayatı ve bireyin hayattaki rolünü açıklıyordu. Muhafazakar ve kaderci bu doktrin, genellikle zor koşulları kabullenme ve yerleşik uygulamaları değiştirmeyi reddetme arzusunu aşılıyordu. Ne kadar kötü olursa olsun, var olanların öyle veya böyle Tanrı'nın takdiri olduğu ve hastalık, ölüm, savaş,

sel ve kıtlık gibi doğal afetlerin öyle veya böyle insanların günahlarına karşılık adil bir ceza olduğu şeklindeki yaklaşım hakimdi. Kiliseler ayrıca, özellikle de cinsi ve evlilik münasebetlerinde çok katı bir ahlaki davranış yasası uyguluyordu. Bu kurallar da yabancı işgaline, doğal salgınlara ve diğer felaketlere karşı savunmasız olan nüfusu korumayı amaçlıyordu.

Okuyucu, bu yüzeysel tasvirden Balkanlar'daki tarımsal koşullar ne kadar ilkel olsa da, sanayileşmemiş diğer bölgelerdeki mevcut koşullara çok benzediği sonucunu çıkarabilir. Yabancı gözlemciler Balkan köylülerinin durumunu çok kez Batı şehirlerindeki orta sınıf hayatıyla karşılaştırmıştır. Durum ne kadar zor olursa olsun, Balkan köylü çiftçileri diğer bölgelerdeki, mesela İrlanda, İskoçya ve Amerika'nın kırsal bölgelerindeki çiftçilerden çok daha kötü durumda değildi. Üstelik geleneksel hayat sistemi 1930'larda çoktan ciddi zayıflıklar göstermeye başlamıştı; aslında 1945'ten sonra hızlanacak olan bütün bu süreçler kırsal toplumu etkilemeye başlayalı çok olmuştu. En önemlisi de dış dünyanın köy hayatına tecavüzünün artmasıydı. Genç erkekler orduda görev yapmak için ailelerini bırakmak zorunda kalıyordu; pek çoğu evden ayrılıp iş bulmaya mecbur oluyordu. Bazıları, özellikle de Yunanistan'da, göç ediyor, fakat aileleriyle teması koparmıyordu. Bunlardan başka, ulusal hükümetler kırsal nüfuslarıyla daha çok ilgilenmeye başladı. Okullar, elbette, fikir alışverişi ve başka yerleri öğrenmek konusunda fevkalade önemli bir araçtı. Verilen uğraşların yetersiz kaldığı görülse de, devlet bazı sosyal hizmetleri sağlamaya başladı. Maalesef, dünyanın durumu bu yarımadaya, yeni kurumlar ve ilişkilerin barışçı bir şekilde geliştirilmesi fırsatını vermeyecekti.

SONUÇ

Savaştan sonraki yıllarda, görüldüğü gibi, durumu emsalsiz olan Arnavutluk hariç Balkan devletleri pek çok benzer sorunla karşılaştı. Hepsi de şu veya bu şekilde azınlıklara muamelenin yanı sıra, yeni topraklardaki yurttaşların bütünleştirilmesiyle ilgili meselelerle uğraşmak zorunda kaldı. Barış antlaşmalarında toprak kaybeden Bulgaristan'ın bile Makedonya sorunu vardı. Buna ilaveten, her devlet toplumun tamamına oy hakkı tanınmasının iç siyasi sonuçlarını çözmek durumunda kaldı. Savaşın zorlukları ve bu dönemde devrimci ideolojilerin yaygınlığından dolayı, hiçbir devlet daha önceki sınırlı oy hakkını devam ettiremezdi. Gördüğümüz gibi, bu girişimler, geleneksel grupların hakimiyetine meydan okuyan Çiftçi ve komünist partilerini ön plana çıkardı; ancak bu gruplar her şeye rağmen güçlerini muhafaza edeceklerdi. Sağ eğilim sonraki on yılda da devam edecekti.

NOTLAR

1 Michael Boro Petrovich, *A History of Modern Serbia, 1804-1918,* 2 cilt (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1976), c. II, s. 642.
2 Petrovich, *History of Modern Serbia, c.* II, s. 644.
3 Joseph Rothschild, *East Central Europe Between the Two World Wars,* Cilt IX, Peter F. Sugar ve Donald W. Treadgold ed., *A History of East Central Europe* (Seattle: University of Washington Press, 1974), s. 215.
4 Rothschild, *East Central Europe,* s. 202, 203.
5 Wayne S. Vucinich, "Interwar Yugoslavia", Wayne S. Vucinich ed., *Contemporary Yugoslavia Twenty Years of Socialist Experiment* (Berkeley, University of California Press, 1969), s. 10-11.
6 Vladko Macek, *In the Struggle for Freedom* (University Park: Pennsylvania State University Press, 1957), s. 93-94.
7 Jozo Tomasevich, *Peasants, Politics and Economic Change In Yugoslavia* (Stanford, California: Stanford University Press, 1955), s. 368-369.
8 Rothschild, *East Central Europe,* s. 226.
9 Rothschild, *East Central Europe,* s. 284.
10 Rothschild, *East Central Europe,* s. 289.
11 L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453* (New York: Rinehart, 1958), s. 691.
12 John D. Bell, *Peasants in Power: Alexander Stamboliyski and the Bulgarian Agrarian National Union, 1899-1923* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1977), s. 188, 194.
13 Bell, *Peasants in Power,* s. 160.
14 Bell, *Peasants in Power,* s. 160.
15 D. George Kousoulas, *Modern Greece: Profile of a Nation* (New York: Scribner's, 1974), s. 124, 125.
16 Stavrianos, *The Balkans since 1953,* s. 663.
17 Stefanaq Pollo ve Arben Puto, *Historie de l'Albanie des origines à nos jours* (Roanne: Éditions Horvath, tarihsiz), s. 227.
18 Stavrianos, *The Balkans since 1453,* s. 720.
19 Bkz. Raymond J. Sontag, *A Broken World, 1919-1939* (New York: Harper & Row, 1971), s. 202, 203.
20 Iván T. Berend ve György Ránki, *Economic Development in East-Central Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (New York: Columbia University Press, 1974), s. 244-245.
21 Olive Lodge, *Peasant Life in Jugoslavia* (Londra: Seeley, Service, tarihsiz), s. 66-67.
22 Lodge, *Peasant Life in Jugoslavia,* s. 67, 68.
23 Irwin T. Sanders, *Balkan Village* (Lexington: University of Kentucky Press, 1949), s. 104.
24 Sanders, *Balkan Village,* s. 49.

..... BÖLÜM 6 .....

Balkan Otoriter Rejimleri: İkinci Dünya Savaşı'nın Çıkışı

I. DÜNYA Savaşı ve sonrasındaki ihtilafların neden olduğu büyük sorunları çözmek için verilen uğraşlara rağmen, 1930'larda gerek iç gerek dış ilişkilerde tekrarlanan krizler başarı sağlanmasına pek imkan vermedi. Büyük Buhran'ın yankılarından ve Avrupa diktatörlüklerinin nüfuzunun artmasından bütün Balkan devletlerinin iç politikaları derinden etkilendi. Dış ilişkilerde Sovyetler Birliği'nin Avrupa meselelerinde aktif bir politika benimsemesi ve Almanya'da militan revizyonist bir programa sahip olan Nasyonel Sosyalist rejimin kurulması, Balkan hükümetlerini, tavırlarını büyük güçlerin değişen ilişkilerine uydurmak zorunda bıraktı. 1939'da uluslararası durum o kadar bozulmuştu ki bütün devletler, önceki felaketin sona ermesinden daha yirmi yıl sonra Avrupa'nm yeniden savaşın içine çekileceği ihtimalini göğüslemek zorunda idi.

SOVYET VE ALMAN NÜFUZUNUN ARTMASI

Fransa ve İtalya'nın Doğu Avrupa diplomasisinde 1920'lerde oynadığı hakim rol, büyük ölçüde Rusya'daki devrimin ve Almanya'nın yenilmesinin yarattığı anormal durumun sonucu idi. Bu darbelerin atlatılması ve Habsburg İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte, bu iki devlet, büyük nüfusları ve stratejik konumlarından dolayı, Baltık'tan Akdeniz'e kadar uzanan on üç küçük ülke -Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve Türkiye- üzerinde büyük bir nüfuz kullanacak durumdaydı. Güçler dengesinde savaş ve toprak düzenlemelerinden kaynaklanan köklü değişim uzun vadede ne Almanya ne de Sovyetler Birliği için memnun ediciydi; fakat iki devletin de harekete

geçmeden önce geçmişin büyük karışıklıklarını atlatmak için zamana ihtiyaçları vardı. Barış antlaşmalarının hükümlerini değiştirmek istediklerinden, bu iki devletin revizyonist kampın diğer üyeleriyle -İtalya, Macaristan, Avusturya ve Bulgaristan- ortak menfaatleri vardı.

Teorik olarak savaş sonrası sınırlar ulusların kendi kaderine kendilerinin karar vermesi ilkesine dayansa da, bu ilkenin uygulaması, gördüğümüz gibi, çok şüpheliydi ve esasen galip güçlerin lehine idi. Almanya ve Sovyetler Birliği, özellikle Polonya devletinin yeniden kurulmasında, gerçekten de başka bir milliyete ait bölgelerden mahrum bırakılmıştı; fakat aynı zamanda kendi halklarından milyonlarca insanın yaşadığı toprakları da kaybetmişlerdi. 1 milyondan fazla Alman Polonya'ya bırakılmıştı; Fransa'ya verilen Alsace-Lorraine'de 1910 yılında Almanca konuşan 1.634.260 insan varken, sadece 204.262 Fransız bulunuyordu. Fransızların ısrarı, 6 milyon Alman Avusturyalının Almanya'yla birleşmeye yönelik şiddetle dile getirilen arzusunu bastırmıştı. Aynı şekilde, daha önce Habsburg vatandaşı olup sınıra yakın bölgelerde yaşayan 3 milyondan fazla Bohemyalı Alman da Çekoslovakya'ya katıldı. Sovyetler Birliği'nin de toprakla ilgili benzer şikayetleri vardı. Barışta, Baltık devletleri, Polonya toprakları ve Besarabya; yani Ukraynalı ve Beyaz Rus sakinlerden oluşan bir azınlığı barındıran bölgeler alındı. Üstelik gelecekte Sovyet rejimi, selefi çarlığa benzer bir politika benimseyecekti: Bir zamanlar Rus devletinin elinde olan bir topraktan gelecekte kesinlikle vazgeçilmemelidir.

Almanya ve Sovyetler Birliği başka bir bölgede de benzer bir tecrübeyi paylaşıyordu. Fransa önderliğindeki galip güçler onlara parya gibi muamele ediyor ve onları normal uluslararası ilişkilerin dışında bırakmaya çalışıyordu. Askeri olduğu kadar ideolojik bir tehlike de teşkil eden Bolşevik rejimine yönelik tutum son derece sertti. Müttefik birlikler, Bolşevik karşıtı kuvvetleri desteklemek amacıyla 1922'ye kadar Rus topraklarında kaldı. Sovyet zaferinden sonra bile, bütün hükümetler düzenli diplomatik ilişkiler kurmaya çekiniyordu. Balkan devletleri arasında Bolşevik rejimi, Bulgaristan tarafından 1934'te, Yugoslavya tarafından 1940'ta tanınırken; Yunanistan, Arnavutluk ve Romanya tarafından hiç tanınmadı. Bu politika, I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki dönemde yerel komünist partilerin yükselişi ve işçiler arasındaki huzursuzluğun artmasının sonucu olarak Avrupa'yı kasıp kavuran komünizm karşıtı genel histerinin parçasıydı. II. Dünya Savaşı'nın çıkmasından hemen önceki yıllarda, Bolşevik devrimi tehdidi, hem gerçek hem de hayali olarak, gerek uluslararası ilişkilerde gerekse bütün devletlerin iç politikasında hayati rol oynuyordu.

Avrupalı politikacıları böylesine korkutan komünist hareketin muhtemel yayılmasına elbette Sovyet rejimi tarafından çok farklı bir gözle bakılıyordu.

Aslında 1918'den sonra Sovyet liderler, başka ülkelerde devrimler olmasını umuyorlardı. En büyük umutları, Kıta Avrupa'sının en sanayileşmiş devleti olan ve sosyal demokratlarda dünyanın en güçlü işçi partisine sahip olan Almanya'da idi. Daha sonraki bir bölümde ayrıntılarıyla ele alacağımız Sovyet ideolojisi, Marksizm'in ileri derecede sanayileşmiş ekonomilere en uygun doktrin olduğunu öğretiyordu. Gördüğümüz gibi, iki dünya savaşı arasındaki dönemde sadece Macaristan'da komünist bir rejim iktidara geldi ve çok kısa bir süre devam etti. Bavyera'da da başarısız bir ayaklanma oldu. Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı'ndan sonra da varlığını devam ettiren tek komünist hükümet olarak kalmasına rağmen, devrimi başka ülkelere de götürme çabalarından vazgeçilmedi ve uluslararası bir örgüt kuruldu.

O dönemde mevcut olan bütün küçük komünist grupları bir araya getiren Birinci Enternasyonel, 1864'te Karl Marks tarafından örgütlendi ve 1876'ya kadar faaliyet gösterdi. Sosyalist partilerin gevşek bağlarla birleştiği İkinci Enternasyonel ise 1889'da kuruldu ve bütün sosyalist partilerin yurtsever bir tavır alarak kendi hükümetlerini desteklediklerı I. Dünya Savaşı başında dağıldı. Mart 1919'da Sovyet hükümeti, Komintern adıyla bilinecek bir Üçüncü Enternasyonel oluşturmak için girişimlerde bulundu. Birinci konferans neredeyse istisnasız olarak Sovyet devletinde ikamet eden temsilcilerden meydana geliyordu. Temmuz ve Ağustos 1920'de toplanan ikinci kongre daha kayda değerdi. Bu kongreye kırk bir ülkeden 200 delege katıldı; delegeler arasında en yaygın dil ve "kurucular" Karl Marks ve Friedrich Engels'in dili olduğundan Almanca konuşuldu. Bu konferansın en önemli başarısı, örgüte üyelik için temel koşulları ortaya koyan Yirmi Bir Şart'ın kabul edilmesi oldu. Esasen Sovyet hükümetinin başında bulunan Vladimir İlyich Lenin'in eseri olan program, Sovyetler Birliği'nin hakim ve denetleyici konumunu şiddetle vurguluyordu. Dünyadaki komünist partiler de ideoloji, örgütlenme ve faaliyet yöntemlerinde Sovyetler'i örnek alacaktı; Sovyet devleti geleceğin modeli idi. Tek komünist güç olduğundan, ilk olarak Sovyet menfaatlerine bağlılık göstermek her yerdeki komünist partilerin görevi olacaktı. Böyle bir programla, Komintern doğal olarak diğer hükümetlerde büyük şüphe uyandırdı. Sovyet liderler sürekli olarak Komintern'in faaliyetlerinin sorumluluğunu reddederek bunun sadece rastlantı eseri Sovyet topraklarında toplanan bağımsız bir örgüt olduğunu beyan ediyorlardı. Bu beyanın yanlışlığı ortada olan doğası, daha başka şüphelerin de uyanmasına yaradı. Komintern'in her yıl toplandığı düşünülüyordu ama sadece yedi toplantı yapıldı.

Devrim dalgasının Avrupa'yı sarmayacağı anlaşılınca, Sovyet hükümeti diğer devletlerle düzenli ilişkiler kurma ihtiyacıyla karşı karşıya kaldı. Paris Ba-

rış Konferansı'nda temsil edilmediğinden ve Milletler Cemiyeti'ne üye olmadığından dolayı, savaş sonrası düzenlemedeki hatalardan ve bunların sonucunda ortaya çıkan uluslararası husumetlerden faydalanabilirdi. Uluslararası sistemin destekçisi olan Fransa'yla ilişkiler bu dönemde çok kötüydü. Sovyet rejiminin, büyük bir kısmı Fransa vatandaşlarına ya da Fransız hükümetine olan çarlık borçlarını ödemeyi reddetmesi bu ülkeler arasındaki gerginliği arttırdı. Devrimden sonra tamamlanan yabancı mülkünün millileştirilmesi uygulaması da çok sayıda Fransız yatırımcıyı ilgilendiriyordu. Buna karşılık Fransa, Faşist rejiminin komünist karşıtı tavrına rağmen İtalya'nın yaptığı gibi, 1924'te Sovyet hükümetini tanıdı.

İngiltere ve Almanya, Sovyetler Birliği'ne karşı daha ılımlıydı, fakat burada da bu devletin politikalarının devrimci doğasının sebep olduğu güçlüklerle karşılaşıldı. Komünizm meselesi İngiliz iç politikasına girse de, normal ilişkiler 1924'te tesis edildi; sonra koptu ve en sonunda 1929'da yeniden başladı. Almanya'yla müzakereler daha önce sonuçlandırıldı ve çok daha yakın ilişkiler doğurdu. Kaydedildiği üzre, bu iki gücün ortak menfaatleri vardı ve ikisi de benzer zaaflardan mustaripti. İkisi de savaştan zarar görmüştü ve statükoda büyük değişiklikler yapmak istiyordu. Aynı zamanda çok iyi bir ticari ortaklıkları da vardı. Sovyetler Birliği Almanya'nın sınai ürünlerine ve teknik desteğine muhtaçtı. İkisi de yeni Polonya devletine sıcak bakmıyordu ve her birinin bu devletin topraklarının bir bölümünden talebi vardı. Diplomatik ve konsolosluk düzeyinde tam ilişkiler 1922 tarihli Rapallo Antlaşması'yla kuruldu. Bundan sonra Alman ordusu, Versay Antlaşması'nın silah kısıtlamasına ilişkin hükümlerinden kurtulmak için Sovyet tesislerini kullanabilirdi.

Ocak 1924'te Lenin öldü; bir iktidar mücadelesinden sonra, 1927'de yerine Josef Stalin geçti. Devrim ihraç etmekten çok ekonomik kalkınmayla ilgilenen Stalin, esasen ülkenin hızla sanayileşmesi üzerinde durdu. Çabaları esas olarak iç bayındırlık işlerine yönelik olan Sovyet hükümetinin dünya barışının korunmasında büyük menfaati vardı. Kırım Savaşı'ndan sonra selefi çar gibi, bu hükümet de yararlanabilecek duruma gelene kadar hiçbir dış karışıklık istemiyordu. Sonuç olarak Sovyet diplomasisi uluslararası barışa odaklandı. Bu politikayı kendine hedef seçen Maksim Litvinov dışişleri bakanlığına atandı; Sovyet diplomatlar da artık daha yumuşak üsluplarla konuşuyorlardı. Büyük Buhran dönemi olmasına rağmen, Sovyet hükümeti yaygın huzursuzluk ve ekonomik sefaletten faydalanmaya çalışmadı. 1933'te ABD'yle düzenli diplomatik ilişkiler kurdu ve ertesi yıl Milletler Cemiyeti'ne katıldı.

1930'larda Avrupa diplomasisinde en bozucu etkiye sahip hadise, tabii ki Almanya'nın Nasyonel Sosyalist liderlik idaresinde yeniden canlanmasıydı.

Büyük Buhran'dan en ağır darbe alan güç olan Almanya'nın bu dünya felaketinin en şiddetli siyasi sonuçlarını yaşaması beklenebilirdi. Cumhuriyetçi hükümetin halkta yarattığı hayal kırıklığından en fazla yararlananlar, aşırı sol ve sağ partilerdi. Temmuz 1932'de yapılan seçimlerde Nasyonel Sosyalist Parti oyların yüzde 37.5'ini; komünistler ise yüzde 14.5'ini aldı. Başka bir deyişle, Alman seçmenlerinin büyük çoğunluğu anayasal rejime duydukları güveni kaybetmişti. Adolf Hitler'in iktidara nasıl geldiği sık sık anlatılır. Ocak 1933'te Hitler gayet yasal bir prosedürle şansölye oldu. İktidara gelir gelmez sağın desteğiyle, yeni seçilen meclisten iç krizi çözmek için olağanüstü yetkiler elde etmeyi başardı. O ve partisi daha sonra hem komünist hem de sosyal demokrat muhalefeti tasfiye ederek bir diktatörlük rejimi kurmaya girişti.

Balkan devletleri için Nazi zaferinin taşıdığı büyük önem, dış politikadaki tazammunlarıydı. Hitler'in temel fikirleri, iktidarı ele geçirmeye yönelik başarısız bir girişimden sonra hapse girdiği 1924'te yazdığı kitabı *Mein Kampf*'ta anlatılır. Aşırı milliyetçi bir ideolojinin ifadesi olan bu eser, Kuzey Avrupalı ya da Alman halkların bütün insanlığın en üstünü olduğunu beyan ediyordu; sadece bu halklar gerçek yaratıcılar ve kaşiflerdi. Eğer yeterli güç kaynağı ele geçirirlerse, diğerlerinden çok daha üstün olacak -Nazi propagandasının Yeni Düzen adını vereceği- bir medeniyet yaratabilirlerdi. Hitler, toprağa ve bir halkın yaşadığı bölgeyle ilişkisine büyük önem veriyordu:

> Yüzlerce yıl boyunca bu ulusun her evladına kendine ait toprak ve arazisini veremeyecek durumdayken, Reich'ı asla emniyette görmeyin. Hiç unutmayın ki bu dünyadaki en kutsal hak, bir insanın kendi kendine ekip biçmek istediği toprak üzerindeki hakkı; en kutsal fedakarlık da bir insanın bu toprak uğruna döktüğü kandır.[1]

1930'ların Almanya'sının gelecek için iyi bir toprak temelinden yoksun olduğu ortadaydı. Gıda ve hammadde konusunda dış kaynaklara bağımlı bir sanayi devleti olan Almanya, savaşta İngiliz ablukasından büyük zarar görmüştü. Ancak soru, bu toprakların nerede bulunabileceği sorusuydu. *Mein Kampf* bunu da açıklığa kavuşturur: "Fakat bugün Avrupa'daki yeni toprak ve araziden bahsedersek, esas olarak sadece ***Rusya*** ve ona tabi olan sınır devletlerini düşünebiliriz." Bu toprakların zapt edilmesi gerekecektir: "Atalarımız nasıl bugün üzerinde yaşadığımız toprakları Tanrı'dan armağan olarak almadılar; hayatlarını tehlikeye atarak buraları zapt etmek zorunda kaldılarsa, gelecekte zafer kazanan bir kılıcın gücünden başka hiçbir milli fazilet bize toprak ve bununla birlikte milletimize hayat kazandırmaz." Bu doktrinlere göre, Alman devletinin dış politikası böylece son tahlilde tek bir hedefe yönelmelidir: "Toprağı nüfusa uygun hale getirmeyi" hedeflemelidir.

> Milli bir devletin dış politikası, bir yanda nüfusun sayısı ve büyüklüğü ile öbür yanda toprak ve arazinin büyüklüğü ve değeri arasında geçerli ve doğal bir ilişki kurmak suretiyle, devletin kabul ettiği ırkın bu gezegendeki varlığını güvence altına almaktan sorumludur ... Bu dünyada ancak yeter derecede geniş bir alan, bir ulusa var olma özgürlüğü temin eder.[2]

Kitap geniş kitlelere ulaşmasına rağmen, Hitler'in en aşırı ifadeleri genellikle önemsenmedi ya da ciddiye alınmadı. Silahsızlandırılmış ve fakirleşmiş Almanya kesinlikle Doğu Avrupa'ya karşı çok büyük bir hamleye girişecek durumda değildi. Bu doktrinler Almanya'nın seçim kampanyalarının önemli bir parçasını oluşturmuyordu ve diplomatik müzakerelerde de kullanılmadılar. İç politikada Nazi liderlerinin başlıca hücumları, ülkedeki bütün aksaklıklar konusunda günah keçileri haline getirilen Yahudilere, komünistlere ve Versay Antlaşması'na yönelikti. Yahudilere karşı derhal bazı girişimlerde bulunuldu, fakat aşırıya varan faaliyetler daha sonra gerçekleşecekti. Kitlesel imhalar ancak savaş başladıktan sonra gerçekleştirildi. Nazilerin iktidara gelmesi ve ardından Komünist Parti'nin sindirilmesinden sonra, Alman ve Sovyet hükümetlerinin eski dostane ilişkilerini sürdürmesi zordu. Ancak iki rejim arasındaki temaslar hiçbir zaman tamamen kopmadı.

1934-1939 yılları arası, diplomatik faaliyetlerin yoğun olduğu bir dönemdi. Balkan devletleri büyük krizlere doğrudan dahil olmasalar da, bu devletlerin diplomatik konumu üzerinde her hadisenin bir etkisi oldu. Gördüğümüz gibi, Fransız güvenlik sisteminin temeli, Polonya'yla yapılan ittifaklara ve Almanya'ya olduğu kadar Sovyetler Birliği'ne karşı da işleyebilecek bir antlaşma olan Küçük Antant'a dayanıyordu. 1934'te Polonya, Almanya'yla bu cepheyi zayıflatan bir saldırmazlık paktı imzaladı. Ancak Fransız hükümeti bu noktada Sovyetler Birliği'ne yönelik tavrını değiştirdi. Bu devlet en azından geçici olarak revizyonist bir güç olmadığından ve hem Sovyetler Birliği hem de Fransa, Almanya'nın yeni politikasının kendisini tehlikeye attığını düşündüğünden dolayı, bu iki devlet işbirliğine girişebilirdi. 1935'te Sovyetler Birliği, hem Fransa hem de Çekoslovakya'yla karşılıklı yardım antlaşmaları imzaladı. Fakat Sovyet hükümetinin, önce Fransa harekete geçmediği takdirde Çeklerin yardımına koşmak mecburiyetinde olmadığı kaydedilmelidir. İngiltere bu ittifakın parçası olmasa da, hükümeti genellikle Avrupa'daki dengeleri korumak amacıyla Fransa'yla işbirliğine giriyordu.

Fransa-Rusya bağının yeniden kurulmasının, doğal olarak iki büyük revizyonist gücün ilişkileri üzerinde doğrudan etkisi oldu. Rejimlerinin pek çok ortak noktası olmasına rağmen, Hitler ve Mussolini başlangıçta birbiriyle geçinemiyordu. 1934'teki ilk buluşmaları, gelecekteki dostluklarının temelinin atılması açısından kesinlikle pek başarılı değildi. Mussolini bu dönemde Alman-

ya'nın, muhafazakar hükümetiyle kendisinin iyi ilişkilerde bulunduğu Avusturya'yı ilhakına karşı olduğunu açıkladı. Fakat kısa süre sonra tavrını değiştirmek zorunda kaldı. Ekim 1935'te, yeni Roma İmparatorluğu'nu kurmaya yönelik bir girişimiyle Mussolini, Etiyopya'ya saldırdı. Bu teşebbüs, kendileri geniş sömürge alanlarını ellerinde tutmalarına rağmen Batılı güçler tarafından şiddetle kınandı. Sınırlı ve doğası gereği etkisiz olsa da Milletler Cemiyeti tarafından bir abluka uygulandı ve diğer devletlerin düşmanlığı, İtalyan liderleri Berlin'den destek aramaya zorladı. Bundan sonra iki diktatör ortak imparatorluk hedefleri için birlikte çalıştı.

Ekim 1936'da bu devletler Roma-Berlin Mihveri adı altında birleşti. İttifak, karşılıklı destek teminatları ve Avrupa'nın menfaat alanlarına bölünmesine dayanıyordu. Yunanistan, Arnavutluk ve Yugoslavya İtalya'nın payına düşüyordu; Avusturya ve Çekoslovakya da Alman bölgesinde idi. Almanya bundan sonra diplomatik sistemini genişleterek Kasım ayında Japonya'yla Anti-Komintern Paktı'nı imzaladı. Görünürde, bu antlaşma uluslararası komünist örgüte karşıydı, fakat özellikle Sovyetler Birliği'ni ilgilendiren gizli maddeler içeriyordu. Antlaşmaya imza atan iki devlet de, biri söz konusu güçle savaşa girdiği takdirde tarafsız kalmayı kararlaştırdı. İtalya da Kasım 1937'de antlaşmaya katıldı; Macaristan, İspanya ve Japonya'nın uydusu Mançukuo da daha sonra katılacaklardı. Sovyetler Birliği pakta itiraz edince, imza sahibi devletler Rusya'nın Komintern'in faaliyetleri konusundaki sorumluluğu sürekli olarak reddedişine işaret ettiler.

Bu antlaşmalar imzalanmadan önce bile, Almanya Avrupa'da yeniden hakim konum iddia etmeye yönelik önemli adımlar atmıştı. Mart 1936'da Ren Irmağı'nın batısındaki bölge Renanya'nm askerden arındırılma durumu sona erdi ve ülke yoğun bir yeniden silahlanma programına girişti. Versay Antlaşması'nın bu ihlali, Fransız ittifak sistemi ve bundan dolayı da Küçük Antant üyelerinin güvenliği açısından çok önemliydi. Fransa, ancak Almanya'nın batı sınırına saldırarak doğudaki müttefiklerinin yardımına koşabilirdi. Askerden arındırılmış bir Ren bölgesi böyle bir teşebbüsü mümkün kılıyordu; iyi bir şekilde tahkim edilmiş bir sınır da başka bir meseleydi. Gerçekten de Fransa bundan sonra en büyük çabayı Maginot Hattı'nın inşasına sarf etti; para böylece uçak ve tank gibi taarruz silahları yerine belli istihkamlara ve savunma teçhizatına harcandı. Bu değişiklik, Fransa'nın tavrındaki tedrici bir değişimi gösteriyordu. Bu sırada birçok Fransız lider Versay Antlaşması'nı tek başlarına savunmaktan yorulmuştu; diğerleri de inanmış barış yanlıları haline gelmişti. Sosyalist lider Leon Blum şu sözleri söylerken ortak bir görüşü dile getiriyordu: "Bizler -atalarımızın 1792 ve 1848'de inandıkları gibi- ne savaştan fayda geleceğine ne de savaşın Özgürlük ve Devrim için bir araç olabileceğine inanmaktayız."[3] 1938'de dışişleri baka-

nı olan Georges Bonnet de benzer bir fikri dile getiriyordu: "Kahramanlık meraklısı olmayalım. ... Fransa bir kez daha kan dökülmesini kaldıramaz. Yaşamsal istatistiklerimiz durmadan kötüye gidiyor."[4]

Mihver kampı bu arada dikkate değer ilerlemeler kaydetti. Temmuz 1936'da İspanya'da iç savaş çıkınca, iki diktatör General Francisco Franco'nun yardımına koştu. Almanya ve İtalya'nın teçhizat ve gönüllü yardımıyla, Franco Mart 1939'da zafer kazandı. Almanya, Mart 1938'de İtalya'nın da rızasını alarak, Avusturya'nın ilhakını tamamladı. Bu girişim, nüfusun çoğunluğunun onayıyla gerçekleştirildi ve halkın kendi geleceğine kendinin karar vermesi ilkesine dayanılarak meşru gösterilebilirdi. Hitler daha sonra, yine bu doktrinden faydalanarak, Çekoslovakya'daki Südet bölgesinin Alman nüfusu sorununa döndü. Eylül 1938'de Fransa Başbakanı Edouard Daladier ve İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain, Münih'te Mussolini ve Hitler'le buluştu. Burada Çekoslovakya'daki Alman bölgeleri Almanya'ya verildi. Macaristan ve Polonya da aynı şekilde hak iddia ettikleri bazı küçük toprak parçalarını aldı. Bu muameleler, Çek temsilciler olmadan gerçekleştirildi ve Fransa'nın yakın bir müttefikinin topraklarını da ilgilendiriyordu.

1938 sonunda Balkan devletleri böylece savaştan önceki yıllarda var olandan tamamen farklı bir diplomatik dengeyle karşı karşıyaydı. Almanya yeniden silahlanmış; Fransa da Maginot Hattı'na yatırım yapmıştı. Sağlam bir ittifaka rağmen, Fransa Küçük Antant'ın bir üyesinin menfaatlerini korumamıştı. Avusturya ve Südet bölgelerinin ilhakıyla, Almanya artık Tuna bölgesine hakim olacak kadar iyi bir durumdaydı. Diktatörlüklerin itibarı da artmıştı. Batılı güçlerle karşılaşmalarında ardı ardına zaferler kazanmışlardı. Balkan devletlerinin hepsi de bu yeni şartlara ayak uydurmak durumundaydı. Dış politikaları kadar, iç siyasi dengeleri de Mihver devletlerinin diplomatik zaferlerinden derinden etkilenecekti.

BALKAN OTORİTER REJİMLERİNİN KURULMASI

Balkan devletleri hem uluslararası meydan okumalara karşı koymaya yönelik politikalar benimsemek hem de Büyük Buhran'm yıkıcı etkileriyle uğraşmak zorundaydı. Ekonomik kriz, daha müreffeh zamanlarda bile iç kalkınma sorunlarıyla başa çıkamayan Balkan hükümetlerinin sırtına bir yük daha yükledi. Soru, yeni ekonomik problemlerin; birçok partisi, mücadele halindeki liderleri ve büyük çaptaki yolsuzluklarıyla parlamenter sistemlerden geriye kalanı çökertecek kadar zorlayıp zorlamacağıydı. Gördüğümüz gibi, iç siyasi çatışmalar 1930'ların başında Yugoslavya'da Aleksandar'ın, Bulgaristan'da da Boris'in devlet işlerinin idaresinde güçlü roller üstlenmelerini sağlamıştı. Gi-

derek daha otoriter rejimlere bir temayül olduğu ortadaydı; fakat liberal, anayasal yönetimin son izleri de ortadan kalkarsa, yerine hangi siyasi sistemin benimseneceği belli değildi.

Geçmişte Balkan liderleri siyasi kurumlar konusunda her zaman Avrupalı büyük güçlere dayanmışlardı. Bu dönemde gerek Sovyetler Birliği gerekse Faşist İtalya, devlet ve toplumun yeniden teşkilatlandırılması için alternatif modeller sunuyordu. Komünist programın reddi ve bu programın doktrinlerinin Balkan toplumunun pek çok kesiminde uyandırdığı korkudan bahsetmiştik. Faşizm farklı bir meseleydi. İtalya, görmüş olduğumuz gibi, bölgenin dış ilişkilerinde büyük bir etkiye sahipti. Buna ilaveten, İtalya'da kendini gösteren faşist doktrinlerin bazı cazip yönleri vardı. Bu doktrinler son derece milliyetçiydi ve geleneksel sosyal modellerin muhafazasına dayanıyordu. Temsil kurumlarının ve sivil özgürlüklerin kaldırılması, nüfusun çoğunluğunun genel oy hakkı ve gizli oya dayanan işler bir anayasal yönetimin avantajlarından hiçbir zaman gerçekten faydalanmadığı bu bölgede büyük bir endişe yaratmıyordu. Aslında, pek çok Balkan vatandaşı için diktatörlük rejimlerinin, nüfusun sadece bir azınlığını temsil eden siyasi partiler arasında hiç durmadan devam eden kavgalara son vermek gibi bir faydası vardı. Üstelik diktatörlükler görünüşe göre kriz zamanında nüfusun bütün unsurları arasında sosyal bütünleşme sağlayabilirdi. Faşist hareketler aynı zamanda üyelerine bir törenler, selamlaşmalar, şarkılar ve özel üniformalar yelpazesi ve basit bir milliyetçi ideoloji temin ediyordu ki bunların hepsinin de geçmişte bu bölgede büyük bir cazibesi vardı.

Bu cazip yönlere ve Mihver güçlerinin dış politikadaki başarılarından epey prestij sağlamış olmalarına rağmen, Balkan hükümetleri İtalyan Faşist ya da Alman Nazi modellerini benimsemedi. Sadece Romanya'nın, genellikle Demir Muhafızlar olarak anılan Archangel Mihai Lejyonu gerçek bir faşist partinin vasıflarına sahipti ve bu partide bile Romanya'ya özgü nitelikler vardı. Yunanistan'da General Ioannis Metaksas, farklılıklar benzerlikler kadar çok da olsa, konumu Franco veya Mussolini'ye benzeyen tek Balkan siyasi lideriydi. 1930'larm Balkan otoriter rejimleri aksine 19. yüzyıla; bütün ülkelerde liderliğin kralla onun yakın danışmanlarının elinde olduğu bir döneme dönüş yaptı. Bu rejimleri desteklemek amacıyla hiçbir kitlesel siyasi hareket örgütlenmediği gibi bunlar geleneksel sosyal, ekonomik veya siyasi ilişkileri değiştirmeye teşebbüs de etmedi. Bu rejimlerin başlıca görevi, uluslararası gerginliğin tırmandığı bir dönemde devletin parçalanmasını engellemekti. Yunanistan hariç, hükümetteki iktidarı, önemli politikaları belirleyerek politikacıları idare eden kral devraldı. Arnavutluk'ta Zogu, Yugoslavya'da da Aleksandar 1930'dan önce kraliyet diktatörlüğünü getirdi; Bulgaristan ve Romanya da çok geçmeden onların izinden gidecekti.

Yugoslavya

Ocak 1929'da, gördüğümüz gibi, Yugoslavya Kralı Aleksandar, Hırvatlar ve diğer muhalif siyasi partilerin taleplerini yerine getirmek yerine, radikal bir yön değişimini tercih etti. Anayasayı feshetti ve şahsi bir diktatörlük kurdu. Yetkileri neredeyse sınırsızdı: Ordu ve devleti o yönetiyor ve yüksek rütbeli bütün memurları o seçiyordu. Siyasi partiler ve sendikalar gibi örgütler kapatıldı; sivil özgürlük teminatları ortadan kayboldu. Katı merkezi yönetim devam ettirildiği gibi, milliyetçi çağrışımlara sahip tarihsel bölünmeler de ortadan kaldırıldı. Ülke, *banovina* adı verilen dokuz eyalete bölündü; bunların sınırları geleneksel bağlılıkların zayıflatılması ya da yok edilmesi niyetiyle çizildi. Banovinalara nehirlerin ve diğer coğrafi şekillerin adları verildi. Güçlü bir merkezi idare altına konulan bu eyaletlere hiçbir yerel özerklik hakkı tanınmadı. Bu hareket, ulus üstü ya da Yugoslav birliği duygusu yaratmaya yönelik bir teşebbüs şeklinde meşrulaştırıldı ve ülkenin resmi adı Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'ndan Yugoslavya'ya çevrildi. Aslında, bu girişimler yürürlüğe konduğu zaman Sırp hakimiyetini arttırmaya yaradı. Banovinaların sınırları kasıtlı bir şekilde ayarlandı; buna göre Sırplar altı, Hırvatlar iki, Slovenler bir eyalette çoğunluğu oluştururken, Müslümanlar hiçbirinde çoğunluğu teşkil etmiyordu. Devletin en önemli bakanlıkları hala Sırbistanlı Sırpların elindeydi; Slovenler de yeterli bir hisse almıştı; fakat Müslümanlara en alt düzeyli memuriyetler verilmişti, Hırvatların temsili de hala yetersizdi.

Eylül 1931'de Aleksandar, diktatörlüğüne bir kılıf olmaktan öteye geçemeyen yeni bir anayasa çıkardı. Bu anayasayla iki kabineli bir yasama meclisi kuruldu; üst kabine üyelerinin yarısını kral atıyordu. Seçimle meclise giren temsilciler gizli oylamayla değil, sesli oylamayla seçiliyordu. Meclis kanun teklifinde bulunabiliyor ve kanunlara muhalif olduğunu ifade edebiliyordu, fakat bağımsız olarak yasa yapma yetkisi yoktu. Sınırlı ölçüde siyasi faaliyete izin veriliyordu, ancak sıkı bir gözetim vardı. Seçimlerde oy çokluğunu elde eden partiye koltukların üçte ikisi ve geriye kalan üçte birlik kısımdan nispi bir hisse veriliyordu. Bütün ulusal ya da bölgesel partiler yasaklandı. Bir parti, faaliyet gösterebilmek için, bütün eyaletlerden yeterli destekçisi olduğunu kanıtlamak zorundaydı. Bu düzenleme, pek tabii, Hırvatlar, Slovenler veya diğer ulusal grupların aday listesi göstermesini imkansız hale getiriyordu. Böylece bütün avantajlar resmi devlet partisi Yugoslav Ulusal Partisi'nin elindeydi. Bundan dolayı 1931'de, polis desteğiyle, hükümet adaylarının meclisteki 306 koltuğun tamamını kazanması şaşırtıcı değildir.

Bu girişimlerin ciddi bir muhalefet görmeden gerçekleştirilmesi mümkün değildi. Sivil özgürlüklerin kaybedilmesi, diğer ulusları olduğu kadar Sırbistanlı Sırpları da etkiledi. Hükümet, kendisini eleştirenlere katı bir denetim uy-

guluyordu. Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Maçek Nisan 1933'te vatan hainliğinden yargılandı ve üç yıl hapse mahkum edildi. Aralarında Trumbiç ve Koroseç'in de bulunduğu başka önemli devlet adamları da benzer tecrübeler yaşadı. Önemli adamlar genellikle iyi koşullar altında hapiste tutulsa da, diğer pek çoğu hapishanede ölüyor ve son derece sert muamelelere maruz kalıyordu. Makedonlar, Arnavutlar, şüpheli komünistler ve Hırvatlar oldukça zor zamanlar geçiriyordu.

Baskıcı rejimden kaçmak için pek çok siyasi lider ülkeden göç etti. Preçani Sırplarının lideri Pribiçeviç önce hapse atıldı, sonra da tıbbi müdahale için Çekoslovakya'ya gönderildi ve 1936'da burada kanserden öldü. En çok tartışılan Hırvat politikacı ve Hırvat Hak Partisi'nin Frank kanadının bir üyesi olan Ante Paveliç, Ocak 1929'da ülkeden ayrıldı ve Mussolini'nin desteğiyle İtalya merkezli *Ustaşa* (İsyan) hareketini örgütledi. Hedef, gerekirse devrim ve şiddet yoluyla, Hırvatistan'ın bağımsızlığının kazanılmasıydı. Bu grup zaman zaman, Makedonya'daki Sırp hakimiyetine son vermek gibi benzer bir amaca hizmet eden VMRO'yla işbirliğine girdi. Her iki örgüt de İtalya ve Macaristan'dan destek alıyordu. Özellikle de Mussolini, Belgrad'ı tehdit etmek için, Ustaşa'yı diplomatik cephaneliğindeki bir silah olarak kullandı. Yugoslav hükümetiyle antlaşmaya varmayı başarınca, Hırvat göçmen faaliyetini sindirmek konusunda hiç tereddüt etmedi.

Aleksandar'ın diktatörlüğü, Fransa ve Küçük Antant'tan tam destek alıyordu. Her zamanki gibi, Batılı bir anayasal devlet, kendi menfaatlerine yaradığı zaman diktatörlüğü desteklemeye pek hevesliydi. Versay sistemini devam ettirmeye kararlı ve İtalya'ya muhalif olan Fransız liderler, Aleksandar'ın merkeziyetçi rejiminin bu müttefik devletin askeri gücünü arttırdığına inanıyorlardı. Ekim 1934'te Kral Aleksandar ve Fransız Dışişleri Bakanı Louis Barthou'nun suikasta uğramasıyla birlikte bu bağ sonlandı. Suikastçı Makedonyalıydı, fakat eylem, Ustaşa ve İtalya'yla bağlantılı bir komplonun bir parçasıydı. Aleksandar'ın yerine daha on bir yaşında olan oğlu II. Petar geçti. Böylece Aleksandar'ın kuzeni Prens Pavle önderliğinde bir saltanat naipliği kuruldu. Bogoljub Jevtiç başbakan oldu.

Yeni naip, diktatör mizacına sahip değildi. İngiliz kurumlarının hayranıydı ve asıl görevinin Petar reşit olana kadar devleti dağılmadan bir arada tutmak olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple, anayasada büyük değişiklikler yapmaktan çekinse de, eski otoriter sistemi aynen devam ettirmek gibi bir arzusu yoktu. Üstelik diktatörlük politikalarına yönelik eleştiriler öyle bir dereceye varmıştı ki biraz gevşeme gerekliydi. Maçek ve diğer siyasi tutuklular serbest bırakıldı. Artık eskisi kadar polis denetimi ve sansür yoktu. Ancak anayasa muhafaza

edildi; seçimler de hala kontrollüydü. Bu kısıtlamalar dahilinde, siyasi partiler bazı faaliyetlerine kaldıkları yerden devam edebiliyordu. Hırvat Köylü Partisi, seçimlerde hükümetin adaylarına rakip olabilmek amacıyla Sırp muhalefetiyle birleşti. 1935 seçimlerinde, polis müdahalesi ve hileye rağmen, muhalefet oyların yüzde 37.4'ünü almayı başardı. Kampanyaya katılmalarına rağmen, Hırvat Köylü Partisi'nin vekilleri meclisteki koltuklarına oturmadı.

Haziran 1935'te Milan Stojadinoviç'in başbakan olduğu yeni bir hükümet kuruldu. Bu hükmet üç yıl iktidarda kalacak ve Yugoslav iç işlerine nispi bir sükunet dönemi getirecekti. Basma uygulanan sansür daha da gevşetildi ve pek çok siyasi tutuklu serbest bırakıldı. Eski sisteme geri dönen Stojadinoviç idaresi bir hükümet partisine; Sırp Radikal Partisi, Bosnalı Müslümanlar ve Sloven Halk Partisi'nden meydana gelen Yugoslav Radikal Birliği'ne dayanıyordu. Hırvat temsilcilerle anlaşamaya yönelik bir teşebbüs oldu, fakat devlet üniter yapıyı ve 1931 anayasasının muhafazasını savunduğu müddetçe hiçbir türden uzlaşmanın mümkün olmadığı görüldü.

Dış politikada, Almanya ve İtalya'yla daha yakın ilişkiler tesis edildi. Stojadinoviç faşist yönetimin zahiri işaretlerinden birkaçını bizzat benimsedi. Mesela yeşil gömlekli gençlik gruplarını örgütledi. Bu dönemde faşist bağlantıları olan başka örgütler de mevcuttu. Daha önce bahsettiğimiz Hırvat Ustaşa'ya ilaveten, Dimitrije Ljotiç önderliğinde bir Sırp grubu, *Zbor* (Miting) olarak bilinen Yugoslav Ulusal Hareketi örgütlendi. Bu örgüt son derece merkeziyetçi ve ideoloji bakımından da Sırp milliyetçisiydi; hedefi İtalya'dakine benzer kolektif bir rejimin kurulmasıydı. Beyaz Kartal olarak bilinen bir de gençlik örgütü vardı.

Bu dönemdeki nispi gevşemeye rağmen, ulusal çatışmalar siyasi hayata hakim olmaya devam ediyordu. Hükümet, Hırvatların görüşünü bastırmak gayretiyle, Vatikan'la Yugoslavya'daki Katolik kilisesinin imtiyazlarını tanımlayan ve bu kiliseyi Ortodoks kilisesiyle eşit bir konuma getiren bir antlaşma akdettiği zaman hissiyattaki şiddet yeniden ortaya çıktı. Bu antlaşma, Katoliklerin daha üstün imtiyazlara sahip olacağı eleştirisini getiren Ortodoks hiyerarşisi tarafından o kadar şiddetli bir muhalefetle karşılandı ki geri çekilmek zorunda kalındı. Egemen ulusun ulusal kilisesinin üyeleri olan Ortodokslar, konumlarındaki bir değişikliği kabule yanaşmadı. Bu meselede görülen Ortodoks-Katolik düşmanlığı II. Dünya Savaşı sırasında bütün gücüyle kendini gösterecekti.

Yugoslav devletinin bu şiddetli ulusal ayrılıkların devam etmesini kaldıramayacağı açıktı. Uluslararası durum giderek kötüleşiyordu. Avusturya'nın Almanya'ya katıldığı Mart 1938 tarihinden sonra, bu devlet Yugoslavya'yla ortak bir sınıra sahip oldu. Münih antlaşması, Mihver'in ulusal ihtilaflardan faydalanmasını önlemek konusunda Batılı müttefiklere güvenilemeyeceğini gösterdi. Muhalif

Hırvat gruplarla İtalya'nın ilişkileri ve bu grupların teşvik edildiği gayet iyi biliniyordu. Bu durumda Hırvat sorununun çözülmesi aciliyet gerektiriyordu.

Hırvatların tavrı istikrarını ve sertliğini koruyordu. Siyasi liderler merkezi değil federal bir devlet istiyordu. 1937'de muhalefet bloğu Hırvat Köylü Partisi'nin yanı sıra, Demokratik Parti ve Radikal Parti'nin bazı kesimlerini içeren bazı Sırp partilerini de kapsıyordu. Bunların hepsi de devlet kurumlarının yeniden teşkilatlandırılması için bir kurucu meclis talep ediyordu; Prens Pavle ise Peter reşit olana kadar bu girişimin gerçekleştirilmesini reddediyordu. Aralık 1938'de, her zamanki gibi polis denetiminde, yeniden seçimler yapıldı. Sonuçlar hükümet için gerçekten bir yenilgiydi. Yasadışı yöntemlere rağmen, Maçek'in muhalefet listesi, hükümetin yüzde 54.1'lik oranına karşılık, oyların yüzde 44.9'unu aldı. Stojadinoviç görevinden azledildi, fakat bu esasen daha sonra ele alacağımız dış politikayla ilgili sebeplerden kaynaklanıyordu.

Şubat 1939'da, Hırvat muhalefetiyle antlaşmaya varma gayesiyle, Dragisa Cvetkoviç önderliğinde yeni bir hükmet kuruldu. Prens Pavle bu girişimde öncü rolü oynadı. Müzakereler Nisan 1939'da başladı ve endişe verici bir uluslararası durumun etkisi altında devam etti. Nihayet II. Dünya Savaşı çıkmadan birkaç gün önce Maçek'le hükümet temsilcileri arasında bir antlaşma yapıldı. Ağustos 1939 tarihli Sporazum'da (Uzlaşma) Yugoslavya, Hırvatistan'a bu devlet dahilinde özerk bir konum verilecek şekilde yeniden teşkilatlandırıldı. Toprakları Hırvatistan, Slavonya, Dalmaçya ve Hırvatların yaşadığı bir kısım Bosna ve Hersek toprağını kapsıyordu. Özerk bölgenin 4.4 milyonluk bir nüfusu vardı ve bu nüfusun 866 bini Sırptı. Yani milliyet olarak yüzde 77 Hırvattı. Özerk Hırvatistan, bütün ülkenin nüfusu ve topraklarının yaklaşık yüzde 30'una hakimdi. Kendi meclisi ya da *Sabor*una ve kral tarafından atanan genel idareciye, yani valiye sahipti. Ancak vali *Sabor*a karşı sorumluydu. Hırvatistan dışişleri, savunma, ulaşım ve haberleşme alanlarında Belgrad'a bağlıydı, fakat neredeyse diğer bütün konularda özerkti.[5] Antlaşma bu bakımdan büyük ölçüde bir önceki yüzyılda Avusturya ve Macaristan arasında akdedilen Ausgleich'a; bir derecede de 1918'e kadar Zagreb'i Budapeşte'ye bağlayan düzenlemelere benziyordu.

Bu antlaşmanın akdedilmesiyle birlikte, Hırvat Köylü Partisi hükümete katıldı. Maçek Yugoslavya başbakan yardımcısı oldu ve dört çalışma arkadaşı da kabineye girdi. Hırvatistan valiliğine İvan Subasiç atandı. Böylece en önemli sorun çözülmesine rağmen, başka ulusal anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Slovenler, Müslümanlar, Makedonlar ve Arnavutların da benzer şikayetleri vardı. Üstelik, umulacağı gibi, Sırp milliyetçileri bu gelişmeden son derece rahatsızdı; onlar kendilerinin çoğunlukta olduğu bölgelerden oluşan bir Sırp devleti istiyordu. II. Dünya Savaşı'nın çıkışı uzlaşmaya yönelik sonraki çabaların önünü kesecekti.

Romanya

Ekim 1930'da Iuliu Maniu'nun Romanya başbakanlığından istifa etmesinden sonra, Nisan 1931'e kadar Gheorghe Mironescu idaresindeki bir hükümet iktidarda kaldı. Kral hala devletin siyasi gücünün merkezinde idi. Zeki ve vicdansız bir kral olan II. Carol, politikacıları ve sistemi ustalıkla idare etmeyi bildi. Siyasi liderlikteki hızlı değişimler sırasında kontrolü elden bırakmadı: 1930-1940 yılları arasında on sekiz farklı başbakan, altmış bir bakan ve otuz bir müşavir ile yirmi beş farklı kabine iktidara geldi. Aynı zamanda genelkurmay başkanlığı da dokuz kez el değiştirdi.[6] Devlete kayda değer hiçbir değişiklik getirmediklerinden bu idareleri ayrıntılarıyla incelemeye gerek yoktur. Önce kabine atayıp seçimleri sonra yapma sistemi devam etti ve iktidardaki grup polisten hala serbestçe yararlanıyordu. Hatırlanacağı gibi, Romanya, oy çoğunluğunu alan partiye mecliste çoğunluğu veren seçim düzenlemelerine sahipti. En istikrarlı hükümet, Gheorghe Tatarescu'nun kurduğu ve Ocak 1934'ten Aralık 1937'ye kadar süren hükümetti.

Bu dönemde Romanya'nın Demir Muhafızlar'ı, Balkanlar'da büyük bir taraftar kitlesini kendine çekmeyi başaran, diğer Avrupalı faşist hareketlerininkine benzer bir programa sahip tek siyasi partiydi. Lideri Corneliu Zelea Codreanu 1899'da Boğdan'da doğmuştu. Ulusal kökeni muhtemelen Ukraynalı veya Polonyalı olan babası, orijinal adı olan Zelinski'yi Zelea olarak değiştirmiş; sonra da "orman" anlamına gelen *codru* kelimesinden gelen Codreanu soyadını eklemişti. Oğlu son derece milliyetçi ve dini bir aile eğitimi almış ve genç yaşta politikaya atılmıştı. 1927'de Archangel Mihai Lejyonu'nu kurdu. Karizmatik bir lider olan Codreanu başlangıçta hiçbir ideolojiyi desteklemiyor, aksine bireyin ahlaki yenilenmesini vurguluyordu. Programı ve bu programın sunuluşundaki genel eğilim, liderin Aralık 1929'da yaptığı bir konuşmada çok güzel anlatılmaktadır:

> Kadın ve erkek hepimiz birleşelim ve ülkemiz ve kendimiz için başka bir kader yaratalım. Romanya'nın uyanış ve kurtuluş saati yakındır. Ulus inanan, savaşacak ve acılara katlanacak olanı ödüllendirecek ve kutsal sayacaktır. Kısır, kurumuş bir ruh ölüyor ve bir başkası doğuyor: Ruhları imanla dolu olanların dünyası. Bu yeni dünyada, herkesin yeri eğitimine göre değil, zekasına ve bilgisine göre değil; her şeyden önce karakteri ve inancına göre olacaktır.[7]

Bu hareket dine büyük önem veriyordu ve her toplantı bir Ortodoks ayiniyle başlıyordu.

Codreanu'nun doktrinleri geniş bir kitleye, fakat özellikle Romanya siyasi sisteminin dışında olan köylüler ve gençlere hitap ediyordu; aynı zamanda iş-

çiler, entelektüeller ve devlet memurlarını da kendine çekiyordu. Siyasi yolsuzluğun derinlere kök saldığı bir ülkede, bu hareket alternatif fakirlik, fedakarlık ve hizmet değerleri sunuyordu. Aynı zamanda daha önce incelediğimiz diğer romantik ve devrimci ideolojilerin de cazip yönlerine sahipti. Eylem ve kahramanlığı vurgulamakla, diğer terörist örgütlerinkine benzer idealizm ve şiddet maceralarına fırsat sağlıyordu. Büyük Rumen şair Mihai Eminescu şöyle yazmıştı: "Tek bir kişinin işlediği .... siyasi bir suç, yüksek fikirlere dayandığı ve yanlış da olsa, devleti kurtarmak gibi temiz bir inanç tarafından yönlendirildiği zaman suç olmaktan çıkar." Bu ilkeyi benimseyen Lejyon, şiddetin gerekli olduğunu kabul ediyordu; fakat ancak eylemler davanın menfaati için gerçekleştirildiği ve daha sonra da cezası ödendiği takdirde. Lejyonerlerin terör eylemlerini gerçekleştirdikten sonra polise teslim olduklarına dair pek çok örnek vardır. Parti doktrinleri, ölümü ve ölmeyi vurguluyordu ki bu, zamanın parti doktrinleri arasında pek görülmeyen bir durum idi. Bu marazi kaygılar, aşağıdaki mısralarda örneklendirildiği gibi, hareketin şarkı ve şiirlerinde açıkça görülüyordu:

Lejyoner korkma
Çok genç öleceğim diye
Çünkü sen yeniden doğmak için ölüyor,
Ölmek için doğuyorsun
. . .

Dudaklarımızda bir tebessüm
Ölüme korkusuzca bakıyoruz
Çünkü biz bir ölüm timiyiz
Ya kazanacak ya da öleceğiz.

Ve Lejyoner ilahisinden bir parça:

Ve rüzgar eser suların üstünden
Ve söğütler gözyaşı döker
Seni unutmayacağız kardeş
Ama sen uyuyarak devam ediyorsun yoluna.[8]

Lejyoner örgütü yuva denilen yerel birimlere dayanıyordu; bu birimlerin her biri üç ila on üç üyeden oluşuyordu. Lejyon ayrıca Demir Muhafızlar denilen ve komünistler ile diğer düşmanlarla savaşmak amacıyla oluşturulan silahlı çetelerden meydana gelen askeri bir manga da edindi; Demir Muhafızlar adı daha sonra bütün hareketi anlatmak için kullanılır oldu. Çeteler, çok sayıda şiddet eylemine girişiyor ve devlet kontrolüne karşı direniyordu. Aralık 1933'te, ardı ardına meydan okumalardan sonra, polis örgüte karşı harekete

geçti. Muhafızlar örgütü kapatıldı ve yüzlerce üyesi hapse atıldı; bazıları da öldürüldü. Fakat Lejyon, Herşey Vatan İçin adlı bir cephe örgütü vasıtasıyla faaliyet göstermeye devam etti.

Lejyonun olumsuz özellikleri arasında programındaki yoğun şovenizm sayılabilir; devlette yabancı kabul edilen bütün unsurlara, özellikle de Yahudilere saldırıyordu. Antisemitizm, gördüğümüz gibi, Romanya politikasında her zaman son derece hassas bir mesele idi. Muhafızların baş rakibi Ulusal Hristiyan Partisi de, özellikle Yahudi meselesine ilişkin olarak, benzer pek çok doktrine sahipti. II. Carol Lejyoner etkisine şiddetle direnmesine rağmen hükümeti, liderleri Octavian Goga ve Aleksandru Cuza olan Ulusal Hristiyan Partisi'ne emanet etmeye hazırdı. Aralık 1937'de yapılan seçimlerde Tatarescu'nun yandaşları oyların sadece 35.9'unu alırken, Ulusal Köylüler yüzde 20.4'ünü, Demir Muhafızlar yüzde 15.5'ini, Ulusal Hristiyanlar da yüzde 9'unu aldı. Bir çoğunluk koalisyonu oluşturamayan kral, Goga'dan kabine kurmasını istedi; Goga'nın rejimi ancak Şubat 1938'e kadar devam edebildi.

Bu zamana kadar II. Carol büyük bir siyasi nüfuz kullanmış, fakat diktatörlük yetkilerini şahsen üstlenmemişti. Bozuk sistem içinden ve hakim olabildiği politikacılar vasıtasıyla zorlukla ilerlemişti. 1938 yılında, iç siyasi durumun giderek karışması ve dış tehlikelerin artmasıyla, kendisinden önce Yugoslavya'daki Aleksandar gibi, II. Carol de idareyi tamamen devralarak kraliyetçi bir diktatörlük kurdu. Ortodoks patrik Miron Cristea başbakan oldu. Şubat 1938'de krala tam yetki tanıyan yeni bir anayasa ilan edildi; anayasayı sadece kral değiştirebiliyor ve bakanları kral tayin edip azlediyordu. Meclis korporatist bir esasa göre teşkil edildi ve idari sistem yeniden düzenlendi. Anayasa halkoyuyla, 5483 oya karşı 4.289.581 oyla onaylandı; oylamanın gizli yapılmadığını söylemeye bile gerek yoktur. Yerel bağları zayıflatmak maksadıyla yerel idarenin yeniden teşkilatlandırılmasında, yetmiş bir valilik bölgesi on bölgeye ayrıldı. Aralık 1938'de kral kendi partisi Ulusal Yeniden Doğuş Cephesi'ni kurdu. Kraliyet idaresi aynı zamanda çalışmak, vatanseverlik, din ve şeref gibi Lejyoner temalarının çoğunu benimsedi.

Bu arada hükümet bir kez daha, 1933'te baskı altına alındıktan sonra tekrar epey nüfuz elde etmiş bulunan Demir Muhafızlar'a karşı harekete geçmişti. Nisan 1938'de Codreanu tutuklandı ve örgütü bir kez daha dağıtıldı. Bunu bir devlete ihanet duruşması takip etti. İthamlar hiçbir zaman kanıtlanamasa da, Codreanu on yıl hapis cezasına mahkum oldu. Kasım 1938'de on iki yandaşıyla birlikte "kaçmaya çalışırken" vuruldu. Bu şiddetli misillemeler hareketin nüfuzunu ciddi şekilde zedelemedi. Örgüt liderliğini Codreanu'nun yerine Horia Sima devraldı. Eylül 1939'da Muhafızlar'ın üyeleri kralın en yakın dostu Ar-

mand Calinescu'yu öldürdü. II. Carol geçici olarak hükümetin tam kontrolüne sahip olsa da, Demir Muhafızlar savaş başladıktan sonra önemli bir siyasi güç haline gelecekti.

Bulgaristan

Bulgaristan politikasında da benzer bir muhafazakar, sağcı eğilim görülmüştür. Mayıs 1934'te Askeri Birlik'ten Albay Damian Velçev önderliğindeki bir askeri darbe hükümeti devraldı. Bu isyan, geçmişte subayların ülkeye zarar veren politikalar izlediğine inandıkları sivil hükümetleri devirmek maksadıyla düzenledikleri teşebbüslere benziyordu. Bu hareket, 1927'de kurulmuş olup, yedek kuvvetlerde görevli Albay Kimon Georgiev'in idaresinde bulunan *Zveno* (Halka) adındaki sivil cemiyet tarafından desteklendi. Sayıları az olan Zveno'nun üyeleri

> kendilerini, yukarıdan gelen siyasi yönlendirmeyle Bulgaristan'ı modernleştirmeye azmetmiş elitist bir grup olarak görüyordu. Kitlesel eyleme karşı ve aydınlanmış azınlığın doğrudan siyasi müdahalesi düşüncesine bağlı idiler. Kanaatlerine göre, parlamenter rejim ve bununla birlikte siyasi partilerin rolü sona eriyordu. Bulgaristan'ın asıl sıkıntıları, servetinin kötü idaresiyle değil, ülkenin ekonomik kıtlığı ve ekonomik kaynaklarının azgelişmişliğiyle alakalıydı. Ülkenin modernleşebilmesinin tek yolu kendine karşı sorumlu ve etkin bir teknokrasiden geçiyordu. Üst düzey bürokratların gereğinden fazla olduğu devlet bürokrasisinin modern ve rasyonel bir hale getirilmesi icap ediyordu.[9]

İsyanın liderleri iktidara gelir gelmez Zveno'nun programını uygulamaya girişti. Georgiev hükümetin başına geçerken, Velçev resmi bir görev almadı. Bekleneceği gibi yeni liderler, ülkenin sorunlarının çoğunun kaynağı olduğuna inandıkları siyasi kurumlarda köklü değişiklikler yapmaya teşebbüs etti. 1879 tarihli anayasa feshedildi; siyasi partiler ve sendikalar gibi örgütler baskı altına alındı. Diğer Balkan ülkelerindeki benzer rejimlerin liderlerinin aksine, Georgiev ile Velçev bir iktidar partisi veya resmi bir koalisyon kurmaya kalkışmadı. Bir meclis toplandı, fakat üyeleri tayin edilmişti. Rejim ülkeyi kararnamelerle idare ediyordu.

Özellikle de kırsal bazı mahalli reformlar yapıldı, ancak asıl icraatlar dış politika sahasında idi. Bulgarların çoğunluğu gibi Zveno üyeleri de Makedonyalıların milliyet bakımından Bulgar olduğuna inanıyordu. Fakat kanaatlerine göre, ulusal menfaatlere bu kadar zarar veren VMRO'nun faaliyetlerinin devamına müsaade edilemezdi. Yeni rejim Fransa'yla ilişkileri geliştirme arzusundaydı; bu mesele en iyi şekilde Yugoslavya vasıtasıyla halledilebilirdi. Fakat

Makedonya meselesi bir kanayan yara olarak kaldığı müddetçe, Belgrad'm işbirliği sağlanamazdı. Ordunun ve VMRO'nun ılımlı kanadının yardımıyla, hükümet bu terör örgütünü dağıtmayı başardı; örgüt lideri İvan Mihailov kaçtı. Bu hareket, yurt içinde büyük bir yankı uyandırmadı ve Fransa ve Küçük Antant'la ilişkilerin yakınlaşmasına imkan sağladı. 1934 yılında ayrıca Sovyetler Birliği'yle de resmi ilişkiler kuruldu.

Bunlara rağmen yeni liderler, kitlesel bir taban desteğinden mahrumdu ve programları halk tarafından geniş ölçüde onaylanmıyordu. Resmi bir parti veya ulusal bir örgüt yoktu. Üstelik Askeri İttifak tek bir görüş açısını temsil etmiyordu; üyeleri kabul edilmesi gereken politikalar hususunda ihtilaf içindeydi. Bu şartlar II. Boris'in hiçbir zaman kontrol edemediği rejime karşı hareket geçmesine imkan verdi. Ocak 1935'te Boris, kansız bir darbeyle Georgiev'i azlettirmeyi başardı. Nisan ayında kral ülkeyi yeniden sivillerin idaresine vererek Askeri İttifak'ı feshetti. Bulgaristan da artık bir kraliyet diktatörlüğü idi. Hala seçimle işbaşına gelen bir meclis vardı ama bu meclis sadece istişari yetkilere sahipti. Seçimler 1938'de yapıldı; adaylar parti üyesi olarak değil sadece şahsen aday olabiliyordu; ama tabii seçmenler kimin hangi partiye üye olduğunu biliyordu. Sıkı polis denetiminde yapılmasına rağmen oylama, 160 üyeli bir mecliste, 32 Tarım Partisi üyesi, 8 sosyal demokrat ve artık Bulgar İşçi Partisi'ne bağlanan 5 komünistin seçilmesiyle neticelendi. Bu partilerin hepsi de rejime muhalifti. Komünistler ve bazı Tarım Partisi üyeleri meclisten uzaklaştırıldı. Böylece savaş arifesinde Bulgaristan, komşularının hükümetlerine çok benzer bir hükümete sahip oldu.

Yunanistan

Gördüğümüz gibi, Yunanistan politikası istikrarlı bir parti kombinasyonu bulmak konusundaki müzmin başarısızlıktan ve cumhuriyetçilerle monarşistlerin şiddetli husumetinden mustaripti. En tecrübeli Yunan politikacı Venizelos, Ocak 1933'te son hükümetini kurdu. Mart ayında yapılan seçimlerde yeni hükümet ağır bir yenilgi aldı. Monarşist davayı temsil eden Halkçı Parti üyeleri, 96 liberale karşı 135 oyla çoğunluğu elde etti. Tsaldaris bir kez daha başbakan oldu. Bu seçim sonuçları, olası neticeleriyle birlikte, orduyu ve onun Cumhuriyetçi mensuplarını derinden sarstı. Yunanistan'da hükümet değişikliğinin her zaman hem sivil hem de askeri personel değişikliğini beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Kral yeniden tahtına geçtiği takdirde, ordudaki cumhuriyetçi subayların yerine kraliyetçiler geçecekti. General Plastiras liberallerin yenilgisini haber alır almaz bir isyan düzenleyerek kendini diktatör ilan etti. Ancak isyan kolaylıkla bastırıldı. Venizelos bu harekete katılmamasına rağmen, pek

çok kişi onun da suç ortağı olduğundan şüpheleniyordu. Haziran 1933'te arabası makineli tüfekli adamların saldırısına uğradı. Venizelos zarar görmeden kaçtı ama şoförü öldürüldü. Sonradan suikastçının arabasının Atina baş komiserine ait olduğu anlaşıldı.

Mart 1935'te Cumhuriyetçi subaylar tarafından bir komplo daha düzenlendi. Bu kez Venizelos da planlardan haberdardı ve bunları destekliyordu. Ancak askeri isyan yine başarısızlıkla sonuçlandı. Makedonya'dan ve ordudan destek gelse de Atina alınamadı. Bu hareket kraliyetçilerin durumunu epey güçlendirdi. Tsaldaris ve Halkçı Parti idaresindeki hükümetin elinde artık Venizelos'un destekçilerini devlet makamları ve ordudan uzaklaştırmak için çok fazla bahane vardı. Ülkeyi terk etmiş olan Venizelos idama mahkum edildi.

Yeni seçimler Haziran 1935'te yapıldı. Venizelosçu parti çekimser kaldığından Halkçı Parti kesin zafer kazandı. Tek karşı koyan, çok az bir oy oranı alan General Ioannis Metaksas önderliğindeki Kraliyetçi Birlik Partisi oldu. Tsaldaris'in sonraki arzusu, kralın geri dönmesi meselesiyle ilgili bir halkoylaması düzenlemek oldu. Krallığın yeniden kurulmasını daha sağlam yollardan gerçekleştirmek isteyen Kraliyetçi generaller Tsaldaris'in tekliflerine karşı çıkarak onu istifaya mecbur etti ve başbakanlığa General Kondylis'i getirdiler. Kondylis daha sonra, üyelerin az bir kısmının hazır bulunduğu meclisten zorla cumhuriyetin kaldırılmasını temin eden kanunları geçirdi. Polis ve idarenin tam kontrolünde, yeni hükümet bir halkoylaması düzenlemeye girişti ve halkoylamasmdan monarşinin yeniden kurulması lehinde yüzde 97.8 gibi şaşırtıcı bir oy oranı çıktı.

II. Georgios, Kasım 1935'te Atina'ya döndükten sonra, geri dönüşüne vesile olan grubun oyuncağı olmak niyetinde olmadığını kısa sürede gösterdi. Kondylis'in yerine Atina Üniversitesi'nde hukuk profesörü olan Konstantinos Demertzis'i getirdi ve o da tarafsız bir hükümet kurdu. Hapiste bulunan cumhuriyetçi aleyhtarlarına af çıkarıldı ve bunların çoğu daha önce kaybettiği makamlara yeniden getirildi. Sonra hilesiz bir seçim için gerekli hazırlıklar yapıldı. Ocak 1936'da gerçekleşen oylamada Yunan politikasındaki başa baş rekabet eden fikir ayrılığını açıkça yansıtan bir netice elde edildi. Dört kraliyetçi parti 143; beş cumhuriyetçi de 141 sandalye kazandı. Denge 15 komünist temsilciye bağlıydı. Daha önce Yunan politikasında küçük bir rol oynamış olan bu parti dolayısıyla çok önemli bir konuma geldi.

Hem kraliyetçiler hem de cumhuriyetçiler komünistlerle işbirliğine hevesli olmasa da birbirleriyle antlaşmaya varamadılar. İdaredeki ve ordudaki mevkilerin de dahil olduğu makam menfaatleri söz konusuydu. Liberaller, sürgünde bulunan Venizelos'un yerine geçen Themistoklis Sofoulis'in önderliğindeydi;

monarşist kampın başında da hala Tsaldaris bulunuyordu. Şubat ayında liberaller, komünistlerle bir antlaşma yaptı; antlaşmaya göre liberallerin bazı ılımlı reform teşebbüslerine destek vermesi karşılığında komünistler meclis başkanlığı için Sofoulis'e oy vermeyi taahhüt etti. Antlaşma gizliydi. Ancak Sofoulis bir adım daha atarak komünistlerle koalisyon hükümeti kurmaya yanaşmıyordu. Çoğunluğun desteği olmadan kabine kurmak mümkün olmadığından, Demertzis başka bir tarafsız hükümet tayin etmekle görevlendirildi. Nisan ayında başbakan öldü. II. Georgios onun halefliğine savaş bakanı olan General Metaksas'ı seçti. Metaksas kabinesi meclisten güvenoyu almakla kalmadı; meclis ayrıca, liberallerin de onayıyla, beş aylığına dağılmayı kabul ederek Metaksas'ın ülkeyi kararnameyle idare etmesine müsaade etti. Meclis daha sonra, muhtemelen yaz boyunca, tatil edildi; ancak bir daha toplanmayacaktı.

Kontrolü eline alan Metaksas süratli hareket etti. Önce işçi sendikaları ve liderlerine karşı harekete geçti; grevler yasadışı ilan edildi. Komünist Parti de buna karşılık olarak, diğer işçi örgütleriyle birlikte, bir direniş tertiplemeye kalkıştı. Mayıs ayında Selanik'te genel grev ilan edildi ve ordu tarafından bastırıldı. 5 Ağustos'ta bütün ülkeyi kapsayan bir genel grev daha ilan edildi. Bu tehdit, Metaksas'a ülkeyi tamamen kontrolü altına alması için gereken bahaneyi sağladı. Diğer siyasi partilerin generalin mevkiini güçlendirmekten kesinlikle hiçbir menfaati olmamasına rağmen, yine de antlaşmaya varamıyorlardı ve bu kriz döneminde lider yetersizliği sergilediler. Kondylis Ocak ayında ölmüştü; Venizelos da Mart 1936'da öldü. Liberal devlet adamının oğlu Sofoklis Venizelos, babasının itibarını miras almış olsa da, onun yerini tutamazdı. 4 Ağustos'ta II. Georgios, bir Metaksas diktatörlüğünün kurulmasını kabul etti. Olağanüstü hal ilan edildi ve meclis feshedildi. Artık Yunanistan da bir diktatörlüktü ama burada güçlü adam kral değil, generaldi. Metaksas sadece başbakan değil, aynı zamanda dışişleri ve silahlı kuvvetler bakanıydı ve 1938'den sonra eğitim bakanı da olmuştu.

Metaksas hükümeti daha sonra göreve başlama tarihinden dolayı Dört Ağustos Rejimi adını almıştır. Lideri daha önceden hem askeri hem de siyasi meselelerde önemli bir rol oynamış olmasına rağmen, geniş bir şahsi taraftar kitlesi yoktu; partisi önceki seçimlerde çok az oy almıştı. Dolayısıyla Metaksas'ın mevkii, ordunun kendisine tabi olduğu kralın desteğine bağlıydı. Başka yerlerdeki diktatörlükler gibi bu hükümet de önce muhtemel muhalefet kaynaklarını sindirmeye yöneldi. Siyasi partiler kanun dışı ilan edildi; liderleri ya hapse atıldı ya da yeni rejime bağlılıklarını beyan etti. Komünist Parti yeraltına indi. Basın sıkı bir denetim altına alındı ve eğitim teftişe tabi kılındı.

Yine de, sola karşı benimsenen pek çok sert yönteme rağmen, bazı reform kanunları da çıkarıldı. Grevler kanun dışı sayılıp sendikalar kapatılsa da, hükü-

met bir asgari ücret belirleyerek işçiler için her yıl düzenli iki haftalık tatil gibi başka hakları sağlamaya çalıştı. Ayrıca köylere yardım amaçlı teşebbüslerde de bulunuldu. Fakat en önemlisi, Yunan askeri kuvvetlerini iyileştirme amaçlı girişimlerdi. General Aleksandros Papagos'un idaresinde kara, deniz ve hava kuvvetlerine yeni silahlar tedarik edildi ve sınır tahkimatı güçlendirildi. Muhtemel bir savaşa hazırlık maksadıyla erzak stoklandı. Felaket en sonunda 1940 yılında başa geldiği zaman, Yunanistan, İtalyan işgaline başarıyla direnebildi.

Metaksas rejimi pek çok bakımdan İtalya ve İspanya'daki rejimlere benziyordu. General, diğer diktatörleri örnek alarak *Archigos*, yani lider unvanını aldı. Hiçbir zaman geniş bir taraftar kitlesi bulamayan hareketinin aynı zamanda kendine has üniformaları, sloganları, selamları ve şarkıları vardı. Başlangıçta belli bir ideolojisi olmasa da kısa zamanda son derece milliyetçi bir program geliştirdi. Metaksas'ın taraftarları, Yunan tarihinde üç büyük dönem olduğunu beyan ediyordu: Klasik dönem, Bizans dönemi ve Dört Ağustos Rejimi. Olağan muhafazakar erdemler olan aile, din, istikrar, sosyal ve siyasi düzen kuvvetle vurgulanıyordu. Erkek çocuklara askeri eğitim vermek, kızlara da ev işlerinde hünerler kazandırmak için farklı sosyal sınıflardan çocukları bir araya getirmeyi hedefleyen bir Ulusal Gençlik Örgütü kuruldu. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı başlarken, diğer Balkan devletlerinde olduğu gibi Yunanistan'da da güçlü bir otoriter rejim mevcuttu.

BALKANLAR'IN İÇ İLİŞKİLERİ

Böylece iki dünya savaşı arasındaki dönemde Balkan devletlerinin iç gelişiminin çok benzer olduğu görülebilmektedir. Hepsinde de anayasal hükümetler devrilmişti. Bu dönemde Balkan hayatının başka bir olumsuz veçhesi ise devletlerin, üzerinde birbirleriyle işbirliği ederek büyük güçlerin istilasına direnebilecekleri sağlam bir zemin bulamamalarıydı. Gördüğümüz gibi, Balkan uluslarının gelişimi önündeki başlıca engellerden biri, yabancı etkilerinin halklar üzerindeki aşırı baskısı idi. 1919'dan sonra, Çarlık, Habsburg ve Osmanlı İmparatorluklarının çöküşüyle birlikte Balkan meseleleriyle çok yakından ilgilenen büyük güçlerden üçü tarih sahnesinden inmiş oldu. İngiltere de savaş sonrası dönemde eskisi kadar faal bir rol oynamadı. Fransa ile İtalya, Doğu Avrupa'da rakip ittifak sistemleri oluşturmaya çalışsa da, ikisi de birleşik bir direnişe karşı istediğini uygulamak için gereken askeri güçten yoksundu. Genel durum böyle olunca, Balkan hükümetleri, belki de ilk kez olarak, karşılıklı ilişkilerini düzelterek bölgesel menfaatlerini korumak için bir tür cephe oluşturacak fırsata sahip oldu.

Yapıcı örgütlenme olanakları mevcut olsa da, geçmişteki husumetlerin mirasının çok güçlü bir etkisi olduğu görüldü. Balkan devletlerinin hepsi de nüfuz dairesi hususunda komşularıyla ihtilafa düştüğü topraklara sahipti ve bu anlaşmazlıklar uzlaşma arzularına galip geldi. Arnavutluk, Arnavutların dörtte birinin yaşadığı Yunanistan'daki Epir ve Yugoslavya'daki Kosova bölgesi üzerinde hak iddia ediyordu. Bulgaristan, Trakya ve Dobruca'yı kaybedişini hiçbir zaman kabullenememişti ve halkın çoğunluğunda hala Makedonların Bulgar olduğuna dair kesin bir kanaat mevcuttu. Yunanistan'ın Bulgaristan'la ihtilafları ve Güney Arnavutluk'ta hak iddiaları olmasından başka, Yugoslavya ile de Makedonya için denize doğal erişim noktası olan Selanik limanının kullanımı konusunda anlaşmazlık içindeydi. Romanya hükümeti Besarabya, Bukovina, Erdel ve Dobruca'yı komşularına karşı savunması gerektiğinin her zaman bilincindeydi. Buna karşılık asıl sorunları içte olan Yugoslavya da kendi topraklarıyla ilgili; özellikle de Arnavut, Makedon veya Macar nüfusun yaşadığı bölgelerle ilgili benzer emellerle karşı karşıya kalmak zorundaydı.

I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, galip güçlerin esas kaygısı ele geçirdikleri toprakları elde tutmak olmuştu. Küçük Antant, Fransa'nın statükoyu devam ettirmek için kullandığı diplomatik bir araç olarak düzenlenmişti ve Macaristan ile Bulgaristan'a yönelikti. Küçük Antant bu haliyle Balkan devletleri ya da genel olarak Doğu Avrupa ülkeleri arasında uzlaşmayı teşvike uygun değildi. Ancak 1930'larda Balkan devletleri arasındaki bağların güçlendirilmesi amacıyla bir teşkilat kurulması için bir teşebbüste bulunuldu. Bu yöndeki ilk önemli adım Ekim 1930'da, Atina'da ilk Balkan konferansı toplandığı zaman atıldı. Resmi olmayan bu toplantıya siyasi liderlerin yanı sıra kültürel ve mesleki örgütlerden ve üniversitelerden temsilciler katıldı. Komisyonlar kuruldu ve kültürel ilişkiler düzenlendi. Bilinegelen adıyla Balkan Antantı Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Türkiye'den meydana geliyordu; Arnavutluk ile Bulgaristan katılmamıştı. Bulgaristan'ın katılmasını sağlamak için çeşitli uğraşlar verildi, fakat diğer hükümetlerden hiçbiri bu revizyonist devlete taviz vermeyince bu uğraşlar sonuçsuz kaldı.

İki ülkenin dışarıda kalışıyla Balkan ittifakı, kısa süre sonra ancak üyelerinin mevcut sınırlarını Bulgaristan'dan gelebilecek tehlikelere karşı korumanın başka bir yolundan ibaret kaldı. Şubat 1934'te tarafların karşılıklı güvenliğini ve birbirlerine danışmalarını şart koşan bir pakt imzalandı. Bu birlikteliğin en büyük zaaflarından biri, büyük güçlerin yarımadaya müdahalesine karşı yeterli koruma sağlayamamasıydı. Balkan Antantı'na katılan devletlerden hiçbiri, bir büyük güç karşısında başka bir üyenin menfaatlerini savunmaya hevesli değildi. Mesela Yunanistan'ın bir İtalya-Yugoslavya ihtilafına karışmak gibi bir

niyeti yoktu; Türkiye de bir Rus-Romanya savaşının içine çekilmek istemiyordu. Bu koşullar altında antlaşmaların hakiki bir faydası yoktu. Ancak devletlerden biri Bulgaristan'ın saldırısına uğradığı takdirde bu antlaşmaların bir değeri olabilirdi ve bu devletin de büyük güçlerin desteği olmadan saldırgan bir politika benimseme ihtimali çok azdı.

Böylece Balkan devletleri nispi barış ve güvenliğin hüküm sürdüğü bir zamanda işbirliği ve karşılıklı savunma için sağlam bir zemin bulamadı. Alman ve İtalyan gücünün yükselişi ve Fransa'nın Doğu Avrupa meselelerinde geriye çekilmesiyle –bütün küçük devletleri kendi dış politikalarını yeniden düzenlemeye zorlayan hadiseler– birlikte durum daha da ümitsiz hale geldi. Balkanlar 1940'a kadar büyük güçlerin ilgi odağı dışında kalsa da, Avrupa dengesindeki her büyük değişikliğin bu bölgede yansımaları olmuştur. Bütün bu devletlerde otoriter rejimlerin kurulması, Orta Avrupa'daki ideolojik akımı yansıtıyordu. Dış ilişkilerde de Mihver devletlerine doğru benzer bir eğilim görülecekti.

MİHVERİN İLERLEYİŞİ: ARNAVUTLUK'UN İLHAKI

Son tahlilde Paris barış antlaşmasının devamı, Fransız hükümetinin bu antlaşmanın şartlarını uygulama arzusuna ve İngiltere'nin Fransa'nın icraatlarını desteklemek istemesine bağlıydı. Gördüğümüz gibi, diplomatik üstünlüğün semereleri konusunda bu iki devlet de gerçeklerin farkına varmıştı. İki ülkedeki kamuoyu da Kıta meselelerinde hakimiyet sağlayacak düzeyde bir orduyu beslemek için gereken bedeli ödemek istemiyordu. Sonuç olarak Fransa'nın Doğu Avrupa ile ittifakı kısa süre sonra dağılmaya başladı. 1934 yılında Polonya hükümeti Hitler'le bir antlaşma yaptı. 1936'da Ren bölgesine asker yerleştirilmesi ve Almanya'nın yeniden silahlanması, Fransa ile doğudaki müttefikleri arasına tehlikeli bir engel koymuş oldu. Fransa'nın Sovyetler Birliği ile ittifakı Doğu Avrupa'da iktidarda olan muhafazakar rejimler arasında itibar görmedi. Ancak Fransa'nın konumuna indirilen en büyük darbe şüphesiz Münih antlaşmasıydı. Bu antlaşma Fransa'nın antlaşmalardaki taahhütlerine karşı tavrını gösteriyordu ve Küçük Antant'ı bozdu. Fransa'nın Doğu Bariyeri çökmüştü.

Kesin bir dış yönelimden mahrum kalan Balkan devletleri, büyük güçlerle ilişkilerini yeniden tanzim ederek rakip bloklar arasında manevralar yapmak zorunda kaldı. Hiçbir hükümet, revizyonistler dahi, bölgede büyük bir kriz olmasını beklemiyordu. Çok zor bir konumdaydılar ve istikrarlı ve güvenilir ittifak arayışlarında farklı yollar seçtiler. Bazı devlet adamları hakikaten bir büyük

güce bağlı –yani hakikaten İngiliz, Fransız ya da Alman taraftarı– olsa da, çoğu, ülkeleri için en iyi politikayı bulmaya azmetmiş vatanseverlerden ibaretti. Bazıları, Batılı güçlere yakın durmanın en iyi çözüm olduğuna inanıyordu; bir kısmı da Mihver'e yöneldi. Sovyet Rusya'nın bu hesaplarda hiçbir rolü olmadığı da fark edilecektir. Hiçbir Doğu Avrupa hükümeti Sovyetler'e güvenmiyor ya da onunla işbirliği yapmak istemiyordu. Sovyet politikasına tek destek, yeraltına inmiş olup liderleri ya yurt dışma kaçmış ya da hapse girmiş olan komünist partilerden geldi.

Mihver bloğunda, Balkan politikasındaki en önemli rolü hala Mussolini oynuyordu. Alman diplomatlar, Balkanlar'da hiçbir siyasi hedefleri olmadığını defalarca beyan etmişti. 1940'a kadar bu diplomatlar aslında İtalya'nın menfaatlerine öncelik vermişti. Bundan başka, iki dış devlet, Macaristan ile Türkiye de sonraki yıllarda bölgede önemli roller oynayacaktı. Güçlü bir revizyonist politikaya sahip olan Macaristan, Mihver güçleriyle işbirliği etmiş ve Polonya'yla birlikte Münih Antlaşması'nın kazançlarından pay almıştı. Macar liderler mümkün olduğunca bağımsız bir tavrı korumaya çalışsa da, Erdel'i ve daha önce Budapeşte'nin hakimiyetinde olan diğer toprakları istiyorlardı. Türkiye ise bunun aksine, en azından ilk başta Batılı güçlerle işbirliği ederek statükoyu koruma gayesine yardım etmeyi tercih etti. Fakat Türk hükümetinin asıl kaygısı, Almanya ve İtalya'nın ilerleyişi değil, Sovyetler Birliği'ydi.

Fransız ittifak sisteminin zayıflamasıyla, Küçük Antant güçleri Romanya ile Yugoslavya, taarruza son derece açık hale geldi. Bu iki devlet de komşularının kaybettikleri toprakları geri alma [irredentizm] talepleriyle karşı karşıya kaldı ve hiçbir büyük gücün kesin desteğini alamadı. Romanya'nın sıkıntıları savaşın çıkışından sonrasına dek şiddetlenmeyecekti. Ona göre daha kısa zamanda ve doğrudan tehlike karşısında kalan Yugoslav hükümeti ise Stoyadinoviç hükümeti sırasında İtalya'yla antlaşmaya varmaya çalıştı.

Yugoslav hükümetinde en önemli nüfuz sahibi, hatırlanacağı gibi Kral Petar reşit olana kadar naiplik yapan Prens Pavle'ydi. Prens Pavle İngiliz taraftarıydı ve karısı bir Yunan prensesiydi. Şahsen Batı'ya meyyal olmasına rağmen Prens Pavle dış politika konusunda son derece gerçekçi bir tutuma sahipti. Aynı zamanda içteki önemli bir sorun olan Hırvat muhalefeti ve aşırılık yanlısı Hırvat ve Makedonyalı grupların İtalya'yla bağları meselesiyle de uğraşmak zorundaydı. Diplomatik durumun istikrarını sağlamak maksadıyla Stoyadinoviç, prensin de onayıyla, Küçük Antant ve Balkan Antantı dışında iki antlaşma müzakere etti. İkisinde de Yugoslav hükümeti maksatları konusunda müttefiklerine danışmadı ve bu yeni antlaşmalar, daha öncekileri hem lafzen hem de ruhen hükümsüz bıraktı. İlk olarak, Ocak 1937'de Stoyadinoviç ve Bulgaristan

başbakanı Georgi Kioseivanov, iki devletin birbirine karşı güç kullanmayacağı taahhüdünü içeren bir dostluk antlaşması müzakere etti; bu antlaşma şartı, Yugoslavya'nın Balkan Antantı'ndaki yükümlülüklerine aykırıydı. İkincisi, Mart 1937'de İtalya'yla daha da önemli bir saldırmazlık ve tahkim antlaşması imzalandı. İtalyan hükümeti kendi topraklarındaki Yugoslav azınlığa imtiyazlar verdi ve Ustaşaları desteklememeyi kabul etti; Yugoslavya da bunun karşılığında İtalya'nın Arnavutluk'taki hakimiyetine zımni onay verdi. Sonraki yıllarda Stoyadinoviç, İtalyan liderlerle, bilhassa Mussolini ve damadı, aynı zamanda da İtalya dışişleri bakanı olan Kont Galeazzo Ciano ile yakın temasta oldu. Arnavutluk'un paylaşılması tartışıldı. Ancak Şubat 1939'da Pavle bakanını azledince bu planlar kesintiye uğradı. İki adamın şahsi konularda anlaşmazlıkları vardı ve naip, Mihver'le bağların çok yakınlaşmasını istemiyordu. Sonraki başbakan Dragisa Cvetkoviç olurken, daha önce Berlin büyükelçiliği görevinde bulunan Aleksandar Cincar-Markoviç de dışişleri bakanı oldu. Yeni başbakan, Mihver'le yakın ilişkilere dayalı politikayı sürdürmekle birlikte, Yugoslavya'yı büyük krizlerin dışında tutmak istiyordu. Bu hükümetin başlıca vazifesi, Hırvat muhalefetle antlaşmaya varmaktı.

Yugoslavya Mihver'e yönelirken, Metaksas idaresindeki Yunanistan'ın politikası biraz farklı bir istikamete çevrildi. Anadolu'da yaşadığı felaketten sonra Yunan hükümetinin kısa vadede büyük toprak emelleri yoktu. Oniki Ada'nın İtalya'nın idaresine girmesi büyük öfkeye sebep olmuştu ve hala Arnavutluk'un güneyiyle ilgili hak iddiaları vardı; fakat bu toprakları ele geçirmeye yönelik her türlü teşebbüsün imkansız ve tehlikeli olduğu açıktı. Yunanistan bizzat revizyonist komşularının saldırılarına hedefti. Arnavutluk Epir'i, Bulgaristan da Trakya'yı istiyordu. Üstelik, Yunanistan Balkan Antantı'na katılmasına rağmen, Metaksas, Yugoslavya'ya karşı Bulgaristan'a olduğu kadar güvensizdi. Bu iki Slav devletinin birleşme korkusu her zaman mevcuttu ve bunların 1937'deki dostluk antlaşmasına şüpheyle bakılıyordu.

Yunanistan esas olarak bir Akdeniz ülkesi olduğundan, 19. yüzyılda olduğu gibi 20. yüzyıldaki dış politikasının da esasen bölgedeki en güçlü deniz gücünden etkilenmesi kaçınılmazdı; bu güç hala Fransa ile işbirliği halindeki İngiltere'ydi. İtalya şüphesiz en büyük tehlikeydi. Yunanistan'ın kendine ait büyük bir donanma kurmaya gücü yetmediğinden, Yunanlı liderler izleyebilecekleri en iyi politikanın büyük güçlerin çatışmalarında tarafsız kalmak, fakat dış saldırılara karşı İngiliz himayesini elde etmek olduğuna karar verdi. Bu sıralarda Metaksas'ın en yakın ilişkide bulunduğu hükümet, artık şeref unvanı olarak Atatürk adıyla anılan Mustafa Kemal'in önderliğindeki Türk hükümetiydi. Atatürk ölünce Metaksas onun halefi İsmet İnönü'yle de iyi bir işbirliğine girişti. Yuna-

nistan da Türkiye de Balkan Antantı üyesi olmasına rağmen, büyük bir güçle savaşa girmelerine sebep olacak yükümlülüklere girmek istememe konusunda kararlılıklarını koruyorlardı. Mesela ikisi de Romanya için Rusya'yla ya da Yugoslavya için İtalya'yla savaşmak istemiyordu. Elbette bu tavır Balkan Antantı'nı Balkanlar'ın iç savunması gayesi ya da Türkiye'yi Rusya'ya veya Yunanistan'ı İtalya'ya karşı savunmak açısından adeta hükümsüz kılıyordu.

Hem Küçük Antant'ın hem Balkan Antantı'nın hedefi olan Bulgaristan, genelde olumsuz bir politika sürdürüyordu. Bulgar devlet adamları hala Ayastefanos Antlaşması'nın kendi ulusal topraklarının hakiki sınırlarını çizdiği kanaatindeydi. Toprak meselelerinde bütün komşularıyla anlaşmazlık içinde olsa da harekete geçemeyecek kadar zayıf durumda bulunan Bulgaristan'ın elinden pek bir şey gelmiyordu. Ama liderleri 1937'de Yugoslavya'yla bir antlaşma imzaladı ve Balkan Antantı ile müzakereye açıktılar. Kuşkusuz bu ittifaka Bulgaristan'ın dahil edilmemesi onun teşkilindeki bir zayıflıktı. Balkanlar'ın diplomatik savunmalarını desteklemek amacıyla Batılı güçler Antant üyelerine Sofya'yla bir antlaşmaya varmaları için baskı yaptılar. Temmuz 1938'de Metaksas, Balkan Antantı Konseyi başkanı olarak, Bulgaristan'la bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzaladı. Bu antlaşmada Antant üyeleri Bulgaristan'ın yeniden silahlanma hakkını tanıdı; Bulgaristan da komşularıyla her türlü anlaşmazlık konusunu tahkime sunmayı kabul etti. Tabii bu antlaşma Bulgaristan'ın hiçbir toprak talebini karşılamıyordu.

İtalya Balkanlarda daha faal bir diplomatik politika sürdürse de, bölgenin ticari ilişkilerinde en önemli rolü Almanya oynuyordu. Fransa'nın doğudaki ittifak sisteminin en büyük zayıflıklarından biri, Fransız ekonomi politikasıydı. Fransa ve müttefiklerinin birbirlerinden alacak ya da birbirlerine satacak fazla bir şeyi olmamasından başka, Fransız sermayedarlar ve hükümet yetkilileri Balkan borç ve yatırımlarına yönelik genel tutumda fevkalade dar görüşlüydü. 1930'larda kurulan Alman ekonomik üstünlüğü, hem Almanya'yı hem de Balkan devletlerini yıkıcı sonuçlarla sarsan Büyük Buhran'ın doğrudan bir sonucuydu. Almanya'nın satamadığı sınai malları; Balkan ülkelerinin de fazla zirai ürünü ve hammaddesi vardı. İkisi de ihtiyaç duydukları malların bedelini ödeyecek kaynaklardan yoksundu. Takas antlaşmaları düzenleyen Nazi hükümeti bu durumdan ustalıkla yararlandı.

İktisadi duruma siyasi bir perspektiften bakılırsa, Alman diplomatlar ticari antlaşmalardan ulusal gayelerini ileri götürmek için faydalandı. Amaçları kısa vadeli ekonomik kazanç değil, gelecekte uzun vadeli siyasi hakimiyetti. Totaliter bir sisteme ve ekonomide tam hakimiyete sahip olan Alman hükümeti, Balkan müşterilerine çok cazip şartlar sunabiliyordu. Ödeme sorunu takas antlaş-

maları ve bloke edilen döviz hesaplarıyla çözüldü. Bu antlaşmalar bütün devletlerin menfaatine oldu. Elbette alternatif bir pazarları yoktu. Almanya'nın siparişleri çok ve fiyatları uygundu. Balkan ülkelerinin Almanya'nın sağlayabileceği ve hakikaten sağladığı sınai mal ve makinelere ihtiyacı vardı. 1938 yılında, Avusturya ve Südetler'in ilhakından sonra, Almanya bütün Balkan ülkelerinin ticaretinde hakim bir mevki elde etmişti. O yıl Bulgaristan'ın ithal ettiği malların yüzde 57.9'u Almanya'dan gelmişti; diğer ülkelerin ithalat rakamları Yunanistan için yüzde 31.1, Yugoslavya için yüzde 50 ve Romanya için yüzde 48.5 idi. İhracat sütununa gelindiğinde ise Bulgar ürünlerinin yüzde 63.6'sı, Yunan ürünlerinin yüzde 43.2'si, Yugoslavya'nın yüzde 49.9'u ve Romanya'nın ürünlerinin de yüzde 35.9'u Alman pazarına gitmiştir.[10] Bu ekonomik durum elbette bütün devletlerin dış politikasını çok etkiliyordu.

1938 yılına kadar Mihver güçleri, Batılı güçler ya da Rusya'dan gelebilecek bir askeri misillemeyi tahrik etmeden büyük ilerlemeler kaydetmeyi başarmıştı. Hitler, Avusturya ve Südetler'i alırken Alman halkının kendi geleceğine karar verme hakkını vurgulamıştı ki bu teoride diğer devletlerin de kabul ettiği bir ilkeydi. Hitler Mart 1939'da Alman ordusunu Çekoslovakya'ya göndererek bu ülkenin topraklarının geri kalanını paylaştırdığı zaman bu çerçevenin dışına çıkmış oldu. Slovakya'nın Çek hakimiyetine duyduğu öfkeden – bazı bakımlardan Yugoslavya'daki Sırplarla Hırvatların ilişkisine benzeyen bir ilişki – faydalanmasını bildi. Bu sırada Slovakya Almanya'nın yakın kontrolünde bulunan bağımsız bir devlet olarak kurulmuştu; Macaristan da Rutenya'yı ilhak etti. Bölgenin geri kalanı Almanya tarafından alınarak Bohemya ve Moravya Protektorası olarak teşkil edildi. Bu hareketin sarsıcı bir etkisi oldu; İtalya'nın Arnavutluk'u işgalini ve Batılı güçlerin başka Alman işgallerine karşı diplomatik bir ittifak kurmaya yönelik müşterek çabasını hızlandırdı.

Kamuoyu önünde sergilenen pek çok tantanalı karşılıklı saygı gösterisine rağmen Hitler ile Mussolini arasındaki ilişki sorunsuz değildi. Kıdemli diktatör olarak Mussolini ortağının hızlı yükselişine ve görünürde kolay kazandığı başarılara içerliyordu. İtalya'nın hızla Mihver'in küçük üyesi haline geldiğini ve Alman liderlerin bunun pekala farkında olduğunu biliyordu. Almanya'nın Çekoslovakya'yı yok edişi, Roma'ya danışılmadan ve önceden haber verilmeden gerçekleştirilmişti. Mussolini öfkeliydi; tepkisi "Hitler ne zaman bir ülkeyi işgal etse bana mesaj gönderir" şeklinde oldu.[11] Bu hadiselerin İtalyan kamuoyunda uyandırdığı etkiye karşı hassas olan Mussolini, bunu telafi için Arnavutluk'un ilhakına girişmeye karar verdi. Geçmiş yıllarda İtalyan hükümeti, Arnavutluk ya da Yugoslavya'ya karşı harekete geçme meselesini sık sık düşünmüştü. Gördüğümüz gibi, Arnavutluk'un paylaşılması meselesiyle ilgili müza-

kereler Stoyadinoviç'le yürütülmüştü. Cvetkoviç idaresindeki sonraki Yugoslav hükümeti böyle bir işe girmek istememişti; Prens Pavle ülkesinde çok fazla Arnavut olduğuna inanıyordu ve haklıydı. Bu sebeple Mussolini kendi başına hareket etti. Niyetlerinden Berlin'i haberdar etti ve daha önceden bölgede hiçbir menfaati olmadığı konusunda müttefikini defalarca temin etmiş olan Alman hükümeti buna itiraz edecek durumda değildi. İtalya Kralı bu projeyi olumlu karşılamadı. III. Vittorio Emanuele "üç-dört kayalığı ele geçirmek" için riske girmekte bir mana göremiyordu. Onun tepkisi Mussolini'nin şu yorumu yapmasına sebep oldu: "Eğer Hitler bir kralın aptallıklarıyla uğraşmak zorunda kalsaydı, Avusturya ve Çekoslovakya'yı hiçbir zaman alamazdı."[12]

İtalya'nın bölgeyi zaptı kısa zamanda tamamlandı. 25 Mart 1939'da ültimatom verildi; bu ültimatomun şartları arasında İtalyan ordusunun işgalinin kabul edilmesi talebi de yer alıyordu. Kral Zogu hareketi geciktirmeye çalıştıysa da durumun ümitsizliğini gördüğünden, ailesiyle birlikte Yunanistan'a kaçtı. Büsbütün İtalya'nın kuklası olmak istemiyordu. İtalyan birlikleri 7 Nisan'da ülkeye girdi; fazla direnişle karşılaşmadı ve çok az zayiat verdi. Böyle bir hareketin hazırlıkları önceki yıllarda yapılmıştı ve İtalya'nın Arnavutluk'ta destekçileri vardı. 12 Nisan'da Arnavutluk Meclisi toplandı ve İtalya'nın idaresinde İtalya'yla birleşmek için oy kullandı; sonra da dağıtıldı. İdarenin başında artık, Arnavutluk politikasındaki hakim rolünden daha önce bahsettiğimiz Şevket Verlaçi vardı. Arnavutluk artık bağımsız bir devlet değildi; ordusu ve dışişleri hizmeti İtalyan idaresine bağlanmıştı. 16 Nisan'da bir heyet tacı III. Vittorio Emanuele'ye sundu. Kont Ciano ülkenin tam ilhakının bu son safhasında şu yorumda bulunmuştur:

> Arnavutluk tacının İtalya Kralı'na sunulması merasimi kraliyet sarayında gerçekleşiyor. Quirinal'in büyük salonlarında kaybolmuş gibi görünen Arnavutların kederli bir havası var. Özellikle de Verlaçi, bezgin bir tavırla ve inanmadan, tacı takdim ederken söylemek zorunda olduğu sözleri söylerken kederli görünüyor. Kral belli belirsiz, titreyen bir sesle cevap veriyor; kendisi kesinlikle dinleyenleri etkileyen bir hatip değil ve savaşçı bir dağlı halk olan bu Arnavutlar arkasında Mussolini'nin devasa bronz heykelinin durduğu büyük yaldızlı bir koltukta oturan bu küçük adama hayret ve çekingenlikle bakıyorlar. Bütün bunların ne anlama geldiğini anlayamıyorlar.[13]

İtalya'nın daha önce Arnavutluk'ta sahip olduğu hakim konuma bakıldığında, bu ilhak uluslararası çevrelerde çok fazla heyecana sebep olmadı. Fakat Almanya'nın Prag'ı işgalinden kaynaklanan ikinci hadiseler zincirinin, Avrupa diplomasisi ve en sonunda savaşın çıkışı açısından çok önemli sonuçları oldu.

Batılı devletlerin diktatörlere karşı benimsediği yatıştırma politikasını mazur gösteren asıl sebep, haklı şikayetlerin kabulü ve giderilmesinin Mihver güçlerini teskin ederek en sonunda kıtada barış ve istikrarı sağlayacağı ümidiydi. Bu programı temsil eden İngiliz Başbakanı Neville Chamberlain, bu taleplerin bazılarının haklılığını isteyerek kabul ediyordu. Chamberlain'in kanaatine göre, Almanya'ya daha önce gösterilen muamele "ne cömert ne de akıllıcaydı" ve "bu güçlü ve yiğit halk diğer başkalarıyla birlikte talihi düzeltmeye teşvik edilemediği müddetçe, Avrupa'da ne barış ne de hayatı yaşamaya değer kılan şeylerde bir gelişme olacaktı."[14] Münih'ten sonra bile Chamberlain, daha sonra verilecek tavizleri barışçı, düzenli bir şekilde gerçekleştirilebildiği takdirde müzakere etmeye hazırdı. Başka değişikliklerin nasıl gerçekleştirileceği çok önemliydi. Eylül 1938'de Chamberlain, savaş başlayana kadar politikasının temeli olarak kalan bir görüşü ifade etti. "Eğer herhangi bir ulusun gücünden duyulan korkuyla dünyaya hakim olmaya karar verdiğine kanaat getirsem, buna karşı direnilmesi gerektiğini düşünürdüm."[16]

Almanya'nın Çekoslovakya'yı yok etmesi, Münih'te verilen tavizlerin dayandığı bütün ilkeleri ihlal ediyordu. Dolayısıyla Batılı güçler Almanya'nın gelecekteki herhangi bir hareketini engellemek için hareketlere girişti. Almanya'nın bundan sonraki taleplerinin, büyük Alman azınlığından dolayı Polonya'ya yöneleceği belli olduğundan, İngilizler Mart ayında bu devlete tek taraflı bir garanti verdi: "Polonya'nın bağımsızlığını açıkça tehdit eden ve dolayısıyla Polonya hükümetinin kendi ulusal güçleriyle direnmeyi hayati saydığı bir savaş halinde Majestelerinin Hükümeti, Polonya hükümetini derhal bütün gücüyle desteklemeye kendini yükümlü sayacaktır."[17]

Nisan ayında Yunanistan ve Romanya da benzer mesajlar aldı. Fransa hükümeti de bütün bu bildirilere iştirak etti. Garantilerin tek taraflı olduğu fark edilecektir. Bu garantileri alan devletler, karşılığında hiçbir yükümlülük altına girmedi. Dolayısıyla bunlar, teknik ifadeyle söylersek, ittifak değildi. Mayıs ayında, İngiltere ile Türkiye bir karşılıklı yardım antlaşması imzaladığı zaman Batı'nın Akdeniz'deki mevkii önemli ölçüde güçlendi. Savaş başladıktan sonra bu iki devlet arasında, Ekim ayında daha da güçlü bir antlaşma imzalandı. Türkiye, Mihver'e karşı Fransa ve İngiltere'ye katılmaya gönüllü olsa da, Rusya'yla savaşı kapsayabilecek her türlü yükümlülüğü reddediyordu.

Batılı güçlerin tavrının sertleşmesiyle birlikte Hitler doğrudan bir Avrupa savaşı ihtimaliyle karşı karşıya kalmıştı. Nisan 1939'da Polonya'ya karşı bir harekat için gerekli askeri hazırlıklar başladı, işgal tarihi 1 Eylül olarak belirlendi. Aynı sıralarda Alman diplomatlar da müttefikleriyle bağlarını güçlendirmeye çalışıyordu. Özellikle de Japonya'yla güçlü bir ittifak akdetmek arzusunday-

dılar. İngiltere ve Fransa'yla savaş çıkma ihtimali olduğundan, antlaşma şartlarının sömürge güçlerini de kapsamasını istiyorlardı. Fakat Japonya Batı aleyhindeki bir antlaşmayı kabul etmiyor, sadece Sovyetler Birliği'ne karşı antlaşmak istiyordu. İtalya'yla müzakereler daha başarılı oldu. Mayıs ayında iki diktatör tarafından Çelik Paktı adıyla bilinen sıkı bir askeri ittifak imzalandı. Bu paktın şartları görünürde, imza sahiplerinden birisi saldıran taraf olarak dahi olsa savaşa girdiği takdirde kayıtsız şartsız destek talep ediyordu. III. madde şöyleydi: "Antlaşmayı akdeden tarafların arzu ve ümitlerinin aksine, biri başka bir güç ya da güçlerle savaşa tutuşacak olursa, diğer taraf müttefik olarak derhal onun yardımına koşacak ve ona kara, deniz ve havadan bütün kuvvetleriyle destek verecektir."[18]

Ancak bu ittifakın Almanya için doğrudan taşıdığı önem, Mussolini'nin Hitler'e evrak ilişiğinde gönderdiği bir mektupla adeta silinmiş oldu; Mussolini bu mektupta İtalya'nın üç yıl savaşa hazır olmayacağını bildiriyordu. Dolayısıyla bütün pratik gayeler açısından Almanya'nın fiilen hiç müttefiki yoktu. Hitler Polonya'ya saldırdığı takdirde, eğer Batılı güçler verdikleri garantiye uyarsa dışarıdan hiçbir yardım bekleyemezdi.

Almanlar gibi Batılı hükümetler de politikalarını uygulamakta büyük güçlüklerle karşılaştı. Polonya, Romanya ve Yunanistan'a verdikleri garantilerle, bu devletlerin tahriksiz bir saldırının kurbanı olması halinde harekete geçme niyetinde olduklarını açıkça ortaya koymuşlardı. Mesele, doğuya yürüdüğü takdirde Alman ordusunun nasıl durdurulacağıydı. Ren bölgesine asker yerleştirildiğinden dolayı, Müttefik güçlerden herhangi biri Alman topraklarını işgale giriştiği takdirde büyük güçlüklerle karşılaşacaktı. Ne İngiliz ne Fransız ordusunun kadrosu, Almanya'nın Polonya'yı mağlup etmesine engel olacak kadar güçlüydü. Bu durumda Sovyetler'in yardımı kesinlikle gerekliydi. Aslında Batılı güçler ancak Hitler'in karşısına iki cepheli bir savaşla çıkıp onu çaresiz bırakmak suretiyle, Almanların daha fazla ilerlemesini engellemeyi ya da savaş çıktığı takdirde zafer kazanmayı ümit edebilirdi. Fakat Sovyetler'le Batının yakın bir işbirliğine girmesine mani olan büyük engeller vardı. En büyük engel, Sovyet sınırındaki bütün devletlerin bu güçlü komşunun niyetleriyle ilgili çok haklı korkularıydı. Sovyet kuvvetleri Alman ordusuyla savaşa tutuşmak için bu topraklardan geçmek zorunda kalacaktı. Finlandiya, Polonya, Baltık devletleri ve Romanya; bu devletlerin hiçbiri Sovyet ordusunu sınırlarından geçirmek istemiyordu. Böyle yaptıkları takdirde siyasi boyunduruk ve toprak kaybıyla karşılaşacaklarından korkuyorlardı. Bütün bu devletler eskiden Çarlık Rusya'sına ait olan topraklara sahipti ve Stalin dikkate değer bir tarih bilincine sahip olduğunu göstermişti. İktidardaki muhafazakar rejimler kendi iç sistemlerinin karşısındaki komünist tehlikenin tamamen farkındaydı.

Bu engellerle bile Sovyetler Birliği iki seçeneğe sahip olmak gibi iyi bir konumdaydı. Mihver devletlerinin rahatsız edici anti-komünizmine rağmen, antlaşma imkanı hiçbir zaman gündemden tamamen düşmemiştir. 1939 baharında her iki tarafın da birbirine yaklaşması Moskova'da kabul gördü. Mayıs ayında Batı yanlısı bir Yahudi olan Sovyet Dışişleri Bakanı Maksim Litvinov'un yerine Viacheslav M. Molotov getirildi. Fransa'yla daha önceki antlaşma politikasına rağmen Sovyet yönetiminin Batı'ya Mihver'den daha fazla güvenmesi için hiçbir sebep yoktu. Münih antlaşması Rusya'nın iştiraki olmadan yapılmıştı. Görünüşe göre Batılı devletler, Almanya'yı doğuya ve Sovyetler Birliği'yle çatışmaya itmeye çalışıyordu. Bundan dolayı Batı'yla görüşmeler hız kaybedince, Sovyet liderler Alman alternatifine başvurmak istedi. Burada müzakereler bütün hızıyla devam etti. 14 Ağustos'ta Sovyet yönetimi Almanya'nın Moskova'da konferans teklifini kabul etti; 21 Ağustos'ta Stalin, Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'u ağırlamayı kabul etti. Büyük bir diplomatik devrime giden yol böylece açılmış oldu.

SAVAŞIN ÇIKIŞI: BALKAN TARAFSIZLIĞI DÖNEMİ

Ağustos 1939'daki Nazi-Sovyet Paktı kuşkusuz iki dünya savaşı arasındaki dönemde imzalanan en önemli antlaşmadır. Bu antlaşma II. Dünya Savaşı'na zemin hazırlamış ve Sovyetler'le Almanya'nın gelecekteki maksatlarını su yüzüne çıkarmıştır. Ribbentrop önderliğindeki Alman heyeti 23 Ağustos'ta Moskova'ya vardı. Sovyet tarafı adına müzakereler şahsen Stalin tarafından yürütüldü. Çok fazla diplomatik hazırlık yapılmamasına rağmen şartların belirlenmesinde şaşırtıcı derecede az sıkıntı yaşandı. Bu sırada iki belge imzalandı: Yayımlanan bir saldırmazlık paktı ve gizli bir toprak antlaşması. Bu antlaşmalar öneminden dolayı tafsilatıyla anlatılacaktır. Saldırmazlık paktının ilk maddesinde iki devlet "tek başına veya başka güçlerle müştereken birbirlerine karşı herhangi bir şiddet eyleminden, saldırganca bir hareketten ve herhangi bir saldırıdan uzak durmakla" yükümlüydü. II. madde, Almanya'nın Polonya'yı işgaline zemin hazırlıyordu: "Yüksek Akit Taraflardan biri üçüncü bir gücün saldırganca bir hareketine maruz kaldığı takdirde diğer Yüksek Akit Taraf, bu üçüncü güce hiçbir surette destek vermeyecektir." III. madde, iki devletin "müşterek menfaatlerini etkileyen meselelerde bilgi alışverişinde bulunmak için istişare maksadıyla birbirleriyle sürekli temas" halinde olmasını hükme bağlıyordu. IV. madde, Anti-Komintern Pakt'ın gizli protokolüne aykırıydı: "İki Yüksek Akit Taraftan hiçbiri, her ne surette olursa olsun diğer tarafa doğ-

rudan ya da dolaylı olarak yönelen herhangi bir devletler grubuna katılmayacaktır." Son olarak bu iki güç, gelecekteki ihtilafları "sadece dostane fikir teatisi veyahut gerektiği takdirde tahkim komisyonlarının tesisi yoluyla" çözmeyi kabul ediyordu.[19]

Gizli antlaşmada ise Almanya ve Sovyetler Birliği Polonya ile Baltık devletlerini paylaşarak Besarabya'nın Rus idaresine iadesini düzenliyordu. Şartlar tam olarak şöyleydi:

> 1. Baltık devletlerine (Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya) ait olan bölgelerde yeniden bir toprakla ilgili ve siyasi düzenleme olması halinde Litvanya'nın kuzey sınırı, Almanya ve SSCB'nin nüfuz alanlarının sınırını temsil edecektir. Dolayısıyla Litvanya'nın Vilna bölgesindeki menfaatleri bütün taraflarca tanınmaktadır.
> 2. Polonya devletine ait bölgelerde yeniden bir toprakla ilgili ve siyasi düzenleme olması halinde, Almanya ve SSCB'nin nüfuz alanlarının sınırı yaklaşık olarak Narev, Vistül ve San nehirlerinin meydana getirdiği çizgi ile belirlenecektir.
> İki tarafın menfaatlerinin bağımsız bir Polonya devletinin muhafazasından yana olup olmadığı ve böyle bir devletin sınırlarının ne şekilde çizileceği meselesine kesin olarak ancak gelecekteki siyasi gelişmelerin seyrine bakılarak karar verilebilir.
> İki devlet, her ne olursa olsun bu meseleyi dostane bir antlaşmayla karara bağlayacaktır.
> 3. Güneydoğu Avrupa ile ilgili olarak, Sovyet tarafı Besarabya'daki menfaatlerine dikkat çekmektedir. Alman tarafı bu bölgelerde hiçbir siyasi menfaati olmadığını beyan eder.[20]

Bu siyasi antlaşmalar, Almanya'ya savaşa girişmek için ihtiyaç duyduğu hammaddeleri garanti eden ekonomik antlaşmalarla desteklendi. Almanya'nın satın aldığı ürünler arasında kereste, pamuk, yem, fosfat, platin, kürk ve petrol bulunuyordu. Almanya da bunlar karşılığında makineler, sınai teçhizat, makine parçaları ve uçak, numune tank, savaş gereçleri için patent ve benzeri kalemlerin bulunduğu silahlar gönderdi. Alman endüstrisi giderek savaşa organize hale geldiğinden, Rusya'nın savaş ihtimalini güçlendirmek yolundaki olumsuz etkiye rağmen, Almanya için askeri teçhizat temin etmek başka mallar temin etmekten daha kolaydı.

Bu paktın genel bir Avrupa savaşı riskine girmeye kararlı bir ülke için çok avantajlı olduğu açıktı. Antlaşma, Polonya'ya bir saldırıya girişildiği takdirde Alman ordusunun iki cephede büyük bir düşmanla karşı karşıya gelmemesini temin ediyordu. Ayrıca, antlaşma imzalandıktan sonra dünyadaki komünist partiler ve destekçileri, saldırılarını Mihver'den çekerek barışı esas bozanlar

olarak "emperyalistler" üzerinde yoğunlaştı. Bu antlaşma aynı zamanda büyük jeopolitik ufuklar da açtı. Bir Berlin gazetesi şöyle yazıyordu: "Seksen milyon Alman... ve yüz seksen milyon Rus. Bunların birleşmesi, dünyadaki en büyük askeri ve sınai güç ile bugüne kadar var olmuş... en büyük toprak parçasından daha da büyük olup Avrupa ile Asya'ya yayılan bir imparatorluğun birliğini temsil ediyor."[21]

Sovyet yönetiminin hedeflerinin saptanması o kadar kolay değildir; çünkü SSCB dışında yeterli dokümantasyon mevcut değildir. Ancak Stalin'in "kapitalist" savaşlara girmek istemediği açıktı ve kesinlikle Polonya cephesinde Alman ordusuyla karşı karşıya gelmenin –Batı'yla antlaşma yapıldığı takdirde böyle olabilirdi– büyük yükünü taşımak istemiyordu. Sovyetler Birliği şüphesiz, 1941'den sonra ortaya çıkan şartlara benzer şartlar haricinde Fransa ile İngiltere'den hiçbir zaman alamayacağı büyük toprak avantajlarına sahip olmuştu. Ayrıca gelecekteki kazançların yolu da açıktı. Toprak paylaşma antlaşmalarının Tuna'da bittiği fark edilecektir. Balkanlar'ın geri kalanının kaderine daha sonra karar verilecekti.

1 Eylül'de Alman ordusu Polonya'yı işgal etti. İngiliz ve Fransız hükümetleri daha sonra, verdikleri garantilere uyarak savaş ilan etti. 17 Eylül'de Almanya'nın kazandığı kesin zaferler Polonya'daki savaşın kısa süre içinde biteceğini gösterdiği zaman, Rus kuvvetleri gizli antlaşmayla çizilen sınır çizgisine doğru hareket etti; Sovyet yönetimi Ukrayna ve Beyaz Rus nüfusunu koruduğunu beyan etti. Batılı devletler, verdikleri garantileri Rusya'nın ele geçirdiği topraklara uygulamadı. 28 Eylül'de Alman ve Rus hükümetleri, kendi nüfuz alanları arasındaki sınırda bazı değişiklikler yapılmasını içeren yeni bir antlaşma yaptı. Sonra Polonya'daki kendi bölgelerinde idareler kurdular. Sovyet yetkililer bir halk oylaması yaptı ve daha sonra kendi bölgelerini Ukrayna ve Beyaz Rus Sovyet Cumhuriyetleri'ne ilhak etti. Daha sonra Baltık devletleri ile Finlandiya'ya baskı yaptılar. Kasım ayı sonunda, Sovyet ordusu Finlandiya hükümetinin direnişiyle karşılaştıktan sonra ülkeye saldırdı. Zorlu olduğu ve pahalıya mal olduğu görülen bu savaş, her ne kadar istenilen toprak değişikliklerini sağlıyorsa da Sovyet askeri kuvvetlerinin itibarını zedeliyordu.

Polonya'nın mağlubiyetini savaş meydanlarındaki bir hareketsizlik dönemi izledi. Sonra, 1940 Nisan'mda Alman ordusu Danimarka ile Norveç'i işgal etti ve Mayıs ayında Fransa'ya karşı büyük bir taarruz başladı. Almanya'nın kazandığı zaferler, Berlin'le arasındaki ast-üst ilişkisinden hala son derece hoşnutsuz olan Mussolini'nin sırtına büyük bir yük getirdi. Sovyet paktı hususunda kendisine danışılmayan Mussolini bu işten memnun olmadı. İtalya'nın hazır olmadığı bahanesinden faydalanarak savaşa girmemişti. İtalya'nın kendisine destek vermemesi Hitler'i kızdırmıştı. Mussolini durumu-

nun zayıflığının pekala farkındaydı. 1939 Ekim'inde Ciano'ya şöyle demiştir: "İtalyanlar ... on sekiz yıldır benim savaşçı propagandamı dinledikten sonra, şimdi Avrupa alevler içindeyken benim nasıl barış savunucusu haline geldiğimi anlayamıyorlar."[22] İtalya aslında Habeşistan harekatı ve İspanyol iç savaşına müdahaleden sonra büyük bir savaşa girişecek durumda değildi. Bununla birlikte, Fransız ordusunun hızla geri çekilişi savaşın kısa süre sonra bitme ihtimalini doğurduktan sonra tarafsızlık devam ettirilemezdi. İtalya harekete geçmediği takdirde, barış yapıldığı zaman fazla bir şey elde edemezdi. Bu nedenle Mussolini 10 Haziran'da Fransızlar kesin olarak mağlup edildikten sonra savaşa girdi. İtalyan askerleri 21 Haziran'da, mütarekenin imzalanmasından bir gün önce çarpışmaya başladı. Bu mağlup komşudan azami kazanç elde etmeyi arzu eden Mussolini, hafif teslim şartlarına şiddetle karşı çıktı. Almanya'nın politikası çok daha akıllıcaydı; savaş tamamen bitene kadar uzlaşma politikası izlemek en iyisiydi. Fransa'nın aldığı hızlı ve yıkıcı mağlubiyet, Balkan devletleri açısından Nazi-Sovyet paktının imzalanması kadar önemliydi. Bu iki hadise de diplomatik dengeyi kökünden değiştirerek eski politikaların hesaplarını bozdu. Yunanistan hala İngiltere'den yardım görmeyi umabilirse de diğer Balkan devletleri Batı'dan destek bekleyemezdi. Üstelik Sovyetler Birliği temelden farklı bir politika benimsemiş ve kıtadaki en kuvvetli askeri güçle ittifak etmişti. Arkasında İtalya'nın desteği olan Almanya ve Sovyetler Birliği birlikteliğine hiçbir Balkan devleti direnemezdi. Polonya harekatından sonra, Alman orduları batıyla ve Sovyetler Birliği Finlandiya, Polonya ve Baltık'm sorunlarıyla meşgulken Balkan bölgesi bir süreliğine soluk almıştı. 1940 yazında batı cephesi sakinken Balkanlar hem Mihver'in hem Sovyet yönetiminin ilgi odağı haline geldi. Balkan devletleri, galip büyük güçlerin baskısı karşısında kendi menfaatlerini nasıl en iyi şekilde koruyacaklarına karar vermek zorundaydı.

Yeni hadiselerden olumsuz etkilenen ilk ülke Romanya oldu. Aralık 1938 ile Mayıs 1940 arasında Dışişleri Bakanı Grigore Gafencu rakip taraflar arasında bir denge politikası izlemeye çalıştı. Bu sebeple Fransa ve İngiltere'nin garantisini kabul etti; fakat Almanya'yla da yakın ticari ilişkileri sürdürdü ve Mart 1939'da bu ülkeyle beş yıllık bir ticaret antlaşması imzalandı. Alman hükümeti, Romanya'nın zirai üretiminin arttırılmasına ve gıda işleme tesislerinin inşasına yardım etmeyi kabul etti. Romanya, başka şeyler dışında Almanya'dan silah da alacaktı. Bilhassa başka hiçbir alternatif pazarın olmadığı düşünüldüğünde şartlar Bükreş için uygundu. Romanya'nın Sovyetler Birliği ile ilişkileri her zaman kötü olduğundan Nazi-Sovyet Paktı kötü bir sürpriz olmuştu. Romanya'nın çok iyi ilişkiler kurduğu Polonya'nın mağlup olması daha da kötüydü. Bu iki devlet arasında karşılıklı bir yardım antlaşması olmasına rağmen Po-

lonya bu antlaşmanın uygulanmasını istemedi. Sovyetler'in Polonya topraklarını işgali ve ele geçirmesi, Romanya'nın Sovyetler'in emellerinden duyduğu korkuları güçlendirdi. Londra'da edinilen bilgiler sonucunda İngiltere'nin ancak olağanüstü koşullarda, Romanya topraklarını Almanya'nın değil Sovyetler Birliği'nin tehdit etmesi halinde garantisine uyacağı anlaşıldı.

Fransa'nın teslim olması ve İtalya'nın savaşa girmesi, Romanya'nın durumunu daha da tehlikeli bir hale getirdi. Avrupa haritasında çok büyük değişikliklerin olacağı ve Romanya'nın etrafının topraklarına göz diken komşularla dolu olduğu meydandaydı. İlk harekete geçen devlet, Almanya'nın batıda elde ettiği büyük kazançları telafi etmek isteyen Sovyetler Birliği oldu. 1940 Haziran ayı ortasında Sovyet orduları Batlık devletlerine girdi; halk oylamaları yapıp sonra ülkeleri Sovyetler Birliği'ne iltihak etmek isteyen kukla rejimler kuruldu. Aynı sıralarda Sovyet yönetimi, Almanlara Besarabya ile Bukovina'nın da alınacağını bildirdi. Almanya Bukovina'nın ilk antlaşmanın parçası olmadığını söyleyerek itiraz edince, Sovyet diplomatlar ele geçirdikleri toprakları bölgenin kuzeyi ile sınırlamayı kabul etti. Sovyet ilhakı, İtalya'nın Arnavutluk'u alırken başvurduğu dolaysız ve zalim tarzda gerçekleştirildi. 26 Haziran'da 24 saat süreli bir ültimatom verildi. Romanya hükümeti Berlin'e danışınca kendisine Sovyet taleplerini kabul etmesi tavsiye edildi. Romanya'nın boyun eğmesinden birkaç gün sonra ve yetkililer henüz bölgenin kurallara uygun olarak tahliye şartlarını düzenleyemeden, Sovyet birlikleri Besarabya'ya girdi.

Bu kriz yeni bir hükümet düzenlemesini mecbur hale getirdi. Temmuz ayında Ion Gigurtu başbakan, Mihai Manoilescu da dışişleri bakanı oldu. Sovyet tehdidi artık iyice tehlikeli bir hal aldığından, bu rejim destek almak için Berlin'e müracaat etti. İngilizlerin verdiği garantiden vazgeçilerek onun yerine Almanya'dan teminat istendi. Hükümet aynı zamanda sağa meyletti. Resmi Ulusal Parti hariç bütün siyasi partiler yasaklandı. Mihver bloğunu yatıştırmak amacıyla, aralarında lider Horia Sima'nın da bulunduğu Demir Muhafızlar'ın hapisteki üyeleri serbest bırakıldı. Bu şekilde Almanya'nın tarafına meyledilmesi, Romanya'nın başka topraklar kaybetmesini kesinlikle önleyemedi. Şimdi de hem Macar, hem Bulgarların talepleri gündeme gelmişti. Romanya idaresi daha önce Dobruca konusunda kesin bir tavır benimsememişti ama şimdi Erdel'in kaybedilmesine karşı şiddetle direnmeye hazırlanıyordu.

Macaristan savaşa Mihver tarafında girmediyse de bu devlet son derece revizyonist bir politika benimsemiş ve Çekoslovakya'nın paylaşımına iştirak etmişti; şimdi de Erdel'i istiyordu. Ordusu seferber edildi. Almanya hem Bükreş hem de Budapeşte'nin işbirliğini elde tutmak ve bölgede daha fazla karışıklığı önlemek istediğinden, Alman diplomatlar iki tarafın müzakerede bulunmasını talep etti. Görüşmeler çıkmaza girdiği zaman Alman hükümeti gerektiği tak-

dirde bir antlaşma dayatmaya karar verdi. Hem Macaristan hem de Romanya tahkimi kabul ettikten sonra, Ağustos ayında Viyana'da Rumen, Macar, Alman ve İtalyan dışişleri bakanlarının katıldığı bir konferans düzenlendi. Erdel'i bölen Viyana Antlaşması esas olarak Ciano ile Ribbentrop'un eseriydi. Macaristan talep ettiği bölgenin üçte ikisini aldı; Romanya Erdel'in beşte üçünü elinde tuttu, ancak önemli bir şehir olan Cluj'u kaybetti. İki devlet nüfus mübadelesine karar verdi. Eylül ayında Güney Dobruca Bulgaristan'a iade edildi.

Romanya topraklarının büyük bir kısmının kaybedilmesiyle sonuçlanan (bkz. Harita 9) bu toprak devri, özellikle de Erdel topraklarının terk edilmesi, kamuoyunda büyük bir öfkeye yol açtı. Eylül ayında II. Carol tahtından feragat ederek ülkeyi terk etmeye mecbur oldu; o sırada 19 yaşında olan oğlu Mihai yeniden kral oldu. Hükümetin başına savaşın sonuna dek Romanya politikasında başrol oynayacak olan, muhafazakar ve son derece milliyetçi lider General Ion Antonescu geçti. Daha önce Londra'daki Romanya askeri ataşesi olan Antonescu, İngiliz kurumlarına hayrandı. Kendisi 1934 yılından başlayarak, kralla yaşadığı bir anlaşmazlıktan sonra görevinden ayrıldığı 1938 yılına kadar bakanlık yapmıştı. Siyasi sahada faal olmaya devam eden Antonescu, Demir Muhafızlar'la temas kurdu. Hükümetin başına Antonescu geçince, bu partiye ilk kez siyasi iktidar kullanma fırsatı verilmiş oldu. Eylül 1940 ile Ocak 1941 tarihleri arasında Demir Muhafızlar bir "Lejyoner Devlet" rejimi kurmayı başardı. Bu parti artık devletin tek partisiydi ve Antonescu; İtalya'daki *duce*, Almanya'daki *Führer* ve Yunanistan'daki *Archigos*'un dengi olan *conducator* (lider) unvanını aldı. Lejyoner idaresindeki dönem bir felaket oldu. Muhafızlar eski muhaliflere ve Yahudilere karşı bir dizi şiddet eylemine girişti. Aralarında tarihçi Nicolae Iorga ve ekonomist Virgil Madgearu'nun da bulunduğu önde gelen kimseler öldürüldü. Ülkede siyasi anarşi hüküm sürüyordu.

Öbür taraftan ordunun desteğini arkasına alan Antonescu Almanya'nın desteğini kazanmaya çalışıyordu. Toprak paylaşımları yapıldıktan sonra Alman hükümeti bu devlete yeni sınırlarını garanti etti. Bu teminatı uygulamak, doğuda başka askeri harekatlara hazırlanmak ve bu önemli tahıl ve petrol kaynağını korumak maksadıyla Alman birlikleri Ekim ayında Romanya'ya girdi; Macaristan bu kuvvetlerin geçişini kabul etti. Ocak 1941'de Antonescu Hitler'le bir araya gelerek Almanya'yla Rusya arasında savaş çıktığı takdirde Romanya'nın da savaşa katılacağı konusunda teminat verdi. Aynı zamanda Demir Muhafızlar'ın faaliyetleriyle ilgili endişelerini dile getirdi. Almanlar bu stratejik bölgede siyasi çekişme veya anarşiyi hoş göremeyeceğinden, Antonescu'nun Muhafızlar'ın sindirilmesi arzusunu desteklediler. Ocak ayında çıkan bir Lejyoner ayaklanması Alman kuvvetlerinin yardımıyla Romanya ordusu tarafından bastırıldı. Antonescu daha sonra ordu mensupları ve uzmanlardan oluşan

9. Romanya'nın parçalanması.

bir kabine kurdu. Romanya kesin olarak Almanya tarafındaydı; Hitler Antonescu'nun "hararetli fanatizm"ine hayrandı.

Almanya'nın Fransa'ya karşı kazandığı olağanüstü zafere rağmen savaş kesinlikle bitmemişti. 1940 yazında Alman liderleri önemli kararlarla karşı karşıya kaldı. İngiltere hala savaştaydı. Bu adanın istilası, geride Sovyetler Birliği olunca çok tehlikeliydi. Berlin ve Moskova arasında ittifaklarına rağmen karşılıklı güven yoktu. İtalya da muharip devletlerden olmasına rağmen orduları henüz savaş meydanlarında kendilerini göstermemişti. İngiltere'nin esas hedef olduğuna karar veren Hitler, Franco'yu, İspanya'yı da savaşa sokmaya ikna etmek istiyordu; böylece İngiliz kuvvetlerini Akdeniz'den ve Kuzey Afrika'dan çıkarmak için diğer iki diktatörün askeri kaynaklarından faydalanabilirdi. İspanya Cebelitarık'ın alınmasına yardım edecek; İtalya, İngiltere'nin Kuzey Afrika'daki tutunma noktaları üzerine yürüyecekti. Alman komutasının en son gi-

rişmek isteyeceği hareket Balkanlar'daki statükonun bozulmasıydı. Sovyetler Birliği'yle ilişkiler bozuluyordu ve Alman hükümeti Doğu Avrupa'da daha fazla karışıklık istemiyordu.

Ancak Mussolini'nin başka planları vardı. Savaştaki rolü ve İtalya'nın büyük başarılar kazanamamasından dolayı hala hoşnutsuzdu. Hitler'in kendisine karşı tavrı da onu çok kızdırıyordu. Bu kıdemli diktatörden tavsiye istenmemesi bir yana, Almanların hamleleri konusunda önceden haberdar bile edilmiyordu. Son darbe, Almanya'nın Romanya'yı işgali oldu; Mussolini bu hadiseyi belli ki radyodan öğrenmişti. Büyük bir öfkeye kapılarak 12 Ekim'de Ciano'ya şöyle dedi:

> Hitler karşıma her zaman bir oldubittiyle çıkıyor. Bu kez ben de ona aynı şekilde karşılık vereceğim. O da benim Yunanistan'ı işgal ettiğimi gazetelerden öğrenecek. Böylece denge yeniden kurulacak... Eğer biri bizim Yunanlılarla savaşmamıza itiraz ederse İtalyan olarak istifamı göndereceğim.

Ciano'ya göre böyle bir teşebbüs "faydalı ve kolay" olurdu.[23]

Savaşın çıkışından beri Yunan hükümeti, diğer Balkan devletlerinin hükümetleri gibi bir tarafsızlık politikası sürdürmeye çalışmıştı. Romanya gibi Yunanistan da İngiltere ve Fransa'nın verdiği garantiyi kabul etmişti; ama bir yandan da Berlin'le yakın ticari bağları vardı. İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi, Yunanistan'm stratejik durumunu epey kötüleştirmişti. Artık hem Arnavutluk hem de Bulgaristan sınırlarının izlenmesi gerekiyordu. Fransa'nın mağlubiyetinden sonra durum daha da tehlikeli bir hal aldı. İngiltere'nin Yunanistan'a yardıma ayıracak kadar askeri kuvveti olmadığı ortadaydı. Yugoslavya ve Türkiye'yle ilişkiler halen memnun edici durumda olmakla birlikte, bu devletler geçmişte büyük bir güce karşı yükümlülük altına girmeyeceğini açıkça göstermişti.

Saldırıya hazırlık olarak İtalyan hükümeti ve basını, özellikle Yunanistan'ın Arnavut nüfusuna karşı gösterdiği sözde kötü muamele aleyhinde bir basın kampanyası başlattı. Kendisini bu ithamlar ve başka provokasyonların hedefi olarak bulan Yunan hükümeti Berlin'e müracaat etti. Sonuç olarak ve savaşın başladığı günden beri defalarca olduğu gibi, Alman diplomatlar İtalyanları Balkanlar'a müdahale etmemeleri hususunda bir kez daha uyardı, fakat anlaşıldığı kadarıyla bunu rutin bir ihtiyat tedbiri olarak görüyorlardı. İtalya'nın Yunanistan'a saldırması onları kesinlikle şaşırtmıştı. 28 Ekim'de Hitler daha önceden planlanmış bir toplantı için Floransa'ya geldi. Burada Mussolini ona harekatın birkaç saat önce başladığını haber verdi. İtalyan diktatör ortağını şaşırtma arzusunda tamamen başarılı olmuştu.

Bu sırada Yunan hükümeti cesaret gerektiren bir karar almıştı. Savaş ilan etmeden önce Atina'ya ültimatom verirken İtalyan liderler, Yunanlıların ya he-

men teslim olacağını ya da kısa bir savaştan sonra çökeceğini umuyordu. Metaksas güçlü bir tavır göstererek İtalya'nın taleplerini reddetmekle kalmadı, aynı zamanda Yunan ordusu şaşırtıcı bir direniş gösterdi. Aslında işgal başladıktan bir ay sonra son İtalyan askeri de Yunanistan'dan çıkarılmıştı ve Yunan ordusu Arnavutluk'ta savaşıyordu. Yunan ordusu zekice taktikler kullanarak engebeli dağlık bölgenin avantajlarından faydalandı. İtalyan ordusu ise ağır mekanize teçhizatından dolayı sadece vadilerde etkindi. Yunan birlikleri hala tepelere hakimdi ve hareketlilik avantajına sahipti. Hava yılın o mevsimi için görülmedik derecede kötüydü ve İtalya'nın operasyonları kısa süre sonra yağmura, kara ve çamura saplandı. Yunan ordusu ise düşmanının geri çekilirken arkasında bıraktığı bol miktardaki savaş malzemesinden faydalanmayı bildi.

Savaşta başka hiçbir Balkan devleti açıkça Yunanistan'ın yanında yer almasa da Türkiye, Bulgaristan savaşa girdiği takdirde kendisinin de müdahale edeceği konusunda Sofya'yı uyararak diplomatik destek verdi. Bulgaristan'ı frenleyen bu hareket, Yunanistan'ın Makedonya'dan Arnavutluk sınırına asker gönderebileceği anlamına geliyordu. Ama daha önemlisi İngiltere'den alınan yardımdı. Metaksas Alman müdahalesini tahrik etmek istemiyordu; tek arzusu İtalyan işgalini geri püskürtmekti. Bir İngiliz ordusu Yunanistan'a geldiği takdirde bu gücün Almanya için ciddi bir tehlike teşkil edeceğinin farkındaydı. Bundan dolayı bir sefer kuvveti değil, sadece hava ve deniz yardımı istedi. 11 Kasım'da, Yunanistan'a destek amaçlı büyük harekatlarında, bir uçak gemisinden yönetilen İngiliz uçakları, Otranto limanında demirlemiş İtalyan donanmasının yarısını batırmayı başardı. Metaksas sadece İngiliz kuvvetlerini değil, Arnavut yardımını da kullanmaktan çekiniyordu. Zogu bu sırada Londra'daydı ve İngilizlerin yardımıyla işbirliğine dayalı bir harekat düzenlenebilirdi. Fakat Yunan hükümeti Arnavutluk'un ulusal gayelerine yönelik önceki düşmanca tutumunu devam ettirdi.

Metaksas böylece gayet akılcı bir politika sürdürüyordu. Batı'nın en sonunda kazanacağına ve Almanya ile Rusya'nın eninde sonunda çarpışacağına inansa da, çok az şeyin elde edilebileceği bir savaştan ülkesini uzak tutmaya çalışmıştı. Buna karşılık İtalya saldırdığı zaman güçlü bir direniş örgütledi. Yunanistan'ın Mihver'i yenebileceği konusunda hayallere kapılmıyordu. Geleneksel bir milliyetçi olarak şöyle diyordu: "Yunanistan zafer için savaşmıyor; şerefi ve itibarı için savaşıyor. Kendine, tarihine layık olmak gibi bir borcu var... Bir ulusun, eğer büyük kalmak istiyorsa, hiç zafer kazanma ümidi olmasa bile savaşarak bazı şeyler kazanabileceği zamanlar vardır."[24]

Yunan ordusu kendi topraklarını savunabilecek durumda olmasına rağmen İtalyanları Arnavutluk'tan çıkartacak gücü yoktu. Bütün bu dönem boyunca

Metaksas Almanya'yla ilişkileri konusunda çok dikkatli davrandı. Görünüşe göre Hitler, Yunanlıların direnişine hayranlık duyuyordu. Fakat Ocak 1941'de Metaksas öldü ve yerine Aleksandros Koryzis geçti. Akdeniz ve Afrika'daki kendi stratejik menfaatlerini desteklemek için İngiliz hükümeti bir keşif kuvveti göndermek istedi; bu sebeple Yunan hükümetine, gerçekte verebileceğinden kat kat fazla yardım garantisi verdi. Yeni başbakan Yunan politikasını değiştirerek İngiliz ordusunu kabul etti. Vadedilen 100 bin İngiliz askerinden sadece 58 bini geldi ve savaş malzemesinin ancak bir kısmı gönderildi. Gönderilen askerlerden sadece 35 bini muharipti. Ancak İngiliz kuvvetinin gelişi, Almanya'nın savaş planları açısından hayati önem taşıyordu. Yunanistan'da mevzilenen İngiliz uçağı, Prahova'daki petrol yataklarını bombalayarak Almanya'nın ikmal hatlarını kesebilirdi. Kıtadaki bir İngiliz tutunma noktasının, genel Akdeniz ve Kuzey Afrika stratejisi için büyük sonuçları oldu.

Bir Alman müttefiki böylece yepyeni bir cephe açsa da, başka bir dost, Japonya en sonunda daha sıkı bir ittifaka girmeye razı olmuştu. En önemli düşman İngiltere olarak tespit edildikten sonra Alman diplomatlar pekala da bu gücün desteğini İngiliz İmparatorluğu'na karşı ve ABD'yi engelleme vasıtası olarak kullanabilirdi. Başlangıçtaki tavrının aksine Japon hükümeti şimdi bu devletlere karşı yükümlülük altına girmeye hazırdı. Böylece Eylül 1940'ta Almanya, İtalya ve Japonya Üçlü Pakt'ı imzaladı. Bu antlaşmaya katılanlar burada kendi nüfuz alanlarını belirlediler. Japonya "Avrupa'da yeni bir düzenin kurulmasında Almanya ve İtalya'nın liderliğini" onaylıyor, bu güçler de "Büyük Doğu Asya'da yeni bir düzenin kurulmasında" Japonya'nın rolüne saygı göstermeyi kabul ediyordu. Bu pakt doğrudan ABD'ye karşı yapılmıştı. III. maddede mümzi devletlerin, "üç güçten biri şu anda Avrupa savaşma ya da Çin-Japon ihtilafına dahil olmayan bir gücün saldırısına uğradığı takdirde bütün siyasi, ekonomik ve askeri vasıtalarla birbirlerine yardım" edecekleri belirtiliyordu; fakat V. madde özel olarak Sovyetler Birliği'ni bu bölümün hükmü dışında tutuyordu.[25] Üçlü Pakt bundan sonra Mihver ittifak sisteminin merkezi olarak Anti-Komintern Pakt'ın yerini almıştır.

Bu sırada Rusya ile Almanya arasındaki ilişkiler ciddi şekilde bozulmaya başlamıştı. Başlangıçta ortaklık gayet iyi gitmişti. Şubat 1940'ta bu iki gücün imzaladığı bir ticari antlaşmada Alman hükümeti istediklerinin çoğunu elde etmeyi başardı. Bilhassa avantaj sağlayan husus, Almanya'nın teslimatlarının kendilerininkine göre epey gecikebileceğini Sovyet temsilcilerin kabul etmesiydi. Yirmi yedi ay süreyle geçerli olan antlaşmanın ilk yılında Sovyetler'in gönderdiği mallar arasında, başka şeylerin yanı sıra Almanlar için savaşta büyük önem taşıyan gıda ve hammaddeler bulunuyordu; mesela:

120 milyon eski Alman markı değerinde 1 milyon ton hayvan yemi ve baklagil,
Yaklaşık 115 milyon eski Alman markı değerinde 900 bin ton petrol,
Yaklaşık 90 milyon eski Alman markı değerinde 100 bin ton pamuk,
500 bin ton fosfat,
100 bin ton krom filizi,
500 bin ton demir filizi,
300 bin ton hurda demir ve dökme demir,
2.400 kg platin,[26]

İlk önemli sürtüşme 1940 yazında yaşandı. Fransa'nın ani çöküşü, gördüğümüz gibi pazarlıktan kendi payına düşeni toplamak için hızlı hareket eden Sovyet hükümetini şaşırtmış gibi görünmekteydi. İngiltere barış yapmış olsaydı, Sovyetler Birliği yalnız kalacaktı. Ayrıca Sovyet diplomatlar, Tuna bölgesi ve Balkanlar'daki menfaatlerini belirginleştirmişlerdi. Viyana Antlaşması sırasında Molotov, önceden bir antlaşma olmamasına itiraz ederek 1939 paktının III. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürdü. Alman hükümeti de buna cevaben, müşterek menfaati ilgilendiren bir meselenin söz konusu olduğunu inkar ederek "Besarabya meselesinin karara bağlanmasından sonra Sovyetler Birliği'nin tarafında Romanya topraklarının geri kalanında benzer bir menfaatin açıkça görülmediğini ve ne Moskova antlaşmasında ne de daha sonra Alman hükümetine beyan edilmediğini" belirtti.[27] Sovyet yönetimi, Tuna Nehri'nin ve su yolu komisyonlarının idaresi konusunda da benzer bir kaygısını dile getirdi. Önce bütün nehir için tek bir komisyonun kurulmasını teklif etti; bu hareket Sovyet nüfuzunu Orta Avrupa'nın içlerine kadar genişletecekti. Tabii Besarabya'nın ilhakından sonra Sovyet hudutları bu nehre kadar ulaşmıştır.

Sovyetler'le Almanya'nın görüş ayrılıkları, Kasım 1940'ta Molotov'un Berlin ziyaretinde iyice ortaya çıktı. Sovyet yönetimi Üçlü Pakt'ın imzalanmasından rahatsızdı; olay sadece bir gün önceden Moskova'ya bildirilmişti. Hitler itirazlara cevaben, Sovyetler Birliği'nin antlaşmaya sadık kalmasını ve İngiliz İmparatorluğu'nun gelecekteki paylaşımına iştirak etmesini teklif etti. Sovyetler'in dikkatini Tuna ve Balkanlar'dan uzaklaştırmak maksadıyla güneyde, Basra Körfezi ve Umman Denizi yönünde bir nüfuz alanı önerildi. Son derece pratik bir tavır içinde olan Molotov, gelecekteki bir imparatorluğun gerçekleşmesi imkansız hayalleriyle fikrinden caymadı. Almanya'nın teklifini kabul etmeye hazırdı ama ortaya çıkan bazı yanlış anlamaları açıklığa kavuşturmayı daha çok istiyordu. Bundan dolayı Almanya'nın Finlandiya'yla ilişkilerinin tam durumunu, Üçlü Pakt'ın anlamını ve Romanya'ya verilen garantinin kapsamını öğrenmek istedi. Bu son soruda Molotov, Sovyetler Birliği'nin hala Güney Bukovina'da talepleri olduğuna işaret etti.

Fakat Almanya'nın görüşüne göre, görüşmelerin en tehlikeli tarafı, dışişleri bakanının Balkanlar'la alakalı yeni tekliflerinde yatıyordu. Sovyet yönetimi, sadece Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı değil, aynı zamanda bölgede üsler talep ediyordu. Bundan başka Bulgaristan'a, Almanya ile İtalya'nın Romanya'ya verdiğine benzer bir garanti vermek istiyordu. Başka bir deyişle Stalin, önceki çarlık politikasının temel yönlerinin çoğunu uygulamaya çalışıyordu. Sovyet yönetimi, 1920'ler ve 1930'larda Balkan meselelerinde önemli bir rol oynamamış olmasına rağmen, böylelikle bundan sonra yarımadada büyük bir nüfuz kullanmak niyetinde olduğunu açıklamış oluyordu. Hint Okyanusu'na yönelmeyecekti; aksine Balkanlar ve Doğu Avrupa bölgesiyle ilgili konularda kendisine danışılmasında ısrar ediyordu.

26 Kasım'da Almanya, Sovyetler Birliği'nin Üçlü Pakt'a katılması teklifine cevap aldı. Sovyet yönetimi, dört temel şart yerine getirildiği takdirde katılmayı kabul ediyordu. İlk şart, o sırada Finlandiya'da bulunan Alman askerlerinin geri çekilmesiyle; dördüncüsü de Japonya'nın Kuzey Sahalin'in kömür ve petrolü üzerindeki halklarıyla ilgiliydi. İkinci ve üçüncü maddelerde antlaşmanın şu şartlarla imzalanacağı bildiriliyordu:

> 2. Sovyetler Birliği ile coğrafi olarak Sovyetler'in Karadeniz güvenlik bölgesi sınırları dahilinde bulunan Bulgaristan arasında karşılıklı bir yardım paktının akdedilmesi ve uzun vadeli sözleşmeyle Boğaziçi ve Çanakkale mıntıkası dahilinde SSCB'nin kara ve deniz kuvvetleri için bir üs kurulması suretiyle önümüzdeki birkaç ay içinde Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'daki güvenliğinin sağlanması şartıyla.
> 3. Genel olarak Basra Körfezi yönünde Batum ve Bakü'nün güneyindeki bölgenin Sovyetler Birliği'nin taleplerinin merkezi olarak kabul edilmesi şartıyla.

Sovyet yönetimi ayrıca şu şartları içeren gizli bir protokol de teklif etti:

> SSCB'nin adı geçen üç ülke tarafından bağımsızlık ve Türk topraklarının garanti edilmesi –Türkiye'nin Dört Güç Paktı'na katılmak istediğini bizzat beyan etmesi halinde– de dahil olmak üzere, uzun vadeli bir sözleşmeyle Boğaziçi ve Çanakkale'deki hafif deniz ve kara kuvvetleri için bir üs garanti edilmesi.
> Bu protokol, Türkiye'nin Dört Güç'e katılmayı reddetmesi halinde, Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği'nin gerekli askeri ve diplomatik tedbirleri belirleyip uygulamayı kabul etmesini temin eder.[28]

Almanya'dan bu mesaja resmi bir cevap hiç gelmedi. Bunun yerine Sovyetler Birliği'ne karşı ve Balkanlar'da bir harekat için planlar hızlandırıldı. 1940 yazında Hitler, İngiltere'nin işgaline girişilmeden önce Rusya'nın mağlup edilmesi gerektiğine zaten karar vermişti. Bu harekata Mayıs 1941'de başlamak istiyor

ve belli ki beş ay içinde zafer bekliyordu. Moskova'yla müzakerelerin başarısızlığa uğraması ve Sovyetler'in kendi taleplerini arz etmesinden sonra, Hitler iki direktif yayımladı. 20 numaralı, 13 Aralık tarihli olup Marita Planı denilen ilki, Yunanistan'ın işgalini hazırlıyordu. 18 Aralık'ta yayımlanan ve 21 numaralı ikinci direktifte ise Barbaros Operasyonu'na zemin hazırlanıyor ve şöyle deniliyordu: "Alman Silahlı Kuvvetleri *Sovyet Rusya'yı süratli bir harekatla ezmeye*... İngiltere'ye karşı savaş sonuçlanmadan önce dahi hazır olmalıdır."[29]

Bu karar alındıktan sonra Alman diplomatlar, Üçlü Pakt'ı bir anti-Sovyet ittifakı şeklinde geliştirmeye girişti; ancak gördüğümüz gibi bu pakt aslında İngiltere ve ABD'ye karşı bir ittifak olmak üzere tasarlanmıştı. Macaristan, Slovakya ve Romanya hiç vakit kaybetmeden bu ittifaka katıldı. Ancak Bulgaristan, Yugoslavya ve Türkiye'nin katılması, Yunanistan'a karşı saldırıya girişilmeden önce isteniyordu. Bulgaristan'ın tavrı bilhassa önemliydi; çünkü Almanya'nın planlarına göre işgale bu ülkeden başlanacaktı. Yugoslavya'nın ise tarafsız kalması bekleniyordu.

Fakat İtalyan birliklerinin Yunanistan'da sergilediği başarısızlık, Bulgaristan'ın tepkisini çok etkilemiştir. Savaşın başında III. Boris bir tarafsızlık politikası benimsemişti. Diğer Balkan devletlerinin aksine Bulgaristan'ın menfaatlerini Nazi-Sovyet Paktı olumlu etkiledi; çünkü bu antlaşma ülkede önemli bir konuma sahip olan iki gücü birleştiriyordu. Son savaş Almanya'yla müttefik olarak yapılmıştı. Ayrıca Alman kültürünün de güçlü bir etkisi vardı; Bulgar akademisyenlerin yarısı Almanya'da eğitim görmüştü ve Sofya kütüphanesindeki yabancı kitapların çoğunu Almanca eserler oluşturuyordu.[30] Çarlık Rusyası'yla geçmişe dayanan bağlardan daha önce bahsetmiştik. Siyasi sistemde güçlü bir komünist unsurun varlığı, Sovyetler'in Bulgaristan'daki menfaatlerini destekledi. Hatırlanacağı gibi Komünist Parti 1924'te yasadışı ilan edildikten sonra, Bulgar İşçi Partisi adıyla yeniden ortaya çıkmıştı. Komintern'in sıkı denetimi altında faaliyet gösteren parti üyeleri, Nazi-Sovyet Paktı karşısında şaşkınlığa uğramıştı; fakat daha sonra merkezden gelen talimatlara uyarak önemli saldırılarını Batılı güçler üzerinde yoğunlaştırdı. Bu dönemde Sovyet kitapları, filmleri ve gazeteleri Bulgaristan'a eskisinden daha serbestçe girmiştir. Sovyetler'in Bulgaristan'daki hadiselere duydukları ilgi savaş başladıktan hemen sonra görüldü. Eylül 1930'da Sovyet yönetimi bir dostluk ve karşılıklı yardım antlaşması akdetmeyi teklif etti; Boris ise Bulgaristan'ın o sırada hiçbir diplomatik sistemin parçası olmadığı ve diğer güçlerle benzer antlaşmalar imzalamadığı gerekçesiyle bu teklifi reddetti.

1939-1940 kışında yeni seçimler yapıldı. Daha önce olduğu gibi yine polisin epey müdahalesi oldu ve hükümet mecliste yirmi koltuk hariç bütün koltukla-

rı kazandı. Şubat ayında Bogdan Filov başbakan, İvan Popov da dışişleri bakanı oldu. Önceden arkeoloji profesörü olan Filov, Sofya Üniversitesi'nin rektörü ve Bulgar Bilim Akademisi'nin başkanı idi. Hissiyat bakımından Alman hayranı olan Filov, Mihver'le işbirliğinden yanaydı. Fakat Boris hala idarede tam hakimiyete sahipti ve politikayı o belirliyordu.

Almanya ile Sovyetler Birliği birlikte hareket ettiği müddetçe, Bulgar hükümetinin gerçekten bir seçeneği yoktu. Rusya ya da Almanya'nın etkisiyle kıyaslandığında, Batı'nın etkisi ülkede hiçbir zaman güçlü olmamıştı. Fransa'nın düşüşünden sonra bile durum hala olumluydu. Sovyetler Birliği Besarabya'yı aldığı zaman, Mihver, Bulgaristan ile Macaristan'ın Romanya aleyhindeki taleplerini zımnen onayladı. Almanya'nın tahrikiyle Romanya hükümeti, Dobruca'nın İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra alınmış olan güney kısmını Bulgaristan'a terk etmeye razı oldu. Bulgaristan, iki Balkan devleti arasındaki müzakerelerin sonucu olarak Eylül 1940'ta bu toprakları yeniden ele geçirdi. İlhak, ulusun kendi geleceğine kendisinin karar vermesi ilkesine uygun olarak gerçekleştirildi: 1930 yılında bölgenin etnik terkibi yüzde 38 Bulgar, yüzde 21 Rumen ve yüzde 34 Türk'ten oluşuyordu.

Mihver bu hareketiyle kamuoyunun gözünde itibar kazansa da, Bulgar hükümeti Alman bloğuna açıktan katılmaya çekiniyordu. Hitler Kasım ayında Üçlü Pakt'a katılmak konusunda Boris'le konuştuğu zaman kral herhangi bir kararı geciktirmeye çalıştı. Bulgaristan'ın savaşa hazır olmadığını ve kendisinin Türkiye'yle Sovyetler'in tepkisinden korktuğunu ileri sürdü. Bulgaristan imzasını daha sonra atacaktı. Bu sırada Sovyet yönetimi karşılıklı bir yardım paktının akdedilmesiyle ilgili arzusunu yine öne sürdü. Kasım 1940'ta Arkadi I. Sobolev özel bir görevle Sofya'ya geldi. Yapılacak bir antlaşma karşılığında Bulgaristan'a Trakya'da Türkiye ve Yunanistan'ın elinde bulunan toprakları teklif etti. Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a katılmasına hiçbir şekilde itiraz etmediği gibi Sovyetler Birliği'nin de bu pakta imza atabileceğini beyan etti. Boris başlangıçta hem Almanya hem de Sovyetler'in taleplerini reddetmeyi başardı. Mihver'e katılamamasına mazeret olarak Türkiye'nin muhtemel tepkisini ve Bulgar kamuoyunu tekrar etti. Fakat İtalya'nın Yunanistan'da uğradığı mağlubiyet de kararını etkilemişti.

Bulgaristan Üçlü Pakt'a imza atmamasına rağmen, hükümet az sayıda Alman askerinin ülkeye girişine karşı çıkmadı; fakat bunların varlığı kamuoyunda inkar edildi. Aralık ayında çoğunluğu sivil kıyafetli birkaç bin asker, Yunanistan'a yapılacak saldırıya hazırlanma göreviyle ülkeye geldi. Sovyet hükümeti elbette bu hareketi derhal haber aldı. Kendi nüfuz alanı dahilinde gördüğü bir bölgenin böyle tedrici olarak işgal edilmesi, şiddetli bir protestoya sebep oldu. Ocak 1941'de Berlin'e, Bulgaristan'ın "SSCB'nin güvenlik bölgesi" içinde

olduğunu ve "Bulgaristan topraklarında ve Boğazlar'da herhangi bir yabancı gücün silahlı kuvvetlerinin bulunmasına SSCB'nin güvenlik menfaatlerinin ihlali" gözüyle bakılacağını vurgulayan bir nota gönderildi.[31] Bulgar komünistler artık kesin tarafsızlık ve savaştan uzak durma politikasını destekliyordu.

Sovyetler'in açık hoşnutsuzluğuna rağmen, Bulgar hükümeti Mihver'le arasındaki bağları güçlendirmeye devam etti. Macaristan gibi Bulgaristan da revizyonist yönü güçlü olan bir ülkeydi. Sınırlarındaki değişikliklerin, başka bir muhtemel müttefikten ziyade Almanya'yla antlaşma yoluyla gerçekleştirilmesi daha mümkündü. Şubat 1941'de hükümet Türkiye'yle bir saldırmazlık antlaşması imzaladığı zaman Bulgaristan'ın durumu daha da rahatladı; Bulgaristan'ın artık Yunanistan'la savaş çıktığı takdirde bu yönden gelecek bir saldırıdan korkmasına gerek yoktu. Aynı ay Almanya'yla, Bulgaristan'ı savaşa katılma yükümlüğü altına sokmayan askeri geçişle ilgili bir antlaşma imzalandı. 1 Mart'ta son adım atılarak Bulgaristan en sonunda Üçlü Pakt'a katıldı. İmza karşılığında Ege'de Struma ve Meriç nehirleri arasında bir denize iniş noktası temin edildi. Antlaşma meclis tarafından 20'ye karşı 140 oyla kabul edildi; fakat bu yeni ittifak konusunda kimse kesinlikle çok hevesli değildi. Umulacağı gibi Sovyet yönetimi bunu derhal protesto etti. Bulgaristan aynı ay İngiltere'yle ilişkilerini kopardı. Ülkesi hala savaşta olmasa da III. Boris Mihver bloğunu seçmişti.

Şubat 1941'de, İngiliz birliklerinin Yunanistan'a girmesiyle, Hitler Marita Operasyonu'nu uygulamak için son kararı verdi. Fakat bu harekata girişilmeden önce, Hitler'in Yugoslavya'nın tavrından tamamen emin olması gerekiyordu. Yugoslavya İtalya'nın nüfuz alanında olmasına rağmen, müzakerelerin asıl yükünü Alman hükümeti çekti. Prens Pavle ve bakanlarından Üçlü Pakt'a katılmaları istendi ve Sovyetler Birliği'yle Yunanistan'a karşı girişilmesi planlanan harekatlar konusunda kendilerine bilgi verildi. Antlaşmayı imzalamaları karşılığında onlara Selanik limanı teklif edildi. Ülke tarafsız kalabilirdi; savaşa katılmak, hatta Alman askeri güçlerinin geçişine izin vermek zorunda dahi kalmayacaktı.

Almanya'nın talepleri Yugoslav liderleri çok zor bir duruma düşürdü. İngiliz, Yunan ve Türk hükümetleriyle temasta olmalarına rağmen onlardan yardım gelmeyeceği belliydi. Sovyetler Birliği'yle resmi diplomatik ilişkiler en sonunda 1940'ta tesis edilmişti; ancak bu devletten fiilen yardım alma ümidi pek yoktu. Antlaşmanın imzalanmasının reddedilmesi şüphesiz savaşa yol açacaktı ve sorunun askeri yönleri ise gerçekten karanlıktı. Yugoslavya Almanya'yı tek başına mağlup edemezdi; Yugoslav silahları ve cephaneleri Almanya'dan geliyordu, bu sebeple yenileri temin edilemezdi. Bu nahoş alternatiflerle karşı karşıya kalan Yugoslav diplomatlar, Bulgar diplomatlar gibi zaman kazanmaya çalıştı. Daha tehlikeli olan Üçlü Antlaşma yerine basit bir saldırmazlık paktının konulmasını teklif ettiler. Fakat Alman hükümeti fikrinden caymayarak Yugos-

lavya'nın doğrudan Mihver bloğuna katılması konusunda ısrarcı oldu. Bazı tavizler teklif edildi. Yugoslavya'yı ABD ya da belki Rusya'yla bile savaşma yükümlülüğü altına sokabilecek olan antlaşmanın III. maddesine itirazlar getirildiğinde Almanlar bu şart üzerinde ısrar etmemeyi kabul etti.

21 Mart'ta yapılan bir toplantıda Yugoslav liderler, muhtemel alternatifleri tartıştı. Paktın imzalanmak zorunda olduğu, aksi takdirde ülkenin kazanamayacağı bir savaşla karşı karşıya kalacağı açık görünüyordu. Hükümet daha sonra üçe karşı on altı oyla bunu kabul etti; Cvetkoviç ve Cincar-Markoviç antlaşmayı imzalamak için Viyana'ya doğru yola çıktı. 25 Mart tarihli belgede hem açık hem de gizli bölümler vardı. Yayımlanan metinde Yugoslavya pakta katılıyor ve Mihver güçleri Yugoslav bölgesinden asker geçişi talep etmeyeceklerini kabul ediyordu. Gizli kısımlarda ise Almanya'yla İtalya, III. maddede belirtilenlere rağmen Yugoslavya'nın savaşa katılmasını talep etmeyeceklerini vadediyor ve ülkenin barış antlaşmasında toprak kazançları –yani Selanik– elde edeceğine dair teminat veriliyordu.

Antlaşmanın imzalandığı ilan edildikten sonra ülkede büyük heyecan yaşandı. Gizli antlaşmaların ve kabul edilen yükümlülüklerin kapsamıyla ilgili rivayetler dolaşıyordu. 27 Mart gecesi General Duşan Simoviç önderliğindeki bir grup subay idareyi devraldı. Darbeyi tertipleyenler on yedi yaşındaki Petar'ın artık reşit olduğunu beyan ederek bir hükümet kurdu. Prens Pavle o sırada kuzeye doğru giden bir trendeydi. Haberi öğrenince Belgrad'a dönerek istifa etti. General Simoviç başbakan oldu; ama aralarında Maçek'in de bulunduğu eski bakanların çoğu görevinde kaldı. Dışişleri bakanı Almanya'yla antlaşmadan yana olan Momcilo Ninciç idi. Yeni rejim idareyi ele alır almaz devletin Üçlü Pakt da dahil olmak üzere bütün eski yükümlülüklerini kabul edeceğini ilan etti.

Bütün devrim koalisyonları gibi bu hükümete katılanlar da nasıl bir yol izleyecekleri konusunda anlaşmazlık içindeydi. Tutumu Metaksas'ınkine çok benzeyen Simoviç, bakanlarına "Sırp tarihini sayfa sayfa hatırlattığı" bir konuşma yaptı. "Sırbistan'ın savaş kahramanı olan atalarının kemiklerini, Kosova Savaşı'nı, ilk Sırbistan'ın efsanevi prenslerini ve Sırbistan'ın Türklere karşı verdiği destansı mücadeleyi saygıyla selamladı. Barışın devamından yana olan Maçek ise "güçlü duyguları tahrik ederek sağlam bir ulusal politika geliştiremeyecekleri" cevabını verdi.[32] Bakanların çoğunun tavrı da buna benzerdi; Almanya'nın saldırısını tahrik etmek istemiyorlardı.

Yugoslavya'nın tereddütlerine rağmen, Hitler, Belgrad'dan haber gelir gelmez kararını verdi. Belgrad'da pakta açıkça karşı çıkan gösteriler olmaktaydı.

Hitler, yeni hükümetin benimsediği politika ne olursa olsun ülkeyi işgal etmeye karar verdi. Marita Operasyonu kapsamındaki planlara böylece Yugoslavya da dahil edildi. Macar, Rumen ve Bulgar hükümetleriyle temasa geçildi. Yugoslavya toprakları artık paylaşılabileceğinden dolayı bu devletlerin toprak talepleri karşılanabilirdi. Mesela Bulgarlara "*bu, Makedonya meselesini çözmüştür*" dendi.[33] Müzakereler sırasında Macar başbakan Pal Teleki harekete katılmaktansa kendini vurmayı tercih etti. Macaristan geçen Aralık ayında Yugoslavya'yla bir dostluk antlaşması imzalamıştı.

İşgali planlarken Alman komutası, en büyük direnişle Sırbistan'da karşılaşmayı bekliyordu. Hırvatistan ile Slovenya bombalanmayacaktı; bunun yerine Hırvatistan'ın işbirliğini elde etmek için uğraşlar verildi. 3 Nisan'da Maçek, Ribbentrop'tan Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılması konusunda yardım teklif eden bir temsilciyi kabul etti. Köylü Partisi lideri bunu reddedince, Almanya bu kez Ustaşa hareketine destek vermeye başladı. Gerçekten de Alman ordusunun Zagreb'e varışından hemen sonra, 10 Nisan'da bağımsız bir Hırvat devletinin kurulduğu ilan edildi ve Ustaşa rejimi tesis edildi.

6 Nisan'da başlayan harekatta asıl yükü Alman ve İtalyan kuvvetleri çekiyordu. Macar birlikleri Voyvodina'ya girdi ve daha sonra, çarpışmanın sona ermesinin ardından, Bulgar askerler Makedonya ve Trakya'daki işgal görevlerini devraldılar. Yugoslav ordusu, Alman komutasını dahi şaşırtan bir süratle çöktü. Ana kuvvetleri sınırda toplanmıştı; bunlar yenildiği zaman daha fazla direnmek için pek bir olanak kalmadı. Selanik'e geri çekilme ve I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi muhtemel bir tahliyeyi öngören başlangıçtaki plan, asıl Alman hücumunun Bulgaristan'dan gelmesi ve dolayısıyla kaçış yollarının kapanmasıyla boşa çıktı. Ayrıca Hırvat ve Sloven birimler genelde direnebildilerse de çok az direnebildiler. Böylece Sırbistan 1918'den beri devam ettirdiği şiddetli ulusal ihtilafların bedelini ödemiş oldu. 14 ve 15 Nisan tarihlerinde kral ve hükümet üyelerinin çoğu Yunanistan'a kaçtı. 17 Nisan'da Belgrad'da mütareke imzalandı.

Yugoslav direnişi aslında Yunanistan'ın savunmalarını zayıflattı. Eksiksiz bir savunma sistemi için gerekli paraya sahip olmayan Yunan hükümeti Bulgaristan'la arasındaki sınırı tahkim etmeye yoğunlaşmıştı. Dolayısıyla Vardar vadisi korumasız bırakıldı ve Alman birlikleri bu açık kapıdan içeri girdi. 18 Nisan'da Yunanistan başbakanı Koryzis intihar etti ve yerine Emmanuel Tsouderos geçti; Tsouderos savaşa devam etmeye çalıştı. Fakat 20 Nisan'da, hükümetin yetkisi olmadan General Georgios Tsolakoglou tarafından bir mütareke imzalandı. İngiliz Keşif Kuvveti hızla tahliye edildi. Bu sırada Bulgar ordusu savaşa girmişti. Yugoslavya'yla ilişkiler 15 Nisan'da koptu ve 19 Nisan'da Üsküp işgal edildi. Yarımadadaki harekatın tamamlanmasından sonra Alman paraşüt birlikleri Mayıs ayında Girit'i ele geçirdi.

Bu sırada Barbaros Operasyonu için hazırlıklar devam ediyordu. Berlin ile Moskova arasındaki ilişkiler görünürde hala dostane olsa da, iki devlet arasındaki anlaşmazlığın işaretleri çoğalmıştı. 5 Nisan'da Stalin, Belgrad darbesini haber aldıktan sonra, Moskova'daki Yugoslav temsilciyle bir saldırmazlık antlaşması imzaladı; bu antlaşmanın esas önemi, Sovyetler'in sembolik olarak Yugoslav direnişini onaylamasından ileri geliyordu. 13 Nisan'da Japonya'yla Sovyetler Birliği bir saldırmazlık antlaşması imzaladı; bu, Almanya açısından çok sakıncalı bir hareketti. Bu belge sayesinde Sovyet yönetimi asıl dikkatini batıya verme ve Japonya da, İngiltere ile ABD'nin zararına yayılma planlarına devam etme imkanı buldu.

Bu aksiliğe rağmen Almanya diğer müttefiklerinin yardımını temin etti. Hitler, Sovyetler Birliği'nin işgalinde Finlandiya ve Romanya'nın faal işbirliğini aradı. 12 Haziran'da Antonescu planlardan tafsilatıyla haberdar edildi; bundan sonra Romanya ordusu seferber edildi. 18 Haziran'da Türkiye'yle tarafsızlığının devam etmesini temin eden bir saldırmazlık antlaşmasının imzalanmasıyla, Almanya'nın Balkanlar'daki durumu güçlendi. İtalya'nın Rusya'ya yapılacak saldırıya iştiraki istenmedi; İtalya çabalarını Akdeniz sahnesi üzerinde yoğunlaştıracaktı.

Barbaros Operasyonu 22 Haziran'da başladı ve bu tarihte İtalya ile Romanya Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etti. Slovakya ertesi gün, Finlandiya 24 Haziran'da ve Macaristan da 27 Haziran'da onları izledi. Halkının Rus yanlısı tutumundan dolayı Bulgaristan'dan harekete geçmesi istenmemişti.

1941 yazında savaş Balkan yarımadasını böyle içine çekmişti. Bütün devletler savaşa katılmıştı. Arnavutluk, Yunanistan ve Yugoslavya düşman işgali altındaydı. Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan'la savaşıyordu ve Makedonya'yla Trakya'yı işgal etmişti. Romanya, Almanya'yla birlikte Sovyetler Birliği'ne karşı savaşıyordu. 1939'da devletlerin benimsediği tarafsızlık politikasının böylece devam ettirilmesinın imkansız olduğu görüldü. Avrupa krizinin daha önceki dönemlerinde olduğu gibi, stratejik konumdan dolayı yarımadaya hakimiyet büyük güçlerin mücadelesinde büyük bir ödül haline geldi.

SONUÇ

Bütün yarımadanın savaşa girişiyle, 1941 yazı Balkan tarihindeki önemli bir dönemin sona erişini simgeler. Yunanistan hariç bütün devletler bu felaketten farklı siyasi kurumlar ve dış politikada farklı bir yönelimle çıkacaktı. Bu noktada bu uluslarda o zamana kadar mevcut olan şartları gözden geçirmek faydalı olabilir. Daha önce de vurgulandığı gibi, Balkan tarihindeki pek çok ha-

diseyle, bilhassa iç gelişmelerle ilgili eserlerler durumu daima aynı tarzda tahlil etmektedir. Ekseriyetle, Balkanlar'daki en kötü durum, Batı'nm sanayileşmiş ülkelerindeki en iyi durumla kıyaslanır. Balkanlar'm idaresindeki hatalar, zengin ve güçlü ulusların sözde başarılarıyla mukayese edilir. Kesinlikle başka benzer uluslarla –yani İngiltere, Belçika, Danimarka veya Hollanda'yla değil, Balkan devletleriyle müşterek pek çok sorunu olan Akdeniz ülkeleri İspanya ve Portekiz'le– daha iyi bir mukayese yapılması mümkündür.

Sanayileşmiş Batı'yla mukayese edilirken dahi, Balkanlar'daki iç durum tamamen karanlık değildir. Bu kısımda azınlıklar sorunu ele alınmıştır –mesela Macaristan idaresi altında Erdelli Rumenlere ya da Sırpların egemen olduğu bir devlette Hırvat ve Arnavutlara yapıldığı kesin olan ayrımcılık. Yine de bu manada bu model bütün dünyada tekrar edilmiştir. İngiltere ile Fransa'nın kendi sömürge bölgelerindeki sicili kesinlikle bunlardan daha iyi değildir. Fransa 1918 yılında Alsace-Lorraine'i ele geçirdiği zaman, merkezi idare ilkesi ile daha önce Macaristan'da ve başka yerlerde gördüğümüz baskıcı dil kanunlarını yürürlüğe koymuştur. Nüfusun çoğunluğunun Almanca konuştuğu bir bölgede, Fransızlar, eğitim ve idare dilinin sadece Fransızca olması konusunda ısrar etmiştir. Woodrow Wilson, kendi ülkesinin güney eyaletlerinde katı ayrımcılık kanunları uygulandığı zaman, görünürde ikiyüzlülüğün farkında olmadan, ulusların kendi geleceğine kendi karar vermesi ilkesinin ihlal edilmesinden dolayı başka ulusları eleştirebilmiştir. Balkanlar'daki gelişmelerin Batılı liberal entelektüellerin belirlediği ve aslında dünyanın hiçbir bölgesinde aynı şekilde uygulanmayan standartlara göre değerlendirilmesi doğru değildir.

Gördüğümüz gibi, bütün Balkan devletlerinin iç siyasi hayatında 1930'larda otoriter rejimler iktidardaydı. Daha önce bu devletler Batılı kurumları benimsemeye çalışmışlardı; bu gelişme, ulusal liderlerin ve ilk rejimleri kuran Batılı büyük güçlerin bilinçli tercihinin neticesiydi. 19. yüzyılda tercih edilen model, anayasal monarşiydi. Temsili kurumlar ve merkezi idare böylelikle geldi. Genellikle liberal, muhafazakar, radikal, ilerlemeci vs. adlarıyla anılan yerel siyasi partiler, pek çok bakımdan Batılı mukabillerine benziyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, komünist ve köylü partilerinin önemi arttı; 1930'larda bunları daha muhafazakar yönelimli gruplar izledi; sadece Romanya'daki Demir Muhafızlar gerçekten faşist bir ideolojiye sahipti. Genel olarak bütün bu dönem boyunca, uygulanan siyaset teorisi ne olursa olsun, devleti yöneten ve devlet memurları, ordu mensupları, tüccarlar, sanayiciler, büyük toprak sahipleri, işadamları ve avukat, doktor ve öğretmen gibi yüksek eğitimli meslek sahiplerinden meydana gelen dar sosyal grubun menfaatleri esas olarak idarecilerle politikacılar tarafından temsil ediliyordu. Bu grup nüfusun en fazla yüz-

de 10'unu teşkil ediyordu. Siyasi partiler arasındaki şiddetli rekabete rağmen, çoğunluk tek bir tabana dayanıyordu; gerçek ideolojik farklılıklar çok azdı. Seçimlerdeki mesele, hükümete ve bununla birlikte gelen iktidar ve mevkilere kimin hakim olacağı idi. Komünist, sosyalist ve tarım partileri bile entelektüellerin idaresindeydi. Köylü partileri genellikle büyük yoksul çoğunluğun değil, zenginlerin görüşlerini yansıtıyordu. Komünistler elbette Komintern aracılığıyla faaliyet gösteren Sovyet yönetiminden aldıkları talimatlara uyuyordu ve bu yönetimin maşasıydı.

Sivil özgürlüklerin garanti altına alınamaması Balkan siyasi sistemlerinin en çok eleştirilen yönü olsa da, en büyük kınamayı hak edenler belki de yolsuz, merkezi idarelerdir. Gördüğümüz gibi, 19. yüzyılda merkezi bürokrasi, devlet idaresinin en modern ve etkin yolu olarak görülüyordu. Fakat bu kurum, önceden ademimerkeziyetçi bir toplumun ve millet teşkilatının yürürlükte olduğu Balkanlara iyi bir şekilde nakledilememiştir. Büyük ya da küçük bütün kararlarda başkente danışma ve merkezi hükümet tarafından tayin edilen ve bu hükümeti temsil eden mahalli idarecilerin kararlarına uyma mecburiyeti, çok husumet ve gerginliğe sebep oluyordu. Sistem aynı zamanda merkezi otoriteye de çok fazla yük yüklüyordu. Merkezi otorite zayıfladığı ya da yolsuzlaştığı zaman, bunun cezasını bütün devlet çekiyordu. Bu rejimler ayrıca yeni bölgelerin diğer siyasi geleneklerle –örneğin Erdel'in Regat'la ya da Makedonya'nın Yunanistan'la –birleşmesini çok zorlaştırıyor ve merkezileşme, kuşkusuz, Slovenya ve Hırvatistan gibi gelişmiş bölgelerin daha geri kalmış bölgelerle– bu örnekte Sırbistan'la– birleşmesini bilhassa güçleştiriyordu.

Bu dönemde Balkan yarımadası Avrupa'daki en fakir ve en geri kalmış bölge olarak görülüyordu; fakat bu hüküm aslında yanlış olabilir. Bütün yarımadanın esas ekonomik sorunu, köylülerin fakirlik içinde olmasıydı; köylüler 16 milyon Rumen ve 7 milyon Bulgardan oluşan nüfusun yüzde 80'ini; 16 milyonluk Yugoslav nüfusunun yüzde 75'ini ve 1 milyon Arnavutun yüzde 90'ını teşkil ediyordu.[34] En kötü durumda olanlar, küçük veya çok küçük arazi sahipleri idi. 1930'larda, Bulgar çiftliklerinin yüzde 62'si, Yugoslav çiftliklerinin yüzde 68'i ve Rumen çiftliklerinin yüzde 80'inin 12.5 İngiliz dönümünden (5 hektar) küçük olduğu tahmin edilmektedir.[35] Ailenin her ferdi başına beş İngiliz dönümlük arazi geçim için zaruri görülüyordu. Köylülerin çoğunlukla birleştirilmiş çiftliklerde değil, dağınık ve dar arazilerde çalışıyor olması ise durumu daha da kötüleştiriyordu. Bu arazilerin ekimi çok zor olmasına rağmen, bu sistem, bir tür mahsul sigortası ve toprağın gayet adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamanın bir yolu olduğu için tercih ediliyordu.

Gördüğümüz gibi, köylüye göre büyük sorunlarının çözümü daha fazla toprak iktisap etmekti; reform onun için esasen büyük arazilerin bölünmesi anlamına geliyordu ki bu büyük ölçüde I. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirilmiştir. Nüfusun artması ve şahıslara ait küçük arazilerin defalarca kez bölünmesiyle birlikte, kısa zamanda mevcut araziye göre çok fazla sayıda insan ortaya çıktı. 1930 yılında, Yugoslavya'nın kırsal nüfusunun yüzde 61.5'i, Bulgaristan'ın yüzde 53'ü, Romanya'nın yüzde 51.4'ü ve Yunanistan'ın yüzde 50.3'ü eksik istihdam sınıfına giriyordu.[36] Bu işgücü fazlası bizzat gelecekteki gelişmelerin yolunu tıkıyordu. Küçük arazilere sahip köylülerin çiftlik makinesi alacak ya da yoğun tarım için gerekli modern teknikleri kullanacak parası yoktu; bunlar olmadan mahsulleri de çok az oluyordu ve durumlarının iyileştirilmesi için gerekli vasıtalardan yoksundular. Ortalama Balkan köylüsü sadece 1.5 kişilik gıda yetiştirirken, Batı Avrupa'da ortalama 1'e 4 idi.

Balkan köylü ailesi kendini geçindiremediği gibi, bir de vergi ödemek ve tuz, kibrit, bazı giysiler ve ev eşyası gibi kendi kendine üretemediği, vazgeçilmez bazı kalemleri satın almak zorundaydı. Bu sınıfın trajedisi, devlet vergilerinin büyük yükünü taşıyamaması ve orduya asker vermek zorunda olmasına karşılık, devlet hizmetlerinden çok az faydalanabilmesinde yatıyordu. Çoğu Balkan devleti ağır gelir vergileri koymaktan çekiniyordu; bunun yerine en büyük vergi yükünü ayakkabı, tuz, şeker, tütün, gübre, dokuma ürünler ve ithal tarım araçları gibi tüketim kalemlerine; yani hepsini de köylülerin satın aldığı kalemlere yüklüyordu. Tahminen gelir vergileri devlet bütçelerinin yüzde 19 ila 25'ini; bu tüketim ürünlerinden alınan vergilerse yüzde 55 ila 65'ini oluşturuyordu.[37]

Köylünün zor durumda bulunduğu kabul ediliyordu; mesele, dönem şartları göz önüne alınırsa, köylünün şartlarının nasıl iyileştirileceğiydi. Köylünün kendi bulduğu çözüm, borç almak ya da aile fertlerini mevsimlik işlere göndermekti. Zirai krediler uygun şartlarla alınamadığından, köylüler tefecilerin kurbanı oluyor ve çoğunlukla borçlarını ödeyemiyorlardı. Göç, mahalli nüfus baskısını hafifletmenin yaygın yollarından biri haline gelmişti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu alternatife artık o kadar kolay erişilemiyordu; bu insanlar için en iyi çıkış noktası olan ABD'nin göçmen kotaları, Balkan uyruklulara karşı önyargılıydı. Aşırı nüfus artışı sorununu çözmek için yılda tahminen 400 bin insanın memleketlerinden ayrılması gerekeceğinden, göç genel olarak uygulanabilir bir çözüm değildi.[38]

Batı Avrupa'da zirai nüfus fazlası, sınai ekonomilere işçi sağlamıştı. Bütün Balkan devletleri sanayileşmek istemesine rağmen bu işin gerçekleştirilmesi kolay değildi. Esas sorunlardan daha önce bahsetmiştik: Sermayenin, doğal

kaynakların ve usta idari veya işçi sınıfının az olması. Yine de bilhassa Romanya'da bu doğrultuda uğraşlar verilmişti. Dış borçlarla yatırımlara ve yabancı danışmanlarla uzmanlara çok güvenilmek zorundaydı. II. Dünya Savaşı'ndan önce nüfusun çok az bir kesimi ekonominin bu sektöründe istihdam ediliyordu; rakamlar Bulgaristan için 100 bin, Romanya için 289 bin ve Yugoslavya için 385 bin civarındadır.

Büyük Buhran'ın sonucu olarak, tarım ürünlerinin fiyatı sınai ürünlere göre çok daha hızlı ve fazla düşünce, kırsaldaki durum iyice kötüleşti. Hükümetler bu krizle başa çıkmaya hazırlıklı değildi. Üstelik Balkan bürokratları tarım konusunda uzman değildi. Yüksek mevkilerdekilerin çoğu yüksek öğrenim görmüş, fakat standart bir klasik müfredatı takip etmişti. Devlet hizmetinde bir kariyer için gerekli eğitim, tarım bilimi değil hukuktu. Üstelik geçmişte benimsenen temsili idarenin kurumları, sıradan vatandaşın hayatına kapsamlı bir müdahale için gerekli vasıtaları sağlamıyordu. Liberal teori bu tür uygulamalara şiddetle karşıydı. Fakat geniş çaplı devlet müdahalesi olmadan fazla bir şey yapılamazdı. Köylülerin sulama projelerine ve ürünlerini en iyi şekilde satabilmeleri için daha iyi nakliye imkanlarına ihtiyacı vardı. Tarım metotlarını geliştirip makine almak için mali yardım istiyorlardı. Ayrıca üretimlerini çeşitlendirerek yurt dışında talebin olduğu ürünlerden daha fazla yetiştirmek için de merkezden bir tür yol göstericiliğe ihtiyaçları vardı. Almanya'nın siparişleri ve yatırımları ayçiçeği, tütün, şeker pancarı ve soya fasulyesi gibi özel mahsullerin yetiştirilmesini teşvik ettiği zaman bu doğrultuda bazı girişimlerde bulunuldu. Son fakat bir o kadar önemli olarak da, köylünün modern dünyaya açılmasını sağlayacak bir eğitim sistemine ihtiyacı vardı. II. Dünya Savaşı'nın başında okuryazarlık oranı Yunanistan'da yüzde 27, Bulgaristan'da yüzde 32, Yugoslavya'da yüzde 40, Romanya'da yüzde 50 ve Arnavutluk'ta yüzde 85'ti.[39]

Şüphesiz, I. Dünya Savaşı'ndan sonra nüfusun herhangi bir kesimine yardım amaçlı devlet faaliyeti önündeki en büyük engellerden biri, yüksek düzeyde savaşa hazırlık ve faal bir dış politikanın sürdürülmesi ihtiyacının devam ediyor oluşuydu. 1920'lerde nispeten soluk alındığı bir dönem olsa da, bundan sonraki on yıl dış ilişkilerde tekrar eden krizlerin yaşandığı bir dönemdi. Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarının dağılması ve Rusya'da çarlık rejiminin çöküşünün bölgedeki gerginliğin azalmasına pek bir katkısı olmadığını görmüştük. Fransız ittifak sistemi ise başka bir şekilde de olsa önceki ihtilafları devam ettirdi. Daha sonra Faşist İtalya, Nazi Almanyası ve Komünist Rusya'nın iktidardaki yükselişi, Doğu Sorunu'yla ilgili pek çok konuyu yeniden gündeme getirdi. Bütün Balkan devletlerinin bu gelişmeleri dikkatle takip etmeleri ve ke-

sinlikle II. Dünya Savaşı'na girişlerinden hemen önceki yıllarda, iç sorunlardan ziyade dış sorunlara öncelik vermeleri icap ediyordu. Revaçtaki söylemle, silahı tereyağma tercih etmeleri gerekiyordu.

Geriye dönüp 18. yüzyıldan sonra yarımadada meydana gelen gelişmelere bakıldığında, Balkan halkının siyasi hayatını şekillendiren en büyük tek gücün ulus fikri olduğu açıkça görülmektedir. 1941'de bu ilke, olumludan ziyade daha güçlü olumsuz özellikler kazanmıştı. Bu ilkenin uygulanması hakikaten Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya gibi ulusal devletlerin kurulmasıyla sonuçlanmış, fakat Yugoslavya'yı da parçalamıştı. Şüphesiz iki dünya savaşı arasındaki dönemde meydana gelen en ilginç gelişme Yugoslav kavramının kaderi olmuştur. Bir neslin aydın ve öğrencilerinin –bunların ekseriyetle Hırvat, Sırp ve Slovenler arasında küçük bir azınlığı oluşturduğu doğrudur– ümit ve inançlarına rağmen, bir Yugoslav milleti ortaya çıkmamıştır. Sırpların merkeziyetçi politikaları, bunun aksine, savaş döneminde akıl almaz mezalime yol açan büyük bir şiddet ve husumet duyguları doğurmuştur.

Gördüğümüz gibi, Balkan ihtirasları, tarihsel veya ulusal gerekçelere dayanılarak üzerinde hak iddia edilen toprakların kontrolü meselesiyle derinden ilgiliydi. Bütün devletlerin komşularıyla toprak ihtilafları vardı. Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki Makedonya meselesi ile Macaristan ve Romanya arasındaki Erdel meselesi belki bunlar arasında en ciddileriydi; fakat Trakya, Epir, Dobruca, Besarabya, Bukovina, Dalmaçya, İstriya, Voyvodina, Kosova bölgesi, Oniki Ada, Kıbrıs ve başka küçük bölgeler konusunda da ihtilaflar vardı. Bu topraklarla ilgili rekabet hem Balkan halklarının bölünmesine hem de büyük güçlerin müdahalesine bahane yaratmaya yaramıştır. Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği devletlerinin hepsi de kendi menfaatlerini elde etmek için bu karşılıklı husumetlerden faydalanmıştır. Bu durum savaş boyunca ve savaştan sonraki dünyada da sürecekti. Ulus meselesi ve yabancı müdahalesi en önemli Balkan meseleleri olarak kalmaya devam edecekti.

NOTLAR

1 Adolf Hitler, *Mein Kampf* (New York: Reynal&Hitchcock, 1939), s. 964.
2 Hitler, *Mein Kampf*, s. 935-951.
3 Pierre Lazareff, *Deadline* (New York: Random House, 1942), s. 130.
4 Pierre Lazareff, *Deadline*, s. 175.
5 Joseph Rothschild, *East Central Europe between the Two World Wars*, Peter F. Sugar ve Donald W. Treadgold, ed., *A History of Central Europe* (Seattle; University of Washington Press, 1974), II.cilt içinde, s. 260, 261.
6 Rothschild, *East Central Europe*, s. 305.

7 Eugen Weber, "Romania", Hans Rogger ve Eugen Weber, *The European Right: A Historical Profile* (Berkeley: University of California Press, 1966) içinde, s. 541-542.
8 Bu parçaların hepsi de Weber, "Romanya", s. 522, 523'ten alınmıştır.
9 Nissan Oren, *Revolution Administered: Agrarianism and Communism in Bulgaria* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973), s. 20.
10 L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453* (New York: Rinehart, 1958), s. 600.
11 Hugh Gibson, ed., *The Ciano Diaries, 1939-1943* (New York: Doubleday, 1946), s. 43.
12 Gibson, *The Ciano Diaries,* s. 53.
13 Gibson, *The Ciano Diaries,* s. 66-67.
14 Keith Feiling, *The Life of Neville Chamberlain* (Londra: Macmillan, 1946), s. 392.
15 Arnold Wolfers, *Britain and France Between Two Wars* (New York: Harcourt, Brace & Co., 1940), s. 282.
16 Chamberlain'ın mesajı, 31 Mart 1939, *Documents on International Affairs, 1939-1946* (Londra: Oxford University Press, 1951), c. I, s. 125-126.
17 Alman-İtalyan Çelik Paktı'nın metni, 22 Mayıs 1939, *Documents on International Affairs, 1939-1946,* c. I, s. 168-170.
18 Bu iki antlaşma şuradadır: Raymond James Sontag ve James Stuart Beddie, ed., *Nazi-Soviet Relations* (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1948), s. 76-78.
19 Sontag ve Beddie, *Nazi-Soviet Relations,* s. 78.
20 Grigore Gafencu, *Prelude to the Russian Campaign* (Londra: Frederick Muller, 1945), s. 43.
21 Gibson, *The Ciano Diaries,* s. 157.
22 Gibson, *The Ciano Diaries,* s. 300.
23 Bobby John Macris, "The Foreign Policy of the Metaxas Regime, 1936-1941" (Doktora tezi, Indiana University, 1979), s. 343.
24 Üçlü Pakt'ın metni, 27 Eylül 1940, *Documents on International Affairs, 1939-1946,* c. II, s. 81, 82.
25 11 Şubat 1940 tarihli Alman-Sovyet ticari antlaşması hakkında Schnurre imzalı Dışişleri Bakanlığı memorandumu, Sontag ve Beddie, *Nazi-Soviet Relations,* s. 131-134.
26 Ribbentrop'tan Schulenburg'a, Berlin, 3 Eylül 1940, Sontag ve Beddie, *Nazi-Soviet Relations,* s. 181-183.
27 Schulenberg'den Alman Dışişleri Bakanlığı'na, Moskova, 26 Kasım 1940, Sontag ve Beddie, *Nazi-Soviet Relations,* s. 258, 259.
28 21 No'lu Direktif: Barbaros Operasyonu, 18 Aralık 1940, Sontag ve Beddie, *Nazi-Soviet Relations,* s. 260-264.
29 Marshall Lee Miller, *Bulgaria During the Second World War* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1975), s. 6.
30 Ribbentrop'a gönderilen Weizsäcker memorandumu, Berlin, 17 Ocak 1941, Sontag ve Beddie, *Nazi-Soviet Relations,* s. 268, 269.
31 Dragiša N. Ristić, *Yugoslavia'a Revolution of 1941* (University Park: Pennsylvania State University Press, 1966), s. 118, 119.
32 Ristić, *Yugoslavia'a Revolution of 1941,* s. 123.
33 Robert Lee Wolff, *The Balkans in Our Time* (New York: Norton, 1978), s. 159.
34 Wolff, *The Balkans in Our Time,* s. 165.
35 Stavrianos, *The Balkans since 1453,* s. 595.
36 Stavrianos, *The Balkans since 1453,* s. 599.
37 Wolff, *The Balkans in Our Time,* s. 179.
38 Stavrianos, *The Balkans since 1453,* s. 606.

İkinci Kısım

İkinci Dünya Savaşı ve Savaş Sonrası Gelişmeler

BÖLÜM 7

II. Dünya Savaşı'nda Balkan Devletleri

ASKERİ ARKA PLAN

1941 yılı Haziran ayında Almanya Sovyetler Birliğini işgal ettiğinde, bütün Balkan devletlerini kuşatan bir düşmanlık ortamı oluştu: Romanya ve Bulgaristan Mihver müttefiki iken, Yunanistan, Arnavutluk ve Yugoslavya ise Alman, Bulgar ve İtalyan işgali altında kaldı. Dış güçlerin Balkanlar'da yaşanan gelişmelere olan ilgisi, özellikle 1939 yılı Ağustos ayındaki Nazi-Sovyet paktı ve Mihver zaferleri vurgulanmıştı. Bu gidişat savaş boyunca da devam etti. Her ne kadar Balkanlar'da yaşanan gelişmeler savaşmakta olan büyük güçlerin her daim ilgi odağı olduysa da, bölge II. Dünya Savaşı sırasında da aynen I. Dünya savaşı sırasında olduğu gibi, başka ülkelerde kararlı harekatlarda bulunan orduların ek gösteri alanları olmuştur. Gördüğümüz gibi I. Dünya Savaşı 1918 yılı yaz ve sonbaharında Kuzey Fransa'daki İtilaf Devletleri güçleri tarafından kazanılmıştı. II. Dünya savaşının sonucu üzerindeki en büyük etki, hiç şüphesiz ki Alman kuvvetlerinin Sovyetler Birliği karşısında başarısızlığa uğraması ve Sovyetler Birliği'nin Doğu ve Orta Avrupa'ya karşı saldırganca davranabilmesiydi. Kuzey Afrika, Sicilya, İtalya ve son olarak da Normandiya'da açılan ikinci cephede devam eden İngiliz ve Amerikan operasyonları Nazi Almanyası'mn yenilgiye uğratılmasında ikincil derecede bir rol oynadı. Balkan devletlerinin kaderi bu savaş alanlarındaki kararlara çok yakından bağlı olduğu için, hem doğu hem de batı cephelerinde yaşanan önemli olayların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Daha sonra değinileceği gibi, olayların bu gidişatı her bir Balkan devletinde yaşanan gelişmelerle yakından bağlantılı oldu.

Alman ordularının Sovyetler Birliği'ni işgalinde İtalyan, Avusturyalı, Fin, Slovak, Hırvat ve Rumen müfrezelerinin yanı sıra İspanyol gönüllüleri de yer almıştı. Başlangıçta Sovyetler Birliği'ni sadece İngiltere desteklemekte iken

Amerika'dan da mühimmat yardımı beklenmekteydi. Almanlar ve beraberlerindeki diğer ülkelerin liderleri doğu cephesinde hızlı bir Nazi zaferi beklentisi içerisindeydi; çünkü zamanın bütün gözlemcileri, bu orduların batı cephesinde kolayca zafere ulaşmış olmalarından son derece etkilenmişti. Uzun bir müddet bu kolay zaferin bir kez daha tekrarlanabileceği düşüncesi hakim oldu. Aslında durum biraz da böyle görünmekteydi. Alman güçleri, sınır yakınlarında yoğunlaşmış olan Sovyet birliklerini hızlıca yendi ve Rusya'nın kalbine doğru ilerlemeye başladı. Almanlar, 1917 yılı Rusya kapitülasyonlarından önce Alman ordusunun sahip olduğu aynı bölgeleri yeniden ele geçirdi. Moskova varoşlarına kadar geldiler; ancak ne Moskova'yı ne de Leningrad'ı ele geçirebildiler. İşte bu noktadan sonra, neticede büyük bir hüsranla sonuçlanacak olan olayların başlangıç noktasına gelinmiş oldu. 1941 yılı kışı erken geldi. Kabiliyetlerinden son derece emin ve önceki başarılarından gözleri kör olan Alman liderleri, ordularını Rusya kış şartlarına yeterince hazırlamadı. Askerler mevsim koşullarına uygun üniformalar giymiyordu. Daha da kötü olan durum ise, Alman ordusunun geçmişte önemli dayanağı olmuş olan mühimmatların bu denli düşük dereceli havalarda çalışabilecek nitelikte olmamasıydı. Kamyonları, tankları, arabaları, topları ve gelişmiş diğer bütün silahları burada hiçbir işe yaramadı. Rusya'nın soğuk kış şartlarına göre eğitilmiş ve bu şartlara göre donatılmış olan Rus birlikleri kısa zaman içinde karşı atağa geçtiklerinde, Alman birlikleri soğuktan ve buzdan yerlerine mıhlanıp kaldı.

Japonya 7 Aralık 1941 tarihinde Amerika ve İngiltere'ye düşmanca tutum sergileyip Pearl Harbor'a ve Uzak Doğu'daki üslerine saldırdığında savaş tam anlamıyla uluslararası bir nitelik kazanmış oldu. 11 Aralık'ta Tipartite Paktı'nın diğer önemli üyeleri olan Almanya ve İtalya, Amerika'ya karşı savaş ilan etti. Mihver güçleri ve onların uydu ülkeleri Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Macaristan ve Hırvatistan kısa zaman içerisinde örneklerini takip etti. 1941 paktındaki tarafsızlık maddesi ve çıkarlarının bu şekilde davranmaya daha uygun olması nedeniyle Japonya ve Sovyetler Birliği savaşa girmedi. Her ne kadar İngiliz, Amerika ve Sovyetler Birliği'ne karşı bir Alman, İtalyan ve Japon cephesi oluşmuşsa da, Avrupa'daki savaşın sonuçlarında Japon etkisinin gerçek anlamda çok sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Batılı güçler Avrupa sahnesine daha çok önem vermekteydi ve Japon güçleri müttefiki olduğu devletler ile ortak hareket etmedi. Japonların Rusya Sibiryası'nda bazı şehirlere saldırması Almanların çıkarlarına, Japonların güney ve batı istikametlerinde ilerlemesinden daha çok hizmet etti.

1942 yılı boyunca ana dikkatler Rus cephesinde yoğunlaştı. Yazın Alman ordusu ve müttefikleri güneyde çok büyük bir saldırı harekatına girişti. Ağustos

ayında stratejik olarak büyük önem taşıyan Stalingrad şehrine saldırı harekatına başladılar ve Eylül ayına geldiklerinde kuvvetler şehrin varoşlarına kadar ilerledi. Bir sonraki ay Sovyetler Birliği kuvvetleri karşı saldırıya geçti; 1943 Şubat'ında elverişli kış koşullarında savaşmakta olan Sovyet birlikleri Alman Altıncı Ordusu'nu tamamen kuşatmayı başardı. Şehirde toplandılar ve Almanları teslim olmaya zorladılar. Her ne kadar Alman komutanı baharda başka bir yerde diğer bir saldırıya girişmişse de, Stalingrad Almanlar için askeri yenilginin de ötesinde bir durum haline dönüştü. Mihver güçlerinin göstermiş oldukları siyasi başarıda bu zamana kadar Alman ordusunun yenilmezliği büyük bir öneme sahipti. 1943 yılı yazında Almanların Kursk saldırısında yenilmeleri bir düşünce değişikliğinin meydana gelmesine neden oldu. Daha sonra göreceğimiz gibi, bu yıldan sonra Balkan liderleri arasında, Müttefik güçlerinin savaşı öyle ya da böyle mutlaka kazanacakları ve bu duruma uygun politik gelişmelerin hazırlığı içinde olunması gerektiği noktasında fikir birliği hasıl oldu. Mihver güçlerinin savaşı başarıyla tamamlayabilecek insan gücü ya da ekonomik yetersizlik içerisinde oldukları netlik kazanmış oldu. Bundan başka, Almanya birçok alana dağılmış olan zayıf kuvvetleriyle yeterince güçlü ve güvenilir müttefiklere sahip değildi. En yakın müttefikinin savaştan ayrılması an meselesiydi. Bir de gerçekte artık ataklar tersine dönmüş durumdaydı. Artık Avrupa'da saldırı durumunda olan Sovyetler'di.

Batılı İttifak devletleri Sovyet topraklarında girişilmiş olan belli başlı savaşlardan sonra diğer bölgeler üzerinde yoğunlaşmaya başladı. Sovyetler'in doğu cephesindeki Alman birliklerinin çekilmesini sağlamak amacıyla Amerika ve İngiltere'ye, bölgede ikinci bir cephe açmaları konusunda son derece ısrarcı davranmasına rağmen, İngiltere ve Amerika önce Kuzey Afrika'yı işgal etmeyi ve ardından da Sicilya'ya ilerlemeyi tercih etti. 1940 yılında Afrika'da savaşlar zaten başlamıştı. Mihver güçleri başlangıçta önemli zaferler elde etmeyi başarsalar da, Rus seferlerinin başlamasının ardından yeterli derecede asker ve mühimmat alamadıklarından savunmada büyük zorluklar yaşadı. 1942 yılı Kasım ayında, İngilizler Libya ve Mısır'ın kontrolünü ele geçirdi. Kahire İngilizlerin Orta Doğu planlarının merkezi haline geldi. Aynı ay, Amerikan, İngiliz ve bazı Fransız birlikleri, Fas ve Cezayir gibi Vicy'de daha önceleri Fransız hükümetine bağlanan sömürge ülkelerini işgal etmeye başladı. 1943 yılı Mayıs ayında Akdeniz, Müttefik güçlerinin kontrolü altına girdi.

Müttefik güçlerinin Sicilya işgali Balkanlar'da çok büyük yankı buldu. Harekat Temmuz ayında başladı ve aynı ay Benito Mussolini devrilerek yerine Mareşal Pietro Badoglio getirildi. Kısa zaman içinde ateşkes görüşmelerine başlandı ve Eylül ayında kağıtlar imzalandı. İtalyanların teslim olmaları, hem

yönetimlerinde hem de zapt edilmiş bölgelerin işgalinde geniş sorumluluklar yüklenmiş oldukları Balkan yarımadasında büyük etki yarattı. Her ne kadar Almanlar bu bölgelerde etkin bir kontrole sahip olsalar da, bu önemli miktarda İtalyan silahının partizanların ellerine geçmesini engelleyemedi. Alman kuvvetleri 1944 yılı baharının son günlerine kadar Roma da dahil olmak üzere İtalya'nın büyük bir bölümünü elinde bulundurmaktaydı. Müttefik güçleri 1943 yılı Ekim ayında İtalya ana topraklarından geçmelerine rağmen, 1944 yılı Haziran ayına kadar başkenti işgal etmediler.

Batı Avrupa'nın Normandiya kıyıları üzerinden işgali aynı ay başladı. Sovyet güçleri de eş zamanlı olarak gittikçe zayıflayan Almanlara karşı doğuda büyük başarılar elde etmekteydi. 1944 yılı Ağustos ayında Sovyet birlikleri Romanya'yı işgal ederek Bulgaristan'a doğru ilerledi. Eylül ayında da buraya girmeyi başardılar. Belgrad, Ruslar ve Yugoslav partizanların ortak harekatı sonucunda Ekim ayında ele geçirildi. Müttefik güçlerinin bu büyük zaferleri bile Avrupa'daki savaşın 1945 yılının Mayıs ayına kadar sürmesine engel olamadı. Japonya da hala zapt edilmeyi beklemekteydi. Amerikalıların Pasifik'te uzun süreli ve masraflı bir sefere girme endişelerine rağmen, 6 Ağustos'ta Hiroşima'ya ve 9 Ağustos'ta da Nagazaki'ye atom bombası atmaları Japonların bir anda teslim olmalarını beraberinde getirdi. 2 Eylül 1945 tarihinde ateşkes imzalandı.

SAVAŞA BALKAN KATILIMI

İşte bütün bu gelişmeler, idarecilerin Avrupa'daki siyasi ve askeri gelişmelere uygun olarak kararlar aldığı Balkan başkentlerinde çok büyük bir ilgi ile takip edildi.

Romanya

Muharip bir gücün kuvvetlerinin yanında kendi askerleri ile savaşa girip bilfiil savaşmış tek Balkan devleti olarak Romanya bir ulusun savaşta yaşayabileceği bütün trajedileri yaşadı. İlk kararlar, yaygın görüşü yansıtıyordu. Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen savaş, görünüşte bütün ulusal toprakların iyileştirilmesi ve savunulması içindi. Hükümetin bütün yetkilerini elinde toplamış olan General Ion Antenoscu başlangıçta Almanya'nın kazanacağını düşünmekteydi. Zafer ganimetlerini paylaşmak ve Erdel'in bir daha bölünmesine engel olmak için Romanya'nın Sovyetler'e karşı Almanya yanında yer alması gerektiği düşüncesine sahipti. 1941 yılı Temmuz ayında Romanya güçleri bir önceki yıl kaybetmiş oldukları Bukovina ve Besarabya bölgelerini yeniden ele ge-

çirdi. Her ne kadar halkta bu bölgelerin tekrar elde edilmesi için savaşılması gerektiği şeklinde genel bir kanı oluşmuşsa da, daha sonra savaşa devam etmek konusunda gittikçe azalan bir istek vardı. Almanya kazanmadıkça Romanya'nın bu toprakları ellerinde bulunduramayacağı gerçeğine rağmen, birçok kişi ileri askeri katılımların sonuçları hakkında endişeliydi.

Ancak çok önemli bir husus Romanya ordusunun savaşta kalmasını sağladı. Almanya güçleri yanında savaşan Romanya, Erdel için mücadele ediyordu. Savaş boyunca bu bölge hükümetleri teorik olarak müttefik olan Bükreş ve Budapeşte arasında önemli bir gerginlik merkezi idi. Her ikisi de birbirlerini, bölünmüş olan eyaletin kendilerine ait olan kısımlarında zulüm yapmak ve kötü yönetimde bulunmakla suçluyorlardı. Her ikisi de şikayetlerini Alman otoritelerin karar verme yetkisinde oldukları Berlin'e ilettiler. Bu yarışmada Romanyalı diplomatlar kendilerini dezavantajlı bir durumda hissetti. 1940 yılı Viyana Mahkeme Kararı'nda en azından bazı Macaristan isteklerinin nasıl kabul gördüğünü bilmekteyiz. Almanya'daki Romanya temsilcileri Macaristan propagandasının çok etkili olduğu gerçeğinin farkına vardılar. Propagandalarında üzerinde durdukları en önemli konu "Trianon adaletsizliği" idi. Bu da Versay'da büyük bir adaletsizlik ile yüz yüze kaldıklarını düşünen Almanlar tarafından ilgiyle karşılandı. Bu durumda Romanyalılar Almanları desteklemedikleri takdirde, Erdel'in geri kalanının da zaferin kazanıldığı gün Macaristan'a verileceğini düşünerek onların yanında kalmaya devam ettiler. Romanya ordusunun iyi bir şekilde çarpışması durumunda ise, Viyana Mahkeme Kararı'nın bozulabileceği hayalini hiç terk etmediler. Gerçekte 1944 yılı Mart ayında, Macarların başarısızlıkla sonuçlanan savaşı terk etme girişiminin ardından Hitler Antonescu'ya sorunlu bölgenin kendilerine geri verileceği hususunda garanti vermişti.

Bütün bu düşüncelerle Romanya hükümeti Alman savaş gücü içerisinde önemli bir rol üstlendi. 1941 yılındaki başlangıç işgaline tam 30 Romanya tümeni katıldı. Asıl faaliyet alanları, Odessa ve Kırım'ın alınmasında önemli rol oynadıkları Güney Rusya bölgesi idi. Romanya birlikleri Stalingrad'da da görev yaptı; Üçüncü ve Dördüncü ordunun yanı sıra Birinci Romanya Tank Tümeni de bu felakete katıldı. Romanya'nın burada verdiği kayıp o kadar fazlaydı ki, yaklaşık seksen bin kişinin hayatını kaybettiği iddia edilmektedir.

1941 yılı Ağustos ayında Almanya ile imzalanan bir antlaşma şartlarına göre, Romanya'ya Turla ve Aksu nehirleri arasındaki bölgenin sorumluluğu verildi. Bu bölge yaklaşık olarak on bin mil kare alana karşılık gelmekteydi ve Romanya otoriteleri tarafından Transnistria olarak adlandırılmaktaydı. Önemli bir propaganda kampanyasına başlanıldı. Amaç bölgeyle ilgili gelecekteki muhtemel Romanya istekleri için elverişli ortam hazırlamak ve bu istekleri şimdiden haklı çıkarmaktı. Bu bölgenin isminin geçtiği posta pulları basıldı ve

buranın tarihi olarak da Romanya'ya ait olduğu ispat edilmeye çalışıldı. Her ne kadar bölge Romanya askeri idaresi altında idiyse de, Antonescu resmi bir ilhak hareketinde bulunmadı. Romanya liderleri, Transnistria bölgesinin Erdel bölgesinin kaybının bedeli olması durumunu yaratacak bir harekette bulunmak istemediler.

Savaş sırasında, Almanya ve Romanya arasındaki ilişki iki müttefik güç arasındaki ilişki nasıl olursa o şekildeydi. Geçmişte Romanya daha çok Batı Avrupa'ya ve Almanya'dan çok özellikle Fransa'ya sevgi beslemişti. Romanyalıların çoğu gerçek anlamda kendilerini Batılıların yanında müttefik olarak girilmiş bir savaşta hissetmiyordu. Kinleri Sovyet komşularınaydı ve bu düşmanlığın kökenleri tarihteki çekişmelere ve Bolşevik meselesine dayanıyordu. Almanya'ya karşı duyulan yakınlık bu iki tutumun arasında bir yerlerdeydi. Romanya ordusu kendi askeri konumunun zayıf olduğunun farkındaydı; ordu modern gelişmelerle donatılamamıştı. Daha geniş ölçüde savaş teçhizatı dağıtılması konusunda Almanlara ısrarla baskı uygulanmıştı. Romanya askerlerinin Alman memnuniyeti için savaştıkları Stalingrad'dan sonra daha çok silah desteğinde bulunulmuş ancak şüphesiz ki miktar hiçbir zaman yeterli olmamıştı. Almanya Romanya'ya ya da Macaristan'a göndermiş olduğu silahların Mihver ittifakı tarafından Erdel için birbirleri ile savaşta kullanılabileceği konusunda endişe duyuyordu.

Almanya için Romanya ile girişilmiş olan ittifakta en önemli unsur, bölgenin geniş ekonomik kaynaklarından faydalanılabileceğinin garanti edilmesiydi. Romanya petrolü ve buğdayı özellikle büyük bir öneme sahipti. Ancak bütün bir savaş boyunca dağıtım ve özellikle ödeme metotları ile ilgili önemli sürtüşmeler meydana geldi. Teoriye göre her iki devlette aynı hedef için çarpıştığından dolayı, Alman arabulucular uygun koşullar elde etmeyi umdu ve sürekli olarak Romanya tarafının yapmış olduğu katkının daha fazlasının yapılabileceğini savundu. Romanyalı temsilciler ise değişimden kar elde etmeyi amaçlamaktaydı ve en önemlisi de verdikleri şeyin en kısa zamanda telafi edileceğini ummaktaydı. Ödemeyi hem nakit hem de mal olarak kabul edebilirlerdi. Doğal olarak savaş sırasında Alman ekonomisi yeterli miktarda ürün üretememekteydi. Para söz konusu olduğunda Alman ekonomistler ülkenin altınlarını kullanarak tarafsız ülkelerden stratejik ürünler almayı istemekteydi. Romanyalı bir gözlemci Alman tepkisi ile ilgili olarak şu yorumda bulunmuştu:

> Almanya, Bükreş'te yaşlı ve kötü niyetli bir politikacı hizbinin iş başında bulunduğuna inanıyordu. Bu hizip Ulusal Banka'da konuşlanmış kurtlar gibiydi ve bu karşı koyan kalenin yönetimindeydi. Bu hizip, Alman karşıtı Rumen politikacılardan *(Politikastertum)* oluşuyordu. Romanya ekono-

mik hayatını elinde tutan ve dolaylı yollardan siyasi sahnede de rol alan bu grup Romanya halkının mücadele ve zafer kazanma çabalarını sabote edecek çalışmalar içerisindeydi. [1]

İki devlet arasındaki ilişki, Sovyet cephesindeki başarısızlıktan sonra, Almanlar müttefiklerinin büyük fedakarlıklarda bulunmalarını beklediklerinde daha da gergin bir hal aldı. Bununla birlikte Romanya'nın tutumu değişmedi: Ekonomik düzenlemeler savaş zamanında bile ticari bir iş idi. Buna ek olarak, Romanya devleti Alman tarafına geçmekle karasal hedeflerine ulaşmayı düşünmüştü. Bu ilişkide ideolojik herhangi bir unsur yer almamaktaydı. Her ne kadar ülkede Bolşevizm karşıtı bir kampanya oluşturulmaya çalışılsa da, bu başarıya ulaşamadı. Romanya liderliği Alman yenilgisinin sonuçlarını paylaşma arzusunda değildi. Almanya'nın durumu kötüleştikçe bu ittifakın da şartları zorlaşmaya başladı. Almanlar savaş teçhizatı ve demiryolları yapımının devam etmesi için gerekli donanım gönderimini arttırdı; ancak onların gönderdikleri bu donanımlar almış oldukları hammaddenin bir kısmını bile ödemek için yeterli değildi.

Beklendiği gibi, Erdel'deki Sakson Alman nüfus ile ilgili olarak bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başladı. Nazi liderleri bu insanları kendi askeri amaçları için askere almayı düşünmekteydi. Bunlar Romanya vatandaşı olduğu için, Romanya ordusu tarafından göreve alındı. Ancak savaş sonunda bunların tahmini olarak seksen bini doğrudan Alman hizmetine geçti.

Savaş başladığından beri Antonescu tam anlamıyla askeri işler ile meşgul oldu. Bunun sonucunda Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Mihai Antonescu (aralarında herhangi bir kan bağı yoktu) Romanya içişlerinde başrol oynamaya başladı. Ancak çok bilinen bir şahsiyet olamadı. Bildiğimiz gibi Romanya bu dönemlerde faşist bir devletten çok askeri diktatörlük idi. Savaş sırasında, yoğun bir Nazi baskısı altında, hükümet Yahudilere karşı bazı adımlar atmak durumunda kaldı. Bununla birlikte, daha önceki yıllarda meydana gelen savaşlarda orduda görev yapmış olan Yahudilerin ailelerinden gelmekte olan Regat Yahudilerinin korunması ile ilgili özel bir kanun çıkarıldı. Rusya'nın güneyinde Romanya'nın işgal altında kalan topraklarındaki yoğun Yahudi nüfusunun durumu ise tamamen farklı idi. Burada Yahudilerin Polonya'daki toplama kamplarına gönderilmeleri hızlandırılmış ve toplu işkencelere tanık olunmuştu.

Güçlü siyasi konumlarına rağmen, General Antonescu ve yandaşları kendi yönetimlerine karşı olan muhalefetin her zaman farkındaydı. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu rejim, "müsamahalı bir muhalefetin" işlevde bulunmasına müsaade etti. Her ne kadar ne Maniu ne de Konstantin Bratianu aleni

bir şekilde parti lideri ise de, siyasi olarak her zaman aktif oldular ve fikirlerini bildirdiler. Örneğin, Besarabya ve Bukovina'nın geri alınmasından sonra Romanya'nın hala savaşın içinde yer almasını yüksek sesle eleştirdiler. Her ne kadar liberal ve ulusal partiler resmi olarak kapatılmış ve dağıtılmış olsalar da, hala Romanya halkının çoğunluğunun fikirlerini yansıtmaktaydı. Politik arenanın sol kanadında, Sosyalist Parti ve çok zayıf bir Komünist Parti bulunmaktaydı. Bunlar, bu bölümde daha sonra anlatılacak olan diğer bazı gruplar ile işbirliği yapmaktaydı. Savaş sırasında Antonescu ve geleneksel parti liderliği siyasi sahnenin merkezinde kaldı. Berlin ile olan bağlarına rağmen general muhtemel bir Demiz Muhafız hareketinin yeniden canlanması korkusunu ciddi bir şekilde yaşamaktaydı. Bu hareketin lideri Horia Sima o dönemde yine hapisteydi. Ancak Almanya'da bulunan bir hapishanede tutulmaktaydı. Alman hükümetinin fırsat doğar doğmaz Horia Sima'yı Antenoscu'nun yerine koyması gibi bir durum her zaman ihtimal dahilindeydi.

Diğer Doğu Avrupalılar gibi Romanyalılar için de 1943 yılı bir dönüm noktasıydı. Stalingrad yenilgisinden sonra savaşın Romanya için bir felaketle sonuçlanabileceği artık netleşmişti. 1943 yılı Ağustos ayında Ploeşti petrol sahaları üzerine ilk Müttefik akınları başlamıştı. Bu zamana kadar ülke savaş alanının bütün korkularını yaşamış oldu. Bükreş'e yöneltilmiş olan ilk saldırıyı diğer saldırılar takip etti. Böyle bir olaya hazırlıksız yakalanan halk büyük bir şaşkınlık yaşadı ve günlük hayat felce uğradı.

Mihver güçlerinin mağlubiyeti kaçınılmaz olduğunda, Batılı Müttefik güçler ile ayrı bir barış yapmak için daha önceden başlatılmış olan çabalar yoğunlaşarak resmi ve gayriresmi şekilde devam etti. Bütün bir savaş boyunca, diğer Mihver ülkelerindeki benzerleri gibi Batı Avrupa ile çok yoğun temas içinde bulunan Romanyalı bireyler, faaliyetlerini tarafsız başkentlerde yoğunlaştıracak şekilde bir ateşkes düzenleme teşebbüsünde bulundu. Bazı Romanyalılar Batılı Müttefikler ile bir antlaşma yapabilecekleri ve Besarabya ve Bukovina'nın kendilerinde kalmasına izin verecek mukaveleleri gerçekleştirebilecekleri konusunda gerçekdışı bir beklentiye kapıldı. Savaşta gelişen bazı olaylar Romanyalıların korkularını ve Sovyetler Birliği'ne karşı olan nefretlerini arttırdı. Gerçekte Romanyalılar, Batı bölüklerinin hava yoluyla Romanya'ya aktarılabilmesini beraberinde getirecek olan bir görüşme taraftarıydı. Bu olay sadece Sovyet eylemlerinin denetimini sağlamayacak, aynı zamanda İtalya'da ateşkes sonrasında yaşanan istila gibi muhtemel bir Alman istilasını da önlemiş olacaktı. Ancak Batılı güçler ayrı bir barış olması taraftarı değildi ve bu nedenle de Sovyet müttefiklerini barış görüşmelerinden haberdar etti.

İlk önemli Romanya yaklaşımı, Prens Barbu Ştirbei'nin Kahire'ye gittiği 1944 yılının Mart ayında oldu. Daha sonra, Temmuz'da Maniu, Konstantin Vişoianu'yu da benzer bir görevle gönderdi. Sovyetler Birliği tarafından da bilinen bu görüşmelerde Romanyalı diplomatlar, hem Rusya'nın 1941 yılında elde ettiği toprakları tutmak isteyeceği hem de hükümetlerinin Almanya'ya savaş ilan edebileceği ve herhangi bir ateşkes antlaşması için tazminat ödeyebileceği hususunda bilgilendirildi. Bununla birlikte Kuzey Erdel'in geri verilebileceği umudu hala vardı.

1944 yılı Ağustos ayı başlarında, Romanya'nın bir felaket ile yüz yüze olduğu aşikar idi. Sovyet orduları hızla yaklaşmaktaydı; ülke çok kısa bir zaman içerisinde büyük bir savaş alanına dönebilirdi. Savaş sırasında Kral Mihai ve danışmanları, Antonescu ile çok iyi ilişkiler içerisinde değildi. Saray ve hükümet iki farklı halka oluşturdu. Kral önemli kararlar üzerinde yapılan tartışmalardan dışlandı. Bu sırada Antonescu da Romanya'nın savaştan çekilmek zorunda olduğunu anladı. Bununla birlikte o, bu ülkenin Finlandiya örneğini takip etmesi tercihinde bulundu. Bilindiği gibi Finlandiya kararını ilk olarak Almanya'ya bildirmişti. Bu davranış biçiminin sadece meseleyi biraz geciktireceğini ve Alman askerlerine Bükreş'i işgal etme fırsatını vereceği için çok faydalı olmayacağım anlayan kral harekete geçti.

23 Ağustos tarihinde Mihai Almanya'dan yeni dönmüş olan Antonescu'yu kabul etti. General görevden alındı, silahı da elinden alınarak hapse atıldı. Bu kraliyet darbesi kralın yaverleri Baron Starcea-Macsonyi ve Grigore Niculescu-Buzeşti'nin de yardımlarıyla hayata geçirildi. Herhangi bir muhalefet ile karşılaşılmadı. Mihai Müttefikler tarafından belirlenen ateşkes şartlarını yayın yoluyla derhal bildirdi. Hiçbir özel ayrıcalık tanınmadı. Romanyalıların Müttefikler'in hava güçlerini istemeleri, yerine getirilmesi mümkün olmayan bir istekti ve Sovyet ordusunun ülkeyi işgal edeceği çok açıktı. Darbenin geleneksel liderler tarafından yürütüldüğü fark edilecektir. Her ne kadar savaş sırasında bazı komünist parti faaliyetleri olsa da, önde gelen üyelerin birçoğu ya hapiste ya da sürgündeydi. 1943 yılında bir Vatansever Cephe oluşturulması çabaları da çok büyük başarı sağlayamadı.

Oluşturulan ulusal hükümet bu noktada kendinden öncekilere benzemiş oldu; tek istisnası, sol kanattan da temsilcilerin bulunması idi. General Konstantin Sanatescu başbakan oldu; diğer ordu görevlileri de önemli pozisyonlar elde etti. Bratianu ve Maniu, sosyal demokrat lider Titel Petrescu ile birlikte makamları olmayan bakanlar oldu. Çok önemli bir görev olan adalet bakanlığına ise, komünistlerin önde gelenlerinden olan, fakat o sırada ne hapishanede ne de Sovyetler Birliği'nde bulunan Lucretiu Patraşcanu getirildi. Yapılan bu

atamalarda Sovyetler Birliği'nin hoşuna gidecek kişilerin seçilmesi zorunluluğu göz önünde bulunduruldu. Yeni hükümet savaşta taraf değiştirmek ve ateşkes şartlarında görüşmeler yapmak gibi zor bir görev ile yüz yüze kalmıştı. Müttefikler'in ısrarı üzerine Romanya Almanya'ya karşı 24 Ağustos tarihinde savaş ilan etti. Ancak bu tarihte Alman askerlerinin birçoğu zaten ülkeyi terk etmişti. Yine de Romanya askerleri aylarca Orta Avrupa'da savaşmak ve sonunda 170 bin kişilik zayiat vermek zorunda kaldı.

Bu arada Sovyet ordusu Romanya topraklarına girdi. 12 Eylül'de Moskova'da bir ateşkes imzalandı. Bu antlaşmaya göre Romanya 300 milyon dolar savaş tazminatı ve Sovyet işgalinin bedelini ödemeyi kabul etti. Her ne kadar ülke teoride Amerikan, İngiliz ve Sovyet üyeleri olan Müttefik Kontrol Komisyonu'nun kontrolü altındaysa da, gerçekte tam kontrol Sovyetler Birliği'ndeydi. Bundan sonra Batılı müttefik devletler, Romanya'nın Sovyet alanında kaldığını kabul etti. Daha sonra detaylı bir şekilde tartışılacak olan bu karar Romanyalı liderlere bildirilmedi.

Bulgaristan

Mihver devletleri arasında Bulgaristan savaş sırasında en iyi koşullara sahip olan ülke idi. Romanya'nın aksine, Bulgar askerleri Sovyetler Birliği'ndeki tehlikeli birliklere katılmadı. Savaş çabalarına olan katkısı sadece Alman ve İtalyan birlikleri tarafından zaptedilmiş topraklara garnizon sağlamakla sınırlı kaldı. Bulgaristan aynı zamanda Berlin için çok önemli bir hammadde ve özellikle tahıl kaynağı idi. Bulgaristan'ın Makedonya ve Trakya'yı işgali başlangıçta büyük bir ilgiyle karşılandı. Bu suretle Ulusalcılar, devletlerinin gerçek sınırları olarak kabul ettikleri yerleri ele geçirdi. 1941 yılı Mayıs ayında Bulgar hükümeti işgal etmiş olduğu toprakları resmi olarak kendi topraklarına kattı. Trakya'dan zaten vazgeçmiş olan Almanlar bu duruma hiçbir itirazda bulunmadı. Bu toprakların ele geçirilmesiyle, Bulgaristan en güçlü Balkan devleti oldu. Bir Bulgar politikacı tarafından dile getirilen şu sözler zamanın yaygın olan yaklaşımını yansıtmaktadır:

> Bütün hepimiz, ilk defa hakkımız olan şeyi elde edeceğimiz fikriyle sarhoş olmuştuk. Hem de uzun yıllardır canımızla, kanımızla istediğimiz bir şeyi. Ancak emin olunuz ki, vicdanımızda uğruna savaşmadığımız ve tarafımızdan alınmamış bir yeri sadece bir hediye olarak alıyor olmanın huzursuzluğu vardı.[2]

İşgal başlangıçta Makedonya'daki birçok kişi tarafından da kabul gördü. Ancak önceki Yugoslav hükümetinde -ki Sırplar yoğunluktaydı- çok sert karşı çıkışlar oldu. Daha sonra bir yerleşimcinin yorumda bulunduğu gibi: "Tabii ki

neşeliydik, Bulgarların da daha sonraları aynen Sırplar tarafından yapılan hataları tekrar edebileceğini nereden bilebilirdik."[3] Şüphesiz ve ne yazık ki Bulgaristan çıkarları için, yerli nüfus kısa zaman içerisinde, liderleri adeta birer muzaffer gibi davranan ve ahlaksız ve yeteneksiz idareciler olduğu anlaşılan işgalci güçlere karşı duymuş olduğu sempatiyi yitirdi.

Bu istenmeyen tepkileri tersine çevirmeyi arzulayan ve bu toprakların sonsuza kadar kendilerinde kalmasını bekleyen Bulgar hükümeti çok büyük bir propaganda çabasına girişti. Amacı insanlar arasında tekrar güven kazanmak ve onları gerçekte Bulgar ulusundan oldukları konusunda ikna etmekti. Balkanlar'ın en geri kalmış alanlarından biri olan bölgenin genel kültür seviyesinin yükseltilmesi için bazı teşebbüslerde bulunuldu. Bulgaristan hükümeti yaklaşık olarak 800 civarında okulun yanı sıra, bir kütüphane, bir ulusal tiyatro ve bir de üniversite açtı. Bu kurumların her biri hiç şüphesiz Makedonya ve Trakya'nın Bulgarlaştırılması için birer araç haline geldi. Aynı zamanda, Bulgaristan Kutsal Kilise Meclisi, bütün Ortodoks kilise işlerinin idaresini eline geçirdi.

Bireysel Bulgar askerleri ve memurları, ulusal eğitimlerinin bir sonucu olarak Belomorie olarak adlandırdıkları Makedonya ve Trakya halklarının da yurttaşları olduklarına inandı. Her ne kadar bu inanç Yugoslav, Vardar, Makedonya gibi önceki Atina toprakları altında olan bölgelerde temelde var idiyse de, savaş yıllarında çok büyük değişikliklere uğramıştı. 1912 yılında Yunan nüfusu Makedonya topraklarının sadece yüzde 42'sini oluştururken, 1919'da Batı Trakya'nın yüzde 17'sini ve 1920'li yıllarda Anadolu'dan gelen göçmenlerin yeniden yerleştirilmelerinin bir sonucu olarak, Ege Makedonya'sındaki insanların yüzde 82'sini, Trakya'dakilerin de yüzde 62'sini oluşturmaktaydı. Slavca konuşanlar göreceli olarak küçük bir azınlık teşkil etmelerine rağmen, Bulgar otoriteler ulusallaştırma projelerini sürdürmeye devam etti.

Trakya'nın işgalinden sonra, Bulgar otoriteler Yunan okullarını ve diğer kamu kurumlarını kapattı. Yunanlıların kovulması ve Bulgar yerleşimcilerin koloni faaliyetlerinin güvence altına alınması için çeşitli tedbirler aldılar. Benimsedikleri katı metotlar nedeniyle 1941 yılında Trakya ve Makedonya'da bir isyan patlak verdi. İsyanın bastırılması sırasında 15 bin Yunanlı öldürüldü.[4] Hem Trakya'da hem de Makedonya'da Yunanlılar sınır dışı edildi. Yunanlılar tarafından verilen bilgilere göre, 200 bin Yunanlı yurtlarından edildi; Bulgarlar ise bu rakamın sadece 70 bin olduğunu iddia etmektedir.[5] Bulgarların bu tutumu, birçok Yunanlının benzer politikaların etkili olmadığı İtalya ve Alman işgali altındaki bölgelere doğru gitmelerine neden oldu. Bu dönemdeki Bulgar baskısı, Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki savaş sonrası ciddi gerginliklerin nedeni oldu.

Beklenildiği gibi, Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırması Sofya'da öfke ile karşılandı. Kısa bir savaş uman Alman hükümeti Bulgarların katılımını talep etmedi. Bulgar askerlerine Balkanlar'da bir koruma görevi nedeniyle ihtiyaç duyuldu ve Alman görevliler insanlardaki Rusya sempatisinin farkına vardı. Tabii ki savaş beklenildiği gibi gitmediğinden, Alman temsilciler gittikçe artan bir ekonomik ve askeri yardım talebinde bulundu. Ancak Berlin için müttefiklerine bu anlamda baskı uygulamak zordu. Güney Dobruca, Makedonya ve Trakya'nın kazanımıyla Bulgar hükümeti en üst düzeydeki ulusal programını başarıyla tamamlamış oldu. Liderleri de yasal bir takım korkular içindeydi. Bulgaristan ordusu kötü bir silah donanımına sahipti; çok az sayıda modern silahı vardı. Ordu kumandanları Varna ve Burgaz gibi Karadeniz limanlarından gelebilecek muhtemel bir Sovyet işgali korkusu taşımaktaydı. 1941 yılında imzalanan saldırmazlık antlaşmasına rağmen Türklerden gelebilecek bir saldırının da endişesini yaşamaktaydılar. Her ne kadar Türkiye Almanya ile hala ticaret yapıyor ise de, devlet teknik olarak bir İngiliz müttefiki idi. Ancak bu korkulara rağmen, Bulgar hükümeti Üçlü Pakt ortaklarına katılmakta tereddüt etmedi ve Japonların Pearl Harbour'a saldırmalarının ardından Amerika'ya savaş ilan etti. Amerika uzaklardaydı ancak Bulgaristan zaten İngiltere ile savaş içerisindeydi.

Bulgaristan'ın Almanya ile olan ilişkisi 1944 yılı Eylül ayına kadar iyi olmasına rağmen, Sofya ile Roma arasında önemli gerginlikler yaşandı. Bulgar sarayı hatırlanacağı üzere İtalya ile yakın ilişkiler içerisindeydi. Boris'in annesi Parmalı Marie Louise idi; karısı ise III. Vittorio Emanuele'nin kızıydı. Aradaki uyuşmazlığın temel nedeni, zaptedilmiş topraklardaki işgal bölgeleri ile ilgili çıkar çatışmasıydı. Bulgaristan hükümeti İtalya'nın Arnavutlar tarafından istenen Batı Makedonya'yı da içine alan büyük bir Arnavut devleti yaratabileceği düşüncesiyle endişeliydi. 1942 yılı Ağustos ayında Bulgar birlikleri ile Arnavut ve İtalyan birlikleri arasında çarpışmalar oldu. Bir Alman arabulucu Bulgaristan'ın isteklerine destek verdi. Romanya ve Macaristan'ın Erdel üzerindeki çekişmesinde olduğu gibi Almanya, Makedonya üzerine olan rekabeti kendi çıkarları için kullanabilirdi.

Stalingrad'dan sonra Alman hükümeti Rusya anlaşmazlığında Sofya'dan daha büyük bir destek kazanma teşebbüsünde bulundu. Savaş ilan etmese bile Sovyetler Birliği ile olan diplomatik ilişkilerinin daha sert olmasını istedi. Bulgar liderler bu istekleri reddetmekle birlikte, başka Alman istekleri konusunda antlaşmaya vardı. Rusya savaşı Balkanlar'dan daha fazla askerin transfer edilmesini gerekli kıldığı ve bölgede partizan hareketler yükselişte olduğu için Alman kumandanı Bulgaristan ordusunun daha geniş işgal görevleri üstlenmesi-

ni arzu etmekteydi. Sadece istila etme niyeti olduğu toprakları yönetmeyi tercih eden Bulgaristan hükümeti başlangıçta gönülsüz idi, ancak sonunda işgal bölgesi alanlarını genişletti.

Savaş sırasında Kral Boris temel siyasi figür olarak kaldı; Bogdan Filov ise başbakandı. 1942 yılı Haziran ayında hükümet yeniden düzenlendi; Filov hem başbakan hem de dışişleri bakanı oldu. General Nikola Mihov ise savaş bakanı idi. Faşist bir rejimden çok bir kraliyet diktatörlüğü olan Boris hükümeti bazı Alman örnekleri takip etti. Romanya'da olduğu gibi Yahudiler ile ilgili bazı tedbirler alındı. Ancak bu tedbirlerin uygulanması aşamasında büyük itirazlar ile karşı karşıya kaldı. Ülkede bulunan yaklaşık 50 bin Yahudi ulusal hayat açısından bir tartışma konusu olmamıştı; sorunlu olan azınlıklar, Türkler ve Yunanlılardı. Bu tutum nedeniyle, Almanlar tarafından düzenlenen Yahudilerin sınır dışı edilmeleri durumuna karşı konuldu; ulusun Yahudileri daha çok şehir dışına dağıldı. Ancak Bulgar memurlar Trakya ve Makedonya'daki Yahudilerin Avrupa'daki toplama kamplarına taşınmalarına mani olamadı. Birçoğu da zaten bu kamplarda hayatlarını kaybetti.

Genel olarak Boris, Alman temsilciler ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Hitler onun zeki olduğunu düşünmekteydi. Kral, Alman yanlıları ve Berlin ile daha yakın ilişkiler kurmak gerektiğine inanan kimseler tarafından otoritesine meydan okunacağı fikriyle endişeli bir durumda görünmekteydi. Berlin ile daha yakın ilişkilere girilmesi gerektiğini düşünenlerden en önde geleni 1923–1926 yılları arasında başbakan olmuş olan Aleksandr Tsankov idi. General Khristo Lukov önderliğinde faşist bir lejyon hareketi organize edilmişti. Bulgaristan'da Romanya'da olduğu gibi hoşgörülü bir muhalefet vardı. Siyasi partiler işlevlerini yerine getiremiyordu; ancak insanlar bireysel olarak fikirlerini politika niteliğinde belirtebiliyorlardı. Kişisel yönetimine karşı fazlaca karşı koymalar olmasına rağmen, Boris siyasi hayatın merkezinde kaldı; gerçekte onun varlığı sistemi bir arada tutabilmek için gerekliydi. Böylece hükümet 1943 yılı Ağustos ayında kralın ansızın gerçekleşen ölümü ile bir tür kriz dönemine girdi. Almanya'ya yaptığı bir ziyaretten dönen Boris, Bulgaristan'ın en yüksek zirvesi olan Musala dağına tırmanmıştı. Üç gün sonra bir kalp krizi geçirerek öldü. Savaş şartları nedeniyle kralın kendi kendine ölmediği ancak öldürüldüğü şeklinde dedikodular yayıldı. Bulgar halkı krallarının Almanlar tarafından zehirlendiğini düşünmeye başladı. Kralın ölümü Alman etkisini azaltan bir durum olarak gelişti.

Tahta geçecek olan varis Simeon sadece altı yaşında olduğundan dolayı, bir kral naipliği oluşturuldu. Anayasaya göre, üyeleri seçmek için Yüce Ulusal Meclis toplantıya çağırılmalıydı fakat savaş şartları nedeniyle bu prosedür ta-

kip edilmedi. Bunun yerine Filov, Mihov ve Boris'in kardeşi Prens Kyril kral naibi oldu. Göreve atanmaları meclis tarafından da kabul edildi. 1943 yılı Eylül ayında, Maliye Bakanı Dobri Bozhilov başbakan oldu. Yeni rejim askeri ve siyasi durumların kötüleşmesi gibi sorunlarla yüzleşmek zorunda kaldı. Bu zamana kadar Bulgaristan göreceli olarak savaş tarafından fazlaca rahatsız edilmeyen bir bölge olarak kalmıştı; Almanların satın alımları nedeniyle ekonomi de iyi durumdaydı. Ancak 1943 yılı Kasım ayında Bulgar şehirlerinin topluca bombalanması olayı başladı. Bu olaya hazırlıksız yakalanan insanlar büyük bir panik yaşadı.

Romanya gibi Bulgaristan hükümeti de savaştan çekilmek için bir takım adımlar atılması gerektiğini düşünüyordu. Almanların mağlubiyetinden pay almak gibi bir arzuları yoktu. Müttefik güçleri ile irtibat kurmak için bir takım çabalar gösterilse de, Bulgar liderler Batı ile olan ilişkilerinde kuzey komşuları ile olan ilişkilerinde olduğu gibi olamadı. Bundan başka, bazı pratik sorunlar ortaya çıktı. Bunlardan en önde geleni, Bulgaristan barış yapacak olursa, bunun ardından bir Alman işgalinin olabileceği şeklindeydi. Bunun yanında, Bulgarların çoğu Trakya, Makedonya ve Dobruca'nın kendilerinin hakkı olduğunu düşünmekteydi. Besarabya ve Bukovina için geliştirdikleri tutumda Romanyalı liderler gibi, ulusal görüşlü Bulgarlar da bu topraklardan vazgeçme düşüncesini çok zor akıllarına getirebiliyordu. Bu toprakları kendi tarihi devletlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görüyorlardı.

Bu dönemde, Zirai Birlik hoşgörülü muhalefet içerisinde en güçlü siyasi organizasyon olarak kaldı. Birlik savaştan önce, Dimitar Gichev altında sağ kanat ve Nikola Petkov ve Fransa'da yaşamış olan Dr. G. M. Dimitrov önderliğindeki Pladne grubu altında da sol kanata bölünmüştü. Her iki grup da siyasi yönelimlerinde Batı yandaşı idi. Demokratların lideri Nikola Mushanov benzer bir arabulucu pozisyonunda bulundu. Ayrıca 1941 yılının ortalarında üye sayısı 1934 yılındaki 30 bin-35 bin civarından 10 bin 600'e düşen küçük bir Komünist Parti de vardı. Bu partinin, sayısı 19 bin civarında olan bir gençlik organizasyonu da vardı.[6]

Partinin talihi savaş sırasında çok iyi gitmedi. Komintern direktiflerini takip eden Nazi-Sovyet Paktı döneminde gördüğümüz gibi, parti saldırılarını daha çok "emperyalist" Batılı Müttefikler'e karşı gerçekleştirdi. Barbarossa Operasyonu başladıktan sonra bu tutumda doğal bir değişiklik meydana geldi. Parti her ne kadar Moskova'dan aktif politika yapmaları konusunda kati direktifler alsa da, gerekli hazırlıklar tamamlanana kadar beklemenin daha mantıklı olup olmadığı konusunda bazı tartışmalar yaşandı. Ancak Sovyet eylemleri partiyi açık olmaya zorladı. 1941 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında bazı Bulga-

ristan komünist göçmenleri bir ayaklanma organizasyonu için denizaltı ve paraşütlerle ülkeye geri gönderildi. Bu ayaklanma organizasyonuna katılan elli sekiz kişiden yirmisi kısa zamanda yakalandı ve hemen öldürüldü. Diğerleri de çok geçmeden kontrol altına alındı. Kolaylıkla bastırılan bu eylem, polis tarafından partiye karşı çok ciddi bir misillemeye girişilmesine neden oldu. Parti mensuplarının büyük bir çoğunluğu hiç zorluk çıkmadan tutuklandı. Polis partinin her birinin ortalama yirmi civarında üyesi bulunan yerel birimlerinde kendisine diğer katılımcıları açıklayacak gammazları bulmakta zorlanmadı. 1942 yılının baharında hapishanenin dışında kalmayı başarabilmiş çok az sayıda komünist vardı. Haziran'da Sovyet hükümeti ile irtibat halinde olan General Vladamir Zaimov vatan hainliği suçundan idam edilince komünist etkisi en düşük düzeye inmiş oldu.

Bu zorluk olmasa bile, Komünist Parti zor bir durum ile yüz yüze gelmişti. Diğer partilerin üyeleri gibi, Bulgar komünistleri de Makedonya nüfusunun gerçek anlamda Bulgar olduklarına samimi bir şekilde inanmıştı. Savaştan önce, bu tür kanaatler bağımsız ya da özerk bir Makedonya'nın kurulması için çağrılarda bulunma politikası benimseyen Komintern'den destek görmekteydi. Eyaletin Yugoslavya ve Bulgaristan'dan ayrılmasına neden olabilecek böyle bir hareket Bulgaristan çıkarlarına hizmet etmekteydi. Bulgar liderlerin birçoğu, özerk bir Makedonya hükümetinin Bulgaristan ile beraber çalışabileceği hatta Bulgaristan'a katılabileceği beklentisi içerisindeydi. Bu düşünceler Bulgar partisini hem savaştan önce hem de savaş sırasında Yunan ve Yugoslav partileriyle doğrudan bir çatışma içerisine soktu. İleriki bölümlerde daha detaylı olarak ele alınacak olan bu çıkar çatışmasında Bulgar komünistler kendilerini gittikçe artmakta olan bir zarar içerisinde buldu. Savaşın sona ermesiyle birlikte, Yugoslav partizanlar bölgenin kontrolünü ele geçirmiş ve Sovyet desteğini de kazanmışlardı.

Bulgarların göreceli olarak daha zayıf bir pozisyonda olmalarının nedenlerinden biri, partinin, özellikle Yugoslav rakipleri ile kıyaslandığında, etkili bir direniş hareketi düzenlemekte daha başarısız olmasıydı. Bulgar liderliği tabii ki çok zor şartlar altında çalışıyordu. Ancak Bulgaristan bir Alman müttefikiydi ve ülkedeki birkaç Alman bölüğü hiçbir sorun yaratmamaktaydı. Mihverler galip oldukça, halkın büyük bir bölümü bu devletin icraatlarından tatmin olmaktaydı. Tarihi topraklar ele geçirilmiş ve tarımsal ürünlere gittikçe artan talepleri nedeniyle köyler yavaş yavaş kalkınmaya başlamıştı. Bundan başka eğer gerilla eylemleri girişecek olsalar, mutlaka ve mutlaka ya Bulgar polisine ya da askerine karşı olmak zorundaydılar; tehdit düzeyine ulaşmış bir işgal yoktu. Bir Bulgar raporunun açıkladığı gibi, Bulgar ordusu yenilgiye uğratılmamış, silahları

da halkın eline geçmemişti ve son olarak, bütün bunların nedeni Almanların Bulgaristan'a açık bir işgal gücü olarak girmemesindendi."[7]

Programındaki bu temel zayıflık ve üyelerinin büyük bir bölümünün hapishanede olması nedeniyle Komünist Parti, Sovyetler'in, çeteleşmeleri ve bu yönde faaliyetlere girişmeleri noktasındaki çağrılarını yerine getirmekte büyük zorluklarla karşılaştı. Bundan başka, üyelerinin büyük bir bölümü güçlerini ilerisi için saklamalarının daha akıllıca bir hareket olduğunu düşünmekteydi. Böylece, her ne kadar bazı çeteci gruplar oluşmuşsa da, partinin asıl vurgu yaptığı konu daha çok şehir terörü idi. 1943 yılının Şubat ayından sonra bazı önemli şahsiyetlere karşı suikast girişimleri oldu. Komünist siyasi faaliyetlerinin ciddi bir başarı sergilediklerini söylemek mümkün değildir. Dağlardaki küçük çete gruplarının faaliyetleri, diğer Bulgarlara karşı girişilecek şiddet eylemlerinin içinde yer almak istemeyen köylüler tarafından hiç hoş karşılanmadı. Ayrıca herkes bu eylemlere Bulgar polisi tarafından fazlasıyla misilleme yapılacağının da farkındaydı. Bu nedenle dağlardaki çeteler, hayatlarını idame ettirmek için ihtiyaç duydukları yiyecekleri temin edecek kaynak bulmakta büyük sıkıntı içerisine girdi. Tahminlere göre 1944 yılı Eylül ayında, hareket en zirve noktasındayken, sekiz bin ila on bin arasında bir çeteciden bahsetmek mümkündür.[8] Almanların verdiği rakamlara göre ise, bu sayı on iki bin civarındadır. Her ne kadar bu küçük çetelerin askeri anlamda katkıları az olsa da, daha sonra üstlendikleri siyasi önem oldukça büyüktür. Faaliyetleri savaş sonrası Bulgar komünizmi mitolojisinde çok önemli yere sahip olmuştur.

Savaş sırasında Sovyet hükümeti, sadece çeteci grupların oluşması taraftarı olmakla kalmadı, aynı zamanda halk cephesi politikasının devamı ve komünistlerin diğer partilerle işbirliği içerisinde olmasını da destekledi. Bulgaristan'da Komünist Parti, bu program ile uyum içerisinde olarak, geçmişte sık sık düşmanlık içerisinde olduğu ve siyasi organizasyonların zayıf bir birleşimi olan Atavatanı Cephesi'nin faaliyetlerinin arkasında durdu. 1942 yılı Haziran'mda kurulmuş olan Cephe, Komünist Parti üyelerinin yanı sıra sosyal demokratlardan bazı temsilcileri, Pladne Ziraicilerini ve Kimon Georgiev başkanlığındaki Zveno gruptan kimseleri de içermekteydi.

1944 yılı baharında, savaşın kaybedilmiş olduğu artık tam olarak netleştiğinde, ulusal liderler yavaş yavaş bu kargaşadan ayaklarını çekmeye başladı. Haziran'da hükümet yeniden düzenlendi ve Ziraici olan İvan Bagrianov başbakan oldu. Bulgaristan'ın savaş içindeki konumu Ağustos ayında Bükreş'teki darbe ve ardından Romanya'nın çekilmesi nedeniyle göreceli olarak zayıfladı.

Kati bir mağlubiyet ile yüz yüze gelen Bagrianov Bulgaristan'ı savaş dışına çekme hazırlıklarına başladı. 2 Eylül'de bakanlıkta yeniden düzenleme yapıldı ve Gichev ile işbirliği içerisinde olan bir diğer Ziraici Kosta Muraviev başbakan oldu. Atavatanı Cephesi yeni bakanlık oluşumunda bir işbirliği içinde olmayı reddetti. Batı taraftarı olan yeni rejim artık İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile savaşta olmadığını açıkladı.

Bu arada, 31 Ağustos tarihinde Sovyet ordusu Bükreş'i işgal etti. Sovyetler Birliği ile savaşta olmadığı için, Bulgaristan hükümeti böyle bir işgali beklemiyordu. Sovyet liderleri savaş boyunca Sofya'da özel bir görev yürüttükleri için buradaki gelişmelerden çok iyi haberdardılar. 5 Eylül'de Sovyetler Bulgaristan'a karşı savaş ilan etti. 8 Eylül'de Sovyet Birlikleri ülkeye girmeye başladı. Bu eylem ne İngiltere'ye ne de Amerika'ya danışılmıştı. Çaresiz bir durumda olan Bulgar hükümeti, askerlerine direniş göstermemesi emrini verdi. Almanya ile olan ilişkiler aniden kesildi. 8 Eylül'de Sovyetler Birliği ile olan savaş ateşkes ile son buldu.

Bu noktada Atavatanı Cephesi harekete geçmeye hazırlandı. İlk olarak, grevler düzenlendi. 9 Eylül'de örgüt hükümeti ele geçirdi. Bir direniş ile karşılaşılmadı. Polis ve ordu da tam bir işbirliği içerisindeydi. Komünist Tador Pavlov'u da içine alan başka bir naip konseyi oluşturuldu. Yeni Bulgar hükümeti Atavatanı Cephesi'nin dört partisi üzerine inşa edildi. Zveno'nun Albay Kimon Georgiev'i başbakan olurken, onunla işbirliği içerisinde olan Damian Velchev savaş bakanlığı görevine getirildi. Komünist Parti ise içişlerinde ve adalet bakanlığında önemli görevler elde etti. Ateşkese rağmen neredeyse ilk defa gerçekten savaşmak zorunda kalan Bulgar askerleri için savaş hala sona ermemişti. Romanyalılar gibi onlar da Sovyet birliklerine katılıp Almanlara karşı ilerleyişe geçti ve yaklaşık olarak otuz bin kişi daha sonra meydana gelen savaşlarda hayatını kaybetti.

Bulgaristan'daki siyasi gelişmeler böylece Romanya'daki gelişmelerin aksi istikametindeydi. Boris'in ölümünden sonra, geleneksel muhafazakar siyasi güçler gittikçe daha savunmasız bir vaziyette kaldı. Sovyetler Birliği tarafından savaş ilan edilmesiyle birlikte merkez ve sol kanattaki partilerin katılımıyla bir cephe oluştu. Komünistler de bu cephede yer aldı. Ayrıca Sovyetler'in Romanya ve Bulgaristan ordularının Almanya'ya karşı olan savaşta yer almaları noktasındaki isteği, devletin geleceği için hayati olan bir dönem boyunca bu askerlerin birçoğunun kendi ülkelerinden çıkarılmaları sonucunu doğurdu. Böylece muhafazakar rejimlerin geleneksel bir kaynağı etkili bir şekilde ortadan kaldırılmıştı.

10. Yugoslavya'nın parçalanması.

Yugoslavya

Yugoslav ordusunun teslim olması ve kralın kaçmasının ardından bu ülke, zaptettikleri toprakları etki alanlarına göre bölümlere ayıran Alman ve İtalyan güçlerinin kontrolüne geçti. 10 Numaralı harita bu bölünme hatlarını en iyi bir şekilde anlamakta yardımcı olacaktır. İlk olarak, Mihver devletleri bazı ulusal hırslarını tatmin etmeye giriştiler. Daha önce gördüğümüz gibi Makedonya'nın büyük bir bölümü Bulgar egemenliği altına girdi. Macaristan 1919 yılı öncesinde kendi sınırları içerisinde olan Başka ve Baranya'yı tekrar kendi sınırlarına kattı. Bunun yanı sıra, bazı küçük bölgeleri de ele geçirmiş oldu. Voyvodina'nın arta kalan kısmı olan Banat, orada yaşamakta olan Alman azınlığın kontrolüne bırakıldı. Güney'de İtalyanların yönetimindeki Arnavutluk, beraberinde bazı Makedonya ve Karadağ toprakları ile birlikte Kosova bölgesine ve-

rildi. Hem Almanya hem de İtalya, Slovenya'nın bir kısım topraklarını istila etti. İtalya'nın en büyük kazancı ise, Dalmaçya sahillerinin büyük bir bölümü ile Adriyatik'te bazı adaları ele geçirmek oldu. Geri kalan Yugoslav toprakları ise, Alman ve İtalyanların denetimi altında Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ siyasi otoriteleri arasında düzenlendi. İtalya'nın başına gelen Yunan musibetinden önce, Mihver planında Roma'mn Batı Balkanlar'daki en hakim etki olarak atandığı hatırlanacaktır. Ancak şimdi, Alman hükümeti ele geçirilen toprakların yönetiminde İtalya ile en azından eşit bir etki hakkına sahip olmuştu. İlk olarak Sırbistan'da bazı sorumluluklar yüklendi, daha sonra da, Hırvatistan'ın bir kısmını kontrol altında tuttu.

Stratejik konumu nedeniyle Sırbistan, Almanların savaş gücü için ayrıcalıklı bir öneme sahipti. Böylece Almanların ilk düşüncesi, bölgede istikrarı sağlayabilecek bir rejimin kurulmasına ön ayak olmaktı. Alman işgali sırasında hükümetin başında olan General Milan Nediç, savaş sonrasına kadar ve önceki hükümetin dönüş ihtimalini de düşünerek ülkenin bekçisi olmayı kendisinin en önemli görevi olarak gördü. Bu durumda onun idaresinin ideolojik bir ülke yönetiminde ideolojik bir renklendirmeye neden olmadığını söylemek gerekmektedir. Emri altında küçük bir askeri güç bulundurdu. Faşist Sırp lider Dimitrije Ljotiç'e işgal güçleri tarafından bazı destekler verildi ve 3600 kişilik bir birlik kurmasına da müsaade edildi.

İtalya idaresinde Karadağ daha fırtınalı bir tecrübe yaşadı. İlk başta İtalyan hükümeti bir kukla krallık oluşturmak istedi. Resmi görevliler küçük bir Karadağlı ayrılıkçılar grubunu desteklemek ve onların güvenini kazanmak arzusundaydı. Bu grup Nikola idaresini isteyen ve İtalya kraliçesinin bu idarecinin kızı olduğu gerçeğini istismar eden bir gruptu. Aslında İtalyanların ideali, kendi işlerini sürdürebilecek özerk bir Karadağ yönetimi oluşturmaktı. Ancak bu istekleri tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. 1941 yılı Temmuz'unda ülke tam anlamıyla isyandaydı. Bazı Karadağlı birliklerin teslim olduktan sonra silahlarını kendilerinde tutmasına izin verildiği için, isyanlar için gerekli teçhizatı bulmak pek zor olmadı. Bunun yanında, İtalyan birlikleri Arnavutluk'un da desteğini alarak bölgeyi 1942 yılında tekrar kontrol altına almayı başardı. Geniş çaplı misillemeler birbirini takip etti ve bu uzak ve dağlık bölge isyanların ve kargaşanın merkezi haline geldi.

Bu dönemin en çok tartışmaya neden olan siyasi oluşumu ise, bağımsız Hırvatistan devleti idi. Düşmanlıkların sona ermesinden bile önce 10 Nisan'da bu devletin kurulduğu ilan edildi. Teoride bu yeni ulus Mihver müttefiki idi. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri olan Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Slovakya ile aynı düzeydeydi. Her ne kadar Dalmaçya sahillerinin büyük bir kısmı İtalya'nın

eline geçse de, Hırvat toprakları şimdi Bosna ve Hersek'i de içine alarak, ulusalcıların ideali gerçekleşmişti. Ancak bu toprakların ele geçirilmesiyle Hırvatistan'ın etnik yapısı önemli ölçüde değişikliğe uğradı. 6.5 milyonluk Hırvatistan nüfusunun sadece 3-4 milyonu Hırvat idi. 1.9 milyon Sırp, 700 bin Müslüman, 150 bin Alman, 18 bin Yahudi ve bir miktar İtalyan da Hırvatistan sınırları içerisinde yaşamaya başlamış oldu. Hırvat hükümeti İtalya, Almanya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Finlandiya, İspanya, Japonya, Burma ve Mançukuo tarafından tanındı. Üçlü Pakt ve Anti-Komintern Pakt imza edildi.

İleri sürülen bağımsızlığa rağmen, devlet kuzeyden güneye uzanan bir hat ile iki etki alanına bölündü. İtalya Adriyatik'in batı kısmına sınır olan bölgeleri kontrol etti. Her ne kadar bir Alman askeri birliği Zagreb'e gönderilse de, Hitler hükümetin idaresinin kim tarafından yapılacağını Mussolini'nin belirlemesini sağladı. Kendisine bu şans verilen İtalyan diktatör yönetime doğal olarak geçen on iki yıl boyunca desteklediği Ustaşa lideri Ante Paveliç'i seçti. İtalya'da yaşamakta olan Paveliç birkaç yüz yandaşı ile birlikte ülkeye geri döndü. Yeni rejimin temelleri pek sağlam değildi. Öncelikli olarak, Ustaşa hareketi Hırvatistan toplumu içerisinde öyle geniş ölçekli bir desteğe sahip değildi. Ayrıca yönetimde işbaşında olan kişilerin resmi görevlerde bulunmak gibi bir tecrübeleri de yoktu. Ordu yönetimindeki memurlar ise yeterince eğitimli değildi. Ayrıca 1941 yılı Mayıs'mda Savoy Prensi ve Spoleto Dükü Aimone'nin kral olarak ilan edilmesiyle monarşik yapının benimsenmesi, ülkenin ne kadar güdümlü bir yapıya sahip olduğunun altını çizmiş oldu. II. Tamislav adını alan bu yönetici asla krallığını ziyaret etmedi. Böylece Ustaşa rejimi geniş anlamda Faşist İtalya'nın ortaya koyduğu bir rejim oldu. Hitler devlet yönetiminde düşük bir söz hakkına sahipti; bir zamanlar savaş içerisinde olduğu Sırp ve Yunanlılara daha sempatik davranıyordu.

Hiç şüphe yok ki, bağımsız Hırvatistan'ın ilanı başlangıçta büyük taraftar topladı. Daha sonraları Maçek'in de yazdığı gibi, "Bu sefer Zagreb'de büyük bir heves havası esmekteydi. Bu 1918 yılında Macaristan ile olan bağların şiddetlenmesinde yaşananlardan farklı bir hava değildi."[9] Tepki çok geçmeden geldi. Bunlardan en çok bilineni ise İtalyanların Dalmaçya'daki yerleri işgali sırasında ortaya çıkanlardı. Ustaşa yönetimi sırasında Hırvat İşçi Partisi ve Katolik kilisesi gibi ülkedeki iki önemli siyasi güç her ne kadar bazı aksi örnekler gösterilebilirse de önemli ölçüde etkisiz kaldı. Başlangıçta, hem Maçek hem de Katolik Hırvatların en yüksek rütbeli rahipleri olan Başpiskopos Stepinaç halkı yeni rejimi desteklemeleri konusunda teşvik etti. Daha sonra Maçek kendi çiftliğine çekildi ve ardından da gözaltına alındı. Sorumlu liderlerin çoğunlukla tarafsızlaştırılmalarıyla, devletin kontrolü geçmişteki ulusal hırsları gerçekleştirmeye kapı aralayan bir grup fanatiğin eline geçmiş oldu.

Bölgedeki gelişmeler tartışılırken ilk vurgulanması gereken şey, hem Alman hem de İtalyan güçlerinin her yerde düzeni sağlayabilecek kadar geniş olmadıklarıdır. Genişletilmiş Hırvat hükümeti, Yugoslavya'nın bazı en vahşi ve uzak yerlerini de içermekteydi. Öyle ki bu yerler geçmişte sıklıkla tekrarlanan isyanların merkezi ve hatta ulusal düşmanlığın en yoğun olarak yaşandığı yerlerdi. Düzenli idare çok geçmeden bozuldu ve ardından da tam anlamıyla anarşi ortamı doğdu. Bu durum Hırvat hükümetinin kontrolü altındaki bölgelerde yaşayan Sırp nüfusunun üçte birini yok etme politikasının benimsenmesiyle birlikte daha da kötü bir hal aldı. Müslümanlar Hırvatların yok olmak, ülkeden çıkarılmak ya da Katolik olmak seçenekleri arasında kalan Sırplara karşı girişti kleri bu eylemleri destekledi. Sırplar fırsat bulduklarında İtalyanların desteğini de alarak zaman zaman Hırvat ve Müslüman komşularına karşı misillemelerde bulundu. Bu karmaşa ve ulusal iç savaş ortamında, kayıpların da yüksek olması elbette kaçınılmaz idi. Bu dönemde 350 bin kadar Sırpm öldürüldüğü tahmin edilmektedir.[10]

Aynı zamanda daha önceki ulusalcı Hırvat itikadına göre, Sırplar sadece dönme Hırvatlar olarak kabul edildi ve bu nedenle de mezhep değiştirmeye zorlandı. Bu dönemde yaklaşık olarak 200 bin–300 bin civarında Ortodoks Katolik oldu. Ancak bu sayı, geneli düşünüldüğünde yine de çok büyük bir rakam değildi. Bu politika istenilen sonucu doğurmakta başarısızlığa uğradığında, hükümet bir Hırvat Ortodoks kilisesi açtı. Bu kiliseye giden kişilere de Hırvat denildi; ancak farklı bir inancı benimsedikleri söylendi.

Katliamlar ve devletin kötü yönetimi sonucunda ortaya çıkan kargaşa aslında işgalci güçlerin hiç de istemediği bir durum yarattı. Mihver liderleri daha çok sorumluluk üstlenebilecek geleneksel bir liderin ülke yönetiminde olmasını tercih ediyordu. Her ne kadar Maçek'e tekrarlanan bir şekilde bazı teklifler olduysa da, o siyasette aktif rol alma tekliflerini mütemadiyen reddetti. Alman görevlilerin arasında da görüş farklılıkları bulunmaktaydı. İşgalci güçlerin komutanı General Edmund von Glaise-Horstenau, teröre bir son vermek ve Alman askeri çıkarlarına zarar verdiğine inandığı Ustaşa rejiminin yarattığı şiddeti engellemek istemekteydi. Kendisine, Ribbentrop ile çok yakın ilişki içerisinde olan ve Ustaşa rejiminin Mihver güçlerinin güvenebileceği tek Hırvat grup olduğuna inanan siyasi görevli Siegfried Kasche tarafından karşı çıkılmaktaydı.

Almanların istiladaki en büyük amacı, askeri iletişimi korumak ve hammadde ele geçirmekti. Ayrıca Alman endüstrisinde çalışacak adama da ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu ihtiyacın bir kısmı savaş suçlularından ve sınır dışı edilmesi kararlaştırılmış kimselerden karşılanmaktaydı. Bir kısmı ise gönüllü olarak ça-

lışmaktaydı. Genişlemekte olan sınırları koruyabilmek için ihtiyaç duyulan insan kaynakları konusundaki ciddi sıkıntı nedeniyle Mihver devletleri bazı güvenilir yerel unsurlardan ülkede asayişi sağlama ve idareye karşı çıkabilecek direnişi yatıştırmaları konusunda yardım istedi. Bulgar ordusu tarafından gerek Makedonya, gerek Trakya ve gerekse de Sırbistan'ın bir kısmında ne kadar önemli ölçüde bir garnizon görevi gerçekleştirdiği bilinmektedir. Böylece Alman hakimiyeti, Hırvat devletinin askeri kanadı olan Vatan Muhafızı yani *Domobranci*'yi güçlendirmeyi amaçlamaktaydı. Mensuplarından bir kısmı eğitim amaçlı olarak Almanya'ya gönderilmişti. Bu gücün harekete geçmesi için ise oldukça acele edilmekteydi. Bu nedenle Ustaşa rejimi tecrübeli ya da güvenilir bir askeri destekten yoksundu. Önceki Yugoslav ordusunda görev yapmakta olan üst düzey subayların ve memurların büyük bir çoğunluğu Sırp olduğu için Hırvatların askeri eğitim ve tecrübede böyle bir sıkıntı yaşamaları normaldi.

Hırvatistan'da Balkanlar'ın diğer yerlerinde olduğu gibi Mihver güçleri, ulusal yasları ve kinleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmakta oldukça başarı sağladı. 1943 yılında İtalya'nın geri çekilmesiyle, İtalyanların Dalmaçya'da sahip olduğu bölgeler Ustaşa rejimi tarafından kontrol altına alındı. Böylece bu yılın daha büyük Hırvatistan'ı, daha önce Hırvat ulusalcılar tarafından hak iddia ettikleri İstriya ve Riyeka dışındaki topraklar dışında bütün topraklara sahipti. Ulusal hayallerinin ve amaçlarının gerçekleşmesi için geçmişte yaşanmış olan çok acı tecrübeler nedeniyle Ustaşa rejimi halktan büyük bir destek kazanmıştı. Maçek tarafından işaret edilen konular ile ilgili engin bir tutku örneği verilecek olursa, dindar bir Katolik olduğu açıkça belli olan muhafızın örneği verilebilir. Kendisine işlemiş olduğu suçlar nedeniyle Tanrı tarafından verilecek cezadan korkup korkmadığı sorulduğunda, muhafız şu şekilde cevap vermişti. "Bana bunu sormayın... Ki ben kendim için ambarda neyin saklı olduğundan tamamıyla haberdarım. Ben geçmişte yaptıklarım, bugün yapıyor olduklarım ve gelecekte yapacak olduklarımdan dolayı cehennemde yanacak olabilirim. Ama en azından bunu Hırvatistan için yapmış olurum."[11]

Mihver güçlerinin işgaline ve işbirlikçi rejimlere karşı oluşan belli başlı muhalefetin en önemli merkezleri, ülke çapında kısa zamanda oluşan mukavemet güçleri oldu. Bundan başka, zaferden sonra Sovyetler Birliği de dahil Müttefik güçleri tarafından tanınan sürgündeki resmi Yugoslav hükümeti Londra'da Kral Petar ve onun göçmen arkadaşları tarafından kuruldu. Yugoslavya'daki olaylardan ayrı bir şekilde ve Sırp ulusal eğilimlerini devam ettirerek bu şahıslar, gittikçe ülkelerindeki vaziyetten kopuk ve gerçekten uzak bir tablo sergilemeye başladı. En temel meşguliyetleri geçmiş acıları körüklemek ve savaş sırasındaki problemler üzerinde yoğunlaşmaktı; bu problemlerin başında ise, Hır-

vat-Sırp tartışmaları geliyordu. Hırvatistan'daki Sırpların katledilmeleri ile ilgili raporlardan etkilendikleri için, önemli sayıda Sırpı Hırvat yönetimi altında bırakan 1939 Sporazum şartlarını gözlemlemeye devam etmekte isteksiz davrandılar. Sürgün hükümetindeki ilk başbakanları, 1941 darbesine öncülük eden General Duşan Simoviç idi. 1942 yılı Ocak ayında onun yerine önde gelen bir Sırp tarihçisi Slobadan Jovanoviç geçti. Bu kabinede Albay Draza Mihailoviç ordu, donanma ve hava kuvvetlerinden sorumlu bakanlığa getirildi. Yugoslavya'da aktif olan bu kişi aynı zamanda sürgündeki hükümete sadık bir gerilla topluluğu da düzenledi.

Mihver güçlerinin Yugoslavya'daki işgallerinin oluşturduğu koşullar daha ilk günden beri silahlı bir savunma oluşumu için hemen hemen ideal bir durum idi. Savaşın kolayca değişen koşulları ve geri çekilme, ülkenin hiçbir zaman tam manasıyla işgal edilemeyeceği anlamını taşımaktaydı. Aynı zamanda, zaptetmeye gelenlerin ülkedeki bütün silahları toplamaları ve yok etmeleri de mümkün değildi. Sonuç olarak, ateşkesten sonra silahlı olan ancak liderleri olmayan kişiler gönüllü destekçiler oldu. Balkan direniş geleneğinin önemi ve gerilla savaşçıları ile haydutların rolünün abartılması durumundan bu çalışma boyunca bahsedilmişti. Düzenli hükümetin düşmesinin ardından Almanlarla İtalyan güçlerinin bütün bölgeyi etkili bir şekilde işgal etmelerinin imkansız olduğu koşullarda genel durum isyanlar için çok elverişliydi. Paveliç rejiminin eylemleri ve ulusalcılar arasında patlak veren şiddet, birçoğunu kendilerini korumak için tekrar silahlı gruplara katılmaya zorladı. Yugoslavya'daki şartlar böylece Romanya ve Bulgaristan'daki şartlara çok ciddi bir şekilde tezatlık arz etmekteydi. Bu ülkelerde düzenli yönetim ve ordu savaş boyunca kontrolü elinde bulundurmuş ve düşman işgali olmamıştı.

1941 yılı Mayıs'ındaki çekilmeden hemen sonra, Albay Mihailoviç ve küçük bir grup Sırp görevlisi dağlara çıkarak bir direniş merkezi oluşturmayı amaçladı. Mihailoviç kuvvetlerini Yugoslav Ordusu Çetnik Müfrezesi olarak adlandırdı; *Çetnik* kavramı Osmanlı idaresine karşı da savaşmış olan benzer bir grubun ismini çağrıştırmaktaydı. Sürgündeki hükümet ve Kral Petar ile çok yakın ilişki içerisinde olan bu organizasyon, sınırlı sayıda Sırp yandaşı çekebildi. Üyeleri hem Hırvat hem de komünizm karşıtıydı. Çetnik ordusu temel olarak yerel liderlerin altındaki, kendilerini sadece yaşadıkları topraklar ile sınırlayan bireysel grupların birliği haline geldi. Bu durumdan dolayı Mihailoviç genellikle astları üzerinde tam anlamıyla bir kontrol sağlayamadı ve hareketlilikten yoksun kaldı. Savaş boyunca Çetnikler ve onların liderleri krala ve eski Sırp yoğunluklu Yugoslav hükümeti olan eski rejime sadık kaldılar. Geleneksel siyasi ve sosyal sitemi desteklediler.

Partizanlardan oluşan en önemli direniş hareketi tamamıyla farklı bir yapıya sahipti. Yugoslav Komünist Partisi'nin genel sekreteri olan Josip Broz Tito bu direniş hareketinin lideriydi. Her ne kadar organizasyonun komünist liderliği başından beri etkin bir konumdaysa da, Tito ve beraberindekiler destek alabilmek için bütün partilerle görüşmeler yaptı. Halk cephesi fikri gibi, partizanlar da bütün vatansever güçleri işgalcilere karşı birlik olmaya davet etti. Bu harekete en önemli destek, ilk olarak dağlık bölgelerde çok zor koşullarda yaşayan köylü nüfusundan geldi. Yerel köylü sınıfından oluşan gerilla birliği burada göreceli olarak daha özgürce hareket edebilmekte ve yerli halktan gerek istekli gerekse de isteksizce yapılan destekler görmekteydi.

Partizan birliğinin işgalci güçlerle düzenli ordu stratejileri izleyerek savaşması ve bir sonuca ulaşması mümkün değildi. Bu nedenle Balkan tarihinde oldukça etkili olan gerilla taktiklerini kullanarak başarı sağlamaya çalıştılar. Güçlerini Mihver kuvvetlerinin en zayıf olduğu noktalara ya da küçük, diğerlerinden ayrılmış bireysel müfrezelere karşı konumlandırdılar. Bütün gerilla savaşları gibi, bu durum her iki taraf için de ağır zayiatlar verilmesine ve rezilliklerin yaşanmasına neden oldu; fakat oldukça etkiliydi. Hareket, merkezdeki liderliğin güçlü bir ideolojik temel üzerinde sıkıca birleşmesinden de gerektiği şekilde istifade etmişti. Bu durum beraberinde daha düzenli olmayı getirmişti.

İlk başta, partizanlar ve Çetniklerin bir arada savaşması için bazı girişimlerde bulunuldu; sonuçta her ikisi de düşmanı kovmak amacını taşımaktaydı. Ayrıca Batılı güçler ve Sovyetler Birliği bütün ülkelerde direniş güçlerinin bir bütün olmalarını ve birlikte hareket etmelerini teşvik etmekteydi. Ancak mücadelenin idaresi hakkındaki temel anlaşmazlık kısa bir zaman içerisinde patlak verdi. Hatırlanacağı üzere, Alman işgalinden sonra Sovyet politikasında ciddi bir değişiklik oldu. Daha önceleri Komintern talimatları "emperyalistlere" karşı muhalefeti destekler nitelikte iken, Moskova'nın direktifleri şimdi daha çok Mihver güçlerine karşı açık bir savaş yapılması yönündeydi. Komünist partiler bir an önce düşmanı oyalayacak ve katılımcılar açısından bedeli ne olursa olsun işgalcilerin askerlerini öldürme eylemlerine girişecekti. Sosyalizmin anavatanının güvenliği, sadık parti üyeleri için her şeyden daha önemli olmalıydı. Hatta kendi canları, malları ve ülkelerinden bile önce gelmeliydi. İşte bu emirlerle partizanlar işgalci güçlere karşı çok büyük saldırılara geçti; bu saldırılara karşı koymak, hem Almanlar hem de İtalyanlar açısından zordu. Birçok Alman birliği, özellikle de ilk saldırının başarısızlığından sonra Rusya sınırına kadar geri çekilmek zorunda kaldı. Gerek Alman, İtalyan ve gerekse de Bulgarlardan oluşan fazla sayıdaki işgal güçleri gerilla savaşı konusunda tec-

rübesizdi. Bu dönemde bir misilleme politikası geliştirdiler. Örneğin 1941 yılı Eylül ayı Alman direktiflerine göre, öldürülen her bir Alman için tam 100 rehine öldürülecek ve yaralanan her bir Alman için ise elli kişi öldürülecekti. Bu durum özellikle Sırbistan'da etkili bir şekilde uygulandı. 1941 yılı Ekim ayında on Almanın öldürülmesi ve yine 26'sının da Kragujevac'da yaralanmasının ardından okul çocukları da dahil olmak üzere tam yedi bin kişilik bir şehrin bütün nüfusu öldürüldü.

Yüksek zayiatlarla da olsa direnişin Komünist Parti saflarına yerleşmesine rağmen, bu politikanın anlamını kabul etmek birçok Sırp lider için hiç de kolay değildi. Savaştan önceki Fransız politikacıları gibi, Sırplar da uluslarının geleceğinin ne olacağı ile ilgili korkuları bir türlü üzerlerinden atamıyorlardı. Sırplar, Güney Slav halkları içinde tarihte en büyük acıları kendilerinin yaşadığını düşünmekteydiler. I. Dünya Savaşı sırasında Sırp halkı savaşlar, hastalıklar ve açlık nedeniyle nüfusunun yüzde yirmisini kaybetmişti. Mihver işgalinin ilk döneminde Sırp katliam raporları göstermekteydi ki, katliamlar sadece Hırvatlar tarafından kontrol edilen bölgelerde değil aynı zamanda Arnavut ve İtalyan kontrolündeki Kosova bölgesinde de olmuştu. Ulusal intihar korkusu içerisinde olan Çetnik liderler bir Müttefik zaferi beklentisi içerisindeydi. Bu yüzden hareketlerde başarısızlığa sebep olacak veya büyük kayıplara yol açacak bir nokta görmüyorlardı. Böylece güçlerini örgütlemeyi tercih ettiler ve beklenen Müttefik müdahalesi için hazırlığa giriştiler. Böyle bir politikanın da elbette ki en büyük tehlikesi, üyeleri çok nadiren savaşa gitmişken aktif, hevesli bir gerilla organizasyonunu devam ettirebilme zorluğu idi. Mihailoviç'in güçlerinin birçoğu gerçekte gelecek eylemleri beklemek için terhis edilmişti; bir kısmı ise Nediç hükümetinde görev almıştı.

Taktikler üzerine olan anlaşmazlıklardan daha da önemlisi, Çetnikler ve partizanlar arasında Yugoslavya'nın geleceği ile ilgili yaşanan ayrılık idi. Londra hükümeti ile yakın ilişkisi olan Mihailoviç taraftarları krala ve önceki sisteme sadıktı. Ülkenin savaştan sonra olan organizasyonu düşünüldüğünde, hükümette Sırpların rolünün daha etkin olması şeklinde beklentileri vardı. 1941 yılında Hırvatların hükümete ihanet ettikleri konusunda ikna olduklarından, Sırbistan'ın bölgesel nüfuzunda artış olmasını ve ulusal bölgelerdeki üstünlüğünü desteklediler. Her ne kadar böyle bir program Sırplar için cazipse de, Yugoslav halkının çoğunluğunu oluşturan Hırvatlar, Makedonlar, Arnavutlar, Slovenler ve Bosnalı Müslümanlar için pek de cazip değildi.

Buna karşın partizan hareketinin cazip yönlerinden biri de, ulusal meseledeki duruşlarıydı. Hırvat-Sloven melez köylü bir geçmişi olan Tito'nun kendisi bu çekişmelere karşı durmaya teşebbüs etti. Komünistlerin duruşu, Yugoslav devle-

tini oluşturan bütün ulusların haklarını eşit bir şekilde savunmaktı. İlk önemli partizan desteği Ustaşa güçlerinin saldırıları altında olan Sırp halkından geldi. Daha sonraları hareket bütün ulusal alanlardan yandaş topladı. Partizan siyasi programı, devletin ulusların federasyonu düzeyinde yeniden düzenlenmesini içermekteydi. Böyle bir düşüncenin geniş bir halk desteği alacağı muhakkaktı.

1941 yılı Kasım ayında, Çetnikler ve partizanlar arasındaki işbirliğini güvence altına almak için yapılan ilk teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlandı. Sonucunda da çok karışık durumlar ortaya çıktı. Yugoslav topraklarında bir Alman ve İtalyan işgali oluşturulmasına rağmen, her iki gücün de memurları her zaman uzlaşma içerisinde değillerdi. Ülkenin bu iki devletin hükümetleriyle nasıl bir ilişkiye girmesi gerektiği konusunda görüş ayrılıkları vardı. İşbirlikçi rejimler hem Belgrad hem de Zagreb'de güç sahibiydi; ancak kendi idari bölgelerini kontrol altında tutup tutamayacakları her zaman için kuşku vericiydi. Kırsal bölgede, iki önemli direniş örgütü oluşturuldu. Bunlar birbirine karşı liderliğe sahip; farklı siyasal, ulusal ve sosyal programları olan direniş hareketleriydi. Eklenmesi gerekmektedir ki, benzer bir bölünme Sloven topraklarında da vardı. Orada işbirlikçi gruplar ve sağ ve sol direniş hareketleri içerisinde de farklılıklar mevcut idi. Makedonya'da durum, ulusal rekabetler ve Bulgar ile Yugoslav komünist partileri arasında direnişi kontrol etmek için yapılan mücadeleler nedeniyle daha da karışıktı. Söze hacet yoktur ki, böyle bir kaos ortamında rekabet halindeki unsurlar arasında birçok terkibe gitmek mümkündü. Mihver güçlerinin savaşı kaybedebilecekleri belirginleştikçe herkes savaş sonrasındaki durumlarını garanti altına almak mücadelesi vermeye odaklandı. Böylelikle bazı garip ittifaklar da yapıldı. Her ne kadar bütün direniş güçleri üyeleri ile işgalci güçler arasında bazı işbirliği örnekleri olsa da, en yaygın işbirliği ve en kolay belgelenebilir olanı, Çetnikler ve Mihver kumandasında kurulmuş olanıdır.

1941 Haziran'ından sonra Sovyetler Birliği, daha önce gördüğümüz gibi, kendi güçleri üzerindeki baskıyı hafifletmeyi amaçladığı için, Mihver işgali altındaki bütün topraklarda vuku bulan güçlü direniş hareketlerini destekledi. Alman ordusunun son çekilişine kadar partizan bölüklerinin aktif ve saldırgan bir siyaset takip etmeleri Sovyet çıkarlarına çok uygun bir durum idi. Bununla birlikte, Sovyet hükümeti hem kendi faaliyet alanında ciddi bir baskı altında olduğu hem de savaş hammaddelerini temin edemediği için bu gerilla organizasyonlarına yeterli derecede askeri yardımda bulunamadı. Buna karşın, gelecekte Akdeniz'in kontrolünü ellerinde bulundurmak ve Yunanistan üzerinde bazı haklara sahip olmak gibi temel çıkarları olan İngiliz liderler Balkanlar'daki direniş hareketleri ile işbirliği içerisinde olma gücüne ve arzusuna sahipti. Her ne kadar İngiliz elçiler hem Tito'nun partizanlarına hem de Çetnik karar-

gahlarına gönderilmişse de, deliller Çetnik birliklerinin gittikçe Mihver güçleri ile ve Tito'ya karşı operasyonlarda Nediç rejimi ile işbirliği içerisinde olduğunu gösteriyordu. Sonuç olarak İngiliz hükümeti 1944 yılı baharına kadar aşamalı olarak politikasını değiştirdi ve bütün yardımlarını partizanlara yönlendirdi. Mihailoviç'e yönelen bu tutuma rağmen, İngiliz desteği hala Kral Petar'a ve onun sürgün hükümetine verilmekteydi.

1941 yılı yazından itibaren, direniş hareketleri Alman ve İtalyan askeri komutası için en temel sorunlardı. Her ne kadar temel endişeleri bir yandan Yunanistan ile diğer yandan da Tuna boyunca olan iletişim hatlarını devam ettirmek ise de, Alman işgal otoritelerinin, neredeyse ülkenin kontrolünü ele geçirecek kadar partizan hareketinin güçlenmesine göz yummaları asla mümkün değildi. Savaş yılları boyunca, savaş sonrası Yugoslav tarihçilerin "yedi sefer" olarak işaret ettikleri ve farklı zamanlarda İtalyanlar, Ustaşa, Nediç kuvvetleri ve Çetniklerin işbirliği ile desteklenen oluşumu düzenlediler. Bu girişimlerin tümünün amacı, partizan birliklerini çevrelemek ve onlara zarar vermekti. Her ne kadar rakiplerine önemli zayiatlar verdirdiyseler de, Almanlar en temel görevleri olarak gördükleri asi liderleri ortadan kaldırmak ve Tito'yu yakalamak amacına ulaşamadı. Son derece zor koşullar altında faaliyet gösteren Tito ve en yakın işbirlikçileri kuşatmayı engellemekte başarılı oldular ve organizasyonlarını beraber devam ettirebildiler.

1943 yılı Eylül ayında, İtalya'nın çekilmesinden sonra Almanların durumu daha da zorlaştı. Çok büyük sayıda İtalyan mühimmatı partizanların ellerine geçti. Alman yönetimi, Müttefik gücünün yarımadaya gireceğinden her gün biraz daha endişelenir oldu. Savaşın Müttefikler tarafından kazanılacağı konusunda büyüyen görüş, Alman otoritelerin, herhangi bir yerel organizasyon ile işbirliğini devam ettirmesini gittikçe zorlaştırmaktaydı. Hepsi savaş sonrası oluşabilecek muhtemel şartlar ile ilgili endişelere sahipti.

Savaş sona yaklaştıkça, partizanların Yugoslavya içerisinde muhtemel herhangi bir siyasi rakipe karşı avantaja sahip olduğu ortaya çıktı. Londra rejimi güçlü bir uluslararası konuma sahip olsa da, ülke içerisinde idari bir yapıya sahip değildi. Karşı tarafta ise, Tito devletin yönetiminde etkin bir durumdaydı. Ne zaman partizanlar bir bölgeyi işgal etseler, hemen yerel işleri yürütecek, hukuk ve düzeni sağlayacak köylü komiteleri örgütlemekteydi. Hatta bir bölgenin kontrolünü kaybettiklerinde bile, bu siyasi yardımcılar işlerini devam ettiriyordu. 1942 Kasım'ında partizan liderleri Bihaç'ta bir konferans düzenledi. Burada Yugoslavya'nın Ulusal Bağımsızlığı için Anti Faşist Konseyi (AVNOJ) adını verdikleri merkezi bir otorite kurdular. Bu organizasyon, ülkenin farklı bölümlerinden gelen tam 54 delege ile geniş çerçeveli bir siyasi düzleme otur-

tuldu. Ancak Komünist Parti bu yeni durumda baskın bir güç sahibiydi. Konferansta bildirilen Halk Cephesi Programı, savaştan sonra serbestçe seçilmiş bir hükümet ve en önemlisi de devlet için federal bir organizasyon oluşumu kurulması için çağrıda bulundu.

1943 yılı Kasım ayında, Bosna Yayçe'de ikinci bir toplantı düzenlendi. AVNOJ, Yugoslav hükümeti olarak açıklandı. Bir vekalet oluşturuldu ve Dr. İvan Ribar başkan oldu. Tito mareşal unvanı aldı ve silahlı kuvvetlerin yönetiminde görev almaya devam etti. Sürgündeki hükümetin otoritesi kabul edilmedi. Kralın ve bakanların ülkeye geri dönüp dönmemeleri konusunda seçimler yapıldı. Federal organizasyon tekrar doğrulandı.

Böylece iki farklı Yugoslav otoritesi oluştu. Müttefikler her ne kadar Londra hükümetini tanımaya devam ettilerse de, askeri yardım partizanlara verildi. 1944 yılı Mayıs ayında, Alman idaresi Bosna Drvar'daki Tito'nun geçici karargahına hava saldırısı düzenledi. Tito canını zor kurtardı ve ardından da İtalya'ya gitti. Oradan da İngiliz işgali altındaki Vis adasına geçti. İki siyasi merkezi barıştırmak tabii ki İngiliz hükümetinin her türlü çıkarı için uygundu. Kral Peter'e Mihailoviç'i tanımaması ve partizanlar ile uzlaşmaya varacak bir hükümet kurması için çok büyük derecede baskı yapıldı. Sonunda 1944 yılı Haziran ayında, Hırvat İşçi Partisi'nden Dr. İvan Subasiç sürgündeki hükümetin başbakanı oldu ve hiç vakit kaybetmeden Vis'teki Tito ile görüşmek için yola koyuldu. 16 Haziran'da partizanlara önemli avantajlar sağlayan bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma Londra hükümetinin AVNOJ'u Yugoslavya içerisindeki tek siyasal otorite ve partizan ordusunu da resmi silahlı kuvvetler olarak tanımasını gerektiriyordu. Monorşi meselesi ile de savaştan sonra ilgilenilecekti.

1944 yılı yazında, Balkanlar'daki savaşın sona ereceği artık gün gibi ortadaydı. Alman güçleri çekilmeye başlamıştı. Tito Ağustos ayında Napoli'de Churchill ile buluştu ve Eylül ayında sürpriz bir karar ile İngiliz hükümetini de bilgilendirmeden Sovyetler Birliği'ne gitti. O zamana kadar en yakın ilişkisi İngiliz Askeri Kurulu'yla idi. Sovyetler Birliği'ndeki otoriteler ile ülkenin son özgürlük aşamasında atılması zorunlu olan bazı adımlar konusunda uzlaşmaya vardı. Ekim ayında partizanlar Sovyetler Birliği'nin de yardımıyla Belgrad'ı aldı. Daha sonra, Sovyet ordusu Yugoslavya'nın kuzeyinden geçerek Orta Avrupa'ya girdi. Ülkenin kontrolünü ellerinde bulunduran Tito'nun kuvvetleri iç politikadaki rakiplerinden kurtulmakta özgürdü ve bunu da çok canice yaptılar.

Her ne kadar düşman orduları 1945 baharı itibarıyla ülkeyi tamamıyla terk etmiş olsa da, partizanlar hala iç muhalefet ile karşı karşıyaydı. İlk olarak Çetnik müfrezelerinden arta kalanlarla, Ustaşa ve Hırvat Vatan Muhafızları gibi

Mihver ile de işbirliği yapmış olan gruplarla ve Nediç ile Ljotiç'i destekleyenlerle uğraşmak zorunda kaldılar. Bu sıralar meseleler ne çok kolay ne de basitti. Yugoslav halkının büyük bir çoğunluğu kati bir şekilde komünist rejim aleyhtarıydı. Parti savaştan önce halktan sadece küçük bir grubun sempatisini kazanabilmişti. Bununla birlikte parti mensupları AVNOJ'a ve silahlı kuvvetlere hakimdi. Hiçbir rakip siyasi merkezin çalışmasına izin vermediler. Partizan liderleri savaş sonrası durumun yarattığı fırsatları sadece gerçek işbirlikçilerden intikam almak için değil, aynı zamanda hiçbir siyasi muhalefetin oluşmasına izin verilmemesi için de kullandılar. Önceki rejimi temsil eden Çetnik güçler hiçbir sorun çıkarmadı. Savaşın sona ermesiyle birlikte sayıları on, on iki bine düştü. Bunlar da zaman içerisinde yakalanılarak öldürüldü. Mihailoviç'in kendisi yakalandı, yargılandı ve 1946 yılı Temmuz'unda öldürüldü. Bununla birlikte en kanlı olay ise, Paveliç rejimini destekleyen Hırvatların kaderiyle ilgili yaşandı.

Her ne kadar savaş sonunda birçok Hırvat, galip olanların safına katılmakta aceleci davransa da, diğerleri böyle bir davranış sergileyemedi. Çünkü onlar savaş sırasında ya Ustaşa rejimi ve Vatan Muhafızı'na mensup olmak ya da partizanların siyasi duruşlarına muhalefet etmek gibi nedenlerden dolayı mimlenmişlerdi. Bu insanlardan yüz binin üzerinde bir bölümü aileleri ve diğer mülteciler ile kuzeye doğru kaçmaya ve İngiliz ordusuna teslim olmaya karar verdi. Bu durum, savaş dönemi Yugoslavya'sındaki en son toplu zulme neden olan hareketti. Grup 15 Mayıs'ta Avusturya'nın Bleiburg kasabasında İngiliz idaresine teslim olmayı denedi. Müttefikler arasındaki antlaşma şartlarından olan ve tutukluların savaştıkları hükümete teslim edilmesini gerektiren madde nedeniyle İngilizler kendisine sığınan bu kişileri partizanlara teslim etti. Siviller de dahil olmak üzere birçok kişi sonraki haftalarda öldü. Bu dönemde kırk bin ila yüz bin arasındaki kişinin öldüğü tahmin edilmektedir.

Partizanlar bu dönemde sadece Sırp, Hırvat ve Sloven bölgelerindeki bütün unsurlar üzerinde hakimiyet kurmakla kalmadı; aynı zamanda eski Yugoslavya devletinin sınırları içerisinde kalan Makedonya ve Kosova bölgelerinde de tam kontrolü ellerine geçirdi. Bu bölgeler önceki ulusal politikaların güçlü bir Komintern saldırısına muhatap olduğu yerlerdi. Yugoslav Komünist Partisi zaman zaman önceki bazı komünist bildirgelere ters düşme pahasına da olsa ülke çıkarlarını savunmakta ve genişletmekte ne kadar başarılı olduğunu göstermek istiyordu. Daha önce de işaret edildiği gibi savaştan önce Kominternler, sadece Ege (Yunan) ve Vardar (Yugoslav) Makedonya'sını içine alan değil, aynı zamanda Pirin (Bulgar) Makedonya'sını da içine alan bağımsız ve özerk bir Makedonya kurulması için çağrıda bulunmuşlardı. Bütün siyasi partilerden

Bulgarlar böyle bir durumu açıkça desteklemekteydi. Ancak Yugoslav komünistleri her ne kadar daha önceleri Komintern programını kabul etseler de kısa zaman içerisinde farklı fikirlere sahip olduklarını gösterdiler.

Hem Bulgaristan'ın hem de Yugoslavya'nın komünist partileri 1941 yılı baharında Bulgar birliklerinin bölgeyi işgal etmesiyle birlikte Makedonya sorunu ile karşı karşıya geldiler. Eğer Makedonyalılar gerçekten Bulgar iseler ya da başka bir ulus teşkil ediyorlarsa o zaman Bulgar Komünist Partisi otoritesini Üsküp'te göstermeyi ummalıydı. Bir zamanlar bir Yugoslav kolu olan Makedonya Komünist Partisi'nin sekreteri Metodi Satarov böyle bir Bulgar yönlendirmesi doğrultusunda eğilim gösterdi. Etkisini sürdürebilmek için 1941 yılı Mayıs'ında Yugoslav Parti Lazar Kolişevski'yi bölgeye gönderdi. Her ne kadar başlangıçta önemli avantajlar Bulgar tarafında olsa da bu durum Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması ve Kominternlerin Sovyet davasına sahip çıkılması için silahlı ayaklanma çağrısında bulunmasıyla değişti. Daha önce belirtildiği gibi, zayıf Bulgaristan partisinin Bulgar askerlerine karşı yöneltilmiş olan partizan aktiviteleri örgütlemesi zor görünüyordu. Bu durumda, daha militan olan Yugoslav organizatörler ilk olarak harekete geçmeye muvaffak oldu ve 1941 yılı sonbaharında partizan müfrezeleri Kolişevski idaresinde birlik oluşturabildi. Ancak çabaları kısa zaman içerisinde oluşan bir felaket ile karşılaştı. Bulgaristan işgal güçleri parti organizasyonunu kırmayı ve ilk partizan hareketlerini ezmeyi başarabilmişti.

1943 yılında Yugoslav partizanları Makedonya'da tekrar bir direniş hareketi oluşturmayı denedi. Bu sefer bölgenin, gelecekteki federal Yugoslav devletinin bir parçası olmasını kararlaştırdılar. Politikalarını yerine getirebilmek için Tempo olarak da bilinen Svetor Vukmanoviç isminde yetenekli bir organizatörü sadece Makedonyalı gruplarla değil, Yunanistan ve Arnavutluk'taki partizan birlikleriyle de irtibata geçmesi için gönderdiler. Böylece Yugoslavlar inisiyatifi ele geçirdiler. 1943 yılı Kasım ayında Yayçe kongresinde Makedonya'nın Yugoslavya cumhuriyetlerini oluşturan altı ögeden biri olduğu açıklandı. Bu durum, Pirin Makedonya'sının konumunu sorgulamaya açtığı için Bulgaristan Komünist Partisi'nin savunmada olmasına neden oldu. Bu tarihten sonra Bulgar etkisi de ciddi bir şekilde devre dışı kaldı. Bulgar işgal güçlerinin 1944 yılında geri çekilmesiyle birlikte, bölgenin kontrolü Yugoslavların eline geçti. Sovyet hükümeti de bu gelişmeyi destekledi.

Kosova meselesi de aynı kararlı tutum ile sonuçlandı. Savaş sırasında bölge İtalyan ve Arnavut işgali altındaydı; partizan liderliği ise Arnavutluk'taki direniş güçlerinin yönetimini tam anlamıyla kontrol altına alarak buranın geleceği problemini çözdü.

Arnavutluk

1939 yılında Arnavutluk'un zaptedilmesinden sonra İtalyan hükümeti ülkeye yeni bir idare şekli verdi. Daha sonra Karadağ ve Hırvatistan'da da yaşanacağı gibi İtalyanların önceliği, Savoy hanedanlığı altında anayasal bir monarşinin kurulması idi. Arnavut ordusu ve diplomatik müfrezeler hiç vakit kaybedilmeden İtalyan birlikleri ile birleştirildi. Geçmişte iki ülke arasındaki yakın ilişkiler nedeniyle İtalyan memurları kendilerine işbirlikçiler bulmakta hiç zorlanmadı. Başta ülkedeki en geniş toprak sahibi olan Şevket Verlaçi İtalyanlar ile yakın işbirliği içerisinde oldu. Ancak kısa zaman içerisinde sürtüşmeler baş gösterdi ve onun yerini 1941 yılı Aralık ayında Mustafa Kruja aldı.

İtalyanların Yunanistan'ı işgal etmesi, ortak düşmanları olmasına rağmen Yunanistan ve Arnavutluk arasında herhangi bir yakınlaşma ve işbirliğine neden olmadı. Hatta kısa bir zaman sonra Yunanlıların Arnavutluk'un güneyini ele geçirme arzusunun azalmamış olduğu anlaşıldı. Benzer bir şekilde, Arnavut milliyetçileri Yunan Epir'inin bir kısmında hak iddia etmeye devam etti. 1941 yılında hem Yugoslavya'nın hem de Yunanistan'ın düşüşünün ardından, hala tabii ki İtalyan egemenliği altında olan Arnavutluk'a Kosova bölgesinin kontrolü verildi. Bulgaristan ve Hırvatistan gibi Arnavutluk da Mihver işgali sırasında en temel ulusal hedeflerinden bazılarının gerçekleşmesine tanık oldu.

Ancak komşu Yunanistan ve Yugoslav topraklarının yanı sıra burada da bir direniş örgütlenmişti. 1940 yılında kuzey aşiretlerini temsil eden Abbas Kupi, Kral Zogu'yu destekleyen birlikler düzenledi. Bununla birlikte gelecek için en önemli gruplar; Komünist Parti, rakip Ulusal Cephe ya da Balli Kombetar tarafından oluşturulan gruplar oldu. Komünist Parti, daha sonra da göreceğimiz gibi daha çok Yugoslav girişimlerinin bir ürünüydü.

Savaştan önce komünist etkisinin zayıflığı üzerinde durulmuştu. Herhangi resmi bir oluşumları yoktu. Komünist tabaka, temel olarak Batı eğitimi görmüş ve geleneksel, tutucu Arnavut toplumunda herhangi bir yerleri olduğunu hissetmeyen entelektüellerden oluşmaktaydı. Daha sonra kendilerine Arnavutluk'un içinde bulunduğu şartlardan memnun olmayan bazı topraksız köylüler ve başka gruplar da katılmıştı. Entelektüel liderlikteki temel akım, rakip gruplara kolaylıkla bölünme ve ideolojik noktalarda tartışmalara girme eğilimi göstermekteydi. Tahminlere göre bu küçük grup 1941 yılının başında tam sekiz farklı gruba bölünmüştü. Bunlardan ikisi Sovyet rejimine muhalif olan Troçkist idi. Komünist cephedeki karışıklığı gözlemleyen Tito, 1941 yılı Ekim ayında Duşan Mugoşa ve Mladen Popoviç isminde iki temsilci gönderdi. Onlar da beraberlerinde taraftar oldukları liderleri ve hizipleri getirdiler ve böylece düzenli bir Komünist Parti oluşturulmuş oldu. Enver Hoca parti sekreteri olarak

görevlendirildi ve on birli merkez komite seçildi. Bu toplantıdan sonra Ekim ayında 130 üye resmi olarak partiye kabul edildi.

Yugoslav rehberliği her alanda mevcuttu. Arnavut partisine organizasyon için gerekli noktalarda, silahaltına alma ve köylerde nasıl çalışacakları konularında talimatlar verildi. Bir gençlik organizasyonu da oluşturuldu. Benzer bir şekilde 1942 yılı Eylül ayında Yugoslav direktifleri doğrultusunda bir halk cephesi siyasi koalisyonu olarak, kısa adı Arnavutça LNC olan Ulusal Kurtuluş Hareketi oluşturuldu. Her ne kadar komünist ideoloji hakim ideoloji ise de, bu grup üyelerinden bazıları farklı siyasi görüşlere sahipti. 1943 yılı Mart ayında, Ulusal Kurtuluş Ordusu neredeyse bütün partizan birliklerinin üzerinde otorite sahibi olmuştu.

1942 yılı Ekim ayında ikinci direniş hareketi olan Balli Kombetar kuruldu. Harekete, Ali Klissura ve meşhur ulusal lider Midhat Fraşeri tarafından başkanlık edildi. Liberal ve milliyetçi görüşe sahip olan mensupları Kral Zogu'nun geri dönmesine karşıydı; bir cumhuriyet kurulmasını ve geniş çaplı dahili reformlar yapılmasını istiyorlardı. LNC'den farklı bir şekilde Batı-yönelimli ve Sovyet karşıtıydılar. Ayrıca 1941 sınırlarının Kosova'yı da içerecek şekilde genişletilerek korunması taraftarıydılar. Genel olarak LNC şehirlerde yoğunlaşmayı tercih etmişken Balli Kombetar köylerde taraftar buldu. Kullandıkları metotlarda da bir takım farklılıklar vardı. Burada, Yugoslavya'da olduğu gibi, komünist destekli gerillalar misilleme yapmak fikrine sahip değilken, işgal tarafından yapılan zulümlerin kendi durumlarını iyileştirmelerine yardım ettiğini hissetmekteydiler. Balli Kombetar liderleri daha tutucu eylemler yapmayı benimsedi ve köylü taraftarlarına karşı girişilebilecek misillemelerden endişe duydu.

Yugoslavya ve Yunanistan'da olduğu gibi, İngiliz hükümeti Balkanlar'daki askeri görevini yerine getirmek için iki direniş grubunun birleşmesini zorunlu görmekteydi. Sicilya'nın istila edilmesinden önce, İngiliz ajanları Balkanlar'a gerçekte bir Müttefik çıkarmasının planlandığı şeklinde bir izlenim yaratmak istedi. Güvenlik nedeniyle yerel partizan gruplar gerçekten böyle bir eylemin gerçekleşeceğine ikna edilmek zorundaydı. Batılı hükümetlerin de bütün partizan gruplarm birleşerek Mihver'e karşı mücadele etmelerinde çok büyük çıkarları vardı. Müttefiklerin kışkırtmaları sonucunda, iki büyük organizasyonun da liderleri 1943 yılı Ağustos'unda Mukaj'da bir araya geldi, Arnavutluk'un Kurtuluşu Komitesi'ni kurdular. Burada Kosova'nın geleceği ile ilgili bazı tartışmalar yaşandı; çünkü Balli Kombetar savaştan sonra da buranın Arnavutluk sınırları içerisinde kalmasında ısrar etmekteydi. Her ne kadar iki grup, bölgede bir halk oylaması yapılması gerekliliği üzerinde antlaşmaya vardıysa da, LNC Yugoslav baskısı altında bu anlayıştan vazgeçti. Yugoslav partizanlarının bölgeden vaz-

geçmek gibi bir niyetleri yokken, Komünist Parti 1940 yılında böyle bir eylemin gerçekleşmesi taraftarıydı. Tito'nun casusu Vukmanoviç-Tempo şimdi Arnavutluk'a gelmiş ve LNC'deki Yugoslav nüfuzu güçlendirilmişti.

1943 yılı Eylül ayında İtalyan geri çekilmesinin önemli yankıları oldu. Başka yerlerde de olduğu gibi partizanlar daha fazla silahı ellerine geçirdiler. Ancak etkili bir Alman işgali meydana geldi ve bir paraşüt tümeni Tiran'ı aldı. Daha sonra Alman otoriteler en önemli şehirleri ve sahil şeridini ele geçirmeye yoğunlaştı. Direniş güçleri dağların kontrolünü ellerinde bulundurmaktaydı. Öncelikle istikrarlı bir idareyi korumakla ilgilenen Alman hükümeti, Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyacağını ilan etti ve bir naip atandı. Zogu'nun dönme ihtimaline karşı hiçbir muhalefet olmadı. Devlet tarafsızlığını ilan etti ve ulusal polis ile ordu oluşturuldu. İletişim ve istila hatlarını korumak gibi temel bir endişe taşıyan Alman otoriteleri Arnavutluk'un idaresinin işleyişine çok az müdahale etti. Ancak bununla birlikte Arnavutluk'un Kosova'yı elinde bulundurmasını çok ciddi bir şekilde desteklediler. Aynı zamanda, işgalciler ile işbirliği içerisinde olan Arnavut gruplar, özellikle Skanderbeg S.S. Tümeni, tartışmalı bölgedeki Sırp nüfusuna karşı, onları bölgeden çıkarma ya da yok etme kampanyaları yürüttü.

Bu arada, direniş gücü de rakip gruplar arasında bölünmüş oldu. Mukaj antlaşmasının bozulmasından sonra, Balli Kombetar'ın mensupları diğer ulusalcıların yanı sıra, Tiran hükümeti ile birlikte çalıştı. Daha önceleri LNC ile işbirliği yapan Abbas Kupi bu gruptan ayrılarak Legality (Yasallık) adını verdiği ve LNC ile Balli Kombetar'e karşı olan yeni bir organizasyon oluşturdu. Zogu'nun restorasyonunu savunan Kuzey Geg aşiretlerinin desteğini aldı. Ancak bununla birlikte en güçlü siyasi birlik, komünist yoğunluklu LNC olmaya devam etti. LNC 1944 yılı Mayıs ayında, Permet'te bir kongre düzenledi. Yine Yugoslav örneğini takip ederek temsilciler Ulusal Kurtuluş Anti-Faşist Konseyi kurdular. Başkanlığına da Enver Hoca'yı getirdiler. 1944 yılında Berat'ta yapılan ikinci toplantıda da, geçici bir hükümet kuruldu.

Arnavutluk'un siyasi geleceği, başka yerlerde meydana gelen olaylar tarafından belirlendi. I. Dünya Savaşı sırasında, Arnavutların konumu şüpheli idi. Komşuların Arnavutluk'un toprakları üzerindeki hakları yeniden iddia etmeye kararlı oldukları görünmekteydi. Müttefik güçler sürgündeki Arnavutluk hükümetini ya da Kral Zogu'yu hiçbir zaman tanımadı. Aslında, Arnavutluk meselesi Müttefik güçlerin devlet adamları tarafından hiçbir önemli konferansta gündeme alınıp tartışılmadı. LNC'nin Yugoslav bağlantısı nedeniyle, Yugoslavya'nın Arnavutluk'un koruyucusu olarak İtalya ile yer değiştireceği konusunda çok büyük bir olasılık vardı. İçişleri düşünüldüğünde, LNC en önemli silahlı

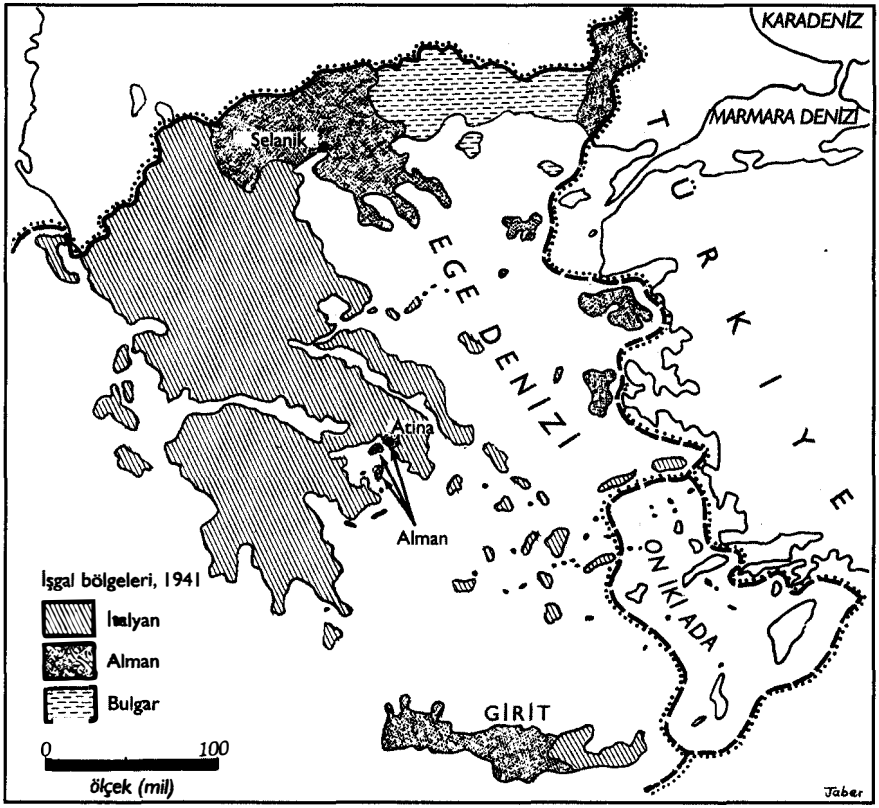
gücün kontrolüne sahipti ve ülkenin büyük bir bölümünde hakimiyetini sağlamıştı. Ayrıca muzaffer Yugoslav partizan hareketinin desteğine de sahipti. Alman güçleri 1944 yılında çekildiğinde ve Tiran'daki rejimleri çöktüğünde, LNC nüfuzunu sağlamlaştırmakta biraz zorlandı.

Yunanistan

1940 yılı Ekim ayındaki İtalyan saldırıları ile 1941 yılı Nisan ayındaki Alman zaptı arasındaki aylarda, Yunanistan hükümeti daha önce olduğu gibi iş başındaydı. Metaksas'ın ölümünden sonra, Aleksandros Koryzis başbakan oldu; ülke anayasal idareye geri dönmedi. Yunan Komünist Partisi KKE'nin üyelerinin büyük çoğunluğu hapisteydi. Cumhuriyetçi liderlerin başkanı ise sürgündeydi. Daha önceki kriz döneminde ulus, İtalyan işgaline karşı savaşma gerekliliği ile birleşmişti ve kral bu direnişin sembolü olmuştu. Kuşatılmasından sonra II. Georgios, Kral Petar gibi yurt dışına kaçmış ve Londra'da Müttefik güçlerinin tanıdığı bir sürgün hükümeti oluşturmuştu. Yunan eylemlerinin ikinci merkezi, İngilizlerin Kuzey Afrika'da Mihver güçlerine karşı zafer kazanmasının ardından Kahire'de kuruldu. Burada İngiliz komutası altında faaliyet gösteren bir Yunan ordusu, donanması ve hava gücü oluşturuldu.

Yugoslav meslektaşları gibi, Yunan politikacılar da sürgündeyken savaş öncesi sınırlar üzerinde anlaşmazlıklarını devam ettirme eğilimindeydi. Yugoslavlar arasında ulusal mesele daha baskın bir haldeydi. Yunan sürgünleri için ise çözülmemiş en temel siyasi mesele, cumhuriyetçiler ile kraliyetçiler arasındaki bildik anlaşmazlık idi. Bu temel ayrılık, Yunan göçmenleri zayıflatmakta ve bölmekteydi. Londra merkezli hükümetin ilk başbakanı Giritli bir cumhuriyetçi ve Venizelist siyasi inançları olan Emmanuel Tsouderos idi. Daha fazla cumhuriyetçi temsilci getirmek için Tsouderos'un hükümeti sonradan genişletildi. Bu rejimin en önemli zayıflığı, Yunanistan'daki olaylardan yalıtılmış olmasıydı. Yugoslavların tersine, Yunan kraliyet rejimi hiçbir zaman Yunanistan'daki asi güçlerin sadakatini kazanamamıştı; bir Yunan Mihailoviç'i de yoktu. Hükümetin savaş sırasında direnişçi güçlerle olan ilişkisi Yunanistan'daki İngiliz askeri kurulları aracılığıyla sürdürüldü ve Mısır'daki Yunan güçleri onun tek askeri dayanağıydı.

Yunanistan'ın zaptından sonra, galip güçler yönetim sorumluluklarını kendi aralarında bölüştürdü (bkz. Harita 11). Daha önce gördüğümüz gibi Bulgar birlikleri, Trakya'nın büyük bir bölümünün ve Yunan Makedonya'sının bir kısmının işgal görevini üstlenmişlerdi. Atina ve diğer önemli merkezler Alman askerleri tarafından kontrol altında tutulurken; İtalyan ve Arnavut birlikleri ise diğer bölgeleri kontrol etmekteydi. Sırbistan'da olduğu gibi, başkentte Mihver

11. İşgal Yunanistan'ı, 1941.

ile işbirliği yapan bir yönetim oluşturulmuştu. Bu yönetime, savaşın sonuna kadar siyasi düzeni devam ettirmeyi kendilerinin en önemli görevi olarak gören General Tsolakoglou, I. Logothetopoulos ve D. Rallis tarafından başarılı bir şekilde başkanlık edilmekteydi. Önceki askeri ve siyasi liderlerin büyük bir çoğunluğu, pasif bir tutum devam ettirdikleri Atina'da kaldılar. Çoğunluk sadece savaşın sonuçlarını bekledi ve beklentileri bir Müttefik galibi olmaktı. Başpiskopos Damaskinos ve polis örgütünün başı Albay Evert gibi bazıları görevlerinde kaldı ve İngilizlere gizli yardımda bulunabildi. İşgalin ilk kışı tam bir ulusal afet idi. Savaştan önce Yunanistan, buğdayının yüzde kırk beşini ithal etmekteydi; ancak İngilizlerin zorla engellemeleriyle yeterince yiyecek bulmak tam anlamıyla zorlaşmış ve geniş çaplı bir kıtlık baş göstermişti. Sonradan bu engelleme biraz azaltılarak en azından Kızıl Haç yardım gemileri bölgeye ulaşır oldu.

İşgal edilmiş Balkanlar'ın diğer bölgeleri gibi, Mihver otoriteleri bütün ülkeyi yönetmeye teşebbüs etmedi: Bölge topraklarının üçte ikisi ve nüfusun da

yarısı merkezi hükümetin etkin kontrolü altında değildi. Yine komşu ülkelerdeki gibi, anarşik koşullar özellikle de dağlık bölgelerde artış göstermiş; bu durum direniş hareketlerinin oluşumu için gerekli şartları hazırlamıştı. Başka yerlerde olduğu gibi burada da en kuvvetli güçler, komünist idaresi altındaki güçlerdi.

Savaştan önce Komünist Parti Yunanistan siyasi hayatında Metaksas diktatörlüğünün kurulmasına yol açan kısa dönem sırasındaki katkıları dışında önemli bir rol oynamamıştı. Partinin kendisi geniş bir cazibe oluşturmamaktaydı; mensuplarının çoğu mutsuz entelektüellerden, şehrin orta sınıf halkından, haksızlığa uğramış göçmenlerden ve özelde de Anadolu'dan gelen göçmenlerden oluşmaktaydı. Cazibesi, bağımsız bir Makedonya'ya yönelik Komintern duruşu tarafından ciddi bir şekilde zayıflatılmaktaydı. Bu dönemin en önemli iki lideri; 1931-1940 yılları ile 1945–1956 yılları arasında partinin başında bulunan Nikos Zachariadis ve Zachariadis Dachau'daki toplama kampındayken, savaş yıllarında en önemli şahsiyet olan Georgios Siantos'tu. Başka yerlerdeki komünistler gibi, Yunan partisi de 1939 yılında imzalanan Sovyet-Nazi Paktı ve ardından Mihver ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan ittifak nedeniyle şaşkınlık yaşamaktaydı. Bu dönemde liderlik, mensuplarına, Mihver ile tam anlamıyla bir işbirliği içerisinde olan "Bulgaristan'daki kahraman kardeşlerini"[12] örnek almayı tavsiye etmekteydi. Komünistlerin durumu, Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla iyice basitleştirildi; işgalci güçlere karşı güçlü ulusalcı bir konum benimsendi ve daha önceki siyasi heyecan devam etti.

1941 yılı sonbaharında, Yunanistan'ın dağlık bölgelerinde gerilla organizasyonları arttı. Eylül'de komünist liderlik altında, Ulusal Kurtuluş Cephesi ya da EAM kuruldu. EAM çok farklı siyasi düşüncelere sahip insanları bir araya getirmişti. Mensupları arasında sadece sol kesimden kimseler yoktu. Metaksas diktatörlüğüne ve krala karşı gelmiş olan kişiler ve hizipler de bu grup içerisinde yer aldı. Cumhuriyetçi unsur özel bir ağırlık oluşturuyordu. Bu siyasi merkez ile çok yakın temas içerisinde bulunan askeri bir birlik de vardı. Bu birlik 1942 yılı yazında ilk defa harekete geçmiş olan Ulusal Kurtuluş Cephesi Ordusu ya da ELAS idi. Eş zamanlı olarak başka direniş hareketleri de yükselmeye başladı. EAM/ELAS'm en büyük rakibi Ulusal Cumhuriyetçi Yunan İttifakı EDES idi. 1941 yılında Albay Napoleon Zervas'ın komutasında kurulmuştu. Fransa'da sürgünde yaşamakta olan cumhuriyetçi lider General Plastiras'ın otoritesini kabul etmişti. Diğer üçüncü bir grup ise, diğerlerine oranla daha küçük bir grup olan, Ulusal ve Sosyal Kurtuluş adını taşıyan EKKA idi. Albay Dimitrios Psaros önderliğindeki grup 1943'lü yılların başına kadar kurulmuş değildi. Liberal ve cumhuriyetçi olan bu grup, siyasi yönlendirmede diğer dire-

niş gruplarına nazaran daha az rol oynadı. Vurgulanması gerekmektedir ki direnişlerdeki liderlik, cumhuriyetçi ve komünist idi; Kralcı grup dengi yoktu. Önceki kıdemli Yunan ordusu mensupları ülkeyi ya terk etmişler ya da siyasi hayatın dışında kalmışlardı.

Yunanistan'daki olaylar İngiliz askeri ve siyasi kararlarından derin bir şekilde etkilenmekteydi. Kendi emperyal konumunu sürdürmekte ve Akdeniz'i kontrol etmekte kararlı olan İngiliz hükümeti, Yunanistan'daki ağırlığını savaştan sonra da sürdürmeyi arzuluyordu. Amerika Birleşik Devletleri, bölgedeki askeri planlamalarda İngilizlerin öncelikli rolünü gönüllü bir şekilde kabul etmişti. İngilizlerin en temel düşüncesi, Yunanistan'ın komünist ve dolayısıyla da Sovyet güdümlü olan gerilla gruplarının eline düşmesine engel olmaktı. Her ne kadar takip edilecek politika ile ilgili ciddi bir anlaşmazlık olsa da, geleceğin inşası için en uygun zemin olarak gördükleri kralın hükümetine çok güçlü bir şekilde destek verildi. Aynı zamanda, İngiliz liderler Yunanistan'da Mihver düşmanına karşı direnmekte olan hem cumhuriyetçi hem de komünist direniş güçlerinden de istifade etme girişiminde bulundu. İngiliz hükümeti böylece zor bir ikilem ile yüzleşmek zorunda kaldı: Askeri ve siyasi hedefleri bir tür çelişki hali yaşamaktaydı.

Bu sorunlara rağmen, siyasetin ikili hattını oluşturan şeyleri yerine getirme teşebbüsünde bulunuldu. 1942 yılı sonbaharında, İngiliz ordusu Kuzey Afrika'ya bir çıkarma yapma hazırlığındaydı. Bu bölgedeki en temel Alman destek hattı Balkanlar'da dolaşmaktaydı. Ana demiryolunun önemli bir dönem boyunca kesintiye uğramasını güvence altına almak için, 1942 yılında İngiliz paraşütçüler Yunanistan'a gönderildi. Mevcut partizanları, bu hayati demiryolu hattı üzerindeki Gorgopotamos viyadüğünü havaya uçurmayı başaran bir gerilla grubuna dönüştürmeyi örgütlediler. Bu görevi yerine getirmekle memur edilmiş İngiliz görevliler daha sonra da ülkede kalmaya devam ettiler ve başka direniş gruplarıyla birlikte çalıştılar. Amaçları bir Yunanistan yeraltı ordusu oluşturmak değil fakat İngiliz kontrolünde olan bir gerilla birlikleri federasyonu kurmaktı. Ancak bu tür eylemler, hükümetin siyasi hedefleri ile çatışmaktaydı. Bu dönemde İngiliz kurulundaki üyelerden biri olan C. M. Woodhouse, kralın konumunu koruması beklenen İngiliz temsilcilerin içinde bulunduğu zor duruma işaret etmiştir. "Çünkü bunun tek yolu, ülkedeki bütün direnişin tamamıyla ortadan kalkmasıydı. Böyle bir alternatif uygulamada bir anlam ifade etmiyordu. Çünkü direniş zaten herhangi bir İngiliz memurun Yunanistan'a gelmesinden daha önce anti-monarşik girişimler ile başlamıştı."[13]

1943 yılı yazında, Müttefikler diğer önemli bir girişim için gerilla grupların desteğine ihtiyaç duydular. Sicilya'nın işgali arifesinde Müttefik yönetimi, ana

taarruzun Balkanlar'a karşı yapılacağına Mihver güçlerin inanmalarını istedi. Haziran ve Temmuz aylarında böylece Hayvanlar Operasyonu başlatıldı. Güvenliğin Yunanistan'da her yerde olduğundan daha da kötü durumda olması nedeniyle, Yunan partizan liderlerinin yanı sıra Arnavut partizan liderlerinin de, Balkan çıkartması olacağı konusunda kesinlikle ikna edilmeleri gerekmekteydi. Burada da, Yugoslavya'da olduğu gibi en önemli teşebbüs, çeşitli direniş gruplarını birleştirmek idi. 1943 yılı Temmuz ayında, İngiliz çabaları Ulusal Birlik Antlaşması imzalama başarısıyla sonuçlandı. Bu antlaşmayla gerilla grupları bir araya gelerek Mihver'e karşı işbirliği içerisinde bulunmayı vadediyorlardı. Siyasi cepheyi güçlendirmek için, İngiliz kurulu Ağustos ayında, direniş güçlerinden altı üyesini Kahire'ye götürüp sürgündeki hükümetin temsilcileri ile görüş alışverişinde bulunmak üzere bir araya gelmelerini sağladı. Her ne kadar çoğunluk, EAM/ELAS çıkarlarını temsil ediyorsa da, EDES ve EKKA'dan da birer temsilci vardı. Mısır'da bir araya gelmişken, direniş liderleri önemli bölücü meseleleri gündeme getirdiler. Kendilerinin temsil edilme haklarının olacağı bir koalisyon hükümetinin oluşmasını ve en önemlisi de, monarşi meselesi ile ilgili halk oylaması olmadan kralın Yunanistan'a dönmemesini istemekteydiler. Churchill ve Roosevelt ile bu mesele hakkında görüşmeler yaptıktan sonra, II. Georgios bu isteği reddetti. Halk oylamasından önce Atina'da olmak istemekteydi. Bu kararın bir sonucu olarak, partizan temsilcileri herhangi bir antlaşmaya varmadan Yunanistan'a geri döndüler.

Gittikçe artmakta olan Yunan krizi ile ilgili bir sonraki önemli adım İtalyan geri çekilmesi ve Mussolini'nin devrilmesinden sonra meydana geldi. Partizan birlikler, özellikle EAM/ELAS çok daha güçlü bir konumdaydı. EAM rekabet içerisinde olduğu diğer gerilla güçlerine karşı üstünlük sağlamak için İtalyanlardan yeterli derecede yardım almıştı. Müttefik desteğine daha az bağımlı bir şekilde, liderler daha bağımsız tavırlar geliştirebilmekteydi. Savaşın en kısa zamanda sona ermesini beklemekteydiler ve önemli sayıda bir Müttefik gücünün Yunanistan'a gönderileceği konusuna inandırılmışlardı. İngiliz hükümetinin eski rejimi yeniden oluşturacağı tahmininde bulunarak, EAM liderliği İngiliz seferberlik birliğinin gelmesinden önce ülkenin kontrolünü tam anlamıyla ellerine geçirme kararlılığı içerisindeydi. Zihinlerindeki bu hedef ile ELAS 1943 yılı Ekim ayında, rakip partizan birliği üzerine bir saldırıda bulundu. Bu ay, 1949 yılına kadar sürecek olan uzun vadeli bir Yunan iç savaşının başlangıç tarihiydi. En önemli ELAS hedefi, Zervas ve onun EDAS birliğiydi. ELAS'ın emrinde on beş bin savaşan kişi olduğu halde, Zervas'm emrinde sadece beş bin kişi vardı. Bunun yanı sıra, İtalyanların çekilmesiyle birlikte ELAS sadece küçük silahları ele geçirmediği, aynı zamanda top, havan ve makineli silahlara da

sahip olduğu için, silah açısından da avantajlı konumdaydı. Bu üstünlüğe rağmen, ELAS sadece küçük bağımsız gerilla birliklerini emri altına almayı başarabildi ve EDAS varlığını sürdürdü.

Noel ile birlikte, Müttefikler'in bir çıkartma yapmayacağı ve EDES'in hala faaliyette olacağı iyice belirginleşmişti. 1944 yılı Şubat ayında, İngiliz arabuluculuğu ile bir ateşkes imzalandı. Aynı zamanda, diğer bir silahlı güç önem kazandı. Bu güç 1943 yılı yazında, partizanların yapmış oldukları şiddet eylemlerine bir tepki olarak ortaya çıkmış ve gittikçe artan bir siyasi etkiyle, Pangolas ve Gonatas'ın da içlerinde bulunduğu bazı önemli Yunan şahsiyetler, Alman işgali altında kurulmuş olan Güvenlik Taburu'na katılmıştı. Amaçları tehlike altındaki bölgelerde hukuk ve düzenin devamını sağlamaktı.

1944 yılı Mart ayında EAM, Ulusal Kurtuluş Siyasi Komitesi'ni (PEEA) kurdu. AVNOJ gibi bu grup da, Londra'daki sürgün hükümetine potansiyel olarak rakip bir otoriteydi. Her ne kadar PEEA'nm mensuplarının çoğunluğu komünist olmasa da, grup partizan hareketinde lider bir rol oynamaya devam etti. Konumu, bu noktada Mısır'da vuku bulan olaylardan önemli ölçüde etkilenip, ona göre şekil almaktaydı.

Kralcı hükümetin en temel zayıflığı, daha önce de gördüğümüz gibi, Yunanistan'da yeterli derecede silahlı askere sahip olmamasıydı. Sahip olduğu en değerli şey, İngiliz hükümetinden ve özelde de Winston Churchill'den aldığı destek idi. Eğer bir çeşit birleşik rejim kurulacak olursa, bu durum açıkça, İngilizlerin ve onların himayesi altında olanların yararına olabilirdi. Aslında, direniş temsilcilerinin sürgün hükümeti ile irtibat kurmasını sağlayabilecek birçok çaba mevcuttu. Bu çabaların tamamı, sol partilerin kralın geri dönmesi konusundaki itirazları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı. 1944 yılı Nisan ayında Mısır'daki deniz birlikleri ile Yunan askerleri arasında patlak veren isyan nedeniyle kraliyetin konumu ciddi bir şekilde zarar gördü. Bu dönemde yaygın olan şüpheye rağmen, her ne kadar liderliğini Komünist Parti ve cumhuriyetçilerin üyeleri yapsa da, bu eylemler ne EAM ne de KKE tarafından düzenlenmişti. Bu birlikler arasında memnuniyetsizlik uzun bir süredir baş göstermişti. İsyanlar İngiliz ordusu tarafından bastırılsa da, ayaklanma kraliyet hükümetinin bir müddetliğine tam anlamıyla silahlı birliklerden yoksun olacağı anlamına gelmekteydi. Askeri birliklerin dikkatli bir şekilde tasfiye edilmesi zorunluluğu vardı. Yaklaşık on bin memur ve asker toplama kampına gönderildi. Daha sonra, geriye kalan ve güvenilirliğinden hiçbir şekilde şüphe edilmeyen askerlerden, ki bunlar kralı ve nihayetinde de Yunanistan'daki İngiliz çıkarlarını destekleyen kişilerdi, yeni birlikler oluşturuldu.

Aynı zamanda, Londra hükümetinin kompozisyonunda çok önemli bir yeniden organizasyon hareketine girişildi. Çekişme içerisinde olan grupların aralarını bulmak için gerçek bir girişimde bulunuldu. İsyandan sonra, Tsouderos'un yerine Sofoklis Venizelos getirildi; ancak Venizelos kısa bir müddet sonra, bu dönemde en önemli siyasi şahsiyet olan Georgios Papandreou için sahneden çekildi. Kendisini sosyal demokrat olarak adlandıran ve İngilizlerin isyanı bastırmasını onaylayan Papandreou, 1944 yılı Mayıs ayında Lübnan'da gerçekleştirilen bir toplantı düzenledi. Bu konferansa, en önemli siyasi partileri ve PEEA, ELAS, EAM ve EKKA gibi direniş gruplarını da temsilen 25 kişi temsilci olarak katıldı. Yeni bir koalisyon hükümetinin kurulmasına ve sol partilerin de bakanlıklarda görev almasına karar verildi. Bu antlaşma PEEA ve EAM delegeleri tarafından kabul edilmesine rağmen, ülkelerine döndükten sonra delegelerin faaliyetleri tanınmadı. Bunun sonucunda, bu gruba tahsis edilen bakanlıklar hemen oluşturulmamış oldu.

Bununla birlikte kısa bir süre sonra bu olumsuz tutumda köklü bir değişiklik meydana geldi. Bir sonraki bölümde de göreceğimiz gibi Sovyetler Birliği, Yunanistan'daki İngiliz üstünlüğünü kabul etti. 1944 yılı Temmuz ayında, Albay Gregory Popov ismindeki bir Sovyet ajanı Yugoslavya üzerinden ülkeye vardı. Her ne kadar EAM liderlerine ne söylediği tam olarak bilinmese de, İngilizler ile antlaşmaları konusunda onları bilgilendirmiş olma ihtimali vardır. Böylece onlar da Eylül ayında, kendilerine hükümette verilen görevi kabul ettiler. Bundan daha da önemlisi, aynı ay Caserta Antlaşması'm kabul etmeleriydi. Bu antlaşma bütün partizan birliklerinin Papandreou'nun yeni örgütlenmişYunan Ulusal Birliği Hükümeti'nin ve sonuç olarak da doğrudan İngiliz Generali Sir Ronald Scobie'nin emri altına alınmasını öngörmekteydi. Böylece, önemli ölçüde baskın askeri konumuna rağmen EAM/ELAS, koalisyon hükümetine girmeyi ve silahlı kuvvetlerini İngiliz kontrolü altına vermeyi kabul etti.

1944 yılı Eylül ayında, Alman birlikleri Yunanistan'dan çekilmeye başladı. 12 Ekim'de Atina tahliye edildi ve birkaç gün sonra ülkeye İngiliz işgal gücü girdi. İngiliz yönetimi potansiyel olarak patlama konumundaki bir durum ile karşı karşıya geldi. Balkanlar'ın işgali söz konusu olmadığı için, Yunan hükümetinin otoritesini güçlendirecek bir Müttefik ordusu yoktu. İngilizler başlangıçta buraya, sadece dört bin kişiden oluşan küçük bir birlik ayırmışlardı. Ancak bunların büyük bir çoğunluğu da savaşmak için eğitilmemişlerdi. Bunun karşısında ELAS, yetmiş bin kişilik bir silahlı güce sahipti. Böylece direniş birliklerinin gücü ele geçirmesi şeklindeki ideal durum ortaya çıktı. Hem İngiliz görevlileri hem de hükümet yetkilileri potansiyel tehlikenin farkında olduklarından, çok kısa bir zaman içerisinde bu partizan birliklerinin dağıtılması ve ulusal ordunun kurulması şeklinde bir önlem alınması düşünüldü. Aynı za-

manda İngiliz birlikleri, hava filosu da dahil olmak üzere ek birlikler getirdi. Aralık ayı ortasında, İngiliz birliklerinin harekete geçmeye hazır elli bin askeri vardı ve bazı güvenilir Yunan birlikleri de yurt dışından ülkelerine geri dönmeye hazırlanmaktaydı.

Her ne kadar EAM terhis konusunda antlaşmaya vardıysa da, Yunan birlikleri de dahil olmak üzere hükümeti desteklemek için kurulmuş olan bütün askeri oluşumların terhis edilmesi talebinde bulundu. Bununla birlikte General Scobie, orijinal terhis planının hayata geçirilmesi konusunda azimliydi ve ELAS ve EDES ile ilgili uygulamalar 10 Aralık'ta başladı. 1 Aralık'ta EAM mensupları hükümetten çekildi. Bununla birlikte EAM Merkez Komitesi 3 Aralık Pazar günü büyük bir gösteri yapılması ve ardından da genel boykota gidilmesi çağrısında bulundu. Papandreou önce eylem yapılması konusunda anlaşmış, ancak daha sonra gösteriye izin vermemişti. Buna rağmen, binlerce kişi Atina şehir merkezinde toplandı. Polis kalabalık üzerine ateş açtı ve on beş kişi öldü. Sonraki altı hafta ara ara çatışmalar oldu ve polis ile kamu binalarına saldırılar düzenlendi. Hem İngiliz güçlerinin hem de hükümetin durumu çok zor idi. Partizan silahlı birlikleri şehir dışındaki birçok bölgeyi kontrolü altına almıştı. Ayrıca bu birliklerin çok iyi silahlandığı bilinmekteydi.

İngilizlerin Yunanistan'ı kontrol etme kararlılıkları çok güçlüydü. 5 Aralık'ta Churchill Atina'daki Scobie'ye bir direktif gönderdi ve ona "sanki zaptetmiş olduğu bir ülkede sürekli çıkmakta olan isyanları bastırır gibi hareket etmekte hiç tereddüt etmemesi"[14] konusunda emirde bulundu. Sahneye daha fazla birlik çıkarıldı. 25 Aralık'ta hem Churchill hem de onun dışişleri sekreteri Anthony Eden, soldakiler de dahil olmak üzere bütün partizan liderleri ile görüşme yapmak üzere Atina'ya gitti. Bazı siyasi ödünler verilmek zorundaydı; böylece II. Georgios monarşi meselesi ile ilgili halk oylaması yapılmadan önce ülkeye dönmemesi konusunda ikna olmaya zorlandı. Başpiskopos Damaskinos sorun çözülene kadar kral naibi olarak atandı. Hükümette de bazı değişiklikler yapıldı. Papandreou'nun yerine EDES'in başkanı, hem cumhuriyetçi hem de anti-komünist olan General Plastiras geçti.

Her ne kadar ELAS hala Yunanistan'ın üçte birinin kontrolünü elinde bulunduruyorsa da, Atina'yı kontrol altına almayı başaramadı. Buna karşın İngilizlerin konumu gittikçe güç kazanmaktaydı. ELAS, Atina'ya bir büyükelçi tayin etmiş olan Sovyetler Birliği'nden yardım beklentisi içerisinde olamazdı. Bu şartlar altında, EAM ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı. 15 Ocak'ta olan ateşkesten sonra 12 Şubat 1945 yılında Varkiza antlaşmasını imzaladı. Bu belge bütün birliklerin terhisini ve belirli sayıdaki silahın devredilmesini öngörmekteydi. Bunun karşılığında, bütün siyasi haklar garanti altına alınmış ve önceki dönemi kuşatan zaman diliminde gerçekleştirilen bütün siyasi faaliyetler için ge-

nel af vaadinde bulunulmuştu. Ancak bu son madde, halkın can ve malına karşı işlenmiş suçları içermemekteydi. Bu ayrım daha sonra çok büyük sorunlara neden oldu. Barış şartları sağlanmış ancak iç karışıklıklar 11 bin kişinin hayatına ve 250 milyon dolarlık bir mülkiyet zararına neden olmuştu.

II. Dünya Savaşı sonucunda, Yunanistan sonuç olarak İngiliz yardımlarından istifade etmiş, geniş anlamda savaş öncesi partilere dayanan bir koalisyon hükümetine sahip oldu. İfade edilmelidir ki, İngilizlerin Yunanistan politikası Yugoslavya'da izledikleri siyaset ile birbirine zıttı. İngilizler Atina'da resmi hükümete tam askeri ve siyasi destek vermiş ve partizan grupların yoğunlukta olacağı bir rejimin zafer kazanmasına izin vermemek için mücadele etmişti. Yugoslavya'da ise, sonuç olarak Tito'nun tam anlamıyla kontrolü elinde bulundurmasına neden olacak bir düzenleme için sürgündeki hükümete baskı yapılmıştı. Her iki bölgede farklı tutumlar takınılması ile ilgili son derece ilginç bir diyalog aktarılmaktadır. Churchill ile Müttefikler'in Tito için askeri görevlisi başkanı olan Fitzroy Maclean arasında 1943 yılı sonunda geçmekte olan bu diyalog iki ülkeye olan tutumlardaki farklılığı göstermektedir. Daha sonra Maclean olayı anlatırken, bunu kendi düşüncesi gibi ifade etmiştir. Yugoslavya'daki şartların bir tartışması yapıldığı sırada;

> Partizanlar savaş sonrası Yugoslavya'sında belirleyici siyasi unsur olacaktı ve ikinci olarak da, Tito ve diğer hareket liderleri alenen ve açıkça komünisttiler. Kurmak istedikleri sistem kaçınılmaz olarak Sovyet hattında ve güçlü bir şekilde Sovyetler Birliği taraftarı olacaktı.
> Başbakanın cevabı benim şüphelerimi dağıttı.
> "Yugoslavya'yı savaştan sonra eviniz yapmaya niyetiniz mi var?" diye sordu.
> "Hayır efendim," diye yanıtladım.
> "Benim de" dedi ve ekledi: " Öyleyse, ne siz ne de ben kurulmuş olan hükümetin yeni şekli hakkında üzülmeyelim. Bu onların verecekleri bir karardır. Bizi ilgilendiren ise, hangisinin Almanlara daha çok zarar vereceğidir?"[15]

İTTİFAK GÜÇLERİ ARASINDA BALKANLAR ÜZERİNE YAPILAN GÖRÜŞMELER

Churchill'in Balkanlar'daki gelişmeler ile ilgili tutumu ve Sovyetler'in Yunanistan'daki komünistlerin konumunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmakta göstermiş olduğu başarısızlıklar, aslında bu hükümetlerin anlayışını yansıtmaktaydı. Avrupa'nın geri kalanının olduğu gibi yarımadanın da geleceği, savaş sırasında Churchill, Stalin ve Roosevelt arasındaki görüşmeler neticesinde belirlendi; ki bu üç adamın savaş sonrası dünya görüşleri birbir-

lerinden oldukça farklılık arz etmekteydi. Her ikisi de deneyimli siyasetçiler olan Stalin ve Churchill ülkeleri adına çıkar elde etmek ve savaş öncesi dönemde elde ettikleri şeyleri korumak için uğraşıyorlardı. Her ne kadar Sovyet etkisinin Orta ve Güneydoğu Avrupa'da ne derece etkili olabileceği ile ilgili başlangıçta belirsizlik varsa da, Stalin'in en azından 1939 Nazi-Sovyet Paktı'nın bir sonucu olarak kazanılmış olan toprakları elinde tutmak niyetinde olduğu apaçık ortadaydı. Bu kararlılık hem İngiliz hem de Amerikan hükümeti için önemli olan bazı problemlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Özellikle Polonya toprakları ile ilgili mesele Amerikan iç politikasında hemen tepki buldu ve daha da önemlisi İngiltere hem Polonya'nın toprak bütünlüğünün korunması hem de Avrupa'daki güç dengelerinin devam edebilmesi için savaşa girişti. Eğer bütün çabalar ve fedakarlıklar savaş öncesi Polonya'nın büyük bir bölümünde doğrudan Sovyet hakimiyetinin kurulması ve Avrupa'daki siyasi dengenin tamamıyla darmadağın olması ile sonuçlanıyorsa, bu şüphesiz ironik bir durumdu.

Sovyetler Birliği ile Batılı güçler arasındaki en temel görüş ayrılığının yanı sıra, Amerikan ve İngilizler arasında da birçok noktada görüş ayrılıkları vardı. I. Dünya Savaşı'ndaki kısa katılımı ve sonraki Paris Konferansı'nda sarf edilen Amerikan etkisi dışında, Amerikan'm Doğu Avrupa meselelerindeki rolü daha önceleri çok yüzeyseldi. En temel bağlantı, bölgeden Amerika'ya giden göçmen akımı üzerinden sağlanmaktaydı. Bunların büyük bir çoğunluğu Amerikan toplumunda hakim bir konuma yükselmedikleri ve söz konusu toplum bölgede yaşanan gelişmelere çok az ilgi gösterdiği için Amerika'nın Kuzey Denizi'nden Ege'ye kadar olan geniş bir bölgenin problemlerine karşı ilgisinin son derece sınırlı olması hiç şaşırtıcı değildi. Savaş sırasında Amerikalı görevliler isteklerinin, bütün siyasi kararların savaş bitene kadar ertelenmesi olduğu konusunda son derece açık davrandılar. Daha sonra Birleşmiş Milletler gibi uluslararası teşkilatların önemli bir sorumluluk üstlenebilecekleri umuldu. Uluslararası meselelerde Wilsoncu liberal mitoloji esiri olan görevliler, etki alanları çizilmesi ve gizli antlaşma görüşmelerinin yapılması konularında genel olarak ciddi bir karşı koyuş sergilediler. Onlar, savaş sırasında meydana gelen bölgesel değişikliklerin sadece en son barış konferansında tanınmasını savunmaktaydılar. Hitler ile olan pazarlığın sonucunda başarılara ulaşan; Baltık devletlerinin ortadan kaldırılması, Fin bölgesinin terk edilmesi ve Polonya topraklarının ilhak edilmesi şeklindeki Sovyet isteklerinin büyük bir siyasi tepki ile karşılanacakları düşünülmekteydi. Bu bölgeler ile güçlü bağları olan azınlık durumundaki Amerikan seçmenleri daha önce buralarda yaşanan gelişmeler karşısında göreceli olarak pasif kalmalarına rağmen, bu mesele onların tepkisinden kaçmayacak gibi görünmekteydi.

İngilizlerin tutumu biraz daha gerçekçi idi; Churchill her açıdan tam anlamıyla bir İngiliz devlet adamıydı. İngiliz İmparatorluğu'nun ölüme gitmesine başkanlık etmek ya da kıtanın kontrolünün tek bir güce bırakılmasına yardımcı olmak gibi bir niyeti hiç yoktu. Güneydoğu Avrupa ve özellikle İngilizlerin bölgedeki askeri konumlarının zayıflığı ile ilgili olarak bir anlayış geliştirmenin gerekliliğinin farkındaydı. Savaş sırasında Batı ordularını önce Viyana'ya getirebilecek bir eylem olan Ljubljana Geçidi üzerinden bir istilayı desteklemekteydi. Ancak İngiliz ve Amerikan güçleri Balkan yarımadasını ya da Tuna vadisini işgal etmedikleri için Sovyet etkisinin bölgede hakim olacağı anlaşılıyordu. İngilizlerin Akdeniz'deki konumları ile ilgili olarak son derece hassas olan Churchill, daha önce de gördüğümüz gibi, en çok Yunanistan ile ilgilenmekteydi. Her ne kadar Amerika'nın antlaşmayı reddeden engeli ile karşılaşsa da, Stalin ile resmi olmayan bir antlaşmaya varmak noktasında teşebbüste bulundu.

Sovyet orduları Doğu Avrupa ülkelerinin sınırlarına yaklaştıkça, Müttefikler arasında, Sovyet işgali açıkça ortaya çıktıktan sonra bölgedeki yönetimleri ile ilgili bir anlayış geliştirme ihtiyacı doğdu. Bu zamana kadar Sovyetler Birliği tam anlamıyla komünist rejimlerin yayılması ile ilgili aleni bir girişimde bulunmamıştı. Komünist ağırlıklı partizan hareketlerinde öncelik halk cephesi rejimlerinin kurulmasına verildi. Sovyet politikasına rağmen, İngiliz hükümeti ve özelde Churchill, gelecekteki Sovyet etkisini mümkün olduğunca sınırlamak amacıyla Stalin ile net bir antlaşmaya varmak arzusundaydı. 1944 yılı Mayıs ayında, İngilizler gelecek aylarda Romanya'nın ana sorumluluğunun Sovyetler Birliği'ne, Yunanistan'ınkinin ise İngilizlere verilmesini önerdi. Her ne kadar Roosevelt bu sınırlı antlaşmayı kabul ettiyse de, bunun resmiyette hiçbir etkisi olmadı. 1944 yılı Ekim ayında Churchill ve Eden Moskova'dayken ve Roosevelt yokken başbakan bu yönde daha ileri tekliflerde bulundu. Bu konuşmaların en tartışmalı bölümü ise pazarlık yüzdeleri üzerine oldu. Churchill hatıratında Stalin ile 9 Ekim'de yapmış olduğu konuşma ile ilgili şunları aktarmaktadır:

> Vakit iş görüşmenin vaktiydi. Ben de "Balkanlar ile ilgili meselelerimizi çözüme kavuşturmanın vakti geldi. Sizin ordularınız Romanya ve Bulgaristan'da. Bizim de orada çıkarlarımız, görevlerimiz ve ajanlarımız var. Ufak tefek nedenlerden dolayı çıkarlarımızın çatışmasına izin vermeyin. İngiltere ve Rusya'yı ilgilendirdiği kadarıyla siz Romanya'da yüzde doksanlık bir hakimiyet alırken, bizim de Yunanistan'ın yüzde doksanlık hakimiyetini almaya ve Yugoslavya'daki hakimiyeti ise yarı-yarıya paylaşmaya ne dersiniz" dedim.

Churchill daha sonra teklifini bir kağıt parçasına yazdı. Bulgaristan'ın yüzde 75'lik hakkını ve hatta Macaristan ile ilgili paylaşımı da oraya ekledi.

> Söylediklerimi çevirmen aracılığı ile zaten duymuş olan Stalin'e kağıdı uzattım. Bir an sessizlik oldu. Sonra Stalin mavi kalemini aldı ve yazdıklarım üzerine kalın bir çizgi çizerek kağıdı bize geri uzattı. Hepsi bu idi.
> Tabii ki biz meselemizi çok kararlı ve ısrarlı bir şekilde ortaya koymuştuk ve sadece acil savaş zamanı düzenlemeleri ile uğraşıyorduk. Her iki taraf da daha büyük meseleleri, savaş kazanıldıktan sonra oturulacak olan barış masasında konuşmayı umuyordu.
> Bundan sonra uzun bir sessizlik oldu. Kalemle işaretlenmiş olan kağıt masanın tam ortasında duruyordu. Nihayet sonunda ben "Milyonlarca insan için hayati önem taşıyan bu meseleleri bizim böyle hiç düşünmeksizin tartışıyormuş gibi görünmemiz fazla alaycı düşünülmez mi? Kağıdı yakalım!" dedim. Stalin ise bana "hayır sen onu sakla" dedi.[16]

Karşılıklı yapılan bu konuşmaya, büyük güçlerin politikalarının en kötü örneği olarak birçok yerde işaret edilir. Yukarıda olayın anlatımına genişçe yer verilmesinin sebebi ise, Avrupalı devlet adamlarının büyük bir kısmının Balkan meseleleri ile ilgilenirken böyle bir tutum içerisinde olmalarıdır. Bu tamamen uygulamaya dönük bir antlaşma idi. Etki dengelerinin devamı ve bir hükümetin bütün bir bölgeyi kontrol etmesini önlemek için yapılmıştı.

Eden ve Molotov arasında geçen daha sonraki konuşmalarda, Bulgaristan için verilen oranlar 80-20 şeklinde bir değişikliğe dönüşürken, Yunanistan için önerilen 90-10 ve Yugoslavya için önerilen 50-50 oranları aynı kaldı.[17] Bu etkinin paylaşımı tabii ki sadece resmi olmayan bir uzlaşmayı ifade etmenin en uygun yolunu simgelemekteydi. Gerçek bir antlaşma yapılmamıştı. Bu oranlar sonuç olarak ne Sovyetler'i ne de İngiltere'yi bağlamaktaydı ve Amerika'nın da bu düzenlemeler ile hiçbir ilgisi yoktu. Bununla birlikte daha sonraki aylar, bölünmenin uygulanmasına şahit oldu. Daha önce de gördüğümüz gibi İngiltere Yunanistan'a askeri birlik gönderdi ve 1945 yılı Şubat ayında komünistler tarafından girişilen isyanı bastırdı. Aynı zamanda Sovyet hükümeti de Bükreş ve Sofya'daki rejimlerin kendisine itaat etmesini sağladı. Yugoslavya için düşünülen 50-50 oranındaki paylaşım ise hiçbir zamana uygulanamadı. Bunun en temel sebebi, Tito'nun hiçbir dış gücün egemenliğini kabul etmeyeceğini kısa bir zaman içerisinde açık bir şekilde ifade etmesiydi.

1945 yılı Şubat ayında, Roosevelt, Churchill ve Stalin Yalta'da bir araya geldiler. En temel tartışma konuları Almanya'nın geleceği, Japonya'ya karşı açılan savaş, Birleşmiş Milletler'in örgütlenmesi ve en çok fikir ayrılığına neden olanı ise Polonya hükümetinin düzenlenmesi idi. Roosevelt bu konferansa Dışişleri

bakanlığı tarafından hazırlanmış ve Özgür Avrupa Bildirgesi adı verilen bir bildirge getirdi. Hem Sovyetler Birliği hem de İngiltere ve Amerika tarafından kabul edilen bu şartlar, doğrudan Balkanlar'daki gelecek siyasi düzene tekabül etmekteydi. Metin "İnsanların altında yaşayacakları hükümetlerin modelini seçme hakkını" ve "egemenlik hakları ile kendi kendilerini yönetme hakları zorla ellerinden alman insanların bu haklarının yeniden düzenleneceğini" ilan ediyordu. En önemli bölümleri şu şekildedir:

> Özgür insanların özgürlüklerini kullanabilmeleri için üç hükümet de değerlendirmelerinin gerekli olduğu herhangi bir Avrupa ülkesinde ya da Avrupa'daki önceki Mihver uydu devletlerinde insanlara ortak bir şekilde; (a) iç barışın sağlanması için gerekli şartları oluşturmak, (b) acı içindeki halkların rahatlatılması için gerekli acil tedbirlerin alınmasını sağlamak, (c) nüfustaki bütün demokratik unsurları temsil edebilecek ara hükümet otoriteleri oluşturmak ve serbest seçimler yoluyla insanların isteklerini temsil edebilecek hükümetlerin oluşumunu mümkün kılmak için en erken adımların atılmasını sağlamak ve (d) seçimlerin yapılmasının zorunlu olduğu yerlere yardımda bulunmak hususunda çaba sarf edecektir.[18]

Mayıs 1945'te Avrupa'da savaş sona erdiğinde Balkan ülkelerini ilgilendiren daha fazla genel düzenleme yapılmamıştı. Romanya ve Bulgaristan ile yapılan ateşkes antlaşmalarına Bükreş ve Sofya'da Müttefik Kontrol Komisyonları'nın kurulması şeklinde bazı şartlar eklendi. Bu komisyonda Amerikan, İngiliz ve Sovyet temsilciler bulunacaktı. Daha önce de gördüğümüz gibi, İngiliz etkisi Atina'da üstün bir durumdaydı. Her ne kadar partizanlar Yugoslavya'nın askeri kontrolünü tam anlamıyla ellerinde bulundursalar da, Tito önceki partilerden temsilcilerin de bulunabileceği koalisyon hükümetinin kurulmasını kabul etti. Bununla birlikte olayların her bir devlette nasıl evrileceği hala kesinlik kazanmamıştı.

KOMÜNİST REJİMLERİN KURULMASI

Savaş artık sona yaklaşırken halk cephesi hükümetleri, Atina dışındaki bütün Balkan ülkeleri başkentlerinde anahtar konumda olan komünizm ile önemli mevkiler elde etti. 1948 yılına kadar bu ülkelerde komünist kontrolünün tam anlamıyla sağlandığından söz etmek mümkün değildir. İlk mutlak komünist hakimiyet önce Yugoslavya'da ve Arnavutluk'ta kazanıldı. Hatırlanacağı gibi bu iki ülke savaş sırasında partizan güçlerinin askeri üstünlük kurduğu yerlerdi. Romanya ve Bulgaristan'da ise parti ilk olarak içişleri ve adalet bakanlıkları gibi önemli bakanlıkların ele geçirilmesi üzerine yoğunlaştı. Sonra mu-

halefet partilerinin hem bastırılması hem de onların içine girilerek bölünmesi yolunda adımlar attı. Tam anlamıyla komünist bir rejime geçişin en uzun olduğu ülke ise Romanya oldu.

Romanya

1944 yılı Ağustos ayından sonra Romanya, Almanya ile savaşa girdi ve hükümet General Sanatescu tarafından idare edilen bir bakanlığın elindeydi. Bu hükümette işçi, liberal, sosyal demokrat, komünist partiler ile ordu mensuplarının temsilcileri de bulunmaktaydı. Ülkedeki gerçek güç ise tabii ki, Sovyet işgal otoritelerinin elindeydi. Her ne kadar Müttefik Kontrol Komisyonu varlık gösterse de, İngiliz ve Amerikan temsilciler tamamen görmemezlikten gelinmekteydi. Kısacası durum komünist çıkarları için son derece elverişli bir haldeydi. Ancak parti artık elindeki imkanları tam anlamıyla değerlendirebilecek bir konumda değildi. İki bin kişiden az olan üye sayısıyla organizasyon aynı zamanda güçlü bir ulusal liderlikten de yoksundu. Önceki dönemin baskılarının bir sonucu olarak, önde gelen komünistlerin birçoğu son yıllarda ya hapishanede yatmış ya da Sovyetler Birliği'ne göç etmişti. Moskoflar diye adlandırılan bu son grup bu noktada Romanya'ya geri geldi. Önde gelen şahsiyetlerden Ana Pauker Moldovyalı bir hahamın oğluydu; Emil Bodnaraş ise Bukovina'dan gelen ve Ukrayna geçmişi olan biriydi ve Vasile Luca da bir Erdelli Sekel idi. Luca, Bukovina Rusya tarafından istila edildiğinde oradaydı ve sonra o da Sovyet ordusuna katıldı. Romanya'ya döndükten sonra, partinin gazetesi olan *Scinteia* (Kıvılcım)'da editör olarak görev yaptı. Bu üç önemli şahsiyetin en büyük zaafı son derece ulusalcı olan Romanya toplumunda, Rumen olmamalarıydı. Daha önce de gördüğümüz gibi, savaşlar arası dönemde Komünist Parti programının çekiciliğinin en güçlü olduğu grup, dargın ulusal azınlıklardı.

Savaş sırasında Romanya'da kalan komünistlerin arasında Lucretiu Patraşcanu'nun yanı sıra en önemli isimlerin bir diğeri de Gheorghe Gheorghiu Dej idi. Dej eski bir demiryolu işçisiydi ve 1933 yılı Şubat ayındaki Grivita saldırısı sırasında önem kazanmış bir isimdi. Daha sonraları hapishanede uzun süreler geçirdi. Her ne kadar üye sayısı sınırlı olsa da, komünistler göreceli olarak daha küçük olan diğer bazı gruplarla çalışabilmekteydi. Bu gruplardan olan Dr. Petre Groza idaresindeki Köylüler Cephesi'nin tabanı Erdelli köylü sınıfından oluşmaktaydı. Başlangıçta bu organizasyon daha fakir olan köylülerin çıkarlarını daha varlıklı durumda olan Ulusal Köylü Partisi'nin belkemiğini oluşturan unsurlara karşı savunmaktaydı. Daha sonra komünistler bu grubun içine girdi. Buna ek olarak Komünist Parti, profesyonellerin birliği olan Vatanseverler Birliği; Erdelli Macarları temsil eden Macaristan Halkları Birliği ya da

MADOSZ; propagandaları ve kültürel değişimi örgütleyen Rusya ile Dostluk Birliği ya da ARLUS ve yardım nedenli para toplayan Vatansever Savunma ile hareket edebilirdi.

1944 yılı Ekim ayında, komünist talimatı ile bir cephe organizasyonu oluşturuldu. Ulusal Demokratik Cephe ya da FND ismindeki bu organizasyon Komünist Parti'nin yanı sıra Köylüler Cephesi gibi ticaret birliği organizasyonlarından bazı unsurları, Tatarescu tarafından yönetilen Liberal Parti'nin bir bölümünü ve sosyal demokratlardan bir kanadı da içermekteydi. Cephenin programı daha çok popüler hedefler üzerinde durmaktaydı. Toprak dağıtımı, Kuzey Erdel'in yeniden ele geçirilmesi ve endüstride arttırılmış işçi kontrolü gibi meseleler önemle üzerinde durulanlardan bazılarıydı. Bu dönemde parti geniş çaplı bir üye katılımı girişiminde bulundu. Ana Pauker yönetimindeki bu operasyon, önceki Demir Muhafızlar'ın üyeleri de dahi olmak üzere halkın muhtemel bütün kesimlerinin katılımını umuyordu.

Daha çok ordu görevlilerinden oluşan ilk Sanatescu hükümeti 1944 yılı Ağustos ayından 1944 yılı Kasım ayına kadar sürdü. 1938 yılında askıya alınan 1923 Anayasası'nı yeniden düzenledi. Bununla birlikte en önemli görevi, Sovyet işgali ile iyi ilişkiler geliştirmekti. Bütün geleneksel Romanya partilerinin hem Rusya hem de komünizm karşıtı oldukları göz önünde bulundurulduğunda karşılaşılan zorlukların derecesi takdir edilebilir. Sovyet otoriteleri ile olan anlaşmazlıktan sonra, Sanatescu hükümeti Kasım'da yeniden düzenledi. Kendisi başbakan olarak kaldı, ancak bakanlıklarda bazı değişiklikler oldu. Liberaller ve Ulusal Köylüler de dahil olmak üzere bazı siyasi partilerden atamalar yapıldı. Parti liderleri olarak kalan Bratianu ve Maniu herhangi bir görev almadı. FND, Gheorghiu-Dej ve Groza tarafından temsil edildi. Bu rejimin en tartışmalı üyesi ise Köylü Partisi'nden içişleri bakanlığına gelen Nicolae Penescu oldu. Polisin ve milislerin kontrolü ile valiler ve belediye başkanlarının atanmasının onun tarafından yapılması komünist liderlerin ilk amacıydı.

1944 yılı Aralık ayında bu sefer Sovyet onayı olan General Nicolae Radescu başkanlığında başka bir hükümet tayin edildi. Radescu 1945 yılı Mart ayına kadar görevde kaldı. Radescu içişlerinde zor görevler üstlendi. Müsteşarlarından biri olan komünist Teohari Gheorghescu, ondan bağımsız hareketlerde bulunmaktaydı. O zaman merkezi hükümet Romanya topraklarının kontrolünü tam anlamıyla elinde tutmuyordu: Moldova'da Sovyet ordusu kendi idaresini kurmuştu. Bu idare Bükreş'in otoritesi altında değildi ve benzer bir durum hala Romanya hükümetinin yetkisine dönmemiş olan Kuzey Erdel'de de söz konusuydu.

1945 yılı Ocak ayında Ana Pauker ve Gheorghiu-Dej Moskova'ya gitti. Orada tam anlamıyla FND kontrolü altında olacak bir hükümetin oluşumu ile il-

gili talimatlar aldıkları açıkça ortadaydı. Bu dönemde hükümete yapılan saldırılarda artışlar oldu. İşçiler ve köylüler tarafından gösteriler düzenlendi ve görevliler saldırıya uğradı. Komünist ve FND programı devrimci bir hükümet kurmamaya, tarımsal reformlar gerçekleştirmeye, Sovyetler Birliği ile dostane ilişkiler geliştirmeye ve Kuzey Erdel'in geri alınması konularındaki kararlılıklarına devam etti. Bu arada, her ne kadar cephe organizasyonu kampanya için bütün özgürlüklere sahip olsa da, diğer partilerin faaliyetlerine ciddi bir şekilde sınırlama getirildi ve katı bir sansür uygulandı. Komünistler basın birliğini kontrolleri altında bulundurdukları için, köylü ve liberal gazetelerin görünür olmalarını engellemeyi başardılar.

Sürekli devam eden saldırılar, sonunda General Radescu'yu çok ileri gitmeye zorladı. 24 Şubat'ta yapılan şiddetli bir gösteride ölenlerin olmasının ardından, General Radescu, Pauker ve Luca'yı "vahşi sırtlanlar" ve "Tanrısız ve Ülkesiz yabancılar" olmakla suçladı.[19] Üç gün sonra bir Sovyet casusu olan ve 1930'lu yıllarda Sovyet aklama davaları sırasında savcı olarak ün kazanmış olan Andrei Vyshinsky Bükreş'e geldi. Mihai'den Radescu hükümetini görevden almasını talep etti ve krala ültimatomla iki saatlik bir süre verdi. Mihai Ştirbei'yi olası başbakan olarak atadığında Vyshinsky tamamen FND'den oluşacak hükümete Groza'nın başkan olarak atanması konusunda ısrarcı davrandı. Kral tarafından bu isteklerin kabul edilmesi Romanya'nın tam anlamıyla komünist etki altında olduğunu göstermekteydi. Bu Sovyet eylemi Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile müzakare edilmeden tek taraflı olarak alındı ve bu durum Müttefikler arası uzlaşmanın ihlali idi.

Komünist Parti Groza başkanlığında iki önemli görevin kontrolünü ele geçirdi: Gheorghescu içişleri bakanı ve Patraşcanu da adalet bakanı oldu. Hatırlanacaktır ki Tatarescu, diğer bazı liberaller ile FND'ye katılarak dışişleri bakanı olmuştu. Bazı bireysel liberal ve ulusal köylüler de hükümete dahil edildiğinden, bu hükümet geniş çaplı bir temsil kabiliyeti olduğunu iddia edebilirdi. Ayrıca Kuzey Erdel'in Romanya idaresine döndüğünü ve toprak dağıtımı ile ilgili bazı önlemler alındığını duyurdu. Bu hükümet en temel görevlerinden biri olarak bürokrasi rütbelerinde tasfiye hareketi başlattı ve destekçilerini devlet hizmetinde önemli görevlere getirdi. General Antonescu, Mihai Antonescu ve diğer iki general 1945 yılında mahkemede yargılandıktan sonra Haziran'da idam edildi. Yargılama sırasında Antonescu geçmiş politikalarını açıkça savundu ve amacının Romanya'yı en büyük ulusal düşman olan Sovyetler Birliği'ne karşı korumak olduğunu söyledi.

1945 yılı Ekim ayında Komünist Parti ulusal bir toplantı düzenledi. Üye katılımı ile ilgili işlemlerdeki başarı etkileyiciydi. Organizasyon savaşın sonun-

dan bu yana geçen kısa bir zaman içerisinde 2 bin kişilik bir üyelikten, 800 bin kişiye yükselmişti. Eleme standartlarının katı olduğu açıkça ortadaydı. Gheorghiu-Dej, Pauker, Luca ve Gheorghescu ile genel sekreterliği üstlenmekteydi ve parti hiyerarşisi içinde önemli bir konuma sahipti.

Sovyetlerin Radescu hükümetini düşürmek için yaptığı girişimler Londra ve Washington tarafından büyük bir tepki ile karşılandı. Groza hükümeti açıkça Yalta prensiplerinin ihlali olduğundan dolayı, hem İngiliz hem de Amerikan hükümetleri onu kabul etmeyi reddettiler. Sovyet temsilcileri kendilerine yapılan bu tür itirazları cevaplarken, İngilizlerin Atina'daki eylemlerine işaret etti. İngilizlerin Atina'da yaptıklarının da kendi yaptıkları şeyden çok farklı olmadığını söylediler. Kral Mihai bütün Müttefik güçler tarafından kabul edilebilir bir idareyi güvence altına alma girişiminde Groza'dan istifa etmesini rica etti. Groza bunu kabul etmeyince kral şehirden ayrılarak Sinaia'daki dağ evine geçti. Kararları imzalamadı ve bütün pratik maksatlar için, hükümet işlerinden çekildi. Bu yenilgiye rağmen, komünist karşıtı muhalefet, durumlarını umutsuz görmemekteydi ve hala Batı'dan yardım ummaktaydı. Kasım ayında kralın doğum günü kutlamasında onun lehine gösteriler yapıldı.

Geniş çaplı bir beklentiye rağmen, ne Amerika Birleşik Devletleri ne de İngiltere komünist baskılara karşı olan muhalefeti desteklemek için bir girişimde bulundu. 1945 yılı Aralık ayında, Müttefik dışişleri bakanları Moskova'da bir araya geldiler. Romanya problemini çözmek için hem liberal partilerden hem de köylü partilerinden birer temsilcinin hükümette görev almalarının ve seçim yapılmasının gerekli olduğu sonucuna varıldı. Ancak bu tavsiyenin sınırlı yapısı, bir Sovyet zaferinin ortada olmasıydı. 20 kişilik kabinenin politikalarını iki bakanın etkileme şansı çok azdı. Bununla birlikte, Köylü Partisi'nden Emil Hatieganu ve liberallerden de Mihai Ramniceanu seçildi. Seçilen bu iki bakanın da bakanlığı yoktu ve konumları son derece zayıftı. Alman bu önlemle hem İngiltere hem de Amerika Birleşik Devletleri Groza hükümetini tanıdı.

1946 yılında yapılan seçimler sert bir atmosfer ile özdeşleşti. Muhalefet gazetelerine baskı uygulandı: Saldırılarla gözdağı verilmek istendi. Bu şartlar altında sıradan bir seçim kampanyası yürütmek neredeyse imkansız hale geldi. Oylamada beklenildiği gibi, hükümet listesi ezici bir çoğunlukla kazandı. Meclisteki 414 delegeden, Köylü Partisi 32 sandalye, liberaller 3 sandalye alabildi. Geri kalanı ise FND ve taraftarlarına gitti. Hem Hatieganu hem de Ramniceanu istifa etti ve sonuç olarak FND hükümetin kontrolünü tam anlamıyla eline geçirmiş oldu.

Müttefikler ile Romanya arasında 1947 yılı Şubat ayında son barış antlaşmasının imzalanması ile komünist eylemler üzerindeki bütün Batılı diploma-

tik kontroller ortadan kaldırılmış oldu. Bundan sonra parti, arta kalan muhalefet için son derece kararlı bir sindirme hareketine girişebilirdi. Savaştan önce, en önemli siyasi güç liberaller ve köylü partilerinin elindeydi ve liderleri hala büyük bir etki yaratabilirdi. Köylü Partisi'ni parçalamak için hükümet çalışmalara başladı. Haziran ayında Maniu ve Mihalache'yi tutukladılar. Tutuklular, Amerikalı ajanlar ile casusluk faaliyetleri yürüterek hükümete karşı isyan girişimi düzenlemek ve ülkede Amerikan hava üstleri kurmakla suçlandılar. Her ikisi de ölüm cezasına çarptırıldı. Burada işaret edilmesi gerekmektedir ki, muhalefete karşı girişilen saldırı noktaları artık onların "faşist işbirlikçiler" olmaları değil sözde, devlete karşı Washington ile bağlantı kurarak vatan hainliği yapmalarıydı.

Son komünist yönetimin idareyi devralması da çok geçmeden gerçekleşti. 1947 yılının Ağustos ayında, köylü ve liberal partiler resmi olarak feshedildi. Bir sonraki ay, sosyal demokratlar, Komünist Parti ile bir araya gelerek Birleşik İşçiler Partisi'ni oluşturmaya zorlandı. Aynı zamanda, uzun zamandır geleneksel görüşlerin merkezi olan dışişleri bakanlığı da tasfiye edildi. Tatarescu'nun yerine Pauker geçti. Aralık ayında son bir adım olarak da, Mihai tahttan çekilmeye zorlandı. 1948 yılı Mart ayında yeni seçimler yapıldı. Bu seçimde de hükümet listeleri 414 sandalyeden 405'ini kazandı. Birleşmiş İşçiler Partisi'ne ek olarak muzaffer koalisyon, Köylüler Cephesi, Ulusal Halk Partisi (daha önceleri Vatanseverler Birliği idi) ve Macaristan Halk Birliği'ni de kapsamaktaydı. Groza hala hükümetin başındaydı; ancak komünistler önemli görevlerin tamamını ele geçirmişlerdi: Pauker Dışişleri bakanı olarak kaldı; Luca Maliye bakanlığını aldı; Gheorghescu İçişleri bakanlığını, Bodnaraş Savunma bakanlığını, Gheorghiu-Dej Ulusal Ekonomi bakanlığını ve Bunaciu da Patraşcanu'nun yerine geçerek Adalet bakanlığını aldı.

Bulgaristan

Bulgaristan'da komünist liderlik başından beri Romanya'daki benzerinden daha güçlü bir konumdaydı. Savaş dönemi Bulgaristan siyasetinde önemli bir rol oynamış ve halk desteği de kazanmıştı. Ayrıca daha nüfuzlu ittifaklar kurmuştu. Atavatanı Cephesi her ne kadar komünistlerin çoğunlukta olduğu bir parti ise de, içinde önceden önemli derecede siyasi prestije sahip olan partilerden sosyal demokratlar, Pladne Zirailerı ve Zveno Grup da bulunmaktaydı. En az bunun kadar önemli bir diğer unsur ise, ülkede hakiki anlamda Rus yanlısı duyarlılığın söz konusu olmasıydı. Sovyet işgal güçleri Romanya ve Yugoslavya ile kıyaslandığında daha disiplinli davranarak temel anlamda dostane bir atmosferin oluşmasına katkıda bulunmuşlardı. Buna ek olarak, Eylül darbesin-

den sonra parti adalet ve içişleri bakanlığı gibi önemli bakanlıkları ellerinde bulundurma avantajına sahipti. Böylece parti liderleri yönetimi tasfiye etmek ve istedikleri kişileri üst düzey konumlara getirmekte hiç zorlanmadılar. Ancak parti hala küçük bir partiydi. 1944 yılı Eylül ayında partideki üye sayısı 15 bin kişinin altındaydı ve belki 8 bin civarına kadar düşmüş de olabilirdi. Hala diğer siyasi unsurlarla işbirliği içerisine girme gereksinimi duymaktaydı.

Avantajlarına rağmen Atavatanı Cephesi rejimi kendisi için, savaş sonrası döneminin en kötü terörizm belgelerinden birini kazandı. Muhtemel bir muhalefeti engellemek için hemen inanılmaz bir çaba başlatıldı. "Halkın Milisleri" oluşturuldu ve toplu katliamlar yapmak için harekete geçti. Yakalanan şüpheliler ise "Halkın Mahkemesinde" yargılandı. Böylece insanlara, geçmiş şikayetleri için hak arama, zararlarının öcünü alma ve siyasi avantajlar kazanma için birçok fırsat doğmuş oldu. 1944 yılı Aralık ayında, hükümet eski hükümetin naiplerini ve üyelerini mahkemeye verdi. Prens Cyril, General Mihov, Filov, Bozhilov, Bagrianov, savaş dönemi bakanlarından 25 tanesi ve meclisteki 68 milletvekili idam edildi. Muraviev ömür boyu hapse mahkum edildi. Demokrat Mushanov ve sağcı Zirai Gichev uzun yıllar hapse mahkum oldu. Hükümet mahkemedeki 10.897 kişiden 2138'inin idam kararını onayladı. Ancak tabii ki gerçek rakamlar bundan çok daha fazlaydı.[20] Bütün bu yaşanan yasadışı ve son derece zalim uygulamalar halkın yıldırılmasında çok büyük rol oynadı; insanların pasif itaati benimsemesine neden oldu.

Tam anlamıyla komünist kontrolü altında olan hükümete en güçlü muhalefet, hala halk tarafından en çok desteklenen Zirai Birlik'ten geldi. Pladne Grup, Atavatanı Cephesi ile işbirliği içerisine girmesine rağmen, üyelerinden bazıları koalisyonun tam anlamıyla komünist etki altında olmaması için engelleme girişimlerinde bulundular. 1944 yılı Eylül ayında Dr. G. M. Dimitrov yurt dışından döndü ve Zirai Birlik'in başkanlık görevine getirildi. Görevi sırasında Dimitrov partinin bağımsız eylemler gerçekleştirmesi girişimlerinde bulundu; kendisi de aynı zamanda Batı yanlısı bir geçmişten geliyordu. Sürekli devam eden baskı ve saldırıların kurbanı olarak Dimitrov sonunda Nikolo Petkov lehine istifa etti. Sofya'daki Amerikan Konsolosluğuna sığındı ve daha sonra da Amerika'ya göç etti. Başlangıçta Petkov Komünist Parti ile ittifak kurabilmek için daha ılımlı bir geçmişe sahipmiş gibi göründü. Başlangıcından beri Atavatanı Cephesi ile çalıştı ve Sovyetler Birliği ile sıkı işbirliği içerisinde olunması taraftarı oldu. Ancak o da çok geçmeden bütün amaçları Zirai Birlik'in etkisini tamamıyla ortadan kaldırmak olan komünistler ile anlaşmazlığa düştü.

Komünist liderler Zirai Birlik üzerinde doğrudan hakimiyet kurmaya muktedir değillerdi. Bu nedenle de birliği önce parçalara ayırmak ve muhalif üyelerin idaresini ele geçirmek teşebbüsünde bulundular. Mayıs 1945'te Birlik kong-

re yaptı. Bu kongrede komünistler kendi adayları olan Aleksandr Obbov'u parti sekreterliği için önerdi. Güçlü destekleyicilerine güvenen Obbov, Petkov'u saf dışı bırakmayı başardı ve partinin genel organizasyonunda kontrolü ele geçirdi. Böylece kendisi ve taraftarları Atavatanı Cephesi'nde Zirai Birlik'i temsil etmeye başladılar. Sosyal demokratlar ile olan ilişkilerinde de benzer taktik uyguladılar. Sosyal demokratların içinde kendileri ile işbirliğine girecek kişiler ya da fraksiyonlar bulmakta zorlanmadılar. Böylece her ne kadar hem Zirai Birlik hem de sosyal demokratlar Atavatanı Cephesi'nin birer üyesi idiyseler de, partilerinin çoğunluğunun görüşünü yansıtmaktan uzaktılar. Bazı sosyalist ve zirai gruplar tabii ki koalisyonun dışında kaldılar.

Mart 1945'te Atavatanı Cephesi Sofya'da bir kongre düzenledi. Bu kongrede Georgi Dimitrov merkezi komitenin başkanı olarak seçildi. Kominternlerin eski başkanı olan Dimitrov uluslararası komünist hareketinde iyi bir şöhrete sahipti. Uzun bir müddet Sovyetler Birliği'nde yaşadıktan sonra, Sovyet vatandaşı olmuş ve bu nedenle de Bulgaristan'da görev alma hakkından fedakarlık etmişti. Hayatının büyük bir kısmını sürgünde geçiren Dimitrov, seçilmesinin üzerinden sekiz ay geçtikten sonra 1945 yılı Kasım ayında ülkeye döndü. 1945 yılı yazında hükümet seçimlerin olacağını açıkladı. Önce koalisyon içerisinde itirazlar yükseldi. Atavatanı Cephesi'nin komünist liderliği seçimlerde tek bir liste sunmayı arzu etmekteydi. Ancak Zveno ve Zirai Birlik kendi adaylarını ayrı bir şekilde öne sürme düşüncesindeydiler. Farklı düşünen bu grup üzerine öylesine bir baskı yapıldı ki, Petkov Batılı güçlere başvurup Özgür Avrupa üzerine yapılmış olan Yalta Konferansı'nın şartlarının ihlal edildiği şikayetinde bulundu. Protestolar nedeniyle hükümet seçimleri üç ay sonraya erteledi. Ancak bu ertelemenin sonuçları değiştireceği yoktu.

Seçimler Kasım ayında yapıldı. Polisler geniş çaplı bir şekilde seçimlere müdahale ettiler ve hileler yapıldı. Sonuçta Atavatanı Cephesi yüzde 86'lık bir çoğunluk ile seçimi kazandı. Seçimlerin bu şartlar altında ne kadar geçerli olduğu konusu Aralık ayında Moskova'da dışişleri bakanlarının katıldığı bir konferansta gündeme geldi. Romanya'da olduğu gibi bakanlar, muhalefet partileri üyelerinin de hükümette görev alması fikrini önerdi; ancak bu öneri tutmadı. Bunun yerine, komünist liderler geri kalan bağımsız siyasi unsurlar üzerindeki baskılarını arttırmaya devam ettiler. Bunların arasında daha önceleri işbirliği tutumu içerisinde oldukları kişiler de vardı. 1946 yazında hedef Zveno idi. Velchev savaş bakanlığına atandı ve sonra da İsviçre'de Bulgaristan temsilciliği yaptı. Kimon Georgiev ise kısa bir zaman için başbakan olarak kaldı.

Bu dönemde monarşinin kaldırılacağı kesinlik kazandı. Kaybedilmiş iki savaşın yükü altında ezilmiş olarak, bu kurum yaygın bir şekilde gözden düşmüştü. 1946 Eylül'ünde yapılan halk oylaması sonucunda Simeon ve annesi ül-

keyi terk etti. Önemli bir anayasal değişiklik kaçınılmaz olduğu için, Büyük Millet Meclisi'ne temsilcilerin seçilme zorunluluğu ortaya çıktı. Tekrar hile ve şiddet seçimlere damgasını vurdu. Her ne kadar muhalefet partileri farklı listelerden seçime katılsalar da, kampanyalarını yürütmekte zorluklar yaşadılar. Yaşamış oldukları zorluklar şu şekilde anlatılmıştır:

> 1946 yılı yazında Sosyalist Parti'nin merkez komitesinden 15 üye, Zirai Birlik'in "Presidium"'unun 22 üyesinden 7'si, Zirai Birlik'in Yüce Meclisinden 80 kişiden 35'i ya hapishanelerde ya da toplama kamplarındaydı. Tutuklamalar için öne sürülen nedenlere bir örnek, gazeteci Kunev'in durumuydu. Yapılan resmi suçlamada, "Kunev yazmış olduğu makalesinde Bulgar hükümetini siyasi ve ekonomik hayalperestler olarak adlandırarak son derece büyük bir suç işlemiştir" ifadesi yer almıştı.[21]

Ekim ayındaki seçimlerde Atavatanı Cephesi oyların yüzde 78'ini aldı. Muhalefet ise yüzde 22 oranındaydı. Yeni hükümette Georgi Dimitrov başbakan olurken, Georgiev ise başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı oldu. Meclise temsilci olarak seçilen Petkov, komünist liderliğe açıkça meydan okudu ve Dimitrov'a Sovyetler Birliği'ne alet olmak iddiasında bulundu. Böyle bir muhalefete bir müddet izin verildi; çünkü hükümet barış antlaşması için Batılı güçlerin onayını almak istiyordu. Sonunda istedikleri onayı da aldılar. Amerika Birleşik Devletleri antlaşmayı onayladıktan bir gün sonra 1947 yılı Temmuz ayında Petkov yakalandı. Ağustos'ta yargılandı ve idama mahkum edildi. Her ne kadar Batılı güçler karşı koysalar da Eylül'de asıldı. Olaydan bir hafta sonra Amerika Birleşik Devletleri Bulgaristan'ı resmen tanıdı. Zirai Birlik muhalefetinin tamamen ortadan kaldırılmasından sonra komünistler bu sefer hala bağımsız bir konum sürdürmeye çalışan sosyal demokratlara karşı aynı davranışları sergilemeye başladılar. 1947 yılının sonunda Bulgaristan artık tam anlamıyla komünizmin egemenliği altındaydı ve yeni anayasası yürürlükteydi.

Yugoslavya

Yugoslavya'nın komünist rejimi tabii ki, Doğu Avrupa'daki bütün sosyalist hareketlerden en iyi konumda olanıydı. Sayısı 800 bini bulan partizan güçleri askeri kontrolü tam anlamıyla ellerinde bulundurmaktaydı. Sovyet ya da Müttefik işgali yoktu; bu nedenle de yabancıların müdahalesi gibi bir problemleri bulunmuyordu. AVNOJ sadece merkezi hükümeti elinde tutmuyordu; aynı zamanda savaş sırasında oluşturulmuş etkili bir idari yapı bütün ülkeyi baştan başa kuşatmış durumdaydı.

AVNOJ'un gücü ile ilgili tek kısıtlama, Tito ile Subasiç arasında Londra rejimi üyelerinin hükümete katılmaları üzerine yapılmış olan antlaşma idi. Bel-

grad'ın ele geçirilmesinden çok kısa bir zaman sonra 1 Kasım 1944 tarihinde bu iki kişi arasında ikinci bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşma gelecek ile ilgili düzenlemeleri daha detaylı bir şekilde tanımlamaktaydı. Kral Petar'ın önce monarşi ile ilgili yapılacak olan halk oylamasına kadar sonra da bir naibin yürütme gücünü almasına kadar ülkeye dönmemesi kararlaştırılmıştı. AVNOJ, işgal ile işbirliği yapmamış olan son düzenli meclisten üyelerin de eklenmesiyle genişletilmeliydi. En azından geçici olarak ulusal kanun koyucu bir makam olması gerekmekteydi. Kral Petar bu şartlara tamamıyla karşı çıktı; kral yönetimde bulunma gücüne sahipken Yugoslav anayasasının bir naibin göreve getirilmesine izin vermediği iddiasında bulundu. Ancak önemli bir İngiliz baskısı altında, Petar karşı tarafa teslim edildi. 1945 yılı Mart ayında hükümetin sürgündeki üç üyesi Tito'nun hükümetine katıldı. Bu üç kişi; Subasiç, Sırp Demokrat Partisi'nin lideri Milan Grol ve Subasiç ile yakın temasta olan ve Hırvat İşçi Partisi Üyesi Juraj Sutej idi.

Bu sırada Sırp, Hırvat ve Slovenleri de içeren bir naiplik kuruldu. Mart ayında beklenildiği gibi, Tito başbakan olarak seçildi ve kendisine hükümeti kurma yetkisi verildi. Tito her iki görevi de kabul etti. Subasiç de başbakan yardımcısı oldu. 28 kabine görevinden sadece 5 tanesi hariç hepsi partizanların eline geçti. Bununla birlikte, Müttefik hükümetleri de bu rejimi tanıdı. AVNOJ'un genişletilmesi şartlarına hiçbir şekilde karşı çıkılmadı ya da komünist kontrol tarafından engellenmedi. Son meclis 1938 yılında seçilmişti ve 1939 yılında da dağılmıştı, üyelerinin birçoğu ölmüştü; diğerleri ise siyasi nedenlerden dolayı dışlandı. Sonuç olarak, önceki delegelerden 39'u, komünist olmayan diğer 6 partinin 69 üyesi ve 13 önde gelen şahsiyet de AVNOJ'a katıldı. 1945 yılı Ağustos ayında oluşturulan bu heyet ulusal geçici anayasayı oluşturdu. Ardından da seçimler için hazırlıklara başlandı.

Konumunun sağlamlığına rağmen, partizan rejimi başka yerlerde uygulanmış olan terör ve yıldırma metotlarını kullanmaktan geri durmadı. Doğrudan Aleksandar Rankoviç'in emri altında güçlü bir gizli polis teşkilatı oluşturuldu. Bu birliğe önce, Halkı Savunma Bölümü ya da OZNA adı verildi. Ancak daha sonra isim Devlet Güvenlik Hizmeti ya da UDBA olarak değiştirildi. Polis baskısı, ajanlar ve gammazlar siyasi muhalefete zarar vermek için rahatça kullanıldı ve geleneksel partiler kısa zaman içerisinde işlevlerini kaybettiklerini fark etti. Bunun yanı sıra, Londra hükümetinin üç üyesi de, kendilerini imkansız bir konum içerisinde buldular; görevlerini yerine getiremiyorlar ve siyasi kararlar konusunda kendilerine danışılmıyordu. Grol 1945 yılı Ağustos ayında istifa etti ve diğer iki meslektaşı da Eylül'de yaptıkları istifalar ile onun izinde yürüdüler. Subasiç sürekli olarak ev hapsinde tutuldu. Normal bir seçim kampanyası yürütmeleri engellenen ve gazete çıkarmaları yasaklanan muhalefet seçimleri

12. Savaş sonrası Yugoslavya'da oluşan Federal yapı.

boykot etti. Böylece Sırp radikaller, zirailer, demokratlar ve Hırvat İşçi Partisi kampanyadan çekildi.

1945 yılı Kasım ayında seçimler gerçekleştirildi. Oy kullananlardan bazıları savaş dönemindeki faaliyetleri bahane edilerek dışlandılar. Sadece hükümet listesinin oylamaya konulmasına rağmen, hoşnutsuzluk bildirmek mümkündü. Oylama teoride gizli olarak yapılmaktaydı, ancak şiddet ve sahtekarlık yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı. Aksi istikamette oy atmak neredeyse imkansızdı. Ayrıca polisin oy kullanan herkesin ne yönde oy kullandığını bilebileceği şeklinde geniş çaplı bir söylem vardı. Hükümet tarafından geniş çaplı bir katılım olması ve seçimin protesto edilmesini önlemek için önemli bir çaba sarf edildi. Oy kullananlardan yüzde 88'i sandık başına gelmiş ve bunların da yüzde 90'ı hükümeti destekler yönde oy kullanmıştı.

Bu ay içerisinde anayasal meclis toplandı; monarşi kaldırıldı ve Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi. Yeni anayasa kabul edilir

edilmez, meclis düzenli bir yasama meclisine döndü. Böylece komünist kontrol mutlak anlamda sağlanmış oldu. Her ne kadar diğer partiler hükümette yer almaya devam etseler de, görevlerini ayrı bir siyasi organizasyonun temsilcileri olarak değil de birey olarak yaptılar. Tolerans gösterilen bir muhalefet yoktu. Geçiş göreceli olarak daha kolay bir şekilde yapıldı. Muzaffer güç olarak, Yugoslav partizan hükümeti Batılıların ne düşündüğünden kolayca etkilenecek konumda değildi. Barış şartları ya da Yalta Bildirgeleri gibi canını sıkacak bir durum da yoktu. Bu şartlar altında, Subasiç ile olan antlaşmaya rağmen, partizan liderlerinin eski resmi siyasi partilerin geri dönmelerini kabul etme riskini almaları ya da hakiki anlamda özgür bir seçim ortamının oluşmasına izin vermeleri mümkün değildi.

Diğer Doğu Avrupa komünist devletlerinin aksine, savaş sonrası Yugoslavya'sı federal bir zemin üzerinde oluşturulmuştu (bkz. Harita 12). Savaş dönemindeki bazı acı ulusal çatışmaları iyileştirme girişimi olarak Yugoslavya altı cumhuriyete bölündü. Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya. Sırbistan'ın içinde iki otonom eyalet kuruldu. Arnavut çoğunluğundaki Kosova ve Macar, Rumen, Sırp, Hırvat ve Ukraynalı nüfusu barındıran Voyvodina. Hırvatça, Makedonca, Sırpça ve Slovence dört temel dil olarak kabul edildi. Arnavutça ve Macarca ise özerk bölgelerde kabul edilebilir bir yere sahipti. Katoliklik, Ortodoksluk ve İslam üç temel dini birlik olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etti; ancak bundan sonra komünist egemenliği altında olacaklardı. Böylece Yugoslavya komşularının her birinden çok daha karışık bir iç organizasyona sahip oldu.

Arnavutluk

Yugoslavya'dakine çok benzer bir durum da LNC'nin Demokratik Cephe olarak yeniden adlandırıldığı ve Alman güçleri 1944 yılı Kasım ayında Tiran'dan ayrıldıktan sonra ülkenin kontrolünü tamamıyla eline geçirdiği Arnavutluk'ta yaşandı. Diğer devletlerde olduğu gibi, komünist liderler başlarında Enver Hoca olduğu halde bir an önce konumlarını güçlendirmek ve gerek parti içinden gerekse de diğer partilerden gelmesi muhtemel bir muhalefeti yok etmek için harekete geçtiler. Rakip liderler ve önceki hükümetin üyeleri ki bunlar potansiyel olarak komünizme karşı gelebilecek kişilerdi, hiç zaman kaybedilmeden "savaş suçluları" olarak yargılandı. İçişleri bakanı Koçi Xoxe de bu gülünç mahkemeye başkanlık etti. Bu muameleler aynı zamanda Batılı güçler ve özellikle o dönemlerde Arnavutluk rejimi ile çok kötü ilişkiler içerisinde olan İngiltere'ye karşı saldırmak için birer fırsat olarak da kullanıldı.

1945 yılı Aralık ayında, listesinde sadece Demokratik Cephe üyelerinin yer aldığı bir seçim yapıldı. Muhalif görüşlerin ifade edilmesi için bazı araçlar sağ-

lanmasına rağmen, başka yerlerde de görmüş olduğumuz korku, bu seçenekten istifade edilmesine engel oldu. Resmi raporlara göre, seçmenlerin yüzde 92'si oy kullandı ve bunların da yüzde 93'ü Demokratik Cephe'nin listesini seçti. Yeni meclis 1946 yılı Ocak ayında bir araya geldi ve devletin yeniden düzenlenmesi işine girişti. Monarşi kaldırıldı ve bir halk cumhuriyeti ilan edildi. Bu noktada hazırlanan anayasa Yugoslavya'daki ve Sovyetler Birliği'ndeki anayasalar ile çok yakından benzerlik taşımaktaydı.

Kazanmış olduğu zafere rağmen hükümet kendisini özellikle dış dünya ile olan ilişkilerinde çok büyük zorlukların içerisinde buldu. Yeni rejim büyük güçler tarafından tanınmadı ve özellikle Yugoslav egemenliği siyasi hayatın bir gerçeği olarak varlığını devam ettirdi. Bu dönemde bir diğer önemli konu da, ulusal toprakların bir takım tehlikeler ile yüz yüze olmasıydı. En büyük endişe ise, Atina'yı kontrollerinde bulunduran İngilizlerin Arnavutluk'un güneyi ile ilgili isteklerde bulunan Yunanistan'ı destekleyeceği idi. 1946 yılı Temmuz ayında Amerika Birleşik Devletleri Senatosu bir yasa tasarısı kabul etti. Bu tasarı Yunanistan'ın Arnavutluk'un bir kısmı ile ilgili olan isteklerini desteklemekteydi. Kosova'daki durum da son derece önemli bir tehlike arz etmekteydi. Almanların geri çekilmesinden sonra, Yugoslav partizanlar bölgenin kontrolünü ele geçirmiş ve ardından da Sırplar tarafından gerçekleştirilen Arnavut katliamları yaşanmıştı. Yugoslav Komünist Partisi 1928 yılında Dresden'de ve 1940 yılında Zagreb'de gerçekleştirilen toplantılarda bölgenin Arnavutluk'a bırakılmasını desteklemiş olmakla birlikte, Belgrad'da siyasi güç olunca partizan rejiminin savaş öncesi Yugoslav sınırlarına sahip olmakta ısrarcı davranacağında hiç şüphe yoktu. Tito Kosova'daki Arnavut çoğunluğa federal devlet içerisinde bir takım haklar vermeye gönüllü bir şekilde razı olmasına rağmen, Yugoslav topraklarının bir kısmı söz konusu olduğunda Tito'nun Arnavutlara "kendi özgür iradelerini kullanarak geleceklerine karar vermeleri" konusunda destek vermeyeceği muhakkaktı. Bu mesele her iki devlet arasında bir sürtüşme konusu olarak kalmaya devam edecekti.

PARTİZAN MÜCADELESİ

Daha önce de gördüğümüz gibi, II. Dünya Savaşı sırasında partizan birlikleri Arnavutluk, Yunanistan ve Yugoslavya'nın dağlık bölgelerinde olukça aktif faaliyetler yürütmekteydi. Balkanlar'da daha sonra meydana gelecek bazı gelişmelerde oynadıkları önemli rol sebebiyle bu tür organizasyonların artıları ve eksileri ile ilgili bazı yorumlarda bulunulması gerekmektedir. Her ne kadar bu

gerilla faaliyetlerinin savaşın sonucunu belirlemekte hayati bir rolü olmadıysa da, özellikle Yugoslavya'daki komünist rejim için liderliği desteklediği bilinmektedir. Sıklıkla yeni devletlerin siyasi liderleri olarak ortaya çıkan 19. yüzyıl Balkan ayaklanmalarının milliyetçi liderleri gibi 41'ler Kulübü de savaş sonrası Yugoslavya'sında ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Partizan hareketleri bütün komünist devletler tarafından büyük bir itibar görmekteydi. Hatta Romanya ve Bulgaristan gibi, belli başlı direniş gruplarının düşman birlikleri tamamıyla savunma konumuna düşene kadar ortaya çıkmadığı hükümetler bile bu grupların kendi topraklarında göstermiş oldukları sınırlı eylemlerin önemi ve derecesini abartmayı son derece gerekli görüyordu. Partizanların mücadeleleri ve kahramanlıkları ile ilgili abartılı söylemler yeni kurulmuş olan bu rejimlerin popülerliklerini arttırmaları için bir kaynak oluşturmaktaydı. Bununla birlikte Yunanistan'da böyle bir gelişme yaşanmadı. Çünkü burada savaş direnişçileri kısa zaman içerisinde Komünist Parti ve 1946–1949 yılları arasındaki iç savaş zamanında kaybeden taraf ile birlikte anılmaya başlandı.

Savaş sırasındaki partizan hareketleri gençler, idealist kimseler ve dağ birliklerine katılmaktan başka çaresi olmayanlar için önemli bir cazibe merkeziydi. Komünizm, geçmişin baskıcı ve yozlaşmış rejimleri ile büyük bir çelişki arz eden saf ve uygar bir gelecek toplum vadediyordu. Birçok gözlemci bu genç savaşçıların idealizminden etkilenmişti. İngilizlerin Yunanistan'daki askeri sorumlusu olan C.M. Woodhouse, KKE'nin "haşin, disiplinli, ketum, zor tecrübelerle güç kazanmış" olduğunu yazmaktaydı. Onların safları ve sıraları büyük çoğunlukla popüler mitolojinin uğursuz komplocuları tarafından değil, ancak muğlak bir yeni ve daha iyi bir Yunanistan fikrinden ilham almış vatansever ve üstün zekalı kadın ve erkekler tarafından doldurulmaktaydı."[22] Fitzroy Maclean de Yugoslav partizanları ve onların başarılarındaki gurur ile ilgili benzer gözlemleri yapmıştır: "Bir adanmışlık ruhuna dönüşen bu onura hayran olmamak zordur. Onların her birinin hayatı sonsuz bir iç disiplin, mutlak bir ciddiyet tarafından yönlendirilmektedir: Aralarında içki içen, yağma yapan ve gece hayatı olan yoktur. Her biri birbirine yemin ile, ideolojik ve askeri bir yemin ile bağlanmıştır."[23]

Gerilla savaşları dağlık bölgelerin yaşam koşulları ile de bir uyum arz etmekteydi. 1946 yılında Yunanistan'da olan Amerikalı bir tarihçi kasaba gençlerinin EAM/ELAS için savaşa alınmalarında ekonomik gerekliliğin rolü ile ilgili yorumlarda bulunmaktadır:

> Onlar baba ocakları artık dayanılamaz bir hal aldığında evlerinden ayrıldılar. Gerçek şu ki, özellikle yeterince ekmek olmadığı zamanlarda evde tembel tembel oturan yetişkin oğullara sahip olmak hem yaşlılar hem de gençler için kabul edilebilir bir durum değildi... Genç erkeklerin evlerine

> ekmek getirmesi beklenirdi... Silahlı birliklere katılmak, sonuçta, bu yaş grubunun basit bir değişkeniydi. 1941-1944 yılları arasında olduğu gibi barış içinde işler bulmak imkansız hale geldiğinde, eli silahlı bir adamdan ovanın köylülerinin hasatlarından pay talep ederek kendisini beslemesi beklenirdi. Şansı açıksa, ele geçireceği bazı ganimetleri eve bile götürebilirdi. Bu tür eylemler hem vatanseverlik hem de kahramanlık olarak görüldüğü içindir ki, dağlık köylerin beyhude aylaklığından bu kaçış yolu karşı konulamaz bir zorunluluktu.

Bu yazar partizan faaliyetlerinin bir zamanlar ortaya çıktığı diğer Avrupa ülkelerinden biri olan Yugoslavya'daki şartların da benzerliği ile ilgili açıklamada bulunmuştur: "Yugoslavya'nın dağlık bölgeleri de aynı kahramanlık geleneğinin devam ettiği Yunanistan'daki benzerleri gibi dağlık bölgelerinde yiyecek kıtlığı yaşayan Avrupa ülkelerinden biriydi. Başka yerlerde direniş savaşçıları sadece Alman birlikleri ülkelerini çöküntüye uğratmalarına ramak kala ortaya çıkmıştı."[24]

Bu hareketlerin idealistik tutumlarına rağmen, acımasız tarafları da vardı. Dostluk, cesaret, disiplin ve diğer asil davranışlar üzerine yapılan vurgu genellikle sadece birlik içerisinde ve arkadaşlar arasında uygulanırdı. Düşmanlarına, kendileri ile aynı milliyetten gelenler ya da yabancı işgalciler olsun, büyük bir acımasızlık içerisinde yaklaşırlardı. Bu tutumları savaş sonrasında kurulan rejimlerin içeriğine de sızmış ve herhangi bir siyasi muhalefete karşı takındıkları tutumu da etkilemiştir. Arnavutların Kosova'da ve Hırvatların da Bleiburg'da katledilmeleri bu çerçevede açıklanabilir. Özellikle dağlardaki gerilla savaşlarında, esir edilen kişilerin hapsedilme ortamlarının olmadığı bu dağ koşullarında, durum son derece vahşiceydi. Partizan hareketinden çıkmış en meşhur edebi figür olan Milovan Djilas yakalanmış olan iki Alman esire kendisinin nasıl davrandığı ile ilgili şunları söylemektedir:

> Tüfeğimi hazırladım. Ancak Almanlar bulunduğum yere 40-50 metre uzaklıkta olduğundan ve seslerini çok yakından duyduğumdan, ateş etmeye cesaretim yoktu. Ben de Almana tüfeğimin dipçiği ile vurdum. Alman sırtüstü yere düşmüş, dipçik de kırılmıştı. Hiç tereddüt etmeden bıçağımı çıkardım ve Almanı boğazladım. Sonra bıçağı, kendisini savaştan çok önceden beri tanıdığım ve köyleri 1941 yılında Almanlar tarafından katliama uğramış olan arkadaşım Raja Nedeljkoviç'e verdim. Nedeljkoviç ikinci bir Almanı yakaladı. Alman önce biraz debelendi, çok geçmeden hareketsiz kaldı. Bu olay daha sonraları, benim bir Almanı büyük bir mücadeleden sonra öldürdüğüm şeklinde duyuldu. Aslında, birçok tutsak gibi Almanlar da böyle durumlarda sanki felç geçirmiş gibi hareketsiz kalırlar ve ne kendilerini savunmaya ne de kaçmaya kalkışırlardı. [25]

NOTLAR

1 Ion Gheorghe, *Rumäniens Weg zum Satallitenstaat* (Heidelberg: Kurt Vowinckel Verlag, 1952), s. 211

2 Marshall Lee Miller, *Bulgaria during the Second World War*, (Stanford, Calif.: Stanford University Pres, 1975), s. 55.

3 C. M. Woodhouse, *The Struggle for Greece, 1941-1949* (Londra: Hart-Davis, MacGibbon, 1976), s. 8

4 Miller, *Bulgaria during the Second World War*, s. 117.

5 Nissan Oren, *Bulgarian Communism: The Road to Power, 1934-1944* (Newyork: Colombia University Pres, 1971), s. 190, 191.

6 Oren, *Bulgarian Communism*, s. 167, 168.

7 Oren, *Communism*, s. 196.

8 Oren, *Bulgarian Communism*, s. 216–219

9 Vladko Macek, *In the Struggle for Freedom* (University Park: Pennsylvania State University Pres, 1957), s. 230.

10 Jozo Tomasevich, "Yugoslavia during the Second World War", ed. Wayne S. Vucinich, *Contemprary Yugoslavia : Twenty Years of Socialist Experiment* (Berkeley: University of California Pres, 1969), s. 78.

11 Macek, *In the Struggle for Freedom*, s. 245.

12 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 17.

13 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 37.

14 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 128.

15 Fitzroy Maclean, *Eastern Approaches* (Londra: Jonathan Cape, 1949), s. 402-403. Bununla birlikte Maclean daha sonra Korcula'da bir ev edindi! Duncan Wilson, *Tito's Yugoslavia* (Cambridge University Pres, 1979), s. 33.

16 Winston Churchill, *The Second World War* (Boston: Houghton Mifflin, 1953), c. VI, s. 227, 228.

17 Albert Resis, "The Churchill-Stalin Secret 'Percantages' Agreement on the Balkans, Moscow, October, 1944", *American Historical Review 83*, no.2 (Nisan 1978):337, 378.

18 Robert Lee Wolff, *The Balkans in Our Time* (New York: Norton, 1978), s. 256.

19 Wolff, *The Balkans in Our Time*, s. 282.

20 Wolff, *The Balkans in Our Time*, s. 293.

21 Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution* (New York: Praeger, 1951), s. 216.

22 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 20.

23 Maclean, *Eastern Approaches*, s. 324-325.

24 William H. McNeil, *The Metamorphosis of Greece Since World War II* (Chicago: University of Chicago Pres, 1978), s. 66, 67.

25 Milovan Djilas, *Wartime* (Newyork: Harcourt Brace Jovanovich, 1977), s. 283.

BÖLÜM 8

Savaş Sonrası Acil Düzenlemeler: Yunan İç Savaşı ve Yugoslav-Sovyet İhtilafı

MÜTTEFİK KOALİSYONU BOZULUYOR

AVRUPA'DA savaş sona erdiğinde daha önce de gördüğümüz gibi, galip Müttefik devletler gelecek barışı şekillendirmek adına herhangi bir antlaşmaya varmakta başarı sağlayamadı. Amerikalı liderler, Birleşmiş Milletler ve Özgür Avrupa üzerine olan Yalta Bildirgesi gibi üstü kapalı ifadelerin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya devam ettiler. Gerçekçi düşünen ve deneyimli bir siyasetçi olan Churchill, en azından Balkanlar'da gelecekteki etki alanlarının ne olabileceği ile ilgili anlayışını geliştirme çabası içerisindeydi. Daha önceki bütün düzenlemelerden yoksun olan Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin siyasi yapıları, uygulamada işgal güçlerinin orduları tarafından belirlenmekteydi. Bu durum 1945 yılı Nisan ayında konuyla ilgili görüşlerini Tito'ya aktarırken durumun "özel doğası" ile ilgili yorumda bulunmuş olan Stalin tarafından erkenden fark edilmişti. "Bu durum geçmiştekinden farklıdır. Her kim bir bölgeyi işgal ederse, o bölgeye kendi sosyal sitemini de dayatacaktır. Herkesin kendi sitemini dayatma gücü, ordularının ulaşabileceği alanlarla sınırlıdır. Bu durumun başka türlü olması da beklenemez."[1]

Bununla birlikte 1945 yılında, gelecekte barışı oluşturmanın birçok cephesi doğru bir şekilde önceden bilinemedi. Güç dengelerindeki inanılmaz çöküş, İngiltere ve Fransa'nın etkisi ve Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin iki süper güç olarak ortaya çıkması henüz tam olarak anlaşılmamıştı. Hükümetlerin hepsi dikkatlerini büyük ölçüde acil meselelere ve Uzak Doğu'daki anlaşmazlığın tasfiyesine çevirmişlerdi. Savaş yapılmıştı ve amaçları birbirine pek de benzemeyen koalisyon güçleri savaşı kazanmıştı. Geçmişte buna benzer birleşimlerde olduğu gibi, bölünmeler savaşın sonlarına yaklaşıldığı günlerde iyice ayyuka çıkmıştı. Savaş sırasında, en önemli kararlar Churchill,

Roosevelt, Stalin ve tabii ki onların kurmayları tarafından verilmekteydi. Hatta savaş sırasında bile çok bariz bakış açısı farklılıkları mevcuttu. Stalin gerçek bir ikinci cephenin açılmasının sürekli bir ertelemeye dönüşmesi nedeniyle kızgındı. Batılı güçler Alman ve Sovyet ordularının birbirlerini ortadan kaldıracakları yönünde gittikçe artan bir beklenti içerisindeydiler. Hem Sovyetler Birliği hem de Batılı hükümetler diğerinin müstakil bir barış antlaşması yapmasından çekinmekteydi. Buna ek olarak, savaşın nedenleri ve önemi ile ilgili birbirinden son derece farklı yorumlar yapılmaktaydı. 1946 yılı Şubat ayında, Stalin bir konuşmasında bu meseleyi gündeme getirdi:

> Savaşın tesadüfi olarak başladığını ya da bazı devlet adamlarının bir hatası olarak ortaya çıktığını düşünmek doğru değildir. Her ne kadar bu tür hatalar her daim mevcutsa da, savaş bir gerçeğin sonucu olarak meydana geldi. Tekel kapitalizminin temelleri üzerindeki dünya ekonomik ve siyasi güçleri savaşı kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkardı.
> Bizim Marksistlerimiz dünya ekonomisinin kapitalist siteminin bünyesinde savaş ve krizleri barındırdığım bildirdiler. Öyle ki, dünya kapitalizminin ilerleme yönünde sabit bir gelişme göstermediğini, aksine krizler ve afetlere neden olduğunu söylediler. Kapitalist ülkelerdeki değişken gelişmeler zaman içerisinde ilişkilerinde keskin bir karışıklığa neden olacaktır. Ve kendilerini hammadde ve ihracat pazarları konularında yetersiz gören bir grup ülke genellikle bu durumu değiştirmek ve kendi lehlerinde bir ortam oluşmasını sağlamak için silahlı güçleri aracılığı ile bir şeyler yapmaya çalışacaktır.
> Bu unsurların sonucunda, kapitalist dünya iki düşman kutba bölünmüş ve beraberinde savaş gelmiştir.[2]

Diğer bir deyişle Sovyet diktatör, II. Dünya Savaşı'nı ne Almanların Polonya'ya saldırmalarının ne de İngiliz ve Fransızların güç dengelerini koruma kararlılıklarının bir sonucu olarak görmektedir. Ona göre savaş, ideolojik farklılıkları göreceli olarak önemsiz olan iki kapitalist kamp arasındaki kaçınılmaz mücadelenin bir sonucudur.

Batılı güçler ve Sovyetler Birliği arasındaki en temel anlaşmazlık noktaları, bu kurgu çerçevesinin dışındaki meseleleri kapsamaktaydı. Asıl mesele, Polonya ile ilgili siyasi ve bölgesel yerleşim ile Almanya'nın geleceği meselesiydi. Stalin bir sekiz yıl daha iktidarda olmasına rağmen, bu meselelere Batı'da yeni liderler tarafından karar verildi. 1945 yılı Nisan ayında, Roosevelt öldü ve yerine Harry S. Truman geçti. İngiltere'de 1945 yılı Temmuz ayında seçimler yapıldı. Seçimlerin sonucu Churchill'in Muhafazakar Parti'si için tam bir yenilgi idi. Daha sonra başbakan olan Clement Attle liderliğindeki İşçi Partisi ise seçimlerden galip olarak çıkmıştı; dışişleri sekreteri Ernest Bevin idi. Başlangıçta bu ki-

şiler güncel meseleleri çözmekte göreceli olarak tecrübesiz olsalar da, Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirmiş oldukları politikalarda kendilerinden önceki meslektaşları ile kıyaslandıklarında daha sert ve dayanıklıydılar.

1945 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında, hükümet liderleri tekrar bir araya geldiler. Amerika Birleşik Devletleri hala Japonya ile fazlasıyla uzun bir savaşın korkusunu taşıyorken, Uzak Doğu ile ilgili Sovyet desteği kazanma umudu içerisindeydi. Bununla birlikte ilişkiler gergindi. Sovyet hükümeti isteklerine bir yenisini ekleyerek Boğazlar ve Çanakkale'de bir deniz üssü istemiş ve Boğazlar antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini talep etmişti. Bu noktada Türkiye üzerine baskı uygulanmaya başlandı. Daha önce 1945 yılı Mart ayında, Sovyetler Birliği Ankara ile olan dostluk ve saldırmazlık antlaşmasını sona erdirdiğini açıklamış ve Kars ve Ardahan ile ilgili olan taleplerini yeniden gündeme getirmişti. Sovyetler'in Yakın Doğu'daki hedefleri böylece 1940 yılında Hitler'e bildirildiği ile benzer bir şekilde kaldı. Potsdam Konferansı oturumları sırasında, Uzak Doğu'daki savaş beklenmedik bir şekilde hızlı bir sona gidiyordu. 16 Temmuz'da, oturumların başında, Amerika Birleşik Devletleri atom bombasını denedi; ilk bomba 6 Ağustos'ta Hiroşima'ya, ikinci bomba ise 9 Ağustos'ta Nagasaki'ye atıldı. Hızlı bir Amerikan galibiyetini tahmin ettiği ve gelecekteki barış görüşmelerinde bir yer edinmek istediği için Sovyetler Birliği 9 Ağustos'ta Japonya'ya savaş ilan etti. Japonlar 14 Ağustos'ta teslim oldu.

Avrupa'da ve Asya'daki düşmanlıkların sonunda, Amerika Birleşik Devletleri tartışmasız bir şekilde dünyadaki en etkin siyasi güç oldu. Ordusunda Sovyetler Birliği'ndeki kadar silahlı askeri vardı. Atom bombası gibi korkunç bir terör aleti olan bombaya dünyada sahip olan tek ülke o idi; bu tekel 1949 yılına kadar sürdü. Ancak başlangıçta Amerikan hükümeti sahip olduğu askeri üstünlükleri kullanmada çok isteksiz görünmekteydi. Amerikan halkı askerlerin evlerine dönmeleri ve yabancı bağımlılığının en kısa sürede tasfiye edilmesi için büyük baskı uygulamaktaydı. Umutlar hala Birleşmiş Milletler'e ve bazı uluslararası kurumlara bağlanmıştı. İşte bu dönemde Doğu Avrupa'daki Sovyet ilerleyişinde önemli adımlar atıldı. Yalta antlaşmalarına rağmen, komünist egemenliğindeki koalisyon, Sovyetler'in arka çıkmasıyla Arnavutluk'ta, Bulgaristan'da ve Yugoslavya'da 1945 yılında, Polonya'da 1947 yılında ve Çekoslovakya'da, Macaristan'da ve Romanya'da 1948 yılında kontrolü tam anlamıyla eline geçirdi. Her bir örnekte, komünist idare seçimlere hile karıştırmak ve polis gücünü diledikleri gibi terör eylemlerine bulaştırmak suretiyle başarı sağladı. Girişilen bu eylemler, Doğu Avrupa'da savaş sonrası rejimlerin oturtulması için Müttefikler arasında yapılan antlaşmanın ihlali idi.

Bu döneme kadar Amerika Birleşik Devletleri, göçmenlerinin siyasi öneminin olduğu Polonya dışında, bölgedeki ülkelerin geleceğine çok az ilgi gösterdi. Daha önceleri, Amerikalı yetkililer bu tür etki alanları oluşturulmasına tamamıyla karşıydı; fakat buna mukabil bölgedeki diplomatik dengenin oluşturulması için yeterli çözüm önerileri getirmediler. Komünist partiler kontrolü ele geçirmek için yasadışı yöntemlere başvurduklarında, muhalefet liderleri sık sık Amerikan temsilciliklerine başvuruda bulunmuş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Yalta Bildirgesi'nin uygulanması konusunda baskı uygulayıp uygulamadığını sorgulamıştı. Yalta bildirgeleri geçici olarak seçilmiş olan hükümetlerin "nüfus içerisindeki bütün demokratik unsurları genişçe temsilini ve hükümetlerin mümkün olan en erken tarihte halkın iradesine uygun, özgürce yapılan seçimler sonucunda oluşturulmalarını güvence altına almaktaydı."[3] Örneğin Iuliu Maniu Batılı hükümetlerden, Amerika Birleşik Devletleri'nin Romanya'daki Sovyet egemenliğine karşı durma niyetinde olup olmadığı hakkında bilgilendirilmesini istemişti. Eğer Amerika böyle bir niyet içerisinde değil ise partisinin işgal güçleri ile mümkün olabilecek en uygun şartlarda antlaşmaya varacağını bildirdi. Buna cevaben Amerika Birleşik Devletleri'nin temsili hükümetin devamı konusunda kararlı olduğu bildirildi. Ancak bu, Amerika'nın Sovyet engellemesine karşı nasıl böyle bir amacı gerçekleştireceği konusunda şüphelere rağmen verilmiş bir cevap idi. Bu politika ile ilgili yapılan yeni bir eleştiriye göre;

> Amerikalı yetkililer ideal Amerikan beyanları ile bu amaçların gerçekleştirilmesi için harcadıkları sınırlı çaba arasındaki mesafenin genişliğinden rahatsız değillerdi. Kendileri Amerika'nın bu sorumsuzluklarının ve ihanetinin bedelinden ve bunlarla ilgili daha sonra ödeyecekleri faturadan tamamıyla habersizdiler... Muhalefet liderlerinin ve bu ülkelerdeki Amerikan temsilciliklerinin, Amerika'nın bu prensiplerin gerektiği şekilde uygulandığını görmek için önemli girişimlerde bulunma niyeti ile ilgili açıklamalarını yanlış anlamaları, Amerikalı yetkililer için bir sürpriz oldu... Yetkililer Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki eylemleriyle ilgili olarak onlara tam olarak ne hususta müsamaha gösterip nede gösteremeyecekleri konusunda iletişim kurma teşebbüsünde bulunmadılar. Bu yetkililer düzenli olarak, Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası Doğu Avrupa'da hakim bir konumda olacağı ve Sovyetler Birliği'nin dünyanın bu bölgesinde Amerika Birleşik Devletleri'ne nispetle "daha doğrudan" çıkarları olduğunu onayladılar. Bununla birlikte bu ifadeler ile tam olarak neyi kastettiklerini de asla açıklamadılar.[4]

Amerikan kamuoyunun ve Kongre'deki temsilcilerin Doğu Avrupa'da tutarlı ve net bir politika geliştirmekte başarısız olmaları, onların kendilerini doğrudan ilgilendiren bazı özel meseleler dışında bölge ile ilgili genel bir ilgi

13. II. Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar.

eksikliği içinde olduklarını gösteriyordu. Doğu Avrupa meselesi daha çok ikincil bir mesele olarak görüldü ve bu bölge Amerika için ne siyasi ne de askeri açıdan hayati bir öneme sahipti. Bu tutum çerçevesinde, Doğu Avrupa başkentlerindeki komünist ilerleyişin önüne geçilmesi için sert tutum takınılabileceği, küçük bir olasılıktı. Fakat kesin bir güç tehdidi olmaksızın Batılı güçlerin bölgedeki siyasi gelişmelerin nasıl önüne geçeceklerini kestirmek zordu. Gösterişli açıklamalar Batı'ya dost olan bu siyasi unsurların zihnini karıştırmıştı.

Her ne kadar Bulgaristan ve Romanya'da Sovyetler tarafından desteklenen rejimler kurulmuş, Arnavutluk ve Yugoslavya'da komünist hükümetler iş başı-

na gelmişse de savaşın sonunda Yunanistan farklı bir yol izledi. Bununla birlikte bu devlet de yabancı müdahalesine açıktı. İç savaşın ilk aşaması 1945 yılı başlarında sona erdi ve seçimlerin yapılması için hazırlıklara başlandı. En temel iç çekişme yine de çözülemedi. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere kısa zaman içerisinde Balkanlar'daki ve Doğu Akdeniz'deki siyasetlerinin ne olduğu konusunda netlik kazanmaya zorlandı. Benzer meseleler, 1948 yılında Yugoslavya Sovyet kampından ayrıldığında ve Balkan yarımadası tekrar hayati bir kriz ile yüzleştiğinde de gündemdeydi. Trieste ile ilgili anlaşmazlık dışında, savaşın bitişinin hemen ardından meydana gelen büyük uyuşmazlıklar, toprağa ait meselelerden çok ideolojik ve siyasi anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktaydı. Savaş sonrası Balkan haritası (Harita 13) çok büyük değişikliklere maruz kalmadı. Romanya Besarabya'yı ve Kuzey Bukovina'yı Sovyetler Birliği'ne, Güney Dobruca'yı da Bulgaristan'a kaptırmasına rağmen, Erdel'i elinde tutmayı başardı. Yunanistan İtalya'dan Oniki Ada'yı aldı. Bu bölümde açıklanacağı üzere, Yugoslavya İtalya'dan önemli kazanımlar elde etmesine rağmen, yine de ulaşılan en son sınırlar Yugoslav beklentilerini karşılamamaktaydı.

YUNANİSTAN İÇ SAVAŞI, 1946–1949

Komünist Parti'nin ya da komünist ağırlıklı koalisyonların komşu ülkelerde iş başında olduğu dönemlerde Yunanistan'da da durum pek iç açıcı değildi. Daha önce de gördüğümüz gibi, 1944 yılı Aralık ayında İngiliz hükümeti Atina'daki etkisini sürdürebilmek için oldukça ısrarcı davranmaktaydı. Gelecek aylar boyunca İngiltere'nin Yunanistan'da kurmuş olduğu güç üssü ile Akdeniz'de etkin bir güç olarak kalacağı yönünde varsayımlar yapılmaktaydı. Bu siyaset ile paralel bir şekilde, İngiliz temsilciler Atina'daki siyasi gelişmeleri takip etmek için çok büyük bir özen gösterdiler ve savaş sonrası yapılanmaları desteklediler. Ülkede finansal kurumların, hukuk sisteminin ve polis gücünün yeniden kurulması ve ekonomik yardım projelerine destek olunması için bazı İngiliz görevliler bölgeye gönderildi. General Scobie ve büyükelçi Sir R. Leeper ülkede önemli derecede bir etkiyi ellerinde tutmaktaydı. 1945 yılı Ocak ayı ile 1946 yılı Nisan ayı arasındaki dönemdeki sekiz hükümeti oluşturan unsurlar üzerine bilgilendirildiler. Bu olayların yakın gözlemcisi şöyle bir yorumda bulunmaktadır: "1947 yılına kadar İngiliz hükümeti Yunan başbakanlarını iş başına getirdi ve görevden aldı. Bunu yaparken de anayasal formalitelere pek aldırış etmedi. İngiliz uzmanlar ekonomik ve siyasi politikalar, savunma ve dışişleri politikaları, güvenlik ve hukuk politikaları, ticaret birliği ve işsizlik politikaları ile ilgili dayatmalarda bulundular."[5]

Genellikle İngiliz danışmanlar Yunan siyaset sahnesinde, örneğin Papandreu, Plastrias ve Sofoulis gibi ılımlı ve ilerlemeci unsurları destekledi ve onlarla çalıştılar. Aynı zamanda, sağcılar ve kraliyetçiler yeni oluşturulan polis gücü ve ulusal koruma üzerinde kendi hakimiyetlerini güçlendirme şansını yakaladılar. İngiltere'nin bu sıkı eli, sol kanattan ve genellikle Amerika Birleşik Devletleri tarafından gittikçe artan bir şekilde eleştirilmeye başlandı. Bununla birlikte Amerikan hükümeti Yunanistan'daki gelişmeler konusundaki ilgisizliğini de sürdürmeye devam etti. Ancak Amerikan fonları, ülkeyi açlıktan kurtarmış olan Birleşmiş Milletler Refah ve Islah İdaresi ya da UNRRA tarafından sağlanan büyük yardımların temelini oluşturmaktaydı.

Bu arada, önceki siyasi koalisyonlar yeniden gruplandı; en önemli etki Tsaldaris önderliğindeki halkçılardan, Sofoulis liderliğindeki liberallerden, Gonatas ve Zervas liderliğindeki ulusal liberallerden ve Papandreu, Panagiotis, Kanaellopoulos ile Sofoklis Venizelos tarafından oluşturulan Ulusal Siyasi Birlik'ten geldi. Bu tür birliktelikleri sağlamak pek zor olmuyordu, ancak temel konulardaki değişkenlikleri siyasi arenada belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden oluyordu.

Merkez ve sağ farklı gruplara bölünmesine rağmen, solun durumu son derece kaotik bir durum sergiliyordu. 1945 yılı EAM koalisyonu zayıfladı. Önceki üyelerinin büyük bir çoğunluğu Aralık ayındaki iç savaşta uygulanan politikalar ve bazı bölgelerde muhaliflere karşı uygulanan geniş çaplı infazlar ve rehin almalar şeklindeki büyük zulümlerle yıldırılmıştı. İşçiler ve sosyalistler gibi farklı programlara sahip birçok küçük gruptan oluşan cumhuriyetçi sol, güçlü bir merkezden yoksundu. Anlaştıkları en temel nokta kralın dönüşüne karşı olmalarıydı; bunun dışındaki birçok konuda tartışmaktaydılar. Sol partilerden KKE yaşamış olduğu bütün iç gerginliklere rağmen en güçlü kalmayı başarabilmişti.

Savaş sırasında Komünist Parti'deki en temel figür Georgios Siantos idi; siyasi güç güvenli bir şekilde yerel güçlerin elindeydi. Bu durum 1945 yılında Nikos Zachariadis Almanya'daki sürgün hayatından döndüğünde değişiklik gösterdi. Uluslararası komünist halka ile yakın ilişkiler içerisinde olan yeni liderlik önceki siyasetlerin de sıkı bir şekilde eleştirisini yapmaktaydı. Her ne kadar teoride hala halk cephesi politikaları taraftarı olsa ve bir hükümet koalisyonuna girmeye gönüllü bulunsa da, parti şimdi zamanın siyasi durumuna karşı aktif ve saldırgan bir tavır benimsedi. Özellikle Yunan meselelerinde İngiliz rolü ile ilgili eleştiriler yapıldı ve hükümet "faşist-monarşist" olmakla suçlandı. Aynı zamanda Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya gibi Yunan hareketine yardım edebilecek konumda olan ülkelerdeki komünist hareketler ile de ilişkiler sürdürüldü.

Savaş zamanında olduğu gibi, Bulgar ve Yugoslav organizasyonlarla olan işbirliği bir takım zorluklar içermekteydi. Yunan partizanlar ve KKE her zaman Yunan Makedonya'sını destekleme taraftarı oldu. Nüfusun çoğunluğunun çok net olarak Yunan özellikleri taşımalarına rağmen, Slavca konuşan Makedonyalılar direnişte önemli bir rol oynadılar. Yugoslav partizanlarının yardımıyla daha sonra NOF olarak tanınacak olan Slav-Makedon Ulusal Özgürlük Cephesi (SNOF)'ni oluşturdular. Üyeler iç savaş sonrasında komünist güçlerin en temel unsurlarını teşkil etmekteydi. Hatta yeniden patlak veren iç çatışmalardan da önce, Yugoslav Parti ile olan bağ, sadece bu partinin geliştirdiği bir yakınlık değildi. KKE de yakın ilişkiler içerisindeydi. Yunan komünistler sınırı özgürce geçebilmekteydi; Yugoslavya içerisinde oluşturulan 1945 kampları, sığınmacılara barınak sağlamakta ve bazı askeri eğitimler vermekteydi. Kuzey komşu ile kurulan bu yakın ilişki Makedonya sorunu ve Makedonya'nın Ege kısmının gelecekteki statüsü ile ilgili bazı sorunları da içermekteydi. Mesele Yunan toprakları ile ilgili bir bölme de içerdiğinden, KKE'nin halk desteği kazanmak için yaptığı girişimlerde önemli bir engel olarak karşısına çıktı.

1945 yılı Şubat ayındaki Varkiza Paktı değişmez şartların oluşmasına neden olmadı. İngiliz çabalarına rağmen Yunan hükümeti ülkedeki olayları kontrol etmekte yeterince başarı sağlayamadı. ELAS antlaşma şartlarında belirtildiği üzere silahlardan vazgeçmesine rağmen, mensuplarında hala çok sayıda silah bulunmaktaydı. Aynı zamanda savaştan kalma eski küskünlükler ve nefret yeniden ortaya çıktı. Hem komünistler hem de kraliyetçilerin yanı sıra diğer bazı gruplar da kendi hizmetlerinde silahlı birlikler bulundurdular. Geleneksel eşkıyalık da yeniden ortaya çıktı. Böylece önceki nefret dolu duygular intikam almaya dönüştü ve çok sayıda olay meydana geldi. Bununla birlikte avantaj, sağ kanat unsurlarının ve hükümetin elindeydi. Çoğu kraliyetçi olan savaş öncesi görevliler, düzenli Yunan ordusunun yeniden oluşturmasında görevlendirildi. Ordu daha önceleri önemli ölçüde cumhuriyetçi unsurlar barındırmasına rağmen, bu görevliler 1936 yılından sonra geniş ölçüde uzaklaştırıldılar. Benzer şekilde polis gücü de işgal boyunca konumlarını korumuş olan ve komünist karşıtı kimselerden oluşmaktaydı. Buna ek olarak, sağ kanat Varkiza Antlaşması'nın kamu hukukunu ihlal edenlerin tutuklanmalarına izin veren maddelerinden istifade ederek önceki partizanları yakalayabilirdi. Mahkemeler, düşman ile işbirliği yapanları yargılamak yerine, bütün çabasını bu adamların yakalanmasına harcıyordu. En temel baskı araçları böylece, merkezin ve Yunan halkının çoğunluğunun desteğini de kazanmış olan sağ grupların elindeydi.

Avrupa'nın geri kalanının çoğundaki koşullardan farklı olarak, Yunanistan'daki ekonomik şartlar savaşın sonunda düzelme göstermedi. Yunan ekono-

misinin en temel zayıflığı daha önceki bölümde açıklanmıştı. Savaş bütün sorunları daha da yoğunlaştırdı. Nüfusun yüzde sekizi yani 5 ila 7 milyon arasında kişi öldürülmüştü. Ülke büyük bir enflasyon krizi yaşamaktaydı. Maaşlar ise her zaman düşük kalmaktaydı. Sürekli devam eden bir ticaret açığı vardı. Yunanistan hala kıtlığa engel olmak için yiyecek ithal etmek zorundaydı; ancak bunu ödeyecek parası da yoktu. UNRRA tarafından yiyecek yardımları gönderilmesine rağmen, bu yardımların önemli bir miktarı karaborsanın eline düşmekteydi. Belirgin bir çöküş ve vurgunculuğun yaygınlaşması çok acı sosyal sonuçlar doğurdu. Özellikle köyler ve dağlık bölgeler çok kötü durumdaydı. Ne gönderilen yardımların gereğince ellerine ulaşmasını sağlayacak yolları ne de bu yardımlardan yeterince faydalanmalarını sağlayacak siyasi bir destekleri vardı. Bu bölgelerde hakim olan açlık, sefalet ve derin bir kırgınlık, isyanı tetikleyen önemli nedenlerdi.

İlk önce halledilmesi gereken siyasi mesele, monarşi meselesi idi. Sovyet protestosu üzerine, daha önceki karar tersine döndürülerek Batılı hükümetler meclis için yapılacak olan seçimlerin kral ile ilgili yapılacak olan oylamadan önce gelmesine karar verdiler. Ancak bu karar II. Georgios tarafından reddedildi. İngiliz, Fransız ve Amerikalı yetkililer oylamayı gözlemlemek için bölgeye gönderildiler. Bu görevliler, şehir dışındaki şartlar kampanyayı sol partiler için zorlaştırdığından, seçimin ertelenmesi talebinde bulundular. Bu istekleri kabul edilmediğinde, KKE ve merkezdeki bazılarını da kapsayan diğer bazı gruplar seçimlere katılmadı. Bu eylem, kendi çıkarlarına önemli ölçüde zarar vermekteydi. Kampanyaya katılmaktaki ve aday sunmaktaki başarısızlıklarından dolayı, sonraki dört önemli yıl boyunca mecliste temsilcilerinin olmamasını da beraberinde getirdi. Böylece Komünist Parti bu yolla gelebilecek bir siyasi etkiden mahrum kalmış oldu.

Daha önce belirlendiği tarihte, 1946 yılı Mart ayında yapılan seçimler monarşi taraftarı olan Tsaldaris'in büyük bir üstünlük kazanmasına neden oldu. Bu sonuçlarla kralın dönmesi ile ilgili yapılacak olan halk oylamasının sonuçları şimdiden belli oluyordu. Eylül'de yapılan halk oylamasında, beklenildiği gibi, II. Georgios yüzde 68 oy ile oylamayı kazandı. Bununla birlikte seçimlerin her ikisi de, bir çelişki doğurdu. Sol, taraftarlarının büyük çoğunluğunun seçimlerden uzak durması nedeniyle, seçimlerin Yunan halkının iradesini yansıtmadığını iddia etti. Şüphesiz ki, polislerin seçimlere önemli ölçüde müdahale ettikleri şeklindeki suçlamaları daha fazla haklılık payına sahipti. Tabii ki, KKE'nin ve diğer sol grupların seçimlere katılmış olmaları durumunda seçimlerin tam olarak nasıl sonuçlanacağını tahmin etmek mümkün değildi.

Bu arada şehir dışındaki şartlar daha da kötüleşmeye başladı. 1946 yılında siyasi şiddetin tekrarlama oranı arttı. Raporlara göre "İngiliz gözlemcilerin vermiş olduğu rakamlar göstermektedir ki Makedonya'da Temmuz ayının sadece bir haftasında meydana gelen on cinayet vakası Sol kesime, altı vaka da Sağ kesime fatura edilmişti. Ayrıca beş vakanın da faili meçhuldü. Diğer bir hafta, bütün bir ülke için tutulan kayıtta Sağ için 23, Sol için 16 vaka faturası vardı; iki tane de faili meçhul olarak belirtilmişti."[6]

Böyle karışık bir ortamda, iç savaşın yeniden başladığı tarihi tam olarak tespit etmek imkansızdır. Tüm siyasi yelpazeyi temsil eden silahlı birlikler savaştan beri düzenli olarak varlığını sürdürmekteydi. Ancak şimdi faaliyetlerinde artış olmuş ve hükümet destekçileri ile sol kanat arasındaki olaylar ikiye katlanmıştı. Yunanistan Demokratik Ordusu olarak bilinen KKE kuvvetleri Markos Vafiadis'in emri altındaydı. Zachariadis, komünist merkezin bir bütün olarak bozulmadan kalabildiği Atina'daydı ve yayın organları 1947 yılı Ekim ayına kadar basılmaya devam etti. KKE'nin gerçek gücü hala dağlardaydı. Birliğin bel kemiğini köylüler oluşturmaktaydı. Bununla birlikte, hareket şehirdeki işçilerden destek bulamamıştı. En azından açık ve etkili bir destek bulamadığım söylemek yerinde olacaktır. Bu kriz boyunca hükümet ve düzenli ordu Atina, Pire ve Selanik gibi belli başh şehirlerin kontrolünü elinde bulunduruyordu. Her iki tarafın sayıları ile ilgili kesin bir rakam vermek zor görünmekle birlikte, 1946 yılı yaz ayında isyancıların sayısının 1.500 ila 2.700 kişiden, yıl sonuna doğru 8.000 ila 13.500 kişiye kadar yükseldiği söylenilebilir. Onların karşısındaki hükümet güçleri ise 90 bin kişilik bir ordudan ve 30 bin kişilik makineli silah, zırhlı araç ve tank gibi ağır silah donanımına sahip polis gücünden oluşmaktaydı.[7] Ordu, donanma ve hava kuvvetleri hükümete sadık kalmayı sürdürdü.

Hükümet güçleri karşısında sayıca ve askeri mühimmat açısından zayıf durumda olmalarına rağmen isyancılar 1947 yılı baharında ülkenin büyük bir bölümünün kontrolünü ele geçirdi. Vur-kaç taktikleri kullanarak, hareketliliklerinin avantajını sonuna kadar kullandılar. Oysa hükümet güçlerine bağlı ordular, çatışmaların merkezi olan dağlık arazilerde ağır silahları kullanmakta zorluk yaşamaktaydı. Her ne kadar hareket halindeki savaşçıların sayısı göreceli olarak az ise de, isyancılar köy ve kasabalardaki destekleyicileri tarafından yeraltından destek almaktaydılar. Düzenli ordunun aksine asi birliklerin geniş kapsamlı bir orduyu idame ettirmek gibi bir gereklilikleri de yoktu. Birlikler zaten dağınık bir şekilde şehir dışında yaşıyorlardı. Buna ek olarak, dağlık bölgeleri kontrol ettikleri için iç bölgelerdeki iletişimi de ellerinde bulundurmaktaydılar. Hükümet ise bunun aksine, özellikle geniş şehirleri, sahil bölgelerini ve önemli demiryollarını kontrol ediyordu. Bu açıdan bakıldığında durum, 1820'li yıllarda-

ki koşullarla benzerlik arz etmekteydi. O yıllarda da Osmanlı Devleti dağlık bölgelerdeki gerilla savaşçılarını dağıtmaya muvaffak olamamıştı.

Yunan hükümetinin karşılaştığı bir diğer önemli sorun da, başlangıçta iyi bir savaş çıkaramamış olan birliklerin moralinin düşük olmasıydı. Askerleri İngiliz askeri görevliler eğitmekteydi; bu görevliler Almanlara karşı cephede büyük başarılar sağlamışlardı, ancak gerilla savaşları konusunda herhangi bir eğitimleri yoktu. Bu yüzden Yunan askerleri rakiplerini alt etme konusunda hazırlıklı değillerdi. Ayrıca çok zayıf birlikler halinde dağılmışlardı: Ordu, sınır bölgelerini korumak, iletişim kanallarını izlemek ve kendilerine sadık olan köylüleri korumakla yükümlüydü. Strateji sorunları ve komutanların atanmaları gibi sıklıkla tekrarlanan siyasi engellemeler nedeniyle etkilerinde ciddi bir azalma da olmuştu. Ayrıca askerlerin morali, zengin kişilerin çocuklarının para ödeyerek askerlik yapmaktan kurtulmaları ile kendileri ve aileleri için gerekli olan erzakları edinmekte zorlanmaları sebebiyle hayli bozuktu.

İsyanın Yunanistan'ın büyük bölümünü kontrol altına almış olması, özellikle başka yerlerdeki komünist zaferleri nezdinde uluslararası bir sorun halini aldı ve Sovyetler Birliği tarafından Türkiye ve İran üzerine baskı uygulanmaya başlandı. Öyle görünmekteydi ki, Sovyetler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ege'de kendisine güçlü kaleler kazanmakta kararlıydı. Postdam Konferansı'nda Stalin, Ege Denizi'nde bir deniz üssü elde etme isteğini dile getirmişti. Bu dönemde Atina'daki "monarşik-faşist" rejime karşı Sovyet baskısı hayli şiddetliydi. Ayrıca KKE'nin de Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'dan destek gördüğü açıkça ortadaydı. Batılı devletler haklı olarak bu tür eylemleri Sovyet onayı ve hatta girişiminin birer sonucu olarak değerlendirmekteydi.

Bu arada, Yunan hükümeti kendisini gittikçe artan zorlukların içerisinde buldu. İç savaşı kazanamayacağı açıkça ortadaydı; en iyi ihtimalle savunma konumunda kalmayı sürdürebilirdi. İngilizlerin yardımlarını sürdürmeleri imkansız hale geldiğinden, Yunan hükümeti yüzünü Amerika Birleşik Devletleri'ne çevirdi. Bundan sonra Amerika, Yunanistan ile ilgili meselelerde aşamalı olarak söz sahibi olmaya başladı. Başlangıçta ekonomik yardım arttırıldı. Amerikan hükümeti Yunanistan'da yaşanan gelişmeleri Sovyetler'in zayıf ve güçsüz bölgelere karşı girişmiş olduğu saldırganca hareketlerin bir örneği olarak görmeye başladı. Atina'daki Amerikan Büyükelçisi Lincoln MacVeagh 1947 yılı Şubat ayında devlete şöyle bir yazı yazmıştı: "Eğer Yunanistan komünizme yenik düşerse, bütün Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'nın Sovyet etkisi altına girmesi kesinleşecektir."[8]

Amerikan siyasetindeki kararlı dönüş 1947 yılı Mart ayında gerçekleşti. Şubat ayında İngiliz hükümeti Amerika Birleşik Devletleri'ni Yunanistan'daki so-

rumluluklarını artık yerine getirmeyeceği hususunda bilgilendirdi. Buna cevap olarak Başkan Truman, Kongre'den, hem Yunanistan'a hem de Türkiye'ye yardım olarak bağışlanmak üzere 400 milyon dolar istedi. 12 Mart'ta yapmış olduğu bir konuşmada Truman şu açıklamalarda bulundu: "Yunanistan'ın varlığı, silahlı binlerce komünist teröristin faaliyetleri nedeniyle büyük bir tehlike altındadır. Bu birlikler hükümetin otoritesini hiçe saymaktadır. Yunanistan'ın kendi kendisini idare eden ve kendisine güvenen bir demokrasi anlayışı geliştirmesi için mutlaka bir yardıma ihtiyacı vardır." Kongrede ve Amerikan kamuoyu nezdinde destek kazanabilmek için, başkan eylemlerine daha sonraları yaygın bir biçimde Truman Doktrini olarak da bilinen bir ifadeyle meşruluk kazandırdı. " İnanıyorum ki, dış baskılara ya da silahlı azınlıkların girişmiş oldukları boyun eğdirme faaliyetlerine direnen özgür insanları desteklemek Amerikan'ın politikasının bir parçası olmalıdır."[9] Amerikan etkisinin daha önceleri hissedilmediği bu bölgedeki gelişmelere doğrudan müdahil olmak, Amerikan dış politikasında önemli bir dönüşümün işaretiydi. Böylece 1947 yılı Haziran ayında duyurulan ve Amerika'nın Yunanistan da dahil Avrupa'ya ekonomik yardımda bulunması, Marshall Planı'na eşlik eden bir durum oldu.

Amerikan hükümeti böylece Yunanistan'da en etkin dış güç olan İngiltere'nin yerini aldı. Amerikalı görevliler ve danışmanlar daha önce İngiliz meslektaşlarının yapmış olduğu işleri üstlendiler. Daha önce Yunanistan'ın korumacılığını yapan diğer ülkeler için olduğu gibi, Amerika'nın müdahalesi ile ilgili olarak da, bazı itirazlar ortaya çıktı. Bir kısım Yunan siyasetçi bu durumu şiddetle eleştirmeye başladı. Amerikanın varlığı yeni bir tarz ve üslubun gelişmesini de beraberinde getirdi. Yunanlılar, yeni patronlarını "daha az değişken, daha az uyum sağlayabilen, ödenek yapmaya daha az gönüllü, Amerikan usulünü benimsetmeye meyilli, ulusal kişiliğe değer vermeyen kimseler olarak tanımladılar... Ayrıca Amerikalılar güçlü, kaynakları bol ve çok becerikliydiler."[10] Amerikan yardımının yapılacağından emin olunmasına rağmen, vadedilen askeri mühimmat yardımının biraz gecikeceği açıkça ortadaydı. Bu arada, 1947 yılı Nisan ayında II. Georgios öldü. Onun yerine kardeşi Pavlos geçti.

1948 yılı bir askeri çıkmazı da beraberinde getirdi; her iki taraf da gelecekteki kesin bir çatışma için hazırlıklara başladı. Amerika'nın yardımı ile Yunanistan ordusu sayısını, 1948 yılı başlarındaki 132 bin kişiden 232 bine yükseltti. Amerikalı askeri görevliler ve danışmanlar da Yunanistan'a yardıma gönderildi. Her ne kadar Amerika'nın yapacağı yardım ekonomik alandaki iyileşme için düşünülmüş bir yardım olsa da, ayrılan fonun çok büyük bir bölümü askeri teçhizat ve ordunun güçlendirilmesi için harcandı. 1948 yılı Eylül ayında, Amerika Birleşik Devletleri 140 uçak, 3890 silah ve top, 97 bin tüfek, 10 bin araba ve

yük vagonu yardımında bulundu.[11] Bu yardımlar Sovyetler Birliği tarafından protesto edilmesine rağmen, Birleşmiş Milletler tarafından desteklendi.

KKE meydan okumaya daha fazla dayanamadı. Her ne kadar Yugoslavya ve Bulgaristan'dan yardımlar alsa da, Sovyet hükümeti isyanları desteklemek adına ne bir girişimde bulundu ne de yardım etti. Gerçekte Stalin, isyanın başka yerlerdeki Sovyet politikasına zorluklar çıkarmadan evvel sona ermesini istiyordu. 1948 yılı Nisan ayında, Yugoslav ve Bulgar liderlerin ziyaretini onaylamadığını gösterir bir açıklamada bulundu:

> Başarıya ulaşma umudu hiç mi hiç yoktur. Neden İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi -ki dünyanın en güçlü devletidir- güçlü ülkeler sizin, onların Akdeniz'deki iletişim hatlarını koparmanıza izin versin ki? Ve bizim donanmamız yok. Yunanistan'daki ayaklanmalar, mümkün olan en kısa sürede son bulmalıdır.[12]

Sovyetler'in bu tutumu ne Yugoslav yardımının son bulmasına ne de KKE'nin siyasetinde değişiklik yapmasına neden oldu. Ancak Balkan uluslarının askeri yardım sağlamak hususunda Amerika Birleşik Devletleri ile yarışamayacakları açıkça ortadaydı. Yunan isyanları aldıkları yardımın seviyesi konusunda sürekli olarak hayal kırıklığına uğradı. Buna ek olarak, kısa zaman içerisinde netleşti ki, Yunan köylülerinin büyük çoğunluğunun desteğini kazanmalarına olanak yoktu. Her ne kadar başlangıçta köydeki gençlerin ilgi odağı olsalar da, Markos'un daha sonra itiraf ettiği gibi, 1947 yılı ortalarında silahaltına alınanların yüzde 90'ı zorla bu saflara katılmışlardı.[13] Bundan başka, eylemlerinin çoğu derin dargınlıklara neden olmuştu. Örneğin, bir bölgeyi tahliye ettiklerinde, yerli halkın çocuklarını da beraberlerinde götürdüler. 28 bin civarında çocuğun evlerinden uzaklaştırıldığı ve büyük bir kısmının sınır ötesine gönderildiği bilinmektedir. Bunlardan sadece 10 bin kadarı evlerine geri dönebildi.[14]

İsyancı birlikleri liderlik ile ilgili çekişmeler ve strateji ile ilgili kararlardaki uyuşmazlıklar nedeniyle zayıflamıştı. Zachariadis dağ savaşlarında kişisel olarak hiçbir tecrübeye sahip değildi. Marksist ideoloji tarafından etkilenmiş biri olarak, galibiyetin tamamıyla endüstriyel şehirlerde kazanabileceğine inanmaktaydı. Bu tutumu nedeniyle, etkisi köylerde daha çok hissedilmekte olan Markos ile uyumsuzluk içerisindeydi. Gerilla savaşlarında tecrübeli biri olarak, askeri kumandan bu metotlarını sürdürmek istiyordu. Ancak konvansiyonel savaş prensiplerini benimseyen kimseler tarafından alaşağı edildi. 1947 yılı Aralık ayında, Yugoslav tecrübesinden tekrar etkilenmiş olarak isyancılar AVNOJ benzeri bir Yunanistan İl Demokratik Hükümeti kurdular. Markos başbakan ve savaş bakanı oldu. Ancak ilginçtir ki, Doğu Avrupa hükümetlerinden hiç biri bu rejimi tanımadı.

1948 yılı sonu itibarıyla 25 bin kişilik bir büyüklüğü olan Demokrat Ordu savaş sırasında, sınır ötesinden gelen destekler ile beslendi. Bu yardımlar dağlık bölgelere katır katarlarıyla taşındı. Dışarıdan gelen yardımlara olan bu bağımlılık nedeniyle, 1948 yılı baharında Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasında bir tartışma baş gösterdi; bu tartışma isyancılar için bir felakete dönüştü. Tartışma sadece Belgrad ve Moskova'yla sınırlı kalmadı; aynı zamanda, Yugoslavya'nın komşuları Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya ile ilişkilerinde tam bir kırılmaya neden oldu. Bu krize rağmen, 1948 yılı boyunca Yugoslav yardımı devam etti, ancak sonuçta KKE güçleri gittikçe zor durumda kaldı. Yıl sonu itibarıyla Markos savaşı kaybettiklerine ikna oldu. 1948 yılı Kasım ayındaki bir raporda, başarısızlıklarının temel nedenlerini yeni kaynaklar bulmakta yaşadıkları zorluk, şehirlerde kendilerini destekleyenlerin sayılarının azlığı ve dış yardımların yetersiz oluşu olarak yorumladı. 1949 yılı Şubat ayında, Demokrat Ordu'nun başından alındı ve Yugoslavya'ya gitti.

İsyan davası KKE'nin Makedonya devletinin oluşumunu onaylaması ile daha da zarar gördü. 1949 yılı Mart ayında, KKE'nin Romanya'da faaliyet gösteren radyo istasyonu bu fikri açıkladı. Sosyalist Kamp'ta patlak veren tartışmada, Zachariadis Sovyet konumunu destekledi ve Makedonya meselesi ile ilgili olarak Bulgaristan'ın tutumunu kabul etti. Şimdi KKE'nin galibiyetinin Yunan toprak kaybına neden olabileceği ortaya çıkmıştı. Komünistlerin komşu hükümetler ile olan bağlantıları -ki bu ülkelerin hepsi Yunanistan topraklarında hak iddia etmekteydi- her an zedelenebilir bir noktada oldu. Ayrıca NOF'ta toplanmış olan Slavca konuşan Makedonyalılar KKE birliklerinin çoğunu oluşturmaktaydı. Bir tahmine göre, bu birlikler 1948 yılı başlarında 11 bin, ihtilal sonuçlandığında ise 14 bin civarındaydı.[15]

İsyan nihayet 1949 yılında son buldu. Ocak ayında General Papagos ordunun yönetimini ele geçirdi; Atina'da durağan, ılımlı merkez rejim iş başındaydı. Amerikan yardımlarının tamamı dengelendi. Baharda ordu isyan merkezlerini temizleme operasyonuna başladı. Mora yarımadasından başlayarak kuzeye doğru ilerledi. 1949 yılı Temmuz ayında, Tito Yunan sınırını kapadı ve isyanın beslendiği kaynaklar kesintiye uğradı. Çarpışmalar Eylül ayında son buldu; yenilen güçlerin büyük bir kısmı ülkeden kaçtı. Ekim ayında KKE liderliği sonucu kabul etti ve sonuçlardan Tito'yu sorumlu tutu.

İç savaş Yunan ulusu için tam anlamıyla bir felaketti. Hükümet tarafından 70 bin, isyancılar tarafından ise 38 bin kişinin öldüğü ileri sürülmektedir. Ülkeye verilen fiziksel zararın ise büyüklüğü o kadar çoktu ki, ülke önceki Avrupa savaşında bile bu kadar zarar görmemişti. Bundan başka, hükümet köylerde tehdit potansiyeli olan bölgeleri temizleme girişimi başlattığından, çok cid-

di bir göçmen sorunu yaşandı. 1947 yılı sonu itibarıyla 400 bin kişi, 1949 yılında ise 700 bin kişi göç etmek zorunda kaldı. Bu kimselere savaş sırasında bakılmak zorunda kalındı; savaş sonrasında da tekrar yerlerine yerleştirilmeleri meselesi ortaya çıktı. Bundan daha da kötüsü, bütün bu çatışmaların sonunda nefret ve kinin miras olarak kalmasıydı. Bütün iç savaşlarda olduğu gibi, çekişmeler büyük bir şiddet ve zalimlik içerisinde geçti. Modern bir Yunan yazar bir romanında bu dramatik atmosfer ile ilgili betimlemelerde bulunmuştur. Yazarın ifadesine göre;

> Köylerin birindeki yerleşimciler kardeş kardeşi katletmeye başladığında hiç şaşırmadılar. Korkuya kapılmadılar; yaşam şekillerini değiştirme gereği bile duymadılar. Ancak ne var ki içlerine yavaş yavaş dolmakta olan şey şimdi dışarı taşmış, iyice kabalaşmış ve açığa çıkmıştı. İçlerinde insan öldürmek için vahşi bir tutku kabardı. Her birinin hiçbir neden olmadan yıllardır nefret ettikleri bir komşusu ya da arkadaşı mutlaka vardı. İşte daha o zamanlar biriken nefret sonunda şimdi açığa çıktı. Kendilerine ansızın silahlar ve el bombaları verildi; asil bayrakları tepelerinde dalgalandı. Rahipler, ordu, basın; herkes onları komşularını, arkadaşlarını ve kardeşlerini öldürmek için cesaretlendirdi. Ancak bu şekilde ülkelerini kurtarabilecekleri anlatıldı onlara. Cinayet, insanoğlunun en eski ihtiyacı, burada oldukça gizemli bir anlam kazandı. Ve av başladı. Kardeş kardeşi avladı.[16]

YUGOSLAVYA'DAKİ GELİŞMELER

Yugoslav Hedefleri

II. Dünya Savaşı'nın sonunda, Yugoslavya hiç tartışmasız en güçlü Balkan devleti idi. Daha doğrusu Sovyetler Birliği dışında Doğu Avrupa'daki lider devlet idi. Tamamıyla ulusal kumanda altında olan 800 bin kişilik tecrübeli savaşçılardan oluşan bir ordusu vardı. Moskova ile yakın ilişkiler içerisinde olan devrimci bir rejim iş başında idi. Konumlarından emin bir şekilde, partizan liderler gelecek için son derece geniş çaplı ve azimli plan ve programların peşindeydiler. Ülkeleri içerisinde etkin bir şekilde sürdürmekte oldukları ekonomik, sosyal ve siyasi değişikliklerin yanı sıra, karasal amaçlara ve dış politika ile ilgili hedeflere de sahiptiler. Daha önce de gördüğümüz gibi, zaten Tiran'da üstün bir konum elde etmeyi başarmışlardı. Buna ek olarak, Vardar Makedonyası'nı da tamamen kontrol altında tutmalarına rağmen, Pirin ve Ege bölümlerini Üsküp hükümetine eklemlemek gibi bir hedefleri vardı. Bu eylem ancak Bulgaristan hükümeti ve KKE ile girişilebilecek bir takım görüşmeler ve Bulgaristan'ın yedinci Yugoslav cumhuriyeti olmasını sağlayacak antlaşmanın bir parçası ol-

ması yoluyla başarılabilirdi. Kuzeyde Yugoslavya; İtalya ve Avusturya ile hala devam etmekte olan barış görüşmeleri ile toprak elde etmeyi umuyordu. Buradaki büyük ödül Trieste şehrinin de olduğu İstriya yarımadasıydı. Bu Yugoslavya için temel hedeflerden biri idi. Buna ek olarak, Avusturya'nın Karintiya eyaletinin güney parçası olan ve kısmen Slovak bir nüfusa sahip olan bölge de topraklarına katılabilirdi.

Bununla birlikte özellikle İstriya ve Karintiya bölgeleri için bu tutkulu programın hayata geçirilmesi noktasında büyük zorluklar mevcuttu. En temel zorluk ise, Yugoslavya'nın bütün bu eylemlere girişirken büyük bir güç desteğinden yoksun olmasıydı. Sovyetler Birliği sonunda, özellikle Balkan federasyonu ile ilgili teşebbüsleri engelleme konusunda tamamen etkili olmuştu. Yugoslavya'nın İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ni kendisinden soğutan bazı girişimleri nedeniyle Batı desteği en alt seviyeye inmişti. Savaş sırasında, daha önce de gördüğümüz gibi, yabancı bir güç ile en temel partizan bağları, askeri görevler üzerinden İngiltere ile idi. Churchill savaş sonrası bölgede en azından yüzde 50'lik bir etki alanı oluşturma beklentisi içerisindeydi. Bunun yerine, savaşın kazanılmasının ardından partizanlar, hiç vakit kaybetmeden Sovyet temsilcilikler ile yakın ilişkiler geliştirerek sosyalist kamplara olan bağlılıklarını ifade ettiler. Ayrıca Batılıların yapacağı herhangi bir müdahalenin geri çevrileceği konusunda da uyarılarda bulundular. Tito-Subasiç antlaşması ihlal edildi ve Yalta Bildirgeleri tarafından şart koşulan özgür seçimler de hiçbir zaman yapılmadı. Daha da kötüsü, Amerika Birleşik Devletleri ile kısa zaman içerisinde çok aleni bir uyuşmazlık ortamı oluştu. 1946 yılı Ağustos ayında, hava sahasının ihlali ile ilgili defalarca yapılmış olan protestoların ardından Yugoslav savaş uçakları bir Amerikan nakil uçağını inmeye mecbur etti; bir diğerine ise ateş açtı ve beş kişi hayatını kaybetti. Her ne kadar hükümet bu olayın hemen ardından tazminat ödediyse de, bu durum Washington ile girişilecek çok kötü ilişkiler döneminin başlangıcını oluşturdu. Yugoslavya elbette oldukça tartışmalı olan karasal hedefleri ile ilgili hususlarda Amerika Birleşik Devletleri ya da İngiltere'den bir yardım beklentisi içerisinde değildi.

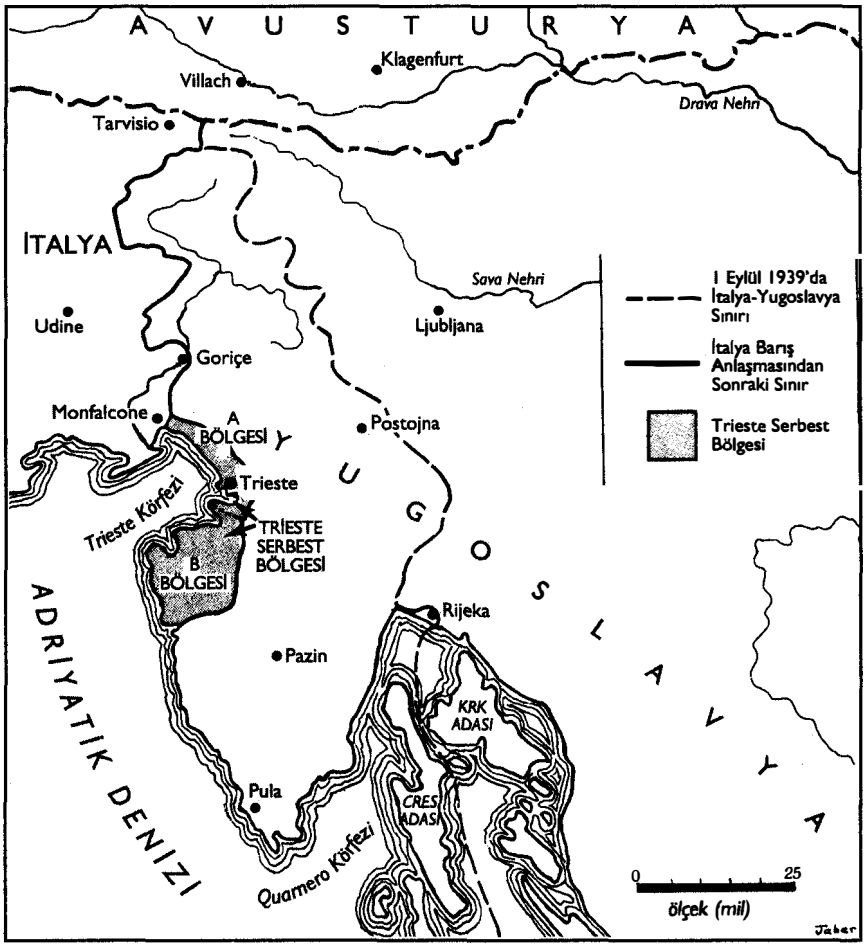
Balkan işbirliğinin çeşitli açıları konusundaki olumsuz tutumlarına ek olarak Sovyetler Birliği'nin Karintiya ve Trieste sorunları ile ilgili de şüpheleri vardı. Karintiya meselesi ile ilgili olarak, Batılı hükümetler bu bölgenin tutulmasının Avusturya devletinin varlığı için çok önemli olduğunu düşünmekteydiler. Öyle ki bu bölge, bağımsız bir ulus oluşumu için hayati öneme sahipti. Sovyetler Birliği kendi açısından bir yerleşimi çabuklaştırmak niyetinde değildi. Antlaşma yapılmadığı müddetçe, birliklerini Avusturya'da bulundurabilir ve Romanya ve Macaristan üzerinden iletişim hatlarını sürdürebilir; böylece bu devletleri de askeri işgal altında tutabilirdi. Trieste meselesinde, Sovyet hü-

kümeti sonunda Batı ile bir uyuşmazlık sürecine girmek istemediğini ortaya koydu. Ayrıca Belgrad'ı memnun etmek adına başka topraklardaki çıkarlarını tehlikeye atmaya da niyetli değildi. Şehrin kaderi İtalya siyasetinde önemli bir rol oynamaktaydı ve İtalyan komünistlerinin durumu da göz önünde bulundurulmak zorundaydı.

Bu barış görüşmelerinde Yugoslavya önce, önceleri İtalyan eyaleti olan Venezia Giulia'nın tamamında hak iddia etti. 1945 yılı Mayıs ayında partizan güçleri bölgenin büyük bir kısmını işgal altında tutmaktaydı. Güçlü bir Amerikan ve İngiliz baskısının ardından Batı İstriya'dan çekilmeye zorlandılar. Bu durumda Pula, Trieste ve Goriçe gibi çok önemli şehirleri de Batılı müttefiklere terk etmek zorunda kaldılar. İtalya için oluşturulan barış görüşmelerinde Sovyetler Birliği önce Yugoslav isteklerini destekledi. Bu isteklere Trieste de dahildi. Bunun aksine İngiliz ve Amerikan hükümetleri ise, İtalya'nın Trieste ve Batı İstriya'yı almasından yanaydı. 1946 yılı Temmuz ayında Sovyetler Birliği, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri Fransızların önerdiği bir uzlaşma teklifinde antlaşmaya vardılar. Buna göre Yugoslavya İstriya'nın büyük bölümüne sahip olurken, aynı zamanda "Bağımsız Trieste Eyaleti"nin kurulmasını da sağlayacaktı. Bu eyalet şehrin kendisini ve onu çevreleyen civar toprakları da içine almaktaydı. Teoride eyalet en sonunda uluslararası bir hükümete sahip olacaktı. Bölge iki kuşağa bölündü (bkz. Harita 14). Trieste'yi içine alan, A Bölgesi olarak tanımlanan kuzey bölgesi Amerikan ve İngiliz idaresine bırakıldı. Güneyde kalan B Bölgesi ise, Yugoslavya'nın kontrolüne verildi. Şubat 1947'de İtalya ile imzalanan barış antlaşmasında, Yugoslavya 2995 milkare toprak ile yaklaşık 600 bin kişilik bir alanı idaresi altına almış oldu. Bu geniş kazanımlara rağmen, Yugoslav hükümeti Trieste sorunu ile ilgili varılan karardan pek tatmin olmadı; Sovyetler Birliği'ni de kendilerini desteklemekte yetersiz buldu.

Her ne kadar Yugoslavya'nın kuzey sınırları büyük güçler tarafından belirlense de, diğer sınırlardaki toprak sorunları Balkan devletleri ile onların ulusal komünist partileri arasında çözümlendi. Burada Yugoslav hükümeti askeri üstünlüğü ile birlikte avantajlı konumda idi. Kosova bölgesi yeniden işgal edildi. Alman nüfusuna karşı misilleme önlemleri alındı ve acımasız çatışmalar patlak verdi. Bölge sonuçta Sırbistan'a katıldı. Ancak burası özerk bir bölgeydi ve resmi dili de Arnavutçaydı. Bununla birlikte, uygulamada bölgede Sırp üstünlüğü kuruldu. Arnavutluk'ta Yugoslav temsilciler, İtalya'nın önceki rolünü üstlendiler. Güçlü bir siyasi etki oluşturuldu; uzmanlar ve danışmanlar ülkeye gönderildi. Yerel ekonomik kaynakları sömürmek için çeşitli planlar yapıldı.

Makedonya gerçekten zor bir sorun ile yüz yüze idi. Savaş sırasında daha önce de gördüğümüz gibi, Yugoslav Komünist Partisi, 6. Yugoslav cumhuriyeti olan Vardar Bölgesi'nde üstün bir konum kurmayı başarmıştı. En büyük so-

14. Trieste Anlaşmazlığı

runlar Pirin ve Ege Makedonyası ile ilgiliydi. Bütün bir Makedonya uyuşmazlığı Balkan devletleri arasında önemli bir gerilim noktası olduğundan dolayı, çalışmanın diğer bölümlerinde de bahsedilmiş olan meselenin arka planı burada detaylı bir şekilde yeniden ele alınacaktır.

*Makedonya uyuşmazlığı: "Altın elma"**

Daha önce de gördüğümüz gibi, Makedonya topraklarının kaderi, 1878 yılından beri Balkan devletleri için tatsızlık ve uyuşmazlıkların temel nedeni olagelmişti. Romanya hükümeti bile Ulah halkına dayanarak hak iddialarında bu-

* Mitolojide kavga tanrıçası tarafından tanrılara atılan ve Paris tarafından Afrodit'e hediye edilen elma (ç.n.).

lunmuştu. 1878 yılındaki Ayastefanos Antlaşması'nda Bulgaristan'a Trakya da dahil olmak üzere bu toprakların büyük bir bölümü verilmişti. O zamanlar Trakya, bölgenin ulusal karakteri olarak nitelendirilebilecek özelliğe sahipti. Berlin Antlaşması'nda Bulgaristan'ın bölünmesinden sonra Bulgarlar Makedonların gerçekte Bulgar oldukları düşüncesinde ısrarcı oldular. Sırp, Yunan ve Bulgar çıkarları kültürel topluluklar ve terörist birlikler oluşturdu. Grupların bir kısmı bağımsız Makedonya yanlısıydı ve nüfusun ayrı bir ırk karakteri taşıdığını ispatlama çabası içerisindeydiler. Burada ifade edilmelidir ki, Bulgaristan hükümeti, bu daha sonraki görüşe çok da uzak değildi. Bütün bölgenin doğrudan kendi kontrolleri altına alınmasının imkansız olduğu durumda Bulgar liderler genellikle bağımsız bir Makedonya devletinin oluşumunu desteklemekteydiler, ayrıca bu devletin Sofya ile sıkı ilişkiler içerisinde olacağı hususunda ikna olmuşlardı; öyle ki, bu yakın ilişkiler zamanla Bulgaristan ile Makedonya'nın birleşmesine neden olacaktı. Bununla birlikte, bu alternatiflerin yerine Bulgaristan, 1912 ve 1913 Balkan Savaşları'ndan sonra Makedonya'nın parçalanmasını ve büyük bir kısmının Sırbistan'a verilmesini kabullenmek durumunda kaldı. Toplam bölgenin sadece yüzde 10'unu oluşturan Pirin eyaleti ise, büyük Bulgar amaçları için çok zayıf bir teselli idi.

Savaş yılları döneminde Makedonya uyuşmazlık ve şiddetin merkezi olarak kaldı. Belgrad bu toprakları "Güney Sırbistan" olarak ilan etme ve orada yaşayan insanlara da "Sırp" muamelesi yapma girişiminde bulundu. Her ne kadar buradaki ulusal çatışmalar Sırplar ile Hırvatlar arasındaki kadar büyük olmadıysa da, bu durum daha sonraları Yugoslav devletini zayıflatan bir unsur oldu. Şimdi Bulgar-yanlısı olan Makedonyalı VMRO, Hırvat Ustaşa ile işbirliği içerisine girdi ve her ikisi de hem İtalyan hem de Macaristan yardımı aldı. Aynı dönemde, Yunan Makedonya'sında önemli bir değişiklik meydana geldi. Anadolu'dan gelen Yunan göçmenlerin yerleşimi ve nüfus mübadelesi bu bölgenin ve Batı Trakya'nın nüfusunun hakim bir şekilde Yunan olmasına neden oldu.

Makedonya sorunu, diğer ulusal uyuşmazlıklar ile birlikte Yugoslav Komünist Partisi toplantılarında ve Komintern'de geniş çaplı bir şekilde masaya yatırıldı. Yugoslav partisi için bu sorundaki temel nokta; devletlerinin Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler olan üç "kabilenin" birliğini temsil mi edeceği yoksa Yugoslav milliyetçiliğine mi dayanacağı konusuydu. Başlangıçta Makedonyalılara farklı bir birim olarak davranılmadı. 1923 yılında bir parti konferansı federal konumu kabul etti ve hatta bileşendeki ulusların ayrı ayrı devletler kurması hususunda anlaştı. Her ne kadar Makedonyalılar ve Karadağlılar üç baskın halk ile aynı seviyede tutulmasalar da, onlar da Sırp "hakimiyetinin" kurbanları olarak görüldü.[17] Yugoslavya'nın bütün "uluslarının" kendi kendini yönetme hakkı olduğu kabul edildi.

Bu karar Komintern düşünceyi yansıtmaktaydı. 1920'li yıllarda bu birlik gerçekte Bulgar bakış açısını benimsemişti. Buna göre, Vardar, Pirin ve Ege bölgelerini de içine alan bağımsız bir Makedonya'nın kurulması ve onun Balkan Federasyonu'na üyeliği mümkündü. Komintern duruş VMRO'ya başvurdu ve Yugoslavya'nın federal bir yönetim ile yeniden biçimlenmesini savunan Hırvat İşçi Partisi'nin desteğini kazandı. Stalin'in Komintern tartışmalarında ana rolü üstlendiğini ifade etmek gerekmektedir. O da Yugoslav ulusunun her birinin birlikten ayrılıp kendi hükümetlerini oluşturmaları fikrini benimsemekteydi.

Bu konular Yugoslav Parti halkalarında da hararetle tartışılmaya devam etti. Yunan parti organizasyonunda olduğu gibi, üyeler için devlet topraklarının kaybı konusunda hevesli olmalarını beklemek tabii ki zordu. Bununla birlikte, 1926 yılı Mayıs ayında Yugoslav partinin üçüncü kongresi gerçekleştirildiğinde Komintern duruş kabul edildi. Yugoslavya, Makedonya'nın bağımsız bir birim olarak içerisinde yer aldığı çok uluslu bir devlet olarak kabul gördü. Ülkenin ulusal kimliklere dayalı olarak işçi-köylü federasyonu şeklinde yeniden örgütlenmesi de desteklenmekteydi. Bu politika 1928 yılında Dresden'de gerçekleştirilen dördüncü kongrede yeniden dile getirildi. Böylece Yugoslavya'nın ayrı otoritelere bölünmesi; bu durumun Yugoslavya'nın genel çıkarları üzerinde ve Balkanlar'daki güç dengelerinde son derece olumsuz etki yaratacağı gerçeğine rağmen kabul gördü.

Bu tutumda ulusal mesele ve böylece Makedonya meselesi ile ilgili bir değişiklik 1935 yılında geldi. Bu dönemde Kominternler sağ-kanatın ve faşist etkilerin ilerlemesini engellemek için, üyeleri ve onların diğer partiler ile işbirliğinde giriştikleri halk cephesi taktiklerinde bir değişikliğe gittiler. O andan itibaren Yugoslav parti devlete karşı daha lehte bir tutum takındı. Bu tutum doğal ve yapay olmayan bir birlik olarak tanımlandı. Burada amaç, eşit ulusların federasyonu şeklinde yeniden örgütlenmek olarak açıklandı. Bosna, Hersek ve Makedonya'daki komünist organizasyonların güçlendirilmesi için daha fazla çaba harcandı. Bu organizasyonlara geçmişte pek önem verilmemişti. 1940 yılında Zagreb'de yapılan parti toplantısında katılımcılara Bosna, Hersek, Karadağ, Makedonya ve Arnavutluk bölgelerinde kendi geleceklerini belirleme haklarının verilmesi prensibi için başvurmaları istendi. Bu program böylece Yugoslav komünist politikasının temel programı olarak kaldı. Parti bundan sonra devletin parçalanmasına ya da topraklarından vazgeçmesine neden olacak adımların atılması konusunu dile getirmedi. Uluslara kendi geleceklerine karar verme hakları verilecekti; ancak bu sadece bir Yugoslav federasyonunda mümkün olabilirdi. Makedonya'nın içlerinden biri olduğu altı katılımcı cumhuriyet temelinde Yayçe'de geçici bir hükümet oluşturuldu. Daha sonra hem Pirin hem de Ege bölgelerini içine alacak şekilde bir alan genişlemesi yapılmak istendi.

Bu amaçlar Yugoslav liderlerini sadece komşu ülkelerin hükümetleri ile değil aynı zamanda komünist partilerle de bir tartışmanın eşiğine getirdi. Savaş zamanında ortaya çıkan problemlerden daha önce bahsedilmişti. Makedonya'da kimin hakimiyetinin olacağı sorunu da tabii ki bu tartışmanın sonucuna bağlıydı. Daha önce de gördüğümüz gibi, Kral Boris yönetimindeki Bulgar hükümeti bu bölgeyi ve Trakya'yı kendi topraklarına katma umudu içerisindeydi. 1944 yılındaki Bulgaristan darbesinden ve Sovyet ordusunun ülkeye girişinden sonra bile Bulgarlar Makedonya'da etkili olabilecekleri umutlarını devam ettiriyorlardı. Atavatanı Cephesi hükümeti savaşta yerini değiştirdi ve sonuç olarak Makedonya'nın işgalinde Bulgar askerleri teoride partizanlar ile aynı safta yer aldı. Bununla birlikte bu ordu kısa zaman içerisinde Avrupa'da savaşmaya çekildi. Ancak ister komünist olsun, ister kraliyetçi, hiçbir Bulgar hükümeti Makedonya meselesinden vazgeçemedi. Hala, Sofya tarafından da kabul edilebilir bir çözüm olarak, özerk bir devletin kurulabileceği umudu vardı. 1943 yılında Atavatanı Cephesi, Yayçe kararlarını protesto ederek bu konumu yeniden tekrarlayan bir bildiri yayımladı:

> Makedonya bir altın elmadır. Bu mesele için nehirlerden nice kanlar aktı... Bu topraklar Bulgar Rönesansı'nın beşiğidir... Yeni tarihi hatalardan kaçınmak ve Makedonya'ya kalıcı barış getirmek için Atavatanı Cephesi şu parolayı önermektedir. "Makedonya Makedonyalılarındır."... Kalıcı tek çözüm, Makedonya'nın özgür, bağımsız olmasıdır. Ancak bu şekilde o, bir altın elma olmaktan kurtulur ve bütün Balkan halkları için sağlam birleştirici bir bağ olabilir.[18]

Daha önce de gördüğümüz gibi, geçmiş yüzyılda farklı partilerden ve uluslardan olan Balkan liderleri, devletler arasındaki bitmek bilmeyen problemin çözümü olarak federasyon fikrini öne sürmüştü. Bu teklif, bölge ile ilgili daha önceki komünist programların en temel parçası olmuştu. Ancak burada da büyük engel, böyle bir federasyonun nasıl oluşturulacağıyla ilgili herhangi bir genel antlaşmaya varılamamasıydı. Her hükümet kendi çıkarlarını en iyi koruyan önerilerde bulundu. O dönemde Yugoslavya'nın planları devletin gücünü arttırmayı amaçlamaktaydı. En temel amaç, Pirin Makedonyası ile Üsküp'ün birliğini güvence altına almaktı. Daha sonra Bulgaristan'ın Yugoslavya ile federasyona katılabileceği ileri sürüldü. Ancak bunun temel şartı Bulgaristan'ın da diğer katılımcı cumhuriyetler ile aynı konuma sahip olması idi. Böylece Bulgaristan, Bosna ya da Karadağ ile ya da Sırbistan ve Hırvatistan ile eşit olabilirdi.

Bulgaristan ve Yugoslavya arasında Makedonya ve muhtemel federasyon üzerine yapılan görüşmeler 1944 yılı Kasım ayında başladı. Bulgarların konu-

mu göreceli olarak daha zayıftı. Yugoslavların Bulgaristan'ın yedinci cumhuriyet olarak katılması teklifi tabii ki reddedildi. Yugoslav hükümeti de benzer bir şekilde Bulgaristan'ın her iki devletin eşit bir düzlemde birleşmeleri önerisini kabul etmedi. Eş zamanlı olarak Bulgaristan'a Pirin Makedonyası'm bırakması için baskı uygulandı. 1946 yılı Ağustos ayında Bulgar partisi Yugoslav tekliflerini kabul etmek için çok öteye gitti ve sonunda Vardar ile Pirin bölgeleri arasında yakın kültürel ilişkiler kurulması konusunda antlaşmaya varıldı. Bununla birlikte birleşme ancak bir ittifak antlaşmasının sonuçlanması ve gümrükler ile sınır engellerinin kaldırılması gibi Bulgaristan ve Yugoslavya'yı bağlayan diğer siyasi bağlardan sonra düşünülmeliydi. Ancak Makedonya'nın özerkliği kavramına verilen bu ve diğer desteklere rağmen, Bulgar otoriteleri Pirin bölgesine ayrı bir statü verilmesi yönünde ileri gidemediler.

1947 yılı Ağustos ayında Tito ile Dimitrov Bled'de buluştukları zaman işbirliği politikasının zirvesine ulaşılmış oldu. Orada sonunda gerçekleşecek olan federasyona aşamalı bir yaklaşımın temelleri atıldı. Makedonya sorunu ile ilgili olarak Yugoslavya'nın Pirin bölgesinde aktif bir kültürel propaganda programına girişmesi konusunda antlaşmaya varıldı. Bu uzlaşma sonucunda, Yugoslav hükümeti çok geniş çaplı bir kampanya hareketine girişti. Bölgeye;

> "Makedonya edebiyat dilinin ve tarihinin doğru öğrenilmesi için" doksan üç öğretmen gönderildi. Bununla birlikte öğretmenler kendilerini bu görev ile sınırlı tutmadı. Okuma yazma bilmeyenler ve yetişkinler için Makedon dili ve tarihi ile ilgili özel kurslar düzenlediler. Makedonya Halk Cumhuriyeti'nde yaşamak ile ilgili seminerler verdiler. Makedonya tiyatrolarının sergilenmesi için Yukarı Cuma'da Makedonya Ulusal Tiyatrosu'nu kurdular. "Makedonya Kitabı" adını verdikleri ve birkaç ay içinde 80 bin kadar kopyası, broşürü ve dergisi olan bir yayın işine giriştiler... Makedonya Halk Cumhuriyeti, Pirin Makedonyası bölgesinden 149 öğrenciye burs verdi; ayrıca Pirin Makedonyası bölgesinden 135 öğretmenin katılacağı öğretmen kursları açtı.[19]

Bled Antlaşmasına ve Belgrad ile görünüşteki çok yakın dostane ilişkilere rağmen Bulgar hükümeti bu faaliyetlerden son derece rahatsızlık duymaktaydı. Savaş zamanı şartları tamamıyla tersine dönmüştü. 1941 yılında Vardar Makedonyası'nda çok geniş çaplı bir Bulgar propaganda kampanyası yürütülürken, şimdi Pirin Makedonyası'nda Üsküp yanlısı hareketler sergilenmekteydi.

1947 yılı Kasım ayında Tito, Arkadaşlık Antlaşması'nın imzalandığı Sofya'da Dimitrov'u ziyaret etti. Bu dönemde, hatırlanacaktır ki, her iki devlet de Yunan iç savaşma müdahil olmuş, isyancılar ile ve özellikle NOF ile yakın ilişkiler içerisine girmişlerdi. Hem Bulgaristan hem de Yugoslavya Ege Makedonyası'nm

sonuçta devredilerek diğer iki bölge ile birleşmesi taraftarıydı. 1945 yılı Ekim ayında Tito Makedonya birliği üzerinde güçlü bir şekilde durdu. Markos'un güçlerine ve isyancılara yardım edebilmek için açık sınırın devam etmesine destek verdi. Yunan Makedonyası'nın kaderi, diğer iki bölge gibi Yunan iç savaşının sonu ve Belgrad ile Moskova arasında oluşan çatlak ile belirlenmiş oldu.

Yugoslav-Sovyet Çatışması

II. Dünya Savaşı'nın bitişinden sonraki ilk yıllarda, Yugoslavya'nın sadece en güçlü Balkan devleti olacağı değil, aynı zamanda Avrupa işlerinde de önemli bir konuma sahip olacağı belliydi. Tito Komünist Kamp'ta çok etkin bir rol oynamak niyetindeydi. Arnavutluk, Polonya ve Çekoslovakya ile 1946; Bulgaristan ile 1946 ve 1947; Romanya ile de 1947 yıllarında barış antlaşmaları yaptı. Yugoslavya'nın uluslararası komünist halkadaki etkinliği de hayli güçlüydü. Sovyet ve Yugoslav partiler, özellikle en azından 1943 yılında Stalin tarafından yasaklanmış olan Komintern'lerin yerini alabilecek uluslararası bir organizasyon kurulmasını desteklemekteydiler. 1947 yılı Eylül'ünde Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Fransa ve İtalya parti temsilcileri Polonya'da buluştu ve Komünist Partilerin Bilgi Bürosu'nu, yani "Kominform"u kurdu. Başlıktan da anlaşılabileceği gibi, organizasyonun temel amacı bilgi alışverişini sağlamaktı. Merkez büro Belgrad'da olacaktı. *For a Lasting Peace, for a People's Democracy* isminde bir gazete çıkarılmaya başlandı.

Savaş sırasında partizan liderler göreceli olarak bağımsız rol üstlenmelerine rağmen, her biri gelecekte Sovyetler Birliği ile yakın işbirliğine girme beklentisi içerisindeydi. Hükümet bu sefer diktatörlük güçlerini üstlenen Tito'nun yanısıra dört kişi tarafından yönetilmekteydi. Rankoviç güvenlikte, Edward Kardelj dış politikada, Milovan Djilas propagandada ve Boris Kidriç de ekonomik planlamalarda görev almıştı. Her biri kendisini sıkı bir şekilde Sovyetler Birliği'ne adamıştı. Djilas vefalı parti üyeleri arasında sıkça kullanılan bir tutumu ifade ederken daha sonra şöyle yazdı: "Diğer komünistler gibi ben de aşılanmış, Sovyetler Birliği ile devrimci ve Marksist olmayan başka insanlar arasında, Yugoslav Partisi'nde olduğu gibi, muhalefet olmayacağına ikna olmuştum." Djilas, daha ileride Yugoslav komünistlerin Sovyet koşullarını idealleştirdiğini yazdı. Onlar için,

> Moskova sadece siyasi ve ruhani bir merkez değil, fakat aynı zamanda "sınıfsız toplum" gibi soyut bir fikrin de gerçekleştiği yerdi. Bu fikir onların verdiği bütün kurbanları ve yaşadıkları bütün zorlukları bir anda gözlerinde dünyanın en tatlı şeyi yapmakla kalmıyor; aynı zamanda kendi gözlerinde varlıklarını meşru hale de getiriyordu.

Stalin de insanüstü bir mevkiye oturtuldu:

> Savaşın zindan ve yıkımı içerisinde, ondan daha az şiddetli olmayan manevi kriz ve komünizmin iç ve dış düşmanları ile çarpışmaları oldu. Stalin bu savaşta bir liderden çok daha fazlasıydı. O bir fikrin bir insan bedeninde canlanmış haliydi. Öyle ki komünist zihinlerin içine düşmüş bu fikir tertemiz ve bu suretle yanılmaz ve günahsız bir şeye dönüşmüştü. Stalin bugünün galip savaşı, yarının insanlığının kardeşliği idi.[20]

Savaştan önce Moskova'da uzun bir zaman geçirmesine rağmen, Tito ikincil bir konumda kaldı ve Sovyetler'in en popüler parti memurlarının güvencesinden pek istifade edemedi. Bununla birlikte 1944 yılı Eylül ayında, Stalin'e yapmış olduğu gizli bir ziyarette Sovyet ordusunun Yugoslavya üzerinden geçişi ile ilgili görüşmelerde bulundu. Yugoslavya'nın başlangıçta komünist güç ile işbirliği için göstermiş olduğu ilgiye rağmen, aynı anda problemler ortaya çıktı. Ordunun "özgürleşmiş" ülkelerden geçişinde, Sovyet birlikleri şiddet içeren ve disiplinsiz davranışları sebebiyle bölgede rahatsızlıklara neden oldu; dost ve düşman benzer şekilde acı çekti. Her ne kadar bu ordu Yugoslavya'nın kuzeydoğu köşesinden geçse de, Djilas ordunun işlediği suçlar arasında "121 tecavüz olayının gerçekleştiğini ve bunlardan 111'nin ölümle sonuçlandığını; ayrıca saldırıyla birlikte 1204 yağmalama olayının gerçekleştiğini" ifade etmektedir. Daha zayıf konumda olan diğer rejimlerin aksine Yugoslav görevlileri son derece güçlü protestolarda bulundu; ancak bunlar kişisel ve gayriresmi düzlemde kaldı. Suçlamalar Stalin tarafından büyük bir alınganlık ile karşılandı. Stalin bir Yugoslav delegesine; bir Rus askerinin yıllarca yaptığı savaştan sonra "bir kadın ile gönül eğlendirmesi" ve "biraz ganimet" almasının nasıl olup da şikayete neden olduğunu bir türlü anlamadığını söyledi."[21]

Diğer bir ihtilaf da partizanların savaş sırasında büyük başarı olarak düşündükleri şeyleri Sovyetler'in yeterince takdir etmeyişleri ile ilgili olarak ortaya çıktı. Son derece kendine güvenen ve hatta kendini beğenmiş Yugoslav liderliği müttefiklerin zafer kazanmalarında çok önemli bir katkıları olduğunu düşünmekteydi. Sovyet görevlileri partizan mücadelesinin özel zorluklarını sadece görmezlikten gelmedi; aynı zamanda Stalin, Bulgar askerlerinin göstermiş olduğu üstün performanstan söz edip "ve senin Yugoslav askerlerin hala partizanlar; ciddi cephe-hattı savaşları için uygun değiller" diyerek alay etmekten de fazlasını yaptı.[22]

Daha da ciddi olanı ise, Yugoslav liderlerin Sovyet hükümetinin uluslararası arenada kendi isteklerine sahip çıkma niyetinde olmadıkları ile ilgili kanaatlerinin gittikçe artmasıydı. Özellikle üç büyük müttefikin Balkanlar'ın etki alanlarına bölünmesi ile ilgili hazırlanmış uzlaşma raporları ve Trieste ve Ka-

rintiya meselelerinde Sovyet desteğinin azalması nedeniyle rahatsızlık duymaktaydılar. Ülkenin bir kez daha büyük güç entrikalarının kurbanı olacağı ile ilgili endişeli bir duygudan kurtulamıyorlardı. Ayrıca ekonomik meseleler ile ilgili de çok fazla kızgınlık vardı. Yugoslavya'nın ekonomik gelişmesine yardımda bulunmak yerine, Sovyetler Birliği sanki potensiyel bir rakibin gelişmesine ket vurmaya çalışmaktaydı. Genç bir komünist bu dönemde bu durumu şöyle yorumluyordu:

> Bütün bir tarih boyunca Sırp ve Hırvatlar başkaları için çalıştı. Böyle davranmaya devam ettiğimiz müddetçe iyi olduğumuz söylendi. Kendi kömür ocaklarımızı ve madenlerimizi kazdık; ancak demirlerimizi eritmek ve onu çeliğe dönüştürerek ihtiyaç duyduğumuz makineleri yapmak için fabrikalar inşa etmedik... Hayır, zenginliğimizi, hammaddemizi her zaman olduğu gibi dışarı gönderdik; sömürüldük, her zamanki gibi sömürge olduk. Eski zamanlarda Türklere, Avusturyalılara, Macarlara karşı mücadele ettikten ve Nazi ve İtalyanlar ile savaştıktan sonra çamurlu yolumuzda kaldık; köylü çarıklarımızla bu yolda yürüdük ve Rus mühendisler motorlu arabaları ile geldiklerinde daha önce Sırpların, Türkler katırları ile geldiğinde yaptığı gibi biz yine kenara çekildik![23]

Yugoslav otoriteler de ülkelerinin, gizli ajanlar ve propaganda olmak üzere iki yolla Sovyetler tarafından kuşatılmasından benzer şekilde çok derinden rahatsızlık duydular. Sovyet temsilcilerin ordunun hayati merkezlerinde, gizli polis teşkilatında ve ekonomi yönetiminin en tepesinde arkadaş ve ajan görevlendirme arayışı içinde olduklarının farkındaydılar. Rusya hükümeti aynı zamanda Yugoslavlara, radyo programlarını Rus müzikleriyle, tiyatrolarını Rus oyunları ve filmleriyle, basını ise Sovyetler Birliği'nin muhteşem başarıları ile donatmaları konusunda baskı yapmaktaydı. Ancak bunun karşılığını Moskova'da görmek mümkün değildi: Yugoslav basınında 1850 adet Sovyet kitabı yayımlanmasına rağmen, Moskova'da basılan Yugoslav kitabı adedi sadece 2 idi.[24]

Sovyetler Birliği ile Yugoslav hükümeti arasındaki bu kırılmanın sebepleri ile ilgili karar verirken, en önemli ipucu Yugoslav kaynaklarından gelmektedir. Katılımcılardan bazıları daha sonra kendi tecrübeleri ile ilgili tuttukları notları yayımlamış; hükümet de her iki tarafın fikrini yansıtan temel belgelerden birçoğunu basmıştır. Bu kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla anlaşmazlığın en önemli sebebi, bağımsız Yugoslav tutumu ve gerek iç gerekse dış meselelerle ilgili her harekette Sovyetler'e danışma gereği duymaması idi. Tabii ki geçmişte Yugoslav liderler en önemli adımlarını Sovyetler'e danışmadan atmışlardı. Moskova'yı Yayçe kararlarından sonra bilgilendirmiş; savaştan sonra Sovyet, İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin istediği gibi doğru bir halk cephesi hükümeti düzenleyememişlerdi. Yunan iç savaşına müdahil oluşları ve Yugoslavya

ile Bulgaristan arasında federasyon ile ilgili görüşmelerin her biri Yugoslav girişimleri sonucunda gerçekleşti. Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerindeki egemenliği ya da Stalin'in deyişiyle bu ülkeyi "yutması", Stalin'in desteklememesine rağmen Belgrad'm hep kendi başına aldığı kararlar idi.

Savaş sonrasında düzenli olarak görülmeye başlanan bu ayrılık işaretlerine rağmen, Sovyet-Yugoslav ilişkilerindeki bir kriz 1948 yılı baharına kadar ortaya çıkmadı. Şubat'ta Stalin, hükümetlerinin uyguladıkları yanlış politikalarla ilgili uyarmak ve konuşmak için hem Yugoslavya hem de Bulgaristan'dan Moskova'ya delegeler çağırdı. Kardelj, Djilas ve önceki Hırvatistan Başbakanı Vlademir Bakariç Yugoslavya'nın temsilcileri idi. Bulgaristan'ın delegeleri ise daha da etkileyici idi. Başbakan Georgi Dimitrov, Başbakan Yardımcısı Traicho Kostov ve Halk Cumhuriyeti Başkanı Vasil Kolarov. Bu toplantılarda Stalin ziyaretçilerinin bağımsız eylemlerinden duymuş olduğu rahatsızlığı dile getirdi; özellikle Yugoslavya'nın Arnavutluk'a göndermiş olduğu iki tümen bu rahatsızlıkların başında gelmekteydi. Yugoslav yetkililerin bu durumun Yunan iç savaşı nedeniyle aniden ortaya çıkmasını bahane göstererek haklılaştırma çabalarına Sovyet diktatör bu müdahaleye ne kadar güçlü bir şekilde karşı olduğunu söyleyerek cevap verdi ve Yunan isyanının sona ermesi isteğini dile getirdi. Stalin, Yugoslav ve Bulgarların federasyon ile ilgili planlarına da karşıydı. Kardelj ülkesine dönmeden önce, gelecekte Yugoslavya'nın dış politikadaki karşılıklı çıkarları ilgilendiren meselelerde Sovyetler Birliği'ne danışacağı ile ilgili bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı.

Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler kriz aşamasına ulaşmıştı. Yugoslav hükümetinin karşılaştığı mesele; bağımsızlığını devam ettirme ya da Moskova'nın emri altında kalma meselesi idi. Bağımsız hareket edebilme özgürlükleri konusunda kararlı olan Yugoslav liderler Sovyetler ile bir uydu ilişkisi kurmayacaklarını ortaya koydular. Sovyet misillemesi gecikmeden geldi. 1948 yılı Şubat ayında Sovyet hükümeti yeni bir ticaret antlaşması için sürdürülen görüşmeleri durdurdu. Mart ayında ise, Sovyet askeri ve sivil danışmanlar ülkelerine geri çağrıldı. Meseledeki temel noktalar daha sonra Yugoslav hükümeti tarafından yayımlanmış olan yazışma alışverişinde yatmaktadır; bir tarafta Tito ve Kardelj tarafından imzalanan mektuplar, diğer tarafta ise, Stalin ve Molotov tarafından imzalananlar. Sovyetler'in suçlamaları; Yugoslav partinin açıklamalarını, devletin siyasi örgütlenmesini, Sovyet danışmanlara yapılan muameleyi, "aşırı ılımlılıktan acı çekmemiş olan ve o kadar da büyük olmayan başarılardan hala sarhoş olan" Yugoslav liderlerin "kibirli" tutumlarını da içine alacak şekilde çok geniş bir yelpazeye yayılmaktaydı. 4 Mayıs tarihli bir Sovyet mektubunun da son derece yaralayıcı bir paragrafında, partizanların özellikle savaştaki yiğitçe davranış iddiaları alaşağı edilmektedir:

> Söylemek zorundayız ki, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk komünist partilerinin yardımları Yugoslav Komünist Partisi'ninkilerden daha az değildir. Bununla birlikte, bu partilerin liderleri alçakgönüllü davranmakta ve Yugoslav liderlerin yaptıkları gibi kendi davranışları ile böbürlenmemektedir. Yugoslav liderler sınır bilmeyen özgüven dolu sesleriyle herkesin kulağının zarını patlattılar... Her ne kadar Fransız ve İtalyan komünist partileri, Yugoslav Komünist Partisi'nin başardıklarından çok daha az şey başardılarsa da, bu Yugoslav Komünist Partisi'nin herhangi bir özelliğinden kaynaklanmıyor. Bu ancak özellikle, Yugoslav partizan merkezleri Alman birlikleri tarafından yok edildikten sonra, Yugoslavya'daki halk kurtuluş örgütü ciddi bir kriz atlattığında, Sovyet ordusunun Yugoslav halkının imdadına yetişmesinden, Alman işgalciler ile çarpışarak Belgrad'ı özgürleştirmesinden ve bu şekilde Yugoslav Komünist Partisi'nin başarılı olmasını sağlayan şartları hazırlamasından kaynaklanıyor. Ne yazık ki, Sovyet ordusu Fransız ve İtalyan komünist partilerine böyle bir yardımda bulunamadı.[25]

Verdiği cevaplarda Tito, yöneltilen özel suçlamalara karşı partisini savundu ve Yugoslavların durduğu noktayı haklılaştırmaya çalıştı. Siyasetinin bir ifadesi olarak, 13 Nisan tarihli mektubu büyük önem taşımaktadır. Bu mektupta Tito şunları dile getirdi: "Her birimizin sosyalizm toprakları olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni ne kadar sevdiğinin bir önemi yoktur; hiçbir durumda kendi vatanımızı daha az sevmemiz mümkün değildir. Ayrıca kendi vatanımızda da sosyalizm gittikçe gelişmektedir." Aynı mektubun daha sonraki bir bölümünde, sosyalizme giden farklı yollar, ki bunlar Yugoslav konumunun temelini oluşturmaktadır, açıkça ifade edilmektedir:

> Biz Sovyet sistemini çalıştık ve örnek olarak aldık, ancak biz ülkemizde sosyalizmi biraz farklı şekilde geliştirdik. Ülkemizin içerisinde bulunduğu özel koşullar altındaki belirli dönemde, özgürlük savaşının yaratmış olduğu uluslararası koşulları göz önünde bulundurduğumuzda, sosyalizmin gerçekleşmesi için en iyi şekilleri uygulama teşebbüsündeyiz. Bunu yapmamızın sebebi, benimsediğimiz yolun Sovyetler Birliği'nin benimsediği yoldan daha iyi olduğunu ispatlamak değildir. Ancak biz yeni olan bazı şeyler icat ediyoruz; bu gündelik yaşantımızın bize dayattığı bir durumdur.[26]

Doğal olarak Sovyet bakış açısı komünist blok hükümetlerinin tam desteğini kazandı. Haziran ayında Yugoslavların katılmayı reddettiği bir Kominform toplantısı Bükreş'te yapıldı. 28 Haziran'da yine tarihi öneme sahip Kosova Savaşı'nın yıldönümünde, Kominform üyeleri Yugoslavya'yı dışarıda bırakarak daha önceki suçlamalarını adeta tekrar eden yeni açıklamalarda bulundular ve

Tito, Rankoviç, Kardelj ve Djilas'a da kişisel suçlamalar yönelttiler. Yugoslav parti açıkça kendisini kendi liderliğinden kurtarmaya davet edildi. "Bilgi Bürosu böyle yüz karası, tamamen Türk tarzı terörist bir rejimin Komünist Parti içerisinde müsamaha edilemeyeceğini dikkate almaktadır. Yugoslav Komünist Partisi'nin gelişmesi ve hayatını idame ettirmesi için göz önünde bulundurması gereken çıkarları bu rejime bir son vermeyi gerektirmektedir."[27]

Yugoslav liderlerine karşı yapılan bu açık kişisel saldırılar onlara çok az şans bırakmaktaydı: Ya direnmek zorundaydılar ya da görevden alınmayı, hapse atılmayı ve hatta ölümü göze almalıydılar. Doğal olarak Sovyetler Birliği'ne ve Kominform'a kafa tutmayı tercih ettiler. Ülke içerisinde acil önlemler alınmaya başlandı. İlk olarak, Sovyet yanlısı iki üst rütbeli kişi, Andrija Hebrang ve Sreten Zujoviç görevden alındı; partiden ihraç edilerek Mayıs ayında hapse atıldı. Ağustos ayında, önceki partizan personel başkanı General Arso Jovanoviç Romanya sınırını geçmek üzereyken öldürüldü. Hükümet içerisindeki şüpheli Kominform taraftarları görevden alındı ve hapsedildi. Temmuz ayında savaştan beri yapılan ilk parti kongresinde, Tito 2300 delege karşısında tam dokuz saat konuştu. Her ne kadar konumu ile ilgili savunma yaptıysa da, Stalin'i ya da Sovyetler Birliği'ni açıkça eleştirmedi. Bu siyasete bir sonraki yıl da devam edildi. Bu dönemde Sovyet hükümeti doğrudan değil ama Kominform aracılığı ile Yugoslavya'ya saldırdı.

Komünist devletler şimdi Sovyetler Birliği ile ilişkileri noktasında iki kampa bölünmüşlerdi. 5 Aralık 1948 tarihinde Kominform gazetesi şöyle bir ifadede bulundu: "Sovyetler Birliği'ne yönelik tutum şimdi proleteryan enternasyonalizm davasına bağlılık testidir."[28] Proleteryan enternasyonalizm kelimeleri, Sovyet direktiflerine sadakatin birer şifresi olarak kaldı. Yugoslavya'ya karşı yürütülen kampanya 1949 yılında daha da yoğunlaştı. Eylül ayında, bütün komünist devletlerin takip ettiği Sovyetler Birliği, Belgrad ile olan antlaşmalarını feshetti. 1949 yılı Kasım ayında Bükreş'te yapılan bir Kominform toplantısında benimsenen öneri Gheorghiu-Dej tarafından bir rapor ile şu ismi aldı: "Katillerin ve Casusların Gücü Elindeki Yugoslav Komünist Partisi". Doğu Avrupa boyunca Yugoslav temsilcilikler saldırıya ve hakaretlere uğradı. Kominform ülkelerinin radyo ve basını Yugoslav partisine, daha önce devletler arası ilişkilerde nadiren kullanılan bir üslup ile göndermelerde bulundu. Ancak o zamandan itibaren bu söylem komünist sözlü saldırı tarzı olarak kaldı. Bu saldırgan ifadeler şunları içermektedir:

> "Cani Tito hizbi", "arkadaşlarına ihanet eden Tito ve onun suç ortakları", "adi vatan haini ve kiralık emperyalistler", "bir grup müflis dolandırıcı",

"proleteryan enternasyonalizme hainlik edenler", "savaş ve ölüm kampının uğursuz teşrifatçıları, dönek savaş tellalları ve Hitler'in mirasının varisleri", "casus, kışkırtıcı ve katiller çetesi", "Amerikan tasması ile bağlanmış köpekler, kemirilmiş emperyalist kemikler, Amerikan kapitalizmi için havlayanlar", "Pan-Sırpların ve bütün Yugoslav burjuvazisinin yeni çarı."[29]

Sovyetler Birliği ve komünist devletler ile olan bu ayrılık Yugoslavya'yı yalnızlığa iterken, birçok askeri ve ekonomik tehlike ile yüzleşmesine de neden oldu. Komşu ülkelerden gelen açık ve kin dolu birçok saldırı, meydana gelen birçok sınır vukuatı ile birlikte Kominform ülkelerden gelebilecek herhangi bir askeri harekatın mümkünlüğünü akla getiriyordu. Bununla birlikte daha kısa vadeli bir sorun olarak ekonomik problemlerde artış oldu. 1949 yılı Ocak ayında, komünist devletler Comecon, CEMA ya da CMEA adı ile bilinen ve Marshall Planı'na bir cevap niteliği taşıyan Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi kurmuşlardı. Yugoslavya katılmak için girişimlerde bulunduysa da bu grubun dışında kaldı ve 1949 yılı yaz ayında Belgrad'a büyük bir ekonomik boykot yapıldı. Bütün Comecon üyeleri Yugoslavya ile olan ticaret antlaşmalarını ya sınırlandırdı ya sona erdirdi ya da yenilememekte direndi. Bu eylemler Yugoslav hükümetini ekonomik planlamada bazı değişiklikler yapmaya zorladı; fakat temel politikalarında değişikliklere yöneltmedi. Ulusallaşma ve kolektifleşme tedbirleri yürürlüğe konuldu. Ancak bütün bu tedbirlerin alınmasına rağmen vardıkları nokta göstermekteydi ki, Yugoslavya'nın uluslararası arenada yaşadığı bu yalnızlığa bir an önce son verilmeliydi.

1949 yılında, Batılı güçler ile uydu müttefikleri tarafından desteklenen Sovyetler Birliği arasındaki bölünme açıkça ortadaydı. Ayrı askeri ve ekonomik düzenlemelerle örgütlenmiş olarak, Churchill'in de "demir perde" olarak nitelendirdiği bölünmeyle iki kamp birbirinden ayrıldı. Daha önce de gördüğümüz gibi, 1947 yılında Yunanistan'da, Amerika Birleşik Devletleri komünist isyanı ile karşı karşıya kalan bir hükümete yardıma gelmişti. Truman Doktrini, eylemi ideolojik düzleme oturtmuş ve bu olayı "dış baskı ya da silahlı azınlıklar tarafından boyun eğdirilme girişimlerine direnen özgür insanların" savunması olarak tanımlamıştı. Tito daha önceki itirazlarından ve metotlarından vazgeçmek ya da bunları değiştirmek niyetinde olmadığını açıkça ortaya koyduğu için, sorun doğal olarak Amerika Birleşik Devletleri ve onun müttefiklerinin bağımsız ulusal bir konumu savunmakta olan komünist bir rejime yardım etmekte gönüllü olup olmayacağı idi.

Uyuşmazlık Batılı müttefikler için büyük bir avantaj sağlamıştı; Yugoslav ordusunun 33 tümeni etkisiz hale getirilmişti. 1949 yılında Yunanistan ile olan sınır kapatıldı; bu, oradaki iç savaşı etkili bir şekilde sona erdiren bir eylemdi.

Yugoslavya bir tarafsız olarak düşünüldüğü için, İtalya'nın savunması oldukça kolaylaştırılmıştı. Durumun avantajlarının farkında olan Batılı devletler Yugoslavya'nın konumunun desteklenmesi ve Tito'nun iktidarda tutulması gerektiği kararma vardı. En önemli ekonomik yardım Amerika'dan geldi. Komünist bir rejime sağlanmış olan böyle bir yardımın ilk örneği olarak, Amerikan hükümeti 1949 yılı Eylül ayında 20 milyon dolar borç verdi. Takip eden dönemde diğer yardımlar geldi. Ülkeyi 1950 ve 1952'de vuran ciddi kuraklık yüzünden Yugoslavya'nın durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale geldi. Yugoslavya'nın içinde bulunduğu bu kötü durumu hafifletmek için, 1950 yılında Amerikan Kongresi 50 milyon dolarlık yardım içeren Yugoslav Acil Yardım Yasası'nı çıkardı. 1949 yılı ortalarından 1955 yılına kadar Yugoslavya bütün kaynaklardan toplam 598.5 milyon dolar ekonomik ve 588.5 milyon dolar askeri yardım aldı. Toplamda Tito 1.2 milyar dolar yardım aldı. Bunun sadece 55 milyon doları geri ödendi.[30]

Bunun karşılığında Batılı devletler önemli bir kazanım elde etti. Tarafsız bir durumdaki Yugoslavya'nın stratejik olarak ne kadar önemli olduğundan bahsedildi. Buna ek olarak, her ne kadar ülke Batı ittifakı sistemine katılmadıysa da, bu düzenlemenin bir parçası olarak Yunanistan ve Türkiye ile antlaşmalar sağlandı.1953 yılında Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladı. Bu antlaşma 1954 yılında 20 yıllık bir ittifak antlaşmasına dönüştü. 1954 yılı Ekim ayında Trieste'nin konumu tekrar tartışmaya açıldı. İtalya, İngiltere ve Amerika'dan A Bölgesi'nin yönetimini aldı. Yugoslavya sınır meseleleri ile ilgili kendi lehinde bazı ufak değişiklikler ile birlikte B Bölgesi'nin kontrolünü elinde tuttu. Tito'nun duruşunun bütün Sovyet komünist bloktaki etkisi Sovyet düşmanları için daha büyük önem taşıyordu. Sosyalist amaçlara farklı yollardan ulaşmak ve ulusal komünizm kavramı diğer Doğu Avrupa devletleri için büyük bir cazibeye sahipti ve Yugoslavya'nın Sovyet baskısına direnmesi aynı eylemlere girişme niyetindeki diğer devletleri cesaretlendirmekteydi. Bununla birlikte, bu politikalar sadece gelecek yıllarda benimsenecekti. Stalin hayatta olduğu müddetçe, diğer komünist rejimler sıkı bir Sovyet kontrolü altında kalmaya devam etti.

SOVYET BLOĞUNDAKİ YANKILAR

Yugoslav direnişinin ilk görülebilir etkisi, komşu komünist ülkelerdeki çeşitli liderlerin iktidardan düşmeleri oldu. Zihin ve beden sağlığındaki aksaklıklar döneminde Stalin hala Sovyet politikasını belirleyen en güçlü ses olarak kaldı. Moskova'dan gelen baskı altında, uydu partiler kendilerini Titocu ya da ulu-

sal duygular taşıyan üyelerinden arınmaya zorlandı. "Proleteryan enternasyonalizm" ya da Sovyetler Birliği'ne körü körüne bağlanmak, bir hayatta kalma sınavı idi. Uygulamada bu politika, gücü ve etkiyi kendi ülkelerinde edinen komünistlerin, savaş dönemini Sovyetler Birliği'nde geçirenler ya da Sovyet temsilcilere yakın olanlar lehine kurban edilmeleri anlamına geliyordu. Bütün Doğu Avrupa ülkelerinde içişlerine müdahale etme ve ekonomik sömürü şeklinde gerçekleşen mütehakkim Sovyet tutumu en tatminkar komünistler arasında bile rahatsızlıklara neden oldu. Sol halkalarda ulusal duygular, Tito daha ideolojik prensipler ile ilgili duruşunu yapmadan önce de güçlüydü. Bununla birlikte diğer hiçbir komünist ülke Yugoslavya'nın sahip olduğu stratejik ve askeri avantajlara sahip değildi. Sovyet ordusu ile de desteklenen Moskova direktiflerine direnmek başka bir yerde açıkça mümkün değildi.

Ulusalcı muhalefetin tasfiyesi çalışmaları bir dizi rütbe düşürme, görevden alma ve göstermelik duruşmalar yolu ile gerçekleştirildi. Bu tür olaylar ilk olarak Polonya ve Macaristan'da meydana geldi. İlk olarak Varşova'da ulusalcı politikaları destekleyen Wladislaw Gomulka 1948 yılı sonbaharında görevinden uzaklaştırılarak parti sekreteri yapıldı ve 1949 yılı sonu itibarıyla da aşamalı olarak hükümetteki bütün etkisini kaybetti. Başka bir yerdeki meslektaşından daha talihli olarak, ev hapsinde tutuldu; yargılama ya da idam cezasına çarptırılmadı. Ancak Macaristan'da Laszlo Rajk en kötü göstermelik mahkemelerden birinin kurbanı oldu. İki yıl hapiste yattıktan sonra 1946 yılında içişleri bakanı oldu. 1948 yılı Ağustos ayında görevinden alınarak en sonunda 1949 yılı Eylül ayında mahkemeye çıkarıldı ve bir Titocu ve Troçkist olmakla suçlandı. Gerçek anlamda hukuki aşamalar uygulanırken, birçok suç için itirafta bulundu. Bu suçların arasında, Yugoslavya ile Sovyetler Birliği aleyhinde işbirliği yapmak da vardı. Rajk'ın tanıklığı komünist devletler ile Yugoslavya arasındaki antlaşmaların sona erdirilmesini haklılaştırmak için kullanıldı. Rajk Ekim ayında idam edildi.

Romanya ve Bulgaristan'da da benzer olaylar yaşandı. Gerçekte Romanya'da yerli komünistlerin tasfiyesi zaten başarıyla tamamlandı. Daha önce de gördüğümüz gibi esas ulusal lider Lucretiu Patraşcanu bir cephe hükümetini işbaşına getiren olaylarda kilit bir rol oynadı. Bununla birlikte, Patraşcanu'ya, aralarında Ana Pauker ve Vasile Luca da olan, savaşı Sovyetler Birliği'nde yaşamış Moskova tarzı komünistler tarafından muhalefet edilmekteydi. Tito-Stalin çekişmesi açıkça belirginleşmeden de önce 1948 yılı Şubat ayında, Patraşcanu görevden alındı; ancak yargılanması ve idam edilmesi 1954 yılında gerçekleşti. Bulgaristan'da olaylar Polonya ve Macaristan'dakine benzer bir yol izledi. Buradaki kurban, önemli yerli komünistlerden olan Traicho Kostov idi. Sovyet görevlileri ile olan tecrübesi Yugoslavlar tarafından anlatılanlar ile benzerlik göstermekteydi.

Her ne kadar Dimitrov ve Kolarov uluslararası komünist halkada çok daha prestij sahibiyseler de, Kostov Bulgar içişlerinde daha tecrübeli idi. Partiye uzun süre hizmet eden Kostov önceki rejim tarafından defalarca hapsedilmiş ve işkencelere maruz kalmıştı. Diğer yerli komünist Anton Yugov ve Dobri Terpeshev'in yanı sıra Kostov'a da savaş sonrasında önemli görevler verildi. Ekonomik planlamadan görevli olduğu sırada sadece önemli bir konumda değildi, aynı zamanda Sovyet temsilcilikler ile de ilgilenmekteydi. Yugoslav benzerleri gibi, Sovyet uygulamalarına kızgındı. Uyguladıkları metotlara tipik bir örnek 1946-1947 yıllarında yaşandı: Rus görevliler Bulgar gül esansı ve tütününü hükümet tarafından belirlenmiş düşük fiyattan satın alıyordu. Bulgarlar ellerindeki malların geri kalanını dünya pazarında satmaya kalktıklarında Bulgarlardan ucuz fiyata aldıkları malları kelepir fiyata satan Sovyet görevliler tarafından önleri tıkandı. Kostov bu duruma itirazlarını bildirmişti.

Kostov'un sonradan çöküşü, güç için yapılan iç mücadeleler ile yakından alakalıdır. Hükümetteki en üst makam Dimitrov ve Kolarov tarafından yürütülmekteydi. Her ikisi de, açıkça kariyerlerinin sonuna yaklaşıyordu. En hırslı ve en saldırgan kişilik Dimitrov'un damadı Vulko Chervenkov idi. Chervenkov, Dimitrov'un güç ve konumuna varis olmayı umuyordu. 1949 yılı Mart ayında Kostov'a saldırı başladı. Partinin bir merkez komite toplantısında, Sovyet karşıtı ve ulusalcı olmakla ve Sovyet Ticaret Kurulu ile işbirliği geliştirememekle suçlandı. Görevinden alınarak daha düşük pozisyondaki başkan yardımcılığına ve Ekonomik ve Finansal Komisyon başkanlığına getirildi. Kostov'un rütbesinin düşürülmesi ile ana güç Dimitrov, Kolarov, Chervenkov ve Yugov'un eline geçmiş oldu. 1949 yılı Mayıs ayında yeni ulusal seçimler gerçekleştirildi. Ardından Haziran ayında ise, Kostov hakkında daha da acımasız önlemler alınmaya başlandı: Partiden ihraç edildi ve ulusal meclisteki sandalyesini kaybetmiş oldu. Temmuz ayında Dimitrov öldü ve Kolarov başkanlık konumuna geçti. Ardından partide büyük bir tasfiye hareketi başladı. En çok zarar gören kişi ise Kostov oldu. Aralık ayında mahkemesi yapılan Kostov savaş sırasında İngilizler ve polis ile işbirliği yapmak, Amerikan onayı ile Dimitrov'a suikast girişiminde bulunmak ve Yugoslav ve Bulgar federasyon planlarını Sovyetler Birliği'nden gizlemek de dahil birçok akıl almaz suç ile suçlandı. Karar kısa zaman içinde geldi ve Kostov 16 Aralık'ta idam edildi.

Kostov'dan kurtulmuş olan Chervenkov bütün enerjisini Yugov'u da başından atmak için harcadı. Yugov 1944 yılından beri başında olduğu içişleri bakanlığı görevini kaybetmişti. Chervenkov daha sonra en güçlü Bulgar komünist oldu. 1950 yılında hem başkan hem de parti sekreteri idi. Onun liderliğinde Bulgaristan Sovyetler Birliği'ne diğer uydu bütün rejimlerden çok daha yakın kaldı.

ARNAVUTLUK YÖN DEĞİŞTİRİYOR

Yugoslavya'nın komünist bloktan çıkarılması, Arnavutluk'un gelişmesine doğrudan bir etki yaptı. Daha önce de gördüğümüz gibi, Arnavutluk savaştan sonra çok etkili bir şekilde Yugoslavya kontrolü altındaydı. 1946 yılı Temmuz ayında iki devlet arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma diğer farklı alanlardaki yakınlaşmaları da beraberinde getirdi. Bulgaristan ile de benzer düzenlemeler yapıldı. Üç devletin federasyonu üzerine planlar konuşuldu. Bu arada Batı ülkeleri ile olan ilişkiler gittikçe kötüleşti. 1945 yılı baharında Amerika, Mayıs'ta İngiltere, Tiran'a görevliler gönderdi; ancak en ciddisi İngiltere'ye yönelik olan bir dizi olaydan sonra görevliler geri çekildiler. Arnavutluk hükümeti Adriyatik Denizi'ndeki yetkisini sahilden itibaren üç mil daha genişlettiğini açıkladı. Bu özelde Korfu Kanalı'nın durumunu etkileyen bir koşul idi. Arnavutluk'un iddiasına meydan okuyan İngiliz hükümeti bu sular yoluyla dört adet destroyeri bölgeye gönderdi. 22 Ekim 1946'da iki gemi maden ocaklarını vurdu ve kırk dört kişi öldürüldü. Mesele ilk olarak Birleşmiş Milletler'e daha sonra da Uluslararası Adalet Mahkemesi'ne gönderildi. Sonuçta Arnavutluk hükümetinin tazminat ödemesine karar verildi. Batı ile olan ilişkiler, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Arnavutluk'un Birleşmiş Milletler'e kabulüne karşı çıkmasıyla ve Birleşik Devletler Senatosu'nun Güney Arnavutluk'taki Yunan hak iddialarını desteklemesiyle daha da kötüleşti.

Batılı devletlerle olan ilişkilerin bu denli kötü olduğu ve Sovyetler'in Yugoslavya'nın kafa tutmalarını kabullendiği bu ortamda Arnavut liderliğinin Belgrad ile işbirliği içerisine girmekten başka yolu yoktu. Son derece fakir bir ülke olarak, Arnavutluk umutsuzca dışarıdan gelecek yardıma muhtaç idi. UNRRA'dan başlangıçta 26 milyon dolarlık bir yardım almıştı; ancak ekonomik iyileşme ve gelişme için daha fazla yardıma ihtiyacı vardı. Başlangıçta Yugoslavya ile olan ilişkiler sıcak kaldı. 1946 Arnavutluk anayasası Yugoslav anayasası ile benzerlik arz ediyordu ve ülkeye çok sayıda Yugoslav danışman gelmişti. Fakat kısa bir zaman içerisinde, benzer meseleler burada da çıkmaya başladı. Birçok Arnavuta göre, daha önce İtalya'nın yaptığı şekilde Yugoslavya kendilerini bir ekonomik koloniye dönüştürme eğilimindeydi. Eleştiriler, Yugoslavya'nın hammaddeler için çok düşük ücret ödediği, ortak şirket organizasyonları aracılığı ile ülkeyi sömürdüğü ve ülkenin ekonomik gelişmesini üzerinde düşünülmüş bir şekilde engellediği şeklindeydi. Arnavutlar tüketim maddeleri endüstrileri inşa edilmesi ve bir petrol rafinesi kurulması için yardım isteğinde bulunurken, bunun yerine Yugoslavlar onlara tarımsal metotla-

rını iyileştirmeyi ve yeraltı kaynaklarını geliştirmeyi önerdiler. Yugoslav danışmanlara ve onların politikalarına karşı Arnavut suçlamaları, böylece Belgrad'ın benzer Sovyet ekonomik uygulamalarına karşı yaptığı itirazlar ile yakından benzerlik gösterdi. Arnavut görevliler Yugoslav uzman ve teknisyenlerin tutumlarına da içerliyordu.

Diğer komünist başkentlerinde olduğu gibi, Tiran'da da ülkenin gelecekte tutacağı yol ile ilgili bazı görüş ayrılıkları vardı. Uyumlular olarak bilinen bir grup, Batı ile daha iyi ilişkilerin olduğu bağımsız bir gidişat taraftarıydı. Daha katı komünist önlemlerin, ülke daha yüksek bir ekonomik düzleme çıkana kadar uygulanmaması gerektiği görüşündeydiler. Onlara karşı olan grup ise savaşçılar grubu idi. Bu grup hem iç hem de dış politikada tamamıyla Yugoslavya modelinin izlenmesi gerektiği düşüncesindeydi. Başkanlık, dışişleri bakanlığı, savunma bakanlığı ve genelkurmay başkanlığı görevlerindeki Enver Hoca, aynı zamanda parti genel sekreterliği de yapmaktaydı ve en güçlü Arnavut lider idi. İkinci kişi ise Koci Xoxe idi. O da içişleri bakanlığı görevindeydi. 1945 yılı Aralık ayında Hoca bütün desteğini savaşçılara verdi ve ılımlılar bir sonraki Ekim ayında merkezi komiteden çıkarıldı.

Bu arada, Yugoslav etkisine karşı itirazlar artmaya başladı. Başta gelen itiraz, Devlet Planlama Komitesi başkanı Nako Spiru tarafından yapılmaktaydı. Kendisi Yugoslav görevliler ile doğrudan temas içerisinde olduğundan onların istekleri ile uğraşmak zorundaydı. Yugoslavya'nın kendi ülkelerini geri bırakmak arzusu içerisinde olduğuna ve ülkeyi yakından kontrol etmek istediklerine kanaat getirmişti. Arnavutluk politikasını değiştirmeye muktedir olmadığından 1947 yılında bir intihar girişiminde bulundu. Başarısız olmasına rağmen, Yugoslavya'nın teşebbüslerini kontrol altına alma girişimlerinde bulunuldu; örneğin ortak beş yıllık plan reddedildi. Bu dönemde Xoxe Yugoslavya ile olan bağı destekleyen en temel kişilik idi. Ancak Hoca da en azından başlangıçta karşılıklı ilişkinin sağladığı ekonomik avantajları kabul etti: 1947 yılı Temmuz ayında hükümet, Belgrad'dan Arnavutluk toplam bütçesinin yüzde 58'ini oluşturan 40 milyon dolarlık bir yardım aldı.

Alternatif bir destek kaynağı bulma girişiminde olan Hoca aynı ay içerisinde Sovyetler Birliği'ne gitti. Stalin'in Yugoslav kontrolü konusunda uzlaşmasına rağmen, Sovyet hükümeti fabrikalar kurulması konusunda ve genel ekonomik kalkınma alanlarında yardımda bulunacaklarına dair söz verdi. Bununla birlikte Arnavutluk Eylül ayında düzenlenen Kominfrom'a üye olması için davet edilmedi. Buna ek olarak, daha önce de gördüğümüz gibi, Stalin Yugoslav temsilcilere ülkeyi "yutmalarını" öğütlemişti. Moskova ile olan ayrılık yakınlaştıkça, Yugoslavya'nın etkisi en çok Tiran'da hissedilmeye başlandı. 1948 yılı

Şubat ve Mart aylarında yapılan parti toplantılarında Yugoslav yanlısı gruptan kişiler, Spiru'nun karısı Kiri Belishova ve ordu genelkurmayı olan Mehmet Şehu gibi önemli isimlerin partiden ihraç edilmelerini sağladı.

Yugoslavya'nın 1948 yılında Kominform'dan çıkarılmasından sonra durumda çok önemli değişiklikler meydana geldi. Hoca liderliğindeki yeniden düzenlemelerde ani gelişmeler yaşandı. 1948 yılı Temmuz ayında, Yugoslav danışmanlara ülkeyi terk etmeleri için 48 saat verildi; ekonomik antlaşmalar iptal edildi ve şiddetli bir basın kampanyası başlatıldı. Sonra Sovyetler Birliği'ne ekonomik yardımda bulunması için başarılı başvurularda bulunuldu. Yugoslavya ile olan federasyon planları ülkenin örtülü bir ilhakı ve önceki emperyalist planların yeniden bir canlanışı olarak yorumlandı. Stalin Arnavutların kahramanı oldu: Hoca ülkesini yabancı saldırısına karşı koruyan ulusal bir lider konumunu üstlendi. Böylece Tito Sovyetler Birliği'ne Yugoslavya üzerinde müdahale ve üstünlük kurma çabaları için suçlamalar yöneltirken, Arnavut başbakanı aynı suçlamaları Yugoslavya'ya karşı yöneltti.

Düzenlemedeki değişiklik Arnavutluk liderliğinde doğal olarak değişikliklere yol açtı. Ekim ayında, Xoxe içişleri bakanlığı görevini kaybetti. Şehu onun yerine geçti ve aynı zamanda genelkurmay başkanı oldu. 1948 yılı Kasım ayında gerçekleştirilen ilk Arnavut Komünist Partisi toplantısında, Hoca Arnavutluk'un karşılaştığı en önemli sorunlardan Xoxe'yi ve Yugoslav hükümetini sorumlu tuttu. 1949 yılı Mayıs ayında Xoxe hapse atılmak üzere yargılandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Arnavutluk, Kominform üyeleri ile birlikte tam anlamıyla Sovyet yanlısı ve Yugoslav karşıtı kampta yerini aldı.

SOĞUK SAVAŞ

1941 ve 1950 yılları arasında Balkanlar'da yaşanan olaylar, bu olayların gelecekte yaşananlar için de devam eden bir örneklik oluşturması sebebiyle detaylı olarak anlatılmıştı. 1940'lı yılların sonlarında Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da Sovyetler Birliği'ne sıkıca bağlanan komünist rejimler kuruldu. Anayasal monarşiyi benimsemiş olan Yunanistan Batı kampında kaldı. Yugoslavya bir komünist hükümet ile bundan böyle merkezde bir yer işgal etme girişimlerinde bulundu ve tarafsız ülke olarak kaldı. Balkan yarımadasının siyasi bölünmesi Avrupa'nın geri kalanı ile de benzerlik arz etmekteydi. Bu bölgelerde de iki farklı askeri ve ideolojik düzenleme vardı. 1940'lı yılların sonlarında Almanya'nın kaderini etkileyen temel bir uyuşmazlık oluştu. Bu dönemde, Alman toprakları işgal bölgelerine ayrılmıştı; Doğu bölümleri Sov-

yet ve Polonya kontrolü altındayken geri kalanı ise Batılı hükümetlerin kontrolü altındaydı. Avusturya da benzer bir işgal altındaydı. En önemli kriz 1948-1949 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin Berlin'in Batı kontrolündeki bölgelerine hizmet eden yolları ve tren yollarını kesmesiyle patlak verdi. Yaklaşık iki milyon civarındaki insan yiyecek ve yakıttan mahrum kaldı. Batılı müttefikler bu durumu muazzam büyüklükte bir hava yolu taşıma sistemini devreye sokarak çözdüler.

Bu yıllarda işgal güçleri kendi etki bölgeleri içerisinde kendi yönetim anlayışlarına uygun siyasi enstitüler kurdu. Batı destekli Alman Federal Cumhuriyeti Bonn'daki başkenti ile resmi olarak 1949 yılı Mayıs ayında kuruldu. 1950 yılı Ekim ayında Sovyetler tarafından himaye edilen Alman Demokratik Cumhuriyeti ilan edildi. Önceki Alman toprakları üzerindeki son karar ise Avusturya'yı ilgilendirmekteydi. 1955 yılında uzun görüşmeler ve önemli sayıdaki ertelemelerden sonra bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma onu herhangi bir dünya düzenlemesine katılmaktan uzak durmak zorunda bırakmıştı. Bundan sonra Batı parlamenter siyasi sistemine sahip olacak, ancak dış ilişkilerinde tarafsız kalacaktı.

Avrupa'daki durum dünyanın diğer bölgelerindeki komünist zaferlerinden hayli etkilendi. Tek büyük değişiklik Çin'de meydana geldi. Çin'de ulusalcı ordu tam anlamıyla yenilgiye uğratıldıktan sonra, Mao Zedung 1949 yılında bölgenin kontrolünü tam olarak eline geçirdi. 1950 yılında Kore'de komünist hakimiyeti altındaki kuzey ile güneydeki Batı ittifakı içerisinde olan bölge arasında bir savaş patlak verdi. Amerika ve Birleşmiş Milletler'in bölgeye müdahalesi 1953 yılında varılan bir barış kararı ile ülkenin bölünmesiyle sonuçlandı. Böylece Asya da Avrupa gibi iki kampa ayrılmıştı. Japonya, Tayvan ve Güney Kore Batı müttefiki olarak kalırken, Çin ve Kuzey Kore ise yönetimlerindeki komünist rejimler ile Sovyetler Birliği'ne bağlandı. Batılı liderlerin büyük bir çoğunluğu en azından başlangıçta komünist hükümetleri olan devletlerin sağlam ve kalıcı düzenleme içerisinde olabileceklerini farz etmekteydi.

Bu dönem boyunca, hem Batılı müttefikler hem de Sovyet Bloğu, üyelerini yakın bir işbirliği altında toplayan ekonomik ve askeri antlaşmalar yaptı. 1947 yılı Haziran ayında Amerikan Devlet Sekreteri George C. Marshall siyasi sistemlerine bakılmaksızın bütün Avrupa devletlerine açık olan ekonomik yardım için öneriler getirdi. Bununla birlikte Sovyet hükümetinin Çeklerin katılım teşebbüslerini engellemesinin ardından Marshall Planı sadece Batı müttefiki olan ülkeler ile sınırlı tutuldu. Bu program, katılımcılarına büyük bir başarı kazandırdı. Ekonomik işbirliği için yapılan diğer çabalar 1957 yılında Avrupa Ortak Pazarı'nın kurulması ile sonuçlandı. Karşı atak olarak ise Komünist

Blok 1949 yılı Ocak ayında Comecon'u kurdu. Katılımcılarına daha sınırlı oranda kaynak veren Comecon, Avrupa Ortak Pazar'nın ulaştığı başarı düzeyini yakalayamadı.

1949 yılı Nisan ayında, Batılı devletler resmi bir askeri ittifak yaptılar. Kuzey Atlantik Antlaşması İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İzlanda, Norveç, İtalya, Portekiz, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından imzalandı. Türkiye ve Yunanistan 1952 yılında katıldı ve Batı Almanya ise 1955 yılında bu birlikte yer aldı. 1955 yılı Mayıs ayında Sovyet Bloğu ülkeleri hep birlikte Varşova Paktı'na katıldı. Bu arada 1949 yılında Sovyetler Birliği ilk atom bombasını patlattı. Sovyet savaş teknolojisinin ilerlemesi ile iki kamp 1970 yılında kabaca askeri eşitliğe ulaştı.

1950 yılında böylece gelecek yıllar için standart bir şablon oluşturulmuş oldu. Yedi yıllık askeri diktatörlük dönemi hariç, Yunanistan Batı ile müttefik olan parlamenter demokrasiyi benimsedi. Diğer dört Balkan ülkesi olan Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk ve Yugoslavya komünist sistem içerisinde kaldı, fakat farklı yönlerde gelişme gösterdi. Yugoslavya ve sonradan Arnavutluk, Sovyet liderliğine en çok direnen ve kendi ulusal çıkarlarını geliştirerek uluslararası düzenlemelerde belirleyici olan ülkeler oldu. Moskova'nın en sadık arkadaşı olan Bulgaristan bu konumda kalmaya devam etti. 1960'lı yıllarda Romanya'da Sovyet etkisinden kurtulma teşebbüslerine girişildiğinde bir değişiklik meydana geldi. Geçmişte olduğu gibi Balkan devletlerinin beşi de büyük gücün kendileri üstünde hakimiyet kurmasına direnmek için bir araya gelmekte başarı gösteremedi. Her biri kendi yolunda gitti; Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri gibi iki askeri güç tarafından kontrol edilen uluslararası arenaya tutunmak için farklı araçlar bulma arayışı içerisinde oldu.

NOTLAR

1 Milovan Djilas, *Conversation with Stalin* (Newyork: Harcourt, Brace and World, 1962), s. 114.
2 *New York Times*, Şubat 10, 1946, s. 30.
3 Robert Lee Wolff, *The Balkans in Our Time* (New York: Norton, 1978), s. 265.
4 Lynn Etheridge Davis, *The Cold War Begins* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1974), s. 390-391.
5 C.M. Woodhouse, *The Struggle for Greece, 1941-1949* (Londra: Hart-Davis, MacGibbon, 1976), s. 149.
6 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 180.
7 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 186.
8 John O. Iatriades, "Greece and the Origins of the Cold War", ed. Jonh T.A. Koumoulides, *Greece in Transition: Essays in the History of Modern Greece, 1821-1974* (Londra: Zeno, 1977), s. 237.

9 Truman'ın Kongreye yaptığı konuşma, 12 Mart 1947, *Documents on International Affairs, 1947-1948*, (Londra: Oxford University Pres, 1952), s. 2-7.
10 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 235.
11 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 247.
12 Djilas, *Conversation with Stalin*, s. 182.
13 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 212.
14 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, s. 209.
15 R.V. Burks, *The Dynamics of Communism in Eastern Europre* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1961), s. 102-104.
16 Nikos Kazantzakis, *The Fratricides* (New York: Simon and Schuster, 1964), s. 8.
17 Wayne S. Vucinich, "Nationalism and Communism", ed. Wayne S. Vucinich, *"Contemprory Yugoslavia: Twenty Years of Socialist Experiment* (Berkeley: University of California Press, 1969), s. 243.
18 Elisabeth Barker, *Macedonia: Its Place in Balkan Power Politics* (Londra: Royal Institute of International Affairs, 1950), s. 97.
19 Barker, *Macedonia*, s. 104.
20 Djilas, *Conversation with Stalin*, s. 26-27, 11. 57.
21 Djilas, *Conversation with Stalin*, s. 88-89, 95.
22 Djilas, *Conversation with Stalin*, s. 112.
23 Hamilton Fish Armstrong, *Tito and Goliath* (New York: Macmillan, 1951), s. 101-102.
24 Wolf, *The Balkans in Our Time*, s. 335.
25 *The Soviet and Yugoslav Dispute: Text of the Published Correspondence* (Londra: Royal Institute of International Affairs, 1948), s. 51.
26 *The Soviet - Yugoslav Dispute*, s. 19, 27.
27 *The Soviet and Yugoslav Dispute*, s. 65.
28 Armstrong, *Tito and Goliath*, s. 81.
29 Wolf, *The Balkans in Our Time*, s. 371.
30 John C. Campbell, *Tito's Separate Road: America and Yugoslavia in World Politics* (Newyork: Harper and Row, 1967), s. 27-29.

..... BÖLÜM 9 .....

Komünist Hükümetler, 1950-1980

KOMÜNİST devletler kampı, Sovyet galibiyetinden ancak üç yıl sonra birbirinden ayrılmaya başladıkları halde, hükümetler birçok ortak özellik taşımaya ve farklı çıkarlar ile ilgili aynı paydada birleşmeye devam etti. Çalışmanın ilerleyen safhalarında, ilk olarak devletlerin siyasi ve ekonomik yapıları incelenmeye çalışılacaktır. İkinci olarak ise hem komünist blok içerisindeki ilişkileri hem de genel anlamda bütün dünya devletleri ile olan ilişkileri konu edilecektir. Son olarak ise, bu devletlerin hususi gelişimleri üzerinde durulacaktır. Her ulusun iç gelişmelerini konu edinen bölümlerde ise Yugoslavya'nın hem dış hem de iç politikada diğer Komünist Bloğu'ndaki ülkelerden siyasi anlamda kati olarak farklılaşması vurgulanacaktır.

İÇ GELİŞMELER

Teori: Marksizm-Leninizm

Daha önce de gördüğümüz gibi, 1945 yılından önce, birçok Balkan rejimi teorik düzlemde Batı ve Orta Avrupa'nın benimsemiş olduğu ulusal-liberal ideolojileri benimsemekteydi. Kısaca özetlemek gerekirse, liberal öğretiler iş başındaki otokratik ve despotik hükümetler ile ticari sisteme bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. Nihai hedefler ve metotlar konusunda birçok anlaşmazlık bulunmasına rağmen, liberallerin büyük bir kısmı bireyi sosyal, ekonomik ve siyasi kısıtlamalardan özgürleştiren siyasi kurumların takdimine çok büyük önem vermekteydi. Vatandaşların kapasitelerini en çok bir özgürlük ortamında geliştirebileceklerine ve hükümet müdahalelerinin azaltılmış olduğu bir toplum modelinin bütün toplum için daha faydalı olduğuna inanmaktaydılar. Fransız İhtilali anayasaları ve 19. yüzyıl, vatandaşların devlet otoritelerine karşı olan haklarını en iyi şekilde açıklığa kavuşturmak için düzenlenmiş sosyal sözleşmeler olarak görülmekteydi. Hükümetin yasama, yürütme ve yargı şek-

lindeki güçler ayrılığı -bir tür kontrol ve denge sistemiydi- hiçbir bireyin ya da grubun hükümet yönetimine baskı uygulayamayacağını garanti ediyordu. Özel mülk genellikle "doğal hak" olarak görülüyor ve tiranlığa karşı ek bir güvence olarak algılanıyordu. Bu siyasi sistem hem Batı Avrupa'da hem de Kuzey Amerika'da iyi bir şekilde işliyordu. 1914 yılı itibarıyla, İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri zengin endüstriyel ekonomileri ve vatandaşlarının yüksek yaşam standartları ile dünyanın en güçlü ulusları olmuştu. Anayasal hükümetler ve özgür girişimci ekonomik sistemler, bireylerin endüstri devriminin olanaklarından özgürce faydalanmalarına ve buna ek olarak Amerikalıların bir kıtada yerleşmelerine imkan sağlamaktaydı.

Bununla birlikte bu tür bir olaylar seyri, Balkan yarımadasında gerçekleşmiş değildi. Batı Avrupa'nın sıkça tekrarlanan siyasi ve ekonomik krizlerine rağmen ileriye doğru hızlı atılımlar gerçekleştirdiği zamanlarda Balkan devletleri hala ilkel, tarımsal durgunlukla uğraşan devletler olarak kaldı. Modern gelişmelerin ulaştığı yerler yok değildi. Ancak bunlardan sadece büyük şehirler ve burada yaşayan ayrıcalıklı azınlıklar faydalanmıştı. Bundan başka, birçok anayasanın oluşturulmasına rağmen, hiçbir Balkan devleti Batı demokrat sistemi standartlarına ulaşamamıştı. Seçimlerden çok azı dürüst ortamlarda gerçekleştirilmekteydi. Bölgede gittikçe daha fazla ciddiyet arz eden sosyal ve ekonomik koşullar hüküm sürmekteydi. Gittikçe artan nüfus, toprak ve kaynaklar üzerinde dayanılamaz bir baskı uyguluyordu; endüstri düzeyi ise fazla sayıdaki köylü nüfusa yetmez bir seviyedeydi. 1945 yılından önce, büyüyen iç meseleleri köklü reformlarla çözmek için sosyalist ve zirai partiler kuruldu. Yapılmak istenen reformların büyük bir kısmı daha önceki liberal programların aksine devlet müdahalesini gerektiren reformlardı.

Siyasi, sosyal ve ekonomik çözüm planlarının oluşturulmasında başvurulan alternatif planlar içerisinde en radikallerden biri komünist program idi. Komünist siyasi faaliyetler içerisinde teorinin merkez konumda olmasından dolayı bu programın öğretilerini anlamak önemliydi. 19. yüzyılda geliştikleri şekliyle liberal-ulusal doktrinler birçok noktada ortak özelliğe sahipti; ancak bunlar nihai bir programda birleşmekten uzaktı. Ayrıca önde gelen savunucularının sözleri şaşmaz birer doğru olarak görülmemekteydi. John Locke, Adam Smith, Thomas Jefferson, J. J. Rousseau ve Voltaire gibi yazar ve felsefeciler Batı düşüncesine çok önemli katkılarda bulunmuşlardı; ancak sahip oldukları saygınlığa rağmen onların fikirlerini yerden yere vuran ve özel hayatları ile ilgili olumsuz fikir beyan eden kimseler her zaman olmuştu. Onların resimlerinin bütün postanelerde, tren istasyonlarında, okullarda ya da Batı dünyasının diğer kamu binalarında asılı olmadığı ortadaydı. Ancak bunun aksine, komü-

nist hükümetler her zaman Karl Marks, Friedrich Engels, Vladimir İlyich Lenin ile bir dönem için Josef Stalin'in kişilik ve çalışmalarına önceki zamanlarda sadece dini figürlere, kutsal metinlere ve yarı mitolojik ulusal figürlere atfedilen saygıya eşdeğer büyük bir saygı ile baktılar. Onların resimleri ve heykelleri daha önceki zamanlarda azizlerin, kralların ve ulusal hareket kahramanlarının aynı görevi üstlendikleri bütün kamusal alanlarda göze çarpıyordu. Zamanın komünist hükümetlerinin işleyişiyle ya da devletlerarası ilişkiler ile ilgili herhangi bir eleştiri, alınan önlemin ya da uygulanan programın "tam anlamıyla Marksist" olmadığının ya da Lenin'in gerçek niyetini yansıtmaktan uzak olduğunun ifade edildiği düzlemde yapılmak zorundaydı. Marks'm ya da Lenin'in bir konu hakkında hayati hatalara sahip oldukları görüşünü savunmak genellikle kabul edilemez bir bakış açısı idi. Komünist sistemlerin hepsi tam anlamıyla ateist idi; fakat bu şahıslara insanüstü özellikler atfetmekteydiler. Daha sonraları Stalin bir "şahsiyet kültü" olarak alenen suçlanmasına rağmen, hayatta olduğu müddetçe bu tutum onun davranış ve sözlerine de yansıtıldı. Benzer eleştiriler Marks, Engels ya da Lenin için yapılmadı. Bu sebeple onların fikirlerinin bir incelemesi, komünist bloktaki devletlerin gelişimi ile ilgili yapılacak bir çalışmada atılacak hayati bir adımdır.

Marks teorilerinin büyük bir kısmını David Ricardo, Adam Smith ve John Stuart Mill gibi siyasi ekonomistler ile özellikle Georg W. F. Hegel gibi Alman felsefecilere dayandırmaktaydı. Hem Marks hem de Engels kapitalist sistemin en kötü istismarlarının su yüzüne çıkmaya başladığı dönem olan yüzyılın ortasından 1880'li yıllara kadar İngiltere'deki ve Alman Ren bölgesindeki endüstri devriminin sosyal ve siyasi sonuçlarının gözlemlerinden çok etkilenmişti. En basit ifadesiyle Marks, tarihin önceden saptanmış bir yol üzerinde ilerlediğine inanmaktaydı. Buradaki evrimde ekonomik fenomenler en belirleyici unsur idi. Belirli herhangi bir zamanda insanların ihtiyaçları olan ürünleri ürettiği ya da ellerindeki doğal kaynakları kullandığı araçların onların hayatının diğer bütün yönlerini belirlediğini düşünmekteydi. Tarihin her döneminde ekonomik zemin ya da altyapı belirlenmiş bir üstyapı içerisine oturur. Bu yapının içerisinde dönem için uygun olan sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik kurumlar mevcuttur. Bunlar sabit bir şekilde kalma eğilimindedir ya da çok yavaş bir şekilde değişir. Ancak ekonomik esaslar yeni üretim araçları ya da doğal kaynakların daha iyi kullanılması ile değişime uğradıklarından üst yapı bu gelişmelerin arkasında kalır. İşte bu uyumsuzluk ancak sınıf çatışması aracılığı ile düzeltilebilir. Bu teoriye göre, her dönemde bir sınıf zamanın ekonomik şartlarını en iyi bir şekilde kullanarak avantajlı olma ayrıcalığına ulaşır. Toplum üzerinde egemenlik kurar ve kendi istediği ölçülerde, kendi çıkarlarını temel aldığı devlet ku-

rumları oluşturur. Eş zamanlı olarak sistem tarafından sömürüldüğünü ya da köleleştirildiğini düşünen bir rakip sınıf ortaya çıkar. Bir müddet sonra bu iki unsur şiddetli bir çatışma ortamına girer. İşte bu çatışma olayının kendisi, yeni bir egemen sınıf, yeni bir toplum ve başka bir sınıf çatışmasını da üretir.

Marksist literatürde tarihi dönemlerin sayısı fazla değildir: Tarih sadece beş büyük döneme ayrılmıştır. İnsan gelişimin ilk aşamalarını içine alan ilk dönem sırasında, insanlar yaşamlarını avcılık ve balıkçılık ile sürdürmekteydi; edinilen mülk ortak idi. Klasik medeniyetlerin ortaya çıktığı ikinci dönem, köle emeğinin yaygınlığı ile dikkat çekmektedir. Feodalizmin egemen olduğu üçüncü dönem de kölelik ile özdeşleştirilir. Modern kapitalizmin ortaya çıktığı dönem olan dördüncü dönem, endüstri devrimini içine almaktadır. Beşinci ve sonuncu dönem ise tam anlamıyla komünist galibiyetin dönemidir. Sınıf çatışmaları düşünüldüğünde klasik dönemde çatışma köle ile efendisi arasında, feodal dönemde toprağa bağlı köle ve toprak sahibi arasında, kapitalist dönemde ise işçi ile endüstri devriminin sunduğu fırsatlardan yararlanan ya da bu fırsatları sömüren kimseler olarak tanımlanan "burjuva" arasında olmuştur. Beşinci dönemde işçiler iktidara geldiğinde ve nüfusun büyük bir çoğunluğu hükümeti kontrol ettiğinde, teoride sömürücü konumda olan hiçbir sınıf olmayacaktır. Ayrıca sınıf çatışmaları sona erecektir. Devlet tanımı gereği sınıf egemenliğinin bir aracı olduğundan gerçek anlamda bir sosyal eşitlik şartları oluştuğunda devlet görünürlerden kaybolacaktır.

Marks'ın yazdığı dönemde toplumun, büyük zenginlikleri ve gücü elinde bulunduran az sayıdaki bir insan grubu ile yoksullaştırılmış işçiler grubu arasında iki aşırı kampa zorlanacağı öngörülüyordu. Gerçekte son derece farklı bir gelişme yaşandı. İki düşman grubun kutuplaşması yerine, kapitalist toplumlar merkezde orta halli zenginliğe sahip ailelerin sayısının artmasına sahne oldu. Bu orta halli zenginler ise meslek sahibi kimseler, tüccarlar, esnaf ve hatta kalifiye işçilerden oluşmaktaydı. Bundan başka, endüstri proletaryasının büyük bir kısmı militan komünist hareketlere yönelmeyi tercih etmedi; bunun yerine var olan siyasi sistem içerisinde işleyişini devam ettiren sosyalist partiler ile ticaret birliklerine yöneldiler. Bu yönelişin farkında olan "revizyonist" sosyalist liderler, bu gelişmeyi kabullendiler ve işçilerini devrime hazırlamak yerine seçimlere hazırlayarak, bu durumdan nasıl karlı çıkabileceklerinin hesaplarını yaptılar. Böylece sınıf çatışmasının ve gücü gasp etmenin daha şiddetli yönlerinden ya uzak duruldu ya da bunlar uzak geleceğin olayları olarak görüldü.

I. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa sosyalist çevrelerinde yaygın olan revizyonist bakış açısına çok kati bir meydan okuma, siyasi değişimleri aşamalı ve ılımlı bir reform aracılığı ile gerçekleştirmekten ziyade devrim yolunu benim-

seyenlerden geldi. Lenin bu grubun göze çarpan lideri ve teorisyeni idi. İşçi sınıfının bir ayaklanma için hazır olmadığının farkındaydı. Ancak güvenini ticaret birliği ya da ılımlı sosyalist öğretilerden yana kullanmak yerine, Lenin köklü bir siyasi değişimin katalizörü olarak proletaryayı değil, Komünist Parti'yi görmekteydi ve en büyük vurgusunu da parti üzerine yapmaktaydı. Lenin, Komünist Parti içerisinde toplanan işçilerden küçük bir azınlık olan "proleteryamn elebaşları"nın gerçek durumun farkında olduğunu iddia ederek partiyi, dünyanın içerisinde bulunduğu yenilenen kriz olaylarının ortaya çıkardığı durumdan istifade ederek devleti zaptetmeye çağırdı. Böylece siyasi değişim oy sandıkları ile değil de devrim yolu ile gerçekleşecekti. Önce muzaffer komünist liderliği başlangıçta ikna edici tedbirler almaya zorlanacaktı. Örneğin devleti burjuvazi polisinden ve ordudan arındıracak, onun yerine dengini koyacaktı. "Proleteryanın diktatörlüğü" olan bu dönem son "sınıf düşmanı" yok edilinceye kadar sürecekti. Proleter devlet ve onun kurumları sonra "yok olup gidecekti." Sınıf muhalefeti ortadan kalktıktan sonra hükümetin kendisi de dahil olmak üzere hiçbir baskıcı güce ihtiyaç kalmayacaktı.

Bu çalışmada da vurgulanmalıdır ki, *komünist* ve *sosyalist* kelimeleri, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'daki hükümetlere işaret etmek için dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Liderlerin kendileri sistemlerini "sosyalist" olarak adlandırmışlardır. Daha önce işaret edilen bir mektupta, Tito, Sovyetler Birliği'ni "sosyalizmin toprakları" olarak görmektedir. Yugoslavya'ya da gelişmekte olan sosyalizme sahip bir ülke olarak işaret edilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, kelimenin kendisinin tabii ki Marksist sosyalizm ile alakası vardır; daha önce tartışılan sosyalist programlar ile ilgisi ise yoktur. Bugün teoride Balkan devletleri Komünist Parti liderliğindeki sosyalist sitemler yönetimindedir ve gelecekte "sınıfsız" komünist bir topluma doğru gitmeleri beklenmektedir. Bununla birlikte bu tür bütün öğretisel meseleler günümüzde dünya Komünist Parti organizasyonlarında tartışılmaktadır.

Bu programın zayıflığı ve kusurlarının burada tartışılmasına gerek yoktur. İlerleyen sayfalarda sosyalist bloğun komünist partileri arasında devam eden tartışmalarla ilişkili olduğu oranda yer verilecektir. Bununla birlikte, mutlak bir sistem olarak Marksizm-Leninizm bazı avantajlara sahiptir. Özellikle nihai başarısına kesin gözüyle bakılan değişmez bir dünya görüşünün güvencesine sahip olmak isteyenler için göreceli olarak kararlı bir öğreti sağlamaktadır. Komünizmin "babaları"ndan hiçbiri, bir zaman cetveli oluşturmamasına rağmen sistem, kurulması önceden belirlenmiş olan tarihsel evrimin kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmektedir. Olumsuz tarafı ise, komünizmin önceki Balkan gelenekleri ile şiddetli bir şekilde çarpışan iki yönünün olmasıdır: Ateist olması

ve özel mülkiyet sisteminin sonunu getirmeyi hedeflemesi. Bu anlatım boyunca, ulusal gelişimde kiliselerin üstlenmiş olduğu önemli role ve devlet kurumları ile din arasındaki yakın ilişkiye yer verildi. Batı tecrübesine dayanan komünist teori bütün bir Hristiyan fikrini inkar etmekte ve kiliseyi burjuvazinin işçileri köleleştirmesinin ve onları duygusal ve dini açıdan kapitalist sisteme bağlamasının bir aracı olarak görmektedir. Balkan köylüleri özel mülkiyet edinmeyi kutsal bir kurum gibi algılamıştır; amaçları topraklarını devlete vermek değil, daha fazla toprak ve ürün elde etmektir. Parti ile köylülerin amaçları arasındaki farklılık, daha sonra göreceğimiz gibi, bütün Balkan sosyalist sistemlerinde çok büyük zorluklara neden olmuştur.

Bu teorilerin sosyalist tartışmalarda çok büyük rol oynaması ve okullarda öğretilmesi gerçeğine rağmen Doğu Avrupa'da özellikle eğitilmiş kesim arasında bu fikirleri mutlak doğru olarak kabul eden birilerini bulmak zordur. Bununla birlikte, bu devletlerin vatandaşlarının çoğu bir rejimi desteklerken o rejimin dayandığı ideolojiye değil de daha farklı unsurlara bakmaktadır. Yarımadadaki en büyük problemin ekonomik geri kalmışlık ve fakirlik olduğunun farkında olan halk bu durumun tedavisinin en iyi devlet-yönlendirmeli sosyalizmden geçtiğini düşünmektedir. Sıkı bir merkezi kontrol ve kendisine itaati zorlama gücüne sahip bir idare, endüstrileşme ile özdeşleşen avantajlara kısa zamanda ulaşmanın gerekli bir özelliği olarak görülmektedir. Diğerleri, özellikle önceki rejimlerin fanatik eleştirmenleri, komünizmi sosyal adaletin güvencesi olarak görmektedir. Böylece sosyal eşitlik ve modernizasyonun müdafileri, bu fikirleri en azından kendi temel amaçları olarak açıklayan bir rejimde menfaatler görebilirler. Balkan komünist partileri içinde tabii ki, çok sayıda fırsatçı de yer almaktadır. Ancak Marksist teorinin bütün öğretilerini kabullenmediği halde, komünist partilerin uygulamaya yönelik programlarını, kendi ülkelerinin gelecekteki refah ve mutluluğunun anahtarı olarak görenler de vardır. Bu programların, daha sonra kısaca anlatılacağı gibi, kendi halklarına kapitalist dünyada var olduğuna inanılan sosyal şeytanlar ile ilişki kurmaksızın endüstri devriminin bütün nimetlerinden faydalanma imkanı tanıyacağına inanılmaktadır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, savaş öncesinin Doğu Avrupa'sında çok az sayıda ikna olmuş komünist vardı. Savaş sonrası rejimler zor kullanarak ve şiddet yoluyla işbaşına gelmişlerdi. Bulgaristan ve Romanya'da komünizm Sovyet askeri girişiminin bir sonucu idi. Partizanların şüphesiz büyük bir devrimsel savaş kazanarak işbaşına geldikleri Yugoslavya'da onların nihai başarıları Sovyetler Birliği'nin doğu cephesinde savaşı kazanması gerçeğine bağlıydı. Benzer zorlu metotlar, bu ülkelerdeki iktidar güçlerinin liderliğinin devamı için de ge-

rekli görülmüştü. Göreceli halkçılığa ve ılımlı tutumlara rağmen, Yugoslav hükümeti hiçbir zaman çok partili sistemi hayata geçirme ya da gerçek anlamda özgür seçimler yapma cesaretini kendisinde bulamadı. En diktatör Balkan rejimi ise Arnavutluk oldu; burada küçük bir azınlık, polis gücü ve ordunun yardımı sayesinde gücü elinde bulundurmayı başardı. Toplumdaki köklü bir değişimin ancak devrim yoluyla gerçekleşeceğine inanan bu kimseler, proleterya diktatörlüğünün kurulması ve gücün aydın komünist azınlık elinde toplanması şeklinde ifade edilen amaçlarına sadece bu şekilde ulaşabileceklerini düşündüklerinden bu yöntemlerin gerekli olduğunu savunacaktı.

Uygulama: Hükümet ve Parti Organizasyonu

Yeni rejimler Sovyet askeri ve ideolojik üstünlüğünün birer ürünü oldukları için, Sovyet kurumlarının bu yeni rejimler için birer model teşkil ettikleri savunulabilir ve öyle de olmuştur. Yugoslavya'da bile siyasi kurumlar Sovyetler Birliği'ndekilerin kopyası şeklindeydi. Başlangıçta Sovyet devleti için geliştirilmiş şekillerde değişiklik yapmanın gerekli olduğu düşünülmemişti. Sovyetler'in o geniş toprakları ve kaynakları düşünüldüğünde, Sovyet sisteminin küçük ve fakir Balkan ülkeleri tarafından aynen uyarlanırken değişikliğe uğratılması gereksizdi. Yeni kurumlar önceki rejimdeki denkleri ile üstünkörü bir benzerliğe sahipti; devletlerin her biri, örneğin, hala anayasaya ve ulusal meclislere sahipti. Asıl değişiklik parti sistemi yapısındaki değişiklik idi. Önceki rejimlerin altında genellikle birçok parti güç savaşma girişir, ortak amaçları hükümeti ele geçirmek olurdu. Haklı ya da kirli yollardan seçimleri kazanıp yönetimlerini kurmadıkları müddetçe gerçek bir otoriteye sahip oldukları söylenemezdi. Yeni sistemde devletin gücü hükümet bakanlıklarında olmak yerine sadece kanuni siyasi partilerin, komünistlerin ve onların cephe organizasyonlarının elindeydi. Seçimler hiçbir şekilde onların etkisini azaltamıyordu. Anayasalar partinin üstün konumunu tanımıştı. Buna ek olarak bu belgeler hükümetin kolları arasında herhangi bir kontrol ve denge hükmü sağlamamaktaydı. Böylece uygulamada her devlette parti liderliği ülkeyi yönetmekteydi. Anayasalar konuşma özgürlüğü ve özgür basın gibi standart bir "insan hakları programı"nı garanti altına alıyordu. Ancak bunların her birinin gerektiği zaman, "toplumun iyiliği" ya da işçilerin çıkarları için sınırlandırılabileceği ile ilgili maddeler de vardı.

Birtakım değişiklikler geliştirilmesine rağmen, dört ülkenin de hükümetleri ve parti kurumları birbirleri ile benzerlik göstermekteydi. Her bir ülkede Sovyet modelinden sonra oluşturulmuş anayasalar mevcut idi ve bu belgeler komünizme doğru olan kuramsal gelişmeleri kaydetmek için defalarca gözden

geçirilmişti. Her ülkenin halkı tarafından seçilmiş ulusal bir meclisi vardı; ancak bu genellikle tek parti listesini içeriyordu. Gerçekte çok sınırlı yetkiye sahip olan bu heyetler yılda sadece iki kez toplanırdı. Üç ülkede üyeler Romanya Devlet Konseyi, Bulgaristan Devlet Konseyi ve Arnavutluk Yönetim Kurulu olarak adlandırılan daha küçük heyetlerin seçilmesi için onay verdi. Bu konseyler meclisin açık olmadığı zamanlarda onun yetkilerini üstlenmekteydi. Yugoslav meclisi devletin federal yapısını yansıtması için iki meclisin birleşiminden oluşmaktaydı: Federal Meclis ve Cumhuriyetler ve Özerk Eyaletler Meclisi. Buna ek olarak, dört hükümetin her birinin de birer Bakanlar Konseyi vardı. Bu konseyin bünyesinde başbakan, onun milletvekilleri ve bakanlıkların başkanları bulunmaktaydı. Yugoslavya'da bu görev 33 kişilik üyesi olan Federal Yürütme Konseyi tarafından yürütülmekteydi.

Bununla birlikte, devletin gerçek gücü bu hükümet heyetlerinde değil, Komünist Parti konseylerinin elindeydi. Partinin organizasyonları Sovyet örneklerini takip etmekteydi ve bütün devletlerdekilerle benzerlik göstermekteydi. Teoride, en yüksek organ parti kongresi idi. Bu kongre, yerel birimlerden gelen delegelerden oluşuyordu ve genellikle her beş yılda bir toplanıyordu. En temel görevi geçmişteki başarıları ile ilgili liderleri dinleyerek onları rapor etmek ve izlenecek siyasette gelecek yönlendirmelerin genel işaretlerini almak idi. Temel kararlar Merkezi Komite'de alınırdı. Bu komite kongreler arasında parti işlerini yürütmek için seçilirdi. Sovyetler'deki örneğinden sonra burada da Siyasi Büro ya da Politbüro olarak adlandırılan daha küçük birimler oluşturuldu. Gerçekte sosyalist devletler bu komitelerin üyeleri tarafından idare edilirdi. Parti liderliği, meclisi yönetecek adayları ve parti kongrelerindeki delegeleri atadığı için devletin dar kapsamlı oligarşilerin elinde olduğu görülmektedir. Bu hakimiyet, önemli komünist figürlerin hem devlet hem de parti organizasyonlarında en üst konumları ellerinde tuttukları gerçeği ile daha da etkili bir şekle bürünmektedir. Bu "birbirine bağlı müdürlükler" partinin konumunu güçlendirmekte ve nihai kontrolün sadece birkaç elde olduğunu güvence altına almaktadır. Belli başlı Balkan komünist liderler kalıtsal mutlak hükümdarlar ile kıyaslanmaya müsait görevlerde bulunmaktaydı; hem Tito hem de Hoca 1944 yılında komünist rejimlerinin kurulduğu ilk günden itibaren hiç kesintiye uğramadan gücü ellerinde bulundurdu. Tito'nun 1980 yılında ölmesi ile uzun süren egemenliği son buldu; Hoca ise o yıl da hala egemen olmasının keyfini sürüyordu.

Gücün, otoritesi ne seçimler ne de devlet kurumları ile kontrol edilemeyen birkaç kişinin elinde toplanması doğal olarak, ulusun siyasi yaşantısında bireyin rolü ve halktan gelebilecek bir baskının uygulanacak olan siyaseti ne dere-

ce etkileyebileceği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Neredeyse bütün vatandaşlar tabii ki, Komünist Parti'ye katılmak için gerekli koşullara sahipti. Teoride bu birlik üyelerini, endüstriyel işçi sınıfının siyasi olarak aktif üyeleri arasından seçmeliydi. Uygulamada ise, 1917 yılından sonra Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Balkanlar'da da endüstrileşmedeki düşük seviye, siyasi bilince sahip işçilerin sayısının artmasını engellemekteydi. Üyeleri çok az olan orijinal partiler entelektüeller tarafından yönetiliyor ve yüksek oranda fakir köylüleri içeriyordu. 1944 yılından beri birliklere, sosyalist sisteme katılan ve ondan istifade eden gruplar hükmediyordu: Memurlar, girişimci işletmeciler, profesyonel kişiler, polis ve güvenlik sistemi üyeleri ile istatistiklerde genellikle "beyaz-yakalı işçiler" olarak tanımlanan diğer kimseler bu grup içerisinde sayılabilir. Genellikle iyi eğitimli ve sıradan bir işçi ya da köylüden daha yüksek maaşa sahip olan bu kimseler etkin bir pozisyondaydı. Yeterli oranda işçinin katılımını güvence altına almak için adımlar atılmasına rağmen ideolojik standartlar ile uyum adına Balkan komünist partilerini işçilerin organizasyonları olarak görmek yanlıştır. 1970'li yıllarda partilerdeki sınıf kompozisyonu ile ilgili olarak şunları söylemek mümkündür: 1976 yılındaki Bulgar partisinin 789.796 üyesinden yüzde 44.4'ü işçi, yüzde 23'ü köylü ve yüzde 30.2'si beyaz yakalılardan oluşmaktadır. Romanya'daki Komünist Parti'nin 2.655.000 kişilik üyesinden yüzde 50'lik paydayı işçiler, yüzde 20'yi köylüler ve yüzde 22'sini de beyaz yakalılar oluşturmaktadır. Göreceli olarak daha küçük olan Arnavut İşçi Partisi'ndeki 101.500 kişilik üyenin oranları ise şu şekildedir: Yüzde 38 işçiler, yüzde 29 köylüler ve yüzde 33 beyaz yakalılar. Yugoslavya Komünist İttifakı'ndaki üye sayısı ise 1.302.836'dır. Bunlardan yüzde 41.8'i beyaz yakalılar, yüzde 28.1'i işçiler ve yüzde 5.1 köylülerdir.

Parti ağına ek olarak, sosyalist devletler bütün vatandaşlarını içine alan büyük çaplı organizasyonlara sahiptir. Bulgaristan'da Atavatanı Cephesi ve Zirai Birlik savaşın sonundan beri aktif haldeydi. Romanya Sosyalist Birlik Cephesi ve Arnavutluk Demokratik Cephe de hükümet icraatlarının halka anlatılabileceği, halkın ilgisinin arttırılabileceği ve kamuoyu desteğinin kazanılabileceği kanallar işlevini görmüştür. İşçi ve gençlik organizasyonları doğal olarak komünistler tarafından yönlendirilmekteydi ve onlar da benzer görevler üstlenmişti. İşçi birlikleri işçiler üzerine uygulanan baskıların artmış olduğu zamanlarda onların morallerini korumaya yönelik çalışmalarda kullanılmıştır. Endüstrileşmekteki hızlı gelişme, özellikle uzun saatler ağır işlerde çalışmak zorunda kalan ve genellikle çalıştığının karşılığında ihtiyaç duyduğu tüketim maddesini ve hatta zaman zaman temel tüketim maddelerini bile bulmakta zorlanan işçi sınıfım hayli etkilemişti.

Siyasi yaşama ve parti organizasyonlarına katılımın yanı sıra, birey olarak vatandaştan toplum ve iş hayatında yer alması beklenmektedir. Katılım sağlayacağı alan belki bir fabrika, bir hükümet ofisi ya da zirai dernek olacaktır. Sosyalist devletler bürokratik toplumlardır. Nadiren siyasi öneme sahip olan küçük kararların kalabalıklığı, komiteler aracılığı ile ve doğrudan ilgili toplantılar vasıtasıyla çözülür. Acil konular ile ilgili kararlara ve çok çeşitli aktivitelere katılım, sıradan bir vatandaşın vaktini ve enerjisini önemli ölçüde alır. Burada komünist yönetimin doğasıyla, partinin kendisiyle ya da siyasi ya da ekonomik meselelerle ilgili temel direktiflerle ilgili olmadığı müddetçe her türlü "eleştiriye ve iç eleştiriye" izin verilir. Bundan başka, "demokratik merkeziyetçilik" kavramına bağlı olarak, tartışma yoluyla sonuca ulaşılan bir kararı, herkes hiçbir soru sormaksızın kabul etmek zorundadır.

Ekonomik Sistem

Modernleşme, sosyal refah ve sınıf eşitliği üzerine yapılan ideolojik vurgu ile komünist programın kalbi ve bu programın başarı ya da başarısızlıklarının karar verileceği düzlem, ekonomik ilerlemenin göstergesidir. Siyasi sistemler gibi, savaştan sonra uyarlanan ekonomik politikalar da Sovyet çizgisini takip etmiş ve Sovyet uzmanların ve yöneticilerin yardımları eşliğinde uygulamaya konulmuştur.

Savaştan hemen sonraki yıllarda, Balkan ülkelerinin hepsi bir önceki dönemin yıkımlarını ve altüst etmelerini yeniden inşa etme gerekliliği ile yüz yüze geldi. Buna ek olarak Romanya ve Bulgaristan yenilmiş uluslar olarak tazminat ödemeye ve Sovyet ordularının işgalini desteklemeye zorlandı. Bu dönemde, Sovyet hükümeti Doğu Avrupa ülkelerinin kaynaklarını, kendi harap olmuş topraklarının iyileştirilmesine yardım etmek için kullanıyordu. En ağır yük, genellikle önceki düşman devletlerin omzuna yüklendi fakat dostluk ilişkisi içerisinde olunan ülkeler de bir bedel ödemek zorundaydı. Sovyet otoriteleri işgal ve tazminat bedellerini toplamanın yanı sıra, bir tür çapulculuk işlemine girişti. Bütün fabrikaları, demiryollarını ve benzer kalemleri kaldırıp Sovyetler Birliği'ne götürdüler. Bütün Sosyalist Blok'taki ülkeler ile olan ilişkilerinde ihraç ettikleri şeyler için çok yüksek meblağlar isteme eğilimine girdiler. Ancak kendi satın aldıkları ürünlerde dünya piyasasının çok altında fiyatlar ödediler. Ayrıca kendi katkılarının, el konulmuş Alman mallarından başka hiçbir şey içermediği ortak şirketler kurdular. Gerçekleştirdiği bu tür girişimler Sovyetler'e, Balkan ekonomilerinin önemli bir kısmı üzerinde kontrol kurma şansı verdi. 1953 yılında Stalin'in ölmesine kadar olan dönemde Sovyetler Birliği'nin bu siyasetinin bütün Doğu Avrupa sosyalist rejimlerine olan toplam maliyeti

tahminlere göre yaklaşık olarak 14 milyar dolardır. Bu tutar Amerika'nın Marshall Planı çerçevesinde Avrupa'nın iyileştirilmesi için harcadığı para ile kabaca denktir.[1] Bu miktarın en önemli yükü Doğu Almanya'nın omuzlarındaydı. Ancak Romanya da 1.7 milyar dolar ödeme yaptı. Sovyet müttefikleri de bu durumdan üzerlerine düşen payı aldı; onlar da zor durumda kaldı. Yugoslavya'nın ekonomik sömürge ile ilgili şikayetlerine daha önce yer verilmişti. Balkan ülkelerinden özellikle Bulgaristan için farklı bir muamelenin uygulandığı söylenilebilir. Bu Sovyet politikasının bir sonucu olarak, komünist rejimler mutlak bir dezavantaj ile yola koyuldular: Sadece savaş dönemi zarar tazminatlarını ödemekle kalmadılar, Sovyetler'in yeniden yapılanmasına hayli katkıda bulundular.

1947 yılından sonra, komünist devletler kendi endüstrileşme ve modernleşme programlarını hayata geçirmeye hazırdı. Sovyetler Birliği ile küçük devletler arasında kaynak ve büyüklük açısından çok büyük bir fark olmasına rağmen, 1930'lu yıllarda Stalin'in diktatörlüğü döneminde geliştirilen Sovyet politikaları benimsendi. Bu durum özellikle güçlü bir merkezi kontrol mekanizmasının geliştirilmesinde ve geniş endüstri alanlarında kendisini gösterdi. Buna ek olarak, ekonomik gelişmelerin, bölgesel bazda her bölgenin en iyi üretebileceği ürün üzerine yoğunlaşmasını desteklemek yerine, Sovyet etkisi başlangıçta bütün devletlerin benzer ve paralel endüstriyel ekonomiler üzerine yoğunlaşmasına ön ayak oldu. Sovyetler Birliği'nde zengin doğal kaynakları sayesinde uygulanabilir olan bağımsız ekonomi politikalarının Balkanlar için de aynı derecede tavsiye edilebilir olmadığı ortadaydı; ancak bir kere başlandığında bunu değiştirmek pek de kolay değildi. Başlangıçta kısmen de olsa Stalinist yöntemler benimsendi; çünkü Sovyet danışmanlar ve yerli komünist liderler Sovyet örneğinin diğer bütün alternatif örneklerden üstün olduğuna bütün kalpleri ile inanıyordu. Moskova'nın bakış açısından, o dönemde Sovyetler Birliği'nin ihtiyaç duyduğu ürünlerin üretimini sağladığı için sistemin avantajlı olduğu düşünülmekteydi. Bu sistem ayrıca sosyalist devletleri birbirinden ayrı tutmak için de iyiydi. Her biri kendi ekonomik yapısını ve Sovyetler Birliği ile belli başlı ticaret ağlarını kurmuştu.

Komünist devletler tarafından benimsenen yeni ekonomik sistemler başlangıçta birçok benzer karaktere sahipti. 1950 yılından sonra gelen Yugoslav sapmasından daha sonra söz edilecektir. En temel amaç, gerek ulusallaştırma gerekse toprak örneğinde olduğu gibi devletleştirme aracılığı ile bütün üretim araçlarında hükümet mülkiyetinin güvence altına alınmasıydı. Dolayısıyla merkezi devlet idaresi birçok ürünün ve hizmetin üretim ve dağıtımını eline aldı. Hangi ürünün üretileceği, nerede üretileceği, her bir özelliği ve fiyatının ne

olacağı gibi her konuyu devlet belirlemek zorundaydı. Bu meseleler daha önceleri iş adamları ve serbest piyasa çalışanları tarafından belirleniyordu. Dış ticaretin kontrolü de hükümete aitti. Bundan böyle, ürünlerin ithal ve ihraçları özel devlet memuriyeti olan yabancı ticaret organizasyonları tarafından kontrol altında tutuldu. Başlangıçta, geniş çaplı dış ticari ilişkilere pek sıcak bakılmıyordu; erken otarşik programlar ülkede üretilemeyecek olan bu ürünleri güvence altına almak için ticaretin sınırlandırılması girişiminde bulundu.

Böylece merkezi hükümetlerin ve devlet bürokrasisinin omuzlarına yeni görevler yüklendi. Savaş öncesi Balkan rejimlerinin birçoğu ekonomik gelişmeyi destekleme girişiminde bulunmalarına rağmen, gümrük vergisinin zorunlu olması ve tercihli vergilendirme gibi yollar ile sadece sınırlı şekillerde müdahalelerde bulunabildiler. Bununla birlikte ekonomik sistemin çeşitli seviyeleri ile ilgili olarak daha önceleri binlerce kişi tarafından alman kararları şimdi merkezi hükümetin alması beklenmekteydi. Merkezi planlama bir "buyruk" ekonomisi altında işleyen sosyalist devletin en temel görevi oldu. Bundan böyle genellikle beş yıllık zaman içeren planların hazırlanması, hükümetin ve parti görevlilerinin en temel dikkat yönelttikleri alan oldu. Politbüro, Bakanlar Konseyi ve özel Devlet Planlama Komisyonları (SPC) bu faaliyetlere girişti. Tabii ki, ekonomik halkadaki bütün bağlantılar ile ilişkilere ve görüş alışverişlerine devam edilmek zorundaydı. İlgilenilmesi gereken meselelerin bazıları ile ilgili aşağıdaki örnek konuya açıklık getirmektedir:

> Düşünün ki Devlet Planlama Komisyonları, girişimcilerden gelen planda, kamyonların tasarlanan stok arzlarının, tasarlanan taleplerinden daha az olduğunu fark eder. Bu durumda Devlet Planlama Komisyonları kamyon üretim hedeflerini yükseltebilir; bu değişiklikten Otomotiv Endüstrisi Bakanlığı'nı haberdar eder ve bakanlık sonra kamyon-üretim girişimcilerine kaç tane daha kamyonun üretilmesi gerektiğini söyleyebilir. Ancak sonra bu girişimciler daha fazla hammaddeye ihtiyaç duyacaktır. Daha fazla çelik, daha fazla cam ve lastik isteyeceklerdir. Bu üç hammadde için fazla bir stok bulunmadığını farz edecek olursak, bu hammaddelerin üretiminde artışa gidilmesi zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Ancak örneğin çelik için demir madeni cevheri gerekmektedir; bu durumda yine üretim hedefi yükseltilecektir. Ancak fazla demir cevheri taşınması için *daha fazla kamyona ihtiyaç* duyulacaktır. Ve süreç burada tekrar başlayacaktır.

Eklenmesi gereken detaylar nedeniyle, merkezi otorite tarafından bir girişimciye yollanan plan "büyük bir Amerikan şehrinin telefon defteri kalınlığında" olabilir.[2]

Sovyet örneğini takip eden komünist Balkan hükümetleri bütün ağırlıklarını özellikle, makine yapımı ve madencilik gibi ağır sanayiye yöneltti. Sosyalist planlamacılar da çabalarını, etkileyici girişimlerin yapımı üzerine yoğunlaştırmayı tercih ettiler. Gelecekte güçlü bir endüstri zeminine sahip olmak için özellikle hidroelektrik, çelik kompleksleri ve dev demir projelerine yoğunlaştılar. Ancak Balkan devletleri gerekli sermayeye sahip olmadıkları ve Sovyet kredileri mümkün olmakla birlikte düşük miktarda olduğu için ekonominin bir kısmındaki bu hızlı ilerlemenin bedelinin köylüler ve tüketiciler tarafından ödenmesi gerekti. Bu nedenle tarım alanına sadece az para yatırılmakla kalınmadı; aynı zamanda köylü üreticiler ekonomik devrimin en ağır yüklerini omuzlarında taşımak zorunda kaldı. Benzer bir şekilde, sıradan vatandaşlar düşük bir yaşam standardı ile yaşamaya zorlandı; çünkü tüketici endüstriler ve hizmetler düzenli olarak nihai amaç uğruna kurban edilmişti. Bu tür önlemlerin ulusların gelecekteki refahları için gerekliliği ve sadece yeterli bir miktarda yüksek düzeyde endüstriyel gelişme elde edildiği takdirde devletin yaşam standartlarını yükseltmek için tüketim mallarında üretime yönelebileceği ile ilgili bir düşünce vardı.

Merkezi planlı ekonomiler büyük bir başarı sağlayabilirdi; zaten belirli alanlarda başarı da göstermişlerdi. Kaynakları, insan gücünü ve parayı harekete geçirebilir ve bunları belirlenmiş bir amacın gerçekleştirilmesine yönlendirebilirlerdi. Ayrıca o zamana kadar kullanılmamış olan tarım nüfusu fazlasını ve kadınları da kullanabilirlerdi. Hem Batı'dan hem de Sovyetler Birliği'nden gelen gelişmiş teknoloji, erken endüstrileşme koşullarında kolaylıkla yukarıdan öne sürülebilirdi. Bununla birlikte belirli zayıflıklar sistemin doğasında bulunmaktaydı ve gittikçe daha belirgin bir hale gelmekteydi. Birçoğu tabii ki planlamacıların kabiliyetlerine ve onların doğru kararlar vermelerini sağlayacak gerekli bilgi çeşidine erişimlerine bağlıydı. Planın en temel güçlüğü, sert olmaya meyilli olması idi ve bu ayarlamanın hızlıca yapılması mümkün değildi. Orijinal taslaktaki hatalar böylece fazla pahalıya mal olabilir ve düzeltilmesi göreceli olarak zor olabilirdi. Konuyla ilgili bir örnek Bulgaristan'dan verilecektir. Bulgaristan sonrasında hiç de elverişli bir bölgede yapılmadığı ispatlanan çok geniş bir demir ve çelik kompleksi inşa etme kararı almıştı. Sonraları daha iyi koşullara götürecekse mevcut sivil tüketiminde bir sınırlama savunulabilir; ancak bununla birlikte birikimlerin ekonomik olmayan girişimlerde boş yere harcanıp çarçur edilmesi de başka bir meseledir.

Diğer problemlerin artmasının en önemli nedeni, sistem içerisindeki dürtü ve rekabet eksikliğidir. Belirlenmiş bir girişim kar sağlamak zorunda olmadığı için, onun gerçekleştirilmesine dair yüksek düzeyde bir randıman ile çalışmak

için hiçbir neden yoktu. Eğer girişim para kaybederse, devlet ilave para yardımı sağlayacaktı. Aynı şekilde, ücret ölçeklerinin göreceli eşitliği, piyasadaki tüketim mallarının azlığı ve işten çıkarılmayacakları ile ilgili verilecek güvence, birçok işçinin iş üzerinde en az düzeyde çaba sarf etmesine neden oldu. Benzer bir şekilde, rekabetin azlığı genellikle kalitesiz ürünlerin yüksek fiyatta üretilmesine yol açmıştı. Eğer belirli bir ürün, örneğin bir çift ayakkabı, satın alan kişi için türleri içerisinde mevcut olan tek ürün ise, üretici ayakkabının modeli ya da işçiliğinin iyi olup olmadığına dikkat etme gereği duymayacaktır.

Zayıflık tabii ki, bireylerin bir devlet girişiminde çalışırken özel bir şirkette ya da kendi işlerinde çalıştığında göstermiş olduğu çabadan daha az çaba sarf etmesinden kaynaklanıyordu. Marksist teoriye göre, böyle bir durum ortaya çıkmamalı ya da gelecekte değişmelidir. İnsanoğlunun tutum ve değerleri belirli bir dönemin sosyal ve ekonomik şartlarının yansıması olarak görüldüğü için, sosyalizm altında kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarından daha üstün tutmayacak yeni bir "insan türü"nün ortaya çıkacağı tartışıldı. Komünist devletlerdeki okulların en temel amaçlarından biri, bu değerleri çocuklara öğretmek ve yeni bir tip birey üretmektir ki, bu gerçekleşmesi zor bir hedeftir.

Büyük bir ihtimalle en büyük hata tarımda aranmalıdır. 1945 yılından önce, daha önce de gördüğümüz gibi, Balkan devletleri temelde zirai topluluklardı. Halk toprakta geleneksel usullere göre çalışan köylü nüfustan oluşuyordu. Marksist öğreti, birey olarak davranışlarını ve yaşam tarzlarını ilkel bulduğu ve onları gelişmenin önünde engel olarak gördüğü köylü sınıfı ile uğraşmakta sürekli sıkıntılar yaşamıştı. Tarımsal meselelerde çözümü, köylünün bir tür kırsal-işçi konumuna dönüştürülmesinde görmüştü. Bu durumun ya köylülerin bir endüstride işçiler ile aynı konumda olacağı devlet çiftlikleri ya da toprakların ve hayvanların çoğunun birleştirildiği devletleştirmeyle atılabilecek bir adım ile başarıya ulaşacağı düşünülmüştü. Diğer bir alternatif ise, devlet planlamacılarının üretim detaylarını zorla kabul ettirmeleri ve seviyeleri ekonominin genel ihtiyaçlarına göre ayarlamalarıydı. Teoride, bu geniş ölçekli çiftlikler daha verimli olabilirdi: Makineleşmiş teçhizat kullanılabilir ve daha iyi gübre, sulama ve ilaçlama gibi modern gelişmeler ile daha iyi sonuca ulaşılabilirdi. Tam anlamıyla bir devlet kontrolü ile, sulama ve toprak ıslahı projeleri de uygulamaya konulabilirdi.

Bu şemalar ile ilgili en temel olumsuzluk, bu fikirlerin tamamına köylülerden gelen muhalefet idi. Devletleştirme her yerde büyük bir direniş ile karşılandı. İnsanlar hayvanlarını devlete vermek yerine kurban etti. Bu karşı koymalar o kadar yoğundu ki, kırsal nüfusunun bu olumsuz duygularına karşı anlayışlı olan Yugoslav ve Polonya hükümetleri uygulamadaki nedenlerden dola-

yı bütün bu çabalardan vazgeçti. Romanya ve Bulgaristan gibi devletleştirmenin zorla kabul ettirildiği ülkelerde bile köylülerin ellerine bırakılmalarına izin verilen kendi küçük arazileri üzerinde harcadıkları çaba başka yerde harcadıkları çabadan çok daha fazlaydı. Devletleştirmedeki çaba ile ilgili en temel zorluklardan biri, hükümetlerin tarımsal gelişmeler ile ilgili yeterince yatırım yapmamasıydı. Endüstriyel gelişmeler üzerine yoğunlaşmayı tercih eden planlamacılar bu tür bir tarımı kırsal kesim nezdinde cazip hale getirecek modern teknikler ve makineler sağlamamışlardı.

Sosyal Dönüşüm

Açıkça görülmekteydi ki sosyalist siyasi ve ekonomik programların girişi, var olan sosyal yapı üzerinde mahvedici bir etkiye sahipti. Komünist propaganda genellikle en güçlü saldırılarını "burjuvazi" üzerine yönlendirmişti. Küçük dükkan ve market sahiplerinden büyük endüstricilere kadar orta-sınıf mülk sahiplerinin tamamı mallarına devlet tarafından el konulması ve meslekleriinde büyük değişimler ile yüz yüze geldi. Biraz şanslı olanlar, devletin sahip olduğu bazı girişimlerde yönetici olarak uygun işler bulabildi. Yoksa onlar da işçiler sınıfına dahil olacaktı. Profesyonel sınıfın üyeleri yani doktorlar, avukatlar, diş hekimleri, mühendisler ve benzer hizmetler veren kimseler devlet çalışanı oldu ve bu statüdeki kontrol mekanizmalarına tabi hale geldi. Onlar da gelirlerinde çok ciddi bir azalma ile karşılaştı. Çok şiddetli olmasa da, işçiler de kendi durumlarında bir takım değişiklikler olduğunun farkındaydı. Devlet girişimlerindeki çalışanlar da daha önce sahip oldukları bazı hakları kaybetti. Örneğin grev yapma ve iş değiştirme imkanları kısıtlandı. Hala "patronların" kontrolü altındaydılar; fakat bu patronlar şimdi devleti ve partiyi temsil ediyordu. Başlangıçta yeni sistemin zorlu şartlarının ilk yıllarında, maaşları ve yaşam standartları da düşüktü. Bununla birlikte sosyalist rejim, iş garantisinde bulundu ve sağlık gibi alanlarda sosyal hizmetler güvencesi verdi. İşçilerin tamamı en azından teoride yeni sistem içerisinde ayrıcalıklı bir yerleri olduğu psikolojisi içerisindeydi. Hükümetin yaptığı propaganda, yaşadıkları anın koşullarının kötü olduğunu, ancak geleceğin onlara ait olduğunu vurgulamakta idi. Onlar da buna inanmaya başlamışlardı.

Yaşanan siyasi gelişmeler sonrasındaki köklü değişikliklere rağmen, işçiler ve profesyonel, idari ve ticari orta-sınıf, modern yaşama daha önceden aşina idiler. Uluslarının şehir toplumunun bir parçasıydılar ve birçoğu da gönüllü olarak endüstri devriminin getireceği rahatlığı kabul etmişlerdi. Dönüşüm ile en zor yüzleşenler köylü nüfus idi. Daha önce de gördüğümüz gibi, sosyalist planlamacıların amacı köylü çiftçileri ortak ya da tamamıyla devlete ait arazi-

lerde çalışan tarım proletaryasına dönüştürmekti. Böyle bir hareket geleneksel yaşam şeklinde çok keskin bir değişimi de beraberinde getiriyordu. Şüphesiz ki, Balkan köylülerinden Marksist-Leninist gelecek planlarını destekleyen çok az kişi vardı. Bu anlamda bir değişiklik, onların hayatlarında merkezi öneme sahip üç şey ile olan ilişkilerini de büyük ölçüde değişime zorlamaktaydı: Toprak, aile ve köy.

Gördüğümüz gibi, önceleri toprak ve toprak sahipliği köy toplumunda çok büyük bir öneme sahipti. Birinin fazla parası olduğunda hemen toprağa yatırım yapardı. Saygınlığı ne kadar toprağının olduğuna bağlıydı. Bulgaristan, Arnavutluk ve Romanya örneğinde olduğu gibi çiftliği üzerindeki kontrolünü kaybettiğinde ya da Yugoslavya örneğinde olduğu gibi sahip olduğu toprak miktarı azaldığında, her ne kadar birçok yerde yeni koşullara şiddetli direniş sergilese de, köylü önceki davranış şekillerini değiştirmek zorundaydı. Toprak kolayca satın alınabilen bir şey olmadığı için, eldeki fazla para daha ziyade tüketim mallarına harcanmaktaydı. Endüstriyel ürünlerin gittikçe daha kolay ulaşılır olmasıyla, köylülerin gelirlerinin büyük kısmı kişisel durumların iyileştirilmesi için harcanabilirdi; örneğin daha iyi bir ev ve eşyalar için. Yugoslavya haricinde, bu gelişme çok da ileri gidemedi. Sosyalist ülkelerin kırsal kesimlerindeki maddi koşullar kötü olmaya devam etti. Yaşam standardının iyileştirilmesi ile ilgili temel çabalar önceki rejimlerde olduğu gibi şehirlerde yaşandı.

Aile çiftliklerinin dağılması, beklenildiği kadar olmasa da doğal olarak önceki üyeleri üzerinde bir etkiye sahipti. Nesilden nesile mülk aktarımının temel yolu artık toprak sahibi olmaktan geçmediği için aile bağlarında zayıflama olması beklenilebilirdi. Bununla birlikte, devlet daha önce ailenin görevi olan, yaşlı ve hastaların bakımı gibi birçok görevi üzerine aldı. Yeni koşullar ailede de bir takım değişikliklerin meydana gelmesine neden oldu. Sosyalist öğreti kadın ile erkek eşitliğini savundu. Bunun kadar önemli olan diğer bir unsur da, ekonomik şartların kadını ev dışında çalışmaya özendirmesi ve zorlamasıydı. Devlet de benzer şekilde aile-çocuk arasındaki ilişkiye müdahil olma hakkında ısrar etti ve ailede erkek ve yaşlı kişinin egemenliği böylece azaltıldı. Ancak yine de eski alışkanlıkları ve düşünce tarzlarını değiştirmek pek de kolay bir şey değildi. Aile ekonomik ve duygusal bir ilişki ortamı olmanın yanı sıra, dışarıdan gelecek tehlikelere karşı her zaman en güvenli yer idi. Ev sayısındaki genel azlık ve çocuk bakımı için büyükannelere ihtiyaç duyulması gibi belirli koşullar üç-kuşaklı ev yapısını arttırdı. Böylece birçok şekilde, aile bağları ve geleneksel bağlar hem şehirlerde hem de kasabalarda zayıflamadan süregeldi.

Ailenin güçlü kalmasına rağmen, tecrit edilmiş köy topluluğu felce uğradı. Bu, savaştan önce bütün Balkan ülkelerinde zaten yol alan bir durumdu. Yolla-

rın ve taşımacılığın gelişmesi ile ve özellikle televizyon ve radyolara ulaşmanın kolay olmasıyla dış dünya en ücra Balkan toprağı ile bile irtibata geçti. Yarımada genelinde köylerden şehirlere doğru gerçekleşen inanılmaz derecedeki büyük nüfus hareketi kırsal bölgelerdeki nüfusun hayli azalmasına ve buradaki geleneksel kalıpların bozulmasına neden oldu. Ne yazık ki, köy kurumunun yerini alabilecek denklikte bir oluşum gelişmedi. Kasabadan henüz gelmiş yeni çalışan nüfusun karşılaştığı ilk en önemli problem, kalacak yer bulma problemiydi. Bu mesele ile başa çıkmak için bütün sosyalist hükümetler dev gibi kışla benzeri apartman binaları inşa ederek "yeni şehirler" kurdu. Burada da kasabanın tıka basa doluluğu devam etti; ancak bu mahalleler daha önce hiç ulaşılmayan, genellikle elektrik, sıcak ve soğuk su, modern banyolar, telefonlar ve benzer modern imkanlarla donatıldı. Maddi konforun artışını beraberinde getirmesine rağmen, bu değişiklikler son derece karışıklığa sebep olmaktaydı. Bundan başka, parti ve fabrika dernekleri, köy kilisesi ve cemaatinin yerini tam olarak doldurabilmiş değildi; çiftlikten şehre geçişin psikolojik alışma aşamaları genellikle çok sancılıydı. Erken 1980'li yıllardaki Balkan ülkeleri hala değişim ve alışma aşamalarındaydı.

Sosyal dönüşüm ile ilgili verilen bu özet bilgileri toparlamak gerekirse, komünist hükümetlerin insanlara sağladığı bazı faydalardan söz edilmelidir. Öncelikli olarak vurgulanmalıdır ki, hem uygulamada hem de teoride yeni rejimler sosyal refaha diğer önceki rejimlerden daha fazla önem verdi. 1945 yılından sonra halka hizmet etmek için hastaneler, dinlenme yerleri, spor sahaları, tiyatrolar, tatil merkezleri, konser salonları ve benzer imkanlar oluşturuldu. En geri kalmış bölgelere bile modern sağlık imkanlarının getirilmesi için çalışmalar yapıldı. Hastalıkları ve kazaları sigorta etmek için yeni pansiyon düzenlemeleri ve imkanlar oluşturuldu. Sosyal refah programları bazı açılardan birçok zafiyet taşımasına rağmen, devreye sokulmaları Komünist Parti liderliğinin en önemli başarılarmdandı.

İdeolojik Kontroller

Sosyalist rejimin ilk yıllarında belirlenmiş en temel amaç, geleceğin komünist toplumuna bir yol çizmekti. Bu anlamda yapılan şey sadece yeni kurumlar kurmak değil; aynı derecede önemli görülen, hükümete düşman olduğu düşünülen organizasyonları veya "sınıf düşmanı" tabyası olan burjuvaziyi sindirmekti . Bu tutum kiliseleri, okulları, üniversiteleri ve bireysel yazar ve sanatçıları çok derinden etkilemişti. Komünist hükümetlerin tamamı, hatta Yugoslavlar bile basın, eğitim ve din de dahil olmak üzere ulusal kültürel hayat üzerinde güçlü bir sansürcü anlayışı kurumsallaştırmayı gerekli gördü. Polis gücü ve

mahkemeler de bu anlamda bir kontrolün sağlanması hususunda hükümetlere yardımcı olacaktı.

Komünistlerin gücü ele geçirmesinden ilk etkilenenler dini cemaatlerdi: Katolik, Ortodoks ve benzer şekilde Müslüman cemaatler. Bunların her biri ulusal hayat üzerinde çok önemli role sahipti. Ayrıca dini bakış açısı Balkan ulusal karakterinin bir parçasıydı. Kiliseler önemli derecede mülkün kontrolüne sahipti ve savaş öncesi siyasi sistemin temel bir destekleyicisiydi. Kiliseler güçlü bir şekilde anti-komünist olduklarından ve ateizmi öğretisel olarak yanlış gördüklerinden[3], yeni liderlik başlangıçta onlara karşı hayli katı davrandı. Sahip oldukları mallara el konuldu ve okul idare etmeleri yasaklandı. İnsanların kiliseye katılmalarına engel olmak ve bunu yasaklamak için çok büyük çabalar sarf edildi. Birçok kilise ve kilise kurumu kapatılarak "ateizmin müzesi" haline getirildi. Daha sonra, devrimsel coşkunun azalmasıyla birlikte siyasi liderler kiliselerin ulusal yaşamda ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu fark ettiler ve önceki tutumlarından kısmen vazgeçtiler. Örneğin Romanya hükümeti halkın kültürel mirasının önemli bir parçası olarak görmeye başladığı kiliselerin ve manastırların restorasyonu için büyük miktarda paralar harcadı. Kiliseler bir zamanlar oynamış oldukları rolü tekrar üstlenememelerine rağmen, savaşın hemen ardından din üzerine yapılan geniş çaplı baskılar azaltıldı. Dini kurumlar ve ruhban sınıfı devletten ve kiliseye katılan üyelerden destek görmeye başladı.

Benzer köklü değişiklikler savaş öncesi eğitim sisteminde de yapıldı. Daha önce de bahsedildiği gibi, Marksist teori insanoğlunun tutumlarındaki bir değişikliğin komünist topluma gitme yolunda yardımcı olacağını ya da komünist toplumun böyle bir evrimsel aşamanın sonucu olacağını düşünmekteydi. Böylece okullar sadece komünist ideolojiyi öğretmekle kalmıyor, aynı zamanda öğrencileri "yeni insan" örneği konusunda da eğitiyordu. Doğal olarak bütün okul kitaplarında köklü bir değişim yapılarak komünist öğretilerin bu kitaplar içerisinde yer alması sağlandı. Buna ek olarak, endüstrileşme doğrultusundaki ilerleme nedeniyle okullar ve özellikle yüksek enstitüler bilim ve teknolojiye daha çok önem vermek durumunda kaldı.

Bu anlatım, kültürel tarih ile detaylı olarak ilgilenmemekle birlikte, sanat ve edebiyat üzerine de bazı yorumlar yapılmalıdır. Bu genellemeler sadece Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya için geçerlidir: Yugoslavya'nın konu ile ilgili bir istisna arz ediyor olmasına daha sonra değinilecektir. Genelde komünist rejimler yazarların ve sanatçıların sadece sistem karşısında olumlu bir tutum benimsiyor olmalarıyla yetinmezler; onların vermiş oldukları eserlerde sistemin erdemlerinden de bahsetmeleri beklenir. Bu anlamda yazar ve sanatçılardan

bir çeşit propaganda araçları olmaları ve hükümete siyasi ve ekonomik programlarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları halk desteğini kazanmalarında yardımcı olmaları beklenir. Buna ek olarak, Batı ülkeleri ile olan ilişkilerinin sınırlandırılması için çaba harcanır. Yabancı dergi ve gazetelerin, kitaplar ve süreli yayınların takibi sınırlandırılır; yabancı arkadaşlar ve meslektaşlar ile olan görüşmeler engellenir. Bu politikalar yeknesak bir şekilde uygulanmamış, zaman ve mekana göre bir takım değişiklikler arz etmiştir. Kültürel kontroller alanında bazı yıllar göreceli gevşeklikler varken bazı yıllarda da katı uygulamalar olmuştur.

Bu anlamda denetimlerle sıkıca özdeşleşmiş olmak komünist rejimlerin bir tutumu idi ve bu tutumlarını seyahat ve göç için vize verirken de sürdürdüler. Yugoslavya hariç bütün sosyalist hükümetlerin en büyük korkularından biri, uygulanabilecek kolay seyahat politikasının ülke içerisindeki şartlar ile uyumsuzlukla ve hatta geniş çaplı bir göç ile sonuçlanmasıydı. İkinci durum ile ilgili iki örnek mevcuttur. 1949 ve 1961 yılları arasında 2.5 milyon insan Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya göç etti. Yine benzer bir durum ile 1960 yılında, yaklaşık 180 bin Macar Batı'ya gitmek üzere harekete geçtiğinde karşılaşıldı. Göçmenlerin birçoğu genç ve toplumun iyi eğitilmiş unsurları olduğu için, yoklukları fazlasıyla hissedildi. Kendi ülkelerindeki yaşam standartları ve siyasi özgürlükler Batı'dakilere yaklaşıncaya kadar birçok komünist hükümet, vatandaşları üzerinde sıkı bir nüfuz kurmanın gerekliliğine ikna olmuştu.

DIŞ POLİTİKA

Teori:
Emperyalist Savaşlar

Komünist öğretiler uluslararası ilişkiler alanını da kuşatmış ve burada Lenin'in kavramsallaştırmalarına büyük önem vermiştir. Daha önce de gördüğümüz gibi, Marksist teorisyenler tarafından beklenen toplum kutuplaşması 1914 yılı itibarıyla gerçekleşmemişti. Gittikçe artan bir yoksullaşma koşullarında yaşamak yerine, işçi sınıfı yeni endüstri toplumunun faydalarından istifade etmeye başladı. Revizyonist sosyalist programlar burjuvazi devleti ile işbirliği fikrini destekliyordu. İlgisini bu soruna çeviren Lenin, işçilerin gittikçe iyileşen konumlarının kapitalist devletlerin dış politikası sonucu olduğunu düşünmekteydi. Lenin'e göre bu kapitalist sistemler gelişmelerinin en üst aşamasını yani emperyalizm aşamasını tecrübe ediyordu. Bu hükümetler Asya ve Afrika'da geniş toprak parçalarını kontrolleri altına aldıktan sonra, bu bölgelerin kaynak ve işgüçlerini sömürmüş ve çok büyük karlar sağlamıştı. Böylece işçilerinin istekle-

rini karşılayabilecek konuma gelmişti; ancak bunun bedeli bazı halkların geri kalmasıydı. Bununla birlikte, sömürge toprakları alan olarak sınırlı olduğu için, kapitalist uluslar kaçınılmaz olarak birbirleri ile çıkar çatışmalarına girdi ve bunların sonucunda savaşlar oldu. II. Dünya Savaşı'nm çıkması ile ilgili daha önce de zikredilen Stalin'in görüşü bu mantık için güzel bir örnektir.

Neden oldukları büyük yıkımlara rağmen emperyalist savaşlar devrim için sağladığı fırsatlar nedeniyle hoş karşılanmaktaydı. Proleteryanın öncü kolu olan Komünist Parti'nin bir kriz zamanında gücü ele geçirmesini sağlayacak şartlar yaratılmalıydı. İleride de ifade edilecektir ki, bu evrimsel değil, devrimsel bir programdı; şiddet eylemlerine davet ediyordu. Bir arada yaşama ve Sovyetler Birliği tarafından 1953 yılından sonra desteklenen uluslararası gerginliğin yumuşatılması öğretilerine Çinli ve Arnavut liderler meydan okudu. Bu liderler Marksist-Leninist öğretilerin klasik yorumlarını tercih ediyordu.

1945 yılından sonra Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya hükümetleri dış politika ile ilgili meselelere iki seviyede dahil oldu. İlki, Sovyet sisteminin dışında olanlar ile kurulan ilişkilerdi ki bu grup NATO ittifakı ile Asya ve Afrika'daki yeni ülkelerle ilişkileri kapsıyordu. İkincisi ise, özellikle Sovyetler Birliği ile ve Doğu Avrupa ülkelerindeki diğer komünist devletler ile daha yakın ilişkiler içerisine girmeyi kapsıyordu. Bu meseleler gelecek bölümde, iki sosyalist ulusüstü kurum olan Comecon ve Varşova Paktı örnekliğinde daha detaylı olarak incelenecektir.

Uygulama: Dünya Meselelerinde Sovyetler Birliği ve Komünist Devletler

1945 yılından sonraki yıllarda Doğu Avrupa hükümetleri başlangıçta dış ilişkilerde Sovyetler Birliği'ne yakından bağlı kaldı ve böylece devleti ve dünyanın geri kalanını ilgilendiren meselelerde kaçınılmaz olarak Sovyet etkisi altında oldu. Buradaki en temel olaylar Moskova ile Washington arasındaki ilişkiler, büyük Avrupa koloni imparatorluklarının parçalanması, devrimsel hareketlerin yaygınlaşması ve özellikle Çin'de Mao Zedung'un zaferi idi. Kıta Avrupa'sında yaşananlar ve Alman topraklarının kaderi de önemli olmaya devam etti. II. Dünya Savaşı'nın bitiminin ardındaki üç on yıllık sürede, üç Balkan devleti Arnavutluk, Romanya ve Yugoslavya öyle ya da böyle bir şekilde dış politikada bir özgürlük derecesi elde etti. Arnavutluk ve Romanya'nın bağımsız bir yol izleme yeteneği; Çin Komünist Partisi'nin iktidara gelmesi, dünya güç dengelerindeki değişiklikler ve Sovyet liderliğinde meydana gelen değişiklikler-

den etkilenmişti. Yugoslav bağımsızlığı daha önce de gördüğümüz gibi, ilk elde edilen ve devletin kendi çabaları ile gerçekleşen bir durumdu.

Stalin hayatta olduğu müddetçe, uluslararası ilişkiler Sovyet kontrollü blok ve Amerika Birleşik Devletleri ile müttefikleri arasında var olan keskin çatışmanın etkisi altındaydı. Batı Avrupa demokrasileri NATO'da birleşti. 1948 yılında sosyalist kamp Yugoslavya'nın ayrılması ile zayıfladı; ancak Çin'in katılımı ile görünüşte önemli ölçüde güçlendi. Mao'nun son zaferinden sonra, Çin'in, Doğu Avrupa ulusları gibi Sovyetler Birliği'nin çok yakın bir müttefiki olacağı umuluyordu. 1950 yılı Şubat ayında, iki devlet karşılıklı bir askeri yardımlaşma antlaşması imzaladı ve Çin'e ekonomik yardım vaadinde bulunuldu. Böylece yüzyılın ortasında, dünya iki rakip güç bloğu arasında bölünmüş oldu: Birkaç küçük müttefikleri ile Amerika Birleşik Devletleri, NATO'ya katılan Avrupalı güçler ve Japonya ve Sovyetler Birliği, Çin ve onların destekçisi olan Sosyalist Blok.

1950 ile 1954 yılları arasında iki rakip bloğun temel yüzleşme bölgeleri Asya oldu. Savaştan sonra Kore, kuzeyde Sovyet egemenliği altındaki bir hükümetin kurulması ile iki bölgeye ayrıldı. 1950 yılı Haziran'ında bu rejim güneyi işgal girişiminde bulundu; buna Birleşmiş Milletler'in de desteğini alan Amerika Birleşik Devletleri itiraz etti. Batılı ordular başlangıçta bir başarı sağlamalarına rağmen, 1950 yılı Ekim ayında Çinli gönüllüler savaşa katıldı. 1951 yılı yaz ayı itibarıyla savaş, bölgeler arasındaki önceki sınırlara yaklaşan bir güç bölüşümü ile çıkmaza girdi. Sonuç olarak uzun görüşmelerden sonra, 1953 yılı Temmuz ayında ateşkese varıldı ve iki Kore hükümeti önceki topraklarının kontrollerini tekrar ellerine aldı. Sovyet ve Çin desteği böylece kuzeyin konumunu korumasına yardımcı oldu.

Daha sonra çatışma bölgesi bir Fransız koloni bölgesi olan Çinhindi'ne kaydı. Fransızların burada Fransa ile yakın ilişkiler içerisinde olan ve önceki sosyal sisteme dayalı bağımsız bir Vietnamlı hükümet kurma girişimlerine, Ho Chi Minh liderliğindeki radikal yerli bir hareket tarafından karşı konuldu. Bu hareketin başarılı partizan faliyetleri, güçleri tekrar bir bölünme düzenlemesi yapmaya zorladı: 1954 yılında kuzeyde komünist destekli bir rejim ve güneyde de Batı yanlısı bir rejim kuruldu. Böylece bir tane daha sosyalist devlet vücuda geldi.

Bu arada Stalin 1953 yılı Mart ayında öldü. Güç geçişi pek kolay gerçekleşmedi. Başlangıçta Sovyet hükümet üç kişinin elindeydi: Başbakan G.M. Malenkov, Dış işleri Bakanı Molotov ve gizli polisin güçlü başkanı L. D. Beria. Nikita S. Kruşçev parti sekreteri olarak Malenkov'un yerine geçti. Bu adamlar ortak liderlik kavramını benimsemekteydi; bu fikri diğer sosyalist devletlere de yay-

maya çalıştılar. Bununla birlikte kendi aralarındaki işbirliği dönemi çok kısa oldu. Üstünlük için yapılan mücadelede ilk elenen Beria oldu. En yüksek mevkideki bir Sovyet liderlerine girişilen bu türdeki eylemlerin sonuncusu olarak, 1953 yılı Aralık ayında öldürüldü. 1955 yılı Şubat ayında Malenkov istifa etmeye zorlandı ve yerine N.A. Bulganin geçti; daha sonra da anlaşılacağı gibi bu dönemden itibaren Bulganin ve Kruşçev en etkili konumda oldular. 1957 yılında Malenkov ve Molotov yeni liderliği devirmek için başarısız bir girişimde bulundu. 1958 yılı Mart ayında gerçekleşen bir sonraki adım ise Bulganin'in istifaya zorlanmasıydı. Bundan sonra başbakanlık görevini Kruşçev üstlendi ve partinin başında kaldı. Böylece Stalin'in daha önce üstlenmiş olduğu konum ve kolektif liderlik konumu terk edildi.

Kruşçev'in 1956 yılında iktidara geçmesi Doğu Avrupa liderleri üzerinde çok önemli bir etki yarattı. Şubat ayında yapılan 20. Sovyet Komünist Parti kongresinde gerçekleşen gizli bir konuşmada, Kruşçev Stalin'e yönelik şiddetli eleştiriler yöneltti. Stalin'in hem iç ve dış politikada takındığı tutumu hem de savaş idaresi ile ilgili tutumlarını kıyasıya eleştirdi. Bu alenen suçlamanın metni kısa zaman içerisinde ortaya çıktı ve çok geçmeden herkes tarafından duyuldu. Doğu Avrupa komünist liderleri arasında şok etkisi yarattı. Djilas gibi birçoğu Stalin'e adeta taparcasına saygı duyuyor ve onun güçlü liderliğini ve zaferlerini hayranlıkla izliyordu. Tito ile yapılan bir tartışmada Stalinci görüş bütün Komünist Bloğu ülkelerinde hakim olmuş; muhalefet, partiden tasfiye edilmiş ve birçoğu ya tutuklanmış ya da öldürülmüştü. Şimdi partilerden istenen, konumlarını yeniden gözden geçirmeleri ve önceki kararları eleştirmeleri idi. Özellikle bireysel liderlere sıra dışı, insanüstü özellikler yükleyen "kült kişilik" oluşturmayı itham etmeleri istenmekteydi.

Kruşçev Sovyetler'in dış politikasında da önemli değişikler yaptı. Daha önce de görüldüğü gibi Stalin zamanında iki büyük askeri ittifak sistemi arasında bir dizi çatışma meydana gelmişti. Bununla birlikte 1940'lı yılların sonuna kadar nükleer silahlar ile silahlanmış olan Sovyetler Birliği 1953 yılında hidrojen bombasını da elde etti. Kısa zamanda gözlemcilerin tespit ettikleri bir geçek; her iki tarafın da ellerinde bulundurdukları korkunç nükleer silahlar ile, iki büyük güç arasında meydana gelebilecek bir savaş büyük bir insanlık dramına dönüşebilir ve yapılacak bu üçüncü dünya savaşından kimse galip çıkmazdı. Akılda bu tür düşünceler ile yeni Sovyet liderliği "barışçıl bir arada yaşama" politikası benimsedi ve "kapitalist emperyalistler" ile yapılacak olan savaşın kaçınılmaz olduğu politikasına karşı çıktı. Bu durum Sovyet temsilcileri ile Batılı temsilciler arasında Avrupa'da acil çözüm bekleyen meselelerin sonuca bağlanması için bir dizi toplantı yapılmasını da beraberinde getirdi. 1955 yılında

Avusturya ile Devlet Antlaşması imzalandı; Sovyet birlikleri Avusturya bölgesinden geri çekildi. Bununla birlikte iki Alman rejimi problemi ve Berlin'in konumu konusunda görüş birliği sağlanamadı.

Her ne kadar Doğu-Batı ilişkilerinde bir yükselme gözlemlense de, Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arsındaki temel çatışma Küba meselesi idi. Daha önce Amerika koruması altındaki bu ada 1959 yılında Fidel Castro yönetimindeki partizan hareketin kontrolüne geçti. Fidel Castro çok geçmeden Sovyetler Birliği ve Komünist Blok ile işbirliği ilişkilerine girdi. 1961 yılında CIA liderliği altında bu rejimi alaşağı etmek için başarısız bir girişimde bulunuldu. "Domuzlar Körfezi" denilen bu girişim tam bir felaket ile sonuçlandı. Bir yıl sonra 1962 yılı Ekim ayında Amerikan istihbarat kaynakları, Sovyet orta ölçekli misil üstlerinin adada konuşlandığı haberini aldı. Yoğun bir krizden sonra, Sovyet hükümeti misillerini adadan çekme ve üstlerini de yok etmeye razı oldu. Bununla birlikte, Castro rejimi bütün gücüyle iktidardaydı ve sosyalist birliğine bir rejim daha eklenmişti.

1964 yılında Kruşçev özellikle iç politikada başarısız olması nedeniyle görevinden alındı. Onun yerine Leonid Brejnev ve Aleksey Kosygin geçti. Onlar da hem Batı hem de Komünist Blok ile olan ilişkilerinde Kruşçev'in izlediği politikada çok büyük değişiklik yapmadılar. 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin Amerika ile olan ilişkileri Amerika'nın Vietnam'a müdahil olmasından büyük ölçüde etkilendi. 1954 yılında ülkenin bölünmesine rağmen, güneyde güçlü bir gerilla hareketi varlığını sürdürdü. Kuzeyden de destek gören bu gerilla hareketi dönüşümlü olarak hem Sovyetler Birliği hem de Çin tarafından desteklenıyordu. 1963 yılından sonra, Amerikan birlikleri ve destekleri hiç olmadığı kadar arttı; ancak bu güçlü destek Batı yanlısı rejimi kurtarmak için yeterli olmadı. 1973 yılında uzun uzadıya yapılan görüşmelerden sonra Amerika Birleşik Devletleri, Amerikan hükümetinin Güneydoğu Asya politikasında çok büyük bir yenilgiyi işaret eden bir eylemi ile bölgeden çekildi. Kuzey ve güneyin birleşmesi ile Komünist Blok önemli bir üye daha kazanmış oldu.

Birçok bölgede yaşadıkları çatışmalara rağmen, Amerika ve Sovyet hükümetleri başka alanlardaki işbirliği görüşmelerini sürdürdü. Özellikle nükleer silahların sınırlandırılması konusunda 1969 yılı Kasım ayında kısaca SALT denilen, Stratejik Silah Sınırlandırma Mülakatları (Strategic Arms Limitation Talks) adıyla toplantılar yaptılar. Toplantılar her iki devletin başkentlerinde yapıldı. Amerika Başkanı Richard Nixon 1972 yılında Sovyetler Birliği'ne gitti; Brejnev de 1973 yılında iade-i ziyarette bulundu. Böylece uluslararası gerginliğin yumuşatılması politikası 1970'li yıllarda hakim politika olmaya devam etti.

Sovyetler Birliği ile NATO devletleri arasındaki temel çatışmalarda bütün sosyalist rejimler; Sovyetler'in Kore, Küba ve Vietnam'da kendilerini desteklemesi nedeniyle Moskova'nın ve Berlin meselesi'nde ise Doğu Almanya'nın arkasında yer aldı. Bununla birlikte blok içerisinde çok önemli konularda anlaşmazlıklar baş göstermeye başladı. Bu meselelerin en önemlileri Sovyetler Birliği'nin hükümetlere tutumu, ekonomik yardımları ve karşılıklı askeri ilişkiler idi.

Blok İçi İlişkiler

Her ne kadar Marksizm-Leninizm komünist devletler ile kapitalist devletler arasındaki çatışmalarla ilgili çeşitli teoriler önerdiyse de, sosyalist devletler arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı ile ilgili net bir rehberlik sunmadı. Sovyet hükümeti doğal olarak "proleteryen enternasyonalizm"in prensiplerini tercih etti. Bu prensipler bütün sosyalist devletlerin Sovyet egemenliği altında olduğu kabulüne dayanmaktaydı. Bu prensiplere sadece Yugoslavya karşı koymadı, diğer komünist rejimler de buna karşı çıktı. Daha önce de gördüğümüz gibi, II. Dünya Savaşı'nın ardından gelen ilk üç on yıl içerisinde Çin, Küba, Kuzey Kore ve Vietnam (ve Moğolistan) da bu karşı çıkanlar kampına katıldı. Birlikteki bu üye sayısı artışı ile birlikte, gerginlik daha çok hükümet ve parti ilişkilerinde ortaya çıktı. Tito'nun Moskova'nın üstünlüğünü reddetmesi, diğer komünist devletlerin tutumlarını belirlemelerinde önemli bir rol oynadı. Sovyetler Birliği'nin çok geçmeden Çin ile ve komşu Doğu Avrupa ülkeleri ile problemleri çıktı. En önemli krizler Komünist Blok içerisinde yaşandı: Macaristan'daki 1956 devrimi, 1960 yılından sonra ortaya çıkan Sino-Sovyet gerilimi ve Sovyetler'in 1968 yılında Çekoslavakya'ya müdahale etmesi. Bu olayların hiçbirinin Balkan toprakları üzerinde gerçekleşmemesine rağmen, sonuçları burada bulunan sosyalist devletleri doğrudan etkiledi.

1953 yılından sonra, Sovyet hükümeti kendi nüfusu ve Doğu Avrupa'daki uydu rejimleri üzerinde uyguladığı hakimiyet konusunda bazı değişikliklere gitti. Bu rahatlama döneminde farklı düşünceler daha rahat ifade edilir oldu ve bu durum komünist sistemden memnun olmayanların görüşlerini yüksek sesle dile getirmeye başlamalarına yol açtı. Bununla birlikte Sovyet hükümetinin bu görüş uyuşmazlıklarına ne kadar müsamahalı davranacağı her zaman açık bir soru idi. Bütün sosyalist ülkelerde, merkezileşme planları ile özdeşleştirilen ekonomik koşullar bütün halk üzerine çok ağır sorumluluklar yükledi. Böylece büyük oranda tatminsizlik ve huzursuzluk ortamı oluştu. 1953 yılı Haziran ayında, Berlin'in Sovyet bölgesindeki işçiler çalışma koşulları ile ilgili protesto eylemlerine başladı. Gösteriler Doğu Almanya boyunca yayıldı ve düzenin ye-

niden kurulması için ülkede konuşlanmış Sovyet askerlerinin müdahalesi gerekliliği doğdu. Çekoslovakya'da da isyanlar baş gösterdi.

Stalin sonrası Sovyet politikası etkisi özellikle Polonya ve Macaristan'da güçlüydü. Bu bölgeler Stalin ile Tito çatışmasının, Yugoslav yanlısı olduğu iddia edilen unsurların partilerden tasfiyesi edilmesi ile sonuçlandığı yerlerdi. Bu yerlerde, o dönemde cezalandırılan kişiler de dahil olmak üzere Yugoslov yanlısı kişilere yönelik iyileştirme çalışmalarına girişildi. Yugoslavya'nın sosyalizmi farklı yollardan tatbik etmenin mümkün olduğu fikrinin cazibesi şüphesiz ki çok büyüktü. Baş gösteren huzursuzlukların ilk dış belirtisi Polonya'da 1956 yılı Haziran ayında patlak veren isyanlar oldu. Aynı zamanda Polonya Komünist Partisi'nin tasfiye edilen Wladislaw Gomulka'nın yeniden parti başkanlığı'na getirilmesi şeklinde bir isteği oldu. Polonya'daki Sovyet tümenlerinin Varşova'ya ilerlemeleriyle artan bir gerginlik döneminden sonra, Kruşçev Polonya isteklerini kabul etti. Bu isteklerin ne Polonya komünist rejim için ne de Sovyet kontrolündeki bölge için bir tehdit teşkil etmediği ortadaydı. Daha sonra Polonya'da Katolik kilisesi için daha geniş ayrıcalıklar ve genel kontrollerin hafifletilmesi gibi bazı reformlar yapıldı.

Olaylar Macaristan'da tamamen farklı bir seyir izledi. 1956 yılı Ekim ayında, bazı öğrenci eylemleri ve halk gösterileri yapıldıktan sonra, Imre Nagy liderliğindeki yeni bir hükümet Macaristan'ı Varşova Paktı'nın dışında tutmak, çok partili sisteme geçmek ve Batı anayasal düzenini benimsemek niyetinde olduğunu açıkladı. Bu eylemlerin her biri Sovyetler'in bölgedeki hem askeri hem de ideolojik kontrolünü tehlikeye soktuğu için Sovyetler Birliği bu duruma cevap vermekte pek gecikmedi. 1956 yılı Kasım ayında Sovyet birlikleri Budapeşte'ye girdi; devrimci hareketi bastırdı ve Janos Kadar yönetiminde itaatkar bir rejimin işbaşına geçmesini sağladı. Nagy ise 1958 yılında idam edildi.

Bu müdahale Batı Avrupa ülkeleri ve sosyalist blok içerisinde çok büyük bir etki yarattı. Balkanlar'da Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya hükümetleri bu girişimi alkışladı; Hatta Tito bile bu girişimi benimsedi. Stalin'in ölümünden sonra yerine geçenler Yugoslavya ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştı. 1955 yılında Kruşçev ve Bulganin Belgrad'a bir ziyarette bulundular. Burada kısa zaman önce tasfiye edilen Beria ile ilgili önceki çatışmalara dair önemli suçlamalar yönelttiler. Göreceğimiz gibi, bundan sonra Sovyet-Yugoslav ilişkileri kararsız bir sürece girdi. Her ne kadar hiçbir kesinti 1948-1949 yılında yaşanan krize denk olmasa da, Yugoslavya sosyalist ittifak sistemi içerisinde yer almadı. Macar isyanının bastırılmasından sonra, bloğa dahil ülkeler arasındaki ilişki 1964 yılında Varşova Paktı ve Comecon'un güçlendirilmesi girişimlerine karşı Romanya direnişinin açık bir mesele olmasına kadar önceki seyrinde

kaldı. Bununla birlikte Komünist Kamp'ta Çin'in neden olduğu büyük bir ayaklanma meydana geldi. Çin, blok içerisinde, iddialarını gücü ile orantılı bir şekilde büyük güç statüsüne yükseltecek bir arayış içine girdi.

Mao'nun zaferinden sonra, Pekin ile Moskova arasındaki ilişkiler 1958 yılına kadar dostane bir atmosferde kaldı. Bu yıllar boyunca iki ülke ittifak halindeydi ve Sovyetler Birliği, Çin endüstrisine yardım etmekteydi. Bununla birlikte, Kruşçev'in yükselmesinden ve Stalin'e saldırmaya başlamasından sonra bazı problemler ortaya çıktı. Çin parti halkalarında Sovyet diktatöre büyük bir hayranlık ile bakılmaktaydı. Mao da Stalin'i tabulaştırmak anlamında büyük bir çaba içerisindeydi. Çin, Sovyetler'in Macaristan'a müdahalesini kabullenmiş olmakla birlikte, her iki devlet arasında detayları birçok parti konferansında konuşulan bazı anlaşmazlıklar mevcut idi. Çok geçmeden görüldü ki, Sovyetler Birliği sosyalist dünyaya liderlikte bir rakibe sahipti.

Daha önce Tito'da olduğu gibi, Çinli liderler Sovyetler'in sosyalist kamptaki üstünlüklerine sadece karşı koymakla kalmadılar; aynı zamanda Sovyet üstünlüğünü çürütmek için bazı doktrinler de ortaya koydular. 1958 yılında, Çin'i sosyalizmin ara geçişlerinin hiçbirini yaşamadan doğrudan komünist döneme getirmek gibi büyük bir ideal olan Büyük Atılım benimsendi. Aynı zamanda hükümet dünya meselelerinde ideolojik olarak askeri bir konum üstlendi. Kruşçev ve Sovyet liderler barışçıl bir şekilde bir arada bulunmayı teklif ederken, Mao "emperyalist"lerle açık bir savaş hali içerisinde bulunmayı benimsedi. Çinliler bazı müttefiklerini nükleer savaştan ve onunla birlikte gelebilecek büyük yıkımdan korkmadıkları yönündeki açıklamalarıyla korkuttu. Avrupa'da Çin, 1961 yılında Pekin tarafına geçen Arnavutlar tarafından desteklenmekteydi.

Çin-Sovyet ilişkileri Kruşçev'in yavaş yavaş dışlanmasıyla az da olsa bir gelişme içerisine girmişken Brejnev-Kosygin liderliğinin de Batılı devletler ile barış içerisinde bir arada yaşama politikalarını benimsedikleri belirginleştikten sonra yeniden kötüleşti. 1966 yılı itibarıyla ilişkilerde büyük bir kriz yaşandı. Çinli partiler arasında gittikçe artan muhalefet ile yüz yüze kalan Mao, orduyu ve askeri gençliği Kızıl Muhafız olarak organize etti. İçerideki köklü değişikliklere ek olarak, Kültürel Devrim sonucunda Sovyetler Birliği'ne ve Mançurya sınırında meydana gelen çatışmalara karşı şiddetli bir propaganda girişiminde bulunuldu. Sovyet-Çin çatışması komünist dünya içerisinde yankısını buldu; altmışlı yıllarda yapılan tartışmalarda her iki devlet arasındaki farklılıkların ne olduğu konu edildi. Her ne kadar 1968 yılından sonra ilişkiler biraz daha normal bir seyirde devam etse de, her iki devlet sosyalist blok içe-

risinde birbirleriyle rakip olmaya devam etti. Çinlilerin konumunda Batılı devletlere ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı olan tutumu nedeniyle bazı değişiklikler oldu. 1972 yılında Başkan Nixon Çin'i ziyaret etti ve bu ziyaret Çinlilerin dünya politikasında daha esnek bir politika benimsemelerinin başlangıcı oldu.

1960'lı yılların sonunda, sosyalist devletler arasındaki Sovyet hakimiyeti Çin, Yugoslavya ve daha az tehlikeli de olsa Arnavutluk ve Romanya tarafından sorgulanmaya başlandı. Ancak Sovyet politikalarına getirdikleri kritiğin yanında bu ülkeler ideolojik kanaatlerinde sıkı bir komünisttiler. Sovyet diktasına karşı direnişine rağmen Tito, her zaman sadık bir komünist oldu; diğer muhalif ülke komünistleri de -Çin, Romanya ve Arnavutluk- iç politikalarında Stalinistti. Bununla birlikte 1968 yılından sonra, 1956 yılında Macaristan'da yaşanan gelişmelere benzer olaylar Çekoslovakya'da ortaya çıktı. Rejim özellikle kültürel alanda bir dizi reforma girişerek komşu ülkeler arasında ülkenin sosyalizmden ayrılacağı yönünde endişelerin oluşmasına yol açtı. Moskova'da özellikle Doğu Alman ve Polonya hükümetleri tarafından protestolar yapıldı. Bu ülkeler yaşanan gelişmelerin kendi ülkelerini de etkisi altına alacağı endişesini taşıyordu. 1968 yılında Sovyetler Birliği; Doğu Almanya, Polonya, Bulgaristan ve Macaristan'dan gelen Varşova Paktı birlikleri tarafından desteklenerek Çekoslovakya'yı işgal etti ve hükümette bir değişiklik yapmaya zorladı. Çekoslovakya hükümetinin Varşova Paktı'ndan ayrılma tehdidinin bulunmaması ve devletin sosyalist temelinde değişikliğe gidilmeyecek olmasına rağmen girişilen bu eylem, hem Yugoslav hem de Rumen liderler tarafından şiddetle kınandı ve bu liderler kendi ülkelerine yapılması muhtemel bu tür bir müdahaleye karşı direnme hazırlıklarına başladı. Brejnev Doktrini olarak bilinen mazeretinde Sovyetler Birliği, sosyalizmin tehlikeye düştüğünü gördüğü her an bu şekilde davranma hakkına ve zorunluluğuna sahip olduğunu ifade etti. Böyle bir müdahale için kimsenin istekte bulunmasına gerek yoktu; Sovyetler Birliği gerekli gördüğü her an bunu yapabilirdi.

Doktrinin geniş çaplı içeriğine rağmen, 1980 yılındaki Afganistan işgaline kadar bir daha kullanılmadı. Gerçekte Doğu Avrupa'da gelecek on yıl içerisinde uluslararası öneme sahip herhangi bir mesele de meydana gelmedi. Bu dönemde daha önce olduğu gibi, Bulgaristan ve Romanya diğer Doğu Avrupa ülkeleri ile iki ittifak içerisine girmişti: Comecon ve Varşova Paktı. Yugoslavya askeri ittifak içerisinde yer almamasına rağmen, Yugoslav hükümeti Comecon üyeleri ile sıkı ekonomik ilişkiler içerisine girdi. Arnavutluk daha sonra göreceğimiz gibi kendi yolunda devam etti.

Comecon ve Varşova Paktı

Sovyetler Birliği'nin komünist blok içerisinde uluslararası ilişkilerin yerine getirilmesinde hakim bir konumda olması blok içerisindeki ekonomik ve askeri birliklerin oluşumunda etkili oldu. 1949 yılı Ocak ayında, Sovyetler Birliği, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya hep birlikte Comecon'u kurdular. Daha sonra Arnavutluk ve Demokratik Almanya Cumhuriyeti Cumhuriyeti de bu birliğe katıldı. 1962 yılında Moğolistan'ın, 1972 yılında Küba'nın ve 1978 yılında Vietnam'ın da katılımıyla Comecon'un sınırları oldukça genişlemiş oldu. Yugoslavya, Kuzey Kore, Çin, Laos ve Angola'ya ise gözlemci statüsü verildi. Daha önce de gördüğümüz gibi, organizasyonun amacı Marshall Planı'na ve daha sonraki Avrupa Ortak Pazarı'na eşit bir birlik oluşturmaktı.

Stalin hayatta olduğu müddetçe, Comecon blok içerisinde pek de önemli bir konum üstlenemedi. Her devlet kendi ekonomisini tamamlayıcı hatlar üzerine oturtmaktan ziyade rekabeti benimsedi. Her biri Sovyetler Birliği'ne bağımlıydı ve Sovyet merkezi ile ulusların birbiri arasında ticaret yapmalarına büyük önem verildi. Hatırlanacaktır ki, bu dönemde Sovyetler Birliği kendi ekonomisini yeniden rayına oturtabilmek için bölgenin bütün kaynaklarını kendi çıkarı doğrultusunda kullandı. Tazminatları toplayarak, fabrikaları ve diğer sermaye ürünlerini bu bölgelerden alarak, eşit olmayan bir zeminde ortak şirketler kurarak ve ticari alışverişlerde adil olmayan bir fiyat politikası benimseyerek oldukça fazla kazanç elde etti. Aynı zamanda sınırlı bir miktarda kredi ve Sovyet hammaddelerine erişim hakkı teklif edildi.

1953 yılında yeni politikalar devreye sokulduktan sonra ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için teşebbüslerde bulunuldu. Sovyet yardımı arttı, sınırsız sömürü sona erdi ve Comecon'u daha etkili bir birlik yapmak için teklifler sunuldu. Bu dönemde, Stalinist bir ekonomik kalkınma planı takip etmenin dezavantajları açıkça ortaya çıktı. Küçük devletler büyük programların altına girmiş ve birbirleriyle rekabet eder bir hale gelmişlerdi. Kruşçev'in ifade ettiği gibi:

> Her yerde her şeyi eş zamanlı olarak geliştirmek mümkün değildir... Macarlar, Polonyalılar, Romanyalılar ve diğerleri her şeyi kendileri inşa etmeye çalıştı... Örneğin traktör ve motorlu araç üretiminde durum bugün şöyledir ki, bu ürünler sadece Sovyetler Birliği'nde üretilmemekte; Polonyalılar, Çekoslavakyalılar, Macarlar ve Romanyalılar da bunların üretimini yapmaktadır. Böylece üretim her zaman fayda getirmeyebilir. Ne kadar kısa zamanda ve daha iyi bir şekilde ülkelerimiz arasında bir işbölümü geliştirirsek, ekonomileriniz o kadar daha güçlü olacaktır.[3]

Bu mantık içerisinde, Sovyet hükümeti "sosyalist iş bölümü" olarak adlandırdığı bir kavramı ortaya sürdü. Buna göre, her ülke en iyi üretebileceği

ürün ne ise onun üzerine yoğunlaşacaktı. Ne yazık ki, Balkan ülkeleri için herhangi bir bölgesel uzmanlaşmanın rasyonel planı, onları dezavantajlı bir konum olarak gördükleri duruma itecekti. Bu noktada desteklenen plan, endüstri yoğunlaşmasının özellikle Doğu Almanya ve Çekoslovakya gibi çok daha fazla gelişmiş ülkelerde yapılması için çağrıda bulundu; Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'dan temel olarak tarımsal alanlarda yoğunlaşması istendi. Diğer bir itiraz ise, bu tarz bir iş bölümünün ulusüstü birimler kurmayı gerektirmesi idi. Öyle ki, bu birimler tek tek ulusal ekonomilerin merkezi planları üzerinde daha fazla otorite sahibi olabilirdi. Teklif Romanya'da özellikle bir dargınlığa neden oldu. Çünkü Romanya hükümeti, devletini bloğun geri kalanı için hammadde ve yiyecek sağlayan olarak görme niyetinde değildi. Ayrıca hatırlanmalıdır ki, bütün komünist program endüstrileşme yoluyla gelebilecek bir modernleşme fikri üzerinde durmuştu; tarımsal ülkeler genellikle geri ve zayıf olarak görülmekteydi. Romanya'nın itirazı öyle ya da böyle Arnavutluk, Çin ve Yugoslavya tarafından da desteklendi. Bu ülkeler projeyi Sovyetler'in sosyalist devletler üzerinde üstünlük sağlama mücadelesinin bir diğer yolu olarak görmekteydi.

Romanya'nın karşı koyuşu ekonomik entegrasyonu ya da blokta etkin bir merkezi planlama birimlerinin kurulmasını engellese de, daha yakın işbirliği için bazı adımlar atıldı. Ortak bir taşıma ağı, bir petrol boru hattı ve bir elektrik şebekesi sistemi için planlar yapıldı. Sınırlı alanlarda uzmantlaşmayı sağlayan bazı antlaşmalar gerçekleştirildi. Ayrıca bilgi, endüstriyel planlar ve uzman değişimi noktalarında artış oldu; blok içi ticaret ile ilgili finansal problemler ortak komisyonlar vasıtasıyla çözüldü.

1970'li yıllarda, Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere bu devletler blok ekonomilerinin entegrasyonu meselesi ile daha az ilgilendiler. Sonraları asıl ilgilendikleri mesele, daha üstün ürünler üreten ve ileri teknoloji sağlama kapasitesi olan Batılı devletler ile daha yakın ilişkiler geliştirmek oldu. Daha ziyade Romanyalıların ısrarına borçlu olarak, Comecon üyeleri ortak projelere katılma ya da bu projelerden çekilme konusunda özgür oldukları hususunda görüş birliğine vardı. Bununla birlikte, önceki problemler hala varlıklarını sürdürmekteydi. Her bir devlet orijinal Stalinist modele göre gelişme göstermiş ve endüstriyel ekonomileri rekabet doğuracak ürünler üretmeye devam etmişti. Hükümetler modern sosyalist devletlerin büyük endüstrilere sahip olmalarının gerekliliği üzerinde ikna olmuşlardı. Özellikle dev girişimleri ve bedeli ne olursa olsun daha olağanüstü projeleri ile gurur duyuyorlardı.

1970'li yıllarda, bu durum Sovyetler'in blok ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerinde ilginç bir tersine dönmeye neden oldu. Ülkeler endüstriyel ekonomi-

lerini geliştirirken Sovyetler'in yapacağı hammadde ve enerji yardımına daha fazla bağımlı hale geldi. Bunun karşılığında, bu ülkeler kendi yeni endüstri ürünlerini sunmuştu. Bununla birlikte, özellikle petrol gibi hammaddelerin fiyatları dünya piyasalarında artarken, Sovyet hükümeti düzenlemede kendisini kaybeden tarafta bulmaya başladı. Blok endüstrilerinde üretilen ürünler genellikle yüksek kalitede değildi; Rusların, Sovyetler Birliği'nin hatalı ürünlerin çöplüğü olduğu yönünde itirazları vardı. 1974 yılında yazılan aşağıdaki kanı da durumu ortaya koymaktadır:

> Acınacak bir durumdur ki, sosyalist ülkeler ... düşük kalitede tüketim malları sağlamaktadır. Bu mallar arasında giysiler, el örgüsü giysiler, ayakkabılar, dokuma, deri eşyalar ve mobilyalar vardır... Ayrıca bu ürünlerde gizli hatalar da bulunmaktadır... Modern tarz ve modellere genellikle pek aldırış edilmediği için ürün çeşitleri Sovyet halkının ihtiyacını karşılayamamaktadır.... Firmalar bazen gerek ürünlerin sözleşme şartlarına göre taşınması gerekse seçilen örneklerin aynen yapılması konusunda antlaşma şartlarına uyum sağlamamaktadır.[4]

Bu hususlara rağmen, Sovyetler Birliği'nin yapabileceği çok fazla bir şey yoktu. Sosyalist devletler Sovyetler Birliği'ne hem hammadde ve enerji kaynağı olarak hem de pazar olarak ihtiyaç duyuyordu. Ticaretteki bir kaymanın ya da ticari antlaşmalardaki şartların hızlı bir şekilde değişiminin siyasi sonuçları ile yüzleşilemezdi. Sovyet hükümeti böylece siyasi hedeflerini güvence altına almak için yüksek oranda ekonomik bedel ödemeye zorlandı.

Benzer problemler, özellikle ulusal bağımsızlık ile ilgili meselede Varşova Paktı'yla ilgili olarak da ortaya çıktı. Antlaşma 1955 yılı Mayıs ayında Sovyetler Birliği, Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Romanya tarafından imzalandı. Böyle bir düzenlemenin nedeni ile ilgili olarak yapılan resmi açıklamada sebep, Batı Almanya'nın yeniden silahlanması ve NATO'ya kabulu olarak gösterildi. Ayrıca daha önce de gördüğümüz gibi bu antlaşma Sovyetler Birliği'ne Avusturya Antlaşması'nı imzaladıktan sonra Macaristan ve Romanya'da asker bulundurmaya devam etmesi gibi ek bir avantaj da sağlamaktaydı. Bununla birlikte Alman sorunu Sovyet hükümeti için hayati bir mesele idi ve Almanlardan öç alma arzusu bloğu bir arada tutmada faydalı idi.

Savaşın ardından gelen yıllarda, Sovyetler Birliği tabii ki sosyalist devletler ile resmi bir düzenleme ihtiyacı içerisinde değildi. Sovyet ordusu tüm bölgenin kontrolünü elinde tutuyordu; uydu devletlerin askeri kapasitelerini geliştirme ihtiyacı da duymuyordu. Bununla birlikte, uydu devlet ordularının kumandasının komünist ya da komünist yanlısı kumandanların elinde olduğundan

emin olmak için gerekli çabalar harcanmıştı. Güvenlik güçlerinin yapılanması için gerekli önem gösterildi; bu güvenlik güçleri sosyalist rejimlerin ana destekçileri olarak görülüyordu. 1948 yılından sonra, Sovyetler Birliği hususi devletler ile karşılıklı askeri antlaşmalar imzaladı ve onların ordu kumandanları ile yakın ilişkiler içerisinde oldu. Sovyet liderler askeri meselelerin tamamında en temel rolü oynadı. Sovyet askeri organizasyonlar blok için modeldi ve Doğu Avrupa ordularından memurlar Sovyetler Birliği'ne eğitim görmek için getiriliyordu. 1949 yılında Doğu Almanya dışındaki bütün blok ülkelerinde askere alma işlemi başlatıldı. Doğu Almanya 1962 yılı sonuna kadar bu uygulamanın dışında kaldı.

Varşova Paktı imzalandığında, Comecon'da gördüğümüz birçok sorun burada da ortaya çıktı. İmzayı atanların hepsi askeri planlamalara katılmak istiyor; ancak bir yandan da en çok kendi egemenliklerini koruma konusu ile ilgileniyorlardı. Dolayısıyla liderleri, ulusüstü otoriteler ve kendi topraklarındaki yabancı askerler ile ilgili endişeler taşıyorlardı. Sovyet egemenliği başlangıcından beri açıkça ortadaydı. Ortak güçlerin başkumandanı ve genelkurmay başkanı her zaman Rustu; Sovyet bağlantılı memurlar blok ordularına ve onların savaş bakanlarına bağlanmıştı; ancak devletler Moskova'ya benzer temsilciler göndermiyordu. Pakt, imzalayan tarafların temsilcilerinden oluşan bir Siyasi Danışma Komitesi'ne önayak oldu. Bununla birlikte yılda iki defa toplanması gereken bu komite, 1956 ila 1976 yılları arasında sadece on beş kez toplandı. Varşova Paktı katılımcılarının en başta gelen korkusu; Doğu Avrupa'nın dışından gelebilecek saldırılara karşı korunmak üzerine yoğunlaşmaktan ziyade Sovyetler Birliği'nin, blok içerisinde siyasi kararlar konusunda güç uygulayarak, organizasyon içerisindeki konumunu istismar edeceği idi. Daha önce de gördüğümüz gibi bu endişeler yerinde endişelerdi. Sovyetler Birliği'nin üye devletlerin içişlerine tek taraflı olarak müdahale etmesi ve Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi diğer sosyalist blok uluslarının askerlerini kullanması, bu endişelerde haklılık payı olduğunu kanıtlıyordu.

19. yüzyılda olduğu gibi 20. yüzyılda da Rus askeri stratejisi temel olarak Rusya'nın kalbine giden Alman ve Polonya toprakları üzerinde yoğunlaşmıştı. Böylece Sovyet liderler her zaman Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Macaristan'daki dahili gelişmeleri diğer Balkan devletlerindeki gelişmelere kıyasla daha yakından takip etmişti. Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Macaristan'da gerçekleşen hiçbir askeri müdahale, Arnavutluk ve Yugoslavya'ya gösterilen tarzda güçlü muhalif tavır ile sonuçlanmadı. Devletlerin kuzey uçlarının sıkı kontrolü askeri bir gereklilik olarak görüldü. Hem Sovyet hem de NATO askeri planlamacıları III. Dünya Savaşı'mn, bu bölgeden Batı Almanya'ya doğru ilerleyen bir Sovyet hücumuyla başlayacağını düşünüyorlardı. Batıya yapı-

lacak bir saldırıda bir üs olarak ya da dışarıdan gelecek saldırılara karşı tampon görevi görmesi sebebiyle, bloktaki kuzey devletleri Sovyetler Birliği için hayati bir öneme sahipti.

Kruşçev dönemi ve daha sonraki Brejnev rejimi sırasında ittifak organizasyonunu güçlendirmek için bazı girişimlerde bulunuldu. Ekonomik entegrasyonda olduğu gibi, daha yakın bir askeri işbirliğine en temel muhalefet Romanya'dan geldi. Romanya, Çekoslovakya'nın işgalinin ardından daha katı bir tutum takındı. Düzenlemedeki diğer devletler de benzer şekilde Sovyet üstünlüğünü ve kendi ekonomileri üzerine yüklenen ağır savunma harcamalarını sorgulamıştı. Bununla birlikte, düzenleme içerisinde kalmak dışında başka seçenekleri yoktu. Sovyetler'in Çekoslovakya işgalinin en önemli nedenlerinden biri, Çekoslovakya'nın ayrılabileceği korkusu idi. Her ne kadar Arnavutluk organizasyondan çekilse de, başka bir üyenin bu örneği takip etmesiyle ilgili çok küçük bir şans vardı.

Özerkliklerini korumaları ile ilgili giriştikleri teşebbüslere rağmen, Sovyet blok ülkelerinin orduları gelecekteki herhangi bir savaşta şüphesiz ki doğrudan Sovyet kumandası altında savaşacaktı. Bu sistem II. Dünya Savaşı'nın son aşamasında kullanılmıştı. Hatırlanacağı gibi o dönemde Rumen, Bulgar ve Yugoslav ordularının yanı sıra Doğu Avrupa'yı temsil eden daha küçük birimler de Sovyetler Birliği ile birlikte savaşmıştı. Varşova Paktı birlikleri Çekoslovakya'nın işgalinde kullanıldığında, Sovyet memurlar tarafından kumanda edilmiş ve konuşlandırılmıştı. Harekete geçilmeden önce pakt üyelerinin askeri liderleri arasında resmi bir müzakere yoktu; bu tek başına bir Sovyet kararı idi.[5]

KARŞIT KONUMDAKİ KOMÜNİST REJİMLER: BULGARİSTAN, ROMANYA VE ARNAVUTLUK

Daha önce de işaret edildiği gibi sosyalist devletler şüphesiz birçok noktada ortak özelliklere sahip olmakla birlikte, önemli bazı konularda da farklılık göstermekteydi. Burada Bulgaristan'ın Romanya'nın ve Arnavutluk'un tarihi gözden geçirilmektedir. Bunun temel amacı ise hem içte yaşanan gelişmeleri tanımlamak hem de her birinin dönemlerinde yaşanan önemli gelişmelere olan tepkilerini belirlemektir.

Bulgaristan

1950 yılında hem başbakan hem de parti sekreteri görevinde bulunan Vulko Chervenkov Bulgaristan'daki en güçlü kişi idi. Bulgaristan ordusunda çavuş olan bir askerin oğlu olarak, gençliğini Komünist Parti'nin eylemlerinde geçir-

mişti. 1925 yılında Sovyetler Birliği'ne gitmiş; orada hem askeri okullara hem de parti okullarına devam etmişti. Kayınbiraderi Georgi Dimitrov ile yakın ilişki içerisinde olan Chervenkov, Komintern meselelerinde önemli bir konuma sahipti. Yirmi yıldır bulunmadığı Bulgaristan'a 1945 yılında döndü ve 1949 yılında Dimitrov'un ölümünün ardından liderlik konumuna yükseldi. Chervenkov, Stalinist bir sistemin hayranı olduğu için, konumu 1953 yılından sonra zayıfladı. Moskova'nın direktifleriyle, o da katı kontrol yöntemlerini gevşetmeye ve "sosyalist yasallık" konusuna daha fazla vurgu yapmaya zorlandı. Bu dönemde şehir dışındaki şartların iyileştirilmesi ve özellikle devletleştirmenin ıslah edilmesi için bazı girişimlerde bulunuldu. Zirai Birlik'in boyun eğmiş üyeleri, köylüleri devletleştirmenin avantajları konusunda ikna etmek ve bu politikanın Stamboliyski'nin öğretilerini takip ettiğini kanıtlamak üzere bu bölgelere gönderildi. Konuta ve tüketim mallarının üretimi konusuna daha çok önem verildi. Sovyet örneklerine bir diğer bağlılık da, parti ve devlet görevlerinin ayrılması oldu. Chervenkov konumunu başbakan olarak sürdürmeyi tercih ederken Todor Jivkov da parti sekreterliği görevini üstlendi.1954 yılında bu göreve geldiğinde 43 yaşında olan Jivkov diğerlerine göre genç sayıldığından başlangıçta Chervenkov'un yerine geçebileceğini kimse düşünmemişti. Chervenkov'un yerine Devlet Planlama Komisyonu başkanı olan Georgi Chankov'un geçme ihtimali daha yüksek görülüyordu.

1944 yılından sonra Bulgaristan bütün Doğu Avrupa ülkeleri arasında Sovyetler Birliği ile en yakın ilişki içerisinde olan devlet oldu. Hükümet ve liderleri Sovyet iç sistemindeki bütün değişiklikleri aynen kendi ülkelerine uyguladı. Ayrıca dış politikada Moskova'nın verdiği direktifleri harfiyen yerine getirdi. Büyük endüstriyel girişimlerin inşasına çok büyük önem veren ancak hafif endüstriyi ve tarımı umursamayan Stalinist ekonomik sistem büyük bir heves ile uygulanmaktaydı. Diğer devletlerde olduğu gibi, amaçların belirlendiği bir dizi program yapıldı. İlk plan, 1947–1948 yıllarını kapsayan iki yıllık bir plandı. Bunun ardından da bir dizi beş yıllık planlar geldi. Daha önce gördüğümüz gibi, Bulgaristan çok fakir bir ülkeydi ve endüstriyel gelişme için gerekli olan kömür, demir ve petrol gibi önemli hammaddelerden yoksundu. Bu hayati hammaddelerin neredeyse tamamı Sovyetler Birliği'nden ithal edilmek zorundaydı. Bundan başka, ülkede kalifiye teknisyen ve işletmeciler yoktu. Bu eksiklik kısmen, maaşları Bulgar meslektaşlarının en az dört katı fazla olan Sovyet uzmanlarla dolduruldu.

Sovyetler Birliği diğer blok ülkelerine nazaran Bulgaristan'a daha yakın bir tutum sergilemesine rağmen, savaş sonrası dönemde Bulgaristan Sovyet sömürüsünden belli bir derece zarar gördü. Örneğin, Sovyet ürünleri için çok yüksek fiyatlar istendi, Bulgar ürünleri için ise değerinden çok daha az para öden-

di. Bu politikaların çoğu 1953'ten sonra terk edildi; 1954–1955 yıllarında ortak şirketler kapatıldı. Endüstri üzerine yapılan vurgu sayesinde Bulgaristan bu alanda bazı ilerlemeler kaydetti. Demir ve çelik endüstrisi için üsler kuruldu. Ülkenin elektrikten faydalanması da bu dönemde hızlı bir gelişme gösterdi. Bununla birlikte şehirlerde barınma ve temel tüketim ihtiyaçlarının sağlanması konusunda hala çok büyük sıkıntılar yaşanmaktaydı.

Diğer sosyalist devletlerde olduğu gibi Bulgaristan'da da tarım, sistemin zayıf noktasını teşkil etmekteydi. Daha önce Bulgarlar Avrupa'nın genelinde küçük çiftçiler ve bahçıvanlar olarak tanınmıştı. Sovyet modellerini takip ederek hükümet topraklarının kamulaştırılması için hızla girişimlerde bulunulmuş, ancak bu kamusallaştırmanın etkili bir şekilde yapılması için gerekli olan modern icatlara ve makineli aletlere sermaye sağlanmamıştı. Çiftlik üretimi ciddi bir düşüş gösterdi. Çiftçilere kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için 0.5–1.3 İngiliz dönümü (2–5 dekar) oranında arazi verildi. Bu toprak teoride hala devlete aitti. Ancak toprak üzerinde yetiştirilen hayvanlar kişilerin özel mülküydü. Burada üretim fazla idi. 1958'de koyunların üçte biri, büyük baş hayvanın yüzde 38'i, domuzların yüzde 40'ı bu kaynaktan gelmekteydi; etlerin yüzde 52'si, sütün yüzde 40'ı da devlet tarafından değil özel kimseler tarafından sağlanıyordu. Her ne kadar bu oranlarda ilerleyen zamanlarda bazı değişiklikler olsa da, bireylerin ellerindeki kısımlar devlet elinde olan kısımlara nazaran daha büyük dikkat ile işlendi. Bundan başka, devletçilik hiçbir zaman terk edilmedi ve bu kırsal alanın çehresini tamamıyla değiştirdi. Büyük birimlerin üzerine yapılan vurgu ile, 1950'li yılların sonunda Bulgar çiftlikleri kuruldu. Sayıları 932'yi bulan bu çiftliklerin ortalama büyüklüğü 42 bin dekar idi.[6] Böylece her ne kadar bu yeni tarımsal organizasyon biçimi ile ilgili sürekli bir köylü direnişi olsa da, yeni bir köy ve zirai hayat tarzı ortaya çıktı.

Bu arada Chervenkov'un konumu kötüleşmeye devam etti. Parti sekreterliğini Jivkov'a teslim ettikten sonra, etkisi iyice azaldı. Bundan başka, Sovyetler Birliği'nde devam eden güç mücadelesinde kaybeden Malenkov hizbiyle özdeşleştirildi. Gittikçe etkin olmaya başlayan Kruşçev, Stalinist Doğu Avrupa liderlerine karşı bir antipati içerisinde oldu. Ayrıca Tito ile bir uzlaşma arayışı içerisinde olduğundan, Yugoslav lidere karşı olan belli başlı simaları da onaylamama eğilimi gösterdi. 1944 ila 1948 yılları arasında içişleri bakanlığı yapmış olan Anton Yugov bu durumdan faydalanarak kaybetmiş olduğu etkiyi tekrar kazanmayı başardı. Buna ek olarak, Kostov ile irtibatta oldukları iddiasıyla tutuklanmış olan kimseler serbest bırakıldı ve tedavi edildi. İşte böyle bir ortamda Chervenkov gittikçe artan bir muhalefet ile yüzleşmek zorunda kaldı. Son olarak da 1956 yılında Kruşçev'in yapmış olduğu gizli konuşma ile olanlar ol-

du. Kişiyi tabulaştırma yaklaşımı ile sıkı sıkıya özdeşleştirilen Chervenkov bu saldırıların adresi idi. Nisan ayında Bulgar partisinin merkezi komitesi yeni sosyalist cereyan içerisinde onun konumunu konuşmak için toplandı. Aynı ay, Chervenkov başbakanlıktan istifa etmeye zorlandı. Ancak hükümette başbakan yardımcısı olarak görev yapmaya devam etti.

Yugov yeni başbakan idi. Her ne kadar bir takım değişiklikler yapılsa da, temelde tutucu olan parti liderliği pek reform taraftarı olmadı. 1956 yılında Sovyetler'in Macaristan isyanını bastırma girişimi onların can simidi gibi oldu. Rütbesi düşmüş olmasına rağmen Chervenkov aktif olmayı sürdürdü ve 1957 yılında eğitim ve kültür bakanı oldu. Ardından da son derece sıkı bir devlet kontrolü getirdi. Aynı yılın bahar ve yaz aylarında Kruşçev'in Molotov ve Malenkov'a karşı muhalefet yürüttüğü dönemde Bulgaristan'da parti tasfiyesi oldu ve Chankov daha önceki etkisini kaybetti.

Bulgaristan liderliğinde tutucu ve sabit politikadan tek uzaklaşma 1958 yılında geldi. 1958-1963 yılları arasını kapsayan Bulgar Üçüncü Beş Yıllık Planı, amaçları konusunda ılımlıydı. Hafif endüstriye ve gıda işlemesine daha fazla vurgu yapmaktaydı. Bununla birlikte Ekim ve Kasım aylarında bir delege Çin ziyaretinde bulundu. İki ülke arasında açıkça benzerlikler bulunmaktaydı; her ikisi de temelde köylü nüfusa sahipti. Ayrıca her iki devletin de modernleşme arzuları vardı. Çin örneğinin etkisi altında Bulgar hükümeti Büyük Atılım hareketinin bazı kısımlarında hızlandırmalar yapmak istedi. Ardından beş yıllık planın üç yılda gerçekleştirileceği açıklandı. Bundan sonra nüfusu harekete geçirmek için büyük bir çaba sarf edildi; bu isteği uyandırmak için büyük toplantılar düzenlendi. Ancak bütün bir çaba boşa çıktı. Her ne kadar hükümet bir başarıdan söz etse de, sadece başarılacak olan hedeflerin tanımını değiştirerek kendini haklı çıkarmaya çalıştı. Gelecekte benzer programlar uygulanmadı. Sino-Sovyet çatlağı iyice belirginleştikten sonra, Bulgaristan Çin fikirlerinden etkilenmeyi durdurdu.

Bu arada, hizipsel tartışmalar partiyi bölmeye devam etti; Chervenkov ile Yugov düşman olarak kaldı. 1961 yılında Sovyet partisinin 22. kongresinde Kruşçev'in yeni bir Stalinist karşıtı kampanyası nedeniyle gelişen olaylar partide yeni bir kriz yaşanmasına neden oldu. Bulgaristan'da Chervenkov hala açıkça hedef durumundaydı. Yıl sonunda Politbüro'dan uzaklaştırıldı. İşte bundan sonra, Yugov ve Jivkov Bulgar politikasının temel figürleri oldu. 1962 yılı Mayıs ayında Kruşçev ülkeye geniş çaplı bir ziyarette bulundu. 1958 yılından bu yana yaptığı ilk ziyaret olan bu ziyarette Jivkov'dan yana tercihini koydu ve bir sonraki yıl yapılacak olan parti konferansında da onun seçimi onaylandı. Yugov sadece başbakan olarak konumunu kaybetmekle kalmadı; "sosya-

list yasallığın" şartlarını ihlal ettiği gerekçesiyle partiden de ihraç edildi. Chervenkov da benzer bir kader ile yüz yüze kaldı. Jivkov parti sekreterliğine başbakanlık görevini de ekledi.

1911 yılında doğmuş olan Todor Jivkov fakir bir köylü aileden gelmekteydi. 1932 yılında partiye katıldı ve partizan hareketinde aktif rol oynadı. 1948 yılında Merkezi Komite'nin üyeleri arasında yer aldı ve daha önce gördüğümüz gibi, 1954 yılında parti sekreteri oldu. Chervenkov, Chankov ve Yugov'un da elenmesiyle kendisine pek rakip kalmamıştı. Destekçileri parti hiyerarşisini kontrol altında tutuyordu. Gelecek yıllarda, onun konumu ile ilgili sadece tek bir meydan okuma vardı ki, o da pek ciddi sayılmazdı. 1965 yılı Nisan ayında, Tuğgeneral İvan Todorov-Garunya Sofya'daki dairesinde kendisini vurdu. Üçü general olmak üzere 9 kişi tutuklandı. Bunlardan en önemlisi de, Sofya garnizonunda kumandanlık yapan Tuğgeneral Tsviatko Anev idi. Her biri Çin yanlısı bir takım girişimlerde bulunmakla suçlandı. Anev'e göreceli olarak daha az ceza ile 12 yıl hapis cezası verildi Diğerleri de 3–15 yıl arasında ceza aldı.[7] Bu küçük karışıklık dışında Bulgaristan iç politikasına sükunet hakim oldu. Rejim tutucu tavırlarını siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda sürdürdü.

Bulgar ekonomi planı, ifade edildiği gibi organizasyon ve görüntü açısından Stalinist idi. Endüstriyel gelişmenin karşısındaki en büyük engel, kömür ve demir cevheri gibi tamamıyla Sovyetler Birliği'nden ithal edilmek zorunda olunan temel hammaddelerin yetersizliği idi. Petrol de diğer bir önemli problemdi. Bununla birlikte, bu eksikliklerin hiçbiri Bulgar hükümetinin Kremikovtsi Madencilik Birliği'ni kurmasına engel olamadı. Sovyetler'den önemli oranda yardım görmekte olan bu dev demir ve çelik kompleksi 1963 yılında Sofya yakınlarında kuruldu. Komünist rejimin bir gösteri unsuru olarak dizayn edilen bu dev kompleks, 1962-1963 yılları arasında endüstriye harcanan toplam yatırımın beşte birini aldı. Genellikle "Bulgar ekonomisinin mezarlığı" olarak bilinen bu yapı, öyle bir bölgede kurulmuştu ki, buradaki demir ve kömürün her ikisi de hem az hem de kötü kalitede idi.[8] Gelecekte gerekli kömür ve demir cevherinin büyük bir oranı deniz yolu ile ithal edildi; kara üzerinden yapılan taşımacılık oldukça pahalıya mal olmaktaydı. Varna daha iyi bir tercih olabilirdi. Bu girişim merkezi planlamanın ve Stalinist ekonomi kavramlarının tehlikelerini ortaya koyan güzel bir örnekti. Bir Bulgar vatandaşının yorumunu da anlamaya yardımcıydı: "Hiçbir ulus bizim kadar çok çalışmamış ve buna rağmen bizim kadar acınacak bir durumda olmamıştır."[9]

Bulgaristan hükümeti iç politikada olduğu gibi dış politikada da Sovyet yönlendirmesine olan sadakatini sürdürdü. Bununla birlikte Kruşçev'in Yugoslavya ile ilişkileri geliştirmekte kararlı olması büyük bir problemin ortaya

çıkmasına neden oldu. Sovyet zorlamasına rağmen, Bulgaristan'ın Belgrad'a olan tutumu eleştirel ve şüpheci kaldı. En önemli mesele Makedonya meselesi idi. Bulgaristan buradaki haklarından vazgeçmemekte kararlıydı. Gerçekte, eski tartışma daha da alevlendi. Gördüğümüz gibi, önceleri Bulgaristan hükümeti bir Makedon ulusunun varlığını kabul etmişti ve Makedonya devletinin oluşumunu kabullenmeye meyilliydi; ancak bu devletin bir Balkan federasyonunun parçası olması şarttı. Bu mesele Pirin Makedonyası olarak da bilinen Petriç bölgesi için özel bir öneme sahipti. 1956 nüfus sayımında Bulgaristan'da tam olarak 187.789 Makedonun bulunduğu bilinmektedir. Bunların da çoğunluğunun bu bölgede yaşadığı kaydedilmiştir. Bundan sonra politikada büyük bir değişiklik oldu. Mesele ile ilgili düşmanlıkların artmasıyla, Bulgar hükümeti konuyla ilgili farklı bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekliliğine kanaat getirdi. Bundan böyle ayrı bir Makedon ulusunun varlığı güçlü bir şekilde reddedildi. 1965 yılı nüfus sayımında sadece 8750 kişi kendisini Makedon olarak bildirdi. Sorun son derece karışık idi: Komünist hareketteki önemli isimlerden ikisi Blagoev ve Dimitrov Makedonya'da doğmuştu. Bulgar tarih yazıcılığı Bulgarların ve Makedonların aynı kimseler olduğu yani Bulgar oldukları varsayımına dayanmaktaydı. Bundan başka, ayrı bir Makedon ulusunun varlığına karar verilecekse, o zaman Bulgarların Pirin Makedonyası üzerindeki hakimiyetleri de bir sorun haline gelecekti.

Komşularla olan ilişkilere gelince, Bulgaristan'ın Romanya'ya olan tutumu Bükreş'in ekonomik ve askeri alanlarda Sovyet kontrolüne direnmeye başlamasıyla birlikte daha az candan oldu. Bulgaristan ne olduğu hiç önemli olmadan her zaman Sovyet konumunu destekledi. Bu arada Bulgaristan'ın savaş sonrası yıllarda Türkiye ile de bazı sorunları oldu. 1940 yılında Bulgaristan'ın eline geçen ve 1945'ten sonra da elinde bulundurduğu Güney Dobruca'da önemli sayıda Türk nüfus yaşamaktaydı. Bulgar hükümeti göç etmeleri için bu insanlar üzerinde çok büyük baskılar uyguladı; çünkü Türklerin sahip olduğu toprakları devletleştirme politikasının içerisine dahil etmek istiyordu. 1950'lerin başında 150 bin kadar Türk nüfusun göç etmesine rağmen 1965 yılında bölgedeki Türk nüfus hala 750 bin civarında idi.[10] Buna ek olarak, savaştan kısa bir zaman sonra 45 bin kadar Yahudi İsrail'e gitmek üzere ülkeden ayrılmıştı. Böylece Bulgaristan'daki azınlıkların sayısında önemli ölçüde bir azalma meydana geldi.

Yunanistan'la bağlantılı olarak önemli bir gelişme meydana geldi. Beklenildiği gibi, Yunan iç savaşını izleyen ilk yıllarda ilişkiler gergin idi. Bundan başka, 1948 yılında Bulgaristan tarafından imzalanan barış antlaşmasına göre, Yunanistan 45 milyon dolar tazminat alacaktı. Buna ek olarak, aynı antlaşma Bul-

garistan ordusunu 65 bin kişi ile sınırlandırmasına rağmen, bu dönemde sayı 150 bin ila 200 bine kadar yükseltildi.[11] Bulgaristan'ın Yunan mülklerini ulusallaştırması da anlaşmazlığa neden oldu. Bu çatışmalar nedeniyle 1950'li yıllarda iki ülke arasındaki sınır kapalı kaldı. Bu durum 1960'lı yıllarda Atina'da yönetime Georgios Papandreou'nun geçmesiyle değişikliğe uğradı. 1964 yılında iki ulus ticari, diplomatik ilişkiler ve kültürel işbirliği alanlarında bir dizi antlaşmalar yaptı. Bu dönemde Yunan temsilciler daha önceki iddialarının birçoğundan vazgeçtiler; Bulgaristan hükümeti de böylece tazminata karşılık olarak sadece 7 milyon dolarlık bir mal ödemesi yaptı.

Daha önce de vurgulandığı gibi, 1945 yılından sonra Bulgaristan siyasetinin en ayırt edici özelliği Sovyetler Birliği ile olan yakınlığı ve bu tutumun getirdiği bir takım kazanımlar idi. Birçok açıdan ülke bu dönemde tam anlamıyla ikinci bir Sovyet gibi tutum sergiledi. Moskova'daki Bulgar elçisi Sofya hükümetinde mevkisinden ileri gelen üyelik konumuna sahipti; Sovyet elçisi ülke gezilerinde Bulgar başbakanına eşlik ediyor ve halkla münasebetlerinde bakanların yanında oturuyordu.[12] Sovyet temsilciler aynı zamanda kölece davranılmasını ve sık sık bağlılık bildirileri yapılmasını teşvik etti. Kruşçev'in 1962 yılındaki ziyaretinin ardından Jivkov'un yaptığı açıklama bunun bir örneğiydi: "Siyasi saat kadranı Sovyetler Birliği saati ile uyumludur... Bizim saatimiz Moskova zamanına doğru çalışmaktadır. Bu bütün Bulgar halkı için büyük bir gurur vesilesidir." [13]

Her ne kadar bu tutum güçlü bir şekilde eleştirilebilirse de, Moskova'ya karşı daha bağımsız duruşun benimsendiği diğer sosyalist başkentlerine de bakıldığında Bulgaristan'ın konumu anlaşılabilir. Şüphesiz ki ne o dönemde ne de daha sonra hiçbir güç Bulgaristan'ın desteklenmesinde Sovyetler Birliği'nin yerini alamamıştır. Bulgaristan'ın hammaddeye ihtiyacı vardı ve onun imal ettiği ürünler dünya piyasası ile rekabet edecek güçte değildi. 1974 yılında Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği ile olan ticareti, toplamın yüzde 46.9'unu teşkil etmektedir.[14] Ticari anlamda Sovyetler Birliği'nin yerine başka bir eş koymak çok zor olacaktı. Ülkenin uluslararası konumu düşünüldüğünde de durum pek farklı değildir. Bütün diğer komşuları gibi, Bulgar hükümeti de ulusal hedefleri konusunda ciddi idi ve büyük bir gücün koruyuculuğuna ihtiyaç duymaktaydı. Burada başka hiçbir ülke Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan üzerindeki koruma ve yardım etme konumunu üstlenemezdi. Ancak yine de önemli bazı sorunların varlığı gözden kaçırılmamalıdır. "Bu küçük insanların ulusal benliği bu aşamada bir zarara uğramış mıdır? Yediden yetmişe herkese Bulgarların büyük, fakat Rusların kendilerinden de daha büyük olduğunu hatırlatan bu "ikinci en iyinin" kutsanmış teolojisi kesintisiz olarak devam etmiştir."[15]

Romanya

Bulgarlar gibi, Rumen liderler de 1948 yılından sonra dikkatlerini sosyalist ekonominin inşasına adadılar. Romanya'nın Bulgaristan'ın aksine baştan aşağı yağma edilmiş olması sebebiyle komşularından daha fazla zorluklara sahiptiler. Savaş zararlarının, Sovyetler'e ödenen tazminat ile birlikte 1938'deki ulusal gelirin tam üç buçuk katı olduğu tahmin edilmiştir.[16] Bu ekonomik sömürü başka yerlerde de gördüğümüz benzer şekillerde, kendisini fabrikaların ve endüstriyel teçhizatın istimlak edilmesinde, zorla yüksek mesleki bedellerin toplanmasında, ortak şirketlerin kurulmasında ve adil olmayan bir fiyat sisteminin oluşturulmasında gösterdi. Bundan başka, diğer Balkan ülkelerinin aksine Romanya savaş öncesinde sahip olduğu toprakların geniş bir kısmını kaybetmişti. Besarabya ve Kuzey Bukovina 1940 yılında Sovyetler Birliği tarafından ilhak edildi; Güney Dobruca Bulgaristan'a geri verildi. Bu topraklar toplamda önceki ulusal toprakların beşte birini teşkil ediyor ve burada yaşayan nüfus ise toplam nüfusun yüzde 15'ini oluşturuyordu.

Romanya topraklarını bu iki komşu ülkeye kaptırmış olmasına rağmen, 1940 yılında Macaristan'a devredilen Erdel topraklarının bir kısmını geri aldı. Savaş öncesi Erdel topraklarının bir kez daha elde edilmesi ile Romanya hükümeti yine Macar azınlık problemi ile yüzleşmek zorunda kaldı. Her iki ülke de aynı diplomatik ve askeri birliğin içinde yer almalarına rağmen, bu hassas mesele iki ülke arasında önemli bir anlaşmazlık unsuru olarak kaldı. Böylece hem Besarabya hem de Erdel uluslararası anlamda potensiyel bir problem kaynağı olmaya devam etti.

1948 yılı Nisan ayında yeni anayasa kabul edildi ve hükümet çok büyük ekonomik değişikliklere girişti. 1948 yılı Haziran ayında, bankalar, endüstriler, maden yatakları ve taşıma araçları kamulaştırıldı. 1950 yılında, ülke üretim kapasitesinin yüzde 90'ını teşkil eden 1060 girişim gerçekleştirildi.[17] Sovyet ortaklığı olan şirketler doğal olarak kapatılamazdı; onlar da Sovyet işletmeciler önderliğinde özel ayrıcalıklar ile faaliyetlerine devam etti. Bu ayrıcalıklar arasında en önemlilerinden biri, vergiden muaf tutulmaları idi. 1948 yılı Temmuz ayında devlet merkezi planlaması yürürlüğe konuldu. Her ne kadar savaş öncesi rejim endüstri alanına büyük bir önem verdiyse de, koruyucu gümrük kanunları çıkarmaktan ve özel vergi düzenlemeleri getirmekten öte pek bir şey yapamamıştı. Bulgar hükümeti gibi Romanya hükümeti de teknik danışmanlık ve diğer destekler konusunda Sovyetler Birliği'ne bağımlı kalmak zorundaydı. Sovyet ekonomi modelinin benimsenmesi burada da bir takım zorluklara neden oldu. Romanya'nın petrolü vardı; ancak demiri yoktu. Bu nedenle de demiri yüksek

bir bedel ödeyerek Sovyetler Birliği'nden getirtmek zorundaydı. Ancak yine de büyük endüstri komplekslerinin yapılması üzerinde önemle duruldu.

Bununla birlikte devletleştirme burada Bulgaristan'da olduğundan biraz daha yavaş bir adımla ilerledi. Çok şiddetli köylü ayaklanmalarıyla karşılaşan devlet, politikasını aşamalı olarak uygulamaya koydu. Başlangıçta büyük birimlere el konuldu ve sahipleri tahliye edildi. Toprak köylüler arasında bölüştürülmedi; bunun yerine devlet çiftliklerine ya da ortaklaşa çiftliğe dönüştürüldü. 1949-1950 yılları kışında zorla devletleştirme politikası uygulandı. Bu politika başlangıçta pek başarılı olamadı. Girişimler için çok az para harcandığından dolayı, devlet elinde toplanan toprakların işlenmesi için gerekli makineler ve teknik teçhizatlar alınamadı. Üretim düştüğünde, hükümet özel topraklardan gelen dağıtımlar için kotalar uygulama politikasını benimsedi. Ancak yine de, temel amaç devletleştirme olarak kaldı ve 1962 yılı itibarıyla köylüler tam anlamıyla devletleştirilmiş oldu.

Her ne kadar yaşadığı yerden ayrılmaya zorlanan insanlar olmuşsa da, Romanya büyük bir oranda Rumen olmayan bir nüfusa sahipti. Toplam nüfusun yüzde 12 kadarını teşkil eden bu nüfusun arasında Macarlar, Almanlar, Sırplar, Türkler ve Yahudiler vardı. Bulgaristan'da olduğu gibi, savaşın sonuna kadar bölgede kalan Yahudilerin büyük bir çoğunluğu İsrail'e göç etti. Birçok Türk Türkiye'ye gitti ve Romanyalı görevliler Bulgar görevliler gibi daha fazla Dobruca toprağını ele geçirebilmek için bu göçleri destekledi. Nüfus yapısındaki bu değişim şu rakamlarda görülmektedir: 1930 yılında, 728.115 Yahudi bu ülkede yaşamaktaydı. Ancak 1956 yılında bu sayı 146.264 oldu; 1966 da ise 42.888'e kadar düştü. Türk nüfusa gelince, onların da sayısı 1930 yılında 154.772 iken 1956 yılında 14.329'a düştü.

Bununla birlikte en önemli azınlık problemi Erdel ile ilgili idi. On binlerce Sakson öldürüldüğü, göçe zorlandığı ya da Alman ordusu ile ayrılmalarına izin verildiği için savaş sırasında ve sonrasında Alman unsurunda önemli ölçüde bir azalma oldu. 1930 yılında Romanya'da yaşayan Alman nüfusun 745 bininden 1956 yılında geriye 385 bin kişi kaldı. Savaş yıllarında olduğu gibi, bu azınlık öyle büyük problemlere neden olmadı. En önemli zorluk Rumenlerin önemli miktardaki Macarlar ile olan ilişkilerinden kaynaklanmaktaydı. 1956 yılında sayıları 1.6 milyon olan Macarların büyük bir kısmı Erdel'in merkezinde yaşıyordu. Savaş sırasında yaşanan ciddi tartışmalar önceki çatışmaları daha da kötüleştirdi. Durumu yatıştırmak için yapılan girişimlerde, 1952 yılında kabul edilen anayasa Erdel'de bir Macaristan özerk bölgesinin oluşmasına müsaade etmekteydi. Bu bölge topraklarında yaşayanların yüzde 77'sini Macarlar oluşturuyordu. Savaş sonrasında Yahudi ve Türklerin bölgeden ayrılmasını

destekleyen, hatta uğraş veren Rumenler aynı politikayı Macarlara uygulamadı. Bundan başka, kısa zaman sonra hem Rumenlerin hem de diğer azınlıkların göçlerine engel olundu.

Daha önce de gördüğümüz gibi, savaştan hemen sonra, devlet gücü Moskova yanlısı grubunun elindeydi. Bu grubun üyeleri arasında Ana Pauker, Vasile Luca ve içişleri bakanı olan Teohari Gheorghescu bulunmaktaydı. En etkili yerli komünist, 1944 yılından beri parti sekreterliği yapmakta olan Gheorghe Gheorghiu-Dej idi. Diğer önemli yerli komünistlerden biri de Tito karşıtı tahrikler sırasında tasfiye edilen Lucretiu Patraşcanu idi. 1952 yılı Mayıs ayında Gheorghiu-Dej diğer üç rakibine karşı harekete geçebilecek kadar güçlüydü. Kendisi sadece partinin değil Stalin'in de onayını almıştı; Pauker, Luca ve Gheorghescu'nun her biri konumlarını kaybetti. Luca yargılandı ve 1954 yılında ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası daha sonra ömür boyu mahkumiyete dönüştü. Pauker ise sadece daha düşük bir konuma indirildi.

1952 yılı Haziran ayında, Gheorghiu-Dej başbakanlık görevine getirildiğinde parti başkanı olarak kalmaya devam etti. 1901 yılında Moldova'da doğan Gheorghiu-Dej gençliğinde devrimci hareketlere katılmıştı. 1933 yılında tutuklandı ve o yıl Grivita demiryolu grevine katılması nedeniyle 12 yıl hapse mahkum edildi. İç politikada Stalinist olan Gheorghiu-Dej, Tito'nun ulusal sapma kınamalarını da hararetle destekliyordu. Stalin'in ölümü ve ardından Sovyet politikasında yaşanan değişim doğal olarak huzur bozucuydu. Bu gelişmeler tam da onun iktidara geldiği dönemde yaşanmıştı. O ve yandaşları ortak liderlik fikrine pek sıcak bakmıyorlardı. Ancak bu yönde bazı hareketler yapması için kendisine baskılar yöneltilmekteydi. Böylece 1954 yılında parti sekreterliği görevini bıraktı; ancak başbakan olarak kalmaya devam etti. Bir sonraki yıl partideki konumunu geri aldı ve kendi taraftarı olan Chivu Stoica'yı başbakan yaptı. Zaten kendisine yapılabilecek muhtemel bir muhalefetten korktuğu için 1954 yılı Nisan ayında Patraşcanu'yu idam ettirmişti.

De-Stalinizasyon döneminde bir Stalinist olarak Gheorghiu-Dej zor durumdaydı. Kendisine bir günah keçisi bulmak zorunda olduğu için, kendisinden önceki aşırılardan olan Pauker, Luca ve Gheorghescu'yu suçladı. Bu kişiler Stalinist olarak ifşa edildi. Hala parti içerisinden muhalefetle karşı karşıyaydı; özellikle İosif Chisinevschi ve Miron Constantinescu, Gheorghiu-Dej'in muhaliflerindendi. Ancak her ikisi de 1957 yılı Haziran ayında gerçekleşen bir tasfiye ile Politbüro'dan uzaklaştırıldı. Daha sonra Constantinescu kültür ve eğitim bakanı oldu. Bu dönemde Gheorghiu-Dej'in iç işlerle ilgili politikası Macaristan'da meydana gelen isyan ve Sovyetler'in bu isyana müdahalesi ile güç kazandı. Sovyetler'in yaptığı müdahaleyi onaylayan Gheorghiu-Dej'in liberal

çizginin komünist kontrolü tehlikeye düşürebileceği yönündeki kanaati Budapeşte'deki olaylarla haklılık kazanmıştı.

Macaristan'da isyanın patlak vermesi doğal olarak Romanya'da güçlü bir tepkiye neden oldu. Özellikle Erdelli Macarlar tarafından isyancılara karşı büyük bir sempati besleniyordu. Bu dönemde ulusal duygularını bu şekilde açıkladıkları için kendilerine kültürel haklar anlamında bir takım kısıtlamalar getirildi. Bu yöndeki en önemli gelişme Cluj'daki Macar Bolyai Üniversitesi ile Rumen Babeş Enstitüsü'nün birleştirildiği 1959 yılı Haziran ayında gerçekleşti. Bunun sonucunda Macarlarla alakalı açılmış olan derslerin sayısı azaltıldı. Ardından Macar karşıtı hareketler devam etti. 1960 yılında şimdilerde Mureş-Macar Özerk Bölgesi olarak bilinen Macar Özerk Bölgesi'nin sınırları, daha fazla Romanyalıyı bu sınırlar içerisine dahil edecek ve buradaki Macar nüfus oranını azaltacak şekilde değiştirildi. Bundan sonra bölgedeki Macar nüfus oram yüzde 62'ye düştü.

İktidarını güvence altına alınca Gheorghiu-Dej tam anlamıyla devletleştirme çabalarına girişti. 1962 yılında bu amacında başarıya ulaştığını duyurdu. Bununla birlikte temel vurgu endüstrileşme üzerine yapılmaktaydı. Gerçek anlamda bir Stalinist ve Marksist olan Gheorghiu-Dej özellikle ülkenin endüstriyel gelişmesi ile ilgilendi ve amacına ulaşmak için bu denli kararlı oluşu Romanya'yı kısa bir zaman sonra komşuları ile bazı uyuşmazlıklar içerisine soktu. Dışişlerinde, 1957 yılında dışişleri bakanı ve 1961'de de başbakan olan Ion Gheorghe Maurer ile yakın bir çalışma içerisine girdi. Maurer hükümet içerisinde Gheorghiu-Dej'den sonraki en etkili isim idi. Gheorghiu-Dej ve Maurer Sovyetler'in Comecon aracılığı ile blok içerisinde ekonomik entegrasyon sağlama ve Varşova Paktı ile daha sıkı bir askeri birlik kurma çabalarına direnme politikası benimsedi.

Başlangıçta, 1950'li yılların sonlarında, Romanya dış politikası Moskova dış politikası ile çok yakından bağlantılıydı; Macaristan'a olan müdahale desteklenmekteydi. De-Stalinizasyon ile ilgili alınan önlemlere sempati duymamalarına rağmen, Romanyalı liderler yeni Sovyet siyasetinin kendilerine bir takım faydalar sağladığını gördüler. Mutlak hakimiyete daha az önem vermeye başlayan Sovyet hükümeti ortak şirketlerin birçoğunu 1954 yılında Romanya'ya sattı; ancak petrol ve uranyum ile ilgili olanlar bunun dışındaydı. Ekonomik baskının azalmasına rağmen, Sovyet birlikleri 1958 yılına kadar ülkeden tam anlamıyla çekilmedi. Bu dönem boyunca Romanyalı liderler Sovyetler Birliği ile sadece işbirliğine girmekle kalmadı; aynı zamanda Sovyetler'in Balkanlar'daki amaçlarının gerçekleştirilmesinde de öncü rol oynadı. 1957 yılında Varşova Paktı üyeleri Orta Avrupa'da ve Balkanlar'da bir nükleer-serbest bölge oluştu-

rulması planı için sponsor oldu. Bu durum geniş çaplı bir halk desteği kazanmak ve Sovyet askeri stratejilerine avantaj sağlamak için verilmiş bir öneriydi. Eylül 1957'de Stoica Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya'ya bir not gönderdi ve nükleer silahlar meselesi de dahil olmak üzere karşılıklı sorunların konuşulması için bir konferans önerisinde bulundu. Zamanın diplomatik ilişkilerindeki yerlerini ifade edercesine Bulgaristan ve Arnavutluk bu teklifi hemen kabul ederken Yunanistan ve Türkiye ise öneriyi geri çevirdi. Yugoslav hükümeti ise bu durumu sadece prensipte kabul etti. 1958 yılında Yugoslavya çok daha liberal ve yeni bir ekonomik programı yürürlüğe koyduktan sonra, bu ülkenin geri kalan blok ülkeleri ile olan ilişkisi bir kez daha bozuldu. Ancak yine de 1959 yılı Haziran ayında Amerika Birleşik Devletleri Yunanistan'da roket üsleri kurmaya başladığında Stoica, bölgede tarafsız bir alan oluşturulması ve nükleer silahlar ile roketlere bir yasak getirilmesi çağrısı yaptı. Sovyet hükümeti ise nükleer silahsızlanmanın bütün Adriyatik boyunca uzanmasını ve böylece benzer faaliyetler içerisinde bulunan İtalya'nın da bu kapsama alınmasını önerdi.

Romanya'nın uluslararası meselelerde ve blok içerisindeki ülkelerle olan ilişkilerinde bağımsızlığını ilan etmesi yavaş yavaş gerçekleşti. Sovyet baskısına karşı bir direniş konumunun benimsenmesinin tabii ki, örneğin Bulgaristan'da olduğundan çok daha destekleneceği ortadaydı. Romanya'da Rus ya da Slav yanlısı bir gelenek yoktu. Daha önce de gördüğümüz gibi gerçekte Romanya ulusal hareketi Osmanlı egemenliğine olduğu kadar Rusya hakimiyetine karşı da yöneltilmişti. Son yirmi yılda meydana gelen olaylar da ilişkiyi düzeltmemişti. Sovyetler'in Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı 1940 yılında işgal etmesi hala derin bir kızgınlık ile hatırlanmaktaydı. Sovyet işgal ordularının idaresi ve ardından gelen ekonomik sömürü önceki sert kızgınlıkları iyice yoğunlaştırmıştı.

Daha bağımsız bir duruş adına ilk adım olarak Romanya hükümeti dünya diplomasisinde daha etkili bir şekilde yer almaya başladı. Özellikle Asya ve Afrika'daki yeni ülkeler ile ilişkiler geliştirilmeye çalışıldı. Romanyalıların bu çabasına en büyük yardım Moskova'ya meydan okuyan tavrı ile Yugoslavya'dan geldi. Her ne kadar Romanya daha önceleri Tito aleyhinde bazı açıklamalarda bulunduysa da, Romanya'nın Yugoslavya ile olan ilişkisi göreceli olarak daha az zorlukla geliştirildi. Bunun en önemli nedeni; sahip oldukları ideolojik farklılıklara rağmen her iki devletin de birçok çıkarının kesişmesi ve bir toprak anlaşmazlıklarının olmamasıydı. 1960'lı yıllarda iki ülke Tuna nehri üzerindeki Demirkapı'da ortak bir hidroelektrik projesine başladı. Aynı şekilde, dünya komünizminin Sovyet liderliği altında olmasına Çinliler tarafından verilen tepki Romanyalıların çok işine yaradı. Bu tartışmada onlar ortada kalmaya çalıştı.

İki büyük güç arasında aracı olma pozisyonuna soyundular. Çinlilerin komünist partilerin eşit olması ile ilgili ısrarlarında onları desteklediler; ancak yine Çinlilerin kapitalist dünyaya yönelttikleri düşmanca tutumda yanlarında yer almadılar. Bu dönemde Romanya hükümeti Batı Avrupa ile daha iyi ilişkiler kurma arayışı içerisindeydi.

Bununla birlikte Romanya'nın Sovyetler Birliği ile olan anlaşmazlığının en yakın sonucu genel diplomatik sorunlarla ilgili olmaktan ziyade dahili ekonomik gelişmelere yönelik meseleler ve sosyalist blok devletlerinin dış yönlendirme ve müdahale olmadan kendi programlarını sürdürebilme hakları ile ilgili oldu. Romanya komünist liderliği kendi endüstrileşme programında ilerlemeyi kararlaştırmıştı. Sovyetler Birliği tarafından desteklenen Comecon'un hazırlamış olduğu plandaki "sosyalist iş bölümü" bu politika için doğrudan bir tehdit idi. Romanya hükümeti sadece ülkenin bir hammadde ve tarımsal ürün tedarikçisi olma konumuna düşürülmesine karşı çıkmıyor; bunun yanı sıra, Comecon devletlerinin iç politikasına müdahale şansı doğurabilecek olan ulusüstü danışma enstitülerinin kurulmasına da karşı çıkıyordu. Rumen düşüncesine göre, bütün görüş aldatıcı ve tehlikeli idi. Ulusal ve ideolojik duyarlılıklar Romanya'nın sabit bir tarım ülkesi olmak ile özdeşleştirilmesi fikri ile rencide olmuştu; ilerlemenin hala endüstrileşmekten geçtiği düşünülüyordu. Önemli ölçüde bir tarım ülkesi olan Romanya zayıf ve geri kalmış idi. 1963 yılında Romanya hükümeti Comecon içerisindeki merkezi planlamaya, blok içerisinde her ülkenin bir alanda uzmantlaşması fikrine ve ulusüstü otoritelerin kurulmasına karşı olduğunu kuvvetli bir şekilde ifade etmişti. Bu konuyla ilgili olarak da akla gelebilecek ilk soru, Galati'de yapım aşamasında olan dev demir ve çelik girişiminin kaderinin ne olacağı ile ilgiliydi.

1964 yılı Nisan ayında Romanya Partisi, Comecon'un resmi pozisyonu ve entegrasyon teklifleri ile ilgili görüşlerinin yer aldığı bir önerge metni yayımladı. "Dünya Komünist ve İşçi Sınıfı Hareketinin Problemleri ile İlgili Romanya İşçi Partisi'nin Duruşu Üzerine Bir Demeç" başlığı verilen bu açıklama, savaş sonrası dönemde Romanya'nın dış politika üzerine yaptığı en önemli bildirge özelliği taşımaktadır. Bu bildirgedeki en önemli saldırı, ulusüstü bir otorite fikrine yöneltilmişti:

> *Bütün Comecon ülkeleri için tek planlama bünyesi fikri, en ciddi ekonomik ve siyasi imalara sahiptir.* Ulusal ekonominin planlı yönetimi, sosyalist devletin bağımsızlığının en esas, en temel ve en vazgeçilmez unsurudur. Devlet planı, sosyalist devletin kendi siyasi ve sosyo-ekonomik hedeflerine başarıyla ulaşmasının en temel aracıdır. Bu araç ulusal ekonominin geliş-

> me oranı ve yönü, temel payı, insanların yaşam standardı ile kültürel seviyelerini yükseltmenin en temel basamağıdır. Sosyalist devletin bağımsızlığı; bu araçların en etkili bir şekilde çalışması ve ve ekonomik ve sosyal hayatın yönetimi için bütün gayretin verilmesini sağlayacak vasıtaların elde tutulmasını gerekli kılar.
> *Bu vasıtaların, bazı süper devletlerin ya da ekstra devlet bünyelerinin yarışmasına yönlendirilmesi, egemenliğin içeriği boş bir kavrama dönüşmesine neden olur.*[18]

Romanya, Varşova Antlaşması Organizasyonu ile ilgili de benzer bir tutum takındı. Burada da merkezi bir askeri otoritenin, içişlerine geniş bir müdahale hakkı ile kurulmasına güçlü bir şekilde karşı koydu.

Bu politikayı uygulamaya koymak görevi yeni bir liderlik tarafından gerçekleştirildi. 1965 yılı Mart ayında Gheorghiu-Dej öldü ve parti lideri olarak ondan boşalan koltuğa en yakınındaki kimse Nikolay Çavuşesku getirildi. 1918 yılında köylü kökenli bir ailede doğan Çavuşesku 1936 yılında partiye katıldı. Komünist zaferden sonra parti organizasyonunda ve askeri meselelerde aktif görevler aldı. 1952 yılında Merkezi Komite'nin ve 1955 yılında da Politbüro'nun üyesi oldu. 1965 yılından sonra, gücü Stoica ve Maurer ile paylaştı; ancak 1967 yılının sonunda kendisi ve destekçileri hükümetin ve temel parti görevlerinin kontrolünü ele geçirdiler. Liderliği altında devlet gücü küçük bir grubun elinde kaldı. 1974 yılında Siyasi Yürütme Komitesi Kalıcı Bürosu adı verilen yeni bir birim, parti işlerinin başına getirildi. 1977 yılında birimin üye sayısı dokuz idi. Bunların arasında Nikolay Çavuşesku'nun karısı Elena Çavuşesku da vardı. Romanya lideri Nikolay Çavuşesku 1974 yılında oluşturulan başkanlık ofisi de dahil olmak üzere temel görevleri kendisi üstlenmişti. 1970'li yılların ortasında üstlenmiş olduğu görevler sıralanacak olunursa;

> Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Ekonomik ve Sosyal Gelişme Yüksek Konseyi Başkanı, Savunma Konseyi Başkanı, Romanya Silahlı Gücü Yüksek Kumandanı ve Romanya Komünist Parti Genel Sekreteri. Sonuç olarak Nikolay Çavuşesku ülke içerisindeki bütün önemli görevleri elinde tutmakta ve inanılmaz çapta ve yoğunlukta bir kişisel kült ile özdeşleşmekteydi. Öyle ki *l'ètat c'est moi* [devlet benim] deyimini Romanya'da çok geçerli bir hale getirmişti. [19]

İçişleri ile ilgili meselelerde kişisel gücü güvencede olmasına rağmen Çavuşesku uluslararası arenada bir cambaz ipinde yürüyordu. Afrika ve Asya ulusları ile kurulan yeni ilişkilerin yanı sıra, Romanya hükümeti Batı Avrupa devletleri ve özellikle geleneksel dost Fransa ile olan ilişkileri de geliştirme çabala-

rında bulundu. 1967 yılı Ocak ayında, Batı Almanya ile resmi diplomatik ilişkiler kuruldu. Bu girişim Romanya dış ticareti için büyük önem taşıyordu. Romanya her ne kadar Sovyet politikasının bazı yönlerine katılmasa da, Sovyetler Birliği'ne karşı takınacağı tutuma büyük önem vermek zorundaydı. Sovyet askeri üstünlüğü açıkça ortadaydı. Comecon anlaşmazlıklarına rağmen, Romanya ticaretinin büyük bir bölümü sosyalist blok ile idi. Sovyetler Birliği hala tek ticari ortağı ve aynı zamanda temel hammaddelerden özellikle demir cevherinin kaynağı idi. Bu maddenin eksikliğinin endüstriyel ekonomiye çok büyük zararlar açacağı ortadaydı. Bundan başka, Bulgaristan gibi Romanya'nın da uluslararası ilişkilerde çok az alternatifi vardı; diğer büyük devletlerin hiçbiri Romanya'ya yardım etmezdi. Tito'ya yardım için yaptığı önceki hareketlere rağmen Amerika Birleşik Devletleri, Romanya çıkarları için Sovyetler Birliği'ne kafa tutacak değildi. Çinliler de Doğu Avrupa'daki dostlarına askeri yardımda bulunamayacaklarını açıkça ortaya koymuşlardı.

Ekonomik entegrasyona direnen Romanya hükümeti özellikle Kruşçev tarafından onaylanan politikalara karşı çıkmıştı. Onun 1964 yılında iktidardan düşmesi bile iki ülke arasındaki ilişkilerde bir değişiklik olmasını sağlamadı. Ekonomik ve askeri farklılıklara ek olarak, başka bir mesele ortaya çıkmıştı. Romanya hükümeti arkasına aldığı halk desteği ile nüfusunun çoğunluğunu Romanyalıların oluşturduğu Besarabya'nm bırakılması kararını hiçbir zaman tanımamıştı. Çoğunluğu Ukraynalı olan Kuzey Bukovina'dan vazgeçilmesi ile ilgili benzer bir tepki yoktu. Sovyetler Birliği'nin bu toprağı gönüllü olarak geri vermeyeceği açıkça belli olmakla birlikte, bu sorun uluslararası politikada bir mesele haline geldi. 1964 yılında Mao, bir basın röportajında, bölgenin geçmişte Ruslar tarafından adaletsizce zaptedilmiş yerlerden biri olduğundan söz etti. Sovyetler'in duruşu ile mesele daha da karışık bir hal aldı. Hükümetin cesaretlendirmesiyle, Moldova'daki çoğu Rumen değil de Slav kökenli olan bazı tarihçi ve yazarlar Romanya'dan farklı bir tarih ve dilleri ile bir Moldova ulusunun varlığı konusunda iddialarda bulunmaya başladı. Bu sadece geçmiş tarihin ilginç yorumlarını içeren bir çaba değildi; imaları da tehlikeli idi: Eğer Moldova gerçekten ayrı bir ulus ise, o takdirde Romanya Moldova'sının kaderi tartışma konusu yapılabilirdi. O zaman devletin toprak bütünlüğü tekrar saldırı altında olabilirdi. 1965 yılında Moskova'ya yaptığı bir ziyaret sırasında Çavuşesku, Romanya'nın Sovyetler Birliği ile olan sınırını resmi olarak tanımıştı. Ancak Moldova meselesi bir uyuşmazlık konusu olarak kaldı.

Bu arada, Erdel üzerine olan eski tartışmalar da devam etti. Buradaki mesele Romanya'daki Macarların konumu ve bu meselenin Bükreş ile Budapeşte arasındaki ilişkiler üzerine etkisi idi. Romanya hükümeti Macar kültürel akti-

vitelerini canlandırmaya çalışmasına ve Macarları, ülkedeki güçlerini sayıca arttıracak şekilde bazı görevlere atamasına rağmen, bu ulus meselesinin birçok açısı daha fazla kırgınlığa neden olacak şekilde ele alındı. Bütün vatandaşların eşit oldukları ile ilgili söylenen güzel sözlere rağmen, gerçek şu ki, Romanya görevlileri nüfusun bu kısmına güvenmiyordu. Onların Macaristan devleti ile olan ulusal bağları açıkça ortadaydı. 1968 yılında, ülkenin önemli bir yeniden düzenlenme sürecine girmesinin ardından, özerk bölge tamamıyla kaldırıldı ve onun yerine sıradan üç idare bölgesi getirildi. Her ne kadar Romanya'da üretilen Macar dili kitapları, gazeteleri, radyosu ve televizyon programları mevcutsa da, Macaristan'dan yayınlar ihraç edilmedi. Sınırlar arasındaki ziyaretleşmeler engellenmeye çalışıldı ve kültürel alışveriş de çok azdı. Problem içerisinde öyle bir yön vardı ki, Macaristan'daki hayat standardı Romanya'dakinden daha yüksekti. Bu durum Romanyalı Macarları bu ülkeye çekecek diğer bir unsur idi. Alman nüfusu böyle sorunlara neden olmamıştı. Grup göç etmekte zorluklar yaşasa da, birçoğu göç etti. Romanya'daki Almanların şikayetlerine iki Alman devletinden hiçbiri kulak asmadı.

Rumen-Sovyet ilişkilerinde büyük bir şok, 1968 yılında Çekoslovakya'nın işgal edilmesiyle geldi. Bir blok ülkesinin içişlerine böylesine bir müdahale Romanya'nın en çok korktuğu şey olduğu için, Romanya bu eylemi onaylamadığını bildiren Yugoslavya'nın yanında yer aldı. Her iki ülke de, kendi ülkelerine gelebilecek böyle bir tehlike karşısında direnmekte kararlı olduklarını kesin bir dille ifade ettiler ve birliklerini harekete geçirdiler. Romanya Brejnev Doktrini'nin getirdiklerini kabul edemezdi. Bununla birlikte Moskova ile olan ilişkilerde daha sonra iyileşme meydana geldi ve 1970 yılı Temmuz ayında Romanya yeni bir dostluk ve karşılıklı yardımlaşma antlaşması imzaladı. Antlaşma metni askeri özerklik ve iç işlerinde müdahale edilmemesi hususlarında Romanya'nın konumunu biraz ileri götürecek bazı ayrıcalıklar içermekteydi.

1970'li yıllar boyunca, Sovyet-Rumen ilişkilerinde bir denge söz konusu idi. Antlaşma sağlanmayan birtakım hususların varlığına rağmen, büyük çapta krizler oluşmadı. Her ne kadar Romanya'nın tutumu kızgınlıklara neden olduysa da, Sovyet hükümeti sakin bir şekilde kalmaya muktedir oldu. Her şeyden öte, durumun askeri kontrolünü elinde bulundurmaktaydı. Bundan başka, Romanya hükümeti hiçbir zaman komünist sisteme meydan okumadı. Çavuşesku ve destekçileri Sovyet-tarzı bir partinin sadık birer üyeleri idi; asla liberalleşmeden ülkeleri üzerinde kontrollerini sürdürdüler. İktidarda oldukları müddetçe, Romanya'nın gerçek anlamda bir iç reforma gideceği ya da Yugoslav örneğini taklit edeceği konusunda çok az ihtimal vardı.

Arnavutluk

En kuramcı ve en aşırı rejim, sosyalist devletlerin en küçük ve en fakirinde kurulmuştu. 1970'li yılların sonlarında Arnavut hükümeti manevi anlamda hala aşırı bir Stalinist idi ve uluslararası ilişkilerde soğuk savaş prensiplerinin geçerli olduğuna katı bir şekilde inanıyordu. Hatırlanacağı üzere 1948 yılında, ülke Belgrad ile sıkı bir birliktelikten, Sovyetler Birliği'ne benzer bir bağımlılık ile bağlanmaya doğru bir kayma gösterdi. Bu büyük gücün desteğinin kazanılması hükümetin siyasi anlamda hayatiyetini devam ettirme ve devletin bölünmez toprak bütünlüğünü sürdürebilme alanındaki korkularım bir miktar azalttı. Ancak yine de eski tehlikelerin tam anlamıyla sona erdiğini söylemek mümkün değildi. Yunanlıların Arnavutluk'un güneyi ile ilgili bitmek bilmeyen iddiaları hala canlılığını koruyordu; ayrıca Yugoslav hükümetinin iktidardaki Hoca'yı alaşağı etme girişimlerine destek çıkması mümkün olabilirdi. Buna ek olarak, İngiliz ve Amerikan gizli servisleri rejimi yıkmak için karmaşık bir plan içerisindeydiler.[20] Daha önce de gördüğümüz gibi, savaş sırasında İngilizler bölgede direniş güçleri örgütlemiş; böylece Balkan gerilla hareketleri konusunda tecrübe sahibi olmuştu. 1946'dan sonra, Arnavutluk içerisinde komünizm karşıtı hareketleri ve kraliyetçileri destekleme planları geliştirildi. Arnavutluk'ta başarıyla sonuçlanabilecek böyle bir girişimin hızla diğer Sovyet bloğu ülkelerine yayılabileceği umuluyordu. Göçmen halkaları ve mülteci kamplarında bu tür eylemleri gerçekleştirecek gönüllüleri bulmak pek de güç değildi. 1947 yılında bunlardan bir kısmı eğitildi ve Arnavutluk'a gönderildi.

1949 yılında faaliyet iyice ciddi bir boyut kazandı. CIA de işin içine girmişti. Şimdi Balkanlar Batı etkisine açık görünüyordu. Yunan iç savaşı neredeyse her tarafa yayılmış ve Tito'nun Stalin ile arası bozulmuştu. Arnavutluk, Sovyet tarafında olmasına rağmen yalıtılmış bir durumdaydı. İngiliz ve Amerikan gizli servisleri Kral Zogu ile birlikte çalıştı ve onun koruması olan bazı kişileri kullandı. İtalya, Mısır ve Yunanistan'daki Arnavut mülteciler eğitim için toplandılar ve Kıbrıs'ta eğitildiler. Bu grupların ilki 1950 yılında, son grup ise 1952 yılında Arnavutluk'a gönderildi. Çabaların hepsi başarısızlıkla sonuçlandı: Gerillalar yakalandı ya da öldürüldü. Arnavutluk ordusu ve polisi onları bekler görünüyordu ve nitekim de öyleydi. Bütün bu komplonun en büyük başarısızlığı, bütün planların çift taraflı İngiliz ajan H. A. R. (Kim) Philby tarafından bilinmesiydi. İngiliz gizli servisinde çalışmakta olan Philby 1949 yılında CIA'e bağlantılı bir memur olarak gönderilmişti. Washington'da bu Arnavutluk macerasının organizasyonunda en büyük rolü o oynamıştı. Philby buradan topladığı bilgileri Moskova'ya bildirdi. Bu operasyon sırasında üç yüz kadar kişi öldürüldü. Bu olayın fiyasko ile sonuçlanmasının ardında İngiltere ve Ameri-

ka'nın komünizm karşıtı hareketleri örgütlemesinde güvensizlik oluştu. Bu eylemler tabii ki, Arnavutluk hükümeti üzerinde de çok önemli bir etkiye sahipti. Hükümet sadece İngiliz ve Amerikan değil, Yunan, Yugoslav ve İtalyan gizli servislerini de suçlamaktaydı. Dışarıdan müdahale girişimleri engellenmesine rağmen, Arnavut liderlerin neden savunmacı bir tutum içerisine girdikleri anlaşılabilir. Liderler "emperyalist ve değişimci düşmanlar tarafından acımasız bir kuşatılmışlık şartları altında sosyalizm inşa ettiklerine" bütün kalpleri ile inanmıştı.[21]

Birçok emsalsiz özelliğine rağmen, Arnavutluk hükümeti savaş sonrası dönemde en kararlı hükümetlerden biriydi. 1956 ile 1971 yılları arasında Politbüro'nun sadece bir üyesi, Kiri Belişova ve Merkezi Komite'nin beş üyesi politik nedenlerden dolayı uzaklaştırıldı.[22] Enver Hoca devlet üzerinde sağlam bir yetkiye sahip olmayı sürdürdü. 1908 yılında doğmuş olan Hoca orta sınıf Müslüman bir aileden geliyordu. Doğu Avrupa komünist liderlerinden ayrılan en önemli özelliği, çok yüksek bir eğitim düzeyine sahip olması ve Batı Avrupa'daki ve özellikle 1930-1936 yılları arasında yaşadığı Fransa'daki geniş çaplı tecrübesiydi. Daha sonra ülkesine döndü ve bir ortaokulda Fransızca öğretmeni oldu. Komünist Parti'de aktif olarak görev yapıyordu; daha sonra da partizan hareketine katıldı. Daha önce de gördüğümüz gibi, 1944'te kurulmuş olan hükümette başbakan oldu. Benzer bir şekilde Batı Avrupa tecrübesi olan Mehmet Şehu ile yakın çalıştı. O da 1913 yılında Müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Tiran'daki Amerikan okuluna devam etti ve daha sonra bir İtalyan askeri kolejinde eğitim gördü. İkinci okulundan komünist aktiviteleri nedeniyle atılınca Arnavutluk'a geri döndü ve orada devlet memurluğu okuluna gitti. Ardından İspanyol iç savaşma katıldı. Bir dönem Fransız ve ardından İtalyan enterne kampında kaldıktan sonra, savaş sırasında Arnavutluk'a geri döndü ve bir direniş lideri oldu. 1945-1946 yıllarında Moskova'daki askeri akademiye katıldı.

Temel olarak orta-sınıf Tosk geçmişine sahip olan Arnavut yönetim halkası sadece sıkıca birleşmemişti; aynı zamanda yakınlarını kayırıyor olmakla da tanınıyordu. 1962 yılı Şubat ayında, Sovyetler Birliği'nin Arnavutluk ile olan ilişkisinin kötü olduğu bir dönemde, Moskova Radyosu ilişki ağlarını şöyle tanımlıyordu: Listenin sadece bir kısmı burada zikredilmektedir:

> Arnavutluk İşçi Partisi'nin Merkezi Komitesi'nin 53 üyesi, yani yarısı ya da daha fazlası birbirleriyle akrabadır. İlk olarak, dört örnek verelim. Enver Hoca ve karısı Necmiye Hoca; Mehmet Şehu ve karısı Fikret Şehu; Hüsnü Kapo ve karısı Vito Kapo; Josif Paşko ve karısı Eleni Terezi. Politbüro üyesi olan Manuş Müfti'nin hanımları ile Politbüro üye adayı olan Pilo Pe-

risteri'nin hanımları kız kardeştir. Politbüro üye adayı ve İçişleri Bakanı Kadri Hasbi, Mehmet Şehu'nun kız kardeşinin kocasıdır. Hüsnü Kapo'nun karısının kardeşi Piro Kondi de Merkezi Komite üyesidir.[23]

Komşu ülkelerden gelen tehlikenin yanı sıra, bu Arnavutluk rejimi sosyalist devletler arasında en zor dahili şartlarla yüzleşmek zorunda kalan devletti. Bu zorlukların temel nedeni kötü koşullar ve yaşam standardının düşük olmasıydı. Bununla birlikte komünist liderlik, benzer Stalinist metotlar kullanarak bu durum ile yüzleşmeye çalıştı. Son derece merkezileştirilmiş bir ekonomik plan uygulamaya konuldu. Burada da temel vurgu ağır endüstri üzerineydi. Devletçilik tarımsal problemlerin tek çözümü gibi görüldü. 1944 yılı Aralık ayında, devlet endüstrinin, bankacılığın ve taşımacılığın kontrolünü eline aldı. İlk ekonomik plan 1947 yılında uygulanmaya başlandı. Dokuz aylık bir süreç için hazırlanmıştı. İkinci plan ise 1949-1950 yılları arasını kapsıyordu. Bu dönem boyunca, Yugoslavya ile olan anlaşmazlık nedeniyle çok büyük zorluklarla karşılaşıldı; çünkü Yugoslavya ekonomik yardımını geri çekmişti. Bununla birlikte çok geçmeden Sovyet yardımı gelmeye başladı. 1951 yılında ilk beş yıllık plan başlatıldı.

Arnavutluk son derece fakir bir ülke olmasına rağmen, ekonomik gelişmesine yardımda bulunulmasının temel nedeni, belirli mineraller açısından zengin kaynaklara sahip olmasıydı. 1950 yılından sonra, krom, bakır, nikel, petrol ve kömür kaynaklarının kullanılması ve endüstriyel gelişme üzerinde duruldu. Bunun yanı sıra hafif endüstri ve gıda işlemesine de önem verildi. Diğer sosyalist ülkeler gibi, Arnavutluk hükümeti de etkili bir elektriklendirme çalışmaları yürüttü.

Tarım Arnavutluk için her zaman bir zayıf nokta olmuştu. Topraklarının sadece yüzde 10'u ürün yetiştirmeye uygundu; yüzde 31'lik kısmı ise meralık arazi idi. En önemli mesele, nüfusu besleyecek kadar yiyecek üretilmesini sağlamaktı. Bunun yanı sıra, en zengin topraklar sahil şeridinde uzanmaktaydı. Bu yerler aynı zamanda bataklık ve sıtma bölgeleriydi. Kuramcı karakterine rağmen, hükümet başlangıçta nihai hedef olan devletçiliğin uygulamasına yavaş yavaş başladı. 1955 yılında tarımsal ürünlerin yüzde 87'si hala özel mülkiyetten geliyordu. Bundan sonra devletleştirme, 1960 yılında üretimin yüzde 87'si devletleştirilen topraklardan ve devlet girişimlerinden gelinceye kadar hızlandırıldı.[24] Burada da diğer yerlerde olduğu gibi, süreç köylüler tarafından tepkiyle karşılandı.

Hükümet tarım politikasında yiyecek arzını arttırmak için büyük çabalar sarf etti. Böyle bir harekete özellikle ihtiyaç duyulmasının nedeni, Arnavutluk'un Avrupa'da doğum oranının en yüksek olduğu ülke olması idi. Ardından

gelen beş yıllık planda gübreleme ve ilaçlama gibi modern gelişmelerin devreye sokulmasına ve makineleşmeye vurgu yapıldı. 1976 yılında ülkenin tahıl alanında kendine yetecek düzeyde olduğu iddia edildi; 1980 yılı ise diğer gıda maddeleri için hedef yıl idi.

1948 yılında Yugoslavya ile olan ilişkilerin kesintiye uğramasıyla Arnavutluk Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler içerisine girdi. Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin endüstrileşme için yapılan planlara etkili destek sağlamadığı üzerine şikayetler olsa da, Stalin hayatta olduğu müddetçe ilişkiler güzeldi. Siyasi sistemler benzer idi. Ayrıca Arnavut komünistleri arasında Sovyet lidere karşı büyük bir hayranlık duyuluyordu. 1953 yılından sonra diğer sosyalist başkentlerine olduğu gibi Tiran'a da değişimci eğilimleri uygulamaları şeklinde bir baskı yapıldı. Ortak bir liderliğin oluşturulması yönünde bazı adımlar da atıldı. Hoca dışişleri ve savunma bakanlıklarından ayrıldı; fakat başlangıçta başbakanlık ve parti sekreterliği görevlerine devam etti. 1954 yılında başbakanlığı Şehu'ya verdi. Böylece bazı anlaşmazlıklara rağmen, Arnavutluk Moskova ve sosyalist blok ülkelerine yakın kalmaya devam etti. 1955 yılında devlet Varşova Paktı'nın kurucu üyelerinden biriydi. Daha önce hiçbir askeri birliğin içerisinde olmayan ülke için bu pakt biraz da olsa güvenlik sağlamaktaydı.

Bununla birlikte Kruşçev'in programı birçok açıdan Hoca'nınki ile uyuşmuyordu. Arnavut liderlik, Sovyet yirminci parti kongresi kararlarından pek memnun kalmamıştı. Barış içerisinde bir arada yaşama ve sosyalizme farklı yollardan ulaşma gibi kavramlara pek sıcak bakılmadı. Yugoslavya'nın süregelen tehdidini göz önünde bulundurarak Arnavutluk hükümeti Kruşçev'in Tito ile bir uzlaşmaya gitmesine sempatiyle bakmıyordu. Sovyet arzusuna rağmen, 1949 yılında Yugoslav yanlısı çalışmalara öncülük ettiği için cezaya çarptırılan Koci Xoxhe'nin eski görevine getirilmesi isteği reddedildi. Sovyetler Birliği, iki ülke ilişkilerinde bir takım iyileşmeler zaten yaşanmakla birlikte, bu hareketin Yugoslavya için bir jest ve iyi niyet göstergesi olacağını düşünüyordu. Beklenildiği gibi, Sovyetler'in Macar isyanını bastırması burada da büyük bir destek gördü. Macaristan'daki eylemler Tito'nun revizyonist fikirlerinin mantıksal bir sonucu olarak görüldü. Yugoslavya ile olan ilişkiler bir kez daha bozuldu ve Kosova'daki durum ile ilgili karşılıklı suçlamalar tekrarlandı. Gelecek bölümde tartışılacak olan mesele, iki devlet arasında bir anlaşmazlık konusu olarak kalmaya devam etti.

Kruşçev'in politikalarından duyulan genel rahatsızlığın yanı sıra, Arnavutluk hükümeti Romanya gibi Comecon entegrasyonu planını kabul etmedi. Diğer Balkan devletleri gibi Arnavutluk da, tarımsal ürünlerin ve hammaddenin kaynağı olarak görülüyordu. Daha şanslı ülkeler araba ve uçak üretimi yapar-

ken Arnavutlar üzüm ve benzeri ürünlerin üreticileri olmak istemiyorlardı. Bununla birlikte 1960 yılında, Arnavutluk kendisine alternatif bir müttefik buldu; artık Sovyet direktiflerini yerine getirmek zorunda değildi.

Komünizmi ilgilendiren meselelerde Çin'in gittikçe artan rolü ve Sovyetler Birliği ile artan rekabeti daha önce tartışılmıştı. Çin'in argümanlarından birçoğu Arnavut komünistler tarafından büyük bir sempati ile karşılandı. Stalin'e karşı duydukları hayranlık hiçbir zaman son bulmamıştı ve birlikte yaşamak konusunda hala son derece eleştirel yaklaşımları bulunmaktaydı. Çin ve Arnavutluk Tito ve onun revizyonist duruşuna karşıt oluşları noktasında birleşiyordu. 1960 yılı itibarıyla Moskova ile olan ilişkiler de kötüleşiyordu. Dış politika ve öğreti üzerine olan anlaşmazlıkların yanı sıra, ekonomik konularda da anlaşmazlıklar vardı. Farklılıklar ilk olarak 1960 yılı Haziran ayında Bükreş'te yapılan bir parti toplantısında gün yüzüne çıktı. Bu toplantıda Çin ve Sovyet temsilcileri arasında açık bir çatışma ortamı vardı ve Arnavutluk Çin'i destekledi. Sovyetler'in bu duruma misillemesi hemen geldi; en çok ihtiyaç duyulan tahılların yollanmasına son verildi. Buna ek olarak, Sovyet desteği, Hoca karşıtı bir oluşumun öncüsü olan Kiri Belişova ve Koco Taşko'ya yöneltildi. Ordunun ve güvenlik güçlerinin kontrolünü elinde bulunduran Hoca bu meydan okumayla baş etmekte pek zorluk yaşamadı. Çin de hemen devreye girdi ve Sovyetler'in göndermeyi durdurduğu buğdayı göndermeye başladı.

1960 yılı Kasım ayında, Komünist Parti'nin 81 temsilcisi Moskova'da bir araya geldiğinde, Çin-Sovyet anlaşmazlığı dikkatlerin odağıydı. Çinli delegeler doğrudan, Sovyetler Birliği'nin sosyalist kampta üstlenmiş olduğu liderlik konumunu eleştirdiler ve komünist partilerin birbirinden daha üstün ya da daha alt seviyede olamayacağını açıkladılar. Bu tartışmada Arnavutlar bir kez daha Çin'in yanında yer aldı. İki büyük komünist güç toplantılarda tartışmalarını vekiller aracılığı ile sürdürdüler. Sovyet temsilciler eleştirilerini Arnavutlara yöneltmekle birlikte gerçekte kastettikleri güç Çin'di. Çinliler de bu duruma, Moskova'yı kasteden bir şekilde Yugoslavya üzerinde eleştirilerde bulunarak karşılık verdiler. Çinlilerin Tito'ya karşı bitmek bilmeyen husumetleri temel olarak Yugoslavya'nın iç politikası ile ilgiliydi. Bu dönemde Yugoslavya iç politikası, Mao tarafından hala hararetle desteklenen Stalinist anlayıştan tamamıyla sapma göstermişti.

Bu konferanstan sonra, Arnavutluk ile Sovyet blok arasındaki ilişki hızla kötüleşti. 1961 yılı Aralık ayında, Sovyetler Birliği Arnavutluk ile olan ilişkilerini resmi olarak sona erdirdi. Ancak diğer blok ülkeleri böyle bir harekete girişmedi. Bununla birlikte bu tarihten sonra Arnavutluk, Sovyetler Birliği'nden

ya da onun sosyalist bloktaki destekleyicilerinden bir yardım alamadı. Bunun sonucunda Arnavutluk ekonomisi çok büyük zarara uğradı. Sovyetler Birliği sadece danışmanlarını geri çekmekle kalmadı; halihazırda Arnavutların eline ulaşmış ürünlerin yedek parçaları da dahil olmak üzere bütün ürünlerin gönderilme işlemleri durduruldu. Her ne kadar Çinliler yardım için söz vermişse de, yardımın hemen ulaşmayacağı açıkça ortadaydı. Böyle zor koşullar altında Arnavutlar soğukkanlılıklarını korudular; Çinliler de verdikleri sözü tuttular: Arnavutların Sovyet bloktan umdukları yardımın yüzde 90'ını Çin karşıladı. En önemlisi de, 430.200 ton buğday ve mısırın 1960-1963 yılları arası gibi kritik bir dönemde ülkeye ulaşması oldu. Çin yardımının bazı avantajları vardı. 1954 ila 1975 yılları arasında alman 500 milyon dolarlık toplam borcun verilme koşulları Sovyet koşullarına göre daha uygundu.[25] Çinli teknisyenler Arnavutların aldığı kadar ücret alıyor ve onlarla aynı koşullarda yaşıyordu. 1963 yılının Aralık ayı sonlarında Zhou Enlai ve bir delege on günlük bir ziyaret için ülkeye vardı. Bu arada Arnavutların Doğu Avrupa sosyalist ülkeleriyle olan ilişkileri çok kötü idi. Blok temsilcileri emirle ülkelerine geri çağrılmıştı ve Arnavutluk ileride yapılacak olan Varşova Paktı ya da Comecon faaliyetlerine katılmadı. 1964 yılında Kruşçev'in düşüşü bu gergin ortamda bir değişiklik oluşturamadı. 1968 yılında Çekoslovakya'nın işgalinden sonra Arnavutluk resmi olarak Varşova Paktı'ndan çekildi.

Daha önce Arnavutluk nasıl Yugoslav ve Sovyet örneklerini takip ediyorsa şimdi de Çin'i kendisine model olarak aldı. Daha önce de gördüğümüz gibi, 1965-1969 yılları arasında Çin, Kültürel Devrim hareketine girişmişti. Benzer hareket Arnavutluk'ta da yaşandı; ancak birçok açıdan farklılıklara sahipti. Hoca partisinin kontrolünü tamamen elinde bulundurmaktaydı; gençlerin ya da ordunun harekete geçirilmesine gerek yoktu. Bununla birlikte bu fırsat, sisteme duyulan ilginin arttırılması ve gençler arasında devrimsel heyecanı daha da yükseltmek için kullanıldı. Yeni saldırılar din, gericilik ve batıl inançlar üzerine idi. Çin'de olduğu gibi, öğrencilerin kendi çalışmalarına ek olarak yapabilecekleri part-time işler oluşturuldu.

1970 yılında Arnavutluk ile Çin arasındaki ilişkiler azalmaya başladı. Aslında başlangıçtan beri yaşanan bir takım zorluklar vardı. Çin liderliği gerçekçi idi; Arnavutluk, Romanya ve Yugoslavya da dahil olmak üzere sosyalist devletlerin hiçbirisinin Sovyetler Birliği'yle mücadelerinde Çin'den askeri bir yardım bekleyemecekleri Çin liderliği tarafından açıkça ifade edilmişti. Çin ekonomik konularda da Comecon ülkelerinin dengi olamazdı. Fakir bir ülke olarak, kendisini gerçek bir feda etme dışında, yeterli derecede ve kalitede ürün sağlaması

mümkün değildi. Aynı zamanda Çin'in bu dönemde Arnavutluk'a pek ihtiyacı yoktu. Arnavutluk ile olan bu işbirliği Çin'in Doğu Avrupa'da görüşlerini sunmasına fırsat veren bir basamak olmuştu. Ancak Çin yalnızlıktan kurtulup diğer ülkeler ile ilişki kurmaya başladıkça, Çinli liderler Arnavutlara verdikleri taahhütleri yeniden değerlendirmek durumunda kaldı. 1970 yılında Çin, Yugoslavya ile olan ilişkisine yeniden başladı. Arnavutluk da bir yıl sonra bu adımı tekrar etti. Daha da belirgin olanı ise, Amerika Birleşik Devletleri ile görüşmelerin başlamasıydı; bu 1972 yılında Başkan Nixon'ın Çin'i ziyaret etmesini beraberinde getirdi; ancak Tiran bu ziyareti son derece nefretle karşıladı. Bu dönemde Arnavutluk da dış dünya ile olan bağlantısını genişletmeye başladı. Örneğin Fransa, İtalya, Yunanistan ve yeni Asya ve Afrika devletleri ile ticari ve diplomatik görüşmelere girişildi.

Arnavutluk-Çin ilişkileri 1976 yılında Mao ve Zhou Enlai'nin ölümlerinden de etkilendi. Onların yerine geçenler dış politikada oldukça farklı bir yol benimsedi. Bu yol Çin'in kapitalist dünya ile olan ilişkilerini genişletme arayışındaydı. Arnavutluk da ufkunu genişletme girişimlerinde bulunmasına rağmen, ideolojik bakış açısı hala çok esnek değildi. Onun gözünde Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri baş düşmanlar idi; ne revizyonistlerle ne de emperyalistlerle ilişkiye girme niyeti vardı. Çin, Amerika Birleşik Devletleri ile ilişki kurduğunda ve Yugoslavya ile olan bağlarını yenilediğinde Arnavut liderler kendilerini ihanete uğramış gibi hissetti. Tiran ve Pekin arasındaki ilişkiler 1978 yılının Temmuz ayına kadar gittikçe kötüleşerek devam etti. Bu tarihten sonra Çinliler yardım programlarına son verdi.

Bütün sosyalist devletler içerisinde doktrinel anlamda en az değişikliği Arnavutluk'un yaptığı söylenilebilir. Stalin hala bir kahramandı. Parti gazetesi *Zëri i Popullit* (Halkın Sesi) 1961 yılı Kasım ayında Sovyet diktatörü şu kelimeler ile yüceltmekteydi: "J. V. Stalin insanoğlunun tarihinde, uluslararası komünist ve işçi hareketleri tarihinde ve insanların emperyalizmin baskısından kurtulması mücadelesinde çok önemli bir figürdü ve öyle olmaya devam edecektir... Yakın tarih J. V. Stalin'i boyun eğmez bir devrimci, büyük bir teorisyen ve parlak zekalı bir organizatör olarak bilmektedir."[26] Bu tutum değişmeksizin kaldı. İç politikada Hoca, Stalinist kavramları desteklemeye devam etti. Kültürel meselelerde bir rahatlama yoktu ve ülke birkaç istisna dışında dış dünya ile olan bağlantıya kapalıydı. Her ne kadar Fransa ve İtalya ile ilişkilere girildiyse de, Arnavutluk İngiltere ve Amerika ile düzenli ilişkisi olmayan tek Avrupa sosyalist ülkesi idi. Bununla birlikte bu sabit fikirli liderlik, ulusal yaşamda oldukça önemli değişiklikler getirdi.

YUGOSLAV DEĞİŞKENLİĞİ

Daha önce de gördüğümüz gibi, Yugoslav komünist liderliği 1945 yılından itibaren diğer partilerinkine göre daha elverişli bir konuma sahipti. Partizanlar ülkenin kontrolünü ellerinde tuttuklarından dolayı, siyasi gücün tam anlamıyla ele geçirilmesi ve iç gelişmelerde komünist programın uygulanması için gerekli olan ara döneme pek ihtiyaç duymadılar. Galip bir devlet olarak Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'ın aksine bir barış antlaşması görüşmelerine oturmak ve tazminat ödemek zorunda da değildi. Yabancı bir ordu ülkelerini işgal etmemişti. Diğer bölgelerde olduğu gibi Sovyetler Birliği büyük oranda endüstriyel ürünü kendi alıp götürme fırsatına sahip değildi. Bununla birlikte ülke, savaş dönemi sırasında fazlasıyla harap olmuştu ve hükümetin ilk görevi bu hasarı tamir etmekti. 1945 yılından 1949 yılına kadar devlet Stalinist modeli çok yakından takip etti. Burada da temel vurgu büyük endüstrilerin geliştirilmesine ve elektrikleme projelerine yapılmaktaydı. 1953 yılında ölümüne kadar Boris Kidriç merkezi planlamadan sorumluydu. Sovyetler Birliği'ndeki ve diğer sosyalist devletlerdeki meslektaşlarının aksine, Yugoslav planlamacılar ulusal ve bölgesel problemleri göz önünde bulundurmak zorunda kaldı. Böylece yeni endüstriler, tesadüfi olarak daha önce partizan hareketin merkezi olan Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ gibi geri kalmış alanlarda kuruldu. Her ne kadar bütün Yugoslav cumhuriyetlerindeki ekonomik durumu eşit hale getirmek şeklinde bir niyet varsa da, bu "siyasi fabrikalar" daha sonra birçok zorluğa neden oldu.

Kamusallaştırma başlangıçta önemli birkaç zorlukla karşılaştı. Alman işgal otoriteleri Yugoslav endüstrisinin, madenlerinin, bankalarının ve taşıma ve iletişim ağlarının birçoğunun kontrolünü eline almıştı. Geri kalan özel mülk sahipleri Mihver güçleri ile ya da Mihailoviç ile işbirliği yapmakla veya "sınıf düşmanı" olmakla suçlanabilirdi. 1947 yılının ortasında taşımacılığın yanı sıra Yugoslav endüstrisi ve perakende ticareti de hükümetin kontrolüne geçti.

Devletleştirmenin daha zor olduğu görülmekteydi. Başlangıçta radikal önlemler sadece etnik Almanların ve Mihver Güçleri ile ittifak yapmış olan kimselerin büyük topraklarına ve çiftliklerine devlet tarafından el konması ile sınırlıydı. Bundan başka, Yugoslav liderliği temelde köylülere dayansa da, başlangıçta tarım meseleleriyle ilgili son derece kuramcı idi. Toplanan araziler kırsal bölgelerde üretimi arttırmanın ve hayat standardını yükseltmenin en iyi aracı olarak görülmekteydi. 1949 yılı Ocak ayında, Sovyetler Birliği ile olan anlaşmazlığın ortaya çıkmasından altı ay sonra, hükümet zorla devletleştirme faaliyetlerine girişti. Bu kısmen Sovyetler'in kuramsal eleştirilerini karşılamak içindi. Başka yerde olduğu gibi burada da köylüler büyük bir direniş gösterdi-

ler. Hayvanlarını öldürdüler ve ürünlerini göndermekten kaçındılar. 1950-1952 yılları arasında meydana gelen kuraklık, ülkenin durumunun daha da kötüleşmesine neden oldu. 1950 yılında tarım ürünleri savaş öncesi döneme göre yüzde 73 oranında azaldı. Buğday dağıtımı da yüzde 43 düştü.[27] Yugoslav hükümeti toplanan arazilerin gereği gibi işletilmesi için yeterli derecede zorlama araçlarına sahip değildi; yeteri kadar yatırım yapamamış ve gerekli makineli teçhizat ile modern teknoloji araçlarını temin edememişti. Parti üyelerinin birçoğu da bu sınıftan olduğu için rejim, köylülerin göstermiş olduğu direniş ve şiddet ile başa çıkmakta zorluklar yaşamaktaydı.

Yugoslav hükümeti bu dönemde Tito ve Politbüro üyelerinin oluşturduğu, kendilerine Presidium denilen küçük bir grubun kontrolü altındaydı. Daha önce bahsedilen Djilas, Rankoviç ve Kidriç'in yanı sıra, hükümetin başında bulunan Mosa Pijade hukuki meselerden, Franc Leskoşek ağır sanayiden, General İvan Gosnja ordudan sorumluydu; Blagoje Neskoviç de Devlet Kontrol Komisyonu başkanıydı.

Tito çok baskın bir konuma sahipti. 1892 yılı Mayıs ayında Hırvatistan Kumrovec'te dünyaya gelen Tito on beş çocuklu bir ailenin yedinci çocuğu idi. Babası Hırvat, annesi Slovaktı. Köy okuluna gitti ve bir müddet sonra bir çilingircinin yanma çırak olarak verildi. Daha sonra, Hırvatistan, Avusturya ve Almanya'da makinist olarak çalıştı. I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ordusunda astsubay olarak görev yaptı. 1915 yılında son derece ağır yaralı bir şekilde Ruslar tarafından hapse atıldı ve devrim döneminde, 1920 yılma kadar bu ülkede yaşadı. Ardından Yugoslavya'ya döndü ve Komünist Parti'de aktif olarak çalıştı. 1928-1934 yılları arasında bir dönem hapishanede hizmet gördü. Ardından Sovyetler Birliği ve diğer Avrupa ülkelerinde Komintern için çalıştı. 1939 yılı Ocak ayında partinin genel sekreteri olarak atandıktan sonra, Yugoslavya'ya döndü. Savaş öncesi kariyeri ile ilgili daha önce bilgi verilmişti.

Tito'nun yakın çalışma arkadaşlarından Kardelj, Djilas ve Kidriç kuramlarla meşgul oldu. Sovyetler Birliği ile olan ayrılık, özellikle gönülden bağlı komünistler için çok zor idi. Eylemlerini ideolojik düzlemde temellendirmeleri gerektiğini düşündükleri için, parti liderleri kendi politikalarının gerçek Marksizmi temsil ettiğini ve Sovyetler'in tutumunun gerçek Marksizmden uzak olduğunu savundu. Liderler eleştirilerini haklı çıkarmak için eski Marksist metinler üzerinde yeniden çalışmaya başladılar. Sovyet sistemindeki bariz kusurlara önemli eleştiriler yönelttiler. Bunlardan özellikle devletin aşırı bir merkezileşme çabası içerisinde olması, bürokrasinin hacmi ve etkisi ve blok ülkeleri ile olan ilişkiler tartışma konusu yapıldı. Sovyet hükümetinin gerçekte sosyalizmden çok bir devlet kapitalizmi içerisinde olduğu suçlaması yapıldı: Devlet

eriyip yok olmak yerine iyice güçleniyordu; bürokrasi haddini aşan şeyler yapıyordu ve halk ile devlet arasında büyük bir boşluk oluşuyordu. Bundan başka, diğer uluslar ile ilgili tutumunda ise, Sovyetler Birliği emperyalist bir tutum sergiliyordu. Diğer devletleri bir hammadde ve pazar kaynağı olarak görüyor ve kendisine bağımlı olan bölgelerden fazlaca kar elde etmeye çalışıyordu.

Böylece Sovyet hükümetini en hassas yerlerinden vurarak -merkezileştirilmiş sistemi ve etkisi altındaki diğer devletler ile olan ilişkileri- Yugoslav teorisyenler kendi fikirlerini geliştirmeye başladı. Diğer Komünist Blok ülkeleri de düşünüldüğünde en önemli kavram, sosyalizme farklı yollardan gitme ihtiyacı idi. Tartışmaya göre, her bir Doğu Avrupa ülkesi farklı maddi koşullara sahip olduğuna göre, her birinin kendi ihtiyaçlarına göre kurumlar geliştirmesi ve nihai hedeflerine bu şekilde ulaşması son derece mantıklıydı. Yugoslavya Stalinist ekonomi ve kalkınma modeline karşı saldırıda bulunmaktaydı.

Yugoslav teorisyenler ayrıca devlet hayatının düzenlenmesi ile ilgili de bazı alternatif fikirler öne sürdüler. Sovyet sosyalizminin bürokratikleşme ve merkezileşme yaklaşımlarını prensip olarak kınadıkları için, doğal olarak yerinden yönetimi savunmakta ve siyasi kontrolün "halka" dönmesini benimsemekteydiler. Bu teorilerin yansımaları, hükümet ve parti organizasyonu ile ilgili bütün alanları kapsıyordu; fakat en yakın etki, ekonomik sistem üzerine idi. 1950 yılı Haziran ayında Ulusal Meclis, Devlet Ekonomi Girişimleri İşletmesi ve Yüksek Ekonomik Kurumlar üzerine bir kanun çıkardı; bir otoritenin iddiasına göre bu kanun "savaş sonrası Yugoslavya'sının en meşhur yasama kanunuydu."[28] "İşçilerin kendi kendilerini yönetmeleri" prensibine dayanan yeni sistem teoride devletten, "sosyal mülk" olarak açıklanan üretim araçlarının devlet mülkiyetini almaktaydı. İşçiler şimdi bireysel girişimlerin işletmesinde mutemet olarak görülüyordu. Böylece üreticiler kendi ürünlerini kontrol etmekteydi. Her fabrikada işçilerden, kurullar aracılığıyla etkilerini göstermeleri istenmekteydi. Bu kurullarda girişimin hacmi ile orantılı olarak on beş ila iki yüz kişi arasında temsilci vardı. Bu temsilciler gizli oylamalar yoluyla seçilecek; kurul da akabinde bir işletme kurulu seçecekti. En önemli münhasır pozisyon başkanlık idi. Yörenin idari görevlileri ve ticaret birlikleri ile müzakere içerisinde işçiler kurulu tarafından atanan başkan, topluma ve kendi işletmesine karşı sorumluydu. Yugoslav parti bu yeni kavram ile gurur duyuyordu; öyle ki bu kavram sosyalizmin daha yüksek bir şekli, Leninizme dönüş ve Stalinist sapmaya karşı bir düzeltme olarak açıklanıyordu.[29]

Başlangıçta kurullar teoride ifade edildiği gibi işlemedi. 1950 yılında ekonomik koşullar hala çok zordu. Kominform ablukası son derece etkiliydi ve kuraklık tarımsal üretimi oldukça düşürmüştü. Bundan başka, sistemde gözle gö-

rülür sorunlar mevcuttu. Fabrikalardaki işçiler okuma-yazma bilmeyen köylüler ve düşük eğitimli işçilerden oluştuğu için, genellikle büyük bir işletmenin karmaşık teknik ve finansal yönlerini anlayamamaktaydılar. Böylece sadece kendilerinden önce yapılan ne ise, aynen onu uygulamaya çalışıyorlardı. Etkilerini ise, bu tür bir eylem pek haklı görünmese de, ücretleri yükseltmekte kullanıyorlardı. Dolayısıyla, pratikte işçi kurullarının göreceli olarak çok az güce sahip oldukları ortadaydı. Asıl kontrol işletmecilerin elindeydi. Bu işletmeciler genellikle yerel partiye yakın ya da onların atadığı kimselerdi.

İşçi kurullarının oluşması tabii ki, merkezi planlama prensibi ile doğrudan çelişmekteydi. Teoride birçok önemli karar şimdi daha düşük seviyede alınıyordu. Merkezi planlar hala oluşturulmaktaydı; fakat şartları yerine getirilmek zorunda olunan bir program olmaktan ziyade sadece rehber niteliği taşımaktaydı. Merkezi planlama mekanizması ve kuramsal yerel kontrol arasındaki çelişkiler tatmin edici bir şekilde çözülememişti. Buna ek olarak, Yugoslav sistemi de yavaş yavaş bir pazar ekonomisine doğru kayma gösteriyordu. Daha önce de gördüğümüz gibi, önceleri işletmeleri kar etmek zorunda değildi: Eğer para kaybederlerse, devlet tarafından desteklenecekleri. Bu durum 1960'lı yıllarda, devlet tarafından yapılan desteklemelerin kesilmesi ile değişikliğe uğradı. Yeni sistem altında bir endüstriden beklenen şey kar elde etmesiydi; en azından fabrikanın kazandığı kar, işçilerin maaşını karşılayacak şekilde orantılı olmalıydı.

1951 yılından sonra, zorla yapılan devletleştirme politikasında da bazı değişiklikler oldu. Köylülerin karşı koymalarına dayanmaya imkan yoktu. 1953 yılı Mart ayında, çiftçilerden devletleştirme sebebiyle çalıştıkları yerleri bırakarak, 10 hektarı geçmemek kaydı ile gerçekte devlete ne verdiler ise onları almaları istendi. Böylece devletleştirme hızla dağıldı. Sosyalist sektöre bağlı toplam ekilebilir alan 1952 yılındaki yüzde 25 seviyelerinden, 1957 yılında yüzde 9'a düştü.[30] Bununla birlikte, aynı zamanda özel mülkiyeti 10 hektar ile sınırlama konusunda bir kanun kabul edildi. Böylece Yugoslavya bu durumdan kaynaklanan bütün dezavantajlara rağmen küçük çiftlikler ülkesi olarak kalmaya devam etti.

Yerinden yönetim üzerine yapılan vurgu doğal olarak parti ve hükümet yapılanmasını da etkiledi. 1952 yılında Komünist Parti ismini Yugoslavya Komünistleri Birliği olarak değiştirdi. Bundan böyle partinin teoride en önemli görevi halkın eğitimi ve genel programların şekillendirilmesi ile ilgilenmekti. Komünistlerden nüfuzlarını öncelikle bireyler ve vatandaşlar olarak göstermeleri istendi ve parti sistemi içerisinde yerel organizasyonlara daha fazla önem verildi.

Yeni yönelime uyum sağlamak için devlet yönetiminde de bazı değişiklikler yapıldı. Bunlardan en önemlisi, cumhuriyetlerin güçlerini arttırmasıydı. Yerel hükümetlerin en temel idari birimleri olan mahallli idareye de daha fazla yetki verildi. Burada, ekonomik alanlarda ve partide yapılan yeni düzenlemelerde olduğu gibi devletin temel amacı bir tür sosyalist doğrudan demokrasi oluşturmak ve kendi yaşamlarını ilgilendiren kararların alınma aşamalarına halkın da katılımını sağlamaktı. Bireysel etki, vatandaşların işçi kurullarına, yerel hükümetlere ve parti ile komünist kontrollü toplu organizasyonlara katılması ile gerçekleşmekteydi. Yeni planların çoğu istendiği gibi çalışmasa ve komünist Parti'nin kontrolü etkili bir şekilde devam etse de, bu deneyimler övülecek çok şeye sahipti. Tabiidir ki, ileriki yıllarda Yugoslav sistemi diğer sosyalist ülkelerle kıyaslandığında daha fazla esneklik ve özgürlük ortamı oluşturdu. Öğretiye gösterilen dikkate rağmen Yugoslav liderler yürürlükte olan kurumları devreye soktular ve ideolojik düzlemi ne olursa olsun uygulamada başarısız olan sistemleri kabul etmediler.

Yugoslav reformların en bariz sonuçlarından biri oluşturduğu daha özgür atmosferdir. Komşu sosyalist ülkelerin aksine Yugoslavya, belirli sınırlar aşılmadığı müddetçe sanat ve edebiyatta katı standartların uygulanması için zorlama yapmadı. Dine karşı da benzer tutum sergilendi; devlet otoriteleri ile bütün din kurumları arasındaki ilişki çok daha iyi oldu. Benzer gelişmeler hukuk mahkemelerinde ve adalet sisteminde de yaşandı. Bundan sonra yasallık, devletin parti kontrolüne karşı koymalar ve şüpheli dış tahrikler dışında oldukça önemsendi.

Siyasi özgürlüğün sınırları çok geçmeden belirginleşti. 1953 yılı Ekim ayında Djilas parti gazetesi *Borba*'da (Mücadele) bir dizi makale yayımlamaya başladı ve bu makalelerde daha az bürokrasi ve daha fazla demokrasi için çağrıda bulundu. Başlangıçta bu eleştiriler en yüksek komünist seviyede birer özeleştiri örneği olarak kabul gördü. Ancak çok geçmeden yöneltilen eleştiriler parti üzerinde yoğunlaşmaya ve partiyi hedef almaya başladı. Gerçekte Djilas partinin dağıtılmasını tartışmaya başlamıştı. Örneğin şöyle yazıyordu:

> Komünist Birliği eski partiden, gerçek ve hayati anlamda ideolojik olarak birleşmiş insanların partisine dönüşmelidir... Şu anki Komünist Birliği klasik bir parti olarak "zayıflamalı", "erimelidir"... Aşamalı olarak, güçlü, ideolojik, geniş-yayılımlı bir yapı karakterine bürünmeli; ancak parti karakterini kaybetmelidir. Sosyalist İttifak'm içinde yer almalı ve komünistler de sıradan insanların içine karışmalıdır.[31]

Djilas aynı zamanda komünist liderleri, kolay hayatları nedeniyle eleştirdi. Diğer ülkelerdeki meslektaşları gibi, önceki devrimciler de özverileri nedeniyle

kendilerini ödüllendirmişti. Güzel evler, özel mağazalar ve tatil inzivaları gibi lüks yaşantı modelleri sıradan insanlarla aynı konumda olmayı idealleştiren sosyalist fikirlerle pek de uyum içerisinde değildi. Ayrıca birçoğu ellerinde bulundurdukları gücü istismar da etmişti. Bu düzlemdeki bütün eleştiriler, saldırıların yöneltildiği kişiler tarafından şiddetli bir karşı saldırıya maruz kaldı.

1954 yılı Ocak ayında, Djilas meselesi Komünist Birliği Merkezi Komitesi tarafından incelendi. Her ne kadar Djilas, Tito'nun partizan günlerinden kalma en yakın arkadaşlarından biriyse de, bu durum Yugoslav liderin bu aykırı görüşleri kınamasına mani değildi. Bu toplantıda Tito doğrudan partinin etkisinin azaltılması ile ilgili bir konuşma yaptı:

> Parti'nin, Birliğin susturulması fikrini ilk ortaya atan kişi ben idim. Ancak ben, bu altı ay ya da bir, iki yıl içerisinde olsun demedim. Bunun gerçekleşmesi uzun zaman alacaktır. Son sınıf düşmanı eylem yapamaz bir hale gelinceye, sosyalist bilinç bizim vatandaşlığımızın her katmanına sininceye kadar, Komünist Birliğin ortadan kalkması ya da tasfiye edilmesi söz konusu değildir. [32]

Djilas çok geçmeden Merkezi Komite'den atıldı; ardından da partiden istifa etti. Bu hükme rağmen, eleştirel bir tonda yazmaya devam etti. Eserleri Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlandı. En iyi bilinen kitapları; *Yeni Sınıf* (1957) ve *Stalin'le Konuşmalar*'dır (1962). Çalışmanın bu cildinde Djilas'in sözü geçen ikinci kitabından sıkça alıntılarda bulunulmuştur. Djilas bundan sonraki yıllarını hapse girip çıkarak geçirdi.

Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in iki hükümet arasındaki gerginliği sona erdirme çalışmalarından daha önce de bahsedilmişti. Sovyetler Birliği'nin uzlaşma çabaları Sovyet liderinin 1955 yılı Mayıs ayında Belgrad'ı ziyaret etmesiyle doruğa ulaştı. Havalimanında Yugoslavya'nın sosyalizme farklı yollardan gidilebileceği fikrini kabul ettiği yönünde bir bildiri okudu. İki devletin karşılıklı ilişkileri ile ilgili Haziran ayına ait bir belge, her iki ülkenin de saygı göstereceği prensiplerden bahsediyordu: "İster ekonomik, ister siyasi, isterse ideolojik nedenlerle ilgili olsun karşılıklı saygı gösterme ve birbirlerinin içişlerine karışmama esastır. Dahili örgütler, sosyal sistemlerdeki farklılık ve sosyalist gelişmenin somut şekillerindeki farklılık, söz konusu ülkelerdeki insanları ilgilendiren meselelerdir."[33] Bu resmi uzlaşma böylece teoride sosyalist uluslaın eşitliği, bir arada barış içerisinde yaşama ve birbirlerinin içişlerine müdahale etmemeye dayanmaktaydı. Moskova ile yeniden dostane ilişkilerin kurulmasına rağmen, Yugoslav hükümeti hem askeri hem de ekonomik anlamda sosyalist birliğe katılmadı. Her ne kadar daha sonraları Comecon'da gözlemci statüsünde bulunduysa da, Varşova Paktı'nı imzalamadı. Blok'taki diğer ülkelerin tamamı Belgrad ile iyi ilişkiler geliştiren Sovyet örneğini izledi; ancak

özellikle Stalin'in Yugoslav sapması ile ilgili suçlamalarım gayretle destekleyenler tarafından bu politikaya kızgınlık vardı. Öyle görünüyor du ki, Tito bağımsız tutumundan dolayı adeta ödüllendirilirken, Sovyetler'e sadık kalanlar itibar kaybediyordu.

Diğer sosyalist devletlerle olan ilişkilerdeki gelişmelere rağmen, Yugoslav hükümeti Sovyet ittifakına katılmayı artık istemiyordu. Şimdi NATO'nun bir parçası olmanın planlarım yapmaktaydı. Bu nedenle, dışişlerinde tarafsız veya bağlantısız bir siyaset izleme teşebbüsündeydi. Amerikan ve Sovyet bloklarına karşı bir tür üçüncü dünya gücü oluşturmak için Tito, Hindistanlı Nehru, Endonezyalı Sukarno ve Mısırlı Nasır ile birlikte çalıştı. Yugoslavya'nın bu anlamda üstlendiği rolü kabul edenler ilk bağlantısız ülkeler zirvesini 1961 yılında Belgrad'da Tito'nun ev sahipliği yaptığı toplantıda gerçekleştirdiler. Yeni Asya ve Afrika ülkeleri ile yakın ilişkiler kurulması için özel çabalar sarf edildi. Bu ülkelerden bazılarına sınırlı miktarda ekonomik yardımlar gönderildi ve Yugoslavya üniversitelerinde ve teknik okullarında, zikredilen ülkelerden gelen öğrenciler okutuldu.

1956 yılı Şubat ayında Kruşçev'in yaptığı gizli konuşma, Tito'nun konumunu haklılaştırıcı bir içerikteydi. Kruşçev Yugoslavya ile olan ayrılığın nedenini Stalin'in inatçı ve yetersiz diplomasisine bağladı:

> Burada Stalin'in oynadığı rol utanç vericidir. "Yugoslavya meselesi" parti arkadaşları arasında yapılacak tartışmalar ile çözülemeyecek bir mesele değildi. Bir "mesele" olarak adlandırılabilecek çok bariz bir zemin yoktu: Bu ülke ile olan ilişkilerin bu denli kötüleşmesi önlenebilirdi. Bununla birlikte, bu Yugoslav liderlerin hiç hata yapmadığı ya da kusurlarının olmadığı anlamına gelmez. Ancak bu hatalar ve kusurlar Stalin tarafından öylesine büyütüldü ki, dostane ilişkiler kurulması gereken bir ülke ile olan bütün ilişki bozuldu.[34]

Nisan ayında Kominform dağıldı. 1955 yılı Mayıs ayında Tito Kruşçev'in yaptığı ziyarete karşılık Moskova'ya gittiğinde, iki ülke arasındaki parti ilişkileri yeniden kuruldu. Stalinist gözdağı verme ve müdahale politikalarının terk edilmesinin hemen ardından, Polonya ve Macaristan'daki reform hareketleri Blok içerisindeki ilişkilerde önemli bir krize neden oldu. Başlangıçta Tito, her iki ülkedeki ılımlı reformları destekledi. Ancak Tito Macaristan'ın çok partili sisteme doğru ilerlemesi ve diğer radikal değişiklikler nedeniyle tutumunu değiştirdi. Kasım ayında Sovyet müdahalesi gerçekleştikten sonra Tito Pula'da yapmış olduğu konuşmada, Macaristan'da yaşanan devrimin asıl suçlusunun Stalinist politikalar olduğunu söyledi ve şaşırtıcıdır ki, Sovyetler'in hareketi güçlü bir şekilde ezmesine destek verdi:

> Daha önce söyledik. Yine söylüyoruz ve bundan sonra da söyleyeceğiz ki biz müdahaleye ve yabancı silahlı güce karşıyız. Ancak şu anda hangisi daha şeytanidir? Kaos, iç savaş, karşı devrim ve yeni bir dünya savaşı mı, yoksa orada olan Sovyet birliklerinin müdahalesi mi? İlki tam bir felaket; ikincisi ise bir hata olacaktır. Ve tabii ki, eğer Macaristan'da sosyalizmi kurtarmak söz konusu ise, arkadaşlarım, her ne kadar müdahaleye karşı olsak da, Sovyet müdahalesi burada gereklidir... Sovyet birliklerinin ülkeye girmesi hiç hoş değil; ancak bu Macaristan'da sosyalizmin korunmasına neden olacak ise ve dünya üzerinde barışı korumak adına yapılıyorsa, bir gün olumlu bir şey olacaktır. Sovyetler hareketi geri çekecek ve ülke yatışıp, huzura kavuşacaktır.[35]

Verilen bu destek sözlerine rağmen, Yugoslavya'nın blok ülkeleri ile olan ilişkileri tekrar kötüleşti. Her ne kadar hiçbir şey 1940'h yıllardaki dramatik olaylar ile eş değer olmasa da, yeni bir uyuşmazlık belirdi. 1958 yılındaki Komünist Birliği'nin daha fazla liberallik çağrısında bulunan yedinci kongresinde benimsenen parti programı, diğer sosyalist devletlerde bazı güvensizliklerin ve eleştirilerin ortaya çıkmasına neden oldu. Batı ile olan ilişkiler büyük ölçüde daha önce olduğu gibi kaldı. 1957 yılında temel Amerikan yardımı sona erdi; ancak ekonomik yardım devam etti.

Komünist dünya halkasında Çin etkisinin artması özellikle Yugoslavya'da büyük yankılara neden oldu. 1958 yılında Çinli liderler Tito'yu baş sapkın ve Komünist Kamp'taki problemlerin nedeni olarak görüyordu. Böylece Belgrad'a karşı çok güçlü saldırılarda bulundular. Arnavutluk'un Çin'in tarafına geçmesi tabii ki, bu devlet ile olan ilişkilerin tekrar kötüleşmesi anlamına geliyordu. 1964 yılında Kruşçev görevden uzaklaştırıldığı zaman sadece Yugoslavya değil, Arnavutluk ve Çin de Moskova'ya karşı açıkça bağımsız bir tutum içerisine girdi. Romanya da Sovyetler'in kontrolünü sıkılaştırma girişimlerine karşı koydu. 1960'lı yılların başında, dış ilişkiler düşünüldüğünde Yugoslavya genel anlamda olumlu bir durumdaydı. Artık sadece tek bir Komünist Kamp yoktu: Arnavutluk, Çin ve bir dereceye kadar Romanya'nın her biri bağımsız politikalar benimsemişti. Yugoslavya Batılı uluslarla, Afrikalı ve Asyalı devletlerle ve Komünist Blok'un birçok ülkesiyle tatmin edici bir ilişki biçimi geliştirmişti. Her ne kadar Arnavutluk ve Çin düşmanca tutumlar içerisinde olsalar da, bu devletlerin hiçbiri gerçek bir tehdit olamazdı. Dışarıda ciddi bir baskı olmayışı nedeniyle, iç meselelere dönmenin vakti gelmişti.

1950'li yıllar boyunca genel eğilim herhangi bir muhalefet olmaksızın ekonomik meselelerde liberalleşme yönündeydi. 1960'lı yıllar liberal ve tutucu bakış açılarının daha yoğun ve sabit bir şekilde çatışmalarına sahne oldu. Liberal-

ler aynı yönde daha ileri gitmek istiyorlardı: Bireysel girişimcilerin kendi kazançları üzerinde daha fazla kontrole sahip olmalarına fırsat vermek, kar sağlayamayan fabrikaları kapatmak, arz ve talepte fiyatı baz almak ve merkezi planlanmış sosyalist ekonomiden ziyade piyasa için daha uygun diğer önlemleri almak istiyorlardı. Aynı zamanda, tüketim mallarına özel bir dikkat verilmeli ve yaşam standardı yükseltilmeliydi. Parti ve hükümet işlerinde yerinden yönetim ve sivil özgürlüklerin arttırılması konusuna daha fazla önem verdiler. Aksi yönde ise, tutucular parti otoritesinin korunmasını ve ekonominin merkezden kontrol edilmesini devam ettirmek istiyorlardı. Ayrıca reformların bazı yönleriyle çok yakından ilgileniyorlardı. Komünist programın özgün amaçlarından biri, geri kalmış bölgeleri kalkındırmaktı; bu amaçla siyasi fabrikalar inşa etmekti. Ancak işte tam da bu girişimler genellikle zayıf bir ekonomik yapı üzerine inşa edildikleri için, karlılık testini geçmekte başarısız oluyorlardı. Gerçekte yeni sistem altında zengin cumhuriyetler daha zengin, fakirleri ise daha fakir oluyordu. Aynı şekilde, eğer fabrikalar elverişli finansal getirilerde bulunmuyorlarsa kapanıyor ve eğer ücretlendirmeler bir girişimin kazanma gücü baz alınarak yapılmıyorsa, cumhuriyetler arasında ortalama gelir düzeyleri açısından farklılıklar oluşuyor; geniş anlamda işsizlik artıyor ve kapitalist sistemde ortaya çıkan aksaklıklara benzer durumlar ortaya çıkıyordu. Bu sebeple muhafazakarlar genel sosyal hedefler ve farklı cumhuriyetlerdeki Yugoslav vatandaşların eşitliğinin güvence altına alınması konusuna vurgu yapıyorlardı. Zaten birçok problem vardı. Harcanan çabalara rağmen, geri kalmış bölgelerdeki ekonomik koşullarda herhangi bir düzelme olmuyordu. İşsizliğin artması nedeniyle Batı Avrupa'ya çok sayıda genç, iş yapabilecek durumda olan adam gitmekteydi. 1973 yılına kadar bir milyondan fazla Yugoslav ve onlara bağlı olan kimseler yurt dışında çalışıyordu. 1975 yılında, Yugoslavya'da çalışan her yüz kişiden yirmisi yurt dışında çalışmaktaydı. Burada ifade edilmelidir ki, Yugoslavya işçi göçüne müsaade eden tek komünist ülkeydi.

Birçok probleme rağmen, siyasi güç reformcuların elinde kaldı. 1965 yılında çıkarılan yeni kanunlar, işletmeler üzerindeki siyasi kontrolü azalttı ve geri kalmış bölgelere yapılan özel yardımları sınırlandırdı. Bağımsız küçük çiftçilere yardım etmek için kanunlar çıkarıldı. Bu dönemde, 2.6 milyonluk köylü grubu ekilebilir toprakların yüzde 88'ine ve hayvanların yüzde 91'ine sahipti; tarımsal ürünlerin yüzde 76'sı onlar tarafından üretiliyordu.[36] Diğer komünist devletlerde olduğu gibi, ekonominin tarım sektörü, endüstrinin arkasına atılmıştı. Topraklar devletleştirilsin ya da devletleştirilmesin, sosyalist hükümetler endüstriye verdikleri değeri tarıma vermedi. Köylülerin konumu ve çiftlik problemleri komünistlerin öncelikleri arasında yüksek öneme sahip değildi.

Ekonominin yerinden yönetimi, idare ve parti organizasyonu, geniş anlamda beklenmedik sonuçlara yol açtı. Altı federal cumhuriyet, önceki ulusal ve tarihi bölünmeye göre yapılandırılmıştı. Merkezi bağların çözülmesi ile cumhuriyetlerin başkentlerine daha fazla otorite verildi. Bu kentlerin büyük çoğunluğu hala ateşli ulusal duyguların kalesi idi. Ekonomik ve siyasi meselelerle ilgili anlaşmazlıklar çıktığında, yerel liderler eski bayraklarını ve simgelerini ortaya çıkarıp geçmişin savaşlarına dönmeye meyilli idiler. Yugoslav iç politikasında ulusallık meselesi bir kez daha en temel konu oldu ve krizin ardı ardına gelmesine yol açtı. Slovenya ve Hırvatistan gibi gelişmiş bölgeler ile Sırbistan gibi bir dereceye kadar gelişmiş ve Makedonya, Karadağ ve Bosna gibi geri kalmış bölgeler arasında bir çatışma ortamı doğmaya başladı.Böylelikle, özellikle Sırplar ile Hırvatlar ve Sırp cumhuriyeti içerisindeki Sırplar ile Arnavutlar arasında eski düşmanlıkları canlandıran ciddi çatışmalar oldu.

1966 yılında liberal reformlara, gizli polisin gücüne ve Yugoslavya içerisindeki Sırbistan Cumhuriyeti'ne karşı güçlü bir muhalefet oluşumu ortaya çıktı. 1971 nüfus sayımına göre 20.5 milyonluk toplam nüfus içerisinde Sırplar 8.4 milyonluk bölümü oluşturuyordu. Geçmişte olduğu gibi, yine uluslar arasında kıskançlık meseleleri gündeme geldi. Hem genel ulusun hem de Sırbistan Cumhuriyeti'nin başkenti Belgrad olduğu için, hükümette Sırp ağırlıklı bir merkez tanımlama yönünde ciddi bir eğilim vardı. Sadece Hırvatlar değil, Arnavutlar, Boşnak Müslümanlar, Makedonlar ve Slovenler de Sırp eylemlerine şüphe ile bakıyorlardı. Bu davranışlarını meşrulaştırıcı bazı durumlar da söz konusu idi: Ordu, polis ve güvenlik güçleri genel anlamda Sırp yoğunluğuna sahipti. Hatırlanacağı gibi, savaş sırasında askere alman nüfusun büyük bir bölümü de Karadağlı, Bosnalı ve Hırvatistanlı Sırp nüfus içerisinden olmuştu. Bunun yanı sıra Sırplar, 1963 yılı sonrası Yugoslavya'sında başbakan yardımcısı olarak görev yapmış Aleksandar Rankoviç gibi güçlü bir Sırp lidere sahipti. Bu lider, devlette Tito'dan sonra en önemli kişiydi ve ileride onun yerine geçeceği düşünülmekteydi.

Genel anlamda Sırplar ile özdeşleştirilmesinin yanı sıra Rankoviç ekonomik politikalarda da tutucuydu. Liberallere göre, güvenlik güçlerinin bu önceki başkanı gizli polis ile olan bağlantılarını harekete geçirerek 1965 reformlarını durdurmayı amaçlıyordu. Böylece Rankoviç ekonomik ilerlemenin karşısında bir engel olarak kaldı. Muhaliflerinin şansına Rankoviç saldırıya açık bir durumdaydı. Onun yönetimi döneminde Devlet Güvenlik Servisi UDBA terörist metotları kullanmış; özellikle Kosova'da kötü bir sicile sahip olmuştu. Bunun yanı sıra, çok riskli bazı aşamaları da devreye sokmuştu. 1966 yılı yazında güvenlik birimlerinin, Tito'nun evi de dahil olmak üzere siyasi anlamda önemli

kişilerin ev ve ofislerindeki telefonları dinlemek üzere gizli dinleme aygıtları yerleştirdikleri açığa çıktı. Güvenlik bölümünde önemli bir etkisi olmasına ve Sırp ulusu tarafından desteklenmesine rağmen Rankoviç, ordunun ve partinin çoğunluğunun desteğini kazanamadı. Tito kendi içerisinde bulunduğu bina ve müştemilatının da gözetim altında tutulduğunu öğrendiğinde, eski dava arkadaşı Rankoviç'e olan güvenini yitirdi. 1966 yılı Temmuz ayında, parti merkez komitesi Brioni'de bir araya gelerek durumu gözden geçirdi. Rankoviç UDBA içerisinde kişisel bir güç merkezi kurmak ile suçlandı. Bununla birlikte organizasyonun kendisi de polis zulmünün merkezi olarak gösterildi. Rankoviç bütün görevlerinden istifa etmeye zorlandı; ancak hapse atılmadı. O ve yakın arkadaşları emekliye ayrıldı. Hem Sırplar hem de Sırp olmayanlar Rankoviç'in davasını ulusal bir mesele gibi algıladı; Hırvatlar ve diğer uluslar büyük bir zafer kazanmış gibi sevindiler.

1960'lı yılların ikinci yarısında, Yugoslavya vatandaşları yaşamlarının birçok alanında diğer sosyalist komşularında yaşayan kimselere nazaran daha büyük bir özgürlüğe sahip oldular. Bunlardan en önemlisi, Yugoslavların tam anlamıyla bir özgürlük havası içerisinde seyahat edebilmeleriydi. Ufak bir takım sınırlamalarla ya da hiç engelsiz bir şekilde dışarıdan gelecek ziyaretçilere de vize veriliyordu. Askeri bölgeler dışında ülkede turistlerin ziyaret etmelerini sınırlayıcı herhangi bir girişimde bulunulmadı. Gerçekte bütün bölgeler tatil seyahatlerinden paylarına düşenin peşindeydi. Yabancı kitapların, gazetelerin ve dergilerin ülkeye girişi birkaç küçük zorluk dışında oldukça kolaydı. Aynı şekilde yurt dışına iş bulmak için giden kişilerin kendi istekleri doğrultusunda ülkelerine giriş çıkış yapmaları da yasak değildi.

Ekonomik alanlarda reformlar devam etti; siyasette de benzer eğilimler vardı. Çok partili sisteme benzer hiçbir belirti olmamasına rağmen, oy kullanan kişiler genellikle oy verebilecekleri birden fazla seçeneğe sahiptiler. Yugoslavya sivil özgürlükler alanında da, diğer komünist yönetimli ülkelerden daha iyi bir sicile sahipti. Her ne kadar tam anlamıyla bir basın özgürlüğünden bahsetmek mümkün olmasa da, kontroller başka yerlerde kıyaslandığında çok daha sınırlıydı. *Praxix* dergisi buna örnek olarak verilebilir. Bu dergi 1964 yılında Zagreb'de ayda iki kere basılmaya başlandı. Her ne kadar burada yazan isimler Marksist kişilikleri ile tanınıyor olsa da yazıları, ülkenin sosyal ve siyasi koşullarına dair açık eleştiriler içeriyordu. Partinin ve Tito'nun sürekli eleştirilerine rağmen dergi 1975 yılına kadar yayın hayatını sürdürdü. 1968 yılında Belgrad'da öğrenci ve entelektüeller tarafından bir grev yapıldı. Sistemin çarpık yönlerini ortaya koymak için yapıldığı söylenen bu grev karşısında takınılan tutum da son derece ılımlı oldu. Tito bu problemi televizyonda bir konuşma

yaparak açıkladı. Konuşmasında babacan bir tavır sergileyerek, dile getirilen istekleri çok iyi anladığını ifade etti.

Sovyetler'in Çekoslovakya'ya müdahale etmesi, Yugoslav hükümetinin popülaritesini çok arttırdı. Yugoslav vatandaşları sahip oldukları imkanları açıkça gördüler ve parti üyeliğinin artması da bu iyi duyguları yansıtmaktaydı. 1968 yılında, birçoğu 25 yaşın altında olan 100 bin yeni üye partiye kayıt oldu. Bu kayıtların birçoğu Sovyetler'in Ağustos ayında Çekoslavakya'yı işgalinin ardından gerçekleşti.[37] 1956 yılında Pula'da verdiği ifadeye rağmen, Tito Sovyet eylemini açıkça kınadı. Oradaki müdahalenin haklı bir müdahale olduğunu düşünmüyordu. Zaman kaybedilmeden askeri önlemler alındı; gerekirse savaşmaya hazır hale gelindi. Hemen ardından ülke savunması ile ilgili bazı kanunlar çıkarıldı. Bu kanunlarda partizan mücadelesi ile ilgili eğitim yapılması vurgulanmaktaydı. 18 ila 65 yaş arasındaki bütün Yugoslav erkeklerine ve 19 ila 45 yaş arasındaki bütün kadınlara, yakın bir gelecekte savaşa hazırlıklı olmaları çağrısı yapıldı. Fabrika ve işyerlerine silahlar dağıtıldı.

Uluslararası sorunlara, içteki ekonomik ve siyasal meselelere rağmen en hassas konu ulusal çatışma idi. Bir sonraki krizin merkezi Hırvatistan idi. Hırvat halkı ulusal gelecekleri ile ilgili güçlü bir korku içerisindeydi. 1960'lı yıllarda, bu cumhuriyet en çok göçmene sahip olan yerdi ve doğum oranının en düşük olduğu yerlerden biriydi. 1971 yılında, halkın yüzde 5.2'si yurt dışında çalışıyordu; bunların yüzde 50.7'si otuz yaşın altındaydı ve 63.2'si de kadın idi.[38] Ayrıca hükümet içerisindeki Sırp etkisi ile ilgili de ciddi rahatsızlık vardı. Geçmişin derin kinlerinin hala ne kadar canlı olduğu, Hırvat davranışıyla ilgili şu alıntıda açıkça görülmektedir:

> Modası geçmiş, merkeziyetçi ve otoriter bütün benzetmeler "Belgrad" içindir. Belgrad Sırbistan'ın başkentidir. Sırbistan'ın namlı "Sırp burjuvazisi" işbaşındaydı ve savaş öncesi Yugoslavya'sında kendisinden daha zengin, daha gelişmiş Hırvatistan'ı ve Slovenya'yı acımasızca sömürmüştü. Kısa bir zaman önce de Rankoviç, Sırp ağırlıklı parti ve polis bürokrasisi aracılığı ile yeniden atağa geçti. Sırp politikacıları, eğitim açısından ilkel, talim konusunda yetersizdirler. Sonuç olarak tanım itibarıyla ya "yeni Stalinci" ya da en azından "dogmatik komünist"tirler. Sömürgeci ve otoriter Sırp hegomanyası, niçin Hırvatistan'ın Danimarka kadar zengin ve demokratik olmadığının öncelikli sebebi, belki de tek sebebidir.[39]

Bir Hırvat ulusal tepkisi ile ilgili ilk en önemli işaret 1967 yılında geldi. Bu dönemde, en önemli Hırvat yazarlarından Miroslav Krleza'nm da içlerinde bulunduğu 130 entelektüel, Sırpça ve Hırvatçanm birbirinden farklı iki dil olarak kabul edilmesi ve cumhuriyet okullarında Hırvatça eğitim yapılması için bir

dilekçe imzaladı. Sırplar da hiç zaman kaybetmeden Hırvatistan içerisinde yaşayan 700 bin Sırp için benzer bir hak talebinde bulundu. Diğer ulusal azınlıklar arasında da canlanma gösteren dil meselesi bir zamanlar "Yugoslav" ulusal duygularının oluşumu anlamında yaşanan ümitlerin çöküşü olmasa da düşüşüne neden oldu. 1967 yılında Federal Meclis'te simultane çeviriler için imkanlar oluşturuldu.

Her ne kadar dil meselesi Hırvatlar için önemliyse de, en önemli sorun ekonomik alandaydı. Zengin bir cumhuriyetin üyesi olan Hırvatlar, daha önce de hem ekonomik hem de sosyo-kültürel alanlarda demokrasi ve yerinden yönetim taraftarı olmuştu. Böylelikle hükümetlerde ve parti organizasyonlarında mümkün olabildiği kadar çok otorite verilmesini istemişlerdi. Ekonomilerinin göreceli olarak daha iyi durumda olmasına rağmen Hırvatlar, Belgrad'ın, diğer bir ifadeyle Sırbistan'ın diğer cumhuriyetlerin zenginliklerini sömürdüğünü düşünüyorlardı. En büyük bankalar, önemli sigorta şirketleri ve en zengin girişimler başkentte merkezlere sahipti. Ülkenin finansal hayat merkezi hala orasıydı. Hırvat yetkililer özellikle dış ticaret ile ilgili endişelere sahipti; kendi cumhuriyetlerinin dış ticarette haksızlığa uğradığını düşünüyorlardı. Hırvat iddialarına göre, turist endüstrisinden en fazla kar Dalmaçya sahillerinden gelmekteydi; ayrıca Yugoslavya yapmış olduğu dış ticaretin yüzde 80'ini Hırvat limanları üzerinden gerçekleştirmekteydi. Hırvatistan devlet gelirlerinin yüzde 30'una diğer devletlerin yararına el konmasından da rahatsızlık duyuyordu. [40]

Hırvat Komünist Partisi'nin büyük bir bölümü bu suçlamalar konusunda aynı fikre sahipti. Miko Tripalo ve Savka Dabçeviç-Kuçar tarafından yönlendirilen bu grup, hükümetin daha ileri düzeyde bir siyasal yerinden yönetime sahip olması ve bankacılık ile ilgili yeni düzenlemeler yapılması çağrısında bulundu. Bu arada Hırvat ulusal duygularında güçlü bir yükseliş vardı ve 1971 yılının son aylarında ise bu doruğa ulaştı. Bu eylemlerde, etkili bir ulusal siyasi parti haline gelen *Matica Hrvatska* ileri bir rol üstlendi. 1840'lı yıllarda kültürel bir organizasyon kuruldu. Bu organizasyon geçmiş Hırvat tarihinin gerek kahramanlıklarının gerekse acı yönlerinin yeniden canlandırılmasını destekliyordu. Yıl sonu itibarıyla Hırvat ulusalcılar, konu ile ilgili bir uzman tarafından Hırvat anayasasında bir değişim olarak yorumlanan aşırı teklifleriyle gündeme geldi. Bu teklifte;

> Hırvatistan'ın "Hırvat ulusunun bağımsız ulusal devleti" olduğu şeklinde bir tanımlama yer almaktaydı... Bağımsız olmak, "ayrılma hakkı da dahil olmak üzere, kendi hür irade hakkına sahip olmaktır." Hırvatça tek resmi dil olmalıdır. Hırvat otoriteler, Hırvatistan'da toplanan bütün vergiler üzerinde mutlak anlamda kontrol yetkisine sahip olmalıdır... Bağımsız bir

> Hırvat para politikası ve tahvil bankası olmalıdır. Yugoslav Halk Ordusu'ndaki Hırvat askerler sadece Cumhuriyet içerisinde görev yapmalı ve bağımsız bir Hırvat bölgesi ordusu olmalıdır.[41]

Bu arada, Tito Hırvatistan'da meydana gelen gelişmeleri çok yakından izliyordu. 1971 yılı Temmuz ayında, Hırvat Partisi liderliğine, durumun tehlikeli boyutlara ulaşabileceği konusunda bir konuşma yapmıştı. Ulusçuluğun "vahşete bürünebileceği ... bazı köylerde Sırpların askeri talim gördüklerini ve silahlandıklarını" söyledi. "1941 yılım yeniden mi yaşamak istiyorsunuz?" diye sordu. Ayrıca dışarıdan yani Sovyetler'den gelebilecek bir müdahale ile ilgili de endişeleri vardı. "Diğerleri izliyor. Bunların bir kargaşa çıkar çıkmaz ansızın topraklarınızda belireceğinden haberiniz var mı? Ancak diğerleri bu işlemi yapmadan önce, ben en kısa zamanda duruma müdahale edeceğim."[42] Aralık ayında, ulusalcı hareketler iyice faaliyetlerini arttırdıktan ve Hırvat Partisi liderleri kendilerine yapılan bu uyarıları göz ardı ettikten sonra, Tito kararlı bir şekilde duruma müdahale etti. 2 Aralık tarihinde, ulusal radyo ve televizyonda Hırvat ulusalcılara yüklendi. Parti içerisindeki ideolojik problemlerin, yetersiz Marksist eğitimin ve okul ve üniversitelerde Batı yanlısı fikirlere tolerans gösterilmesinin krizin temel sebepleri olduğunu söyledi. Hırvat Partisi'nin çok kötü bir şekilde bölünmesi, bu ulusalcı faaliyetlerin bastırılmasını kolaylaştırdı. Miko Tripalo ve Savka Dabçeviç-Kuçar istifaya zorlandı. Dört yüzün üzerinde ulusal lider ya da onların taraftarı görevlerinden uzaklaştırıldı ya da istifaya zorlandı. Matica Hrvatska yeniden toparlandı; ancak onun eylemleri de acı bir şekilde sona erdirildi.

Rankoviç'in görevinden uzaklaştırılmasının en önemli nedeni, güvenlik güçlerinin yanı sıra ekonomi politikasının ve Sırp milliyetçiliğinin kontrolünü de elinde bulundurması idi. Hırvat hareketi ise işi, cumhuriyetlerin herhangi birinde bir partinin bağımsız bir politika izleyebileceğini bildirmeye kadar vardırmıştı. İşte bu tecrübelerden sonra Tito, merkezi organizasyonun güçlenmesini destekledi; ayrıca merkezi otoritelerin, daha önce tanımladığı gibi, cumhuriyetlerin tehlikede olabileceği durumlarda müdahale edebileceğini onayladı. Böylece her ne kadar ulusların hür iradeye sahip olmalarını ve kendilerine müdahale edilmemelerini benimsese de, bu prensipleri Yugoslav cumhuriyetleri için uygulama girişiminde bulunmadı. Yugoslavya içerisinde sosyalizme giden farklı yollardan bahsedilemezdi. Sadece Hırvatistan değil, diğer cumhuriyetler de bu kararın ağırlığını hissetti. Hırvat milliyetçiler liberal ekonomik politikaları ve siyasette yerinden yönetim haklarını savunmuştu. Yapılan eylem şimdi de Slovenya, Makedonya ve Sırbistan'daki "liberal" unsurları hedef alıyordu. 1972 yılı Ekim ayında, Sırbistan Komünist Partisi başkanı Marko Nikeziç ko-

numunu kaybetti. Parti içerisinde ve devlet personelinde bazı değişiklikler yapıldı. Bireysel eylemlerdeki hareket noktaları her zaman pek net değildi, ancak Tito hem Hırvatistan hem de Sırbistan'da sert tedbirler alabileceğini gösterdi.

Her ne kadar Sırp ve Hırvat ulusal çekişmeleri bütün bir devlet için en önemli tehlike olsa da, Arnavut meselesi hem iç hem de dış zorluklar çıkarmaya devam etti. 1960'lı yıllara kadar Kosova bölgesindeki Arnavut nüfus Sırplarla kıyaslandığında şüphesiz ki çok büyük dezavantajlara sahipti. O dönemde Sırplar devletin zirvesinde ve parti içerisinde orantısız bir çoğunluğa sahip olarak, kültürel ve ekonomik hayatı belirleyici oldu. Sırp yetkililer yerel polis ve güvenlik güçlerini de kontrol altına almıştı. Bu güçlerin suistimali, Rankoviç'e karşı yapılan misillemenin bir parçasıydı. Bu durum 1966 yılından sonra ve ardından da 1968 yılı Kasım ayından sonra bölgede isyanlar baş gösterdiğinde değişikliğe uğradı. Bundan sonra Kosova ve Voyvodina neredeyse cumhuriyetler ile eşdeğer bir konuma sahip oldu. Kosova'nm artık kendi bayrağı ve milli marşı vardı ve Arnavutçanın hem yönetim hem de eğitim dili olarak kullanılması yönünde önemli vurgular yapıldı. Bunlar 1970 yılında Belgrad Üniversitesi'nin Priştine'deki kampüsünün çoğunlukla Arnavutça eğitim veren ayrı bir üniversiteye dönüştürülmesinde etkili oldu.

Yugoslavya'daki Arnavut nüfusu gelecekte bazı problemlere neden olabilirdi. Ülkede en yüksek doğum oranına sahip olan Arnavutların bir müddet sonra Slovenleri sayıca geçmesi bekleniyordu. 1971 yılında Yugoslavya'da 1.3 milyon Arnavut vardı. Bu sayının büyük bir çoğunluğu; 920 bin kişi Kosova'da yaşıyor ve burada nüfusun yüzde 74'ünü oluşturuyordu. Ayrıca Karadağ'm yüzde 17'si, Makedonya'nın yüzde 7'si Arnavuttu. Bunların her biri Kosova sınırına yakın bölgelerde grupça yaşıyordu. Böylece bağımsız bir Yugoslav Arnavut Cumhuriyeti'nin oluşumu ya da bu toprakların komşu Arnavutlukla birleşmesi için bir zemin vardı. Bununla birlikte Yugoslavya ile Arnavutluk arasındaki zıtlıklar böylesi muhtemel bir birleşmeyi engelleyebilirdi. Bir Yugoslav vatandaşı olarak Arnavut köylüsü kendi toprağını işleyebilir ve kendi dinini yaşayabilirdi. 1981 yılı Nisan ayında çok büyük gösteriler yapıldı. Bu durum komşu Arnavut devletinin Kosova halkı üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu gösteriyordu.

Makedon meselesi ise Yugoslavya için dış politikada Arnavut meselesinden daha büyük zorluklara neden oldu. Bu mesele Bulgaristan ile güzel ilişkiler geliştirilmesinin önünde durmaktaydı. Bununla birlikte iç politikada cumhuriyet herhangi büyük bir probleme neden olmadı. Daha önce de gördüğümüz gibi Makedonya, 1943 yılında Yayçe'deki organizasyonda altı cumhuriyetten biri

olarak Yugoslavya içerisine dahil edilmişti. 1944 yılında parti ve devlet kurumları oluşturuldu. Liderlik bütün dikkatini bir Makedon ulusunun inşasına adadı. Bu süreç daha önce diğer ulusal grupların oluşum aşamasında gördüğümüz örneklere benzemektedir: İlk vurgu standart bir edebi dil oluşturulması üzerineydi. 1944 yılı Ağustos ayında Üsküp'teki hükümet, Makedoncanın cumhuriyetin resmi dili olduğunu ilan etti; bunun şeklini belirlemek üzere bir komisyon oluşturuldu. Üyeler tek bir yerel diyalekt seçmek ve standart bir kelime hazinesi belirlemek zorundaydı. Bu noktada yapılan seçim, Makedoncanın biraz Sırpça, biraz da Bulgarca'ya benzediği yönündeydi. Mümkün olduğunca az yabancı kelime içeren bir kelime dağarcığı tespit edildi. Ayrıca Rusça ve Bulgarca kelimelerin ayıklanmasına Sırpça kelimelerin ayıklanmasından daha çok önem verildi. Bulgaristan hükümeti bu dilin Bulgar dilinin yapaylaştırılmış ve Sırplaştırılmış hali olduğunu söyledi.

Edebi bir dilin oluşturulması Makedon ulusunun oluşması için atılmış adımlardan sadece biri idi. Ayrıca uygun bir tarihi geçmiş hazırlamak da elzem görüldü ve bu noktada önemli problemlerle karşılaşıldı. Makedon tarihini Bulgar tarihinden ayırmak hiç de kolay değildi. Üsküp'teki otoriteler Makedon yazarları Bulgar yazarlardan ayırt etme girişiminde bulununca benzer sorunlar edebiyatta da ortaya çıktı. Bu hareketi deteklemek için Makedonya Ortodoks Kilisesi 1968 yılında Belgrad'ın yargılama yetkisinden uzaklaştırıldı ve kendisine müstakil bir statü verildi. Makedonyalılar standart bir dil, resmi bir tarih ve kendi ulusal kiliseleri ile artık modern bir ulusun taşıması gereken birçok özelliğe sahip oldular.

Her ne kadar bölge üzerine yapılan Yugoslav-Bulgar çekişmesine büyük önem verildiyse de, Üsküp'teki Makedon liderlerin Bulgar etkisine karşı olmakta ne kadar dik başlıysalar Sırp etkisine karşı olmakta da o kadar dik başlı oldukları vurgulanmalıdır. Bununla birlikte 1945 yılından sonra geri kalmış bir bölge olarak Makedonya'nın güçlü bir şekilde merkezi ekonomik yardım taraftarı olması ve cumhuriyette siyasal fabrikaların kurulmasını istemesi gerçeği ile mesele karışık bir hal aldı. Her ne kadar önemli miktarda bir yardım aldıysa da, nüfus sömürüldüğünü düşünmeye devam etti. Bu tutum cumhuriyetin Başbakanı Nikola Minçev tarafından 1966 yılında şu şekilde ifade edildi:

> Her fabrika siyasal bir fabrika olarak adlandırılabilir, ancak bizim cumhuriyetimizde hiç yok; geçen yıl sadece bir sigara fabrikası zarara uğramıştır... Federal yardıma rağmen, bizim Yugoslavya'daki göreceli konumumuzda hiçbir iyileşme olmamış ve hatta durumumuz daha da kötüye gitmiştir. Bütün Yugoslav ulusal gelirinin ortalamasını 100 olarak düşünün, Make-

> donya savaştan sonra yüzde 68 durumundaydı; fakat geçen yıl bu oran yüzde 62'ye düştü. [43]

1960'lı yılların sonunda Makedonya Komünist Partisi Başkanı Krste Crvenkovski'de benzer düşünceye sahipti:

> En önemli tehlike Büyük Sırbistan hakimiyetinde yatmaktadır... Slovenya'nın ekonomik hegomanyasına da karşıyız. Birileri sadece yardımdan söz etmeyi bıraksın da, çelik fabrikalarımız için Yugoslav müteahhitler tarafından gönderilen makinelerin dünya piyasasındaki fiyatından yüzde 40 daha pahalı olduğu gerçeğinden söz etsin.[44]

Her ne kadar Sırbistan, Hırvatistan, Kosova bölgesi ve Makedonya dışındaki bölgelerde bazı ulusal çatışmalar yükseldiyse de, bunlar daha az açık ve daha az şiddetliydi. Önceki krallık yönetiminde, Slovenler komünist rejime göre daha iyi koşullar altındaydı. Tam anlamıyla kabul edilmiş farklı dilleri ve uygulamaya yönelik alternatif bir siyasi çözümden yoksun olmaları, onları Yugoslavya federasyonunun güçlü destekleyicileri haline getirdi. Bununla birlikte siyasi fabrikaların kurulmasına verilen mali destek ile ilgili şikayetleri dile getiren Hırvatların yanında yer aldılar. Ayrıca yurt dışına çalışmaya giden kimselerin oluşturduğu geniş çaplı göç hareketi ile ilgili endişelerini dile getirdiler. Ekonomik ölçeğin diğer bir ucunda, Karadağ'da yaşayanlar göreceli olarak hallerinden memnundu. Kendilerini genellikle Sırp olarak tanımlayan bu grup, Sırp egemenliği ile ilgili korku yaşamamaktaydı. Bundan başka, bu bölge savaş sırasında partizan hareketin merkezi olduğu için, Karadağlılar devlet içerisinde genellikle orantısız bir şekilde pay sahibi olmuştu. Bölge ayrıca geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ile ilgili girişimlerden de istifade etmişti.

Karışık nüfusun bulunduğu iki bölgede, Bosna-Hersek ve Özerk Voyvodina bölgesinde dikkatli dengeler kurularak büyük ulusal gerginliklerin oluşması engellenmekteydi. 1971 yılında, Bosna-Hersek'teki baskın grup Müslümanlardı. Nüfus içerisinde de yüzde 39.6 şeklindeki bir oranla, yüzde 37.2 oranındaki Sırplardan ve yüzde 20.6 oranındaki Hırvatlardan daha fazlaydılar. Bir takım tereddüt ve uzlaşmanın ardından 1968 yılında karar verildiği şekliyle, Sırp-Hırvat dilinde konuşan Müslüman bir nüfus olarak burada yaşayanlar altıncı ayrı ve Güney Slav "ulusuna" eşit bir topluluk olarak görüldü. İslam hem kültür hem de bir dindi; devlet otoriteleri de gelişmelerini destekliyordu. Yüzde 55.8 oranında Sırp yoğunluklu Voyvodina'da en güçlü azınlık, yüzde 21.7'lik oranlarıyla Macarlardı. Bölgede ayrıca Slovaklar, Rumenler ve Hırvatlar da vardı. Macarların gönlünü almak ve bütün gruplara kültürel haklar tanımak için özel bir gayret sarf edilmekteydi. Böylece belli başlı ulusların dillerinin her biri resmi olarak kabul edildi.

1970'li yıllarda, Yugoslav liderliği daha önce de tartışılan bir mesele ile karşı karşıya kaldı. En önemli meseleler hala ekonomik ve ulusal çekişmeler ile ilgiliydi. Ulusal çekişmelerin kontrol altında tutulması için özel dengeler kuruldu: Devlete ya da partiye yapılacak atamalar bir "etnik anahtar" tarafından belirlendi. Buna göre her ulus sayısı ile orantılı olarak etki gücüne sahip olmayı garanti altına almıştı. Hırvat hareketinin bastırılmasının ardından, Tito daha önce de gördüğümüz gibi, merkezi otoritenin kuvvetlendirilmesi için çalışmalar yaptı. Liberalizm, milliyetçilik ile özdeşleştirildiği için gözden düşmüştü. 1974 yılı Mayıs ayında yapılan onuncu parti kongresinde, temel vurgu "demokratik merkezileşme" ve parti otoritesinin siyasal sistem aracılığı ile ortaya konması üzerineydi. Bir takım alternatifler geliştirilmesine rağmen, 1978 yılı Haziran ayında yapılan on birinci kongre de merkeziyetçilik ve Tito'nun rolü üzerine vurgu yapmaktaydı.

Cumhuriyetlerde milliyetçilik ile ilgili yenilenen eleştirilere rağmen, devletin federal zeminini değiştirmek adına herhangi bir girişimde bulunulmamıştı. Gerçekte, Hırvat milliyetçilerin ekonomik alanlarda yapmış oldukları itirazların birçoğu karşılanmıştı. Hırvatistan kazanmış olduğu yabancı paranın büyük bir kısmını elinde tutma hakkını ele geçirdi. Ayrıca Belgrad'da merkezleri olan büyük bankaların ve girişimlerin etkileri azaltıldı. En önemlisi de, 1974 Şubat'ının yeni anayasasının, federal cumhuriyetlere gerekli yardımları yapmayı ve eyaletlere en önemli devlet meselelerinde veto gücünü sağlanmayı içermesiydi. Bu uzun ve karmaşık belge Yugoslav sistemindeki partinin ve kendi kendini yönetmenin rolünü daha fazla vurguluyordu.

Daha önce de dile getirilen ekonomik problemlerin büyük bir kısmı değişmeksizin kaldı. Onların üzerinden geçmeden önce, bir kez daha vurgulanmalıdır ki, sistemde miras şeklinde devam eden birçok soruna rağmen, Yugoslav tüketiciler Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere Komünist Blok içerisindeki ülkelerin her birinden daha iyi ve daha bol ürün seçme şansına sahipti. Ülke bir bütün olarak, komşularından daha çok bolluk içerisinde olduğu izlenimi veriyordu. Bununla birlikte, işçilerin kendi kendilerini yönetme ideali hala birçok iç çelişki içermekteydi. Girişimler içerisinde işçiler genel politika ile ilgilenmekten çok genellikle kendi çıkarları ve çalışma koşullarına ilgi gösterdi. Eski bir yöneticinin ifade ettiği gibi: "Bizim kendi kendimizi yönetme sistemimiz, bir bütün olarak toplumun ya da girişimin kendi kendini yönetmesi anlamına gelmek yerine, birçok kimse için kişinin kendi kendini yönetmesi anlamına gelmektedir. Bu durum genellikle, kişinin kendi istediği zaman, kendi istediği kadar çalışması, işinin her zaman garanti altında olması ve maaşının sürekli artması olarak algılanmaktadır."[45]

Diğer ekonomik zorluklar da eşit derecede sıkıntılar yaratmaktaydı. Her ne kadar tarımsal üretim hala büyük ölçüde küçük çiftçilerin elinde bulunsa da, planlamacıların tasarladığı rolü gerçekleştirmeye yetecek kadar bir büyüme oranı göstermedi. Daha tartışmalı olanı ise, Slovenya ve Hırvatistan gibi gözde cumhuriyetler ile Makedonya, Karadağ ve Kosova gibi yoksullaşmış cumhuriyetler arasında sürekli devam eden bir eşitsizlik hali idi. Diğer bazı ekonomik problemler dünyanın geri kalan kısmı ile aynıydı. Yugoslavya da 1980'li yıllarda yüzde 30'lara varan bir enflasyon ile oldukça zor günler yaşamaktaydı. Avrupa'nın geri kalanı gibi, Yugoslavya petrol fiyatlarının yükselmesi ile ekonomik konumunun gittikçe zarara uğradığını gördü. Petrol fiyatlarının bu denli artması dış bütçe açıklarına da neden olmaktaydı. 1980 yılında, 15 milyar dolara kadar yükselen dış bütçe açığında, yabancı para kazancının yüzde 25'i borçların geri ödenmesinde kullanıldı. Aynı zamanda işsizlerin sayısı da 800 bine ulaşmıştı.

Dış politikada hükümet daha önce de sürdürdüğü bağlantısızlık politikasına devam etti. Gerçi bu politikayı takip etmek her gün biraz daha zor oluyordu. Ancak önceleri benimsenen ilkeye göre, gelişmemiş Asya ve Afrika ulusları arasında geniş çaplı bir birlik söz konusu iken şimdilerde benimsenen bu gevşek bağlar nedeniyle önemli bazı sorunlarla karşılaşılmaktaydı. Yugoslavya'nın gözünde, bağlantısızlığın anlamı büyük-güç blokları olan Sovyet "hegemonyası" ve Amerikan "emperyalizmi"nden eşit ölçüde uzak durmak anlamına geliyordu. Sovyetler Birliği bu tarafsız duruş ile gittikçe mücadelesini arttırmıştı. Öyle ki, Sovyetler Birliği'nin diplomatları hareketi tam anlamıyla Batılı güçlere karşı döndürmek için Küba üzerinden çalışmalar yürütmekteydi. 1979 yılında Tito Havana'da yapılan bağlantısız güçler konferansında öncü bir rol üstlendi. Amacı, bu birliği gerçek anlamda tarafsız olarak ayakta tutmaktı.

Ancak, Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler Yugoslav dış politikasının merkezinde kalmaya devam etti. Her şeyden önce Yugoslavya hala sosyalist bir devletti. Sovyetler'in müttefiki olan ülkeler onun yakın komşularıydı. 1971 yılı Ağustos ayında Brejnev Belgrad'ı ziyaret etti ve 1972 yılı Temmuz ayında da Tito iadeiziyarette bulundu. 1968 yılında Çekoslovakya'nın işgalini takip eden soğuma, böylece resmi olarak sona ermiş oldu. Ancak Yugoslavya'nın Sovyetler'in niyeti ile ilgili duyduğu şüpheler hala güçlüydü. Bu hislerin farkında olan Brejnev 1976 yılı Kasım ayında Belgrad'a yapmış olduğu ziyaret sırasında "Yugoslavya'yı çaresiz küçük Kırmızı Başlıklı Kız'a, Sovyetler Birliği'ni ise küçük kızı parçalamak ve hırsla yiyip yutmak isteyen kurda benzetenleri kınadı."[46] Ancak karşılıklı ziyaretleşmelere rağmen Tito, Sovyetler Birliği'nin Komünist Parti'lerin üzerinde hakimiyet kurma girişimlerinin her zaman sıkı bir

karşıtı oldu. Tito Komünist Parti'lerin eşit ortaklar birliği oluşturmaları ve her birinin sosyalizme farklı yollardan ulaşabileceği prensibini kabul etmeleri gerektiğinde ısrarcıydı. Başka ülkelerdeki Sovyet askeri müdahalesine son derece karşı olan Tito, Sovyetler'in 1979 yılı Aralık ayında Afganistan'ı işgal etmesini de kınadı.

Sovyetler Birliği'ni endişelendirebilecek bir durum da, Tito'nun Çin ile olan ilişkilerini düzeltmesi idi. Özellikle 1969 yılından sonra ilişkilerde bir takım iyileşmeler yaşanmıştı. 1977 yılında Tito Çin'i ziyaret etti. 1978 yılı Ağustos ayında ise Başbakan ve Parti Başkanı Hua Guofeng Yugoslavya'nın misafiri oldu. Önemli ticari ortaklar olarak kalan Comecon ülkelerinin birçoğu ile de iyi ilişkiler devam ettirildi. Beklenildiği gibi Tito, Çavuşesku'nun bağımsız bir duruş geliştirme girişimlerini destekledi. Makedonya meselesi ile ilgili kapanmak bilmeyen anlaşmazlık ise, Bulgaristan ve Yugoslavya arasında tartışma konusu olmaya devam ettiği için bu durum iki ülke arasında yakın ilişkiler kurulmasına engel oldu.

Batı ile ilgili olarak ise, Ortak Pazar ülkeleri ile ticaret ilişkisi içerisinde olmak Yugoslav ekonomisi için büyük bir öneme sahipti. Bunun yanında, bu devletlerin birçoğu bünyelerinde Yugoslav işçiler çalıştırdı ve bu kalkınmakta olan endüstrinin gelişmesi için Yugoslavya'ya birçok turist gönderdi. 1973 yılında, Yugoslavya'ya 6.15 milyon turist geldi. Bu rakam 1976 ve 1977 yılında 5.6 milyona düştü. Resmi diplomatik düzeyde ise, kıta için göreceli olaysız bir on yıl olarak adlandırabilecek bu dönemde önemli tartışmalar yaşanmadı.

1970'li yılların belki de en önemli meselesi -en çok dikkat ve ilgiyi çeken- 80'li yaşlara gelmiş olan Tito'nun yerine geçebilecek birini bulmaktı. Daha önce de gördüğümüz gibi, Yugoslav sistemindeki önceki gerilim ve gerginlikler Tito'nun başta olması gerçeği ile düzelmişti. Tito'nun prestiji her ne zaman gerçek bir problem ortaya çıksa bunun çözümü için devreye girmişti. Tito aynı zamanda olağanüstü bir beceriye sahip bir lider idi. Önceki bir İngiliz Belgrad büyükelçisinin ifade ettiği gibi "onun en önemli güçlerinden biri pragmatizmdi. Onun belirli şartlarda gerçekleştirilmesi mümkün olmadığı açıkça belli olan ideal bir siyasi yapıyı zorla dayatmak gibi kuramcı niyetleri yoktu."[47] Tito iktidarda bulunduğu dönem boyunca, şüphesiz ki gücünü genellikle ikna etmek ve çok uluslu ve savaşçı nüfusunun içerisindeki birbirine muhalif güçleri uzlaştırmakta kullandı.

Belirgin bir varis yoktu. 1970'li yılların sonunda Tito birçok çağdaşına göre çok daha uzun yaşadı. Önceki yakın partizan arkadaşlarından biri olan Kardelj 1979 yılı Şubat ayında öldü. Her ne kadar Rankoviç hala hayatta ise de, hem gözden düşmüştü hem de siyasi resimde yeri yoktu. Bu dönem boyunca,

meseleye her bir ulus tarafından kabul görebilecek bir çözüm bulma arayışı içerisinde olundu. Tito 1953 yılından 1971 yılına kadar devlet başkanı idi. 1971 yılında bir anayasal değişiklik ile 23 üyeden müteşekkil ortak başkanlık sisteminin kurulması sayesinde Tito ömür boyu başkanlık kazandı. 1974 anayasası üyelik sayısını 23'ten 9'a indirdi: Her bir cumhuriyet ve özerk eyalet için Tito ile birlikte bir temsilci olacaktı. Tito öldükten sonra, liderlik üyeler arasında yıllık olarak dönüşümlü bir şekilde paylaştırılacaktı. Parti içerisinde de benzer düzenlemeler yapıldı. 1980 yılı Ocak ayında Tito ağır bir şekilde hastalandı ve Mayıs ayında seksen yedi yaşındayken öldü. Daha önce düzenlendiği gibi, Makedonya'yı temsil eden Lazar Kolişevski devlet başkanlığının başına getirildi; Voyvodina'dan Stefan Doronjski Komünist Birliği'nin yönetimine geçti. Gücün düzenli bir şekilde taşınması, Doğu Avrupa sosyalist liderlerinin tartışmasız en güçlüsü ve en başarılısı olan Tito sonrası Yugoslavya'sının geleceği ile ilgili endişelerin büyük ölçüde azalmasına neden oldu.

1945 yılından sonra Yugoslav hükümetinin karşılaşmış olduğu birçok zorluğa rağmen, önemli bazı başarılara imza atmış olduğu da söylenmelidir. İlk olarak, devlet hep birlikte ayakta kaldı. Farklı dillere, dinlere, tarihi geçmişlere ve ekonomik kaynaklara sahip olan farklı milletlerin bir federasyonu ile Yugoslavya daha homojen nüfusa sahip komşu ülkelere nazaran daha büyük bir baskı altındaydı.[48] İkinci ve en az birinci kadar önemli olan diğer bir unsur da, birliğin sosyal ve siyasal deneyimlere izin verecek kadar güçlü oluşuydu. Diğer Blok uluslarının aksine, Yugoslav komünist liderleri farklı şekillerdeki sosyalist organizasyonları denedi. Bunun yanı sıra, Yugoslav vatandaşları diğer komünist ülkelerdeki insanların hiçbirinin sahip olamadığı kadar geniş ölçüde sivil bir özgürlüğe sahipti. Yugoslavya onlara bu özgürlüğü tanımaktaydı. Yugoslav insanlarının seyahat etmek, yurt dışında çalışmak ve başka ülkelere göç etmek gibi hakları vardı. Üçüncü olarak da, devlet Sovyet kampı ve Batı arasında tarafsız bir konuma sahipti ve kendi içişlerine karışılmasına izin vermemekte ısrarcıydı.

SONUÇ

Bu bölümde, dört sosyalist Balkan devletinin iç gelişmeleri tartışıldı. Bu ülkeler 1945 yılında savaşın sonuçlanmasının ardından, birçok açıdan birbirlerine benzerlik gösterdi. Her biri Marksist-Leninist teori üzerine hükümetlerini kurdu. Başlangıçta Yugoslavya yönlendirmesi altında olan Arnavutluk dışında her biri ciddi bir şekilde Sovyet etkisi altındaydı. Her bir ulusun tek partili sistemi vardı; sivil haklar rafa kaldırılmıştı. Hükümetin en temel çabası, ül-

kenin ekonomik anlamda yeniden düzenlenmesi idi. Stalinist Sovyet modeli benimsendi. Temel vurgu endüstrileşme üzerineydi; bu nedenle de tarım komünist rejimlerin üvey evladı muamelesi gördü. Tarım ile ilgili devletin en temel sorumluluğu, bu alanların devletleştirilmesi ve ortak çiftliklerin oluşturulması idi.

Başlangıçtaki bu benzerliklere rağmen, çok geçmeden farklılıklar da ortaya çıkmaya başladı. Dört ülkeden Bulgaristan en az değişiklik göstereni idi. Bu devlet komünist galibiyetinden sonra benimsenen orijinal tutumlardan çok azında değişiklik yaptı. Dış ilişkilerinde Sovyetler Birliği en yakın müttefiki olarak kaldı. Her ne kadar Romanya da katı bir iç politika benimsemişse de, hükümet 1964 sonrası dış politikasında bağımsız bir tutum sergilemeye başladı. Arnavutluk benzer bir şekilde doktriner bir iç organizasyon içerisinde bulundu; ancak uluslararası ilişkilerinde kavgacı bir tutum benimsedi. Arnavutların en yakını yine sosyalist blok içerisindeki ülkelerden Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve Çin idi. Ancak devlet kamp içerisinde sert tartışmalara girmeye çekinmedi.

Bu dört devletten Yugoslavya'nın farklı bir duruşu oldu. Bu ülke sadece yüksek derecede bağımsız bir dış politika takip etmekte kalmadı, ülke içerisinde de göreceli bir özgürlük ortamı yarattı. Tek partili sistem ve ideolojik kontroller sürerken, komşu ülkelerin yaptığı gibi vatandaşlarının hayatları üzerinde çok fazla müdahalelerde bulunmadı. Bunun yanı sıra, karışık bir ulusal organizasyon ile, Yugoslav liderliği farklı geçmişe, farklı ekonomik yetersizliklere sahip olan ulusların en azından uyum içerisinde bir arada yaşamalarını sağlama çabaları içerisinde bulundu. Geçmiş düşmanlıkların unutulup bir kenara atılması tabii ki söz konusu değildi; ancak en azından problemler açıkça anlaşıldı.

Genel uluslararası durum nedeniyle, bu devletler 1945 yılından beri savaşlardan ve önceki yüzyıllarda ülke kaynaklarını büyük oranda tüketen ulusal isyanlardan kurtulmuştu. Böylece bütün enerjilerini iç gelişmelere harcamaları konusunda bir engelleri yoktu. Her bir ülke bu bölümde daha önce anlatılan zorluklarla mücadele etti ve belirledikleri hedeflerine ulaşmak için büyük çabalar harcadı. 1980'li yıllar itibarıyla, Balkan ulusları geçmiş 35 yıla karmaşık duygular ile dönüp baktı. Şüphesiz ki, hedefledikleri birçok noktaya ulaştılar; ancak dünyanın içerisinde bulunduğu zor ekonomik şartlar gelişmeleri engellemekte ve hatta en zengin ulusların bile zenginliklerini baltalamaktaydı. Bu şartlar altında Balkanlar gibi fakir bir bölgenin yaşadığı zor koşulları tahmin etmek zor değildir. Burada başka yerlerde olduğu gibi insanlarm ekonomik gelecekleri ile ilgili beklentileri daha az iyimserdi.

NOTLAR

1 Paul Marker, "East European Economies: Achievments, Problems, Prospects", ed. Tresa-Rakowska-Harmstone ve Andrew Gyorgy, *Communism in Eastern Europe* (Bloomington: Indiana University Press, 1979), s. 248.
2 Edward A. Hewett, *The Economies of Eastern Europe* (Lincoln, Nebr.: Cliff's Notes, 1978), s. 22-23, 24.
3 Michael Kaser, *COMECON: Integration Problems of the Palnned Economies* (Londra: Oxford University Pres, 1967), s. 64-65.
4 V. Zoloyev, "Soviet Foreign Trade in the First Half of the Decisive Year", *Foreign Trade* (Moskova), Kasım 1974, Paul Marker'den alıntılanmıştır. "Has Eastern Europe Become a Liability to the Soviet Union? The Economic Aspect", ed. Charles Gati, *The International Politics of Eastern Europe* (New York: Praeger, 1976), s. 70.
5 A. Ross Johnson, "Has Eastern Europe Become a Liability to the Soviet Union? The Military Aspect", Gati'den, *International Politics*, s. 51.
6 J. F. Brown, *Bulgaria under Communist Rule* (New York: Praeger, 1970), s. 205-208.
7 Brown, *Bulgaria under Communist Rule*, s. 175-177.
8 Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs* (New York: Doubleday, Anchor Boks, 1969), s. 311-312.
9 Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, s. 321.
10 Nissan Oren, *Revolution Administered: Agrarians and Communism in Bulgaria* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1973), s. 122.
11 Brown, *Bulgaria under Communist Rule*, s. 129.
12 Lendvai, *Eagles in Cobweb*, s. 255, 256.
13 Brown, *Bulgaria under Communist Rule*, s. 129.
14 Robert R. King, "Bulgaria", ed. Rakowska-Harmstone ve Andrew Gyorgy, *Communism in Eastern Europe*, s. 183.
15 Oren, *Revolution Adminestered*, s. 172.
16 Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, s. 345.
17 Ghita Ionescu, *Communism in Rumenia*, 1944-1962 (Londra: Oxford University Press, 1964), s. 162.
18 David Floyd, *Rumania: Russia's Dissident Ally* (new York: Praeger, 1965), s. ix.
19 Aurel Braun, *Romanian Foreign Policy since 1965: The Political and Military Limits of Autonomy* (New York: Praeger, 1978), s. 200-201.
20 Bruce Page, David Leitch ve Phillip Knightley, *The Philby Conspiracy* (Garden City: Doubleday, 1968), s. 196-203.
21 Peter R. Prifti, *Socialist Albania since 1944: Domestic and Foreign Developments* (Cambridge, Mass.: MIT Pres, 1978), s. 42.
22 Nicholas C. Pano, "Albania", Rakowska-Harmstone ve Gyorgy'nin içerisindedir. *Communism in Eastern Europe*, s. 202.
23 William E. Griffith, *Albania and the Sino-Soviet Rift* (Cambridge, Mass.: MIT Pres, 1963), s. 319-320.
24 Prifti, *Socialist Albania since 1944*, s. 65, 66.
25 Prifti, *Socialist Albania since 1944*, s. 80- 82.
26 Griffith, *Albania and the Sino-Soviet Rift*, s. 240.
27 Dennison Rusinow, *The Yugoslaw Experiment, 1948- 1974* (Berkeley: University of California Press, 1977), s. 36.
28 Rusinow, *The Yugoslav Experiment*, s. 57-58.
29 Rusinow, *The Yugoslav Experiment*, s. 58.
30 Rusinow, *The Yugoslav Experiment*, s. 78.

31 Rusinow, *The Yugoslav Experiment*, s. 84.
32 Rusinow, *The Yugoslav Experiment*, s. 85-86.
33 Paul E. Zinner, *National Communism and Popular Revolt in Eastern Europe* (New York: Colombia University Press, 1956), s. 6.
34 Dan N. Jacobs, *The New Communist Manifesto and Related Documents* (New York: Harper Torchbooks, 1965), s. 150- 151.
35 Zinner, *National Communism and Popular Revolt*, s. 529.
36 Stevan K. Pavlowitch, *Yugoslavia* (New York: Praeger, 1971), s. 305.
37 Rusinow, *The Yugoslaw Experiment*, s. 239.
38 Fred Singleton, *Twentieth-Century Yugoslavia* (New York: Colombia University Press, 1976), s. 226.
39 Rusinow, *The Yugoslaw Experiment*, s. 249.
40 Singleton, *Twentieth Century Yugoslavia*, s. 225.
41 Rusinow, *The Yugoslav Experiment*, s. 305.
42 Rusinow, *The Yugoslav Experiment*, s. 299.
43 Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, s. 174.
44 Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, s. 175.
45 *New York Times*, 11 Mayıs, 1980, s. 2E.
46 Dennison I. Rusinow, "Yugoslav Domestic Developments", *American University Field Staff: Reports*, no. 25, 1978, s. 19.
47 Duncan Wilson, *Tito's Yugoslavia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), s. 259.
48 1981 yılı Mart ayında Yugoslavya'da yeni bir nüfus sayımı yapıldı. Sonuçları ise kısmen bir yıl sonra açıklandı. Bu sayımda 1.215.000 kişi Yugoslav milliyetine sahip olduğunu söyledi. Bu rakam 1971 yılındaki sayımlardan yüzde 450 daha fazla idi. Bu değişikliğin önemi çok farklı şekillerde yorumlandı. Nüfus yüzde 9.2 oranında bir artış göstermişti. En büyük artış yüzde 27.47 ile Kosova özerk bölgesindeydi. Bütün bir ülkede en önemli artışı Arnavutlar gösterdi. 1971 yılında sayıları 1.309.000 olan Arnavutlar bu sayımda 1.730.000 kişi olarak sayıldı. Cumhuriyetlerde ise şu oranlarda artışlar oldu: Bosna-Hersek yüzde 10.11, Hırvatistan yüzde 3.95, Makedonya yüzde 16.07, Karadağ yüzde 10.08, Slovenya yüzde 9.49, Sırbistan yüzde (özerk eyaletler olmaksızın) 8.36. Özerk Voyvodina eyaleti 3.87 gibi düşük bir büyüme oram göstermiştir ki, bu Macar nüfusunun 1971 yılındaki 477.374'ten 1981 yılında 425.000'e düşmesi sebebiyleydi. Radio Free Europe Research, RAD Background Report/59 (Yugoslavya), 10 Mart, 1982.

..... BÖLÜM 10 .....

Yunan Seçeneği

EKONOMİK PROBLEMLER: AMERİKAN MÜDAHALESİ

YUNAN halkı için II. Dünya Savaşı sonrası yıllar önceki bir tecrübenin tekrarı gibiydi. 1918 yılında Avrupa'nın birçok bölgesi için savaş sona erdiğinde Yunan ordusu neredeyse 1922 yılma kadar savaşmıştı. Yine 1945 yılı Mayıs ayında Avrupa kıtası barış imzaladığında, Yunanlılar 1949 yılına kadar sürecek olan acı bir iç savaş tecrübesi yaşadı. 1920'li yıllarda Anadolu felaketinin ve nüfus mübadelesinin bir sonucu olarak yaklaşık 1.3 milyon Yunanlı kendilerine yeni evler buldu. 1946 yılından sonra iç savaş nedeniyle 700 bin civarında bir mülteci grubu oluştu. Bunlar ya köylerine geri gönderildi ya da kendilerine yeni işler verildi. Kendi çiftliklerine ya da işlerine geri dönebilenler diğerlerine nazaran daha normal bir şekilde hayatlarını sürdürme şansına sahip oldu. Büyük bir kısmı sefalet içerisindeki yoksul evlerine bile dönememişti: Birazı göç etmiş, birazı da şehirlere taşınmıştı.

II. Dünya Savaşı ve tabii ki iç savaş büyük bir ekonomik yıkım yaratmıştı. Bunun yanında savaş koşulları temel ekonomik problemlerin biraz daha yoğunlaşmasına neden olmuştu. Bu problemlere daha önceki bölümlerde değinilmişti. Ekilebilir alanların sınırlı miktarda oluşu ve endüstriyel ekonomi için gerekli olan temel ihtiyaçların giderilemeyişi, Yunan ekonomik ilerleyişinin önündeki büyük engellerdi. 1950 yılında tarım, toplam Yunan nüfusunun hala yüzde 50'sinin uğraşı idi. Daha önce olduğu gibi, bireysel arazilerin temelde miras kanunları nedeniyle parçalanması modern metotların yürürlüğe girmesinde zorluklar yarattı. Çiftliklerin büyük bir kısmı ailelere aitti; yerli müşterilere hizmet vermekteydi ve uluslararası piyasada mücadele edecek durumda değildi. Daha önceleri yüksek gümrük vergileri ile korunan bu yerler, hayatiyetlerini devam ettirebilmek için bu tür politikaların devamına ihtiyaç duyu-

yordu. Bu iş sahiplerinin yeni teknolojik gelişmeleri benimsemesi ve bunlardan satın alabilmesi imkansızdı. Bunun yerine ucuz iş gücüne dayanıyorlardı. Ayrıca Yunanlılar endüstri alanında yatırımlar yapmaya hala gönülsüzdü. Gayrimenkul alımlarını ve ticaret ile uğraşmayı sürdürdüler. Bu yıllarda birçok Yunan ailesi küçük çaplı da olsa yerli girişimlerde bulunmak yerine evler ve daireler almayı tercih etti.

İç savaşın sonucu tabii ki geleceği belirleyebilecek nitelikteydi; Yunanistan Batı Avrupa siyasal ve ekonomik sistemini sürdürecekti. Bununla birlikte ülke şimdilerde yeni ve oldukça tartışmalı bir etkinin -Amerika Birleşik Devletleri etkisinin- altındaydı. Önceki bölümlerde Sovyetler'in Komünist Bloğuna müdahalesine, İngilizlerin 1944 yılı sonrasında Atina'daki etkisine ve bu ülkelerin yabancı müdahalesi ile ilgili aşırı hassasiyetlerine değinilmişti. Böylece Yunan içişlerini etkilemek için Amerikalılar tarafından atılan her adımın büyük bir şüphe ile karşılanması kaçınılmazdı. Ne yazık ki Amerika'nın Yunanistan'a müdahalesi genellikle çok kaba bir şekilde oldu. Buna ek olarak, Sovyetler Birliği Doğu Avrupa'daki faaliyetlerini genellikle zorla uygulanan katı bir sansür aracılığı ile gizlilik içerisinde yaparken, Amerika'nın faaliyetleri ise sadece Yunan muhalefet medyasında değil, bütün Avrupa ve Amerika medyasında da büyük bir açıklık ile yansıma buldu.

Amerikan müdahalesinin en açık göstergesi, sağlanan büyük miktardaki paraydı. Bu para olmadan Yunanistan'ın toparlanması mümkün değildi. 1947 ve 1966 yılları arasında 1.895 milyon dolarlık ekonomik yardım ve 1.854 milyon dolarlık da askeri yardım ile toplam 3.749 milyon dolarlık yardım, yaklaşık 8 milyonluk bu ulusa verildi. 1966-1967 yıllarında ise, 65 milyon dolar gibi daha sonra da benzer miktarlarda devam eden askeri yardımlar yapıldı.[1] Bu parayı verirken Amerikan hükümeti kendi adamlarının ülkede danışman olarak bulunmaları ya da verilen paraların harcanmasında kullanılan programlarda yer almaları konusunda ısrarcıydı. Bu istek, Yunan politikasındaki geniş çaplı bozulma üzerine Amerika'nın ilgisinden kaynaklanıyordu. Amerikalı uzmanların belirli projelerde teknik asistan olarak istihdam edilmelerine de ihtiyaç duyuldu. Böylece Amerikalı görevliler ve kurullar birçok Yunan faaliyetinde danışman olarak bulundu ve Ekonomi ve Ticaret Odalarının da çalışmalarını içeren Koordinasyon Bakanlığı'nın çalışmaları içerisinde yapılan harcamaların kontrolünde görev aldı. Amerikan müdahalesi askeri meselelerle ilgili olarak da söz konusuydu. Amerikalı subaylar Yunan genelkurmaylığındaydı ve tümen seviyesine kadar olan bütün birimlerde etkin idi. Amerikalı temsilcilerin böylesine önemli konumlarda varlık göstermesi doğal olarak onların Yunan içişleri ve tartışmalarına derinden nüfuz etmelerini de beraberinde getir-

di. Partilerdeki ve iktidardaki bireyler ile işbirliğine girdiklerinden, özellikle görevlerinden alınmış ya da ulusal benlikleri zedelenmiş olanlar doğal olarak yabancı etkisine karşı tepkili davrandı. Buna ek olarak, Atina'daki Amerikan Konsolosu, kabineleri dağıtmak ve yeni kabineler oluşturmakla meşgul olmaya başladığından, desteklemiş olduğu rejimin başarısızlıkları ve zayıflıkları için suçlanması beklenen bir şeydi.

Yunan-Amerikan ilişkilerinde birçok problem vardı. Bunların büyük bir kısmı, büyük bir Avrupa ülkesi herhangi bir Balkan devletini yönetmeye ve kontrol etmeye kalktığı zaman karşılaştığı problemlerdendi. Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin aksine Amerika Birleşik Devletleri hemen savaş sonrası Doğu Avrupa'sında konumundan bir kar elde etmek için aceleci davranmamış ise de, bir kısmı kişisel düzeyde olan birçok sorun vardı. Önceki İngiliz kurullarında klasik eğitim almış kişiler görev yapmıştı; Birçoğu antik Yunan medeniyetine hayranlık duyan kimselerdi. Amerikalı meslektaşlarına göre Yunan zihniyeti ile ilgili daha çok tecrübe ve anlayış sahibiydiler. Amerikalı danışmanlar tamamen farklı bir altyapıya sahipti. Her ne kadar birçoğu çok büyük bir özveri ile çalışsa da, Yunanlıların en hassas oldukları konularda pot kırıyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri'nin öyle ya da böyle sevilmeyen rejimlerle eş değer tutulduğu 1960'lı yıllara kadar, bu alanda duyulan büyük kızgınlıklar pek dile getirilmedi.

Amerika'nın konumu da tabii ki değişen dünya şartlarından etkilendi. Tito'nun yokluğu ve kuzeyde beliren tehlikenin açıkça azalması sebebiyle Yunanistan bir koruyucuya daha az ihtiyaç duyuyordu. Önceki yardımlar için olan minnet borcuna gelince, bazıları Amerika'nın kendi çıkarlarının da bu yardımları yapmaya uygun düştüğünü ve yardımların büyük bir bölümünün artık ihtiyaç kalmadıktan sonra geldiğini iddia ediyordu. İç savaş sonrası yıllarda, Amerikan varlığının güçlü bir şekilde sürdüğü dönemlerde, beklenildiği gibi Amerika Birleşik Devletleri, Doğu Akdeniz'de Yunanlıların ilgi ve ihtiyaçlarından çok kendi çıkarları üzerinde yoğunlaştı. Özellikle Yunan dış ilişkilerindeki en önemli problem olan Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak, Amerika'nın tutumu her zaman Yunan çıkarları ile örtüşmedi.

PAPAGOS VE KARAMANLİS: 1963 YILINA KADAR YUNAN HÜKÜMETLERİ

İç savaş sırasında, liberal ve halkçı partiler birlikte çalıştı. Bakanlıklar merkezden ve siyasal arenanın sağ kanadından temsilcilere sahipti; halkçılar meclisteki en güçlü parti idi. Aynı zamanda orduda ve polis teşkilatında sağın etki-

si arttı. Beklenildiği gibi savaşlar sona erdikten sonra isyan liderlerinin ve destekleyicilerinin cezalandırılmaları için gereken önlemler alındı. 1946 yılı Haziran ayı ile 1949 yılı Ekim ayı arasında 3150 idam hükmü vardı; bunlardan infaz edilenlerin sayısı ise 1223 idi. Binlerce insan ise hapse mahkum edildi.[2] Siyasi suçlulara verilen bu cezalar ve devam eden hapisler gelecek yılların en önemli politik olayları arasında yer aldı.

İç savaşın sona ermesinden sonra, Yunan politikası normale döndü. Ancak bu sefer de güçlü bireyler etrafında kümelenen önemli sayıda hizipler iktidara gelmek için birbiriyle mücadele etmeye başladı. Siyasi yaşamın bölük pörçük olduğunun en güzel ispatı 1950 yılı Mart ayında yapılan seçimlerde ortaya çıktı. Bu seçimlerde 250 koltuk için tam 44 parti seçime girdi. Orantılı temsil sisteminin 1946 yılında benimsenmesi ile bu çok sayıdaki grubun da meclisteki temsil hakkına sahip olacağı güvence altına alındı. Halkçılar 62 koltuk kazanarak en geniş parti olarak seçimden çıkmasına rağmen, oyların büyük bir kısmı farklı partilerden seçime katılan merkezdeki liberal liderlere gitti. Böylece Venizelos 56 sandalye kazanırken, Papandreu'nun destekçileri 35 ve Ulusal Terakki Birliği ya da EPEK'in başında olan Plastiras 45 sandalye kazandı. Komünist Parti 1948 yılında yasadışı ilan edilmesine rağmen, Yeni Demokratik Cephe'nin bir parçası olarak seçime giren bir kısım komünistler de 18 sandalye kazandı. Seçim sonrasında ortaya çıkan bu tablo sürekli bir hükümetin varlığını zora sokuyordu. Amerikan yardımının sona erdirilmesi tehdidini kullanan Amerikalı yetkililer merkezdeki ve sağ kanattaki partileri bir araya toplama girişiminde bulundu; ancak durum akışkanlığını korudu. Gelecek on sekiz ay içerisinde beş tane zayıf koalisyon kuruldu. Bunlardan dördünün başında Venezilos, birinin başında ise Plastiras vardı. 1951 yılı sonbaharında bu sistem başarısızlığa uğradı ve yeni seçimler planlanmak zorunda kalındı.

Amerika'nın istikrarlı bir hükümet isteği sonuçlanmamıştı; merkez partiler bir arada bulunarak akıcı bir şekilde işleyen bir idare kurmakta başarı gösterememişti. Kore Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, Amerikan politikasında bir değişiklik oldu. Yunan askerlerinin de yer aldığı bu savaş sonrasında Amerika liberal koalisyonları desteklemek yerine daha tutucu hükümetleri destekledi. Bundan sonra destek Aleksandros Papagos'a verildi. Papagos Yunanlıların İtalya'ya karşı yürüttükleri kampanya ile ismini duyurmuş biriydi. Aynı zamanda iç savaşın sonuna kadar ordu yönetiminde bulunmuştu. II. Dünya Savaşı'nın büyük bir bölümünü Alman tutuklu kamplarında geçirdiği için bu dönemdeki karmaşık siyasi hileler içerisinde yer almadı. Temelde askeri biri olarak Yunanistan'ın 1949 yılındaki tek mareşali olan Papagos'un profesyonel politikacılara pek saygısı yoktu. Şimdi kendisi sağ kanat partilerin bir koalisyonu olarak bi-

linen Yunan Birliği'ni kurmuştu. Bu birlik Fransa'da General Charles de Gaulle tarafından kurulan Fransız Halkı Birliği'nden sonra, onun ihtiyatlı bir modeli olarak kurulmuştu. Papagos Yunanistan'ın geleceğinde önemli rol oynayacak olan dört kişinin desteğini kazanmakta başarı gösterdi: Panagiotis Kanellopoulos, Stefanos Stefanopoulos, Konstantinos Karamanlis ve Spiros Markezinis. Bu yeni siyasi cephe hemen başarı sağlayamadı. Orantılı temsil sistemine dayanan 1951 yılı Eylül ayı seçimlerinde, Yunan Birliği 258 sandalyeden 114'ünü kazandı. Onların bu başarısı sadece 2 sandalye kazanmış olan halkçılar için tam bir hayal kırıklığıydı; bununla birlikte Yunan Birliği çoğunluğu kazanamamıştı. Bu seçim Birleşik Sol Demokratlar ya da EDA olarak anılan yeni bir koalisyona on sandalye verdi. Bu yeni koalisyon gelecek yılların sabit bir birliği olarak kaldı. Bu birlik önceki Komünist Parti üyelerini de kendisine çekti. Bu üyeler birliğin faaliyetlerinde çok önemli, hatta belki en önemli rolleri üstlendi. Geri kalan koltuklardan Plastiras'ın EPEK ve liberallerin Venizelos bölümü toplamda 131 sandalye kazandı. Papagos bir koalisyona girmeyi reddettiği için hükümet Plastiras'ın başbakan olduğu, ismi son zikredilen partiler üzerine kuruldu.

Bu yeni hükümet önemli bazı eylemler içerisinde bulundu. Yeniden düzenlenmiş olan anayasa 1952 yılı Ocak ayında yürürlüğe girdi ve Yunanlıların NATO ile görüşmeleri başladı. İç savaş sırasında faaliyetleri nedeniyle zarar görmüş olanların menfaatine bazı girişimlerde bulunuldu. İdam cezalarının neredeyse tamamı hafifletildi. Diğer suçluların da cezaları hafifletildi ya da bağışlandı. Bununla birlikte hükümet, sabit bir muhalefet ile karşı karşıya kaldı ve ekonomik durum da gittikçe kötüleşti. Amerika tarafından desteklenmesine rağmen, koalisyon yaşanan bu durumun beraberce üstesinden gelemeyecek kadar zayıftı. İstikrarlı bir hükümet için gereken zemini güvence altına almaya çalışarak Papagos Amerika'da kullanılan çoğunluk sisteminin, gelecek seçimlerde orantılı temsil sistemi yerine tercih edilmesini önerdi. Plastiras da bu değişikliği destekledi. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri büyükelçisi Yunan iç işlerine müdahale ederek eğer istikrarlı bir hükümet kurulmazsa ekonomik yardımın son bulacağı şeklinde tehditte bulundu. Buna ek olarak, Büyükelçi John E. Peurifoy seçim kanunlarında değişikliği destekleyen bir bildiri yayımladı:

> Amerikan hükümeti "basit-orantısal" seçim metodunun hükümet içerisinde mutlak manada yaratacağı istikrarsızlık ile yeniden kurulmasının Amerika'nın Yunanistan'a yapmış olduğu yardımın etkili değerlendirilmesi üzerinde sınırlayıcı sonuçları olacağına inandığı için, Amerikan büyükelçiliği bu konu ile ilgili olarak Başbakan Plastiras'ın vatansever konumunun desteklendiğinin herkesçe bilinmesi konusunda kendisini sorumlu hissetmektedir.[1]

Bu bildiri genellikle Amerika'nınYunan politikasındaki baskısına bir örnek olarak gösterilir. Her ne kadar bu normal diplomatik sınırların ötesine giden bir açıklama ise de ve makul bulunmasa da, Sovyetler'in Sosyalist Bloğa yapmış olduğu müdahale yanında pek de önemli görünmemektedir. Yunanlı seçmenler tabii ki Amerikan karşıtı partileri destekleme ve böylece Amerikan dolarlarım geri çevirme seçeneğine sahipti. Amerika Birleşik Devletleri isteklerini askeri güç kullanarak dile getirmemekteydi. Ordusu hiçbir yeri işgal etmemişti. Ancak buna rağmen Yunan polis ve ordusunda oldukça etkili bir konuma sahipti.

Farklı oylama aşamaları benimsendi ve ardından 1952 yılı Kasım ayında seçimler yapıldı. Değişim beklenildiği gibi Yunan Birliği'nin yararına oldu. Meclisteki 300 sandalyeden 247'sini, oyların da yüzde 40'ını kazandı. Önceki hükümet partileri olan liberaller ve EPEK oyların yüzde 34'ünü kazandı ve temsilcilerinin sayısı 51'e düştü. EDA ve halkçılar hiç sandalye kazanamadı. Papandreu da dahil olmak üzere bazı liberallerin yeni rejimi desteklemesine rağmen böylece Yunan politikasında güç sağcıların eline geçti.

Tutucu bir liderliğin kontrolünde olması ve Papagos'un başbakanlığı sayesinde, Yunanistan 1952–1963 yılları arasındaki on bir yıl boyunca tam anlamıyla istikrara kavuştu. Bu dönemde temel ilgi, hizipsel tartışmalardan iç problemlerin çözümüne kaydı. Genel ekonomik şartların düzeltilmesi için çok büyük çabalar harcandı ve bazı önlemlerde büyük başarılar sağlandı. Kırsal bölgede temel vurgu tarımsal metotların geliştirilmesine yapıldı. Daha iyi kalitede tohumların kullanılmasıyla daha yüksek oranda ürünler alındı ve yeni sulama teknikleri ile bataklıkların ıslahı sayesinde daha geniş alanlar kullanıma açıldı. Hatırlanacağı gibi geçmişte, Yunanistan kendi nüfusunu beslemekten acizdi. 1957 yılı itibarıyla, iç ihtiyaçlarını karşılayacak kadar tahıl üretebilecek hale geldi; ekili toprakların yüzde 31'i bu amaç için kullanıldı. Her ne kadar bu başarı önemli ise de, bu durum aynı zamanda Yunan ödeme dengelerinde son derece önemli bir yere sahip olan ihracat ürünleri için daha az toprağın ayrılması anlamına geliyordu. Daha önceki yıllarda olduğu gibi, bu ürünler temelde tütün, pamuk ve yaş ve kuru meyve idi. 1960'lı yılların ortasında bu ürünler Yunan ihracat değerlerinin yüzde 51'ine karşılık geliyordu. [2]

Tarımsal alandaki gelişmelerin yanı sıra, ekonominin diğer alanlarında da bazı gelişmeler yaşandı. Markezinis Koordinasyon Bakanlığına getirildi. 1954 yılında görevinden ayrılmasına rağmen, onun politikaları takip edildi. Amerikan destekçileri gibi, o da açık, serbest-ekonomi taraftarıydı. Ancak belirli alanlarda uyulması zorunlu kurallar olması gerektiğine de inanıyordu. Örneğin, sivil hizmetin ölçüsünün azaltılması ve daha etkili bir duruma getirilmesi girişimlerin-

de bulundu. İstikrarlı bir ekonomiyi güvence altına almak adına para birimlerinin değerini yüzde 50 oranında düşürdü. Bu dönemde, yeni güç istasyonlarının kurulması ve Yunan mineral kaynaklarının kullanılması gibi ekonomik gelişmeyi sağlayacak planlara güçlü bir destek verildi. Amerika'nın da yardımıyla 1955 yılında ulusal seçim sistemi işleme konuldu. Gelecek on beş yıl içerisinde en ücra dağ köyleri bile bu modern rahatlıktan istifade edecekti. İç savaş sırasında askeri amaçlarla kurulmuş olan bir yol ağı ülkeyi daha yakın tutacaktı.

Bu dönem boyunca Amerikan etkisi güçlü bir şekilde varlık gösterdi. Ancak Papagos hükümeti ile Amerikan hedefleri birbiri ile uyuşmaktaydı. İç savaşın sona ermesinin hemen ardından, Amerikalı danışmanların temel amacı mümkün olabilecek en kısa zaman içerisinde normal koşullara dönebilmekti. Bu dönemde şişirilmiş bürokrasiyi küçültecek önemli reform çabalarına girişildi ve vergilerin toplanmasına vurgu yapıldı. Ayrıca ulusal bütçenin büyük bir kısmını emen ordunun boyutlarının azaltılması yönünde girişimlerde bulunuldu. Tarıma yapılacak yardım önlemleri de büyük önem taşıdı. Yunan hükümetince yapılan reformlar genel anlamda Amerika'da Roosevelt dönemi Yeni Düzen'in ruhundan kaynaklanıyordu. Yunanlıları kendi vatandaşları ile eşitleyen Amerikalı danışmanlar bir tutum değişikliği getirmeyi ve bozulduğunu düşündükleri geleneksel patronaj sisteminde değişiklik yaratmayı umuyorlardı. Beklenti, Amerika'nın mali desteğinin çok uzun sürmeyeceği yönündeydi. Marshall Yardımları 1952 yılında sona erecek şekilde tasarlanmıştı. Bununla birlikte, Kore Savaşı'mn çıkması ve Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkinin kötüleşmesine bağlı olarak Amerika'nın niyetlerinde değişiklikler meydana geldi. Amerikan hükümeti bundan böyle, Yunanistan'ın NATO'daki rolüne ve Sovyet etkisinin bastırılmasındaki yerine büyük ağırlık verdi. Amerikalı temsilciler bu çabada Papagos hükümetini destekledi. Papagos hükümeti de elinde güçlü bir ordu bulundurmak arzusundaydı ve komünizme sert bir şekilde karşı koydu. Yunan-Amerikan ilişkisinin askeri boyutu böylece yeni bir veçhe kazanmış oldu. Mali yardımın devam edeceği açıkça ortadaydı.

1953 yılı Ekim ayında, iki ülke askeri işbirliği alanında ek antlaşma imzaladı. Bu antlaşma Amerika Birleşik Devletleri'ne Yunanistan'da olağanüstü ayrıcalıklar tanıdı; öyleki Amerika'nın bu antlaşma ile kazanmış olduğu şeyler, kendi kolonisi olan bir ülkeden elde edebileceği kazançlardan çok daha fazlasına işaret ediyordu. Amerikanın personeli Yunan yollarını ve demiryollarını kullanabilecekti; ayrıca askeri üsler inşa edebilecek ve onları işletebilecekti. Amerikalılar bulundukları ülkenin yasalarına bağlılık noktasında da geniş haklara sahiptiler ki, bu mesele her zaman büyük önem arz etti. Amerika'nın bu denli fazlalaştırılmış askeri varlığı düşmanlıkları da açığa çıkarmaya başladı.

Amerikan etkisine yönelik saldırılar çok geçmeden sol partilerin en temel siyasi programı haline geldi. Bunun yanında, Yunanistan'ın Yugoslavya ve Türkiye ile olan ilişkilerinde olumlu gelişmeler yaşandığı için Amerikan ordusuna duyulan ihtiyaç azaldı. 1953 yılı Ağustos ayında, hatırlanacağı gibi Yunanistan bu iki ülke ile antlaşma imzaladı. Önceki düşmanlar şimdi müttefik olmuştu. Her ne kadar çok geçmeden bozulacaksa da, bu işbirliği bir dönemliğine güvenlik duygusu verdi.

Papagos hükümeti tabii ki, Yunan hayatında tutucu bir etkiyi temsil ediyordu. İç savaş dönemi kanunlarının büyük bir kısmı 1947-1949 yılları arasında etkili oldu; gerçekte bu durum 1974 yılına kadar değişmeden kaldı. Polis gücü önemli ölçüde otorite sahibi idi; insanları yargılamadan hapsedebiliyor veya sınır dışı edebiliyordu. Hapishanelerde mahkum olanların çoğu hala siyasi görüşleri sebebiyle burada bulunanlardı. İç savaştan kalan bir diğer şey de, resmi Sosyal İnanç Sertifikaları idi. İnsanlar herhangi bir devlet memuriyetinde çalışabilmek, yüksek öğrenim kurumlarından kabul alabilmek ya da pasaport ve ehliyet benzeri belgeleri alabilmek için bu sertifikalara ihtiyaç duyuyordu. Bu belgeler, belge sahibi kişinin ya da yakınlarından herhangi birinin "anti-ulusal" bir organizasyon ile bağı olmadığını göstermekteydi.

1955 yılı Ekim ayında Papagos öldü. Papagos'un yerine bir başbakan atama gerekliliği içerisinde Kral Pavlos beklenmedik bir karar vererek Konstantinos Karamanlis'i aday olarak gösterdi. Karamanlis bu tarihten sonra Yunan siyasetinde büyük bir role sahip oldu. 1907 yılında Yunanistan'ın kuzeyinde Serez'de doğan Karamanlis fakir bir aileden geliyordu. Babası bir köy okulunda öğretmendi. Ancak oğlu zor şartlara rağmen eğitimini tamamlamış ve avukat olmuştu. İkincil derecede hükümet görevlerinde bulunduktan sonra, 1955 yılında Bayındırlık Bakanlığına getirildi. Aceleci ve samimi biri olarak yanında çalışanların sevgisini kazandı. Yol yapım çalışmaları için kendisi ile irtibat halinde olan Amerikalı danışmanlar da Karamanlis ile çalışmaktan son derece memnundu.

Karamanlis'in başbakan olarak atanması Yunan Birliği'ndeki tüm üyeleri memnun etmedi. Papagos kendisinin yerine Stefanopoulos'u aday olarak göstermişti. Hayal kırıklığına uğramış olan aday, kendisini destekleyen yirmi dokuz kişi ile birlikte koalisyondan ayrıldı. Ardından Karamanlis kendi partisini oluşturdu. Ulusal Radikal Birlik ya da ERE ismindeki parti Karamanlis tarafından belirlendi. Bu tarihten 1963 yılına kadar ve ardından 1974 yılından sonra Karamanlis siyasi arenada son derece önemli bir figür oldu. Seçim sisteminde yeni düzenlemeler yaparak 1956, 1958 ve 1961 yıllarındaki seçimleri kazandı. 1963 yılında küçük bir farkla kaybetmiş olduğu seçimlerin ardından 1974 yılında tekrar iktidara geldi. Böylece kendisinden önceki başbakanların hepsin-

den daha uzun süre görevde kalmış oldu. Her ne kadar 1950'li yıllarda siyasi alanda yeni bir isim ise de, önemli unsurların desteğini kazandı. Kendisine destek verenler arasında merkez ve sağın en önemli siyasi şahsiyetleri, Amerikalı temsilciler ve en başta da büyük ölçüde etkilerini sürdüren saray üyeleri vardı.

Muhalefet tabii ki sürekli olarak hükümeti devirmeye çalıştı. 1956 yılı Şubat ayı seçimlerinde merkez ve sağ, EDA da dahil olmak üzere Demokratik Birliği kurdu. Ancak bu birleşme seçimlerden hemen sonra dağıldı. Bu dönemde ERE oyların yüzde 47.3'ünü kazandı ve 300 sandalyeden 165'ini ele geçirmiş oldu. Seçimler 1968 yılı Mayıs ayında tekrarlandı. Bu kampanyada muhalefet partileri birleşik bir cephe oluşturmakta güçlükler yaşadı. Venizelos ve Papandreou işbirliği yapabildi; ancak diğerleri bir araya gelemedi. Bir kez daha ERE 171 yerin büyük bölümünü kazandı; ancak bu sefer genelde aldığı oy oranı yüzde 41'e düştü. Bu seçimlerdeki büyük değişiklik, EDA'nın oyların çeyreğini kazanarak 79 sandalye elde etmesiydi.

ERE'nin başarılı olması iktidardaki parti oluşuyla çok yakından ilgiliydi. Bu nedenle polisi kullanabilmiş, sivil hizmetler ve askeriyedeki mevkilerin büyük çoğunluğuna sahip üyelerinin desteğini kazanmıştı. Buna ek olarak, ekonomik şartlar da iyiydi; sıradan bir vatandaşın yaşam koşulları gittikçe iyileşiyordu. Ancak ne yazık ki Karamanlis dış politikada 1955 yılı sonrası bütün Yunan hükümetlerinin baş belası olmuş bir mesele ile yüzleşmek zorunda kaldı. Anlaşmazlığın merkezinde Kıbrıs vardı; ancak adanın kaderi Amerikan ilişkileri meselesi ve NATO'ya katılım ile son derece yakından ilgiliydi.

KIBRIS ANLAŞMAZLIĞI

Her ne kadar Yunanistan II. Dünya Savaşı'nda kazanan tarafta ise de, galibiyeti topraksal anlamda bir tatminlik getirmedi. Önceleri İtalyanların elinde olan Oniki Ada işgal edilmiş; ancak uluslararası şartlar kuzey sınırında değişikliklere neden olmuştu. Arnavutluk'a yönelik iddialar hayata geçirilemiyordu. Kuzey sınırında meydana gelecek değişiklikler her halükarda zor olacaktı; çünkü Yunanistan Avrupa'daki etnik sınırlarına ulaşmıştı. Gerçekte Kıbrıs adası Yunanlılar tarafından yoğun bir şekilde nüfuslandırılmış olmasına karşın Atina'nın kontrolü altında olmayan tek yer idi. 1950'li yılların ortalarında Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar bu bölgeyi Yunanlılar için ulusal bir arzu merkezi haline getirdi. Ayrıca burası savaşın hüsranının ve savaş sonrası karışıklığın çıkış yeri idi. Göreve gelen her Yunan bakanı dış politika ile ilgili yönelim ne olursa olsun, bu büyük mesele ile ilgilenmek zorundaydı.

Hatırlanacağı gibi 1878 yılında İngiltere Kıbrıs'ın kontrolünü Osmanlı Devleti'nden almıştı. İmparatorluk I. Dünya Savaşı'na Almanya saflarında katıldığında İngiltere adayı müsadere etmişti. Bu eylem Lozan Antlaşması ile de sabitlenmiş idi. 1950 yılında burada yaşamakta olan 600 bin kişiden yüzde 80'i Yunanlı, yüzde 18'i ise Türk idi. Balkanlar'ın başka bölgelerinde olduğu gibi, iki farklı ulus, farklı yerlerde yaşamakta, her biri kendi uluslarına ait köylerde oturmaktaydı. Geçmişte işbaşında olan Yunan hükümetleri, enosis ya da birleşme talebinde bulunmuştu. Ancak en büyük zorluk, adanın Türkiye'den sadece 40 mil kadar uzakta olmasıydı; buna karşılık Yunanistan ile olan mesafe beş yüz mil kadardı. Türklerin buranın Yunanlılara bırakılmasına şiddetli bir şekilde tepki göstermelerinin arkasında yatan neden ulusal güvenlik ve Yunan idaresi altında yaşayacak olan Türklerin muhtemel kaderleri ile ilgiliydi. Geçmişte de gördüğümüz gibi, ne zaman önceki Osmanlı topraklarında Balkan Hristiyan yönetimi yerleşmişse, Müslüman nüfusa yapılan muamele de çok sert olmuştu. Romanya ve Bulgaristan'da 1945 yılından sonra Türk nüfusunun yaşadığı sıkıntılı tecrübe daha önce ifade edilmişti. Kıbrıs meselesinde de Türklerin endişesini azaltacak hiçbir şey yoktu.

Adadaki Yunan nüfusu tabii ki, Atina'nın görüşünü destekledi. İngilizlerin adadan çıkarılması ve Yunanistan ile birleşilmesi için ulusal örgütler kuruldu. Ortodoks kilisesi bu ulusal amaca ulaşılması için bir kez daha öncü rol üstlendi. Kıbrıs Başpiskoposu Makarios adadaki siyasetin en önde gelen figürü oldu ve Yunan toplumunun lideri haline geldi. Aynı zamanda İngilizleri adadan çıkarmak için oluşturulan silahlı birliklerle de ilişki içerisindeydi. Önde gelen gerilla lideri ise Albay Georgios Grivas idi. Grivas savaş sırasında sağcı X'lerin (ya da Khi grubunun) lideri olarak Yunanistan'da aktif faaliyetlerde bulunmuştu. Kıbrıs'ta, Kıbrıs Savaşçıları Ulusal Örgütü ya da EOKA'nın başkanlığını yapmıştı.

Yunan ulusalcıların kazanma umutları vardı. Papagos her ne kadar amaçlarına ulaşmaları için ihtiyaç duydukları yardımı çok azıyla yapabildiyse de, onların amaçlarına ilgi göstermekteydi. Bunun yanında, başlangıçta İngiliz hükümeti kolonyal sorumluluklarını yerine getirmekten uzak görünüyordu. Bununla birlikte çok kısa bir zaman içerisinde ortaya çıktı ki, İngilizler bir Akdeniz gücü olma isteklerinden vazgeçmiş değillerdi ve üslerini Kıbrıs'a kaydırma niyetindeydiler. İngiliz otoriteler adaya bağımsızlık vermek ve statüsünde bir değişiklik yapmak istemediklerini açıkça belirttiler. Benzer bir şekilde Kıbrıs'ın Birleşmiş Milletler'e başvurusu da önemsenmedi.

Amaçlarına görüşmeler ve uzlaşma yoluyla ulaşamayacaklarını anlayan Kıbrıslı Yunanlılar terör eylemlerine girişti. Digenis Akritas müstear ismini

alan Grivas bu eylemlerin önde gelen ismi oldu. Şiddet eylemlerine girişmiş olan silahlı birlikler sadece İngilizlere değil aynı zamanda Türk nüfusa da terör uyguladı. Bu olaylar beklenildiği gibi, adanın Yunanlılara verilmesinden ziyade İngilizlerin egemenliği altında kalmasını benimseyen Türkiye'den çok büyük bir tepkinin gelmesine neden oldu. Kıbrıs üzerine yükselen tartışmalar bu iki NATO üyesi arasında aşırı düşmanlıkların oluşmasına yol açtı ve böylece Doğu Akdeniz'e Amerikan siyaseti de dahil oldu. Daha sonra büyük oranda bu meseleye bağlı olarak insanlar arasında yükselen öfke nedeniyle, ne Türk ne de Yunan hükümeti adada yaşayan kendi halklarına güçlü bir şekilde destek verme konumundan geri çekildi. Her iki ulus da şiddete başvurmaya başladı. Kıbrıslı Yunanlılar Kıbrıs'taki yerli Türklere saldırırken, Türkler de 1955 yılı Eylül ayında İstanbul'da yaşamakta olan 100 bin kadar Yunanlıya saldırıda bulundu. İstanbul'da yaşanan olaylar nedeniyle Yunanlıların çoğu buradan göç etmeye zorlandı.

Durumdan çok rahatsız olan İngiliz diplomatlar Yunan ve Türk hükümetleri ve onların Kıbrıs'taki temsilcileri arasında arabuluculuk yapma girişimlerinde bulundu. 1956 yılı Mart ayında, İngiliz otoriteler Başpiskopos Makarios'u Seyşel Adaları'na sürgüne gönderdi. 1957 yılı Nisan ayına kadar orada kalan Başpiskopos Makarios bu tarihte Yunanistan'a döndü. Aynı zamanda ve daha sonra Türk hükümeti adanın Yunanistan ile paylaşılmasını kabul etti. Bu Atina'nın ciddiye almadığı bir çözüm önerisiydi: Yunan kamuoyu bütün bir adanın kontrolünün kendi ellerinde olmasını istiyordu. Böylece durum iyice çıkmaza girdi. Adada Türk ve Yunan silahlı birlikleri birbirleriyle savaşıyor; cemaat liderleri olayı kontrol edemiyordu. Türkiye'den de gizlice önemli sayıda savaşçı asker bölgeye getirildi.

Adanın bölünmesi ve enosis ihtimaller arasından çıktığında geriye sadece bir çözüm kalmıştı; bağımsızlık. İngiltere adadaki hakimiyetinden vazgeçmeye razı oldu; ancak bunun için bazı şartları vardı. 1959 yılı Şubat ayında Karamanlis Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ile Zürih'te görüştü. Burada bir antlaşmaya varılmak istendi. Kendi hükümetleri tarafından desteklenen teklifleri ve İngiltere'ninkiler onay için sunuldu; ancak tekliflerde Makarios'un ya da Türk Kıbrıs'ının lideri Dr. Fazıl Küçük'ün tashih yapma seçeneği yoktu. Yapılan görüşmelerden adanın ne Türkiye'ye ne de Yunanistan'a bağlı olmayan bağımsız bir cumhuriyet olması kararı çıktı. Ulusal dengeyi korumak için son derece detaylı bir sistem devreye sokuldu; ancak Türk azınlık sayısal anlamda bir avantaja sahip oldu. Cumhurbaşkanı Yunanlı, yardımcısı ise Türk olacaktı. Temsilciler meclisi seçilecekti. Elli üyeden oluşan meclisin 35 üyesi Yunanlı geri kalanı ise Türk olacaktı. Yönetimdeki memuriyetlerde de buna benzer bir

paylaşım söz konusu olacaktı. 1960 yılı Ağustos ayında Kıbrıs böylece bağımsız bir devlet oldu. Bu bağımsız devletin cumhurbaşkanı Makarios, yardımcısı ise Küçük idi.

Ada teorik olarak bağımsız olmasına rağmen, diğer güçler Kıbrıs meselelerine derin ilgilerini sürekli korudu. İngiltere iki hava üssünü elinde tutuyordu ve bir kısım İngiliz ve Türk birlikleri hala bölgedeydi. Ada resmi olarak İngiliz, Yunan ve Türk garantörlüğündeydi ki, bu koruyuculardan herhangi birinin tek taraflı olarak müdahalesine izin veriyordu. Bu üç devlet, adanın taraflar arasında bölünmeyeceği ve enosisin gerçekleşmeyeceği üzerinde anlaştı.

Bu zekice ve ılımlı çözüm iki tarafı da tatmin etmedi. Hem adadaki hem de Yunanistan'daki Yunanlılar bilhassa öfkeliydi; enosis amaçları olmayı sürdürdü. Amerika Birleşik Devletleri yeni düzenlemeyi kabul ettiği için, mesele Atina'daki Amerikan nüfuzunu doğrudan etkiledi. EDA doğal olarak antlaşmaya karşı çıktı. Bu parti Yunanistan'ın tarafsız bir tutum takınmasını ve NATO'yı bırakarak sosyalist blok ile daha yakın ilişki içerisinde olmasını istiyordu. Karamanlis'e yöneltilen muhalefet, bu meseleyi hükümeti yıpratmak için bir araç olarak kullandı ve Karamanlis'i Amerika'nın elinde bir oyuncak olarak gösterdi. Bütün bunlar Amerikan varlığına olan muhalefeti gündeme getirdi. Amerikan yanlısı olanlar bile Amerika'nın Kıbrıs konusunda Yunanistan'a daha fazla destek vermesi gerektiğini dile getirdi. Böylece daha geniş ve daha güçlü bir devlet olarak Türkiye'nin NATO için daha değerli bir müttefik olduğu gerçeği göz ardı edildi.

Bu Amerikan karşıtı duygular sosyalist blok tarafından Balkanlar'da tarafsız bir bölge oluşturulması teklif edildiğinde gündeme getirildi. Bu durum 1957 yılı Aralık ayında orta ölçekli balistik füzelerin yerleştirilmesi sırasında daha da yoğun bir şekilde tartışıldı. Sadece sol kanat değil, merkezden de birçok kimse donanımın yapımına karşı çıktı. Kendi topraklarında atom silahına sahip olma tehlikesi Yunanistan'da çokça tartışıldı ve Amerikan müttefiki olmanın değerine saldırıda bulunuldu. Buna ek olarak, birçok sorumlu Yunanlı, ulusal savunma için yapılan büyük ölçekli harcamaların gerekli olup olmadığını sorgulamaya başladı. Bu dönemde Yunanistan herhangi bir NATO ülkesinden çok daha fazla bir şekilde bütçesinin önemli bir kısmını askeri harcamalara ayırıyordu. Amerikan yardım kaynakları da birden bire kesintiye uğramış ve böylece buradan gelen kaynak da azalmıştı.

Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerin gittikçe kötüleştiği hissi birçok ılımlı Yunanlıyı Avrupa kıtası ile ilişkilerin güçlendirilmesi gerekliliğini savunmaya ve Washington ve Londra ile olan ilişkilerin azaltılması gerekliliğini vurgulamaya yöneltti. Bu görüşle aynı fikirde olan Yunan hükümeti 1959 yılı

Haziran ayında İngiltere henüz bu topluluğun üyesi değilken Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvuruda bulundu. 1961 yılı Temmuz ayında antlaşma imzalandı ve Yunanistan'ın tam katılımının 1984 yılında gerçekleşeceği ifade edildi. Bu dönemde Yunan ekonomisi endüstriyel anlamda daha gelişmiş ülkelerle işbirliğine girme hazırlığı içerisindeydi.

SOSYAL VE EKONOMİK DEĞİŞİKLİKLER

Her ne kadar Karamanlis'e ve Kıbrıs meselesi ile ilgili anlaşmazlığa karşı yükselen bir muhalefet varsa da, Yunan yaşantısında büyük değişiklikler yaşandı. Bunlardan en önemlisi gittikçe artan zenginlik idi. 1951 yılında kişi başına düşen gelir miktarı 112 dolar iken, 1956 yılında bu oran 270 dolara, 1964 yılında ise 500 dolara yükseldi. Bu rakamlar tabii ki Avrupa standartlarına göre hala düşük sayılırdı. Ekonomik ve sosyal iyileşmeler genellikle hızlı bir değişim dönemiyle özdeşleşen tatminsizlikleri ve şikayetleri de beraberinde getirdi. Bunların en belirgin olanlarından biri, nüfusun yerinden çıkarılması ile ilgiliydi. Geçmişte gördüğümüz gibi, fakir kırsal bölgelerden göçler devam etti. Birçok Yunanlı özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avusturalya gibi denizaşırı ülkelerde iş ve ev bulmak için yaşadığı yerden tamamıyla ayrıldı; bu hareket 1965 yılında göç edenlerin sayısı 117.167 olduğunda zirveye ulaştı. Tahminlere göre, 850 bin kişi, ki bu rakam Yunanistan'ın toplam çalışabilir nüfusunun yüzde 25.9'una karşılık gelmekteydi, 1951 ve 1970 yılları arasında göç etti. Bu kişilerin 666 bini yurt dışında kaldı. Buna ek olarak, birçoğu Avrupa'nın endüstri merkezlerinde, özellikle Batı Almanya'da kendilerine iş buldu. Almanya'ya giden bu işçilerin statüsü Almanya ve Yunanistan arasında yapılan bir antlaşma ile düzenlendi. Misafir çalışan olarak adlandırılan bu kimselerin çalışma koşulları tanımlandı: Maaşları sıradan bir Alman vatandaşının alacağı ile aynı olacaktı. Ayrıca sosyal yardımlardan da istifade edebileceklerdi. Ancak bu işçilerin sonunda kendi ülkelerine dönmeleri beklenmekteydi. Bu misafir işçilerin ülkelerine gönderdikleri paralar Yunanistan'ın ödeme ayarına önemli ölçüde katkıda bulundu.

Yurt dışına göçlere ek olarak, bir de kırsal alanlardan büyük şehirlere yaşanan göçler vardı. 1951 ve 1961 yılları arasında Atina'da yaşayanların sayısı 1.37 milyondan 1.85 milyona çıktı. Böylece 8 milyonluk Yunanistan'ın toplam nüfusunun neredeyse dörtte biri başkentte yaşıyordu. 1961 yılında Yunan şehir ve kırsal alan nüfusu dengelendi. Bu nüfus hareketinin kırsal alanda yaratmış olacağı etki tahmin edilebilir. İç ve dış göçlerin sonucunda, birçok köyde sadece

çok yaşlılar ve küçük yaşta olanlar kalmıştı. Bu nedenle de kırsal bölgede işgücü alanında açık bulunmaktaydı.[3]

Şehirlerdeki yeni nüfus şehir hayatına uyum sağlamakta büyük problemlerle karşılaştı. Birçoğu için şehir yaşantısı beklentilerini karşılamadı. Bundan başka, kişisel konumları iyileştiğinde, şehir hayatı siyasal ve sosyal sistemden en çok faydalananlarla yakın temas içerisinde olmalarına neden oldu. Bu nedenle ayrıcalıklı sınıfın yaşantısını ve dükkanların vitrinlerindeki lüks tüketim mallarını gördüler. Duydukları huzursuzluk ve tatminsizlik onları iktidardaki hükümete muhalif olmaya yöneltti.

Karamanlis bakanlığı, sosyalist rejimlerde olduğu gibi, daha iyi ekonomik şartları güvence altına almak için en iyi araçları seçme meselesi ile yüz yüze geldi. Bütün partilerden gelen Yunanlılar modernleşme taraftarıydı. Batı Avrupalı endüstrileşmiş ülkelerin sahip olduğu bütün avantajlara kendi ülkelerinin de sahip olması istemekteydiler. Ancak endüstriyel yatırım meselesi henüz çözülmüş değildi. Hükümet elbette ki, merkezden planlanmış sosyalist ekonomileri kullanamamaktaydı. Buna ek olarak, bireysel Yunanlılar paralarını endüstriyel yatırımlarda kullanmakta tereddüt etmekteydiler. Bir çözüm olarak yabancı sermayenin dikkatini çekme girişimlerinde bulundular. Ancak bu çabalar da çok geçmeden siyasal tartışma konusu oldu. Fransızların kontrolü altındaki Pèchiney alüminyum işi ve petrol rafine ile New Jersey'in Standart Oil şirketi tarafından Selanik'te kurulmuş olan petrokimya fabrikası özel bazı eleştirilerin hedefi oldu. Her iki girişime de özel imtiyazlar tanınmış ve her ikisinin de geniş çaplı bir şekilde siyasal yozlaşma içerisinde olduğuna inanılmıştır. Ülkelerinin tam anlamıyla bağımsız bir ekonomi için ihtiyaç duyduğu sermaye, kaynak ve teknolojiye sahip olmadığına inanmayan birçok Yunan bütün yabancı yatırımcılar ile ilgili önemli kuşkulara sahipti. Benzer güvensizlik Yunan asıllı büyük servet sahibi zenginlere de duyulmaktaydı. Atina yakınlarında tersane inşa eden Stavros Niarchos ve diğer girişimlere ek olarak ulusal hava yollarını satın alan Aristotelis Onassis girişimleri şüphe ile karşılanan zengin Yunan vatandaşlarıydı.

Her ne kadar yabancı yatırımların sayısı çok olmasa da, geniş yabancı imtiyazlar ve yerli milyonerler soldan gelecek bir saldırının ilk hedefleriydi. Onların kafalarında çizdiği resme göre, ülke yabancı sömürgeciler ile uyum içerisinde çalışan yozlaşmış bir hükümetin yönetimi altındaydı. Karamanlis rejimi özellikle bu tarzda eleştirilerin hedefindeydi. Geçmişte olduğu gibi, çıkar sağlamak için kurulan rüşvet sistemi tam anlamıyla etkisini sürdürmekteydi; ERE taraftarları yönetimde önemli görevleri ele geçirmişler ve hala oldukça fazla bozulma vardı. Bunun yanı sıra, hükümet enerjisinin büyük bir bölümünü ekonomiyi iyileştirmek için kullanmaktaydı, bu nedenle sosyal hizmetlerde

önemli aksaklıklar yaşanmaktaydı. Zenginlerin fakirlerden daha fazla kazanç sağladığı muhakkak ortadaydı. Fakirler devletten çok az kazanç sağlamaları bir yana, vergi sisteminin yükü onların omuzlarındaydı. Dolaylı vergiler devlet gelirlerinin hala büyük bir kısmım teşkil etmekteydi. Toplumun ayrıcalıklı kesimi vergiden kaçmakta başarı göstermekteydi ve bu kişiler ulusal harcamalarda kendi üzerlerine düşen ödemeyi yapmaktan kaçınıyorlardı.

Çok acil bir şekilde reform ihtiyacı içerisinde olan eğitim sistemi de üzüntü verici durumdaydı. Okullar ve yüksek öğrenim kurumları devletin eğitime sadece yüzde 2.1 oranında harcama yaptığı gerçeği nedeniyle zor şartlar altındaydı. Nüfusun sadece küçük bir kısmı yüksek öğrenim görebilmekteydi. Bu kapının sosyal ve ekonomik yükselmeye açılması Karamanlis'e olan muhalif saldırıların en temel meselesi idi.

1960 yılı itibarıyla, hükümet uzun zamandır iktidarda olan bir rejimin biriktirebileceği birçok sorun ile yüzleşti. Ekonomik politikalar ve Kıbrıs meselesi çok büyük anlaşmazlıklara neden olmuştu. Bunun yanında, önemli sayıdaki muhalefet partisi sonunda farklılıklarının üstesinden gelerek tek amaç uğruna bir araya gelmeyi başarabildi. Bütün bu partilerin ortak amacı Karamanlis'i yerinden etmekti. 1960'h yıllar, 1950'li yılların tersine siyasal değişim yıllarıydı.

PAPANDREOU DÖNEMİ

Merkez Birliği'nin Oluşumu

ERE'nin uzun süren hakimiyeti, kısmen merkezdeki partiler arasındaki bölünmüşlük ve solda iç savaşın bir sonucu olarak yaşanan çıkmazlara bağlı olarak gelişti. ERE sağda, EDA ise solda istikrarlı bir birlik arz ederken, orta kesim birbirine rakip ayrı partilerden müteşekkil idi. Bu kutuplaşma çok açık tehlikeler içeriyordu. Karamanlis'e olan muhalefet arttıkça, geniş anlamda komünist kontrolü altında olduğu düşünülen EDA, ERE'ye tek istikrarlı alternatif olmanın faydalarından istifade ederek gelecek seçimleri kazanabilirdi. Güçlü bir merkezin varlığının olmamasının dezavantajı Washington tarafından da görülüyordu. 1960'da başkanlığa John F. Kennedy geçmişti. Sağa daha az ilgiyle yaklaşan yeni liderler, sadece bir parti ile özdeşleşen Amerikan etkisinin akıllıca olmayacağı görüşündeydiler. Benzer tutum saray çevresi tarafından da benimsendi. Böylece bir merkez koalisyonunun kurulması için hem parti sistemi içinden hem de dışından baskılar geldi.

Harekete geçmenin gerekli olduğunun farkında olan merkez liderleri ortak bir cephe oluşturmak için girişimlerde bulundu. 1961 Şubat'ı ile Eylül'ü ara-

sında uzun süren tartışmalarda Venizelos ile çalışan Papandreou liderliği altındaki dokuz partinin başı, farklılıklarını örterek en azından seçimlerde işbirliği içerisinde olabilecekleri konusunda uzlaşmaya vardı. Hem amaçlar hem de liderlik konusunda farklı düşüncelere sahip oldukları için, seçmenlere tek bir program sunmakta başarı sağlayamadılar. Bununla birlikte oluşturulan koalisyon, Merkez Birliği, 1961 yılı Ekim ayında tek bir parti olarak seçimlere girdi. Bir zafer kazanamadı. ERE toplam oyların yüzde 50.8'ini kazanarak meclisteki 176 sandalyenin kontrolünü ele geçirdi. Merkez Birliği Markezinis'in Terakki Partisi ile birlikte 100 sandalye kazanırken, EDA 24 sandalyeye sahip oldu.

Yenilgiye uğramış olan Merkez Birliği hiç zaman kaybetmeden iktidarda kalan Karamanlis'e karşı aktif bir karalama kampanyasına girişti. Birliğin ana sözcülüğünü yapan ve büyük bir topluluğu yanında tutabilme ve ikna edebilme yeteneğine sahip olan Papandereou yapılan seçimlerin geçersiz olduğunu iddia etti. Sahtekarlık ve şiddet suçlamalarının haklı olup olmadığı tartışmaya açıktır; ancak hiç şüphe yok ki, ERE üyeleri iktidarda olan partilerin geleneksel bütün avantajlarına sahipti ve polisi kullanma gücünü de elinde bulunduruyordu. Bundan başka, seçmenler geçmişte de buna benzer olaylar yaşandığı için, görevlilerin oy sonuçlarında bazı sahtekarlıklar yaptıklarını düşünüyordu. Yeniden seçim yapılması çağrılarına ek olarak, Papandreou Karamanlis yönetiminin daha önce de bahsedilen zayıflıklarına dikkat çekti: Amerikan etkisi, Kıbrıs'ın ilhak edilememesi, yabancı yatırımın fazlalığı ve en önemlisi de sosyal hizmetlerin eksik oluşu ile sosyal sınıflar arasında gittikçe büyüyen eşitsizlik. Becerikli bir hatip olarak Papandreou huzursuz ve mutsuz olanlara seslendi. Programı devrimsel nitelikte değildi; NATO birliğinden ayrılma ya da siyasal sisteme köklü bir değişiklik getirme niyetinde de değildi. Temel olarak vurguladığı mesele, en çok tartışmalara neden olan ve seçmenin en çok ilgisini çekebilecek konulardı. Kişisel popülaritesi de önemliydi:

> Papandreou topluluklara karşı konuşma konusundaki rakipsiz becerisi ile insanları kendi safına çekmeyi başarmıştı. Sosyal adalet ile ilgili bazı meselelerde, çalışan insanların ve özellikle de köylülerin desteğini kazanmıştı. Hükümet ekonomik büyüme ile ilgili etkileyici oranlar açıklarken, ideolojileri ve vurguncu işadamları ile olan bağlantıları nedeniyle gelir dağılımı üzerine düşünmek bile istemiyordu. Ancak Papandreou hızlı bir ekonomik büyümenin adil olmayan bir ekonomik büyüme olduğunun farkına vardı. Özellikle tarım ile uğraşan ve bu dönemde başka ülkelere göç eden fakir kesim için büyüme hiç de eşit değildi. Yaşlı kimseler için emekli maaşı, ürettikleri ürünler için yüksek fiyat desteği, ücretsiz tıbbi yardım ve en ısrarla ifade edilen, çocukları için eğitim gibi slogandan öte gidemeyen vaatler, kırsal kesim için gerçekleşmesi mümkün olmayan siyasal programlardı. Bilgiç

> politikacılar oyunun bir kazananının olup olmayacağı konusunda şüpheler taşırken, bütün bir yıl boyunca yaşlı adam tuhaf bir coşku ile ve neredeyse halk ile mistik bir paylaşım içinde bütün bir ülkeyi dolaşmaktaydı.[4]

Ancak Karamanlis hükümetini çöküşe götüren kriz başka bir yönden geldi. Daha önce de gördüğümüz gibi başbakan, kralın seçimi idi ve bundan sonra her ne kadar bazı anlaşmazlıklar yaşansa da, saray hükümetin arkasındaydı. Monarşinin devamı, 1946 halk oylamasına rağmen açık bir tartışma konusu olarak kaldı. Kralın şahsına birçok eleştiri yöneltildi. Özellikle siyasal olaylarda yer alan ve siyasi etkisi açıkça ortada olan güçlü ve kararlı karısı Kraliçe Frederika da bu eleştirilerden üzerine düşen payı aldı. Eleştirilerin yöneltildiği önemli noktalardan biri, fakir bir ülke için monarşinin çok pahalıya mal olduğuydu. Örneğin 1964 yılında Pavlos 566 bin dolar almış; bu paranın 313 bin doları emri altındaki memurlara, saray giderlerine, dış gezilerine ve benzer harcamalara gitmişti.[5] Kraliçenin Fonu ile ilgili de süregelen bir tartışma vardı. Bu fonun gelirleri halktan toplanmaktaydı. Örneğin ithal edilen otomobillerin vergisi bu fona aktarılıyordu; ancak fonun hesapları asla detaylı bir incelemeye açık değildi. Fon içerisindeki paranın kraliyet ailesinin kişisel harcamalarında ve siyasal rüşvetler için kullanıldığı yönünde şüpheler vardı.

Kraliyet ailesinin harcamaları ile ilgili bu mesele Karamanlis ile kraliyet ailesi arasında önemli anlaşmazlıkların yaşanmasına neden oldu. 1962 yılında Pavlos'un büyük kızı Prenses Sofya İspanyalı Don Juan Carlos ile evlendi. Yerleşik örfe göre, çeyiz olarak bir miktar para ödenmesi gerekiyordu. 300 bin dolarlık çeyiz hükümet bütçesinden verildi. Saray benzer bir çeyizin küçük kız Irene için de verilmesini istiyordu. Vergilerden toplanan paranın bu şekilde harcanması halktan büyük tepki gördü. Bu dönemde kişi başına düşen yıllık milli gelirin 500 dolar olduğu hatırlanmalıdır. 1963 yılı Nisan ayında Kraliçe Frederika Londra'ya özel bir gezi yaptı. Bu gezi sırasında, Yunan iç savaşı zamanında siyasal suçluların sürekli bir şekilde hapsedilmelerini protesto etmek amacıyla birçok kişinin katılımı ile düzenlenen bir eylemin hedefi oldu. Kral ve kraliçenin resmi ziyaretinin yıl içerisinde daha sonraki bir dönemde yapılması şeklinde bir program mevcuttu. Karamanlis bu gezinin Yunanlıların çıkarları konusunda ters tepki yaratabileceğinden korktuğu için ertelenmesi isteğini bildirdi. Pavlos buna itiraz edince Karamanlis 11 Haziran 1963 yılında görevinden istifa etti. Ardından Paris'e giderek on yıl kadar orada kaldı.

Başbakanın istifası ile, geçici bir hükümetin belirlenmesi ve en kısa zamanda yeni bir seçim programının yapılması gerekiyordu. Kral ilk olarak Panagiotis Pipinelis'in görevi devralmasını istedi; ancak daha sonra muhalefetten Panagiotis'in hem ERE hem de kraliyet destekçisi olduğu şeklinde bir itiraz gelin-

ce onun yerine yüce divanın başkanı Stylianos Mavromichalis göreve getirildi. Seçim sonuçları önceden belliydi. ERE'ye muhalif olan güçler çok kuvvetlenmişti ve bu yönetimin sert ve yozlaşmış doğasına karşı yapılan saldırılara Lambrakis meselesi ile yeni bir ağırlık verildi. Mayıs ayında Karamanlis'in istifasından önce, EDA koalisyonunda son derece halkçı bir lider olan Dr. Grigorios Lambrakis bir barış toplantısının ardından Selanik'te suikasta uğradı. Lambrakis'in üç tekerlekli bir motor tarafından öldürüldüğü bu olayda polis delillere göz yumdu. Lambrakis kısa zaman içerisinde resmi baskının bir simgesi ve bir sol kahramanı oldu.

1963 yılı Kasım ayında yapılan seçimlerin yasalara uygun gerçekleşmesi için büyük bir çaba harcandı. Merkez Birliği 138 sandalye kazandı; en yakın ikinci olan ERE ise 132 sandalyeye sahip oldu. EDA 28 ve Markezinis'in Terakki Partisi 2 sandalye ele geçirdi. Papandreou bir hükümet kurdu; ancak sol kanattan destek alma konusunda gönülsüzdü. Böylece yeni seçimlerin yapılması için istifa etti. 1964 yılı Şubat ayında yapılan oylamada Merkez Birliği apaçık bir galibiyet kazandı. Oyların yüzde 53'ünü alırken 171 tane temsilci çıkardı. ERE ve Markezinis birlikte 107 sandalye ve EDA ise 22 sandalye kazandı. Merkez Birliği'nin galibiyet elde etmesinde EDA'nın yarı yarıya aday göstermemesinin payı vardır. Bu 55 eyalettin 24'ünde ERE'ye muhalif oyların bölünmemesi anlamına geliyordu.

Papandreou İktidarda

Yeni Merkez Birliği hükümetinin başı olarak Papandreou oy verenlerden, dahili reformları sürdürmesi yönünde açık bir emir almıştı. Papandreou ile birlikte beklentiler arttı. Programı göreceli olarak daha ılımlıydı; ancak sosyal reformlar yapmak için vaatte bulunmuştu. Kişisel olarak eğitim ile çok yakından ilgiliydi ve başbakan olmasının yanı sıra eğitim bakanı da oldu. Bütün bir sistemin baştan aşağıya değişikliğe gitmesi şarttı. Kitaplar ve ders programları çoktan geçerliliğini yitirmişti. Özellikle yüksek eğitim kurumları son derece kötü bir durumdaydı. Geleceğin avukatları, kamu görevlileri ve diğer profesyonel meslek sahipleri için en iyi hazırlığın klasik eğitimle mümkün olacağı üzerine vurgu yapılıyordu. Ortaokullar ve üniversiteler modern teknolojik bir toplumun ihtiyaç duyabileceği yeterlilikte matematik ve bilim eğitimi vermiyordu. Bunun yanı sıra, yapay yazılı dil *katharevousa*nın devam etmekte olan kullanımı, fakir ailelerden gelen öğrenciler için bir engel oluşturuyordu. Her ne kadar reformlara ihtiyaç duyulmaktaysa da, Papandreou sadece sınırlı sayıda bir değişiklik yapmakta başarı gösterdi. Orta öğretimin üç yılına, altı başlangıç seviyesi eklendi ve bu bütün öğrencilere açık hale getirildi. Ayrıca üniversite ve diğer kurumlarda da yeniden düzenlemeler yapıldı.

Kampanya vaatlerine uygun olarak diğer bazı önlemler de alındı. Maaşların arttırılması için girişimlerde bulunuldu ve işçiler için daha yüksek sosyal yaşam şartları oluşturulmaya çalışıldı. Köylülere yardım etmek için, buğdaya uygulanan taban fiyatında artışlar yapıldı. Bu artışlarla Yunan fiyatları dünyadaki buğday fiyat piyasasının yüzde 80 daha üstündeydi. Selanik'teki rafineri ile ilgili Standart Petrol Şirketi ile yeni ve daha adil bir antlaşma yapıldı. Sosyalist ülkelerle olan ilişkilerin iyileştirilmesi için girişimlerde bulunuldu. Bu dönemde Bulgaristan ile olan antlaşmaya daha önce değinilmişti. Hala hapishanelerde yatmakta olan siyasal suçlular serbest bırakıldı. Bu başarılara rağmen, Merkez Birliği sadece göreceli olarak daha ılımlı bir program ile göreve başlayabildi. Yunanistan fakir bir ülke olarak kaldı. Sosyal refah reformlarını gerçekleştiremedi. Bu sınırlı değişikliklerle bile 1965'li yılların ortasında ekonomik alanda yansımalar hissedildi. Her zaman önemli bir mesele olan Yunan ödeme dengesi, daha kötüye gitti ve enflasyon yine bir problem haline geldi.

Bununla birlikte Papandreou hükümetinin büyük zayıflığı siyasi programı ile ilgili değil, kamu meselelerinde kişisel tutkular ve çıkarların ağır basmasıyla ilgiliydi. Halk kısa zaman içerisinde dikkatini sosyal ve ekonomik alanda yaşanan meselelere değil, bu çelişkilere yöneltti. Yunan siyasi arenası büyük bir dramanın bütün unsurlarını kazanmıştı. Başbakan, oğlu, kral ve başpiskopos Makarios başrollerde oynuyordu.

Kampanyalar sırasında Papandreou ve Merkez Birliği üyeleri, izlediği Kıbrıs politikası ve Yunan çıkarlarını yeterince savunmadaki başarısızlığı nedeniyle Karamanlis'e güçlü bir şekilde saldırıya geçti. İktidara gelir gelmez, Merkez Birliği hükümeti 1963 yılı Aralık ayında adada yaşanan bir kriz ile yüzleşmek zorunda kaldı. Daha önce de gördüğümüz gibi, ne adadaki ne de Yunanistan'daki Yunanlılar 1959 yılında varılan antlaşmadan hoşnuttu. Amaçları ya enosis ya da en azından ada üzerinde mutlak anlamda Yunan kontrolünün kabul edilmesi idi. Bu amaç ile Makarios ve Yunan taraftarları Türk halkı üzerinde hakimiyet kurma girişiminde bulundu ve daha önceki antlaşmayı ihlal edecek davranışlara girdi. Yunanlar bir kez daha saldırgan taraf, Türkler ise kurbandı. Adada silahlı birlikler aktif bir haldeydi ve zayiatlar oldukça fazlaydı. Daha önce olduğu gibi Türk hükümeti tehlike altındaki azınlığı korumaya geldi. Adada çatışmalar ara ara devam ediyorken Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında görüşmeler yeniden başladı. Sorunun çözülmesi neredeyse imkansızdı. Türk tarafi 1959 antlaşmasının devamını ya da adanın ulus bazında bölünmesini kabul ediyordu; Yunanlılar ise enosisi ya da adanın tamamının kontrolünün kendilerine verilmesini talep ediyordu. Şubat ayında İngiltere Birleşmiş Milletler'den önce meseleye el attı; BM de akabinde bölgeye bir barış gücü gönderdi.

Bu arada, çarpışmalar devam etti. Her ne kadar önemli sayıda dezavantaja sahipse de, Türk nüfusu Türkiye'den gelen ordu ve gönüllüler ile desteklendi. 1964 yılı Ağustos ayında ağır teçhizatlar ile donatılmış olan Yunan silahlı birlikleri adanın kuzeybatı bölümünde olan Erenköy isimli Türk yerleşim bölgesine yoğun bir saldırıda bulundu. Türk hükümeti tehdit altıdaki bu bölgenin savunmasını sadece hava gücünü kullanarak yapabildi. Şimdi NATO ortakları arasında önemli bir sorun baş göstermişti. Önceki rejimin eylemleri ile ilgili eleştirilerine rağmen Papandreou'nun yapabileceği çok fazla bir şey yoktu. Türkiye Yunanistan'dan çok daha güçlü bir devletti. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'yi ikaz etmek istiyordu; ancak bu kesinlikle Yunanlıların enosis isteklerini zorla kabul ettirmeleri anlamına gelmiyordu. Bu kriz sonucunda, Yunan ve Türk toplulukları birbirlerinden daha da fazla ayrıldı; her biri nüfusca yoğun oldukları yerlerde yaşamayı sürdürdü ve bölünme pratik nedenler dolayısıyla başarıya ulaştı. Birleşmiş Milletler gücü Yunan ve Türk birliklerinin yanında duruma müdahildi.

Bu noktada Makarios'un tutumunda bir değişiklik meydana geldi. Kriz sırasında Batı'dan istediği desteği göremeyen Makarios Sovyetler Birliği'ne başvurdu. Bundan sonra şikayetçi bir tutum takınan Makarios, sosyalist blok ile Asya ve Afrika uluslarının desteğini kazanma girişimlerinde bulundu. Atina'ya da kızgın olduğu için artık enosisi desteklemiyor, Kıbrıs'ın bağımsızlığının devamını korumayı umuyordu. Amacı adadaki Yunan unsurun kontrolü altında tarafsız bir Kıbrıs idi. Sosyalist Kamp'a doğru bu kayma başpiskoposun Kıbrıslı komünistler ve EDA arasında sempati kazanmasına neden oldu. Merkez Birliği'nin Kıbrıs politikası böylelikle sadece ilerleme kaydedememekle kalmamış, aynı zamanda Atina ile Lefkoşe arasında büyük bir gerginliğe de yol açmıştı. Kıbrıs meselesi ile ilgili başarı sağlanamaması Merkez Birliği hükümeti için bir utanç olarak kaldı.

Kıbrıs dış politikada Papandreou'nun karşılaşmış olduğu en önemli mesele iken, saray ile gittikçe kötüleşen ilişkiler ve oğlunun yarattığı sorunlar içeride yaşadığı önemli zayıflıklardı. Papandreou iktidara gelir gelemez, onun yararına görünen bazı değişiklikler meydana geldi. 1964 yılı Şubat ayında liberal kamptaki yaşlı rakibi Sofoklis Venizelos öldü. Mart ayında da kral öldü ve 23 yaşındaki oğlu II. Konstantinos onun yerine tahta geçti. II. Konstantinos aynı yıl Danimarkalı bir prenses ile evlendi. Başlangıçta Merkez Birliği'nin saray ile işbirliği içerisinde olabileceği şeklinde bir görüntü vardı. Böylece monarşi meselesi de tekrar gündemde olmayacaktı. Ancak ilginçtir ki, Papandreou kişisel ilişkilerle ilgili en önemli sıkıntıları kendi ailesi içerisinde yaşadı. Papandreou sadece kendi taraftarlarından oluşan bir parti başkanından çok bir koalisyon

başkanı idi. Bu tür organizasyonları bir arada tutmak daima çok zordur. Burada da başbakanın oğlu Andreas'ın tutum ve davranışları önemli sürtüşmelere neden oldu. Georgios Papandreou 76 yaşındaydı ve birçokları onun, oğluna kendisinden sonra babasının konumunu ve onurunu devam ettirecek taht varisi gibi muamelede bulunduğunu düşünüyordu. Böyle bir veraset Balkan geleneklerine aykırı değildi: Diğer birçokları arasında Venizelos ve Bratianu aileleri, siyasi hanedanlar haline gelmişti. Ancak Andreas geçmişi ve taşımış olduğu bazı fikirleri nedeniyle birçok Yunanlı tarafından kesinlikle sevilmemekteydi. Yaklaşık yirmi yıl kadar Amerika'da yaşayan Andreas Amerikan vatandaşı da olmuştu. Harvard'da eğitim gördükten sonra, Berkeley'de Kaliforniya Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olmuştu. 1959 yılında Yunanistan'a döndü ve masrafları Ford Vakfı tarafından karşılanan bir araştırma merkezinde çalışmaya başladı. Yunan politikası konusunda tecrübesizdi ve korkunç savaş ve iç savaş yıllarındaki olayları da yaşamamıştı. Siyasi sahneye birden bire çıkmakla kalmamış, üstelik en üst mertebeye getirilmişti. Önce babasının güvenilir eyaletinden meclise milletvekili olarak seçildi. Ardından koordinasyona vekil bakan olarak atandı. İşte bu olaydan sonra Andreas'a "politikanın paraşütçüsü" adı verildi. İşbaşına geçer geçmez, ihtilaflı konumlarda yer aldı. Merkez Birliği'nin sol kanadı ile özdeşleşerek, kendisine her zaman büyük destek veren babası ile anlaşmazlığa düştü. Andreas'ın bu hızlı yükselişi bazı kıskançlıkları da beraberinde getirdi. Ancak o meslektaşlarından gelen bu tür kıskançlıklarla baş etmek için pek ince taktikler kullanmadı. Eğer gerekli olursa, onların üzerine gitti ve meseleyi babasına havale etti. Bunun yanında, yozlaşma ve kötü idareye güçlü bir şekilde saldırmasına rağmen Andreas'm, yakınlarını kayırma ve taraf tutma politikasından istifade eden biri olduğu açıkça ortadaydı.

Bütün bu eleştirilere rağmen, Andreas Papandreou kendi safında birçok taraftara sahipti. Amerika tecrübesine rağmen, Amerika Birleşik Devletleri'ni birçok Yunan meselesinin şamar oğlanı haline getirdi. Daha sonra bu tema onun siyasi programının en önemli unsuru haline geldi ve yabancı müdahalesine karşı olanları cezbetti. Güçlü bir reform programı ve "sosyal mühendisliğe" olan inançla, kendisi ile benzer fikrilere sahip eğitilmiş gençler arasında özel bir destek kazandı. Taşıdığı cazibe şu şekilde ifade edilmiştir:

> Planlamaya öncelik veren akademisyen bir ekonomist olarak kazandığı şöhret, modaya uygun bir şekilde düşüncelerinin liberal dönüşümü, gençliğinde Troçkist etkilenmeler gibi özellikleri, Papandreou nesebiyle birleşerek onu gençler arasında tarafsız bir lider yapmak üzere harekete geçmişti. Bu gençler çoğunlukla savaş sonrası dönemde Amerikan parası ve fırsatlar içerisinde yaşayıp daha sonra Amerikan hakimiyetine kızan idari

> ve profesyonel sınıfın devletten ayrılan kişileriydi. Onlara göre o, sadece kendilerinden biri değil, "yeni" biriydi. Hem entelektüel kavrayışa hem de "yeni" Yunanistan'ı şekillendirebilecek siyasi bağlantılara sahipti. Onun aracılığıyla babasının partisini ve hükümeti ele geçirmeye çalışıyor ve onu köklü reformların bir aracı haline getirmeyi planlıyorlardı. [6]

Andreas'm siyasi öğretileri meselesi, kısa zaman içerisinde en önemli Yunan siyasi meselesi haline geldi. 1964 yılı Haziran ayında Georgios Papandreou Grivas'ı yeniden Kıbrıs'a gönderdi. Grivas'ın görevi, Makarios'un eylemlerini kontrol etmek ve enosis fikrini diri tutmaktı. Son derece milliyetçi ve tutucu olan Grivas çok geçmeden adaya gönderilmiş olan Yunan birliklerinin arasında *Aspida* ya da Kalkan isminde komplocu bir grubun varlığını açığa çıkardı. Aspida'mn siyasi programına göre, Atina'da sosyalist ve tarafsız bir rejim kurulmalıydı; dolayısıyla hareket Yunanistan'ın NATO'ya katılmasına ve monarşiye karşıydı. Hiçbir zaman ispat edilmemesine rağmen, Andreas'm da bu örgütün faaliyetlerine katıldığı haberi duyulduğunda ortaya büyük bir skandal çıktı. Böylece hükümete saldırmak için muhalefetin eline tam da istedikleri gibi bir koz geçmiş oldu. Lambrakis suikastı nasıl daha önce Karamanlis için kullanıldıysa, şimdi de Aspida meselesi kullanılmaya başlandı. Bu saldırıların sonucu eldeki meselelerin hepsinden daha önemli bir hale geldi. Soruşturmalar başlatıldı ve on sekiz aylık bir çalışma sonrasında, 28 memur görevden alındı. Bunlardan on beşi vatan hainliği ve hükümeti alaşağı etme girişiminde bulunma suçuyla 1967 yılı Mart ayında mahkum edildi. Dolayısıyla mesele Papandreou hükümetinin sonunu getirmekteydi.

Aspida meselesi doğal olarak orduda büyük bir ilgi uyandırdı. Yunan siyasi yaşantısında ordunun tarihte oynadığı rol defalarca vurgulanmıştır. Geçmişte ordu farklı zamanlarda münavebeli olarak kraliyetçi ve cumhuriyetçi politikaları benimsemişti. 1920'li yıllarda baskın eğilim cumhuriyetçilik yönündeydi; ancak daha sonra kraliyetçi ve muhafazakara dönüştü. Karamanlis döneminde ordu rejime büyük destek vermiş ve NATO ve Amerika ile olan bağların güçlendirilmesini desteklemişti. Merkez Birliği iktidara geldiğinde bu siyasi koalisyon doğal olarak askeri gücün siyasi rengi konusuyla ilgilendi. Merkez Birliği bağlantısı olan çok az subay vardı ve parti bu durumu iyileştirmeyi umuyordu. Bu siyaset, subaylar arasında anlaşılabilir bir korkuya neden oldu. Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'ya saldırılar, Kıbrıs konusundaki başarısızlıklar ve son olarak da Aspida komplosu birçokları için sadece yerlerinden olma korkusuna neden olmuyor; aynı zamanda onları ülkenin gelecekte takip edeceği yönle ilgili de endişelere sevk ediyordu.

1965 yılı Temmuz ayında bütün mesele bir krize dönüştü. Savunma Bakanı Petros Garoufalias saray ve sağ kanat ile yakın ilişkiler içerisindeydi. Papand-

reou ona, ihraç edilmesi ya da emekliliğe ayrılması gereken subayların listesini verdiğinde, bakan değişiklikler yapmayı veya görevinden istifa etmeyi reddetti. Bunun ardından Başbakan, II. Konstantinos'a gitti ve Garoufalias'ın görevinden alınmasını istedi; kendisini de savunma bakanlığına getirilebilecek en iyi aday olarak sundu. Kral, Papandreou'nun zaten hem başbakan hem de eğitim bakanı olduğunu söyleyerek bunu reddetti. Kralın işaret ettiği bir diğer mesele de, oğlu Aspida meselesi nedeniyle sorgulama altındayken, Papandreou'nun savunma bakanı olmasının uygun olmayacağıydı. Kral başka bir aday konusunda pek istekli değildi. Bundan sonra olanlar tartışmaya açıktır. Papandreou açıkça istifasını sundu ve kral da bunu kabul etti. Yazılı herhangi bir belge yer almadı.

Parlak bir siyasi taktikçi olarak Papandreou krala saldırmak için hitabet yeteneğini sonuna kadar kullandı. Papandreou kralın kendisini görevden aldığını ve bunun da anayasal hakkının dışında bir uygulama olduğunu açıkladı. Zorla görevden alınan başbakan, atama konusunda istediği kişiyi seçme yetkisi olduğunu savunarak meseleyi gerçekte Yunanistan'ı yönetecek kişi kral mı, yoksa meclisin seçtiği kişi mi olmalıdır sorusuyla sınırlandırdı. Krala karşı siyasi gösteriler düzenledi ve iyi bir hatip olma özelliğini sonuna kadar kullandı. İşte bu zamandan sonra, siyasi durum hızla kötüye gitti.

II. Konstantinos genç ve tecrübesiz bir kral olmasının yanında halk tarafından da pek sevilmemekteydi. Durum gerçekten de tehlikeli bir hal almıştı. Papandreou tekrar başbakan olarak seçilmesini ya da yeni seçimlere gidilmesini istiyordu. Konstantinos ise bunların ikisine de razı olmadı. Yeni bir seçimin bir halk oylamasına dönüşeceği ve kralın bunu kaybedebileceği korkusu vardı. İki başarısız girişimden sonra, Stefanopoulos, ERE'nin, Markezinis'in partisinin ve muhalif kırk beş Merkez Birliği üyesinin desteği ile yeni bir hükümet kurmayı başardı. Bu hükümet on sekiz ay sürdü. Bu dönem boyunca Papandreou ve onu destekleyenler ülke çapında bir kampanya yürüttüler. Temel argümanları, meclisteki çoğunluğa sahip olan başbakanın kralın müdahalesi olmadan kabinede bir takım değişiklikler yapma hakkının olduğu idi. Her birinde EDA desteği bulunan grev ve gösteriler düzenlenerek Papandreou desteklendi.

1966 yılı Aralık ayında ERE desteğini çektiğinde hükümet düştü. Seçimlerin yapılmasından başka çözüm yoktu. Papandreou seçimlerin monarşi için yapılacak bir halk oylamasına dönüşmemesini kabul etti. Ancak seçimlere kadar geçici bir hükümetin kurulması çok zor bir işti. İlk olarak Ioannis Paraskevopoulos yönetimi altında Andreas Papandreou'nun konumu tehlikeye girdi. Aspida'daki rolü ile ilgili soruşturmalar devam ediyordu; fakat mecliste bir temsilci olarak parlamenter dokunulmazlığına sahipti ve bu nedenle de tutuk-

lanamazdı. Ancak eğer seçimler için hükümet dağılırsa, o zaman hapse girerdi. Merkez Birliği Partisi dokunulmazlık sürecini uzatma girişiminde bulunduğunda, geçici hükümetin başbakanı görevinden istifa etti. Büyük zorlukların ardından Kanellopoulos tarafından yeni bir hükümet kuruldu. Bu arada, seçim için hazırlıklar devam ediyordu. Seçimlerin 28 Mayıs 1967 tarihinde yapılmasına karar verildi. Papandreou'nun kazanacağı ile ilgili genel bir beklenti vardı. Ancak muhtemel bir askeri müdahaleyle ilgili kulaktan kulağa dolaşan söylentiler de mevcuttu.

ASKERİ DİKTATÖRLÜK

Albaylar Yönetime El Koyuyor

Bu mesele askeriye ve sağ kanat siyasi partiler arasında aşırı bir huzursuzluğa neden oldu. Merkez Birliği beklenildiği gibi seçimleri kazanır mıydı? Bu durumda ordu yönetiminde köklü değişiklikler gerçekleşir ve birçok albay görevinden alınabilirdi. Buna ek olarak Georgios Papandreou'nun ileri yaşlarda olması, seçimleri kazandığında uzun süre hükümetin başında duramayacağı korkusunu arttırıyordu. Bu durumda beklenen halefi, oğlu olurdu. Andreas'tan babasının izini sürmesi beklenirdi. Kendisini destekleyenler ve sol partilerden oluşan bu grup ile Andreas bir hükümet kurabilir ve ordunun kontrolünü sağlayacak gerekli önlemleri alabilirdi. Tarafsız dış politika ve NATO'dan çekilme gündeme gelebilirdi.

Kendi konumları için tehlike olarak görünen bu gerçek ve hayal karışımı tehditler nedeniyle bir grup subay ayaklanma planları yapmaya başladı. Hükümeti komünistlerin eline geçmekten koruyan muhtemel bir askeri oluşum planından da yardım aldılar. Bu tek bir plan değildi; başka ülkelerde de benzer projeler vardı. Planın Yunan versiyonuna göre, ufukta böyle bir tehlike görünüyorsa, kral ve generaller bütün gücü ellerine alabilecekti. Ardından, Yunan askeri birliklerini ülkeyi bir iç devrimden ya da dış müdahaleden korumak üzere görev başına çağırabilirlerdi. Savaş kanunları ilan edilebilir ve anayasa askıya alınabilirdi. Bu planın devreye sokulması, Prometeus gizli şifresinin gönderilmesi ile olacaktı. Bu durum kral, askeri komutanlar, bazı NATO görevlileri ve Amerikan elçisi tarafından biliniyordu.

21 Nisan 1967 tarihinde, komplocular hükümeti ele geçirmeye hazırdı. Eylem göreceli olarak daha küçük subaylar tarafından yürütülüyordu ve az sayıda subay olayın içindeydi. Albay Georgios Papadopoulos, Albay Nikolas Makarezos ve Tümgeneral Stilianos Pattakos eylemin liderlerindendi. Atina'daki tank ve güvenlik birimlerinde subaylar önce temel askeri daireler ve hükümet

birimleri ile iletişim ağının kontrolünü ele geçirmeye çalıştılar. Bunları yapmaktaki temel amaç, Atina'da Amerika Savunma Binası yapıldıktan sonra Pentagon olarak adlandırılan askeri karargahı ele geçirmekti. Bina paraşütçüler tarafından kuşatıldı. Ardından subaylar Prometeus şeklindeki şifreyi gönderdi. Bu şifre kamu binalarının, yakın sınırların ve havalimanlarının zaptedilmesi ve savaş kanunlarının devreye girmesi için bir işaret idi. Aynı şekilde askeriye, daha önce hazırlanmış olan listede isimleri bulunan ve potensiyel olarak tehlikeli bulduğu kişileri yakalayabilir ve hapsedebilirdi.

Planın uygulanması için II. Konstantinos'un ve Genelkurmay Başkanı General Grigorios Spandidakis'in onayı gerekliydi. Ancak bu iki isim de darbenin ilk aşamasına dahil olmamıştı. Papadopoulos ilginç bir şekilde bu problemin üstesinden geldi. Kralın haberi olmadan onun ismini kullandı ve böylece Spandidakis'i eyleme katılmaya ikna etti. Atina'daki tank birliklerinden sorumlu olan Pattakos başkenti güvence altına alırken çok büyük zorluklarla karşılaşmadı ve darbe herhangi büyük bir muhalefet çıkmadan ve kan akıtılmadan gerçekleşti. Konstantinos da olayı kabul etti. Bununla birlikte hükümetin başında sivil birinin yer almasını istedi ve saraya yakınlığı ile bilinen kraliyetçi Konstantinos Kollias'ın başbakan olmasını önerdi. Bu teklifi kabul eden subaylar Kollias'ı başbakan yaptı, Spandidakis başbakan yardımcısı ve savunma bakanı, Makarezos da koordinasyon bakanı oldu. Papadopoulos, başbakanlığa bağlı bakanlığı alarak gerçek gücün kendisinde olduğuna ikna oldu.

Askeri İdare

Böylece 1843, 1862, 1909 ve 1920'de olduğu gibi bir kez daha ordu Yunan siyasetine müdahil olmuştu. Yeni askeri liderlerin birçoğu ortak özelliğe sahipti. Her birinin bir köy geçmişi vardı, fakir ailelerden geliyorlardı. Hiçbirinin Yunanistan dışında bir tecrübesi yoktu. Yunan toplumunda kendi gelecekleri ni güvence atına almak için oğullarını askere gönderen fakir ailelerin evlatlarıydı. Meteksas dönemindeki okulda, dönemin fikirlerini benimsemişlerdi. Daha sonra iç savaş döneminde komünistlere karşı savaştılar. Bazıları Yunan Subayları Kutsal Birliği ya da IDEA gibi sağcı gruplara mensuptu. Metaksas rejimindeki benzerleri gibi, sadakatin, dinin ve milliyetçiliğin faziletlerine vurgu yapıyorlardı. Ayaklanmanın komünistlerin işbaşına geçmesine engel olduğunu ifade ettiler.

Önceki anayasal rejimin kati surette benimsenmediğinin ifade edilmesinin yanı sıra, bu iddia Kollias tarafından 21 Nisan'da yapılan bir konuşmada gündeme getirildi. Burada başbakan geçmişte Yunan halkına karşı işlendiğine inandığı suçlara gönderme yaparak şu ifadelerde bulundu:

> Durmaksızın ve utanmaksızın yapılan parti kavgaları, basının büyük bir kısmının kötü davranış sergilemesi, bütün kurumlara karşı yürütülen düzenli saldırılar, parlamentonun itibarının düşürülmesi, herşeye kara çalınması, devlet mekanizmasının felce uğratılması, gençliğin yüz yüze olduğu hayati problemlerin farkına varılmaması, öğrencilerimize kötü muamelede bulunulması, ahlaki çöküş, kafa karışıklığı ve bulanıklık, iktidarı devirmeye çalışanlarla açık ve gizli işbirliği ve son olarak da, bitmek bilmeyen kışkırtıcı ahlaksız halk avcılarının sloganları: Bütün bunlar ülke barışına zarar verdi, anarşi ve kaos ortamı yarattı, nefret ve bölünme tohumları ekti ve bizi ulusal bir afetin eşiğine getirdi. Kurtuluş için ordumuzun müdahalesinden başka çıkar bir yol bırakmadı.[7]

Bu kanaatlerle kuşanmış olarak hükümet benzer rejimler ile özdeşleştirilebilecek niteliklerde baskı tedbirleri almaya girişti. Nisan ayında ilan edilen savaş hukuku etkin halde kaldı. Anayasanın insan hakları gibi bazı bölümleri rafa kaldırıldı. Siyasi partiler ve grevler yasaklandı. Bu dönemde 6500 kadar kişinin tutuklandığı tahmin edilmektedir. Tutuklananların çoğu bir önceki hükümet tarafından serbest bırakılan kimselerdi. Siyasi suçlular genel olarak ada kamplarına gönderildi. Bu kampların taşıdığı kötü şartlar uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmişti. Polis hiçbir sebep göstermeksizin kişileri tutuklayabilmekteydi; insanlar mahkemeye çıkarılmadan ve ne zamana kadar tutuklu kalacaklarını bilmeden hapsedildi. Basma çok sıkı bir sansür uygulaması getirildi; beşten fazla insanın bir araya gelmesi yasaklandı. Bu ve benzeri sıkı kurallar ile askeriye içeride büyük bir muhalefet ile karşılaşmadı.

Bununla birlikte II. Konstantinos rejim için sorun çıkarmaya devam etti. Her ne kadar devrimi kabul ettiyse de, yeni lider ile olan ilişkisi kötüydü. Ordu meselesi bir kez daha krize neden oldu. Darbe düşük rütbeli subaylar tarafından yürütülmüştü; üstlerinin birçoğu eyleme katılmamıştı ve duruma pek sıcak bakmıyorlardı. Hükümet saraya yakınlıklarıyla da bilinen bu üst düzey subayların bir kısmının ordudan ihracını arzuluyordu. Konstantinos bu meseledeki önemli noktanın ordunun kontrolünü ele geçirmek olduğunu doğru bir şekilde anladı. Değişikliklerin tamamına değil ancak bir kısmına razı oldu ve Spandidakis tarafından desteklendi. Aynı zamanda kral da sürpriz bir darbe girişiminin hazırlıklarına başladı. Son derece yetersiz bir takım hazırlıklardan sonra, 13 Aralık tarihinde kendisi ve ailesi Kavala'ya kaçtı. Kral Kavala'da halkı kendisine destek vermeye çağırdı. Ordunun büyük bir bölümü, Türkiye ile Kıbrıs üzerine yaşanan anlaşmazlık yüzünden Yunanistan'ın kuzey bölümüne toplanmıştı. Kral birlik kumandanlarının kendisine katılacağı beklentisi içerisindeydi; ancak böyle bir durum gerçekleşmedi. Beyhude manevralarla geçen on beş saatin ardından, II. Konstantinos, ailesi ve Kollias sürgüne gitti.

Kral ülke dışında olduğu için, monarşinin resmi görevlerini yerine getirecek bir naip seçilmesi gerekliydi. General Georgios Zoitakis göreve getirildi ve hükümet yeniden düzenlendi. Kralı destekleyen Kollias ve Spandidakis de yeniden göreve getirildi. Papadopoulos'un kendisi hem başbakanlık hem de savunma bakanlığı görevine getirildi. Bununla birlikte monarşinin kaldırılması için herhangi bir girişimde bulunulmadı. Bunun yerine İtalya'da olan kralla sürekli bir bağlantı içerisinde olundu ve geliri korundu. Bu dönemde oluşturulan anayasada monarşi devam ettirildi. Beklenildiği gibi, bu anayasa tutucu ve otoriter bir rejimi destekler nitelikte idi. Meclis, bir kısmı seçilmiş, bir kısmı da atanmış üyelerden oluşuyordu. İnsan hakları ile ilgili çok ciddi kısıtlamalar vardı ve askeri güçlere özel bazı ayrıcalıklar verilmişti. 1968 yılı Eylül ayında anayasanın kabulü için yapılan bir halk oylamasında hükümet oyların yüzde 92'sini aldı. Ulaşılan bu sonucun diktatörlük rejimlerinde mübah olan bazı yöntemler sonucunda elde edildiğini söylemeye gerek yoktur. Her ne kadar 1968 yılı Kasım ayında anayasa uygulamaya konulsa da, maddelerinden yedi tanesi askıya alındı ve savaş kanunları geçerli oldu. 1973 yılında Papadopoulos monarşinin kaldırılmasına karar verdiğinde, sonuçlarını tahmin edebileceğiniz ikinci bir halk oylaması yapıldı. Böylece Yunanistan bir cumhuriyet oldu; Papadopoulos sekiz yıllığına cumhurbaşkanı seçildi.

Askeri diktatörlüğün programı genel anlamda olumsuzdu. Papandreou'nun eğitim reformları sona erdirilmiş ve öğretmenlik, kamu personelliği ve hakimlik gibi rejime sadık olduklarından şüphe duyulan birçok hükümet görevine son verilmişti. Bu eylemler tabii ki hükümetin önceki değişikliklerini nitelendirmektedir. Basın ve Radyo 21 Nisan 1967 hareketinin desteklenmesi için propaganda aracı olarak kullanıldı. Metaksas gibi, ordu liderleri muğlak bir Helen-Hristiyan medeniyeti idealine dayanan bir ideoloji geliştirme girişiminde bulundu.

Her ne kadar rejim ülke içerisinde tehlikeli bir muhalefet ile karşılaşmasa da, geniş halk kitlelerinin desteğinden yoksun kaldı. Ordu kökenli liderlerin ne içeride ne de dışarıda güçlü bağlantıları vardı. Geleneksel Yunan politikasından ve Papandreou ve birçok önde gelen Yunan politikacısının ait olduğu entelektüel yapılanmadan da yoksundu. Bu gruplara göre yeni bakanlar kaba, ahmak ve eğitimsizdi. Askeri darbe popüler figürler üretmede başarısızdı; Papadopoulos bir izleyici kitlesi yakalayamadı. Buna ek olarak rejim, siyasi eğilimleri ılımlıdan komünizme kadar uzanan dışarıdan kimselerin güçlü eleştirilerine maruz kalıyordu. Genellikle sivil hakların hiçe sayılması ve hapishanedeki kötü şartlarla ilgili eleştirileri olan bu gruplar Atina hükümeti ile ilgili bir güvensizlik ortamı oluşması için bütün ağırlıklarını kullandı. Komünist rejimlere kıyasla bu tür eleştirilerden daha kolay incinebilir durumda olan Atina hükümetinde durumlar kötüydü.

Askeri idare dönemi sadece sol kanat düşüncesi ile değil, aynı zamanda genel Yunan fikrine göre Amerikan etkisi ile de anılmaya başlandı. Halkın büyük bir kısmı albayların başarısı ve onların devam etmekte olan iktidarlarının sorumlusu olarak CIA'i görüyordu. Papadopoulos bu istihbarat örgütünün Yunan dengi ile ilişkili olduğu ve Amerikan subayları ile ilişki içerisinde bulunduğu için bağlantılar açıkça belliydi. Bundan başka, Washington'un onayı olmadan Atina'da ufacık bir değişiklik bile olmayacak derecede Yunanistan'ın Amerika'nın etkisi altında olduğu şeklinde genel bir kanı mevcuttu. "Bütün sınıflardan Yunanlıların her birinin üzerinde anlaştığı bir konu vardı ki o da büyük bir öneme sahip herhangi bir meselenin küçücük bir kısmının bile Amerikan müdahalesi, baskısı ya da en azından onayı olmadan meydana gelemeyeceği idi. Özellikle Yunan ve Amerikan askeri kurumlarının bu denli yakın ilişkiler içerisinde olduğu dikkate alınarak ülkede Amerikan müdahalesi olmadan herhangi bir askeri darbenin gerçekleşmeyeceği düşünülmekteydi."[8]

Askeri liderlerin Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu muhakkaktı. Militan komünizm karşıtları kendilerine özel bir önem verildiğini düşünüyordu ve Amerika'nın darbeye soğuk tepki vermesi nedeniyle hayal kırıklığına uğradılar. Gerçekte Amerika Birleşik Devletleri darbe ile ilgili öyle çok fazla bir şey yapmadı. Anayasal hükümetin alaşağı edilmesini kınadı ve bir müddetliğine ağır askeri teçhizat yardımım durdurdu. Ancak sivillerin kontrolü için gerekli olan silahlarla ilgili herhangi bir sınırlamada bulunmadı. Gerçekte Amerika'nın yapabileceği çok fazla şey yoktu. Geçmişteki büyük ekonomik yardım sona erdiğinden dolayı, bu anlamdaki baskı metodu zaten ortadan kalkmıştı. Nixon'un başkanlığı döneminde ilişkiler iyileşti. Başkan Yardımcısı Spiro Agnew 1971 yılında köyünü ziyaret etmiş ve rejim ile ilgili bazı olumlu sözlerde bulunmuştu. Ayrıca 1968 yılında Sovyetler'in Çekoslovakya'ya müdahalesi sebebiyle Amerika Birleşik Devletleri ve NATO müttefikleri bu Akdeniz kalesinde istikrarlı bir rejim istiyordu. Sovyetler'in niyeti ile ilgili korkular yeniden artmaya başlamıştı. 1967 ve 1973 yıllarında Amerika tarafından İsrail'e verilen destek, benzer bir Akdeniz politikası dikte etmekteydi. İlginçtir ki, daha önceleri Amerikan müdahalesine şiddetle karşı çıkan Yunan gruplar şimdi askeri rejime karşı aktif tedbirler alınmasını arzuluyordu.

Sert önlemler ve genellikle olumsuz programa ek olarak, askeri hükümet halkın fakir kesimlerine yardım etmek için bazı girişimlerde bulundu. Köylülere yardım etmek için Ziraat Bankası'na olan borçları iptal edildi. Her ne kadar grev ve işçi birliklerinin faaliyetleri baskı altına alındıysa da, işçilerin maaşları yükseltildi. 1967 ve 1973 yılları arasında kişi başına düşen milli gelir 700 dolardan 1200 dolara yükseldi. Gerçi bu yükseliş, 1973 yılında yüzde 30 raka-

mı ile Avrupa'nın en yüksek enflasyon oranına sahip Yunanistan'daki tehlikeli enflasyon artışından dalgalanmıştı. Halkçı bir imaj yaratma isteğine rağmen, rejim daha çok orta sınıfın ve daha önce iktidarda olan kimselerin çıkarlarını savunuyordu. Hükümete en büyük zararı, özellikle yurt içi ve yurt dışındaki entelektüeller arasında alay konusu olan bazı önlemler vermişti. Rejim etek ve saç uzunluğu ve tavernada tabak kırılması gibi meselelerle ilgili kanunlar çıkarmıştı. Temel değerlere vurgu yapılmasına yönelik bazı girişimlerde bulundu; okul kitapları gözden geçirildi ve bazı değişiklikler yapıldı. Gelişmeler arasında, bir kimya kitabında "Tanrı'nın buzları yaratmasının nedeni, insanın su üzerinde durarak balık yakalamasını sağlamaktır"[9] diyecek kadar ileri giden bir ifadenin kaldırılması gibi değişiklikler vardır.

Askeri liderlerin gittikçe gözden düşmelerine rağmen, parti liderlerinin bir araya gelerek ortak bir cephe oluşturma becerisini gösterememeleri onların işine yaradı. NATO ve Amerikan etkisine karşı olmak gibi önemli noktalarda uzlaşan komünistler bile iki farklı gruba ayrılmıştı. Merkez ise her zamanki parçalanmış konumunu sürdürdü. Sağ kanat, albayları herhangi pratik bir alternatiften daha iyi görenler ile Karamanlis ya da II. Konstantinos gibi diğer liderleri isteyenler arasında ikiye bölünmüştü. Geleneksel partilerin hiçbiri bir ayaklanma için gerekli olan liderliği oluşturamadı. Rejimi sallayan olay öğrencilerden geldi. 1973 yılı Kasım ayında bir grup öğrenci Atina Politeknik Enstitüsü'nde bir barikat kurdu; çok sayıdaki destekleyici de caddelerde toplandı. Bu eylemi bastırmak için hükümet en az otuz dört katılımcıyı öldürdü ve yüzlerce kişi de yaralandı. Bu eylem yönetici grup arasında büyük çatlaklar oluşturdu.

25 Kasım'da yeni bir darbe Papadopoulos'u istifaya zorladı. Papadopoulos tutuklandı. Bir kez daha bir grup askeri lider, ülkeyi kargaşadan kurtarmak için bu girişimde bulunduklarını iddia etti. Başlarında jandarma gücünün başı General Dimitrios İoannidis vardı; başka bir general cumhurbaşkanı oldu. Ancak hükümet hala sivillerin elindeydi. Bu rejim bir öncekinden de daha muhafazakardı; düzenli anayasal idareye yeniden işlerlik kazandırmak için hiçbir girişimde bulunmadılar. 1973 yılı Kasım ayından 1974 yılı Temmuz ayına kadar yaklaşık sekiz ay gibi kısa bir dönemde iktidarda kaldıktan sonra, Kıbrıs'ta yaşanan başka bir kriz nedeniyle bu hükümet de düşürüldü.

Kıbrıs Meselesi ve Askeri Rejimin Düşüşü

Yunanistan'da bu gelişmeler yaşanırken, Kıbrıs'ta durum yine tehlikeli bir hal almıştı. Kendi sıkı kontrolü altında olmak şartıyla, Başpiskopos Makarios hala adanın bağımsız statüsünün devamından yanaydı; ancak adada Türk ve

Yunan toplulukları arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için de çaba harcadı. Güçlü askeri desteği arkasına alan enosis taraftarları ise kendisine muhalefet etti. Papandreou döneminde adaya daha fazla Yunan askeri gönderilmişti. 1967 yılında bu askerlerin sayısı yaklaşık olarak 12 bin civarında idi. Halbuki uluslararası antlaşmaya göre bu sayı 950 ile sınırlandırılmıştı. Buna ek olarak, enosisin yılmaz savunucusu Grivas, Kıbrıslı Milli Muhafızlar'ın idaresindeydi ve silahlı birçok sempatizanın desteğini kazanabilirdi. Ona karşı koymak için Makarios kendi emri altında olan polisi güçlendirme girişiminde bulundu. Başpiskopos adadaki sol kanadın desteğini kazanmıştı; onlar da o dönemde Komünist Parti'nin yasadışı ilan edildiği Yunanistan ile birleşmek istemiyorlardı. Gerçekte, ada askeri rejimden kaçanlar için bir sığınma yeri haline gelmişti.

Böylece üç farklı grup oluşmuştu: Makarios ve destekleyicileri, silahlı birlikleriyle Grivas ve Türkiye'den silah yardımı alan Türk topluluğu. 1967 yılında Grivas'ın birlikleri, Yunanistan'dan gönderilen askerlerle desteklenmiş bir şekilde Türk köylerine saldırmaya başladı. Çok sayıda askerle yapılan bu saldırılarda Türk tarafı çok büyük zarar gördü. Türk hükümeti bir kez daha Kıbrıslı Türkleri desteklemek için müdahale hazırlıklarına başladı. 1967 yılı Kasım ayında, tecrübeli politikacı Pipinelis Yunanistan dışişleri bakanı oldu. Yunanistan komşusuyla bir savaşın eşiğinde görünüyordu. Böyle bir olay Yunanistan için intihar kabilinden bir eyleme dönüşebilirdi: Türkiye 34 milyonluk bir nüfusa sahipti ve 390 bin kişilik bir ordusu vardı. Buna karşın Yunanistan'ın nüfusu 9 milyondu ve asker sayısı da 118 bindi. Bu durumda Yunan hükümetinin geri çekilmekten başka çaresi yoktu. Yunanistan Kıbrıs'taki asker sayısını 950'ye indirmeyi ve öldürülen Kıbrıslı Türkler için tazminat ödemeyi kabul etti. Grivas Atina'ya geri çağrıldı. Amerika Birleşik Devletleri Ankara'yı harekete geçmemesi için uyardı.

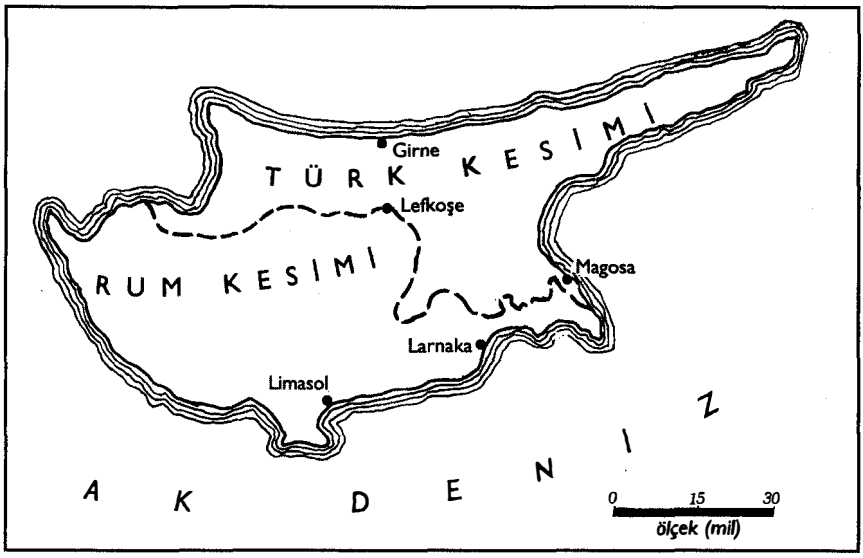
Bununla birlikte durum az çok eski halinde kaldı; Atina ile Lefkoşe arasındaki kötü ilişkiler devam etti. 1974 yılı Ocak ayında Grivas öldü ve bir halk kahramanı gibi cenaze töreni düzenlendi. 1967 yılındaki geri çekilmeye rağmen, Yunan hükümetinin adayı alma arzusu devam ediyordu. Yunanistan son derece gözü kara bir eylemle, 1974 yılı Temmuz ayında Makarios'a karşı olan bir isyanı destekledi. Bu isyan Kıbrıslı Milli Muhafızlar tarafından düzenlendi ve adadaki Yunan askerleri de isyana destek verdi. Başpiskopos alaşağı edildi ve yerine bir katil ve cani olmakla nam kazanmış EOKA teröristlerinden Nikos Sampson getirildi. Yeni Kıbrıs rejimini tek tanıyan ülke Yunanistan idi. Bu şiddet eylemini başka hiçbir ülke desteklemedi. Bundan başka, askeri liderler Türkiye'den gelmesi kaçınılmaz olan tepki için yeterli bir hazırlık yapmaksızın eylemi hızlandırdı.

1959 antlaşmasına göre, garantör bir güç olan Türk hükümeti yasal anlamda tek taraflı bir müdahale hakkına sahipti. 20 Temmuz'da Türk nüfusu korumak üzere bir Türk ordusu adaya geldi. Yunan hükümeti buna cevap olarak seferberlik çağrısında bulundu. Bu çağrı adada tam anlamıyla bir karışıklık ortamı doğmasına neden oldu. Yedi yıllık askeri idareye rağmen, ülke bir savaşa kesinlikle hazır değildi. Ordu gerekli silah ve mühimmata sahip değildi. Durumun umutsuzluğunun farkına varan Kuzey Yunanistan'daki ordu komutanları Atina'daki üstlerine baş kaldırdı. Ulusal bir felakete neden olabileceği için savaşa girme riskini göze alamadılar. Bunun ardından bir darbe daha geldi. Başka bir grup ordu subayı İoannidis'i istifaya zorladı. İktidara geçer geçmez anayasal hükümetin yeniden kurulması için çağrıda bulundular. Karamanlis hala yaşamakta olduğu Paris'ten geri çağrıldı ve gittikçe kötüleşen durumu kontrol altına alması istendi.

KARAMANLİS YENİDEN GÖREV BAŞINDA

24 Temmuz 1974'te ülkesine dönen Karamanlis anayasal hükümetin yeniden oluşturulacağı ile ilgili garanti verdi; ancak hareketlerine çok dikkat etmesi gerekiyordu. Her şeyden evvel ordudan birileri tarafından iş başına getirilmişti. Devlet içerisinde askeri kontrol hala çok etkindi ve sivil bir hükümetin devamını sağlamak ancak ordu ile yapılacak işbirliğine bağlıydı. Bundan başka, devasa bir Kıbrıs sorunu da öylece duruyordu. Türkiye ile savaşa girme ihtimali olduğu müddetçe, ordunun moralini bozacak herhangi bir önlemler dizisi geliştirmesi pek mantıklı olmazdı. Bu nedenle başlangıçta, Papadopoulos rejimi ile işbirliği yapmış kimselerin yargılanması ya da görevlerinden tasfiye edilmesi şeklinde bir girişimde bulunulmadı.

Bu arada Kıbrıs'taki durum daha da kötü bir hal aldı. Her ne kadar 23 Temmuz'da geçici bir ateşkes ilan edildiyse de, sadece birkaç hafta sonra Türk ordusu biraz daha ilerlemeye başladı. Şimdi bütün Kuzey kesimi zaptetmişti. Bu kesim adanın yüzde 38'ini oluşturuyordu ve en önemli ekonomik kaynakların bulunduğu bölümdü. Ayrıca bu bölgede 200 bin kadar Yunan nüfus vardı. 170 bin kişinin katıldığı inanılmaz büyüklükte bir göç dalgası yaşandı. Başka bir ateşkes ilan edilmesine rağmen, Türkiye adanın en zengin bölümünün kontrolünü ele geçirmişti. (bkz. Harita 15) Makarios eski görevine getirildi ve görüşmeler yeniden başladı. Ancak bu sefer avantajlı konumda olan Türk tarafı idi. Artık hızlı bir çözüm arayışı içerisinde olmaları için hiçbir nedenleri yoktu.

15. Kıbrıs'ın bölünmesi.

Göreve geldiği ilk aylarda bir başbakan olarak Karamanlis çok önemli iç ve dış meselelerle uğraşmak zorunda kaldı. Kıbrıs meselesi nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı çok güçlü bir tepki oluştu. Her ne kadar İoannidis rejimi bu krizin hızlanmasında önemli bir rol oynadıysa da, Yunanlılar bir kez daha Amerika'nın kendi lehlerine olacak şekilde duruma müdahale etmesi ve Türk saldırılarına bir son vermesi gerektiğine inanıyordu. Amerika Birleşik Devletleri Ankara'ya yapmış olduğu askeri yardımı bir müddetliğine askıya almasına rağmen, bir önceki antlaşma ihlal edilirken Türk ordusu Amerikan silahlarını kullandığı için Yunan halkı Amerika'nın samimi olduğuna inanmadı. Halkın duygularını yatıştırmak için Karamanlis Yunan güçlerini NATO'nun askeri birliğinden çekti ve Amerikan üslerinin Yunanistan'da kalmalarını tartışmaya açtı.

İçişlerinde Karamanlis hükümeti 1952 anayasasını yeniden hayata geçirdi ve savaş kanununu kaldırdı. Önceki rejimde görevini kaybedenlere görevleri iade edildi. Siyasi suçlular serbest bırakıldı. 1967 darbesinin liderlerine karşı bir takım önlemler alındı; ancak herhangi bir idam ya da aşırı misilleme girişiminde bulunulmadı. Adada hapsedilmiş olan üç albay seçimlerin sonuna kadar mahkemeye çıkarılmadı. Onlarla birlikte, önceki hükümette öncü rol üstlenmiş olanlar ömür boyu hapse mahkum edildi.

İstikrarlı bir hükümet oluşturabilmek için, Karamanlis 1974 yılı Kasım ayında seçim yapılmasına karar verdi. Bu tarih anayasal hükümetin oluşturulmasından sadece dört ay sonra idi. Seçimlerin ardından da monarşinin geleceği ile ilgili bir halk oylaması yapılacaktı. Askeri diktatörlüğün sona ermesiyle siyaset normal akışına döndü. Siyasi koalisyonlarda yeni bir hizip ortaya çıktı. Uç sağda Ulusal Demokratik Birlik, monarşiyi destekleyen tek parti idi ve önceki rejime de sempati beslemekteydi. Ardından, merkez sağda Karamanlis'in partisi Yeni Demokrasi durmaktaydı. Bu parti ERE'nin halefi idi. Önceki Merkez Birliği ismini sürdürdü; yeni lideri Georgios Mavros oldu. Solda ise, Andreas Papandreou'nun önderliğinde kurulan Panhelen Sosyalist Hareket (PASOK), sosyalist ve tarafsız bir programın savunucusu oldu. Komünist Parti (KKE) artık yasal idi ve uç solda yer alıyordu. 1968 yılında Moskova hattını takip eden Dış Komünistler ile Avrokomünizmi benimseyen ve daha bağımsız bir duruşu olan İç Komünistler diye ikiye ayrıldı. Şimdi komünistler kampanyalarını açıkça yürütebilirdi; EDA hızla düşüşe geçti. Seçimlerde Karamanlis'in partisi oyların yüzde 54'ünü kazanarak 219 sandalyeyi aldı. Merkez Birliği ise yüzde 21 oy oranı ile 60 sandalye kazandı. PASOK yüzde 14 oy oranı ile 13 sandalye elde etti. Diğer sol partiler Birleşik Sol koalisyonu ile sadece yüzde 1.1 oranında oy kazandılar ve mecliste hiç sandalye alamadılar. Aralık ayında monarşi ile ilgili yapılan halk oylamasında, halkın yüzde 69'u kralın geri gelmesine karşı olduklarını ifade eden oy kullandı Böylece geçmişten gelen önemli bir problem artık çözüme kavuşmuştu; Yunanistan cumhuriyet olarak kaldı.

Otoritesi yapılan seçimlerle iyice sağlamlaşan Karamanlis şimdi hükümette bazı değişiklikler yapmaya başlayabilirdi. 1975 yılında yeni bir anayasa oluşturuldu. Bu anayasa cumhurbaşkanına geniş bir yetki alanı tanımaktaydı. Buna göre, cumhurbaşkanı, başbakan da dahil olmak üzere bütün bakanları atayabilir ya da görevinden alabilirdi. Meclisi dağıtabilir ve veto hakkını kullanabilirdi. Cumhurbaşkanının durdurulması ancak meclisin beşte üç çoğunluğunun oyuyla mümkündü. Konstantinos Tsatsos bu konum için seçildi; ancak Karamanlis, başbakan olarak hükümette en yetkin konuma sahip olacaktı. Yunanistan NATO askeri birliğine yeniden katılmadı; ancak Batı yanlısı bir tutum içerisinde olduğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na daha önce belirlenmiş olan 1984 tarihinden bile önce tam üye olabilmek için baskı yapma kararıyla görünüyordu.

Gelecek yıllarda Karamanlis, bir takım kayıplara rağmen Yunan siyasi yaşantısında güçlü konumunu devam ettirdi. 1977 yılı Kasım ayında yapılan seçimlerde Karamanlis'in Yeni Demokrasi Partisi oylarını yüzde 42'ye düşürdü. Meclisteki 300 sandalyeden 172'sini kazandı. En ilginç değişiklik, PASOK'un

gittikçe artan gücü idi. Seçimde oyların yüzde 25'ini kazanmış ve mecliste 93 sandalye elde etmişti. Merkez Birliği ise oyların yüzde 12'sini alarak sadece 15 sandalye kazanabilmişti. Komünist Parti, bölünmüş olarak kalmaya devam etti. Moskova kanadı oyların yüzde 9'unu kazanarak 11 sandalye elde etti. Oyların geri kalanı ise sağ ve soldan çeşitli partiler tarafından kazanıldı. 1980 yılı Mayıs ayında meclisteki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, o zamanlar 73 yaşında olan Karamanlis üçüncü gizli oylamada bu konumu kazandı. 93 PASOK üyesi, 1981 yılı Kasım ayı olarak belirlenen tarihten önce yeni seçim yapılmasını sağlayacağını umdukları için oylamaya katılmadı. Yeni Başbakan Georgios Rallis Batı Avrupa ile yakın ilişkiler içerisinde olma ve Amerika Birleşik Devletleri ile kötü olan ilişkileri geliştirme niyeti taşıdığını bildirdi.

Dış meseleler ve özellikle Kıbrıs meselesi, Amerika ve NATO'nun da müdahil olmalarına rağmen hala hükümet için çözülmesi zor bir mesele idi. Makarios 1977 yılı Ağustos ayında öldü. Onun yerinde Spiros Kiprianou geçti. Yunan ve Türk hükümetleri ile adadaki topluluklar arasında süregelen görüşmelere rağmen, iki tarafın da kabul ettiği bir antlaşmaya varılamadı. Diğer meselelerde Karamanlis daha başarılı idi. Balkan devletleri ile iyi ilişkiler içerisinde olundu. Arnavutluk ile 1971 yılında resmi ilişkilere girildi. Karamanlis diğer Balkan devletlerine ziyaretlerde bulundu. Bu devletlerin liderlerinin Yunanistan'a gelmeleri için teşvik edici oldu. Bununla birlikte Karamanlis'in en büyük başarısı Yunan parlementosunun 1979 yılı Haziran ayında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na erken girme kararı almayı kabul etmesidir. En önemli muhalefet, bir kez daha PASOK'tan geldi. Her ne kadar bu parti ve KKE'nin Moskova kanadı meclisten çekildiyse de, oylama meclisin beşte bir çoğunluğu şartını yerine getiren 193 kişinin kabul oyu ile olumlu çıktı. Yunanistan, onuncu üye olarak 1 Ocak 1981 yılında birliğe katıldı. Batı Avrupa ile olan ilişkiler 1980 yılı Kasım ayında Yunanistan'ın NATO'nun bütünleşmiş emir yapısına yeniden katılımı ile daha da güçlendi.

ANDREAS PAPANDREOU: EKİM 1981 SEÇİMLERİ

Yeni Demokrasi hükümetinin ikinci döneminde Rallis başbakan olmasına rağmen en temel şahsiyet yine Karamanlis idi. Hükümet gittikçe artan bazı meselelerle yüzleşmek zorunda kaldı. Ekonomik meselelere ve bitmek bilmeyen Kıbrıs sorununa çözümler bulunamadı. Bundan başka, bu yönetim de kendisinden önceki birçok hükümet gibi, yozlaşma ve adam kayırmacılık gibi suçlamaların hedefi oldu. Bu durum Papandreou ve PASOK taraftarları tarafın-

dan bir avantaj olarak kullanıldı. Önceleri Papandreou dış politikada güçlü bir davranış geliştirilmesi için çağrıda bulundu. Kıbrıs meselesinde son derece milliyetçi bir tutum benimsedi. Amerika'nın Yunanistan üzerindeki etkisi ile ilgili olarak da son derece eleştirel bir yaklaşım benimseyen Papandreou, Amerikan üslerinin sökülmesini istemekteydi. Bundan da öte, Yunanistan'm NATO ve AET'den ayrılması çağrısında bulunuyordu. İç meselelerle ilgili olarak PASOK'un programı, köklü bazı değişiklikler yapılması önerisinde bulundu. Bu değişiklikler arasında bazı Yunan endüstrilerinin devletleştirilmeleri de vardı. Bununla birlikte, seçimlerden hemen önce, Papandreou bazı kritik meselelerle ilgili konumunda değişiklik yaptı. Bu ılımlı kesimden de oy almak amacıyla yapılmış bir değişiklikti.

18 Ekim 1981 yılında seçimler yapıldı. Seçim sonuçlarına göre PASOK oyların yüzde 48.06'sını alarak mecliste 172 sandalyeye sahip oldu. Yeni Demokrasi oyların yüzde 35.8'ini alarak sandalye sayısını 115'e düşürdü. Dış Komünistler oylarını bir miktar arttırarak yüzde 10.9'a çıkarırken, mecliste 13 sandalye elde ettiler. Yeni yönetim güçlü bir şekilde Papandreou'nun kişisel kontrolü altındaydı. Karamanlis de tabii ki cumhurbaşkanı olarak kaldı. Hatırlanacağı gibi 1975 anayasası cumhurbaşkanlığı görevini büyük yetkilerle donatmıştı ve cumhurbaşkanı gerekirse engelleyebilici bir yetkiye de sahipti. İktidarda olduğu ilk aylarda PASOK hükümeti Yunan siyasetinde büyük değişikliklere gitmedi. Önceki bildirilere rağmen, Papandreou Yunanistan'm NATO ve AET'den çıkması için herhangi bir girişimde bulunmadı. Ayrıca Amerikan üsleri de dağıtılmadı. Türkiye ile olan ilişkiler hassasiyetini koruyordu. Anlaşmazlıklar arasında sadece Kıbrıs meselesi değil, özellikle Yunan adaları yakınlarındaki Ege suları üzerinde iddia edilen haklar da vardı.

İç politikada meydana gelen değişiklikler de sınırlı orandaydı. Bazı değişiklikler yasalaştırıldı: Sivil evlilikler yasal hale geldi, sağlık koşullarının iyileştirilmesi ile ilgili bazı planlar ortaya konuldu. Hükümet bürokratik verimsizlikler ve yerel yönetimlere daha fazla güç verilmesi hakkında bazı değişiklikler yapma niyeti içerisinde olduğunu ifade etti. Sosyal ilerleme ile ilgili azimli bir program ortaya koyma sözü vermesine rağmen PASOK, en azından bir kısmı dünyadaki ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan büyük zorluklarla karşılaştı. Yüksek enflasyon ve yavaş bir ekonomik büyüme hızı ile ülke, PASOK tarafından desteklenen sosyal reformları kolaylıkla gerçekleştiremiyordu. Turizm 1981 yılında 5.6 milyon ziyaretçi ile kar bıraksa da, ekonomideki diğer önemli sacayaklarından gemi taşımacılığı büyük zorluklarla yüz yüzeydi. Böylece son derece güçlü bir seçim galibiyetine rağmen, Papandreou'nun görevine başladığı ilk günlerde uygulamadaki çetin güçlükler programını hayata geçirmesinin önünde büyük engeller çıkardı.

SONUÇ

Daha önce de gördüğümüz gibi, 1945 yılından sonra Yunanistan bütün Balkan devletleri arasında en çeşitli siyasi tecrübeye sahip ülke oldu. Her ne kadar temel ekonomik ve sosyal sistem sabit kalsa da, siyasi değişiklikler son derece büyüktü. İç savaştan sonra Yunanistan, ilk olarak Papagos ve Karamanlis idaresi altında ılımlı muhafazakar bir hükümete sahip oldu. Ardından da Georgios Papandreou'nun merkez liberal rejimi sahneye çıktı. Bu hükümet önce Papadopoulos ve sonra da İaonnidis'in öncülük ettiği bir askeri darbe ile son buldu. 1974 yılında Karamanlis anayasal sistemi yeniden getirdiğinde bir geriye dönüş yaşandı. 1981 yılında Andreas Papandreou liderliğindeki PASOK seçimleri kazandı. Sosyalist bir parti olmasına rağmen, komşu Balkan ülkelerdeki Marksist sosyalist rejimler ile ideolojik zeminlerde ortak bir yönleri yoktu.

Bütün bir savaş sonrası dönemde, Yunanistan dış politikada Batı yönlendirmesi altında oldu. Ancak ülke müttefikleri ile birçok noktada çatışma içerisindeydi. İngiltere savaş sonrası dönemde geleneksel etkili rolüne yeniden kavuştu. Ancak 1947 yılında bu güçlü rolünü Amerika'ya devretmeye zorlandı. Böylece Yunanistan Doğu Akdeniz'de NATO savunma sisteminin bir parçası haline geldi. Bu ittifak 1974 yılındaki Kıbrıs krizi sırasında zayıfladı; çünkü Yunan hükümeti Amerika'nın kendisine yeterli desteği verdiğine inanmıyordu. Amerika ile olan ilişkilerdeki bu zayıflama, Yunan liderleri kendilerine Batı Avrupa'dan yakın müttefikler aramaya yöneltti. Böylece Yunanistan AET'ye katıldı ve Balkan komşuları ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalıştı. Kıbrıs meselesi dış politikanın merkezinde yer aldı. Papandreou 1981 yılında Yunanistan'ın NATO ve AET üyeliğine karşı kampanya başlatmasına rağmen, göreve geçtiğinde herhangi bir değişiklik yapamadı.

Her ne kadar savaş sonrası Yunanistan genellikle Batılı bir anayasal hükümet düzenlemesi içerisinde olmuşsa da -yedi yıllık askeri diktatörlük dönemi hariç- ülke çok büyük değişikliklere sahne oldu. Komşuları gibi Yunanistan da demografik bir devrim yaşadı. İç savaşın ardından şehirlere doğru çok büyük bir hareketlilik başladı; savaş öncesi göçler 1975 yılında tersine bir akım başlayana kadar devam etti. Geleneksel köylerinden uzaklaşan insanlar önceki kırsal kesim yaşam koşullarından yeni şartlara uyum sağlamak zorundaydı. Onlar da diğer Yunan vatandaşları gibi ülkenin ekonomik seviyesini yükseltmek için yapılan bilinçli çabalar ve yeni teknolojik avantajlardan istifade etmek istiyordu. 1980'li yılların başlarında devam etmekte olan sosyal ve ekonomik problemler en azından bir ölçüye kadar diğer ulusların da yaşadığı ortak problemlerdi. Bu sorunlar o zamanın dünyasının yaşadığı genel zorluklardan da kaynaklanmaktaydı.

NOTLAR

1 Jane Perry Clark Carey ve Andrew Galbraith Carey, *The Web of Modern Greek Politics* (New York: Colombia University Press, 1968), s. 213.
2 John Compell and Philip Sherrard, *Modern Greece* (Londra: Benn, 1968), s. 249.
3 David Holden, *Greece Without Columns* (Philadelphia: Lippincott, 1972), s. 177-178.
4 Campell and Sherrard, *Modern Greece*, s. 299.
5 William H. McNeill, *The Metamorphosis of Greece since World War II* (Chicago: University of Chicago Press, 1978), s. 105, 106, 117.
6 Constantine Tsoucalas, The Greek Tragedy (Baltimore: Penguin Books, 1969), s. 174-175.
7 Carey and Carey, *Web of Modern Greek Politics*, s. 168.
8 Holden, *Greece without Columns*, s. 226.
9 Kenneth Young, *The Greek Passion: A Study in People and Politics* (Londra: Dent, 1969), s. 341.
10 Keith R. Legg, *Politics in Modern Greece* (Stanford: Stanford University Press, 1969), s. 229.
11 Holden, *Greece without Columns*, s. 267.

Sonuç

1980'li yılların başında son bulan bu anlatım, Balkan halklarının 17. yüzyıldan beri yaşamış oldukları müteakip dönüşümleri kapsamaktadır. O dönemde büyük bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu altında yaşamakta olan Balkan halkları aynı zamanda Ortodoks Kilisesine bağlıydı. Aralarındaki en önemli ortak nokta, dinleri ve Osmanlı idaresi altında yaşıyor olmalarıydı. Katolik Hırvatlar ve Slovenler, Ortodoks Rumenler ve Sırplar gibi Habsburg İmparatorluğu altında yaşayan küçük bir azınlık bu durumun dışındaydı. Genellikle köylü olan Balkan halkları bazı ortak tecrübeler yaşadı. En temel bağları, aileleri ve yerel topluluklarıydı; geçimlerini genellikle çiftçilik, çobanlık ve balıkçılık yaparak sağlıyorlardı. İçlerinde tüccar ve esnaf olanlar da vardı. Hatta küçük bir azınlık, siyasi liderliğin bir parçası bile olabilmişti. Genellikle okuma yazma bilmeyen ve temel dilleri farklı lehçelerde konuşan bu halklar, kendi yaşamları ve ait oldukları toplum ile ilgili benzer görüşlere sahipti. Genel görüşleri kilise ve bir kuşaktan diğerine aktarılmış karmaşık yerel gelenekler tarafından belirlenmekte olan bu insanlar, mensupları tarafından kabul görmüş temel kavram ve davranış biçimleri olan yerleşik ve düzenli topluluklar kurdular. Merkezi hükümetlerden sosyal hizmetler sağlamasının beklenmediği bir zamanda yaşadıklarından dolayı, genellikle köy ve aile birimlerine bağlı kaldılar. Öyle ki bu birimler bir nüfus için gerekli ekonomik ortamı sağlamakta ve yaşlı, hasta, genç ve o zamanın zorlu şartlarıyla başa çıkmakta zorlanan kimselere koruma vadetmekteydi. Normal koşullarda yerel otoriteler kilise ile birlikte köy hayatının karşılaşmak durumda olduğu problemlerin birçoğunun üstesinden gelebilmekteydi. Adalet kilise ve örfi hukuk zeminlerinde sağlanmaktaydı.

İçeriden ve dışarıdan gelen saldırılar altında Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılda gittikçe istikrarsız bir siyasi organizasyona dönüştü. Merkezi hükümet hem dış istilacıları geri püskürtmede hem de egemenliği altında bulunan bölgelerde kendi otoritesini sağlamada başarılı değildi. Bu yüzyıl boyunca ya-

şananlar sırasında Osmanlı topraklarının bir kısmı Rusya ve Habsgurg İmparatorluğu'na kaptırılmıştı. Daha sonra, Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları sırasında, İngiliz, Fransız, Rus ve Habsburg güçleri Osmanlı hükümetinin kontrolü altındaki topraklar ya da onların bir kısmı için birbirleriyle mücadele etti. İçerideki istikrar açısından daha da kötüsü, yerel Müslüman ileri gelenler olan ayanların merkezi otoriteye güçlü bir şekilde baş kaldırmaları ve bazı bölgelerin kontrolünü kazanmalarıydı. Bütün bu olaylar Balkanlar'daki Hristiyan nüfusun refahı için son derece zararlıydı. Hem dış istila hem de kırsal bölgede gittikçe artan anarşi gibi ikili bir sorun ile yüzleşen yerel topluluklar, üzerlerine daha fazla sorumluluk almaya zorlandı. Yunan adaları, Mora Yarımadası ve Karadağ gibi imparatorluğun belirli bölümleri zaten hemen hemen özerk yönetimlere sahipti. Daha önce de gördüğümüz gibi, Sırp isyanının kökenlerinde bu şartlar yatmaktadır.

Balkan yarımadasındaki bu olaylar Batı ve Orta Avrupa'da milliyetçiliğin yükselmesi ile aynı yönde gelişti. Avrupa devrimlerinin liberal ve ulusal ideolojileri, yerel şartlara hemen uygulanabilir olmaları sebebiyle Balkan liderlerini güçlü bir şekilde etkiledi. Avrupa romantik milliyetçiliği yolunu takip eden Balkan entelektüelleri de kendi ulusal dillerine ve daha önemlisi kendi geçmiş tarihleri ve kahramanlarına ilgi duymaya başladı. Klasik Yunan, Roma, Bizans ve Ortaçağ Sırp ve Bulgar İmparatorlukları kökenleriyle Balkan milliyetçileri, tarihi ihtişama dair herhangi bir çağdaş Avrupalı hareket kadar güçlü iddialara sahipti. Her ne kadar ulusal canlanmaların bu yönleri yerel kurum ve geleneklerle yakından bağlantılı ise de, Balkan liderleri Batı'dan özellikle anayasal monarşi ve merkezi hükümet yönetim sistemi gibi bazı siyasi kurumları aldı. Gerçekte Balkan düşüncesini yansıtan bu seçim, yarımadadaki yaşananlara büyük güçlerin devasa bir şekilde doğrudan etkide bulunmaları nedeniyle artık gerekli bir hale gelmişti.

Bütün ulusların milliyetçilik hareketleri Avrupalı hükümetlerin bölgeye sık sık müdahale etmeleri ile daha da karışık bir hal aldı. Yarımadanın merkezi stratejik konumu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisi bölgeyi, İngiltere, Fransa, Rusya, Habsburg İmparatorluğu ve daha sonra İtalya ve Almanya gibi büyük güçlerin emperyal dürtülerinin odak noktası haline getirdi. Her ne kadar Balkan liderleri genellikle bu durumdan kendi lehlerine istifade etmişse de –sonuçta Rusya savaşları Balkanlar'ı Osmanlı kontrolünden özgürleştirdiği için- yeni anayasal hükümetler dış güçlerin iç işlerine sürekli müdahale etmelerine katlanmaya zorlandı. Doğu Sorunu Balkanlar'ı şüphesiz ki "Avrupa'nın barut fıçısı" haline getirdi; ancak bu durumun sorumluluğu Balkan devletlerinde olduğu kadar büyük güçlerde ve güç dengesi prensibinde yatmaktaydı.

Daha önce gördüğümüz gibi, 19. yüzyılın sonunda bağımsız ya da özerk Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ hükümetleri kurulmuştu ve Arnavutluk ulusal hareketi başlamıştı. Bundan başka, Habsburg İmparatorluğu içerisindeki milliyetçilik meselesi Hırvat, Rumen, Sırp ve Sloven nüfus ve devletin diğer halkları arasında siyasi bilincin yükselmesi nedeniyle vahim bir hal almıştı. Liderlik, milliyetçilik fikrini hem siyasi organizasyonların temeli hem de anayasal, temsili hükümetlerin prensibi olarak genellikle destekliyordu. Ulusal devletler kurulduğunda, nüfus çeşitli avantajlar elde etti; Osmanlı kontrolünden özgürleşmek kuşkusuz ki büyük bir yaygın istekti. Ancak yeni rejimler de kendi problemlerini beraberinde getirdi. Yeni rejimlerin kurulması önceki emperyal kontrolleri sona erdirdi; ancak bu da otoritenin çoklukla köy ileri gelenlerinin elinde olduğu yerel hükümetlerin azalmasına neden oldu. Temel olarak Fransız ve genelde de Batılı yönetim uygulamalarının benimsenmesi ile ulusal liderlik siyasi gücü başkentlerde toplamaya çalıştı ve kırsal bölgelerin yönetimi için merkezden temsilciler gönderdi. Bu geleneksel bağların ve bağlılıkların bozulması anlamına gelmekteydi. Her ne kadar yeni siyasi sistem dış yaklaşımlarını çağdaş liberal fikirlere uydursa da, uygulamada her ulusun kontrolünü küçük bir azınlığa veriyordu.

Ulusal hükümetlerin kurulması ne yazık ki, uluslararası ilişkilerde bir piyon görevi gören yarımadanın problemlerinin azalmasına neden olmadı. Gerçekte, birçok açıdan durum eskisinden çok daha kötü idi. Yüzyılın sonuna yaklaşıldığında emperyal dünya rekabetinin yaygınlaşmasıyla Balkanlar'ın diplomatik önemi daha önce hiç olmadığı kadar arttı. Büyük güçlerin tarihi rekabetlerine şimdi bir de Osmanlı döneminde geniş oranda yatıştırılan uluslar arasındaki acı çatışmalar eklenmiş oldu. Balkan devletleri arasındaki sınırları çizmek çok zordu; hem Osmanlı hem de Habsburg idaresinde halk birbirine karışmıştı. Bunun bir sonucu olarak, yeni devletlerin hepsi az ya da çok, çok uluslu idi. Buna ek olarak, hiçbir ulusal liderlik sınırlarından tatmin olmuş değildi; her devlet komşu toprakları üzerinde hak iddiasında bulunuyordu. Bireysel hükümetler böylece dış politikaya ve askeri hazırlıklara abartılı bir şekilde önem verdi. Amaçlarına ulaşmalarına yardımcı olabilecek yabancı müttefik arayışında da oldular. Böylece büyük güçler dönüşümlü olarak Balkanlar'daki durumu kendi lehlerine kullanmaya ve orada kendilerinin çıkarları için çalışacak uydu devletler bulmaya çalıştı. Yabancı bir otoriteye tahsis edilmiş olan baskı altında tutulmuş azınlıklar ve militan milliyetçiler hala terör ve devrimsel eylemlerin gelecek için en ümit verici yol olduğuna inanmaktaydı. Balkan olaylarından kaynaklanan sebepleri ve can ve malları korkunç bir şekilde yıkıma uğratmasıyla I. Dünya Savaşı, bu patlayıcı durumun doruğa varmasının bir işaretiydi.

Bu çatışmayı takip eden barış antlaşmaları, sebep oldukları sayısız soruna rağmen en azından göreceli olarak istikrarlı kalabilmiş siyasi sınırları oluşturdu. Böylece Balkan ulusal devletlerinin dış şekli belli oldu. Bununla birlikte, iç organizasyon ve ekonomik gelişme gibi büyük meseleler hala çözümsüzdü. Her ne kadar yarımada kabaca tarımsal ekonomiye dayansa da, bütün başkentlerdeki siyasi otorite, görünüşleri genellikle köylü çoğunluktan çok farklı olan göreceli küçük bir azınlığın elinde toplanmıştı. Bu grup temel olarak üniversite eğitimi alabilmiş, sonradan hükümete, orduya, farklı iş kollarına, ticarete ya da benzer orta sınıf mesleklerine girebilmiş kimselerden oluşuyordu. Parlamenter sistem altında rekabet eden siyasi partiler bu grup içerisindeki farklı görüşleri temsil ediyordu. Kendi isteklerine odaklanan bu geleneksel partiler kırsal bölgede vuku bulan meselelere çok az ilgi gösterdi. Bakan hükümetleri kırsal kesimdeki nüfusu genellikle vergi kaynağı ve ordunun asker ihtiyacının karşılanabileceği alanlar olarak gördü; karşılaşılan zorlukları telafi etmek için çok az girişimde bulunuldu.

Ulusal varlıklarının bazı yönlerine karşı tam bir körlük sergilemelerine rağmen, Balkan liderleri rekabet halindeydi ve mağrurdu. Toplumlarının geri kalmış doğalarının farkında olarak, gelecekte köklü değişiklikler yapmayı tasarlıyorlardı. Birçoğu ileri seviyedeki Batı Avrupa ülkelerinin koşullarına yetişme arzusundaydı. Endüstrileşme ve modernleşme ortak hedefler idi; ancak önlerinde aşılması güç engeller vardı. Yeterli sermayenin olmayışı, eksik ham madde ve yetişmiş eleman açığı vardı. Bunlardan daha zor olanı ise, köklü ekonomik dönüşümlerin devrimci sosyal ve siyasal imaları idi. Yarımada diğer bir harap edici döneme girmeden önce gerçekte çok az şey başarıya ulaşmıştı. Bu arada, özellikle nüfusun gittikçe artması ve dış göçlere getirilen sınırlamalar nedeniyle tarımsal sorunlar daha da keskin bir hal aldı. Dünya tahıl fiyatlarının çöküşünü getiren Büyük Buhran özellikle bu nazik şartlar üzerinde çok daha harap edici sonuçlar doğurdu.

İki dünya savaşı arasındaki kısa dönem tuhaf bir aralık idi. Bu dönemde Balkanlar'daki ulusal bölünmelerin bütün zorlukları apaçık ortaya çıktı. Sadece devletler birbirleriyle savaşmaya devam etmedi; iç politikada da ulusal meseleler düzenli bir hükümetin ayakta durmasını tehdit eder hale geldi. En acı çatışmalar ise Yugoslavya içerisinde meydana geldi. Ancak Makedonya meselesi de Bulgar politikasında yıkıma neden oldu. Büyük güçlerle olan ilişkiler de iyileşmedi. Fransızların savaş sonrası ittifak sistemi, barış antlaşmaları üzerindeki keskinliği diri tuttu ve kendilerine haksızlık edildiğini düşünen ulusların küskünlüklerinin arkasında durdu. İtalyan ve daha sonra da Alman diplomatlar Erdel yerleşimine duyulan Macar öfkesini, Yugoslavya'da Sırp hakimiyetine

duyulan Hırvat kızgınlığım ve Makedonya meselesini canlı tutmadaki Bulgar kararlılığını kendi lehine kullanabildi. Bu ve diğer tarihi dertler Balkan birliğinin ve büyük güçlerin müdahalesine engel olabilecek birleşik bir çabanın varlığının önüne geçti.

Balkan siyasi durumu, Büyük Buhran dünya ekonomisinin istikrarını ciddi bir şekilde baltaladığında daha da kötü bir hal aldı. Gittikçe artan sosyal ve ekonomik problemlerle sıkışan Balkan devletleri Alman ve İtalyan komşuları gibi önceki parlamenter sistemlerini devam ettiremedi. Bu hükümetlerin her birinin amacı, iç huzurun sürdürülmesi ve var olan sosyal yapının devamı idi. Kraliyet diktatörlükleri acil tedbirlerdendi; içteki var olan durumu korumaya hizmet ediyordu ve gittikçe artan uluslararası tehlike içerisinde ulusal çıkarların korunmasını amaçlıyordu. Avrupa bir kez daha savaşa girdiğinde, bu rejimler kendi topraklarından uzak yerlerde savaşmamak için tedbirler aldı.

Büyük güçler arasındaki savaşlar yarımadada önemli değişikliklerin meydana gelmesine neden oldu. Bunlardan en önemlisi, barış ile birlikte gelen diplomatik devrim idi. Almanya ve İtalya bozguna uğramış, Fransa ve İngiltere ise ciddi bir şekilde güç kaybetmişti. Sovyetler Birliği ve Amerika hayatiyetlerini devam ettirebilen iki büyük güç olarak en iyi olmanın mücadelesi içerisindeydi. Bu devletlerin hiçbiri savaş yıllarında Balkan olaylarına karışmamıştı. Bununla birlikte savaştan sonra, liderlerin seçimi ya da aday gösterilmesi de dahil olmak üzere devletlerdeki hükümet şekillerini belirlemeye kadar çok önemli alanlarda etkilerini gösterdiler. İlk olarak İngiltere ve ardından da Amerika Birleşik Devletleri, Yunan siyasetinde üstün bir yere sahip oldu. Sovyetler Birliği en azından başlangıçta diğer devletlerde özel bir yere sahipti. Ancak 1948 yılından sonra sadece Bulgaristan, Romanya ve 1960'lı yıllara kadar da Arnavutluk üzerinde doğrudan kontrole sahip oldu.

Yunan iç savaşının sona ermesinden ve Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin istikrara kavuşmasından sonra, Balkan yarımadası uluslararası çekişmelerin temel ilgi odağı olmaktan çıktı. Dünyanın ilgisi Asya ve Afrika'daki önceki sömürge alanlarına çevrildi ve oraların kontrol edilmesi için mücadeleler başladı. Avrupa'daki en önemli meseleler; iki blok içerisindeki ekonomik birleşme, Alman sorunu ve komünist devletleri ilgilendirdiği şekliyle Sovyetler'in Macaristan ve Çekoslovakya'ya müdahalesi idi. Her ne kadar bütün Balkan ülkeleri dünya meselelerinde aktif bir rol üstlense de, eylem özgürlüklerini büyük ölçüde yitirmişlerdi. Önceki Balkan iç uyuşmazlıklarının birçoğunun devamına rağmen, öyle görünmekteydi ki, hükümetlerin hiçbiri kendi büyük güç patronlarının onayı olmadan savaşa katılamazdı. Hatta teorik olarak bağlantısız olan Yugoslavya bile her iki büyük gücü büyük bir dikkatle

izlemek zorundaydı. Bundan başka, 19. yüzyıldaki durumun tersine Balkan uluslarının büyük-güç müttefiklerini kendi yerel sorunları nedeniyle savaşa sokabilecekleri de pek mümkün görünmüyordu. Balkanlar'ın stratejik öneminin değişimi ile gelen bu kayma, kısmen askeri teknolojide meydana gelen devrimsel nitelikli değişikliklerden kaynaklanmaktaydı. Küçük Balkan ülkeleri, hidrojen bombası ya da füze yapmak için ihtiyaç duyulan ne ekonomik yeterliliğe ne de yetişmiş eleman gücüne sahipti. Tüfek ve el bombası ile savaşan ve yerli halkın desteği ile ayakta duran Balkan gerilla savaşçıları zamanı, tartışmaya açık bu genellemeye rağmen, muhtemelen geçmişti.

Balkan uluslarının uluslararası konumlarındaki kaymadan daha da önemli olan, savaş sonrası dönemde iç politikada meydana gelen köklü değişikliklerdi. Bu değişiklikler Balkanlar'da yaşayan bireylerin günlük yaşantısında, muhtemelen önceki üç yüz yılda meydana gelen değişikliklerden daha etkili oldu. Büyük savaşlar ve geçmişteki devrimler şüphesiz ki yerel düzeyde çok fazla maddi kayba ve birçok insanın yaşamını kaybetmesine neden oldu; yarımadada iç ve denizaşırı göçler nüfus hareketlilikleri yaşattı. Bununla birlikte, bu olaylar temel sosyal yapıyı göreceli olarak pek yerinden kımıldatmadı. Bu tarımsal toplumda aile ve köy ilişkileri başat bir öneme sahipti; köylü nüfusun birçoğunun hayali verimli bir çiftliğe sahip olmaktı. Ulusal devrimlerden sonra, merkezi hükümetler kırsal bölgelerde daha büyük bir siyasi güce sahip olmak için girişimlerde bulundu; ancak geleneksel yaşam koşullarında çok yüzeysel değişiklikler gerçekleştirebildiler. Bundan başka, 19. yüzyıln devrimci öğretisi liberal olduğu kadar ulusaldı. Yeni anayasal sistemler bireyleri kendi yollarını seçmeleri için özgür bırakma niyetindeydi; sosyal anlamda daha iyi koşullarda olmak yerine bireysel anlamda özgürlüğün geliştirilmesine yöneldiler. Gelecek için mutlak anlamda bir rehber olma ya da vatandaşın geniş plandaki rolüne işaret etme niyetinde değillerdi. Buna karşın sosyalist sistem sosyal ilerleme ve ekonomik modernleşme niyeti gütmekteydi; liderleri şüphesiz ki bireyi zorlayan ve her bir vatandaşa genel şema içerisinde bir yer tayin eden bir eylem planı sağlamaktaydı. Burada hedeflenen, özgürlükten çok eşitlik idi. Hem nihai hedefler hem de araçlar, geleneksel ve ataerkil köy yaşantısı idealleri ile çarpışıyordu. Böylece Balkanlar'daki gerçek devrim, gücün komünistlerin eline geçmesi değil, yüzyıllardır süregelen yaşam şeklinde sonradan yavaş yavaş meydana gelen yıkımdır. Benzer değişiklikler tabii ki Yunanistan'da da meydana geldi. Buradaki ekonomik ilerleme kırsal alandaki değişikliklere kaçınılmaz olarak eşlik etti. Süregelen bu aşamaları ne açık bir şekilde tanımlamak ne de kesin sonuçları hakkında bir tablo ortaya koymak kolaydır.

Gerekli olan değişiklikler tabii ki 1945'ten önce bilinmekteydi. Monarşik

hükümetler, ekseriyetle faydasız olsa da, ekonomik girişimlerde bulunmuşlardı. Bu çabaları zamanın koşulları ve rejimlerinin doğaları tarafından baltalandı. Ancak bu başarısızlığın arkasında yatan diğer önemli bir neden de, geçmiş uygulamalarda gerçek anlamda değişiklikler yapma başarısından yoksun olmalarıydı. Orduları siyasi muhalefeti bastırabiliyordu; ancak örneğin ülkeyi endüstrileşmeye götürecek önlemleri alamıyordu. Savaş öncesi Balkan politikacıları, görevlerini birçok kez suistimal etmelerine rağmen kalabalık sayıda insan gruplarını zorlayamıyor ya da -tabii ki savaş zamanı haricinde- kaba işlerde çalışacak gönüllüler bulamıyordu. Yeni sosyalist liderlik böyle engellemelerle karşı karşıya değildi. Sovyetler Birliği tarafından hazırlanmış bir planları vardı. Yine Sovyetler Birliği'nin silahlı güçleri tarafından desteklenerek ve baskı ve propaganda araçlarını mutlak anlamda kontrol altına alarak, halkın ne düşündüğünü pek de önemsemeden bu tür programları uygulamaya koyabilirlerdi. Böylece fabrikalar için yapılacak ödeme sebebiyle yaşam standardında oluşacak keskin düşüşler ya da siyasi muhalefetin bütün ifadelerini ezmeyi amaçlayan kanunlar gibi, önceki rejimlerde pek mümkün olmayan bazı önlemleri devreye sokabiliyorlardı.

Daha katı yönlerine rağmen komünist sistemler, özellikle Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinde geniş bir şöhret kazandı. komünist sistem ile ilgili olarak, bu sistemin kendi standartları içerisinde anlaşılması gerektiği vurgulandı. Yerini aldıkları ulusal hükümetler meşruiyetlerini, bağımsız devletler ve anayasal rejimler kurulmasıdaki rolleri ile açıklıyorlardı. Bu anayasal rejimler en azından teoride bireysel özgürlük ile sosyal ve ekonomik alanda olmasa da siyasi alanda eşitlik üzerine kuruluydu. Sosyalist liderler bunun yerine ekonomik modernleşme ve sosyal eşitlik üzerine vurgu yaptı. Tabii Hristiyanlığın insanlığın alınyazısı ile ilgili bakış açısı, her bir bireyin tarihi gelişmenin önceden takdir edilmiş bir gidişata kaçınılmaz olarak bağlı olduğunu iddia eden Marksist teori ile yer değiştirdi. Bu değişikliğin olumlu tarafı, şüphesiz komünist rejimlerin vatandaşlarının yaşamlarına maddi anlamda birçok fayda sağlamasıydı. Bu devletler içerisinde en az kuramcı olan Yugoslavya'da durum özellikle böyleydi. Kendinden öncekilerle kıyaslandığında, komünist liderler ulusal sağlık programlarının devreye sokulması, eğitim sisteminin herkese açık olması, paralı izinler ve hasta ve yaşlılar için bakım da dahil olmak üzere sosyal hizmetler anlamında önemli birçok başarıya imza attı. Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da tam istihdam garantisi de verildi. Bu tür tedbirler iyi idare edildiği yerlerde, meydana gelen köklü değişiklikler için bir dayanak sağlamış ve daha önce bu tür hizmetlerden yararlanmamış daha fazla kimseye ulaşma imkanı sunmuştur. Sosyalist planlamacılar en azından olabildiğince fazla sayıda modern ev inşası girişiminde bulunmuş; radyolar, televizyon setleri ve hatta

otomobil gibi yüksek fiyatlı tüketim mallarını nüfusun geniş bir kesimine sağlamakta başarılı olmuştur.

Gözle görülür bu tür gelişmelere rağmen, komünist hükümetler bazı önemli sorunlarla karşılaştı. Bu sorunların bir kısmı bütün dünyada var olan sorunlardı. Ancak bazıları sadece Balkanlar'a ya da sosyalist koşullara mahsustu. Diğer devletler gibi Balkan devletleri de 1970'li yıllarda dünyadaki petrol fiyatlarının artmasından kötü bir şekilde etkilendi. Diğer temel ham maddelerden kömür ve demir ise çok az bulunmaktaydı. Bütün endüstriyel toplumları dört bir yandan kuşatmış olan bu çok sayıdaki sorunun üstesinden gelmek göreceli olarak fakir Balkan ekonomileri için daha zor idi. Siyasi yaşamda ise tek partili rejimin getirdiği dezavantajlar ve yerleşik bürokrasinin katı kuralları hala aşılmayı bekliyordu. Her ne kadar siyasi istikrar sağlanmış ise de, bunun bedeli bireysel ve sosyal kontrolün daha fazla arttırılmasıydı. Bundan başka, Balkan tarihi boyunca görülen birçok selefleri gibi, Yunanistan da dahil olmak üzere bütün hükümetler silahlı birliklerinin sadakatine bağımlıydı; bu da her zaman önemini korumuş bir meseledir.

Çağdaş toplumlar üzerine hüküm vermek zordur; geleceklerine karar vermek ise neredeyse imkansızdır. Balkanlar için özellikle ekonomik dönüşüm, nüfus hareketi ve yeni sosyal kalıplara uyum gibi yeni gelişmelerin etkileri kesinlikle kalıcı olacaktır. Geleneksel bağlar kırılmıştır; eşit dengeyi sağlayacak yeni bağlılıkların onların yerini alıp almayacağı henüz belli değildir. Ayrıca hükümetlerin halklarına vadettiklerini yerine getirebilmekte ne derece başarılı olup olmayacaklarını izlemek ilginç olacaktır; komünist rejimlerin karşılaştığı kesin bir mesele, artan beklentilerdi. Sosyalist propaganda ütopik bir gelecek fikri ortaya koymuştu. Kişi sadece daha iyi sosyal ilişkiler için ümit beslememekte; aynı zamanda yarımadanın kaynakları ile orantısız olabilecek bir yaşam standardı yüksekliğini de ummaktaydı. Bütün komünist programlar, sosyalist devlet vatandaşlarının Batı kapitalist sistemi altında yaşayan insanlarla eşit oranda ya da daha iyi şartlarda bir hayat standardına sahip olacakları konusunda kesin bir garanti içermekteydi. Gözleme açık şekilde Yunanistan'ın farklı bir yol izlemesi, en azından kabaca bir kıyaslama yapmayı mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte Balkan vatandaşları kendilerini komşuları ile kıyaslamak yerine özellikle Fransa ve Federal Alman Cumhuriyeti gibi en başarılı Batı Avrupa ülkeleri ile kıyaslama eğilimindedir. Tabii ki, bütün Balkan ulusları için dış unsurlar, genellikle kendi kontrollerinin ötesinde geleceklerini belirleyecektir. Sıkıca kuşatılmış bir insan topluluğunun parçası oldukları için, kaderleri aynı zamanda dünya ekonomik şartlarına ve ağır silahlarla donatılmış büyük güçlerle olan ilişkilerine de bağlıdır.

Kaynakça

Balkan tarihi çalışmasının ikinci cildinin bibliyografyası, metinde işlenen konulara dair daha detaylı bilgi edinmek isteyen bir okuyucunun ilgilenebileceği sadece İngilizce kitaplarla sınırlıdır. Tabii ki Balkan tarihiyle ilgili ulaşılabilecek bütün kitapları içermemektedir. Makaleler ve diğer dillerdeki çalışmalar bibliyografyaya dahil edilmememiştir. Her ne kadar temel vurgu bölgenin tarihi ile ilgili olsa da, son bölümdeki liste köy hayatı ve seyahat notları üzerine yapılan bazı çalışmalar ile Balkan edebiyatı tetkiklerinden bir seçme de içermektedir. Bütün disiplinlerdeki çalışmalar ile ilgili daha detaylı bilgi için Paul L. Horecky tarafından yayına hazırlanmış olan *Southeastern Europe: A Guide to Basic Publications* (Chicago; University of Chicago Press, 1969)'dan faydalınabilir. Ayrıca Peter F. Sugar ve Donald W. Treadgold tarafından yayına hazırlanan *A History of East Central Europe* adlı çalışmanın VIII. ve IX. ciltlerindeki bibliyografik makalelere de burada yer verilmiştir. Balkan çalışmaları ile ilgili Amerikan ilim dünyasının tartışmaları Charles Jelavich'in, *Language and Area Studies: East Central and Southeastern Europe* (Chicago: University of Chicago Press, 1969) kitabında bulunabilir. Kitabın tamamlanmasından sonraki on yılda çıkan çalışmalar ise *Balkanistica* dergisinin 4. cildinde (1977–1978) bu konuya ayrılmış bir makalede bulunabilir.

GENEL BALKAN TARİHLERİ

Berend, Iván T. ve György Ránki, *Economic Development in East-Central Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, New York: Columbia University Press, 1974.

Djordjevic, Dimitrije ve Stephen Fischer-Galati, *The Balkan Revolutionary Tradition*, New York: Columbia University Press, 1981.

Hösch, Edgar, *The Balkans: A Short History from Greek Times to the Present Day*, çev. Tania Alexander, New York: Crane, Russak, 1972.

Jelavich, Charles ve Barbara Jelavich, *The Balkans*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1965.

Jelavich, Charles ve Barbara Jelavich (ed.), *The Balkans in Transition: Essays on the Development of Balkan Life and Politics since the Eigteenth Centuty*, Tıpkıbasım, Hamden, Conn: Archon Books, 1974.

Lampe, John R. ve Marvin R. Jackson, *Balkan Economic History, 1550-1950*, Bloomington: Indiana University Press, 1982.

Ristelhueber, René, *A History of the Balkan* Peoples, der. ve çev. Sherman David Spector, New York: Twayne, 1971.

Schevill, Ferdinand, *The History of the Balkan Peninsula*, New York: Harcourt, Brace & Co., 1933.

Seton-Watson, Robert W., *The Rise of Nationality in the Balkans*, Londra: Constable, 1917.

Stavrianos, L. S., *The Balkans, 1815-1914*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1963.

Stavrianos, L. S., *The Balkans since 1453*, New York: Rinehart, 1958.

Stoianovich, Traian, *A Study in Balkan Civilization*, New York: Knopf, 1967.

Sugar, Peter F. Ve Ivo J. Lederer (ed.), *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle: University of Washington Press, 1969.

Sugar, Peter F. ve Donald W. Treadgold (ed.), *A History of East Central Europe*, Seattle: University of Washington Pres, c. VIII, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, Charles Jelavich ve Barbara Jelavich, 1977; c. IX, *East Central Europe betwe-en the Two World Wars*, Joseph Rothschild, 1974.

MİLLET VE İMPARATORLUK TARİHLERİ

Balkan Ulusları

ARNAVUTLAR

Frasheri, Kristo, *The History of Albania*, Tiran, 1964.

Logoreci, Anton, *The Albanians: Europe's Forgotten Survivor*, Boulder, Colo.: Westview Press, 1977.

Marmullaku, Ramadan, *Albania and the Albanians*, çev. Margot Milosavljević ve Boćko Milosavljević, Londra: Hurst, 1975.

Swire, Joseph, *Albania: The Rise of a Kingdom*, Londra: William & Norgate, 1929.

BULGARLAR

Kossev, D., H. Hristov ve D. Angelov, *A Short History of Bulgaria*, Sofya: Foreign Languages Press, 1963.

Macdermott, Mercia, *A History of Bulgaria, 1393-1885*, Londra: Allen & Unwin, 1962.

Michew, D., *The Bulgarians in the Past: Pages from the Bulgarian Cultural History*, Lausanne: Librairie Centrale des Nationalités, 1919.

YUNANLILAR

Campbell, John ve Philip Sherrard, *Modern Greece*, Londra: Benn, 1968.

Clogg, Richard, *A Short History of Modern Greece*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

Forster, Edward S., *A Short History of Modern Greece, 1821-1956*, Londra: Methuen, 1960.

Heurtley, W. A., H. C. Darby, C. W. Crawky ve C. M. Wooch, *A Short History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press 1965.

Kousoulas, D. George, *Modern Greece: Profile of a Nation*, New York: Scribner, 1974.

Miller, William, *Greece*, New York: Scribner, 1928.

Sophocles, S. M., *A History of Greece*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1961.

Woodhouse, C. M., *The Story of Modern Greece*, Londra: Faber & Faber, 1968.

RUMENLER

Chirot, Daniel, *Social Change in a Peripheral Society: The Creation of a Balkan Colony*, New York: Academic Press, 1976.

Giurescu, Dinu C., *Illustrated History of the Romanian People*, Bükreş: Editura Sport-Turism, 1981. Otetea, Andrei (ed.), *The History of the Romanian People*, New York: Twayne, 1970.

Seton-Watson, Robert W., *A History of the Rumanians from Roman Times to the Completion of Unity*, Cambridge: Cambridge University Press, 1934.

SIRPLAR, HIRVATLAR ve SLOVENLER

Auty, Phyllis, *Yugoslavia*, New York: Walker, 1965.

Clissold, Stephen (ed.), *A History of Yugoslavia from Early Times to 1966*, Cambridge: Cambridge University Press, 1966.

Dedijer, Vladimir, Ivan Bozić, Sima Ćirković ve Milorad Ekmečić, *History of Yugoslavia*, çev. Kordija Kveder, New York: McGraw-Hill, 1974.

Gazi, Stephen, *A History of Croatia*, New York: Philosophical Library, 1973.

Temperley, H. W. V., *History of Serbia*, New York: Fertig, 1969.

Tomasevich, Jozo, *Peasants, Politics, and Economic Change in Yugoslavia*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1969.

Osmanlı İmparatorluğu

Davison, Roderic H., *Turkey*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1968.

Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Londra: Oxford University Press, 1961.

Miller, William, *The Ottoman Empire and Its Successors, 1801-1927*, Cambridge: Cambridge University Press, 1936.

Shaw, Sranford J. ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 2 c., Cambridge: Cambridge University Press, 1967, 1977.

Vucinich, Wayne S., *The Ottoman Empire: Its Record and Legacy*, Princeton, N.J.: Van Nostrand, 1965.

Habsburg İmparatorluğu

Kann, Robert A., *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918*, Berkeley: University of California Press, 1974.

Kann, Robert A., *The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy, 1848-1918*, 2 c., New York: Columbia University Press, 1950.

Macartney, C. A., *The Habsburg Empire, 1790-1918*, Londra: Weidenfeid &Nicolson, 1968.

May, Arthur J., *The Habsburg Monarchy, 1867-1914*, New York: Norton Library, 1968.

Tapié, Victor, *The Rise and Fall of the Habsburg Monarchy*, çev. Stephen Hardman, New York: Praeger, 1971.

Taylor, A. J. P., *The Habsburg Monarchy, 1809-1918*, New York: Harper Torchbooks, 1948.

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ DÖNEM İÇİN SEÇİLMİŞ ÇALIŞMALAR

Ekonomik Gelişmeler

Blaisdell, D. C., *European Financial Control in the Ottoman Empire: A Study of the Establishment, Activities, and Significance of the Administration of the Ottoman Public Debt*, New York: Columbia University Press, 1929.

Evans, Ifor L., *The Agrarian Revolution in Roumania*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press (Belknap Press), 1962.

Feis, Herbert, *Eurupe the World's Banker, 1870-1914*, New York: Norton, 1965.

Hocevar, Toussaint, *The Structure of the Slovenian Economy, 1848-1963*, New York: Studia Slovenica, 1965.

Sugar, Peter F., *Industrialization of Bosnia-Hercegovina, 1878-1918*, Seattle: University of Washington Press, 1963.

Diplomasi Hakkında Genel Çalışmalar

Anastassoff, Christ, *The Tragic Peninsula: A History of the Macedonian Movement for Independence since 1878*, St. Louis: Blackwell & Wielandy, 1938.

Anderson, M. A., *The Eastern Question, 1774-1923*, New York: Macmillan, 1966.

Brailsford, H. N., *Macedonia: Its Races and Their Future*, Londra: Methuen, 1906.

Dedijer, Vladimir, *The Road to Sarajevo*, New York: Simon Schuster, 1966.

Georgevitch, Tihomir R., *Macedonia*, Londra: Allen & Unwin, 1918.

Geshov, Ivan E., *The Balkan League*, çev. Constantin C. Mincoff, Londra: Murray, 1915.

Helmreich, Ernst C., *The Diplomacy of the Balkan Wars, 1912-1913*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1938.

Jelavich, Barbara, *The Habsburg Empire in European Affairs, 1814-1918*, Tıpkıbasım, Hamden, Conn.: Archon Books, 1975.

Jelavich, Barbara, *St. Petersburg and Moscow: Tsarist and Soviet Foreiqn Policy, 1814-1974*, Bloomington: Indiana University Press, 1974.

Remak, Joachim, *Sarajevo: The Origins of a Political Murder*, New York: Criterion Press, 1959.

Rossos, Andrew; *Russia and the Balkans: Inter-Balkan Rivalries and Russian Foreign Policy, 1908-1914*, Toronto: University of Toronto Press, 1981.

Thaden, Edward C., *Russia and the Balkan Alliance of 1912*, University Park: Pennsylvania State University Press, 1965.

Wilkinson, H. R., *Maps and Politics: A Review of the Ethnographic Cartograpby of Macedonia*, Liverpool: University Press of Liverpool, 1951.

Ulusal Gelişme

ARNAVUTLAR

Great Britain, Office of the Admiralty, Naval Intelligence Division, *Albania: Basic Handbook*. 2 s., 1943, 1944.

Skendi, Stavro, *The Albanian National Awakening, 1878-1912*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1967.

Stickney, Edith Pierpont, *Southern Albania or Northern Epirus in European International Affairs, 1912-1923*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1926.

BULGARLAR

Beaman, A. Hulme., *M. Stambuloff*, Londra: Bliss, Sands & Foster, 1895.

Hall, William W., *Puritans in the Balkans: The American Board Mission in Bulgaria, 1878-1918*, Sofya: Cultura Printing House, 1938.

YUNANLILAR

Augustinos, Gerasimos, *Consciourness and History: Nationalist Critics of Greek Society, 1897-1914*, Boulder, Colo.: East European Quarterly, 1977.

Coulumbis, T. A., J. A. Petropulos ve H. J. Psomiades, *Foreign Interference in Greek Politics: An Historical Perspective*, New York: Pella, 1976.

Dakin, Douglas, *The Greek Struggle in Macedonia, 1897-1913*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1966.

Dakin, Douglas, *The Unification of Greece, 1770-1923*, Londra: Benn, 1972.

Kaltchas, Nicholas S., *Introduction to the Constitutional History of Modern Greece*, New York: Columbia University Press, 1940.

Koumoulides, John T. A., *Greece in Transition: Essays in the History of Modern Greece, 1821-1974*, Londra: Zeno, 1977.

Levandis, John A., *The Greek Foreign Debt and the Great Powers, 1821-1898*, New York: Columbia University Press, 1944.

Papacosma, S. Victor., *The Military in Greek Politics: The 1909 Coup d'état*, Kent, Ohio: Kent State University Press, 1977.

Vlastos, Doros, *Venizelos: Patriot, Statesman, Revolutionary*, Londra: Lund Humphries,1942.

RUMENLER

Constantinescu, Miron vd. (ed.), *Unification of the Romanian National State: The Union of Transylvania with Old Romania*, Bükreş: Academy of the Socialist Republic of Romania, 1971.

Eidelberg, Philip Gabriel, *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907: Origins of a Modern Jacquerie*, Leiden: Brill, 1974.

Jowitt, Kenneth (ed.), *Social Change in Romania, 1860-1940*, Berkeley: Institute of International Studies, 1978.

SIRPLAR, HIRVATLAR ve SLOVENLER

Djilas, Milovan, *Land without Justice*, New York: Harcourt, Brace & Co., 1958.

Petrovich, Michael Boro, *A History of Modern Serbia, 1804-1918*, 2 c., New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1976.

Rogel, Carole, *The Slovenes and Yugoslavism, 1890-1914*, Boulder, Colo.: East European Quarterly, 1977.

Seton-Watson, Robert W., *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*, Londra: Constable, 1911.

Vucinich, Wayne S., *Serbia between East and West: The Events of 1903-1908*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1954.

OSMANLI İMPARATORLUĞU

Ahmad, Feroz, *The Young Turks: The Committee* of *Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914*, Oxford: Oxford University Press (Clarendon Press), 1969.

Berkes, Niyazi, *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal: McGill University Press, 1964.

Ramsaur, Ernest E., *The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, *1957*.

I. DÜNYA SAVAŞI ve BARIŞ ANTLAŞMALARI

Adams, John C., *Flight in Winter*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1942.

Dallin, Alexander (ed.), *Russian Diplomacy and Eastern Europe, 1914-1917*, New York: King's Crown Press, 1963.

Djordjevic, Dimitrije ve Stephen Fischer Galati (ed.), *The Creation of Yugoslavia, 1914-1918*, Santa Barbara Calif.: Clio Book's 1980.

Evans, Laurence, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1965.

Frucht, Richard C., *Dunarea Noastra; Romania, the Great Powers, and the Danube Question, 1914-1921*, Boulder, Colo.: East European Quarterly, 1982.

Genov, Georgi P., *Bulgaria and the Treaty of Neuilly*, Sofya: Danov, 1935.

Helmreich, Paul C., *From Paris to Sévres: The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*, Columbus: Ohio State University Press, 1974.

Howard, Harry N., *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923*, New York: Fertig, 1966.

Lederer, Ivo J., *Yugoslavia at the Paris Conference: A Study in Frontier-Making*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1963.

Leon, George B., *Greece and the Great Powers, 1914-1917*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1974.

Mamatey, Victor S., *The United States and East Central Europe, 1914-1981*, Princeton: Princeton University Press, 1957.

Pallis, Alexander A., *Greece's Anatolian Venture and After: A Survey of the Diplomatic and Political Aspects of the Greek Expedition to Asia Minor, 1915-1922*, Londra: Methuen, 1937.

Petsalis-Diomidis, N., *Greece at the Paris Peace Conference, 1919*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1978.

Seton-Watson, Hugh ve Christopher Seton-Watson, *The Making of a New Europe: R. W Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*, Seattle: University of Washington Press, 1981.

Smith, C. Jay., *The Russian Struggle for Power, 1914-1917: A Study of Russian Foreign Policy during the First World War*, New York: Greenwood Press, 1969.

Smith, Michael Llewellyn, *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919 -1922*, Londra: Allen Lane, 1973.

Spector, Sherman David, *Rumania at the Paris Peace Conference: A Study of the Diplomacy of Ioan 1. C. Bratianu*, New York: Bookman Associates, 1962.

Theodoulou, Christos, *Greece and the Entente, August I, 1914-September 25, 1916*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1971.

Zivojinović, Dragan R., *America, Italy and the Birth of Yugos1avia 1917-1919*, Boulder, Colo.: East European Quarterly, 1972.

İKİ SAVAŞ ARASI YILLAR

Bell, John D., *Peasants in Power: Alexander Stamboliski and the Bulgarian Agrarian National Union, 1899-1923*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1977.

Hoptner, J. B., *Yugoslavia in Crisis, I934-1941*, New York: Columbia University Press. 1962.

Macartney, C. A. Ve A. W. Palmer, *Independent Eastern Europe*, New York: St. Martin's Press, 1966.

Maček, Vladko, *In the Struggle for Freedom*, çev. E1izabeth Gazi and Stjepan Gazi, University Park: Pennsylvania State University Press, 1957.

Mitrany, David, *The Land and the Peasant in Rumania: The War and Agrarian Reform, 1917-1921*, Londra: Oxford University Press, 1930.

Nagy-Talavera, Nicholas M., *The Green Shirts and the Others*, Stanford, Calif. Hoover Institution Press, 1970.

Pearton, Maurice, *Oil and the Roumanian State, 1895-1948*, Oxford: Oxford University Press (Clarendon Press), 1971.

Pentzopoulos, Dimitri, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece*, Paris: Mouton, 1962.

Pribichevich, Stoyan, *World without End: The Saga of Southeastern Europe*, New York: Reynal & Hitchcock, 1939.

Ristić, Dragiša N., *Yugoslavia's Revolution of 1941*, University Park: Pennsylvania State University Press, 1966.

Roberts, Henry L., *Rumania: Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1951.

Rogger, Hans ve Eugen Weber (ed.), *The European Right: A Historical Profile*, Berkeley: University of California Press, 1966.

Rothschild, Joseph, *The Communist Party of Bulgaria: Origins and Development, 1883-1936*, New York: Columbia University Press, 1959.

Seton-Watson, Hugh, *Eastern Europe between the Wars, 1918-1941*, New York: Harper & Row, 1967.

Sugar, Peter F. (ed.), *Native Fascism in the Successor States, 1918-1945*, Santa Barbara, Calif: ABC-Clio, 1971.

II. DÜNYA SAVAŞI VE SAVAŞ SONRASI DÖNEM

Genel Çalışmalar

Barker, Elisabeth, *Macedonia: Its Place in Balkan Power Politics*, Londra: Royal Institute of International Affairs, 1950.

Brzezinski, Zbigniew K., *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971.

Burks, R. V., *The Dynamics of Communism in Eastern Europe*, Princeton N.J.: Princeton University Press, 1961.

Davis, Lynn Etheridge, *The Cold War Begins*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1974.

Fejtö, François, *A History of the People's Democracies: Eastern Europe since Stalin*, çev. Daniel Weissbort, New York: Praeger, 1971.

Gati, Charles (ed.), *The International Politics of Eastern Europe*, New York: Praeger 1976.
Gati, Charles, *The Politics of Modernization in Eastern Europe: Testing the Soviet Model*, New York: Praeger, 1974.

Gianaris, Nicholas V., *The Economies of the Balkan Countries*, New York: Praeger, 1982.

Hewett, Edward A., *The Economies af Eastern Europe*, Lincoln, Neb.: Cliff's Notes, 1978.

Hoffman, George W. (ed.), *Eastern Europe: Essays in Geographical Problems*, Londra: Methuen, 1971.

Höhmann, Hans-Hermann, Michael Kaser ve Karl C. Thalheim (ed.), *The New Economic Systems of Eastern Europe*, Berkeley: University of California Press, 1975.

Ionescu, Ghita, *The Break-Up of the Soviet Empire in Eastern Europe*, Baltimore: Penguin Books, 1965.

Kaser, Michael, *Comecon: Integration Problems of the Planned Economies*, Londra: Oxford University Press, 1967.

King, Robert R., *Minorities under Communism: Nationalities as a Source of Tension among Balkan Communist States*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1973.

Kostanick, Huey Louis (ed.), *Population and Migration Trends in Eastern Europe*, Boulder, Colo.: Westview Press, 1977.

Lendvai, Paul, *Eagles in Cobwebs*, New York: Doubleday, Anchor Books, 1969.

Maclean, Fitzroy, *Eastern Approaches*, Londra: Jonathan Cape, 1949.

Mastny, Vojtech, *Russia's Road to the Cold War*, New York: Columbia University Press, 1979.

Mellor, Roy E. I., *Eastern Europe: A Geography of the COMECON Countries*, New York: Columbia University Press, 1975.

Orlov, Dietrich, *The Nazis in the Balkans: A Case Study of'Totalitarian Politics*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1968.

Pounds, Norman J. G., *Eastern Europe*, Chicago: Aldine, 1969.

Rakowska-Harmstone, Teresa ve Andrew Gyorgy (ed.), *Communism in Eastern Europe*, Bloomington: Indiana University Press, 1979.

Remington, Robin Alison, *The Warsaw Pact: Case Studies in Cammunist Conflict Resolution*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1971.

Seton-Watson, Hugh, *The East European Revolution*, New York: Praeger, 1951.

Shub, Anatole, *An Empire Loses Hope: The Return of Stalin's Ghost*, New York: Norton, 1970.

Staar, Richard F. *Communist Regimes in Eastern Europe*, Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 1977.

Triska, Jan F. ve Paul M. Cocks, *Political Development in Eastern Europe*, New York: Praeger, 1977.

Wolff, Robert Lee, *The Balkans in Our Time*, New York: Norton, 1978.

Van Creveld, Martin L., *Hitler's Strategy, 1940-1941: The Balkan Clue*, Cambridge: Cambridge University Press, 1973.

Arnavutluk

Amery, Julian, *Sons of the Eagle: A Study in Guerilla War*, Londra: Macmillan, 1948.

Griffith, William E., *Albania and the Sino-Soviet Rift*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1963.

Hamm, Harry, *Albania: China's Beachhead in Europe*, çev. Victor Anderson, New York: Praeger, 1963.

Pano, Nicholas C., *The People's Republic of Albania*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1968.

Prifti, Peter R., *Socialist Albania since 1944: Domestic and Foreign Developments*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1978.

Thomas, John L., *Education for Communism: School and State in the People's Republic of Albania*, Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 1969.

Bulgaristan

Brown, J. E., *Bulgaria under Communist Rule*, New York: Praeger, 1970.

Chary, Frederick B., *The Bulgarian Jews and the Final Solution, 1940-1944*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1972.

Dellin, L. A. D., *Bulgaria*, New York: Praeger, 1957.

Miller, Marshall Lee, *Bulgaria during the Second World War*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1975.

Oren, Nisan, *Bulgarian Communism: The Road to Power, 1934-1944*, New York: Columbia University Press, 1971.

Oren, Nisan, *Revolution Administered: Agrarianism and Communism in Bulgaria*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973.

Yunanistan

Athenian [pseud.], *Inside the Colonels' Greece*, çev. Richard Clogg, New York: Norton, 1972.

Carey, Jane Perry Clark ve Andrew Galbraith Carey, *The Web of Modern Greek Politics*, New York: Columbia University Press, 1968.

Clogg, Richard ve George Yannopoulos (ed.), *Greece under Military Rule*, Londra: Secker & Warburg, 1972.

Couloumbis, Theodore A., *Greek Political Reaction to American and NATO Influences*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1966.

Holden, David, *Greece without Columns*, Philadelphia: Lippincott, 1972.

Iatrides, John O., *Revolt in Athens: The Greek Communist "Second Round", 1944, 1945*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1972.

Koumoulides, John T. A. (ed.), *Greece in Transition: Essays in the History of Modern Greece*, Londra: Zeno, 1977.

Kousoulas, D. George, *Revolution, and Defeat: The Story of the Greek Communist Party*, Londra: Oxford University Press, 1965.

Legg, Keith, *Politics in Modern Greece*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1969.

McNeill, William H., *The Metamorphosis of Greece since World War II*, Chicago: University of Chicago Press, 1978.

Stavrianos, L. S., *Greece: American Dilemma and Opportunity*, Chicago: Henry Regnery, 1952.

Tsoucalas, Constantine, *The Greek Tragedy*, Baltimore: Penguin Books, 1969.

Woodhouse, C. M., *Apple of Discord*, Londra: Hutchinson, 1948.

Woodhouse, C. M., *The Struggle for Greece, 1941-1949*, Londra: Hart-Davis, MacGibbon 1976.

Young, Kenneth, *The Greek Passion: A Study in People and Politics*, Londra: Dent, 1969.

Xydis, Stephen G., *Greece and the Great Powers, 1944-1947*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1963.

Romanya

Braun, Aurel, *Romanian Foreign Policy since 1965*, New York: Praeger, 1978.

Fischer-Galati, Stephen, *The New Rumania: From People's Democracy to Socialist* Republic, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1967.

Fischer-Galati, Stephen, *The Socialist Republic of Rumania*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1969.

Floyd, David, *Rumania: Russia's Dissident Ally*, New York: Praeger, 1965.

Gafencu, Grigore, *Prelude to the Rusian Campaign*, Londra: Frederick Muller, 1945.

Gilberg, Trond, *Modernization in Romania since World War II*, New York: Praeger, 1975.

Ionescu, Ghita, *Communism in Rumania, 1944-1962*, Londra: Oxford University Press, 1964.

Jowitt, Kenneth, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944-1965*, Berkeley: University of California Press, 1971.

King, Robert R., *History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 1980.

Montias, John Michael, *Economic Development in Communist Rumania*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1967.

Tsantis, Andreas C. ve Roy Pepper, *Romania: The Industrialization of an Agrarian Economy under Socialist Planning*, Washington D.C.: World Bank, 1979.

Yugoslavya

Apostolski, Mihailo ve Haralampié Polenakovich, *The Socialist Republic of Macedonia*, Üsküp: Macedonian Review Editions, 1974.

Armstrong, Hamilton Fish, *Tito and Goliath*, New York: Macmillan, 1951.

Auty Phyllis, *Tito: A Biography*, Londra: Longman, 1970.

Avakumovic, Ivan, *History of the Communist Party of Yugoslavia*, Aberdeen, Scotland: University Press of Aberdeen, 1964.

Campbell, John C., *Tito's Separate Road: America and Yugoslavia in World Politics*, New York: Harper & Row, 1967.

Deakin., F. W. D., *The Embattled Mountain*, Londra: Oxford University Pres, 1971.

Dedijer, Vladimir, *The Battle Stalin Lost: Memoirs* of *Yugoslavia 1948-1953*, New York: Viking, 1971.

Dedijer, Vladimir, *Tito*, New York: Simon & Schuster, 1953.

Denitch, Bogdan Denis, *The Legitimation of a Revolution: The Yugoslav Case*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1976.

Djilas, Milovan, *Conversations with Stalin*, çev. Michael B. Petrovich, New York: Harcourt, Brace & World., 1962.

Djilas, Milovan, *The New Class: An Analysis of the Communist System*, New York: Praeger, 1957.

Djilas, Milovan, *Tito: The Story from Inside*, çev. Vasilije Kojić ve Richard Hayes, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980.

Djilas, Milovan, *Wartime*, çev. Michael B. Petrovich, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1977.

Hoffman, George W. ve Fred Warner Neal, *Yugoslavia and the New Communism*, New York: Twentieth Century Fund, 1962.

Kofos, Evangelos, *Nationalism and Communism in Macedonia*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1964.

Johnson, A. Ross, *The Transformation of Communist Ideology: The Yugoslav Case, 1945-1953*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1972.

Marković, Mihailo, *From Affluence to Praxis: Philosophy and Social Criticism*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1974.

Mates, Leo, *Nonalignment: Theory and Current Policy*, Dobbs Ferry, N.Y.: Oceana Publications, 1972.

Mićunović, Veljko, *Moscow Diary*, New York: Doubleday, 1980.

Milazzo, Mateo J., *The Chetnik Movement and the Yugoslav Resistance*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1975.

Milenkovitch, Deborah D., *Plan and Market in Yugoslav Economic Thought*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1971.

Palmer, Stephen E. ve Robert R. King, *Yugoslav Communism and the Macedonian Question*, Hamden, Conn.: Archon, 1971.

Pavlowitch, Stevan K, *Yugoslavia*, New York: Praeger, 1971.

Roberts, Walter R., *Tito, Mihailović and the Allies, 1941-1945*, New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press, 1973.

Rubinstein, Alvin Z., *Yugoslavia and the Nonaligned World*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970.

Rusinow, Dennison, *The Yugoslav Experiment* Berkeley: University of California Press, 1977.

Schrenk, Martin, Cyrus Ardalan ve Nawal A. El-Tatawy, *Yugoslavia: Selfmanagement Socialism and the Challenges of Development*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1979.

Sher, Gerson S., *Praxis: Marxist Criticism and Dissent in Socialist Yugoslavia*, Bloomington: Indiana University Press, 1977.

Shoup, Paul, *Communism and the Yugoslav National Question*, New York: Columbia University Press, 1968.

Singleton, Fred, *Twentieth Century Yugoslavia*, New York: Columbia University Press, 1976.

Stojanovic, Svetozar, *Between Ideals and Reality: A Critique of Socialism and Its Future*, çev. Gerson S. Sher, New York: Oxford University Press, 1973.

Tomasevich, Jozo, *The Chetniks: War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1975.

Ulam, Adam, *Titoism and the Cominform*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1952.

Vucinich, Wayne S. (ed.), *Contemporary Yugoslavia: Twenty Years of Socialist Experiment*, Berkeley: University of California Press, 1969.

Wilson, Duncan, *Tito's Yugoslavia*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

Zaninovich, M. George, *The Development of Socialist Yugoslavia*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1968.

Zukin, Sharon, *Beyond Marx and Tito: Theory and Practice in Yugoslav Socialism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1975.

SEYAHAT KİTAPLARI ve BALKAN HAYATINA DAİR SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

Adamic, Louis, *My Native Land*, New York: Harper & Bros., 1943.

Campbell, John K., *Honour, Family, and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Oxford: Oxford University Press (Clarendon Press), 1964.

Erlich, Vera St., *Family in Transition: A Study of 300 Yugoslav Villages*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966.

Friedl, Ernestine, *Vasilika: A Village in Modern Greece*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1962.

Garnett, Lucy M. J., *Turkish Life in Town and Country*, New York: Putnam, 1904.

Graves, Sir Robert, *Storm Centres of the Near East*, Londra: Hutchinson, 1933.

Halpern, Joel M., *A Serbian Village*, New York: Columbia University Press 1958.

Halpern, Joel M. ve Barbara K. Halpern, *A Serbian Village in Historical Perspective*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1972.

Lodge, Olive, *Peasant Life in Jugoslavia*, Londra: Seeley, Service, Tarihsiz.

Sanders, Irwin T., *Balkan Village*, Lexington: University of Kentucky Press, 1949.

Sanders, Irwin T., *Rainbow in the Rock: The People of Rural Greece*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1961.

Trouton, Ruth, *Peasant Renaissance in Yugoslavia, 1900-1950*, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1952.

West, Rebecca, *Black Lamb and Grey Falcon: A Journey through Yugoslavia*, 2 c., New York: Viking Press, 1941.

Winner, Irene, *A Slovenian Village: Zerovnica*, Providence, R. I.: Brown University Press, 1971.

BALKAN EDEBİYATI TARİHLERİ

Barac, Antun, *A History of Yugoslav Literature*, çev. Peter Mijućković, Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 1973.

Dimaras, C. Th., *A History of Modern Greek Literature*, çev. Mary P. Gianos, Albany: State University of New York Press, 1972.

Mann, Stuart E, *Albanian Literature: An Outline of Prose, Poetry, and Drama*, Londra: Quaritch, 1955.

Moser, Charles A., *A Histoy of Bulgarian Literature, 865-1944*, The Hague: Mouton, 1972.

Munteano, Basil, *Modern Romanian Literature*, Bükreş: Editura Cuvâtul, 1943.

Dizin

I. Dünya Savaşı 17, 18, 23-26, 34, 40, 41, 73, 79, 99, 109, 113, 118, 119, 122, 133, 141, 186, 203-205, 224, 233, 249, 251, 253, 254, 259, 283, 291, 301, 362, 414, 446, 477
I. Konstantinos 127, 182
II. Abdülhamid 5, 9, 83, 86-88, 90, 91
II. Abdülmecid (Halife) 140
II. Carol 175, 216, 218, 219, 238
II. Dünya Savaşı 163, 204, 205, 214, 215, 254, 255, 259, 300, 316, 322, 325, 335, 343, 378, 382, 390, 437, 440, 445
II. Georgios 184, 221, 222, 292, 296, 299, 329, 332
II. Konstantinos 456, 459, 461, 462, 465
II. Mahmud 5
II. Nikolay 99, 101, 126
II. Petar 213
II. Wilhelm 108, 121, 127
III. Vittorio Emanuele 37, 101, 230, 270
V. Mehmed 88
VI. Mehmed 136, 140

Abdülaziz 140
Aleksandros (Yunan Kralı) 128, 182
Abdülmecid 5, 84
Aehrenthal, Alois von 101, 120
Agnew, Spiro 464
Ahmet İzzet Paşa 136
Akritas, Digenis 446
Alba Iulia 167, 174
Aleksandar (Sırp Prensi) 32, 33, 118, 125, 132, 153, 155, 157, 159, 160, 166, 175, 210-213, 218
Aleksandar Karayorgiyeviç 4
Aleksandr, Battenbergli 8, 32, 48
Almanca 55-58, 61, 63, 67, 78, 163, 204, 205, 245, 251
Almanya 9, 15, 18, 20, 27-29, 34, 56, 79, 80, 100, 107, 113, 116, 120, 121, 123, 125-129, 131, 134, 141, 146, 149, 150-152, 168, 169, 171, 195, 203-210, 214, 225, 226, 228-250, 254, 255, 259-268, 270, 271, 275, 277, 278, 280, 288, 303, 305, 322, 327, 355, 360, 386, 388, 414, 446, 449, 476, 479
Alsace-Lorraine 149, 204, 251
Amerika Birleşik Devletleri (bkz. ABD) 275, 295, 307, 308, 312, 316, 321, 323, 324, 326, 327, 331-333, 336, 337, 349, 353, 357, 360, 379, 381, 385, 401, 404, 412, 418, 438, 439, 441-443, 448, 449, 456-458, 464, 466, 468, 470, 479
Anadolu 102, 127, 128, 133, 136-141, 151, 182, 183, 186, 227, 269, 294, 339, 437
Andrássy, Gyula 66
Anev, Tsviatko 394
Ankara 138-140, 183, 323, 466, 468; ~ Antlaşması 187
Anti-Komintern Pakt 233, 242, 278
Antonescu, Ion 238, 239, 250, 263-267
Antonescu, Mihai 307
Arap toprakları 136-138
Arapça 93, 134
Archangel Mihai Lejyonu 211, 216
Ardahan 139, 323
ARLUS 306
Arnavut Birliği 91
Arnavutça 89-93, 290, 315, 427
Arnavutluk 1, 2, 13, 83, 85, 88-91, 93, 98, 104, 105, 107-109, 111, 113, 124, 125, 130, 132, 146, 151-153, 166, 187-194, 201, 203, 204, 209, 224, 227, 229, 230, 237, 241, 250, 255, 259, 276, 277, 288-291, 304, 315, 316, 323, 325, 327, 331, 334, 337, 340, 343, 346, 347, 353-355, 357, 363, 365-367, 374, 378, 383, 385-390, 401, 406-412, 420, 427, 433, 434, 470, 479, 481; ~ Ekonomik Kalkınma Cemiyeti (bkz. SVEA) 192
Askeri Sınır 69, 70, 123

Atina 41, 45-48, 128, 145, 185, 186, 190, 221, 224, 240, 269, 292, 293, 296, 298-300, 304, 308, 316, 326, 330, 331, 334, 396, 438, 439, 445-450, 456, 458, 460, 461, 463-467
Attle, Clement 322
Ausgleich 7, 28, 53, 54, 59, 66, 67, 74, 76, 77, 80, 154, 166, 215
Averescu, Aleksandru 26, 127, 171
Avlonya 90, 105, 107, 109, 124, 132, 187, 188, 192
AVNOJ 285-287, 297, 312, 313, 333
Avrupa; ~ Ekonomik Topluluğu 449, 469, 470; ~ Ortak Pazarı 356, 386
Avusturya 7, 21, 34, 53-63, 65, 67, 70, 74, 89, 108, 109, 114, 120, 128, 129, 132, 141, 144, 146, 150-152, 154, 156, 162, 193, 203, 204, 209, 210, 214, 215, 229, 230, 259, 287, 336, 345, 356, 381, 388; ~-Macaristan 7-9, 28-31, 34, 36, 38, 40, 41, 47, 53, 54, 61, 67, 76, 79, 80, 92, 94, 99-101, 104, 107, 114, 115, 125, 126, 134, 162, 163, 414
Ayastefanos Antlaşması 7, 30, 36, 41, 62, 228, 339

Babeş, Vincentiu 77
Badoglio, Pietro 261
Bagrianov, Ivan 274, 275, 310
Bakariç, Vlademir 346
Balkan Antantı 224, 226-228
Balkan Savaşları 103, 116, 117, 120, 122, 339
Balli Kombetar 289-291
Baltık devletleri 204, 232, 234, 235, 301
Banat 127, 131, 276
banovina 212
BANU 40
Bar 38
Baranya 276
Barbarossa Operasyonu 272
Baritiu, Gheorghe 77-79
Barthou, Louis 213
Batum 139, 244
Batı Almanya 357, 377, 388, 389, 404, 449
Belgrad 22, 30, 34, 37, 47-49, 52, 63, 70, 71, 81, 94, 101, 116, 119, 120, 122, 128, 151, 155, 157, 160, 161, 163, 164, 179, 192, 213, 215, 220, 248-250, 262, 284, 286, 312, 316, 334, 337, 339, 342, 343, 346-349, 353, 354, 383, 395, 406, 418-420, 422-425, 427, 428, 430-432
Belishova, Kiri 355
Belomorie 269
Berat 90, 291
Berchtold, Leopold von 105, 120
Beria, L. D. 379, 380, 383
Berlin 101, 121, 134, 209, 227, 230, 235, 237, 240, 243, 246, 250, 256, 263, 266, 268, 270, 271, 339, 356, 381, 382; ~ Antlaşması 8, 26, 27, 29, 36, 52, 85, 339; ~ Kongresi 7, 8, 30, 61, 62, 90, 94, 96
Besarabya 3, 8, 9, 26, 27, 62, 80, 114, 126, 127, 131, 144, 149, 166-172, 204, 224, 234, 237, 243, 246, 255, 262, 266, 272, 326, 397, 401, 404
Bethmann-Hollweg, Theobald von 121
Bevin, Ernest 322
Beyaz El 155
Beyaz Kartal 214
Bihaç 285
Birleşik Sol Demokratlar (EDA) 441, 442, 445, 448, 452, 454, 456, 459, 469
Birleşik İşçiler Partisi Birleşik İşçiler Partisi (Romanya) 309
Birleşmiş Milletler 301, 303, 321, 323, 327, 333, 353, 356, 379, 446, 455, 456
Bismarck, Otto von 27
Blagoev, Dimitur 147
Bleiburg 287, 318
Blum, Leon 209
Bodnaraş, Emil 305, 309
Bohemya 56, 57, 71, 74, 204
Bohemya ve Moravya Protektorası 229
Bonnet, Georges 210
Boris (Bulgar Kralı) 133, 152, 176, 180, 181, 245, 247, 271, 341
Bosna 1, 2, 6, 7, 9, 13, 29, 32, 36, 43, 56, 61, 62-65, 68, 69, 83, 94, 95, 97, 109-111, 113, 115-117, 119, 144, 156, 159-162, 165, 214, 215, 278, 283, 286, 340, 341, 422, 429, 436; ~-Hersek 8, 24, 29-31, 34, 38, 41, 56, 60-65, 68-71, 73, 74, 83, 88, 92, 94, 101, 105, 114, 117, 119-121, 128, 131, 153, 156, 163, 315, 413, 436
Boyana nehri 35
Bozhilov, Dobri 272, 310
Boğazlar 85, 123-125, 134-136, 139-141, 184, 244, 247, 323
Bratianu, Ion 24, 25, 126, 127, 131, 166, 171, 172, 174
Bratianu, Konstantin 265

Bratianu, Vintila 174
Brejnev Doktrini 385, 405
Brejnev, Leonid 381, 384, 390, 431
Breslav 123, 135
Brest Litovsk Antlaşması 127
Brusilov Hücumu 126
Buchlau 101
Budapeşte 7, 53-55, 63, 66, 68, 70-75, 77-79, 114, 131, 147, 161, 215, 226, 237, 263, 383, 400, 404
Budva 35
Bukovina 3, 6, 7, 26, 53, 57, 61, 74, 114, 126, 127, 131, 141, 144, 149, 169-171, 224, 237, 243, 255, 262, 266, 272, 305, 326, 397, 401, 404
Bulganin, N. A. 380, 383
Bulgaristan 1, -9, 13, 15-18, 20-23, 28-30, 32, 34, 39-41, 43, 45, 49, 83, 85, 88, 90, 92, 94, 95, 97-99, 101, 102, 104, 105, 111, 115, 116, 120, 125-129, 133, 135, 145-147, 150-152, 166, 175-179, 181, 186, 195, 198, 201, 203, 204, 210, 211, 219, 220, 224-229, 238, 240, 241, 244-247, 249, 250, 253-255, 259, 260, 262, 268-275, 277, 278, 281, 288, 289, 294, 302-304, 309, 311, 312, 317, 325-327, 331, 333-335, 339, 341-343, 346, 347, 351-353, 355, 357, 363, 364, 366-369, 371, 373, 374, 376, 378, 383, 385-388, 390-398, 401, 404, 413, 427, 428, 432, 434, 446, 455, 477, 479, 481
Bükreş 3, 27, 29, 30, 47-49, 52, 78, 81, 87, 105, 127, 148, 166, 168, 173, 236, 237, 263, 264, 266, 267, 274, 275, 303, 304, 306, 307, 347, 348, 395, 404, 410; ~ Antlaşması (1812) 3; ~ Antlaşması (1913) 105; ~ Antlaşması (1918) 168
Büyük Buhran 143, 175, 181, 185, 194, 203, 206, 207, 210, 228, 254, 478, 479

Calinescu, Armand 218
Carlos, Don Juan 453
Carol (Romanya Kralı) 4, 24, 126, 127, 174
Carp, Petre 25
Caserta Antlaşması 298
Castro, Fidel 381
CEMA (Comecon, CMEA) 349, 357, 378, 383, 385-387, 389, 400, 402, 404, 409, 411, 418, 432
Çernavoda 22
Chamberlain, Neville 210, 231, 256
Chankov, Georgi 391, 393, 394
Chernyayev, M. G. 29
Chervenkov, Vulko 352, 390-394
Chisinevschi, Iosif 399
Churchill, Winston 123, 286, 296, 297, 299-303, 319, 321, 322, 336, 349
Cincar-Markoviç, Aleksandar 227, 248
Codreanu, Corneliu Zelea 216, 218
CONARE (Arnavutluk) 193, 194
Conrad von Hötzendorf, Franz 120
Constantinescu, Miron 81, 399
Conversation with Stalin (Milovan Djilas) 357, 358
Crişana 131, 167
Cristea, Miron 218
Crvenkovski, Krste 429
Cuvaj, Slavko 73, 117
Cuza, Aleksandru 4, 16, 218
Cvetkoviç, Dragisa 215, 227, 230, 248
Cyril (Bulgar Prensi) 310

Çavuşesku, Nikolay 403
Çekoslovakya 141, 150, 151, 203, 204, 208-210, 213, 229-231, 237, 323, 343, 347, 383, 385-390, 405, 411, 424, 431, 464, 479
Çelik Paktı 232, 256
Çetnik 281-287
Çin 410-412, 420, 432, 434

D'Annunzio, Gabriele 152
Dabçeviç-Kuçar, Savka 425, 426
Daladier, Edouard 210
Dalmaçya 2, 3, 6, 7, 36, 53, 57, 59-62, 65, 69, 71, 72, 74, 80, 114, 115, 124, 141, 151, 154, 161, 189, 215, 255, 277, 278, 280, 425
Damaskinos (Yunanistan Başpiskoposu) 293, 299
Davidoviç, Ljubomir 158, 164, 165
de Gaulle, Charles 441
De-Stalinizasyon 399, 400
Deak, Ferenç 66
Dedeağaç 105, 179
Delçev, Gotse 99
Deligiannis, Theodoros 42, 43, 44
Demertzis, Konstantinos 221, 222
Demir; ~ Halka 56; ~ Muhafızlar 211, 216-219, 237, 238, 251, 306; ~ Perde 349; ~kapı 401

Demokratik; ~ Cephe (Arnavutluk) 315, 316, 367, 440; ~ Moldova Cumhuriyeti 168; ~ İttifak (Bulgaristan) 180, 181
Dış Komünistler 469, 471
Dimitrijeviç, Dragutin 118, 119, 155
Dimitrov, Georgi 311, 312, 346, 391
Dinar Alpleri 60
Djilas, Milovan 318, 319, 343, 357
Dobrogeanu-Gherea, Konstantin 51
Dobruca 8, 26, 105, 125, 127, 144, 149, 171, 175, 224, 237, 238, 246, 255, 270, 272, 326, 395, 397, 398
Dojciç, Stjepan 117
Domobranci 280
Domuz Savaşı 34, 47
Domuzlar Körfezi 381
Doronjski, Stefan 433
Doğu Almanya 369, 377, 382, 385, 387, 389
Doğu Rumeli 8, 15, 26, 32, 43, 83, 85
Doğu Sorunu 42, 86, 101, 121, 254, 476
Draç 104, 105, 108, 109, 188, 193
Dragoumis, Ion 51
Drvar 286
Duşan, Stefan 117

EAM (Yunanistan) 294, 296-299, 317, 327
EDA 441
Eden, Anthony 299, 302
EDES (Yunanistan) 294, 296, 297, 299
Edirne 104, 105, 133
Edward Kardelj 343
Eflak 1, 2, 4, 27, 48, 166
Ege Makedonyası 338, 342
EKKA (Yunanistan) 294, 296, 298
ELAS (Yunanistan) 294, 296-299, 317, 328
Elena Çavuşesku 403
Eminescu, Mihai 51, 217
enosis 44, 446-448, 455, 456, 458, 466
Enver Hoca 289, 291, 315, 354, 355, 366, 406, 407, 409-412
Enver Paşa 123, 133, 134
EPEK (Yunanistan) 440, 441, 442
Epir 8, 9, 13, 41, 43, 83, 105, 108, 127, 224, 227, 255, 289
Erdel 1, 2, 6, 7, 9, 26, 28, 68, 70, 74-80, 114, 119, 126, 127, 131, 141, 144, 149, 166-172, 174, 224, 226, 237, 238, 251, 252, 255, 262-265, 267, 270, 305-307, 326, 397-400, 404, 478
ERE (Yunanistan) 444, 445, 450-454, 459, 469
Erzurum 138
Eski Sırbistan 30, 97, 116
Etnik-i Eterya 44

Ferdinand (Bulgar Prensi) 8, 38, 39, 41, 133, 176
Ferdinand (Romanya Kralı) 24, 125, 126, 171, 174
Ferdinand, Franz 119
Filibe 22, 48
Filiki Eterya 117
Filipoviç, Josip 62
Filov, Bogdan 246, 271, 272, 310
FND (Romanya) 306, 307, 308
For a Lasting Peace, for a People's Democracy 343
Fraşeri, Mehdi 193
Fraşeri, Midhat 290
Fraşeri, Naim 90
Fraşeri, Sami 90
Franco, Francisco 210, 211
Frank, Josip 70
Fransa 3-5, 9, 29, 33, 34, 48, 100, 113, 121-123, 127-129, 134, 135, 139, 149-152, 189, 192, 193, 195, 203, 204, 206, 208-210, 213, 219, 220, 223-225, 227, 228, 231, 232, 233, 235-237, 239, 240, 243, 246, 251, 255, 259, 264, 272, 294, 321, 343, 357, 360, 379, 403, 407, 412, 441, 476, 479, 482
Franz Joseph 7, 53, 55-57, 62, 67, 69, 74-76, 78, 99, 117, 120, 156
Frederika (Yunan Kraliçesi) 453
Friedrich Engels 205, 361

G. M. Dimitrov 272, 310
Gafencu, Grigore 236, 256
Galeazzo Ciano 227, 230, 236, 238, 240
Galiçya 55, 61, 122
Garoufalias, Petros 458, 459
Gelibolu 123-125, 128
Georgiev, Kimon 219, 220, 274, 275, 311, 312
Gheorghescu, Teohari 306-309, 399
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 306, 308, 309, 348, 399, 400, 403
Gichev, Dimitar 272, 275
Gigurtu, Ion 237
Giovanna (Savoylu prenses) 152
Girit 2, 9, 41, 43-46, 85, 100, 104, 135, 185, 249, 292

Glaise-Horstenau, Edmund von 279
Goga, Octavian 218
Gomulka, Wladislaw 351, 383
Gonatas, Stylianos 184
Goriçe 57, 91, 124, 337
Gosnja, İvan 414
Gounaris, Dimitrios 184
Göktepe 86
Görice 90, 187
Gradiçka 57, 124
Grey, Edward 107
Grivas, Georgios 446, 447, 458, 466
Grivita saldırısı 305
Grol, Milan 313
Groza, Petre 305-309
Grujiç, Jevrem 29

Habsburg monarşisi 7, 34, 35, 70, 88, 99, 102, 105, 187
Habsburg İmparatorluğu 2, 3, 6, 16, 18, 27, 28, 30-32, 36, 38, 41, 53, 59, 61, 69, 71, 78-80, 100, 101, 104, 116, 124, 128, 129, 131, 144, 146, 147, 150, 153-156, 161, 203, 475-477
Hahn, J. G. Von 89
Hak Partisi (Hırvatistan) 59, 60, 68, 70, 72-74, 159, 164, 213
Halk Partisi 159, 190, 309
Halkçı Parti (Yunanistan) 184, 187, 220, 221, 439
Hasbi, Kadri 408
Hatieganu, Emil 308
Hayvanlar Operasyonu 296
Hebrang, Andrija 348
Hegel, Georg W. E. 361
Hersek 7, 9, 13, 35, 36, 56, 61, 62, 83, 95, 97, 115, 116, 119, 215, 278, 340
Hırvat Köylü Partisi (Yugoslavya) 73, 74, 145, 146, 158-162, 165, 179, 213-215
Hırvat-Sırp Koalisyonu 60, 71-73, 81, 114, 131, 154, 158
Hırvatça 64, 68, 72, 74, 109, 111, 162, 163, 315, 424, 425
Hırvatistan 1, 2, 6, 7, 59, 60, 62, 65, 68-74, 77, 79-81, 114, 115, 117, 123, 141, 148, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 164, 170, 213, 215, 249, 252, 260, 277, 278, 280, 281, 289, 315, 341, 346, 414, 422, 424-427, 429-431, 436
Hırvatistan Köylü Cumhuriyeti 159
Hırvatistan-Slavonya 2, 69
Hırvatlar 6, 60, 62-64, 68, 69-72, 81, 114, 116, 132, 144, 154-156, 159, 161, 162, 212, 213, 279, 283, 339, 345, 422, 423, 425, 429, 475
Hiroşima 262, 323
Hitler, Adolf 207, 208, 210, 225, 229-232, 235, 238-240, 242-250, 255, 263, 271, 278, 301, 323, 349
Hoca, Necmiye 407
Hua Guofeng 432

IDEA (Yunanistan) 461
Inculet, Ion 168
Iorga, Nicolae 238
Irene (Yunan Prensesi) 453

İç Komünistler 469
İkili Monarşi 53, 63, 65, 70, 114, 116
İkili İttifak 56
İkinci Balkan Savaşı 104, 133, 175, 246
İlbasan 92
İllirya 70, 72, 81
İlliryalılar 89
İmroz 133
İngiltere 3, 5, 7, 8, 20, 21, 29, 85, 86, 94, 100, 107, 113, 121, 124, 127-129, 134, 135, 139, 149, 151, 189, 194, 195, 206, 208, 210, 223, 225, 227, 231, 232, 235-237, 239-245, 247, 250, 251, 255, 259-261, 270, 275, 301-304, 307, 308, 315, 321, 322, 326, 327, 332, 333, 336, 337, 350, 353, 357, 360, 361, 406, 412, 446-449, 455, 472, 476, 479
İnönü, İsmet 138, 140, 227
İoannidis, Dimitrios 465, 467, 468
İpek 91, 96
İspanya 209, 210, 223, 239, 251, 278, 453
İstriya 3, 57, 59, 124, 151, 189, 255, 280, 336, 337
İşkodra 89, 90, 104, 107, 187
İşkombi nehri 106
İtalya 9, 28, 37, 38, 59, 60, 62, 88, 90, 93, 100, 101, 103, 104, 107-109, 113, 116, 121, 124-126, 129, 130, 132, 139, 144, 145, 149-154, 156, 166, 168, 186-189, 191-193, 195, 203, 204, 206, 209-211, 213-215, 223, 224, 226-230, 232, 235-242, 244, 246-248, 250, 254, 255, 259, 260, 262, 266, 269, 270, 277, 278, 280, 285, 286, 291, 326, 336, 337, 343, 350, 353, 357, 401, 406, 412, 440, 463, 476, 479
İtalyanca 59, 60, 90, 192

İtilaf Devletleri 123-129, 131, 134-140, 147, 154, 156, 171, 176, 178, 182, 259
İttifak Devletleri 120, 125-128, 135, 175, 176, 261
İttihat ve Terakki (Cemiyeti) 87, 88, 91, 92, 133, 137
İzmir 128, 133, 136, 137, 139, 140, 182-184
İzvolsky, Aleksandr 101, 120

Japonya 34, 101, 189, 209, 231, 232, 242, 244, 250, 260, 262, 278, 303, 323, 356, 379
Jefferson, Thomas 360
Jevtiç, Bogoljub 213
Jovanoviç, Arso 348
Jön Türk 87, 91-93, 100, 101, 103, 105, 118, 120, 123, 133, 134, 137
Jukiç, Luka 117
Junimea 24, 51
Junimistler 24, 26

Kadar, Janos 383
Kafkaslar 135
Kahire 261, 267, 292, 296
Kallay, Benjamin 63, 64, 71
Kanellopoulos, Panagiotis 441, 460
Kapitülasyonlar 136, 139
Kapo, Hüsnü 407, 408
Kapo, Vito 407
Kara El 118, 119, 155
Karadağ 5, 7, 8, 16, 30, 32, 34-38, 60, 83, 90, 102, 104, 105, 107, 115, 116, 125, 132, 155-157, 159, 161, 163, 165, 187, 193, 276, 277, 289, 315, 339-341, 413, 422, 427, 429, 431, 436, 476, 477
Karamanlis, Konstantinos 441, 444, 445, 447-455, 458, 465, 467-472
Karavelov, Petko 39
Karayorgiyeviç, Aleksandar 4
Karayorgiyeviç, Petar 32, 33, 37, 101
Karintiya 57, 58, 336, 344
Karl (Habsburg İmparatoru) 150, 156
Karlofça Antlaşması 2
Karniyola 6
Karpatlar 127
Kars 139, 323
Kasche, Siegfried 279
Kavala 105, 128, 462
Kelmendi, Ali 194
Kennedy, John F. 451
Khuen-Hedervary, Karoly 69, 70, 71
Kıbrıs 8, 127, 255, 406, 439, 445-449, 451, 452, 455, 456, 458, 462, 465-468, 470-472
Kızıl; ~ Haç 186, 293; ~ Muhafız 384
Kidriç, Boris 343, 413, 414
Kişinev 168, 170
Kioseivanov, Georgi 227
Kiprianou, Spiros 470
Kiril Alfabesi 89
KKE (Yunanistan) 292, 297, 317, 327-331, 333-335, 469, 470
Klissura, Ali 290
kmet 63, 64, 94, 163
Koç Kota 193
Koşut, Ferenç 66
Koşut, Layoş 66
Kogalniceanu, Mihai 25
Kolarov, Vasil 346
Kolişevski, Lazar 288, 433
Kollias, Konstantinos 461
Kominform 343, 347-349, 355, 415, 419
Komintern 148, 164, 165, 171, 180, 194, 205, 209, 233, 242, 245, 252, 272, 273, 278, 282, 287, 288, 294, 311, 339, 340, 343, 391, 414
Kondi, Piro 408
Kondylis, Georgios 185, 221, 222
Kore 356, 379, 382, 386, 440, 443
Korfu Bildirgesi 155
Korint Kanalı 42
Koroseç, Anton 154, 162, 163
Koryzis, Aleksandros 242, 249, 292
Kosova 30, 89, 93-95, 97, 107, 109, 119, 144, 160, 224, 248, 255, 276, 283, 287-291, 315, 316, 318, 337, 347, 409, 422, 427, 429, 431, 436
Kostov, Traicho 346, 351, 352, 392
Kosygin, Aleksei 381
Köstence 22
Kragujevac 283
Kraliyetçi Birlik Partisi (Yunanistan) 221
Krestintern 164
Krleza, Miroslav 424
Kruşçev, Nikita S. 379-381, 383, 384, 386, 390, 392-394, 396, 404, 409, 411, 418-420
Kruja, Mustafa 289
Kun, Bela 131, 147, 171
Kunev 312
Kupi, Abbas 289, 291
Küba 381, 382, 386, 431

Küçük Antant 150, 208-210, 213, 220, 224-226, 228
Küçük, Fazıl 447
Kültürel Birlik Cemiyeti 78
Kültürel Devrim 384, 411

Laibach Beyannamesi 59
Lambrakis, Grigorios 454, 458
Latince 96
Leeper, Sir R. 326
Lenin, Vladimir İlyich 205, 206, 361, 363, 377
Leskoşek, Franc 414
Liapçev, Andrei 181
Lim 30
Liman von Sanders, Otto 134, 135
Linhart, Anton 58
Litvinov, Maksim 206, 233
Ljotiç, Dimitrije 214, 277, 287
Ljubljana Geçidi 302
Lloyd George, David 182
LNC (Arnavutluk) 290-292, 315
Locke, John 360
Logothetopoulos, I. 293
Lombardiya 62
Londra Antlaşması, (1913) 104
Londra Antlaşması, (1915) 124, 130, 132, 151, 153, 154, 187
Lozan Antlaşması 140, 184, 446
Luca, Vasile 305, 307-309, 351, 399
Luşye 188, 190
Lukov, Khristo 271
Lupescu, Magda 174, 175
Lupu, Nicolae 170

Macarca 67, 72, 75, 76, 78, 315
Macaristan 7-9, 28-31, 34, 36, 38, 40, 41, 47, 53-55, 57, 61, 64-68, 70, 71, 74-81, 92, 94, 99-101, 104, 107, 114, 115, 125-127, 129, 131, 132, 134, 141, 145-147, 150-152, 156, 162, 163, 167, 170, 203-205, 209, 210, 213, 215, 224, 226, 229, 237, 238, 245-247, 249-251, 255, 260, 263, 264, 270, 276-278, 303, 305, 309, 323, 334, 336, 339, 343, 347, 351, 382-386, 388, 389, 393, 397-400, 405, 409, 414, 419, 420, 479
Macarlaştırma 67, 69, 75, 76, 79
Maclean, Fitzroy 300, 317, 319
MacVeagh, Lincoln 331
Maçek, Vladko 165, 166, 213, 215, 248, 249, 278-280
Madgearu, Virgil 238
MADOSZ 306
Maşin, Draga 33
Maginot Hattı 209, 210
Maiorescu, Titu 25, 51
Makarezos, Nikolas 460, 461
Makarios 446-448, 455, 456, 458, 465-467, 470
Makedon Dahili Devrimci Örgütü VMRO 98, 99, 117, 179-181, 213, 219, 220, 339, 340
Makedonca 315, 428
Makedonya 7-9, 13, 24, 30, 40, 41, 43-45, 83, 85, 87, 88, 91, 92, 94, 95, 97-100, 102, 104, 105, 107, 113, 116, 118, 125, 133, 135, 144, 148, 149, 159, 163, 175, 179, 181, 186, 201, 213, 219, 221, 224, 241, 249, 250, 252, 255, 268-273, 276, 280, 284, 287, 288, 292, 294, 315, 328, 330, 334, 335, 337-343, 395, 413, 422, 426-429, 431-433, 436, 478, 479
Malenkov, G.M. 379, 380, 392, 393
Malinov, Aleksandr 176, 181
Manastır 48, 89, 91, 92, 94, 95, 97, 99, 178, 196, 376
Mançukuo 209, 278
Maniu, Iuliu 167, 174, 175, 216, 265, 267, 306, 309, 324
Manoilescu, Mihai 237
Mao Zedung 356, 378
Marghiloman, Aleksandru 25, 127, 168, 171
Marita Operasyonu 247, 249
Markezinis, Spiros 441, 442, 452, 454, 459
Markoviç, Svetozar 51
Marks, Karl 205, 361
Marksizm 205, 359, 363, 382, 414
Marshall Planı 332, 349, 356, 369, 386
Marshall, George C. 356
Masaryk, Thomas G. 71
Maurer, Ion Gheorghe 400, 403
Mavromichalis, Stylianos 454
Mavros, Georgios 469
Mazuraniç, İvan 62, 69
Mein Kampf 207, 255
Menderes, Adnan 447
Meriç Nehri 140
Merkez Birliği 451, 452, 454-460, 469, 470
Merv 86
Metaksas, Ioannis 211, 221-223, 227, 228, 241, 242, 248, 292, 294, 461, 463

Mısır 17, 43, 85, 87, 90, 95, 134, 135, 141, 190, 197, 261, 292, 296, 297, 406, 419
Mihai 174, 238, 267, 307-309
Mihailov, İvan 181, 220
Mihailoviç, Draza 281, 283, 285-287, 292, 413
Mihalache, Ion 170, 171, 309
Mihov, Nikola 271, 272, 310
Mihver 209-211, 214, 225-227, 229, 231, 233, 234, 236, 237, 241, 242, 246-248, 259-261, 264, 266, 268, 273, 276, 277, 279-285, 289, 290, 292-296, 304, 413
Mijatoviç, Çedomil 30
Mill, John Stuart 361
Milletler Cemiyeti 150, 152, 178, 186, 189, 206, 209
Minçev, Nikola 428
Mironescu, Gheorghe 216
Moldova 168, 170, 306, 399, 404
Molotov, Viacheslav M. 233, 243, 303, 346, 379, 380, 393
Montrö Antlaşması 141
Moravya 56, 101
Mugoşa, Duşan 289
Mukaj 290, 291
Muraviev, Kosta 275, 310
Mushanov, Nikola 272, 310
Mussolini 152, 208-211, 213, 226, 227, 229, 230, 232, 235, 236, 240, 261, 278, 296
Münih Antlaşması 214, 226, 233
Mürzsteg 99
Müttefikler 103, 104, 122, 134, 266-268, 272, 285-287, 295, 297, 300, 302, 307, 308, 323, 349, 356, 472

Nagasaki 323
Nagy, Imre 383
Narodna Odbrana 118, 119
Nasır 419
NATO 36, 172, 188, 191, 316, 353, 378, 379, 382, 388, 389, 419, 441, 443, 445, 447, 448, 452, 456, 458, 460, 464, 465, 468-472
Nazi-Sovyet Paktı 233, 236, 245, 259, 272, 301
Nedeljkoviç, Raja 318
Nediç, Milan 277, 283, 285, 287
Nehru, Jawaharlal 419
Neskoviç, Blagoje 414
Neuilly Antlaşması 133, 175
Niarchos, Stavros 450
Niculescu-Buzeşti, Grigore 267
Nikeziç, Marko 426
Nikola 32, 34-37, 118, 125, 132, 153, 155, 157, 277
Niş 22, 30; ~ Antlaşması 179, 180
Nixon, Richard M. 381, 385, 412, 464
NOF 328, 334, 342
Noli, Fan S. 189-191, 193, 194

Obbov, Aleksandr 311
Obrenoviç, Aleksandar 33
Obrenoviç, Mihailo 4, 34, 35
Obrenoviç, Milan 4
Obrenoviç, Miloş 4, 193
Obrenoviç, Nataliya 32
Onassis, Aristotelis 450
Oniki Ada 88, 103, 124, 127, 139, 186, 227, 255, 326, 445
Osmanlı İmparatorluğu 1-4, 7-9, 13, 20, 23, 29, 41, 43-45, 84-86, 89, 90, 93, 96, 101, 102, 104, 105, 107, 109, 110, 114, 118, 120, 123, 124, 126-129, 133, 135-139, 475, 476
OZNA 313

Özerklik Yanlısı Parti 59, 60

Paşko, Josif 407
Pangalos, Teodoros 185
Panhelen Sosyalist Hareket (PASOK) 469-472
Papadopoulos, Georgios 460, 461, 463-465, 467, 472
Papagos, Aleksandros 223, 334, 439-444, 446, 472
Papandreou, Andreas 469-472
Papandreou, Georgios 298, 299, 396, 445, 451, 452, 454-460, 463, 466
Paraskevopoulos, Ioannis 459
Paris; ~ Antlaşması 5, 149; ~ Barış Konferansı 159, 166, 205
Patraşcanu, Lucretiu 267, 305, 307, 351, 399
Pauker, Ana 305-309, 351, 399
Paveliç, Ante 213, 278, 281, 287
Pavle (Yugoslav Kralı) 213, 215, 226, 227, 230, 247, 248
Pavlos (Yunan Kralı) 182, 332, 444, 453
Pazarcık 180
Pazvantoğlu Osman Paşa 3
PEEA 297, 298
Penescu, Nicolae 306
Peristeri, Pilo 407

Petar 118, 157, 213, 226, 248, 280, 281, 285, 292, 313
Petkov, Nikola 272, 310-312
Petrescu, C. Titel 267
Petriç 181, 395
Peurifoy, John E. 441
Philby, H. A. R. 406
Piemonte 116
Pijade, Mosa 414
Pipinelis, Panagiotis 453, 466
Pire 128, 145, 186, 330
Pirin Makedonyası 287, 288, 338-342, 395
Piroçanac, Milan 30, 31
Pirot 30
Planinscak, İvan 117
Plastiras, Nikolaos 184, 220, 294, 299, 440, 441
Plevne 30
Ploeşti 21, 25, 266
Politbüro 366, 370, 393, 399, 403, 407, 408, 414
Polonya 55, 56, 61, 63, 68, 80, 149-151, 203, 204, 206, 208, 210, 216, 225, 226, 231-237, 265, 301, 303, 322-324, 343, 347, 351, 356, 372, 383, 385, 386, 388, 389, 419
Popov, Gregory 298
Popov, İvan 246
Popoviç, Mladen 289
Potsdam Konferansı 323
Prag 71, 156, 179, 230, 432
Preçani 158, 161, 165, 213
Prens Wilhelm, Wiedli 108
Preşeren, France 58
Presidium 312, 414
Pribiçeviç, Svetozar 157, 158, 165, 166, 213
Priştine 93, 97, 107, 427
Princip, Gavrilo 119
Prizren Birliği 8, 89, 90
Proleteryan enternasyonalizm 348, 351
Prometeus 460, 461
Protiç, Stojan 157
Psaros, Dimitrios 294

Racconigi 101
Raçki, Franjo 71
Raçovski, Christian 148
Radescu, Nicolae 306-308
Radiç, Ante 158
Radiç, Pavle 165
Radiç, Stefan 146, 157-159, 164-166
Radoslavov, Vasil 39, 125, 176
Rajk, Laszlo 351
Rallis, D. 293
Rallis, Georgios 470
Ramniceanu, Mihai 308
Rankoviç, Aleksandar 313, 343, 348, 414, 422-424, 426, 427, 432
Rapallo Antlaşması 151, 206
Ratiu, Ioan 77, 78
Regat 144, 166-168, 170, 171, 173, 252, 265
Ribar, İvan 286
Ribbentrop, Joachim von 233, 238, 249, 279
Ricardo, David 361
Ristiç, Jovan 29, 32
Riyeka 69, 71, 132, 151, 152, 189, 280
Roma-Berlin Mihveri 209
Romanya 5, 8, 15, 21, 24, 25, 27-29, 40, 41, 47, 50, 51, 66, 76, 79, 96, 105, 111, 114, 120, 125-129, 131, 144-147, 150, 167-171, 173-175, 179, 204, 211, 216, 218, 224-226, 228, 229, 231, 232, 236-238, 240, 243, 245, 246, 250, 254, 255, 259, 262-268, 270, 272, 275, 281, 302, 304-309, 317, 326, 334, 336, 338, 343, 348, 351, 363, 366-369, 373, 374, 376, 378, 383, 385-388, 397, 398, 400-405, 409, 411, 413, 420, 434, 446, 479; ~ irredentaları 26
Roosevelt, Franklin Delano 296, 300, 302, 303, 322, 443
Rosetti, Teodor 25
Rousseau, J. J. 84, 360
Ruhban Partisi 59
Rumen Edebiyatı ve Rumen Halkının Eğitimi Derneği (ASTRA) 78
Rumence 61, 75-78, 167
Rus; ~ Devrimi 136, 147; ~-Fransız ittifakı 100; ~çuk 22
Rusya 2-5, 7-9, 27-30, 32-38, 40, 46, 61, 62, 80, 83, 85, 86, 94, 99, 100-102, 104, 107, 109, 113, 120, 121, 123-127, 129, 134-136, 139, 147, 149, 150, 167-169, 172, 191, 203, 207-209, 226, 228, 229, 231-235, 238, 241, 242, 244-246, 248, 250, 254, 260, 263, 265, 267, 270, 282, 302, 305, 306, 345, 389, 401, 476; ~ ile Dostluk Birliği 306
Rutenya 229
Rüstem, Avni 190

sabor 62, 69, 70, 73
Said Halim Paşa 133
Sakarya nehri 139, 183

Sakazov, Ianko 147
SALT 177, 381
Sampson, Nikos 466
Samsun 137
Sanatescu, Konstantin 267, 305, 306
Saraybosna 61, 65, 109, 111, 113, 119
Satarov, Metodi 288
Sazan 124, 132, 152, 187, 189
Scinteia 305
Scobie, Sir Ronald 298, 299, 326
Sefer, Jakov 117
Segedin 127
Selanik 47, 87, 91, 94, 97, 98, 100, 104, 125, 126, 128, 136, 176, 179, 187, 222, 224, 247-249, 330, 450, 454, 455
Sevr Antlaşması 133, 138-140, 182, 184
Sırbistan 1, 4, 5, 7-9, 15-18, 20-23, 26, 28-35, 40, 41, 43, 45, 47, 49, 59, 62, 63, 65, 66, 69-74, 83, 95-97, 101, 102, 104-107, 114-126, 128, 129, 132, 133, 146, 148, 153, 155-161, 163, 164, 166, 173, 175, 179, 180, 187, 188, 193, 212, 248, 249, 252, 277, 280, 283, 292, 315, 337, 339, 341, 422, 424-427, 429, 436, 477
Sırp; ~ Bağımsız Parti 72, 157; ~ Bağımsızlık Partisi 70; ~ Demokrat Partisi 313; ~ Radikal Partisi (bkz. Sırp Radikaller) 19, 39, 214; ~, Hırvat ve Sloven Krallığı 129, 131, 157, 212; ~ça 64, 72, 74, 109, 111, 162, 315, 424, 428
Siantos, Georgios 294, 327
Sibiu 77, 78, 79
Sicilya 259, 261, 290, 295
Silezya 56
Sima, Horia 218, 237, 266
Simeon (Bulgar Kralı) 271, 311
Simoviç, Duşan 248, 281
Sivas 138
Skerlec, Ivo 117
Slav Yardımsever Cemiyeti 29
Slav-Makedon Ulusal Özgürlük Cephesi (bkz, SNOF) 328
Slavonya 2, 6, 7, 65, 68, 69, 72, 114, 115, 161, 162, 215
Slobadan Jovanoviç 281
Slovakya 229, 245, 250, 260, 277, 278
Sloven Halk Partisi 154, 214
Slovence 57, 59, 315
Slovenler 6, 57, 59, 62, 116, 132, 144, 155, 156, 159, 162, 163, 212, 215, 255, 283, 339, 422, 429, 475
Slovenler, Hırvatlar ve Sırplar Ulusal Konseyi 132, 156
Slovenya 58, 59, 62, 123, 141, 149, 156, 163, 249, 252, 277, 315, 422, 424, 426, 429, 431, 436
Smith, Adam 360, 361
SNOF 328
Sobolev, Arkadi I. 246
Sofoulis, Themistoklis 221, 222, 327
Sofya 22, 47-49, 52, 99, 104, 180, 181, 198, 228, 241, 245, 246, 270, 275, 303, 304, 310, 311, 339, 341, 342, 394, 396, 453
Sovyetler Birliği 147, 149-151, 164, 193, 194, 203-206, 208, 209, 211, 220, 225, 226, 232-237, 239, 240, 242-244, 246, 247, 250, 255, 259-262, 266-268, 270, 275, 280, 282, 284, 286, 288, 294, 298-302, 304, 305, 307, 310-312, 316, 321-324, 326, 331, 333-337, 343, 345-349, 351, 352, 354-357, 363-365, 367-369, 371, 378-384, 386-392, 394, 396, 397, 400, 402, 404, 406, 407, 409-415, 418, 430-432, 434, 438, 439, 443, 456, 479, 481
Soğuk Savaş 406
Spandidakis, Grigorios 461-463
Spiru, Nako 354, 355
Srbobran 70
Srpski List 60
Stadler, Josip 65
Stalin, Josef 206, 232, 233, 235, 244, 250, 300-303, 321, 322, 331, 333, 340, 343, 344, 346, 348, 350, 351, 354, 355, 361, 368, 369, 378-380, 383, 384, 386, 399, 406, 409, 410, 412, 418, 419
Stalingrad 261, 263, 264, 266, 270
Stamboliyski, Aleksandr 40, 133, 146, 176-180, 202, 391
Stambolov, Stefan 8, 38
Starcea-Macsonyi, Baron 267
Starceviç, Ante 60, 68
Stefanopoulos, Stefanos 441, 444, 459
Stepinaç, Aloysius 278
Stirya 6, 56, 57
Stoica, Chivu 399, 401, 403
Stoilov, Konstantin 38, 39
Stojadinoviç, Milan 214, 215
Strossmayer, Josip Juraj 71, 72
Struma nehri 102

Sturdza, Dimitrie 25
Subasiç, İvan 215, 286, 312, 313, 315, 336
Sukarno, Ahmed 419
Supilo, Frano 131, 154
SVEA 192

Şaguna, Andreiu 6, 77, 79
Şehu, Mehmet 355, 407-409
Ştirbei, Barbu 267, 307

Taaffe, Eduard von 56, 59
Tanzimat 5, 86, 89
Tarım Partisi 220
Tatarescu, Gheorghe 216, 218, 306, 307, 309
Terazija 49
Terezi, Eleni 407
Terpeshev, Dobri 352
Tevfik Paşa 137
Tımışvar 77
Timok Nehri 32
Tiran 187, 189, 291, 292, 315, 335, 353, 354, 407, 409, 412
Tirol 56, 124
Tisa Nehri 127, 131
Tisza, Istvan 67, 120
Tisza, Kalman 66, 75
Tito, Josip Broz 282-286, 289, 291, 300, 303, 304, 312, 313, 316, 321, 334, 336, 342, 343, 346-350, 355, 363, 366, 380, 382-385, 392, 399, 401, 404, 406, 409, 414, 418-420, 422, 423, 424, 426, 427, 430-433, 439
Todor Jivkov 391-394, 396
Todorov-Garunya, İvan 394
Toptani, Esad 107, 108, 189, 190
Topulli, Bajo 91
Trablus 88, 101, 103, 133
Trakya 7, 9, 13, 41, 83, 103, 105, 109, 113, 127, 133, 135, 136, 139-141, 148, 175, 182, 184, 186, 188, 190, 224, 227, 246, 249, 250, 255, 268-272, 280, 292, 339, 341
Transnistria 263, 264
Trento 124
Trianon Antlaşması 131
Tribuna 79
Trieste 105, 124, 326, 336, 337, 344, 350
Trikoupis, Kharilaos 42, 45, 186
Tripalo, Miko 425, 426
Truman Doktrini 332, 349
Truman, Harry S. 322, 332
Trumbiç, Ante 131, 154, 155, 157, 162, 213
Tsaldaris, Panagis 187, 220-222, 327, 329
Tsankov, Aleksandr 180, 181, 271
Tsatsos, Konstantinos 469
Tsolakoglou, Georgios 249, 293
Tsouderos, Emmanuel 249, 292, 298
Tuna Prenslikleri 2, 4, 5, 6, 27, 119
Turhan Paşa 188
Türkçe 91, 109, 111, 134
Türkiye 111, 133, 139-141, 145, 187, 203, 224-226, 228, 231, 240, 241, 244-247, 250, 270, 323, 331, 332, 350, 357, 395, 398, 401, 444, 446-448, 455, 456, 462, 466, 467, 471

UDBA 313, 422, 423
Ujedinjenje ili Smrt (bkz. Kara El) 118
Ukraynaca 61
Ulahlar 94
Ulusal; ~ Cephe 289; ~ Cumhuriyetçi Yunan İttifakı (bkz. EDES) 294; ~ Demokratik Birlik 469; ~ Demokratik Cephe (bkz. FND) 306; ~ Hristiyan Partisi 218; ~ Köylü Partisi 174, 179, 305; ~ Kurtuluş Anti-Faşist Konseyi 291; ~ Kurtuluş Cephesi Ordusu (bkz. ELAS) 294; ~ Parti 38, 60, 70, 73, 77-79, 81, 167, 170, 171, 174, 212, 237, 266; ~ Radikal Birlik (bkz. ERE) 444; ~ Terakki Birliği (bkz. EPEK) 440; ~ ve Sosyal Kurtuluş (bkz. EKKA) 294; ~ Yeniden Doğuş Cephesi 218; ~ İttifak 180
Uluslararası; ~ Beyaz 179; ~ Kızıl 179; ~ Yeşil 179
UNRRA 327, 329, 353
Ustaşa 213, 214, 227, 249, 278-280, 284-287, 339

Üç İmparator İttifakı 9, 99
Üçlü; ~ Antant 100, 113; ~ Krallık 6, 60, 69; ~ Pakt 242-248, 256, 270, 278; ~ İttifak 100, 113, 121, 124
Ülgün 36
Üsküp 93, 97, 249, 288, 335, 341, 342, 428

Vafiadis, Markos 330
Vaida-Voevod, Aleksandru 171
Vardar; ~ Makedonyası 335, 342; ~ Nehri 94
Varkiza Paktı 328
Varna 22, 48, 270, 394
Vatansever; ~ Cephe 267; ~ Savunma 306; ~ler Birliği 305, 309

Venedik 2, 62
Venezia Giulia 337
Venizelos, Eleftherios 43, 46, 125, 128, 181-185, 187, 220, 221
Verlaçi, Şevket 189, 190, 230, 289
Versay Antlaşması 206, 208, 209
Vietnam 379, 381, 382, 386
Vişoianu, Konstantin 267
Virpazar 38
Vis 286
Viyana 3, 7, 22, 27, 30, 31, 34, 47, 49, 53-56, 60, 63, 65-67, 69-71, 76-79, 97, 101, 105, 114, 119-121, 161, 167, 193, 238, 243, 248, 302; ~ Mahkeme Kararı 263
Vladimirescu, Tudor 4, 26
Vlora, İsmail Kemal 92
Vodnik, Valentin 58
Voltaire 84, 360
Voyvodina 2, 6, 7, 115, 128, 144, 153, 157, 249, 255, 276, 315, 427, 429, 433, 436
Vranye 30
Vukmanoviç-Tempo, Svetozar 291
Vyshinsky, Andrei 307

Wilson, Woodrow 129, 150, 188, 251
Woodhouse, C. M. 295, 317
Wrangel, General 191

Xoxe, Koçi 315, 354, 355

Yaş 27, 127
Yalta 303, 308, 311, 323; ~ Bildirgeleri 315, 321, 324, 336
Yanya 89, 104, 105; ~h Ali Paşa 3
Yayçe 286, 288, 340, 341, 345, 427
Yeni Demokratik Cephe 440
Yenipazar 8, 30, 36, 61, 83, 88, 94, 105
Yirmi Bir Şart 205
Yugoslav; ~ fikri 70, 81; ~ Komitesi 131, 132, 153-156; ~ Müslüman Teşkilatı 159; ~ Ordusu Çetnik Müfrezesi 281; ~ Ulusal Hareketi 214; ~ Ulusal Partisi 212; ~'nın Ulusal Bağımsızlığı için Anti Faşist Konseyi (bkz. AVNO) 285
Yugov, Anton 352, 392-394
Yunanistan 4, 5, 7-9, 15, 16, 18, 21, 23, 29, 40-47, 50, 51, 85, 95-97, 102, 104-106, 108, 111, 115, 118, 125-129, 132, 133, 136, 137, 139, 145, 146, 148, 151, 152, 166, 175, 176, 179-189, 193, 198, 200, 201, 203, 204, 209, 211, 220, 222-224, 227, 229-232, 236, 238, 240-242, 245-247, 249, 250, 252-255, 259, 269, 284, 285, 288-290, 292, 294-300, 302, 303, 316-318, 326-334, 349, 355, 357, 395, 401, 406, 412, 438-449, 455, 457-459, 461-468, 470-472

Zachariadis, Nikos 294, 327, 330, 333, 334
Zadar 60, 71, 152, 189
zadruga 199
Zagreb 60, 64, 70, 71, 73, 117, 132, 153, 156, 157, 159-161, 164, 166, 215, 249, 278, 284, 316, 340, 423
Zaimis, Aleksandros 185
Zaimov, Vladamir 273
Zeka, Hacı Molla 91
Zelinski 216
Zerajiç, Bogdan 119
Zëri i Popullit 412
Zirai Birlik 39, 40, 133, 146, 148, 176, 177, 179-181, 272, 310-312, 367, 391
Zogu, Ahmet 189-194, 211, 230, 241, 289-291, 406
Zoitakis, Georgios 463
Zorbas, N. K. 45
Zveno 219, 274, 275, 309, 311

BALKAN TARİHİ BİR ÇOK ETNİK VE DİNİ UNSURUN ÇATIŞMALARI İLE ŞEKİLLENMİŞTİR. BALKANLAR'DA EN UZUN BARIŞ VE DÜZENİN TESİS EDİLMESİ OSMANLI DEVLETİ'NİN EGEMENLİĞİ İLE BİRLİKTE OLMUŞ, KURULAN BU İDARİ VE EKONOMİK DÜZEN YÜZYILLAR BOYUNCA ÇOK DA DEĞİŞMEDEN DEVAM ETMİŞTİR. OSMANLILARIN BÖLGEDEN AŞAMA AŞAMA ÇEKİLMEK ZORUNDA KALMASI VE EŞZAMANLI OLARAK ORTAYA ÇIKAN ULUSÇU HAREKETLER VE KURULAN ULUS DEVLETLER İLE, BALKANLAR'DA GÜNÜMÜZE DEK DEVAM EDECEK ÇATIŞMA VE PROBLEMLER DÖNEMİ YENİDEN BAŞLAMIŞTIR.

BALKAN TARİHİ'NİN İKİNCİ CİLDİNDE, BALKANLAR'IN 20. YÜZYILI KONU EDİLMEKTEDİR. ARNAVUTLUK VE BULGARİSTAN GİBİ YENİ DEVLETLERİN ORTAYA ÇIKTIĞI BU DÖNEMDE ÖNCE BALKAN SAVAŞLARI, AKABİNDE DE İKİ DÜNYA SAVAŞI MEYDANA GELMİŞTİR. I. DÜNYA SAVAŞI İLE BALKAN DEVLETLERİNİN EGEMENLİK ALANLARI YENİDEN DİZAYN EDİLİRKEN, II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA BALKAN DEVLETLERİNİN SİYASİ YAPILARINDA CİDDİ DEĞİŞİMLER OLMUŞTUR. KOMÜNİST VE KAPİTALİST MERKEZLERİN EN TEMEL ÇATIŞMA ALANLARINDAN BİRİ OLAN BALKANLAR'DA YAŞANAN BU SÜREÇ, ESERDE AYRINTILARI İLE ELE ALINMAKTADIR.

BALKAN TARİHİ, SUNMUŞ OLDUĞU TARİHİ ÇERÇEVE İLE GÜNÜMÜZ ULUSLARARASI İLİŞKİLERİNİ ANLAMAYA İMKAN SAĞLAMAKTADIR.

rüzgar
kitabevi
ruzgarkitabevi@hotmail.com
212 56 52 - EDİRNE

KİTAP

9 789756 614389